

โคะจิกิ: จากตำนานเทพผู้หนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็ก

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2557

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

KOJIKI: FROM MYTH TO TEXTBOOK AND CHILDREN'S LITERATURE

Mrs. Pat-on Phipatanakul

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Literature and Comparative Literature

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2014

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

โคะจิกิ: จากตำนานเทพสุหนังสือเรียนและวรรณกรรม
สำหรับเด็ก

โดย

นางภัทรอร พิพัฒน์กุล

สาขาวิชา

วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร. อรรธยา สุวรรณระดา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

..... คณะบดีคณะอักษรศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ตริศิลป์ บุญขจร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร. อรรธยา สุวรรณระดา)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. สิริมนพร สุริยะวงศ์ไพศาล)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เต็มเต็ม กฤษดาธานนท์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กัลยาณี สีสสุวรรณ)

ภัทรอร พิพัฒน์กุล : โคะจิกิ: จากตำนานเทพสู่หนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็ก (KOJIKI: FROM MYTH TO TEXTBOOK AND CHILDREN'S LITERATURE) อ.ที่
 ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร. อรรถยา สุวรรณระดา, 367 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาการผลิตซ้ำและการแพร่กระจายของตำนานเทพโคะจิกิ ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกที่มีการเรียบเรียงคือค.ศ.712 จนถึงศตวรรษที่ 21 การศึกษาสรุปผลได้ดังนี้

1. ตำนานเทพใน โคะจิกิ ได้ถูกผลิตซ้ำโดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเล่าเรื่องซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองและแนวคิดทางสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุค โดยเฉพาะในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง โคะจิกิ ในหนังสือเรียนถูกดัดแปลงและเลือกใช้ตำนานที่เกี่ยวกับสุริยเทพี และจักรพรรดิผู้เป็นต้นราชวงศ์ มีหน้าที่เป็น “ตำนานแห่งชาติ” ที่สร้างอัตลักษณ์ความเป็น “ชาติ” ให้จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางอำนาจอันยิ่งใหญ่

2. โคะจิกิ ในรูปแบบของวรรณกรรมสำหรับเด็กและหนังสือภาพมีบทบาทในการสืบสานอุดมการณ์ชาตินิยมเชิงวัฒนธรรม (Cultural Nationalism) คือเป็นตำนานเทพที่แสดงความสำคัญของท้องถิ่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน และเรื่องเล่าโบราณ เป็นความภูมิใจของคนในชาติ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง จักรพรรดิไม่ได้เป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองอีกต่อไป สุริยเทพีและปวงเทพทั้งหลายเปลี่ยนความหมายเป็นสัญลักษณ์ทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนแนวคิดที่ชาวญี่ปุ่นมีความผูกพันกับธรรมชาติ

3. ในยุคปัจจุบันโคะจิกิ มีความหลากหลายและเป็นสากล (Universal) สื่อได้ถึงผู้คนทั่วโลก โคะจิกิ สืบทอดมากกว่า 1300 ปีได้นั้นเกิดจากความพยายามของนักวิชาการ นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก สื่อมวลชน รวมทั้งผู้คนในระดับภูมิภาคที่ต้องการให้ความสำคัญกับ โคะจิกิ ในฐานะ “โมะโนะงะตะริ” หรือเรื่องเล่า ไม่ใช่ “ประวัติศาสตร์” ซึ่งมีนัยยะทางการเมืองในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ความนิยมการอ่านโคะจิกิ เกิดเมื่อสังคมอยู่ในภาวะวิกฤติทางอัตลักษณ์ เพื่อค้นหาตัวตนหรือความเป็นญี่ปุ่น

สาขาวิชา วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ ลายมือชื่อนิสิต

ปีการศึกษา 2557

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5380508322 : MAJOR LITERATURE AND COMPARATIVE LITERATURE

KEYWORDS: KOJIKI, JAPANESE MYTH, CULTURAL NATIONALISM, 367 LITERATURE

PAT-ON PHIPATANAKUL: KOJIKI: FROM MYTH TO TEXTBOOK AND CHILDREN'S LITERATURE. ADVISOR: ASSOC. PROF. ATTAYA SUWANRADA, Ph.D., pp.

This thesis is a study of the retelling and diversity of Japanese Myth in Kojiki from those first compiled (712) to the 21st century, with a focus on children's literary works. The results of the study are as follows :

1. The myths in Kojiki were retold in different forms, which refer to the changing political circumstances and social ideas in different historical contexts. During the war, the myth about the emperors and the Sun goddess in Kojiki were adapted in textbooks to cultivate patriotism among children. Kojiki was used for "The State's Myth" to combine "State" with the emperor as the center of the country.

2. Kojiki in children's literature and picture book style has the role to transmit the cultural nationalism idea. It is the myth that represents the importance of the countryside, rural culture, ancient narrative stories, and the pride of Japanese after WWII. The emperor no longer was the center of political power, the Sun goddess and other gods became the symbols of nature and cultural heritage. This showed the deep relations of Japanese and the belief in nature.

3. Kojiki today is universal, and has spread to the world. Kojiki has been retold for more than 1,300 years with the effort of scholars, children's literature writers, press and people in rural areas, to represent the value of Kojiki as "monogatari" (narrative story), not "history" that reflects the meaning of war-time politics. Kojiki becomes popular when the society falls into an identity conflict. It is used for seeking oneself or finding the meaning of "Japan"

Field of Study: Literature and Student's Signature

Comparative Literature Advisor's Signature

Academic Year: 2014

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยได้รับความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ดร.อรรธยา สุวรรณระดา มาตลอด การศึกษาทั้งในระดับปริญญาโทและเอกในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ โดยได้ให้ คำแนะนำด้วยความเอาใจใส่และเมตตา ตรวจแก้ไขคำแปลและอักษร รวมถึงปรับปรุงการ เขียนของผู้วิจัยให้มีความชัดเจนและเข้าใจง่ายขึ้น ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร ที่คอยติดตามและ แนะนำการวิจัยอยู่เสมอ ความรู้อันเป็นประโยชน์ทั้งด้านการศึกษาและการดำรงชีวิตที่ได้รับ จากท่านนั้นมีคุณค่ามหาศาลที่ผู้วิจัยจะจดจำและยึดถือปฏิบัติต่อไป ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สิริมพร สุริยะวงศ์ไพศาล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัลยาณี สีสสุวรรณ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เดือนเต็ม กฤษดาธานนท์ ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และให้คำแนะนำต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ในการค้นคว้าหาข้อมูลที่ประเทศญี่ปุ่น ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณเจแปนฟาวน์เดชันที่ สนับสนุนทุนในการวิจัย ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์มิอูระ ซุกะยุกิ (Miura Sukeyuki) ศาสตราจารย์อุโนะ เคอิซุเกะ (Unno Keisuke) ที่กรุณาสละเวลาให้ผู้วิจัยเข้าพบ และ อนุเคราะห์เอกสารสำคัญต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย อีกทั้งยังให้กำลังใจในการศึกษา ค้นคว้า ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์คุโบตะ ยูโกะ (Kubota Yuko) ที่กรุณาเอื้อเฟื้อข้อมูล จำนวนมากเกี่ยวกับหนังสือเรียนในปัจจุบัน

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรเดช โชติอุดมพันธ์ ผู้ช่วย ศาสตราจารย์ ดร.น้ำทิพย์ เมธเศรษฐ์ ที่กรุณาให้แนะนำเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านในหลักสูตรวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ คณาจารย์ ทุกท่านในสาขาวิชาภาษาญี่ปุ่นที่ได้ให้ความสนใจและเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมเรียนในหลักสูตรฯ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานในภาควิชาภาษาไทย และภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่เป็นกำลังใจและ สนับสนุนการศึกษาของผู้วิจัย ขอขอบคุณครอบครัวของผู้วิจัยที่เข้าใจและส่งเสริมให้ผู้วิจัยได้ พุ่มเทเวลาเพื่อการศึกษา จนจัดทำวิทยานิพนธ์นี้ได้สำเร็จลุล่วง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ 1	1
บทนำ.....	1
1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2. วัตถุประสงค์การวิจัย.....	10
1.3. สมมติฐานการวิจัย.....	11
1.4. ขอบเขตการวิจัย	11
1.5. วิธีดำเนินการวิจัย	12
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
1.7. ข้อตกลงเบื้องต้น.....	12
1.8. นิยามศัพท์	15
1.9. ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
บทที่ 2.....	40
พัฒนาการและการแพร่กระจาย โคะจิกิ ในฐานะตำนานเทพแห่งชาติ:ความสัมพันธ์กับนิทาน พื้นบ้าน ศาสนาและพิธีกรรม.....	40
2.1 ที่มาของการเรียบเรียง โคะจิกิ และ นิฮนโมะเกกิ (คริสต์ศตวรรษที่ 6 – สมัยนาระ ค.ศ. 710-794).....	40
2.1.1 การสร้าง “ตำนานเทพแห่งชาติ”	42

2.1.2 เทพอะมะเตระระผู้ยิ่งใหญ่ในฐานะต้นตระกูลจักรพรรดิและดวงอาทิตย์ในสังคม เกษตรกรรม.....	48
2.1.3 ตำนานเทพในฐานะนิทานพื้นบ้าน ความสัมพันธ์กับท้องถิ่น.....	51
2.1.4 สถานที่ที่ปรากฏในตำนาน.....	54
2.1.5 พิธีกรรม ความเชื่อในสมัยโบราณ.....	56
2.1.6 สรุป โคะจิกิ ยุคแรกเริ่ม.....	60
2.2 โคะจิกิ ในสมัยเฮอัน (ค.ศ.794-1185)	62
2.2.1 จักรพรรดิผู้ทรงเป็นสมมติเทพ	65
2.2.2 ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตำนานเทพกับศาสนาชินโต	68
2.2.3 สรุป: โคะจิกิ ในสมัยเฮอัน.....	79
2.3 โคะจิกิ ในสมัยคะมะกุระและมุโระมะชิ (ค.ศ.1185-1568)	80
2.3.1 “ฉินโนโอมโตกิ” การนำตำนานเทพมาใช้สร้างภาพเสมือนสมมติเทพของ จักรพรรดิ	82
2.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธและชินโต.....	84
2.3.3 แนวคิด “ฉินโกะกุ”.....	86
2.3.4 แนวคิดตำนานเทพกิกิ “กิกิฉินวะ”.....	89
2.3.5 สรุป โคะจิกิ ในสมัยคะมะกุระและมุโระมะชิ.....	91
2.4 โคะจิกิ ในสมัยอะสุชิโมะโอะยะมะถึงสมัยเอโดะ (ค.ศ.1568-1868).....	92
2.4.1 ภาพลักษณ์ของจักรพรรดิและราชสำนัก	94
2.4.2 วัฒนธรรมสมัยเอโดะกับแนวคิด “โคะกุกะกุ”	96
2.4.3 โคะจิกิเดิน ตำราเพื่อการอ่าน โคะจิกิ	103
2.4.4 สรุป โคะจิกิ ในสมัยเอโดะ.....	109
2.5 สรุป: โคะจิกิในฐานะตำนานเทพแห่งชาติ	110

บทที่ 3.....	114
<i>โคะจิกิ</i> ในยุคก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง: เครื่องมือปลูกใจเยาวชน.....	114
3.1 สมัยเมจิ (1868-1912) อุดมการณ์นิยมทหารกับแนวคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิ.....	116
3.1.1 แนวคิดที่สนับสนุนการสร้างชาติใหม่ ประเทศแห่งปวงเทพกับการรื้อฟื้นระบบจักรพรรดิ	118
3.1.2 การอ่านและแปล <i>โคะจิกิ</i> เป็นภาษาต่างประเทศ.....	123
3.1.3 เมื่อหนังสือเรียนเป็นเครื่องมือของรัฐ	125
3.1.4 จากตำนานเทพและนิทานโบราณ สู่วรรณกรรมสำหรับเด็ก	128
3.2 สมัยไทโช (1912-1925) การเข้าสู่ยุคทองของวรรณกรรมสำหรับเด็ก	132
3.2.1 การศึกษา สื่อมวลชน และการสร้างสรวงสวรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็ก.....	133
3.2.2 ชุสุกิ มิเอะกิชิ กับแนวคิดหนังสือเพื่อเด็ก	137
3.2.3 หนังสือภาพและคะมิชิปะอิ (แผ่นภาพเล่านิทาน).....	148
3.3 วรรณกรรมสำหรับเด็กกับสงคราม (การรุกรานแมนจูเรียถึงสงครามโลกครั้งที่สอง)	153
3.3.1 การใช้จักรพรรดิเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหนึ่งเดียว	154
3.3.2 การนำ <i>โคะจิกิ</i> มาประกอบในหนังสือเรียนแห่งชาติ.....	157
3.3.3 สิ่งพิมพ์และวรรณกรรมสำหรับเด็กกับการปลูกฝังแนวคิดนิยมทหาร	162
3.4 หนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็กสมัยระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง (การปรับปรุงหนังสือเรียนรัฐบาลครั้งที่ 4 (1933) และ 5 (1941)	169
3.4.1 บรรยากาศในภาวะระหว่างสงคราม	170
3.4.2 ตำนานเทพที่ถูกเลือกมาใช้ในหนังสือเรียนระหว่างสงคราม	172
3.5 สรุป: ตำนานเทพปลูกใจให้รักชาติ	181
บทที่ 4.....	185
<i>โคะจิกิ</i> ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง: ตำนานเพื่อค้นหาอัตลักษณ์และฟื้นฟูจิตใจ.....	185

4.1 สังคมเมื่อสงครามยุติ (ยุคการควบคุมของสหรัฐอเมริกา 1945-1952).....	186
4.1.1 การควบคุมการศึกษาและหนังสือเรียนซุนมิฉี.....	192
4.1.2 กระแสต่อต้านตำนานเทพใน โคะจิกิ.....	215
4.2 ยุคแห่งการปลดแอก (1950-1960).....	217
4.2.1 การฟื้นฟูสภาพสังคม.....	218
4.2.2 หนังสือเรียนปรับปรุงใหม่หลังสงคราม	219
4.2.3 นิตยสารและวรรณกรรมสำหรับเด็ก	221
4.2.4 โคะจิกิโมะโนะงะตะริ สำนักของ ชุสุกิ มิเอะกิชิ (ฉบับพิมพ์ใหม่ 1955)	224
4.2.5 โคะจิกิโมะโนะงะตะริ สำนักของ ฟุกุโนะงะ ทะกะเอะโกะ (1957)	233
4.2.6 วัฒนธรรมมวลชนหลังสงครามกับภาพยนตร์เรื่อง “กำเนิดญี่ปุ่น”(1959)	248
4.3 ยุคเศรษฐกิจเจริญ 1960-1970	252
4.3.1 การนำ โคะจิกิ มาศึกษาวิจัย	254
4.3.2 โคะจิกิ โมะโนะงะตะริ สำนักของ ทะกะโนะ มะซะมิ (1965).....	257
4.4 สมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงสู่ยุคโลกาภิวัตน์ 1980-1990	262
4.4.1 หนังสือภาพสำหรับเด็ก กระแสใหม่ในสังคมทันสมัย.....	264
4.4.2 เมื่อ โคะจิกิ หายไปจากระบบการศึกษาและหนังสือเรียน	273
4.5 สรุป โคะจิกิ ในยุคหลังสงคราม: ตำนานเพื่อค้นหาอัตลักษณ์และเยียวยาจิตใจ	276
บทที่ 5.....	281
โคะจิกิ ในศตวรรษที่ 21: ตำนานเทพในสื่อสมัยใหม่ที่หลากหลายกับอุดมการณ์รักชาติเชิง	
วัฒนธรรม (Cultural Nationalism).....	281
5.1 สังคมญี่ปุ่นตั้งแต่การเข้าสู่ศตวรรษที่ 21	281
5.2 โคะจิกิ กับวรรณกรรมสำหรับเด็กยุคโลกาภิวัตน์.....	284
5.2.2 “ตำนานเทพของญี่ปุ่น โดยมะทซึตะนิ มิโยะโกะ เพื่อเสริมสร้างจิตใจ”	288

5.2.3 หนังสือภาพผลิตโดยกรมการศาลเจ้าชินโต จ.โอซากา “เรื่องเล่าของปวงเทพ” ...	290
5.2.4 หนังสือภาพและภาพเคลื่อนไหวทางสื่ออินเทอร์เน็ต	293
5.3 โคะจิกิ ในหนังสือเรียนยุคใหม่	295
5.4 โคะจิกิ กับท้องถิ่นและความเชื่อทางศาสนาชินโต.....	304
5.5 โคะจิกิ ในความหลากหลาย	313
5.5.1 “โคะจิกิโมะโนะงะตะริของผม” ผลงานของอะโตตะ ทะกะกะฉิ.....	313
5.5.2 มิอูระ ชูเกะยุกิกับโคะจิกิ	318
5.5.3 โคะจิกิ ฉบับการ์ตูนลายเส้นปากกาของโคโนะ ฟุมิโยะ	321
5.5.4 โคะจิกิ ฉบับอื่นๆ.....	324
5.5.5 โคะจิกิ ที่ใช้ในการแสดง.....	333
5.6 สรุป: ความหลากหลายของโคะจิกิในศตวรรษที่ 21	338
บทที่ 6.....	342
บทสรุป.....	342
รายการอ้างอิง.....	355
รายการอ้างอิง.....	361
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	367

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กล่าวกันว่า *โคะจิกิ* 『古事記』 เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรเล่มแรกของญี่ปุ่น (เรียบเรียงเสร็จเมื่อค.ศ.712) จักรพรรดินีเก็มเมะอิ (元明天皇) (จักรพรรดิองค์ที่ 43) มีพระบรมราชโองการให้เรียบเรียงขึ้นเพื่อสานต่อพระราชดำริของจักรพรรดิเท็มมุ (天武天皇) (จักรพรรดิองค์ที่ 40) โดยให้นักเล่าเรื่องชื่อฮิเอะตะโนะอะระ (稗田阿礼) ^{ひえだのあれ} จดจำเรื่องราวที่ชาวบ้านเล่าขานกันมาไว้ และถ่ายทอดเป็นคำพูดให้โอโนะยะซุมะโระ (太安万侶) ^{おおのやすまろ} บันทึกไว้เป็นอักษร *โคะจิกิ* แบ่งออกเป็น 3 ภาค ได้แก่ ภาคแรกเรียกว่า “คะมิโยะ” หรือ “ยุคแห่งเทพ” (Kamiyo 神代) หมายถึงสมัยของเทพทั้งหลาย ภาคที่สองและสามจะเล่าเกี่ยวกับเทพและมนุษย์ผสมกัน ในสมัยโบราณ (kodai 古代) ดินแดนที่เป็นประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบันนี้ประกอบด้วยแคว้นต่างๆ มีชนเผ่าพื้นเมืองอาศัยอยู่หลายกลุ่ม แต่ละแคว้นจะมีเรื่องเล่าหรือตำนานเทพของตน เมื่อแคว้นใหญ่ค่อยๆ รวมเป็นอาณาจักรยะมะโตะ (yamato 大和) ปกครองโดยจักรพรรดิ ทำให้เป็นที่มาของประเทศญี่ปุ่นที่เป็นปึกแผ่น ตำนานเทพญี่ปุ่น (Nihon Shinwa 日本神話) ที่ปรากฏในภาคแรกของ *โคะจิกิ* นี้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชาวญี่ปุ่นโบราณ สังคมเกษตรกรรมอันผูกพันกับธรรมชาติและมีความศรัทธาต่อเทพซึ่งสถิตอยู่ทั่วไปในทุกสรรพสิ่ง โดยเล่าถึงกำเนิดเกาะต่างๆ พิธีพรบธัญญาหาร กำเนิดไฟ กำเนิดปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ที่มาของประเพณีและพิธีกรรมเทพทั้งหลายที่จัดขึ้นล้วนมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติซึ่งแสดงถึงสังคมเกษตรกรรมโบราณ แม้ในสังคมปัจจุบัน ความเชื่อในศาสนาชินโต (ชินโต หมายถึง “วิถีแห่งเทพ”¹) และพิธีกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตของชาวญี่ปุ่นยังคงมีปฏิบัติให้เห็นอยู่ อาทิ การจัดเครื่องบวงสรวงเทพยดาในแต่ละฤดู ความเชื่อในการคลอดบุตร พิธีศพ เป็นต้น เทพแห่งดวงอาทิตย์มีชื่อว่า “อะมะเตะระสุ” (Amaterasu Oomikami 天照大御神) เป็นตัวละครหญิงที่มีบทบาทสำคัญในตำนานเทพ เป็นผู้ให้กำเนิดบรรพบุรุษของราชวงศ์จักรพรรดิซึ่งสืบทอดเชื้อสายเป็นราชวงศ์เดียวต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

¹ Shin (神) หมายถึงเทพเจ้า To (道) หมายถึงหนทางหรือวิถี

โคะจิกิ เกิดจากการรวบรวมตำนานเทพของท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงความศรัทธาและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ตัวละครเทพผู้เป็นวีรบุรุษและวีรสตรีที่ปรากฏอยู่ใน โคะจิกิ ก็เป็นการคัดสรรนำตัวละครสำคัญของตำนานเทพท้องถิ่นมาประกอบ โดยเฉพาะตำนานเทพอิสุโมะ (Izumo Shinwa 出雲神話) ที่โคะจิกิได้นำตัวละครและวีรกรรมของเทพแห่งเมืองอิสุโมะมารวมไว้ด้วยหลายตำนาน เป็นการสร้างตำนานแสดงความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรยะมะโตะและยกย่องเทพผู้เป็นต้นราชตระกูลของจักรพรรดิว่ามีความศักดิ์สิทธิ์เหนือเทพอื่น กล่าวได้ว่าการเรียบเรียง โคะจิกิ นั้นนอกจากการสร้างตำนานแห่งชาติอันเป็นหนึ่งเดียวกันแล้ว ยังเกิดการสร้างแนวคิดอุดมการณ์ทางการเมือง ว่าผู้ปกครองอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดนั้น สมควรแก่การเคารพสูงสุดในฐานะตัวแทนหรือทายาทของเทพจากสวรรค์อันยิ่งใหญ่

ค.ศ.600-800 หรือช่วงก่อนการเรียบเรียง โคะจิกิ นั้น ประเทศญี่ปุ่นแบ่งออกเป็นหลายแคว้นแคว้น มีการทำสงครามช่วงชิงอำนาจ ราชวงศ์ยะมะโตะ (Yamato 大和) ได้เป็นรัฐบาลกลางปกครองประเทศ ในค.ศ. 672 เกิดสงครามกลางเมืองชื่อ “จินฉินโนะรัน” (Jinshinnoran 壬申の乱) ทำให้อำนาจการปกครองประเทศตกเป็นของจักรพรรดิเท็มมุ พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าตำราประวัติศาสตร์จะเป็นพื้นฐานในการปกครองโดยมีจักรพรรดิเป็นประมุข ทำให้บ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง อาณาจักรยะมะโตะแผ่ขยายจนรวมชนเผ่าต่างๆ เข้าเป็นดินแดนเดียวกันที่เข้มแข็ง การเขียนโคะจิกิเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองหรือประเทศชาติเป็นหนึ่งเดียว การที่มีรัฐชาติเกิดขึ้นเป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่แบบยะมะโตะ สร้างตำนานที่คนทั้งชาติจะรับรู้และมีสำนึกร่วมกัน โคะจิกิ เป็นการรวมตำนานพื้นบ้านของท้องถิ่นต่างๆ เรียบเรียงใหม่ให้เป็นตำนานฉบับหนึ่ง โดยผู้เรียบเรียงมีความใกล้ชิดกับจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ยะมะโตะ ที่เพิ่งสร้างความเกรียงไกรของอาณาจักรตนขึ้นมาได้ โดยการรุกรานชนเผ่าดั้งเดิมอื่นๆ ได้แก่ อะะมิมิ (蝦夷) ทัซซิงโมะ (土蜘蛛) คุสุ (国隼) ซะอะเกกิ (左伯) ฮะยะโตะ (隼人) คุมะโสะ (熊襲) ตำนานเทพหลายตำนานใน โคะจิกิ ยังมีบทบรรยายให้เห็นวัฒนธรรมหรือลักษณะพิเศษของชนเผ่าฮะยะโตะและอิสุโมะ

ในตำนานเทพอิสุโมะ ตัวเอกของเรื่องได้แก่เทพที่เกิดขึ้นจากการชำระกายของเทพอิสะนะกิ (Izanaki 伊弉那岐命) いざなぎのみこと หลังจากเดินทางกลับจากดินแดนแห่งความตาย ชื่อว่าเทพซุซะโนะโอะ (Susano 速須佐之男命) เป็นน้องชายผู้เกรงของเทพอะมะเตะระซุ ฉากที่แสดงวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของเทพซุซะโนะโอะคือการพิชิตงูยักษ์แปดหัวแปดหาง ช่วยชีวิตหญิงสาวไว้ได้ นอกจากนี้ยังมีเทพวีรบุรุษผู้มีบทบาทอย่างมากได้แก่ เทพโอกุโนะอิ (Ookuninushi 大国主神) おほくにぬしのかみ เป็นเทพผู้ครองดินแดนมนุษย์ ขยายอาณาจักรกว้างใหญ่แต่ในที่สุดก็ยอมยกดินแดนทั้งหมดให้

ทายาทของเทพอะมะเตะระสุครอบครอง นับเป็นการเน้นถึงตำนานการสืบทอดเชื้อสายราชวงศ์จักรพรรดิว่าต้นตระกูลนั้นเป็นเทพแห่งสวรรค์ที่ได้เดินทางลงมาบนโลกมนุษย์ เทพโอกุนิบุมิมีบทบาทในตอนที่ได้ไปพบกับกระต่ายแห่งเมืองอินะบะ ซึ่งในตำนานเล่าถึงการใช้อุบายหลอกลามให้เรียงต่อแถวเพื่อให้กระต่ายข้ามน้ำได้ สุดท้ายกระต่ายก็โดนถอนขนจนเทพโอกุนิบุมิมาช่วย

ตำนานที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของเผ่าอะยะโตะคือ เรื่องเกี่ยวกับหญิงงามชื่อ โคะโนะสะนะโนะสะกุยะ(Konohana no sakuya 木花佐久夜毘売) เป็นธิดาของเทพภูเขา เมื่อเทพนินิงิ (Ninigi あまつひたかひこほのになぎのみこと 天津日高日子番能邇々芸能命) ทายาทเทพอะมะเตะระสุผู้เดินทางมาจากสวรรค์เพื่อครองโลกได้พบกับนางก็เกิดความถูกตาต้องใจจนแต่งงานและมีบุตรด้วยกัน บุตรชาย 2 คนพี่น้องนั้นได้ปรากฏในตำนานเทพสมบัติแห่งภูเขาและทะเล (ยะมะซะชิ อุมิซะชิ)(Yamasachi-Umisachi 山幸海幸) มีเจ้าหญิงในดินแดนใต้ทะเลเป็นคู่สมรสและให้กำเนิดบุตร ซึ่งจะกลายเป็นบิดาของจักรพรรดิจิมมู(Jimmu Tennō 神武天皇) จักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น

ปัจจุบัน โคะจิกิ ยังได้รับความนิยมทั้งในและต่างประเทศในฐานะมหากาพย์และวรรณคดีคลาสสิกของญี่ปุ่น มีหลายตำนานที่ถูกนำมาเล่าใหม่ครั้งแล้วครั้งเล่า โดยเฉพาะตำนานตอนการสร้างดินแดนของเทพอิสะนะกิและอิสะนะมิ ตำนานตอนเทพอะมะเตะระสุเข้าถ้ำ ตอนเทพชูชะโนะโอะปราบงูยักษ์แปดหัว ตอนเทพโอกุนิบุมิกับกระต่ายขาว การนำโคะจิกิ มาใช้หรือการเล่าใหม่มีทั้งเพื่อประโยชน์ทางการเมือง สืบสานวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนา และการถ่ายทอดในฐานะนิทานหรือเรื่องเล่าที่ตกทอดมาแต่โบราณ ทั้งนี้การผลิตซ้ำตำนานเทพนั้นมีลักษณะและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปในแต่ละยุคสมัย

ยุคเริ่มแรกที่มีการนำตำนานเทพ โคะจิกิ มาศึกษาอย่างจริงจัง คือสมัยเอโดะ² ซึ่งชาวญี่ปุ่นให้ความสนใจศึกษาวรรณคดีและตำราประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง โมะโตะโอะริ โนะรินะงะ (Motoori Norinaga 本居宣長 1730-1801) เป็นที่รู้จักดีในฐานะผู้เขียนตำราเพื่อศึกษาโคะจิกิ ชื่อ “โคะจิกิเด็น” (Kojikiden 古事記伝) โดยใช้เวลาเขียนตั้งแต่ ค.ศ.1763-1798 รวมทั้งหมด 44 เล่ม นับเป็นหนังสือประวัติศาสตร์วรรณคดีอันทรงคุณค่า ที่ผู้สนใจยังนำมาใช้ประกอบการศึกษา โคะจิกิ สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้เพื่อให้เข้าใจวรรณคดีโบราณได้ลึกซึ้งขึ้น

² สมัยการปกครองของรัฐบาลนำโดยโชกุนตระกูลโทกุกะวะะ ค.ศ.1603-1867 เป็นสมัยที่บ้านเมืองเริ่มสงบร่มเย็น มีความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมพอค้ำมีบทบาท ช่วงกลางของสมัยเอโดะเป็นยุคแห่งการศึกษาค้นคว้าปรัชญาจีน ประวัติศาสตร์และวรรณคดีญี่ปุ่น มีการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้กับเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

แล้ว ยังแฝงไว้ซึ่งแนวคิดและสังคมที่ผู้คนในสมัยเอโดะมีต่องานเขียนและประวัติศาสตร์สมัยโบราณด้วย

ในสมัยเมจิ (ค.ศ.1868-1912) ประเทศญี่ปุ่นอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นสมัยใหม่ ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกในหลายด้าน มีการปฏิรูปการศึกษาและวัฒนธรรม บ้านเมืองไม่สงบ เกิดความขัดแย้งชั่วคราวความคิดทางการเมือง ระบบจักรพรรดิถูกสั่นคลอน นับแต่การปฏิรูปเมจิ (Meiji ishin 明治維新 1868) วงการการศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลง วิทยาการตะวันตกเพื่อความทันสมัยถูกนักคิดกลุ่มหนึ่งมองว่าไม่เหมาะสม เริ่มมีการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่น แนวคิดเกี่ยวกับการยกย่องสถาบันจักรพรรดิซึ่งมีรากฐานจากความเชื่อแบบลัทธิขงจื้อถูกนำมาบรรจุในตำราเรียน ค.ศ.1872 มีประกาศระเบียบประถมศึกษา ใช้หนังสือเรียนเป็นทางการยุคแรกในสมัยเมจิ จนถึงค.ศ.1886 หนังสือเรียนในชั้นประถมศึกษาผลิตตามคำสั่งของรัฐบาล มีเนื้อหาสอนฝึกเขียน ฝึกอ่าน หนังสือรวมคำศัพท์ คณิตศาสตร์เบื้องต้นที่โดดเด่นคือการนำแบบเรียนต่างประเทศมาแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นใช้เป็นตำรา มีแบบเรียน ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์เบื้องต้น หรือแม่แต่นิทานอีสป

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการออกข้อกำหนดเกี่ยวกับมาตรฐานของแบบเรียน หนังสือเรียนสำหรับประถมศึกษายุคนี้ มีเนื้อหาสอนจริยธรรม การอ่านเขียน โดยสอดแทรกอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และเคารพจักรพรรดิ สอนประวัติศาสตร์ที่เน้นของญี่ปุ่นเท่านั้น ค.ศ.1890 รัฐบาลออก “บทบัญญัติด้านการศึกษา” (Kyōikuchokugo 教育勅語) นักเรียนทุกคนต้องท่องและแสดงความเคารพ ในพิธีสำคัญต่างๆ คตินี้นับเป็นรากฐานของการปลูกฝังการศึกษาสู่เยาวชนของญี่ปุ่น เนื้อหาหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาในยุคต่อมาถูกเรียบเรียงให้อิงตามบทบัญญัตินี้ดังกล่าว สอดแทรกแนวคิดเรื่องความรักชาติและมีจริยธรรม

นับจากค.ศ.1904 หรือการเริ่มสงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย จนถึงสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุด (ค.ศ.1945) รัฐบาลกำหนดให้ใช้หนังสือเรียนแห่งชาติ (Kokuteikyōkasho 国定教科書) ในวิชาศึกษาทั่วไป หนังสืออ่าน ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ภูมิศาสตร์ หนังสือเรียนแห่งชาตินี้มีการปรับปรุงใหม่ทั้งหมด 5 ครั้ง ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 ใช้ระหว่างค.ศ.1904-1909 ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2 ใช้ระหว่างค.ศ.1910-1917 ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 3 ใช้ระหว่างค.ศ.1918-1932 ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 4 ใช้ระหว่างค.ศ.1933-1940 และฉบับปรับปรุงครั้งที่ 5 ใช้ระหว่างค.ศ.1941-1945

ตั้งแต่ค.ศ.1918 ซึ่งเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 หนังสือเรียนแห่งชาติได้ปรับปรุงโดยให้นักการศึกษาสำรวจและวิจารณ์ ทำให้ออกจากแนวคิดที่ทันสมัยทางการศึกษาที่นำมาใส่ในแบบเรียนแล้ว ยังให้ความสำคัญกับชีวิตความเป็นอยู่และจิตวิทยาของเด็กๆ ด้วย เนื้อหาที่

ปรากฏสร้างความคิดที่เข้มแข็งและเป็นการปลุกใจให้คนในชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งแต่ทำสงครามกับรัสเซียและแมนจูเรีย มีการยกย่องเชิดชูทหาร การสร้างระเบียบวินัย เพลงปลุกใจ ธงชาติ ญี่ปุ่น นอกจากนี้เนื้อเรื่องเกี่ยวกับความงามของสงครามและเรื่องเล่าวีรกรรมทหารและบุคคลสำคัญที่แสดงความกล้าหาญพร้อมรบแล้ว ตำนานเทพยังถูกนำมาประกอบในหนังสือเรียนในช่วงที่เริ่มมีการสร้างอุดมการณ์รักชาติ (nationalism) โดยพบตำนานเทพที่ในหนังสือเรียนฉบับปรับปรุงครั้งที่ 4-5 วิชาความรู้ทั่วไปสำหรับประถมศึกษา (Jinjōshōgaku Shūshinsho 尋常小学終身書) และวิชาการอ่านภาษาญี่ปุ่นสำหรับประถมศึกษา (Jinjōshōgaku Tokuhon 尋常小学読本) หนังสือเรียนระหว่างสงครามนี้ล้วนแต่เป็นการปลุกฝังแนวคิดให้เคารพและศรัทธาต่อจักรพรรดิ โดยมีการกล่าวถึงวีรกรรมของจักรพรรดิจิมมุซึ่งเชื่อกันว่าเป็นจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น และเล่าตำนานเทพที่ชี้แจงว่าจักรพรรดิสืบทอดเชื้อสายมาจากสุริยเทพ มีความยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ คำสั่งของจักรพรรดิถือเป็นประกาศิต มีภาพประกอบที่แสดงให้เห็นว่าทุกคนต้องแสดงความเคารพสูงสุดต่อจักรพรรดิ

แนวคิดเรื่อง “ชินโกกุ” (Shinkoku 神国) ที่แพร่หลายในช่วงก่อนและระหว่างสงคราม เป็นแนวคิดที่นิยามความหมายของความเป็นประเทศญี่ปุ่นว่า “Japan = Shinkoku = Emperor's state” ญี่ปุ่นคือดินแดนแห่งเทพซึ่งหมายถึงดินแดนของจักรพรรดิผู้เป็นทายาทของเทพ เมื่อญี่ปุ่นพ่ายแพ้จากสงคราม แนวคิดนี้ถูกโจมตีว่าเป็นต้นเหตุของสงคราม ในค.ศ. 1937 ขณะที่บรรยากาศของสงครามอบอวลไปทั่วญี่ปุ่นนั้น รัฐบาลได้ออกหนังสือแจกโรงเรียนและหน่วยงานราชการต่างๆ ทั่วประเทศ ชื่อ “โคะกุตะชิ โนะ ฮิงิ” (国体の本義 National Polity) มีประโยคที่เป็นเสมือนคำยืนยันอย่างเป็นทางการว่า

「我が国は現御神にまします天皇の統合し給ふ神国である」
 “ประเทศญี่ปุ่นของเราเป็นประเทศแห่งปวงเทพ ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ
 จักรพรรดิผู้เป็นที่สถิตของเทพ”

คำกล่าวนี้กลายเป็นการปลุกฝังให้ชาวญี่ปุ่นศรัทธาในความเป็นประเทศญี่ปุ่น ว่าเป็นประเทศที่ปกครองโดยจักรพรรดิ เป็นประเทศที่สถิตแห่งปวงเทพ อันมีอำนาจและมีความศักดิ์สิทธิ์เหนือกว่าดินแดนใดๆ ในโลกมนุษย์ การนิยามความยิ่งใหญ่ที่ญี่ปุ่นสามารถดูแลประเทศอื่นๆ ได้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายปลุกใจประชาชนที่รัฐต้องการให้คนทั้งประเทศสนับสนุน เมื่อสงครามสิ้นสุดลงพร้อมกับการเข้ามาจัดการการบริหารประเทศใหม่โดยสหรัฐอเมริกา จักรพรรดิต้องเปลี่ยนสภาพจาก “สมมติเทพ” (現人神) เป็นมนุษย์เดินดินธรรมดา โดยจักรพรรดิมี

ประกาศความเป็นคน (人間宣言) วันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1946 และต้องเดินทางพบปะประชาชนตามพื้นที่ต่างๆ ตามคำแนะนำของสหรัฐฯ เพื่อสร้างภาพลักษณ์ความเป็นมนุษย์ปวงชนและความใกล้ชิดกับปวงชน ทำลายภาพความเป็นผู้แทนของเทพสวรรค์ที่เคยถูกเน้นย้ำในช่วงก่อนและระหว่างสงคราม

อุดมการณ์ที่รัฐนำมาใช้ปลูกฝังเด็กผ่านหนังสือเรียนในยุคก่อนและระหว่างสงครามทำให้เกิดภาพความเชื่อมโยงระหว่างตำนานเทพญี่ปุ่นกับสงคราม การปฏิรูปการศึกษาอย่างได้ผลของญี่ปุ่นในสมัยเมจิ เป็นเพราะมีการนำระบบการศึกษาและวัฒนธรรมตะวันตกมาปรับใช้ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาโดยปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นชาติ จงรักภักดีต่อจักรพรรดิ ทำให้คนในชาติมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน เมื่อสงครามยุติ ระบบการศึกษา สำนึกและความเชื่อที่ชาวญี่ปุ่นเคยได้รับการปลูกฝังต้องถูกทำลายลงด้วยการควบคุมของสหรัฐอเมริกา บทเรียนจากสงครามโลก (1937-1945) ทำให้คนญี่ปุ่นสิ้นศรัทธาในทหาร และจักรพรรดิสูญเสียอำนาจทางการเมืองและการทหาร กลายเป็นเพียงสัญลักษณ์ของรัฐ เมื่อพ้นจากสมัยการอยู่ภายใต้การควบคุมของสหรัฐฯ ประเทศญี่ปุ่นในฐานะผู้แพ้สงครามยังต้องพยายามพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อฟื้นฟูประเทศ รัฐบาลญี่ปุ่นจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ประกอบกับเสียงวิพากษ์วิจารณ์ถึงการนำประเทศเข้าสู่สงครามของจักรพรรดิ พระราชวงศ์ไม่ได้รับการนับถือเลื่อมใสเหมือนสมัยก่อน ทำให้โคะจิกิ ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือในการแสดงอำนาจของจักรพรรดิ ตำนานเทพญี่ปุ่นจึงจางหายไปจากสังคมในช่วงหลังสงคราม

มีเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มากมายเกิดขึ้นนับจากสมัยเอโดะ-เมจิจนถึงเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ล้วนแต่มีอิทธิพลต่อเนื้อหาที่นำเสนอในวรรณกรรมสำหรับเด็กและความหลากหลายของข้อความคิดของแวดวงวรรณกรรมสมัยใหม่ (Kindai 近代) ของญี่ปุ่น สงครามก่อตัวและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ นับจากสงครามจีน-ญี่ปุ่นเนื่องจากปัญหาการแย่งชิงอำนาจในเกาหลี (1895) สงครามญี่ปุ่น-รัสเซียเพื่อขยายอาณานิคม (1904-5) กรณีแมนจูเรียที่จุดชนวนสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 (1931-1941) ซึ่งยึดเยื้อต่อเนื่องมาจนถึงสงครามมหาเอเชียบูรพาหรือสงครามโลกครั้งที่ 2 (1941-1945) ที่ทำให้เห็นการปะทะกันของสองกระแสความคิดในวงวรรณกรรม นักวิชาการและนักเขียนกลุ่มหนึ่งเห็นด้วยและปฏิบัติตามนโยบายปลูกใจประชาชนของรัฐ ให้มีความรักชาติ เคารพจักรพรรดิ ชื่นชมวีรกรรมสงคราม กับอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ยอมรับซึ่งจะผลิตผลงานเชิงต่อต้านสงครามหรือหยุดการผลิตผลงานในช่วงระหว่างสงคราม นอกจากเป็นช่วงที่มีวรรณกรรมแนวนิยมทหาร (gunokushugi 軍国主義) เกิดขึ้นจำนวนมากแล้ว การแพร่หลายของวรรณกรรมในนิตยสารสำหรับเด็กเป็นตัวอย่างหนึ่งให้เห็นความขัดแย้งทางความคิด

ได้ชัดเจน ในภาวะที่รัฐบาลพยายามสร้างอำนาจและปลูกใจให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่นโดยใช้หนังสือเรียนเป็นเครื่องมือปลูกใจเด็กและเยาวชน ประกอบกับหนังสือพิมพ์และนิตยสารสำหรับเยาวชนต่างๆ ก็ถูกนำมาใช้สร้างกระแสความถูกต้องชอบธรรมในการเข้าร่วมสงคราม นับว่าช่วงระหว่างสงครามนี้เป็นยุคเฟื่องฟูของงานเขียนสำหรับเด็กและเยาวชน การตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ นิตยสารที่มีเนื้อหาเชิดชูการทหารและสงครามได้รับการสนับสนุน นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กกลุ่มหนึ่งจำเป็นต้องผลิตงานตามที่รัฐบาลต้องการ และเมื่อสงครามสิ้นสุดลง นักเขียนกลุ่มนี้ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์และไม่ได้รับการยอมรับอีก ลักษณะการต่อต้านวรรณกรรมที่มีภาพลักษณ์สนับสนุนสงครามนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกับการที่ โคะจิกิ และตำนานเทพญี่ปุ่นถูกมองในแง่ร้ายหลังสงคราม

ในทศวรรษที่ 1950-1960 โคะจิกิ ได้ถูกนำมาเรียบเรียงใหม่เป็นนิทานสำหรับเด็กในชื่อ *โคะจิกิโมะโนะนะงะตะริ* ซึ่งหมายถึง “นิทานโคะจิกิ” ผลงานของนักเขียนวรรณกรรมเยาวชน ชูสุกิ มิเอะกิชิ (Suzuki Miekichi 鈴木三重吉) เดิมเคยตีพิมพ์เป็นตอนในนิตยสารวรรณกรรมสำหรับเด็ก “อะกะอิโตะริ” (Akaitori 赤い鳥) เป็นที่นิยมแพร่หลายระหว่างค.ศ.1921-1922 พิมพ์รวมเล่มเป็นครั้งแรกในค.ศ.1955 นอกจากนั้นยังมีนิทานโคะจิกิฉบับอื่นๆ จัดเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาที่มีการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนอ่านเพื่อเป็นการศึกษาวรรณคดีโบราณอันทรงคุณค่า *โคะจิกิโมะโนะนะงะตะริ* ฉบับที่เขียนโดยทะกะโนะ มะซะมิ (Takano Masami 高野正巳 1965) ยังมีการแปลเป็นภาษาไทยในเรื่อง “โคะจิกิ ตำนานเก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น” โดยนักศึกษาวชิราภาษาญี่ปุ่น คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อพ.ศ.2522

สภาพสังคมของญี่ปุ่นสมัยใหม่เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับความเจริญทางเศรษฐกิจ สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่มีชีวิตประจำวันที่เร่งรีบและแออัด การดำรงชีวิตแบบครอบครัวเดี่ยว ปัญหาประชากรสูงอายุ และปัญหาสังคมอื่นๆ เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์ยุคใหม่มีความเจริญทางเทคโนโลยีและความสะดวกสบาย แต่ญี่ปุ่นต้องประสบภาวะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษจาก ความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรม และภัยพิบัติแผ่นดินไหวและสึนามิซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหารังสีจากโรงผลิตไฟฟ้านิวเคลียร์ใน ค.ศ.2011 ยังคงยึดเยื้ออยู่จนถึงทุกวันนี้ ชาวญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 21 ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการตั้งคำถามถึงความเป็นชาวญี่ปุ่นหรือที่มาของตน กระตุ้นให้การอ่านตำนานเทพใน *โคะจิกิ* เป็นที่นิยมขึ้นมา นักวิจัยหลายคนได้นำ *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกิ* มาเขียนเล่าให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น “อ่านโคะจิกิให้เข้าใจง่ายจนรู้ลึกสนุก” 『面白くほどよくわかる古事記』 2006 เขียนโดย โยะฉิตะ อะทซุชิโกะ (吉田敦彦) “อยากเรียนเรื่องโคะจิกิกับนิฮนโอะกิอีกสักครั้ง” 『もう一度学びたい古事記と日本書紀』 2007 เขียนโดย ทะ

คะ เก็น (多田元) และที่สร้างความฮือฮาให้นักอ่านทั่วไปคือ “โคะจิกิฉบับภาษาพูด” 『口語訳古事記』 2002 ของมิอุระ ชูเกะยุกิ (三浦佑之) เนื่องจากมิอุระใช้ภาษาที่ชายชราพูดมาแล้ว เรื่องโคะจิกิใหม่ทั้งเล่ม โดยคงเนื้อหาวรรณกรรมเดิมไว้ เกิดกระแสความเปลี่ยนแปลงของการปรับปรุงหนังสือเรียนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา คือมีสำนักพิมพ์ 4 แห่งจาก 5 แห่งที่ได้รับการรับรองโดยกระทรวงศึกษาธิการ คัดเลือกตำนานเทพต่อน “กระต่ายขาวแห่งเมืองอินะบะ” มาประกอบในหนังสือเรียนชั้นประถมปีที่ 1-2 นอกจากนั้นยังมีต่อน “ยะมะตะโนะโอะโระชิ (ปราบงูยักษ์แปดหัว)” กับ “อุมิชะชิกับยะมะชะชิ (เทพสมบัติแห่งทะเลกับเทพสมบัติแห่งภูเขา)” หนังสือเรียนที่ปรับใหม่ครั้งนี้เริ่มใช้ในเดือนเมษายน ค.ศ.2011 รูปแบบการนำเสนอตำนานเทพในทศวรรษปัจจุบันนี้มีความทันสมัยและเข้าถึงบุคคลทุกกลุ่ม ทุกระดับชั้นการศึกษา ด้วยเนื้อหาที่เข้าใจง่ายขึ้น ไม่ว่าจะเป็ใครก็สามารถเข้าถึงโคะจิกิ ได้ไม่ใช่แต่เฉพาะนักวิชาการหรือนักวรรณคดีที่ศึกษาภาษาญี่ปุ่นโบราณเท่านั้น

ค.ศ.2012 มีการจัดงานเฉลิมฉลองครบรอบ 1300 ปีตั้งแต่วรรณกรรมเรื่องนี้ถือกำเนิดขึ้น นิตยสารหลากหลายประเภท ทั้งด้านความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หรือนิตยสารแนะนำแหล่งท่องเที่ยว ต่างนำเสนอบทความเกี่ยวกับตำนานเทพ เมืองที่มีการระบุในโคะจิกิได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวอย่างมาก เห็นได้จากการแถลงข่าวของผู้ว่าราชการ 5 จังหวัดได้แก่ จ.นาระ จ.ฟูกุอิ จ.ทตโตริ จ.ชิมิยะนะ จ.มิยะสะกิ (Nara 奈良県, Fukui 福井県, Tottori 鳥取県, Shimane 島根県, Miyazaki 宮崎県) ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ปรากฏในตำนานเทพได้ จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดโครงการประชาสัมพันธ์จังหวัดของตน ต่างจัดโครงการเฉลิมฉลองในหลายรูปแบบ อาทิ การตีพิมพ์ตำนานเทพที่เชื่อมโยงกับสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นไกด์บุ๊กแจกโดยจังหวัดนาระ การสนับสนุนใช้รถไฟเส้นทางเก่าเพื่อย้อนอดีต เมืองเทพริมทะเลของจังหวัดมิยะสะกิ เป็นต้น กิจกรรมที่ยิ่งใหญ่และเป็นที่ยู้จักมากที่สุดคือ Japan Myth Expo in Shimane (神話博しまね) ของจังหวัดชิมิยะนะ ซึ่งเริ่มงานวันที่ 21 กรกฎาคม และปิดงานไปเมื่อวันที่ 11 พ.ย.2012 ด้วยจำนวนผู้เข้าร่วมรวม 729,262 คน³ สถานที่จัดงานเป็นลานขนาดใหญ่ข้างพิพิธภัณฑท์โบราณคดีแห่งอิสุโมะ ไกลศาลเจ้าอิสุโมะ (Izumotaisha 出雲大社) ภายในงานมีจัดแสดงแสงสีเสียงผ่านจอยักษ์ขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศ เป็นเรื่องในตำนานเทพ ออกบูธขายอาหารและผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่อของจังหวัด และของที่ระลึกที่ออกแบบพิเศษ ผู้มาเที่ยววานทั้งเด็กและผู้ใหญ่ได้รับความบันเทิงและความรู้เกี่ยวกับตำนานรวมทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นโดยใช้ตำนานเทพเป็นสื่อกลางนี้ นับว่าเป็นความ

³ ข้อมูลจากข่าวในหนังสือพิมพ์ Yomiuri (Shimane) กรอบเช้า ลงวันที่ 13 พ.ย.2012 หน้า 29

พยายามอย่างได้ผลของรัฐบาลท้องถิ่น โดยได้รับความร่วมมืออย่างดีจากธุรกิจเอกชนและประชาชนในพื้นที่

เมื่อโคะจิกิ มีการผลิตซ้ำและเป็นที่ยอมรับในรูปแบบของสื่อที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้ทุกเพศทุกวัยทำให้มีการนำตำนานเทพมาใช้แพร่หลายในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สถานที่ในตำนานที่มีชื่อเสียงถูกจัดสรรให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากที่ได้รับแรงจูงใจจากการไปเที่ยวนำตำนานนี้มาศึกษาอีกครั้ง การเฉลิมฉลองครบรอบการเรียบเรียง *โคะจิกิ* 1300 ปีกระตุ้นความสนใจของประชาชนทั่วประเทศ เกิดกระแสใส่ใจในท้องถิ่น สร้างความสดใสแก่สังคมชนบท ปัจจัยสำคัญที่ขาดไม่ได้คือความพยายามของคนในพื้นที่ ที่อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนไว้ได้เป็นอย่างดี จากประเพณีในเทศกาลที่มีต่อเนื่องมายาวนาน และการนมัสการศาลเจ้าที่ยังคงปฏิบัติเสมอมา ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติจึงนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาถึงคนรุ่นหลัง ตำนานเทพญี่ปุ่นเป็นเหมือนสิ่งเชื่อมโยงจิตใจของผู้คนในท้องถิ่นกับบ้านเกิดเมืองนอนของพวกเขา

แม้ว่าภาพลักษณ์ของ *โคะจิกิ* จะถูกมองในแง่ร้ายเนื่องจากการเบียดเบียนประวัติศาสตร์ว่าด้วยการสร้างชาติของรัฐบาลนิยมทหารในช่วงก่อนและระหว่างสงคราม และตำนานเทพยังเป็นเครื่องมือปลุกฝังแนวคิดรักชาติสุดโต่งโดยจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางการปกครองที่คนในชาติต้องพร้อมสละชีวิตถวาย แต่จากประวัติศาสตร์วิจัยและนำเสนอผลงาน รวมถึงการเล่าตำนานเทพใหม่ของนักวิจัยและนักเขียนจำนวนมากนับแต่สงครามยุติทำให้เห็นว่า นักวิจัยได้พยายามมาตลอดที่จะถ่ายทอดความสำคัญของตำนานเทพในวรรณกรรม โดยแยก *โคะจิกิ* ออกจากการเหมารวมกับ *นิฮนโอะกะกิ* ซึ่งเป็นตำราประวัติศาสตร์ ตำนานเทพควรถูกมองว่าเป็นตำนานที่เล่าต่อมาแต่โบราณ ควรนำมาใช้เพื่อการเรียนรู้ประวัติวัฒนธรรมด้วย ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ทางการเมืองเพียงอย่างเดียวเหมือนสมัยก่อนสงคราม

ผู้วิจัยต้องการศึกษาปัจจัยของกระแสโคะจิกิบูม (Kojiki boom) ในปัจจุบัน ซึ่งนักวิจัยวรรณกรรมญี่ปุ่นต่างยอมรับว่า *โคะจิกิ* เปรียบเสมือนรากเหง้าต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมญี่ปุ่น โดยให้ความสำคัญกับความเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษา การปลุกฝังการอ่านวรรณกรรมโบราณของเยาวชน และความพยายามของผู้ใหญ่ในการอบรมบ่มเพาะความเป็นญี่ปุ่นสู่บุตรหลาน โดยศึกษาการนำ *โคะจิกิ* มาเล่าใหม่ในแต่ละช่วงสมัย และศึกษา *โคะจิกิ* ฉบับต่างๆ เพื่อพิสูจน์ว่า *โคะจิกิ* ไม่ได้เป็นวรรณกรรมที่แสดงอำนาจทางการเมืองของจักรพรรดิ หรือตัวบทส่งเสริมแนวคิดรักชาติดังที่กล่าวกันมาแต่เดิมนั้น แต่ *โคะจิกิ* เป็นตัวบทที่ไม่หยุดนิ่ง มีการนำเสนอตำนานเทพในรูปแบบใหม่ๆ ที่หลากหลายซึ่งแสดงความเป็นชาวญี่ปุ่นในโลกปัจจุบัน

ทันสมัยแต่คงมีแนวคิดของชาวญี่ปุ่นดั้งเดิม คือเรื่องประโยชน์และภัยจากธรรมชาติ การสร้างจิตสำนึกให้รักชาติในความหมายทางวัฒนธรรม ความรักในวัฒนธรรมท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ชาติตนทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันของคนในชาติ สร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ใช่ความรักชาติในความหมายทางการเมืองเหมือนช่วงสงครามที่สร้างความเจ็บปวดให้ชาวญี่ปุ่นอดีต เนื้อหาของตำนานเทพใน โคะจิกิ ที่มีความเป็น “เรื่องเล่า” (Monogatari 物語) เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ของเด็ก เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีการอ่านและผลิตซ้ำตำนานเทพญี่ปุ่นยังคงสืบสานต่อเนื่องต่อไป วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงนำเสนอความเปลี่ยนแปลงของการอ่านและผลิตซ้ำ โคะจิกิ ในแต่ละยุคสมัย มุ่งเน้นตัวบทที่เป็นงานเขียนสำหรับเด็ก โดยเฉพาะหนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็กที่ใช้ชื่อว่า “โคะจิกิโมะโนะงะตะริ” (Kojiki monogatari 古事記物語)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษากระแสความเปลี่ยนแปลงของการนำตำนานเทพมาเล่าใหม่ในหนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็ก โดยนำทฤษฎีและแนวคิดด้านสังคม วัฒนธรรมและการเมืองในแต่ละสมัยมาเป็นเครื่องมือวิจัย ประกอบกับการศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างตำนานเทพกับศาสนาและท้องถิ่น ซึ่งเท่าที่พบยังไม่ปรากฏว่าในประเทศไทยและญี่ปุ่นมีการศึกษา โคะจิกิ จากในหนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็กตั้งแต่สมัยเอโดะจนถึงศตวรรษที่ 21 มาก่อน รวมทั้งยังไม่พบการศึกษาแบบประมวลผลการนำ โคะจิกิ มาเล่าใหม่ในแต่ละสมัย โดยวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจกระบวนการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม (cultural nationalism) แนวคิดอื่นๆ ของชาวญี่ปุ่นโบราณ และความหลากหลายของตำนานเทพญี่ปุ่นที่นำมาผลิตซ้ำ อีกทั้งจะทำให้พิสูจน์ได้ว่า ตำนานเทพใน โคะจิกิ มีความสำคัญในฐานะเครื่องมือถ่ายทอดความคิดและวัฒนธรรมดั้งเดิมจากอดีตสู่ปัจจุบัน ตำนานเทพในสมัยใหม่เป็นสื่อที่ผู้ใหญ่พยายามปลูกฝังแก่เด็ก สอดแทรกแนวคิดเรื่องที่มาของความเป็นชาวญี่ปุ่น ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์รอบกายและจินตนาการที่ชาวญี่ปุ่นมีต่อธรรมชาติ

1.2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษา

1. บริบททางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของญี่ปุ่นซึ่งมีผลต่อการผลิตซ้ำตำนานเทพโคะจิกิ ตั้งแต่สมัยเอโดะจนถึงปัจจุบัน
2. การถ่ายทอดแนวคิดและอุดมการณ์ในตำนานเทพ โคะจิกิ ในหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาและวรรณกรรมสำหรับเด็กชื่อ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ

1.3. สมมติฐานการวิจัย

1. ตำนานเทพใน โคะจิกิ ได้ถูกผลิตซ้ำโดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเล่าเรื่องและภาพลักษณ์ของตัวละครซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุค
2. ตำนานเทพที่ปรากฏในหนังสือเรียนยุคก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองเป็นเครื่องมือของรัฐในการถ่ายทอดอุดมการณ์ชาตินิยม โดยการให้จักรพรรดิญี่ปุ่นเป็นทายาทของสุริยเทพี เพื่อเป็นศูนย์รวมอำนาจและความชอบธรรมในการปกครองประเทศ ส่วนในวรรณกรรมสำหรับเด็กยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน สุริยเทพีเปลี่ยนความหมายเป็นสัญลักษณ์ทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนการสืบสานอุดมการณ์ความรักชาติเชิงวัฒนธรรม (cultural nationalism) ของญี่ปุ่น

1.4. ขอบเขตการวิจัย

1. “ชุดวรรณคดีโบราณ โคะจิกิ” (2004) ฉบับสำนักพิมพ์ไฉกะกุกัน
“Shinpen Nihon Koten Bungaku Zenshū : Kojiki”, Shōgakkan, 2004.
山田佳紀氏・神野志隆光氏の校注・訳、『古事記』新編日本古典文学全集1、小学館
2. หนังสือเรียน หนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา ตั้งแต่สมัยเมจิจนถึงปัจจุบัน
แบบเรียนแห่งชาติ (国定教科書) 1904-1945 ซึ่งประกอบด้วยแบบเรียนภาษาญี่ปุ่นแบบฝึกอ่าน แบบเรียนวิชาศึกษาทั่วไปที่ปรับปรุงครั้งที่ 4-5
3. “โคะจิกิ โมะโนะนะงะตะริ” ฉบับที่มีการพิมพ์เกิน 10 ครั้ง ยังตีพิมพ์อยู่ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน หรือมีการแปลเป็นภาษาต่างประเทศ ดังนี้
ซุซูกิ มิเอะกิชิ “โคะจิกิ โมะโนะนะงะตะริ” ฉบับพิมพ์ใหม่โดยสำนักพิมพ์คะโดะกะวะ (2003)
鈴木三重吉『新版 古事記物語』角川書店(2003)
ซุซูกิ มิเอะกิชิ (รวมนิทานของซุซูกิ มิเอะกิชิ 1975) “โคะจิกิ โมะโนะนะงะตะริ” ฉบับพิมพ์ใหม่โดยสถาบันวิจัยพีเอชพี (2009)
鈴木三重吉『古事記物語』PHP 研究所 (2009)
ฟูกุนะงะ ทะกะเอะโกะ(1957) “โคะจิกิ โมะโนะนะงะตะริ” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 11 โดยสำนักพิมพ์อิวะนะมิ (2009)
福永武彦『古事記物語』岩波書店 (2009 年)
ทะกะโนะ มะซะมิ (1965) “ชุดวรรณคดีโบราณ 1 โคะจิกิ โมะโนะนะงะตะริ” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 44 สำนักพิมพ์ไประปุระ (1982)

高野正巳『古典文学全集 1 古事記物語』ポプラ社 (1982)

4. หนังสือภาพสำหรับเด็กปฐมวัย

ชุด “ตำนานเทพญี่ปุ่น” สำนักพิมพ์ชูฟูโนะโตะโมะ

ชุด “ตำนานเทพญี่ปุ่น หนังสือภาพการ์ตูน” สำนักพิมพ์เอะอิฟูกุโอะเด็น

ชุด “นิทานโบราณของญี่ปุ่น” สำนักพิมพ์โคมะกะกุัง

ชุด “ตำนานเทพของญี่ปุ่น” สำนักพิมพ์อะกะเนะโอะโมะโบ (6 เล่ม)

หนังสือภาพ “เล่าเรื่องเทพ” จัดพิมพ์โดยกรมการศาลเจ้าแห่งเมืองโอซากา

5. งานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.5. วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาต้นฉบับตำนานเทพในวรรณกรรมเรื่อง *โคะจิกิ* และประวัติการนำ *โคะจิกิ* มาประกอบในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษา ตั้งแต่สมัยเมจิถึงปัจจุบัน วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง *โคะจิกิโมะโนะวะตะริ* และหนังสือภาพสำหรับเด็กปฐมวัย

2. ศึกษาบทวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตำนานเทพ บทวิจัยด้านวรรณกรรมเยาวชน บทวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตำนานเทพกับสังคม วัฒนธรรม การศึกษาของญี่ปุ่น ทฤษฎีที่อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้ต่างๆ

3. ดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์

4. สรุปผลการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ตำนานเทพ *โคะจิกิ* ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรม

2. เป็นแนวทางในการค้นคว้าวิจัยความสัมพันธ์ของตำนานกับวรรณกรรมสำหรับเด็ก

1.7. ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ตัวย่อ “โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิม” ที่ใช้ศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ

『新編 日本古典文学全集 古事記』小学館、2004 年

“Shinpen Nihon Koten Bungaku Zenshū : Kojiki”, Shōgakukan, 2004.

2. คำหรือข้อความภาษาญี่ปุ่นที่อ้างอิงครั้งแรกจะกำกับกับภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นตามลำดับ โดยภาษาญี่ปุ่นจะใส่เครื่องหมาย () แต่หากอ้างอิงซ้ำจะกำกับเพียงภาษาไทยเท่านั้น

3. ข้อความที่ผู้วิจัยอ้างอิงมาจากวรรณกรรมจะแปลเป็นภาษาไทยโดยใช้ *ตัวอักษรเอน* และใช้เครื่องหมายคำพูด [...] ในภาษาญี่ปุ่น และ “...” ในคำแปลภาษาไทย ในกรณีที่เป็นบทสนทนาของตัวละครในเรื่อง

4. การเรียกชื่อเทพเป็นภาษาไทย จะละคำว่า “โนะมิโกะโตะ” (mikoto 命⁴) หรือ “โนะคะมิ” (kami 神⁵) ซึ่งมักอยู่ท้ายชื่อเรียกเทพแต่ละองค์ และใส่คำว่า “เทพ” ไว้หน้าชื่อ ส่วนคำว่า “ฮิเมะ” หรือ “บิเมะ” (hime 姫⁶) ที่อยู่ท้ายชื่อของเทพหญิงบางองค์ จะคงไว้เป็นส่วนหนึ่งของชื่อ ไม่ใส่คำว่า “เทพ” ไว้หน้าชื่อ ในบางกรณีจะใช้เครื่องหมาย ฯ เพื่อเรียกชื่อย่อของเทพที่มีชื่อยาวมาก หรือเมื่อเรียกซ้ำ

5. ชื่อบุคคลที่เป็นชาวญี่ปุ่น จะเขียนนามสกุลก่อนแล้วต่อด้วยชื่อต้น ตามประเพณีนิยมของชาวญี่ปุ่น

6. แม้ว่าตัวบทในวรรณกรรมจะบรรยายด้วยภาษาในสังคมชั้นสูงของญี่ปุ่นยุคโบราณ แต่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ได้ใช้ราชาศัพท์ในกรณีของเทพต่างๆ เพื่อให้การแปลตัวบทที่ศึกษามีความกระชับและได้อรรถรสมากขึ้น

7. การอ้างอิงตัวบทจะนำเสนอเฉพาะวะบุณ (อักษรญี่ปุ่นและคันจิผสมกันโดยอ่านแบบญี่ปุ่น) ไม่นำเสนอในรูปแบบคันมุน (อักษรคันจิล้วน)

8. ใช้ระบบถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นซึ่งเป็นผลงานวิจัยพ.ศ.2530 ของ ผศ.ดร.กัลยาณี สีสสุวรรณ ผศ.สุชาติ สัตยพงศ์ ผศ.เสาวลักษณ์ สุริยะวงศ์ไพศาล (ปัจจุบันคือรศ.ดร.สิริมนพร สุริยะวงศ์ไพศาล) อาจารย์สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น และ ผศ.ดร.สุดาพร ลักษณีนาวิน อาจารย์ภาควิชาภาษาศาสตร์ และ ผศ.ดุษฎีพร ชำนิโรตศาสนต์ อดีตอาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้งนี้ระบบดังกล่าวกำหนดการถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นโดยเปรียบเทียบจากอักษรโรมันะจิเป็นอักษรไทย ดังนี้

⁴ mikoto คำเรียกต่อท้ายชื่อของเทพเจ้าหรือบุคคลที่มีฐานะสูงกว่า หรืออาจหมายถึงการรับคำสั่งจากสวรรค์ ในตำนานเทพปนิบาตเฉพาะเทพที่มีสถานภาพสูงหรือเทพสวรรค์เท่านั้น

⁵ kami คำเรียกต่อท้ายชื่อเทพเจ้า หรือเรียกจิตวิญญาณ พลังงานอันน่าพิศวง ขวัญหรือสิ่งที่สถิตในธรรมชาติ ในตำนานเทพปนิบาตว่าเป็นคำเรียกต่อท้ายชื่อเทพทั่วไป ซึ่งมีสถานภาพไม่สูงเท่าเทพที่เรียกว่า มิโกะโตะ

⁶ hime, bime คำเรียกต่อท้ายหญิงสูงศักดิ์ คือเทพีหรือเจ้าหญิง ในตำนานเทพปนิบาตว่าเรียกต่อท้ายเทพหญิงทั่วไป บางองค์อาจมีโนะคะมิ ตามท้ายคำว่า ฮิเมะ ด้วย

สระ

อักษรโรมัน

อักษรไทย

(สระเสียงสั้น สระเสียงยาว)

a , ā	อะ , อา
i , ī	อิ , อี
u , ū	อุ , อู
e , ē	เอะ , เอ
o , ō	โอะ , โอ
-ya , -yā	เอียะ , เอีย
-yu , -yū	อิว , อิว
-yo , -yō	เอียว , เอียว

พยัญชนะ

อักษรโรมัน

อักษรไทย

p เมื่อเกิดต้นคำ	พ
เมื่อเกิดที่อื่น	ป
b	บ
m	ม
f	ฟ
w	ว
t เมื่อเกิดต้นคำ	ท
เมื่อเกิดที่อื่น	ต
ts	ทฺ
ch	ช
d	ด
n	น
n ที่เป็นพยัญชนะก่อกพยางค์ทำหน้าที่คล้ายตัวสะกด	
เมื่อเกิดหน้าพยางค์ p, m, b	ม
เมื่อเกิดหน้า k, g, w	ง
เมื่อเกิดที่อื่น	น
n ทำหน้าที่เป็นตัวสะกดและตามด้วยสระ	น

s	ซ
sh	ฌ
z	ซ
j	จ
r	ร
y	ย
k เมื่อเกิดต้นคำ	ค
เมื่อเกิดที่อื่นๆ	ก
g เมื่อเกิดต้นคำ	ก
เมื่อเกิดที่อื่นๆ	ง
h	ฮ

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยไม่ได้ใช้ระบบถอดเสียงดังกล่าวสำหรับคำที่ใช้เป็นที่แพร่หลายแล้ว เช่น โอซากา นาระ เฮอัน เอโดะ เมจิ โชวะ ซากุระ ซินโต เป็นต้น

1.8. นิยามศัพท์

วรรณกรรมสำหรับเด็ก หมายถึง งานเขียนสำหรับเด็กในปฐมวัยและระดับประถมศึกษา (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6) ถือเป็นคำแปลของคำว่า “จิโดบุงงะกุ” (jidō bungaku 児童文学)

ตำนานเทพ หมายถึง “ฉินวะ” (shinwa 神話) เรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพปกรณัม ตำนานพื้นบ้านที่มีเทพเป็นตัวละคร ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้กล่าวถึง ตำนานเทพญี่ปุ่น ในความหมายของ “นิฮนฉินวะ” (nihon shinwa 日本神話) คือตำนานเทพญี่ปุ่นที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่อง โคะจิกิ และตำราประวัติศาสตร์เรื่อง นิฮนโอะกะกิ เป็นหลัก

โบราณ หมายถึง คำว่า “โคะดะอิ” (kodai 古代) ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นคือสมัยราชวงศ์ยะมะโตะ (Yamato chōtei 大和朝廷) จนถึงสมัยนาระ-เฮอัน (Nara-Heian 奈良・平安時代)⁷

สมัยกลาง หรือ ชูเซ (chūsei 中世) หมายถึงสมัยคะมะกุระและมุโระมะชิ (ค.ศ.1185-1568)

⁷ 「古代」(ยุคโบราณของญี่ปุ่น ประมาณศตวรรษที่ 4 ถึง กลางศตวรรษที่ 7)、広辞苑 第五版、岩波書店 1996.

สมัยใหม่ หมายถึง “คินดะอิจิ” (kindai 近代) นิยามตามหลักประวัติศาสตร์คัตสึบุเน คือ สมัยเมจิ(Meiji 明治 1868-1912) ไทโช (Taishō 大正 1912-1926) โชวะ (Shōwa 昭和 1926-1989)

สงคราม หมายถึง สงครามโลกครั้งที่สอง (dainiji sekai taisen 第二次世界大戦 1939-1945)

ศาสนาชินโต คือ “ชินโต” (Shintō 神道) ใช้ตามความนิยมแพร่หลายในภาษาไทย แม้ว่ายังเป็นข้อถกเถียงว่าควรบัญญัติว่าเป็น ความเชื่อ หรือ ลัทธิ มากกว่าศาสนาหรือไม่ก็ตาม

โคะกุกะกุ (kokugaku 国学) การศึกษาศาสตร์แห่งความเป็นชาติ ในที่นี้ใช้ “ชาติศึกษา”

จักรพรรดิ คือ เทนโน (tennō 天皇) ในภาษาญี่ปุ่นไม่มีระบุว่าเป็นชายหรือหญิง แต่จะใช้ภาษาไทยว่า “จักรพรรดินี” ในกรณีทีกล่าวถึงจักรพรรดิที่เป็นสตรี

1.9. ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 7 เป็นสมัยของจักรพรรดิเท็มมุ (Temmu Tennō 天武天皇) ซึ่งทรงขึ้นครองราชย์หลังจากที่เกิดสงครามกลางเมือง การสู้รบกับชนพื้นเมืองในท้องถิ่นต่างๆ และการแย่งชิงอำนาจในการปกครอง เมื่ออาณาจักรยะมะโตะเข้าสู่ความสงบ พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการจัดทำบันทึกทางประวัติศาสตร์ มีพระราชดำริให้เรียบเรียงตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติและนำตำนานของท้องถิ่นต่างๆ มารวมไว้ด้วยกันเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ การเรียบเรียงเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ในสมัยหลังจากที่จักรพรรดิเท็มมุสิ้นพระชนม์แล้ว ตำนานเทพญี่ปุ่นเป็นส่วนหนึ่งของงานเขียนสองชิ้นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวคือ โคะจิกิ (Kojiki 古事記) เรียบเรียงเสร็จในค.ศ.712 และ นิฮอนโอะกะกิ (Nihonshoki 日本書紀) เรียบเรียงเสร็จในค.ศ.720

โคะจิกิ เป็นอีกแหล่งข้อมูลหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติต่างๆ ของญี่ปุ่นสมัยโบราณ ความถูกต้องในการขยายอำนาจการปกครองของจักรพรรดิ รวบรวมหลายดินแดนให้เป็นหนึ่งเดียว เพื่อความสงบสุขของปวงชน เป็นแก่นเรื่องที่เล่าขานสืบต่อกันมาในรูปของตำนานเทพ การนำตำนานที่แสดงให้เห็นความสำคัญของเผ่าอะยะโตะและเผ่าอิสุโมะมาประกอบใน โคะจิกิ ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อชนเผ่าอื่นนอกเหนือจากชนเผ่าของจักรพรรดิผู้ปกครองประเทศด้วยนั้น นับเป็นการสร้างตำนานแห่งชาติเพื่อให้เหตุผลในการปกครองดินแดนทั้งหมดของราชวงศ์ยะมะโตะว่ามีความถูกต้องชอบธรรม การรวมดินแดนด้วยการแต่งงานระหว่างชนเผ่าที่ปรากฏใน โคะจิกิ สะท้อนกลวิธีการครอบงำทางวัฒนธรรมอย่างแยบยล ปลูกฝัง

สำนึกว่าผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรยะมะโตะมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ต่างอยู่ภายใต้การดูแลของจักรพรรดิผู้เป็นทายาทเทพจากสวรรค์

มะทsumae อะ ทะเกะมิ (Matsumae Takeshi 松前健) วิจัยในหนังสือ “ตำนานเทพอิสุโมะ” สรุปความตอนหนึ่งได้ว่า “หากวิเคราะห์จาก โคะจิกิ จะเห็นว่า เทพแห่งเมืองอิสุโมะมักจะมีลักษณะเป็นเทพแห่งเกษตรกรรม มีชื่อแสดงถึง น้ำ ดิน ฯลฯ แต่เทพสวรรค์ซึ่งเป็นเทพแห่งดินแดน ทะกะอะมะโนะสะระ ส่วนใหญ่เป็นเทพที่มีความสามารถทางการสงคราม การปะทะกันระหว่างเทพฝ่ายอิสุโมะกับฝ่ายเทพสวรรค์สะท้อนสภาพความเป็นจริงทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังตำนานเทพ ทั้งเทพที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และเทพสวรรค์ซึ่งเป็นฝ่ายมีอำนาจครองเมือง ต่างได้รับการศรัทธาและสักการะอยู่จนถึงทุกวันนี้”⁸ จะเห็นได้ว่า โคะจิกิ พยายามแสดงเจตนารมณ์ในการเรียบเรียงให้เห็นว่า แม้ว่าบ้านเมืองจะตกอยู่ในอำนาจของเทพผู้เป็นทายาทของสุริยเทพซึ่งเป็นเทพสวรรค์ หรืออาจเปรียบได้กับราชวงศ์แห่งยะมะโตะ แต่การทำสงครามเพื่อรวบรวมชนเผ่าต่างๆ ให้เป็นประเทศหนึ่งเดียวนั้นเป็นสิ่งถูกต้อง ในตำนานที่ระบุถึงการยินยอมยกเมืองให้อีกฝ่ายหนึ่งแต่โดยดีของเทพโอกุโนะมิ เป็นการสื่อความหมายในแง่ความปรองดอง ไม่ใช่เพียงเรื่องของชัยชนะหรือพ่ายแพ้ ตำนานเทพยังได้รับการถ่ายทอดต่อมาไม่ว่าจะเป็นเทพแห่งดินแดนใด ล้วนมีวีรกรรมอันน่ายกย่อง หรือเป็นเทพที่สถิตในธรรมชาติเพื่อคุ้มครองดูแลมนุษย์ให้มีความสุขสงบ หรือเป็นเทพผู้สืบทอดวัฒนธรรม ชาวญี่ปุ่นปัจจุบันยังมีประเพณีบูชาเทพตามศาลเจ้าต่างๆ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเทพเจ้าและวิญญาณ รวมทั้งความเชื่อในศาสนาชินโต ซึ่งล้วนเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมจากตำนานเทพทั้งสิ้น

มีงานวิจัยมากมายที่เกี่ยวกับ โคะจิกิ ทำให้เห็นการวิเคราะห์และนำเสนอในหลายมุมมองไม่ว่าจะเป็นเชิงประวัติศาสตร์ เชิงอักษรศาสตร์ เชิงเทววิทยา หรือคติชนวิทยา ในปัจจุบันเกิดกระแสการอ่านทบทวน โคะจิกิ อีกครั้ง การค้นพบทางประวัติศาสตร์ใหม่ๆ ทำให้งานวิจัยที่กล่าว ว่า โคะจิกิ ไม่มีอยู่จริงนั้นขาดความน่าเชื่อถือ ในขณะที่เป็นไปได้ว่า เฉพาะส่วนที่เป็นคำนำ “โจะ” (Jo 序) ในโคะจิกิ นั้นอาจเป็นการเขียนขึ้นทีหลัง ซึ่งยังเป็นประเด็นที่ต้องศึกษาค้นคว้าต่อไป อะกะงิ ทะเกะฮิโกะ (Akaki Takehiko 赤城毅彦) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ในการเรียบเรียงวรรณกรรมทั้งสองเรื่องไว้อย่างละเอียด เขากล่าวว่า “โคะจิกิ ประพันธ์ขึ้นเพื่อเผยแพร่ภายในประเทศให้เห็นถึงความถูกต้องในการที่จักรพรรดิปกครองบ้านเมือง หลีกเลี่ยงการกล่าวถึงความสัมพันธ์กับต่างประเทศ แต่ นิฮอนโอะกิ เรียบเรียงเพื่อเป็นตำราประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการของญี่ปุ่นในการเผยแพร่สู่ต่างประเทศ และมี

⁸ 松前健(1976) 『出雲神話』講談社, pp. 12-16

แนวคิดแบบจีนแฝงอยู่ (chūgokushisō 中国思想)⁹ นอกจากนั้น ในคำนำ “นิฮนโอะกะกิ ฉบับแปลภาษาปัจจุบัน” อุจิตะนิ ทซุโตะมุ (Ujitan Tsutomu 宇治谷孟) ยังกล่าวไว้ว่า “มักเป็นที่กล่าวกันโดยทั่วไปว่าโคะจิกิ เป็นวรรณกรรม(bungakusho 文学書) ในขณะที่ นิฮนโอะกะกิ เป็นเอกสารประวัติศาสตร์(rekishisho 歴史書)”¹⁰

ความแตกต่างของโคะจิกิ (Kojiki 古事記) และ นิฮนโอะกะกิ (Nihonshoki 日本書紀) ที่สำคัญที่สุดคือวัตถุประสงค์ของการเรียบเรียง กล่าวคือ นิฮนโอะกะกิ มีลักษณะเป็นตำราทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นประวัติของจักรพรรดิ ระบุวันเดือนปีที่สามารถนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิงได้ ลักษณะการเขียนใช้อักษรจีนที่มีขนบแบบแผนแบบจีน สันนิษฐานว่าเป็นการเขียนตำราประวัติศาสตร์โดยมีตำราประวัติศาสตร์ของจีนเป็นต้นแบบ ส่วน โคะจิกิ มีลักษณะเหมือนเรื่องแต่ง รวบรวมตำนานท้องถิ่นของชนเผ่าต่างๆ ไว้ด้วย ตัวละครมีการแสดงอารมณ์ ทำให้อ่านสนุกเพลิดเพลิน ลักษณะอักษรที่ใช้จะเป็นการใช้อักษรจีน อ่านเสียงญี่ปุ่นบ้าง แบบแผนไม่เป็นไปตามการอ่านแบบจีนอย่างชัดเจนเหมือนนิฮนโอะกะกิ เป็นที่เชื่อกันว่า นิฮนโอะกะกิ เรียบเรียงขึ้นเพื่อเผยแพร่สู่สายตาชาวต่างชาติ ว่าญี่ปุ่นมีตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติเหมือนที่จีนมีส่วนโคะจิกิ เรียบเรียงสำหรับชาวญี่ปุ่นอ่าน เพื่อแสดงถึงความเป็นคนชาติเดียวกันแม้จะมีความแตกต่างทางเผ่าพันธุ์ ให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ

มีการริเริ่มนำ โคะจิกิ มาศึกษาโดยโมะโตะโอะริ โนะรินะงะ (Motoori Norinaga 本居宣長 1730-1801) ผู้เขียน “โคะจิกิเด็น” (Kojikiden 古事記伝) เป็นการตีความตำนานเทพในมุมมองของนักวิจัยสมัยเอโดะผู้ให้ความสำคัญกับแนวคิดชาติศึกษา (kokugaku 国学) โคโอะฉิ ทะกะมิทซุ (Kōnoshi Takamitsu 神野志隆光) กล่าวว่า “ประเด็นสำคัญของมุมมองที่โมะโตะโอะริมีต่อโคะจิกิ จากการศึกษาโคะจิกิเด็น คือ การให้ความสำคัญกับ นิฮนโอะกะกิ กับการไล่คำอ่านของอักษรจีนที่ปรากฏใน โคะจิกิ ซึ่งโดยรวมแล้วการตีความของเขามีหลักการคือ “โคะโงะ” (kogo 古語) หรือภาษาโบราณ เน้นความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิม”¹¹ นอกจากนั้น ในโคะจิกิเด็น ยังสอดแทรกสาเหตุของการกระทำต่างๆ ของตัวละครในตำนานเทพ ให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความ เป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเหล่านี้ยังเป็นองค์ประกอบที่ทำให้ โคะจิกิ มีความสมจริง เข้าใจง่าย อ่านแล้วเกิดความรู้สึกคล้อยตาม นำมาสู่การตีความตำนานเทพในยุคต่อมา

⁹ 赤城毅彦 (2006) 『「古事記」「日本書紀」の解明』、文芸社、pp. 39-40

¹⁰ 宇治谷 孟 (2007) 『日本書紀(上) 全現代語訳』講談社、(まえがき)

¹¹ 神野志隆光 (2010) 『本居宣長の『古事記伝』を読む I』講談社、pp.198-200

การศึกษาโคะจิกิ กับนิฮนโอะกะกิในเชิงเปรียบเทียบเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย ความแตกต่างของงานเขียนทั้งสองที่สรุปได้จากงานวิจัยของ ทะเคะดะ ยูกิชิ (Takeda Yūkichi 武田祐吉) มีดังนี้¹²

- (1) โคะจิกิมี 3 เล่ม เนื้อหาจบถึงสมัยของจักรพรรดินีซุอิโกะ(Suiko 推古天皇) นิฮนโอะกะกิมี 30 เล่ม เนื้อหามีเพิ่มต่อจากสมัยของจักรพรรดินีซุอิโกะไปจนถึงสมัยของจักรพรรดินีจิโต (Jito 持統天皇) ส่วนที่เป็นตำนานเทพนั้น ในนิฮนโอะกะกิ เขียนเป็นหลายตำนานรวมอยู่ในแต่ละตอน แต่ โคะจิกิ จะเขียนเป็นตำนานเดี่ยวต่อกันไปจนจบเล่ม รวบรวมว่านิฮนโอะกะกินำตำนานเทพในโคะจิกิมาอ้างอิง และเสริมข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ โดยเฉพาะตำราประวัติศาสตร์เกาหลีเหนือ ทำให้นิฮนโอะกะกิมีลักษณะเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์มากกว่าวรรณกรรม
- (2) โคะจิกิ เล่าเรื่องราวต่างๆ เหมือนนิทาน แต่นิฮนโอะกะกิเรียบเรียงโดยมีแบบแผนของตำราประวัติศาสตร์ ส่วนที่เป็นตำนานเทพในนิฮนโอะกะกิมี 2 เล่ม เป็นลักษณะเล่าเรื่องคล้าย โคะจิกิ แต่หลังจากตำนานจักรพรรดิจิมมุ (Jinmu 神武天皇) จะระบุวันเดือนปีที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ เป็นลักษณะของบันทึก พร้อมทั้งระบุความเชื่อมโยงจากสมัยของจักรพรรดิองค์หนึ่งเปลี่ยนสู่สมัยของจักรพรรดิอีกองค์หนึ่งด้วย ซึ่งลักษณะนี้ไม่พบใน โคะจิกิ
- (3) โคะจิกิ เขียนด้วยรูปแบบการเขียนภาษาญี่ปุ่น (kokugo 国語) นิฮนโอะกะกิ เขียนด้วยรูปแบบการเขียนของจีน (kanbun 漢文) นอกจากส่วนที่เป็นบทเพลงพื้นบ้านหรือภาษาพื้นเมืองดั้งเดิมของญี่ปุ่น การเขียนรูปแบบจีนนี้เป็นลักษณะการเขียนสารแบบทางการในสมัยโบราณ สามารถสื่อสารกับจีนและเกาหลีได้ เป็นที่เข้าใจได้ว่านิฮนโอะกะกิใช้รูปแบบการเขียนนี้เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นในฐานะตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติ(rekishisho 歴史書) สู่อายตต่างชาติ

ลักษณะที่แตกต่างกันระหว่าง โคะจิกิ กับ นิฮนโอะกะกิ ยิ่งทำให้การศึกษาวัตถุประสงค์ของการเรียบเรียงวรรณกรรมทั้งสองได้ชัดเจนขึ้น อาจตอบคำถามถึงสาเหตุที่ต้องมีงานเขียนสองเล่มที่เนื้อหาคล้ายคลึงกันนี้ได้ว่า โคะจิกิ ให้ความสำคัญกับตำนานเทพท้องถิ่นและภาษาพื้นเมือง

¹² 武田祐吉 (1977) 「古事記・風土記—記紀歌謡」角川書店、『文芸の本棚 古事記』河出書房新社、2013、pp.184-186

ดั้งเดิม เล่าเรื่องที่สนุกสนานให้น่าอ่าน เพื่อให้คนในชาติยอมรับ แต่ *นิฮนโอะกะกิ* ก็จำเป็นต้องมี เพื่อให้ต่างชาติยอมรับ โดยทั้งสองเล่มใช้วิธีเขียนอักษรที่แตกต่างกัน

อุเอะตะ มะซะอะกิ (Ueda Masaaki 上田正昭) แสดงความเห็นไว้ว่า “มีความแตกต่างในการเล่าตำนานเทพระหว่างวรรณกรรมทั้งสองอีกมากมาย ไม่อาจกล่าวถึงรวมกันเหมือนเป็นตำนานเดียวกันว่า “กิกิฉินวะ” (kikishinwa 記紀神話)¹³ ได้ นอกจากนี้ยังมีตำนานที่ปรากฏใน *โคะจิกิ* แต่ไม่ปรากฏใน *นิฮนโอะกะกิ* (เช่น ตำนานเกี่ยวกับเทพโอะคุนิโนมิ) หรือที่มีเฉพาะใน *นิฮนโอะกะกิ* เท่านั้น (เช่น ตำนานที่เทพทซุกิโยะมิฆ่าเทพอุเกะโอะกะชิ) อย่างไรก็ตาม ลักษณะพิเศษที่เหมือนกันในวรรณกรรมทั้งสองคือ การเรียงลำดับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ยุคแห่งเทพ (kamiyoshi 神代史) ตำนานเทพในวรรณกรรมทั้งสองต่างถูกรวบรวมไว้ในกรอบเดียวกัน เริ่มจากเมื่อดินฟ้าแยกตัวจากกัน การให้กำเนิดเกาะต่างๆ การให้กำเนิดเทพต่างๆ การรวบรวมบ้านเมืองให้สงบ ทายาทของสุริยเทพเดินทางมาปกครองโลกมนุษย์ จนถึงตำนานของอุมิชะชิ และยะมะชะชิ (ต้นราชตระกูลของจักรพรรดิ)”¹⁴ ประเด็นที่นักวิจัยส่วนใหญ่ในปัจจุบันไม่เห็นด้วยกับการเรียก *โคะจิกิ* กับ *นิฮนโอะกะกิ* รวมกันเป็น *กิกิฉินวะ* นี้เป็นที่ยอมรับกันแพร่หลาย ดังจะนำเสนอในรายละเอียดต่อไป

ซะโตะ ฮิโระโอะ (Sato Hiroo 佐藤弘夫) กล่าวว่า มีบันทึกเกี่ยวกับการปะทะกันของศาสนาพุทธและชินโตในช่วงศตวรรษที่ 6 ว่า “การที่จักรพรรดิปกครองกษัตริย์ทั้งปวงได้นั้น ก็เป็นเพราะการสักการะเทพทั้งปวงทั้งบนสวรรค์และแดนดินตลอดฤดูกาลทั้งสิ้น” 「天皇が王たりうるのは、天地の神々を四季折々に祀っていることによる」¹⁵ จากมุมมองที่ว่าศาสนาพุทธเป็นสิ่งที่เข้ามาจากภายนอกประเทศ ไม่เท่าเทียมกับชินโต ขณะที่ศาสนาพุทธแพร่หลายมากขึ้น ชนชั้นสูงเริ่มออกบวชกันมาก ราชสำนักจึงพยายามให้ความสำคัญการทะนุบำรุงศาสนาชินโต โดยนำแนวคิด “ฉินโกะกุ” (shinkoku 神国) หรือหมายความว่า “ดินแดนแห่งปวงเทพ” มาใช้เพื่อให้พิธีการต่างๆ ในศาสนาชินโตยังคงสืบทอดต่อไป ซะโตะยังกล่าวว่า ก่อนการบัญญัติตำแหน่ง “จักรพรรดิ” ซึ่งทำให้จักรพรรดิหมายถึงทายาทของเทพสวรรค์หรือเทพอะมะเตะระสุ ในแต่ละ

¹³ 記紀神話 หมายถึงตำนานเทพในโคะจิกิและนิฮนโอะกะกิ Ki (記己) ตัวแรกเป็นอักษรตัวสุดท้ายของโคะจิกิ หมายความว่า การเขียน หรือหนังสือ Ki (己) ตัวที่สองเป็นอักษรตัวสุดท้ายของนิฮนโอะกะกิ หมายความว่าบันทึกประวัติศาสตร์ พงศาวดาร การเรียกรวมแบบนี้แบ่งนัยยะทางการเมืองในสมัยที่รัฐปลุกฝังอุดมการณ์รักชาติแก่ประชาชน โดยนำความสนุกในรูปแบบนิทานของ *โคะจิกิ* มาผสมผสานกับความน่าเชื่อถือในฐานะบันทึกประวัติศาสตร์ของ *นิฮนโอะกะกิ* จัดเป็น “ตำนานเทพแห่งชาติ” ของญี่ปุ่น แนวคิดนี้ถูกต่อต้านหลังสงครามยุติ

¹⁴ 上田正昭 (2001) 『日本の神話を考える』小学館、p. 40

¹⁵ 佐藤弘夫 (2006) 『神国日本』ちくま新書 591、pp. 97-98

ท้องถิ่นชาวบ้านมีการสร้างศาลเจ้าและมีพิธีบูชาเทพของตนกันอยู่แล้ว¹⁶ เมื่อการสร้างชาติมีความจำเป็น การนำตำนานท้องถิ่นมารวบรวมและสร้างความเป็นหนึ่ง รวมทั้งการกำหนดอำนาจของผู้ปกครองประเทศจึงเป็นสิ่งสำคัญ ศาลเจ้าอิเซะจิงงู (Isejingu 伊勢神宮) กลายเป็นสถานที่แห่งชาติ และเป็นที่สุดิตของเทพอะมะเตะระสุ เทพผู้มีอำนาจสูงสุดเหนือผู้ใดในชาติ

ทะกะโตะริ มะซะโอะ (Takatori Masao 高取正男, 1993) กล่าวถึงการก่อตั้งศาสนาชินโต สรุปความได้ว่า ชาวญี่ปุ่นรับและศรัทธาในศาสนาพุทธมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 6 แต่ก่อนหน้านั้นก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพศรัทธามาก่อน ศาสนาชินโตและศาสนาพุทธได้ผสมผสานเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าได้ถูกบอกเล่าต่อกันมา รูปแบบของความหลากหลายทางความเชื่อ ทำให้ต้องกำหนดรูปแบบอย่างชัดเจน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ (続日本紀) ระบุประโยคหนึ่งในงานพิธีในราชสำนัก¹⁷ ว่า

たち ほとけ さ ふれぬもの おも
 神等をば三宝より離けて不触物ぞとなも人の念ひてある
 ปวงเทพจะคอยปกป้องไม่ให้พระรัตนตรัยมีภัยอันตรายใดๆ มากล้ำกราย

ความพยายามเชื่อมโยงความเชื่อในทั้งสองศาสนาเข้าด้วยกันเกิดขึ้นจากราชสำนักก่อน เมื่อพระสงฆ์ประกอบพิธีทางศาสนาพุทธก็จะเขียนคำอธิษฐานซึ่งเป็นบทสวดของชินโตเป็นยันต์คุ้มภัย ผู้คนเดินทางไปสักการะทั้งวัดพุทธและศาลเจ้าชินโตมาก่อน แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่สมัยเมจิ การปฏิรูปทางวัฒนธรรมโดยยกจักรพรรดิเป็นผู้นำสูงสุดเกิดขึ้นพร้อมกับแนวคิดแยกศาสนาชินโตออกจากพุทธ ศาลเจ้าถูกจัดเป็นระดับชั้น ศาลเจ้าอิเซะนับเป็นศาลเจ้าหลักของศาสนาชินโต เนื่องจากเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมสำคัญของราชสำนัก รัฐบาลเมจิออกกฎหมาย ข้อกำหนดต่างๆ เกี่ยวกับการประกอบพิธี และนิยามความหมายของศาสนาชินโตใหม่

คิตะชิ โทะชิโอะ (Kitai Toshio 鍛代敏雄, 2006) กล่าวถึงแนวคิด “มินโกะกุ” ว่าเป็นคำที่พบครั้งแรกใน *นิฮนโอะกะกิ* คือตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 11 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 12 ในช่วงที่สถานการณ์ในราชสำนัก ความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อพระวงศ์ รวมทั้งวัดวาอารามต่างๆ ไม่ราบรื่นทำให้เกิดการสร้างและวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดมินโกะกุ การเผยแพร่แนวคิดนี้เป็นไปในเชิงการเมืองและศาสนา เพื่อสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง (political ideology) ว่าจักรพรรดิและเชื้อพระวงศ์เชื่อมโยงกับศาสนาชินโต ผู้ที่ออกมาแสดงความคิดเห็นต่อต้านคือฝ่ายข้าราชการซึ่งเป็น

¹⁶ 佐藤弘夫 (2006) 『神国日本』 ちくま新書 591、p. 34

¹⁷ 高取正男(1993) 『神道の成立』 平凡社, p.12

ชนชั้นนักรบและพระสงฆ์ผู้ดูแลวัดในศาสนาพุทธ อย่างไรก็ตามเมื่อสังคมในยุคนั้นให้ความสำคัญกับทั้งศาสนาพุทธและชินโต อีกทั้งการประกอบพิธีกรรมในราชสำนัก ยิ่งเน้นความเป็นสมมุติเทพของจักรพรรดิให้ชัดเจนขึ้น¹⁸ แนวคิดมินโกะกุเป็นการนำความเชื่อที่คนโบราณเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ มาสร้างขึ้นมาใหม่ในสมัยกลาง (中世) เพื่อให้มีความสำคัญกับศาสนาชินโตในแง่การเมืองคือความพยายามคานอำนาจที่เกิดจากการแพร่หลายของศาสนาพุทธ และการฟื้นฟูราชวงศ์จักรพรรดิที่เริ่มเสื่อมลงจนเกิดความขัดแย้งในหมู่เชื้อพระวงศ์ด้วยกันเองและขุนนางในราชสำนัก

ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 มีการรวบรวมนิทานและเรื่องเล่าของท้องถิ่นต่างๆ นิทานคำสอนทางศาสนาพุทธ ตำนานเทพมากมายของแต่ละพื้นที่ เรื่องเล่าเหล่านี้ล้วนสร้างภาพลักษณ์และอุดมการณ์สนับสนุนแนวคิด “มินโกะกุ” (shinkoku 神国) เป็นการตีความว่าประเทศชาติจะคงความเป็นชาติไว้ได้เมื่อเคารพสักการะเทพผู้พิทักษ์ทั้งหลายเสมอ เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมือง การชกชิงอำนาจที่ก่อให้เกิดบ้านเมืองเกิดความระส่ำระสายในสมัยกลางนี้ ทำให้เกิดมิติใหม่ของแนวคิดมินโกะกุ คือการเคารพบูชาปวงเทพผู้พิทักษ์นั้น ก็หมายถึงการปกป้องคุ้มครองจักรพรรดิซึ่งเป็นตัวแทนเทพนั่นเอง นอกจากนั้นความเชื่อทางศาสนาพุทธเริ่มมีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับความตายและดินแดนอีกโลกหนึ่ง ความเชื่อทั้งศาสนาพุทธและชินโตผสมผสานและก่อให้เกิดแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะของชาวญี่ปุ่น ดังที่ชะโตะ ฮิโรโอะ ยกตัวอย่างจากบทกลอนคำสอนของนิกายอะกุอิ (安居院流の唱導集) ความตอนหนึ่งว่า “ประเทศของเราเป็นประเทศแห่งปวงเทพ เรามีหน้าที่ต่อราชสำนักคือสักการะบูชาเทพ แล้วประเทศของเราก็เป็นดินแดนแห่งพุทธ เรามีหน้าที่ต่อแผ่นดินคือการเคารพบูชาพระพุทธรูป” 「わが国は神国である。神を崇めるをもって朝務となす。わが国はまた仏地である。仏を敬うをもって国政となす。」¹⁹ การปลูกฝังแนวคิดให้ประชาชนเคารพในศาสนาทั้งพุทธและชินโตนับจากสมัยกลางนั้น ทำให้พิธีกรรมต่างๆ ได้รับการสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การนำวรรณกรรมโบราณมาศึกษาใหม่ที่เห็นได้ชัดเจนคือในยุคของรัฐบาลที่นำโดยโทะกุงะวะ สมัยเอโดะตอนปลาย ขณะที่สังคมญี่ปุ่นประสบภาวะวิกฤติเนื่องจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างอำนาจของโชกุนกับการต่อสู้เพื่อจักรพรรดิของซามูไรจาก 4 แคว้นทางตะวันตกและใต้²⁰ สุรางค์ศรี ตันเสียงสมได้แสดงความเห็นว่า “การศึกษา โคะจิกิ และให้คุณค่าวรรณกรรมเรื่องนี้ในฐานะวัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่น มีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดทาง

¹⁸ 鍛代敏雄(2006)『神国論の系譜』、法藏館

¹⁹ 佐藤弘夫 (2006) 『神国日本』ちくま新書 591、pp.104-105

²⁰ 4 แคว้นได้แก่ ชะโทซุมะ (薩摩) ฮิเซ็น (肥前) โทะซะ (土佐) และโชงู (長州)

การเมือง คือเป็นการลดอำนาจและความสำคัญของสถาบันโชกุน และหันไปให้ความสำคัญต่อสถาบันจักรพรรดิ ความศักดิ์สิทธิ์ และการถือกำเนิดมาจากเทพเจ้า เป็นการลดความสำคัญของลัทธิขงจื้อซึ่งเป็นลัทธิแห่งชาติในสมัยโทะกุงะวะ เหตุการณ์การล้มล้างรัฐบาลนำโดยโชกุนโทะกุงะวะที่เอโดะ และสถาปนาการปกครองประเทศที่มีจักรพรรดิเป็นประมุข เป็นการฟื้นฟูสถาบันจักรพรรดิให้กลับมาใช้อำนาจอีกครั้งหนึ่งนี้ เป็นที่รู้จักกันในชื่อเรียกว่า “การปฏิรูปเมจิ” (Meiji Restoration ค.ศ.1868) ²¹ ในช่วงที่บ้านเมืองไม่สงบ หมอสอนศาสนาที่มีบทบาทคือนำสิ่งที่แสดงถึงความเจริญของตะวันตกเข้ามาพร้อมศาสนาคริสต์ โรงเรียนที่สร้างขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อเผยแพร่ศาสนาได้สอนภาษาต่างๆ คณิตศาสตร์ ดนตรี วาดเขียน ฯลฯ ในศตวรรษที่ 17 ชาวตะวันตกและศาสนาคริสต์ถูกต่อต้าน เกิดสงครามกลางเมืองจนญี่ปุ่นปิดประเทศ ระหว่างนั้นมี นักวิชาการที่จบการศึกษาจากต่างประเทศแปลตำราต่างๆ มากมาย เรียกว่า “ตะวันตกศึกษา” (rangaku) และยังมีนักวิชาการอนุรักษ์นิยมนำวรรณคดีโบราณมาศึกษาทบทวนใหม่ เรียกว่า “ชาติศึกษา” (kokugaku 国学) ตำราจากการศึกษาทั้งสองสายล้วนมีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวิทยาการ มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่

เมื่อค.ศ.1872 มีการจัดระบบการศึกษาของญี่ปุ่น โดยรัฐบาลออกประกาศการศึกษา (gakusei 学制) ระบุว่าชาวญี่ปุ่นทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงกัน มีการจัดตั้งโรงเรียนในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ ระบุรูปแบบการศึกษาจากประเทศตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา กล่าวได้ว่าการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจินี้ นับเป็นก้าวแรกสู่ความเป็นญี่ปุ่นสมัยใหม่ ตำราเรียนสำหรับเยาวชนในยุคแรกส่วนใหญ่เป็นการแปลจากภาษาต่างประเทศ กระทรวงศึกษาธิการของญี่ปุ่นได้ออกกฎหมายใหม่เกี่ยวกับแผนการศึกษาและโรงเรียนโดยพัฒนาให้ตำราเรียนมีความเหมาะสมกับประเทศของตนมากขึ้นเรื่อยๆ ค.ศ.1886 มีระบบรับรองมาตรฐานหนังสือเรียน (kentei kyōkasho 検定教科書) แบ่งหนังสือตามระดับชั้นให้เหมาะสมกับผู้เรียน²² การปรับปรุงประเทศในสมัยเมจิตามแบบตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาสู่ความทันสมัยและกลายเป็นประเทศที่มั่นคงทางเศรษฐกิจและทางการทหาร

²¹ สุรางค์ศรี ดันเสียงสม “ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่”, สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551 (หน้า 30-35)

²² ข้อมูลจาก “การศึกษาของญี่ปุ่นสมัยใหม่โดยดูจากตำราเรียน” เขียนโดย คะอิโอะ โทะกิโอะมิ 海後宗臣、 นะกะ อะระตะ 仲新、 ทะระซะกิ มะซะโอะ 寺崎昌男、 『教科書でみる近現代日本の教育』、東京書籍、1999. (pp.81-88)

หลังจากชัยชนะในการทำสงครามกับรัสเซียซึ่งเหมือนเป็นการแสดงแสนยานุภาพที่ญี่ปุ่นมีเหนือประเทศตะวันตก โลกก็เข้าสู่สงคราม²³ (1931-1945)

ระหว่างสงคราม รัฐบาลผลักดันการปรับปรุงโครงสร้างตำราเรียนสำหรับเยาวชน เนื้อหาส่วนใหญ่ของตำราเรียนวิชาภาษาญี่ปุ่นระบุถึงประวัติความเป็นมา ความภาคภูมิใจของชาวญี่ปุ่น การยกย่องสรรเสริญความเกรียงไกรของจักรพรรดิ เพื่อปลูกฝังค่านิยมรักชาติแก่เยาวชน หนังสือเรื่อง “การศึกษาของญี่ปุ่นสมัยใหม่โดยดูจากตำราเรียน” ระบุว่า รัฐออกตำราเรียนขึ้นต้นโดยปรับปรุงตำราเดิมใหม่ทั้งหมด และบรรจุแนวคิดภูมิใจในประเทศของตนซึ่งมีจักรพรรดิเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด (kokokushikan 皇国史観) สิ่งที่เป็นเนื้อหาหลักอันจะขาดเสียมิได้ในตำราเรียนสมัยสงคราม คือ “คิมิงะโยะ” (ยุคของจักรพรรดิ) 君が代 “ญี่ปุ่นคือประเทศแห่งปวงเทพ” (日本は神の国 ฯลฯ) นอกจากนี้ ในตำราภาษาญี่ปุ่นสำหรับให้นักเรียนทุกระดับชั้นอ่าน ล้วนมีแต่เรื่องราวของตำนานเทพญี่ปุ่น อาทิ ตำนานตอนเทพอะมะเตะระสุหลบเข้าถ้ำ ตอนเทพซุซะโนะโอะปราบงูยักษ์แปดหัว เรื่องของเทพยะมะโตะะ ทะกะกะรุ²⁴ ซึ่งตำนานเหล่านี้หรือตัวละครในเรื่องเล่าที่นำมาประกอบในตำราเรียนสมัยสงครามดังกล่าว ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกะกิ* ทั้งสิ้น หนังสือประกอบการเรียนการสอนในสมัยสงครามจึงเป็นแหล่งข้อมูลอย่างดีที่จะวิเคราะห์การนำตำนานเทพมาใช้เป็นเครื่องมือแสดงอำนาจรัฐ

บทบัญญัติด้านการศึกษาที่เกิดทุนของค้จักรพรรดิที่เรียกว่า “เคียวอิคุ โตะกุโงะ” (Kyōikuchokugo 教育勅語) ซึ่งยุพา คลังสุวรรณ (2004) แปลความตอนหนึ่งไว้ว่า “ตั้งแต่ประเทศญี่ปุ่นสร้างชาติมา ปกครองประเทศโดยจักรพรรดิที่สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์เดียว ไม่เคยมีประเทศใดมาลบลู่ดูหมิ่น เราชาวญี่ปุ่นซึ่งมีจักรพรรดิเป็นประมุขล้วนมีจิตวิญญาณพร้อมปกป้องรักษาแผ่นดิน และปฏิบัติตามคำสอนให้ซื่อสัตย์และจงรักภักดี” บัญญัตินี้ใช้เพื่อแสดงความเป็นชาตินิยมบนพื้นฐานของความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิ เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการศึกษาที่ใช้ต่อมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 แกนของการศึกษาญี่ปุ่นที่ระบุในพระราชกำหนด ค.ศ.1890 คือ “การเน้นศีลธรรม ความกลมเกลียวทางสังคม และความจงรักภักดี การศึกษา กลายเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการสอนการปกครองทางการเมือง”²⁵

²³ สงครามมหาเอเชียบูรพา หรือสงครามโลกครั้งที่สอง เริ่มจากเหตุการณ์ที่ญี่ปุ่นบุกโจมตีแมนจูเรีย ค.ศ.1931 และสิ้นสุดเมื่อสหรัฐอเมริกาทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาและเมืองนางาซากิ จนทำให้ญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงคราม ค.ศ.1945

²⁴ คะอิโงะ โตะกิโอะมิ 海後宗臣、 นะกะ อะระตะะ 仲新、 เทะระซะกิ มะซะโอะ 寺崎昌男、 “การศึกษาของญี่ปุ่นสมัยใหม่ โดยดูจากตำราเรียน” 『教科書でみる近現代日本の教育』、東京書籍、1999. pp.167-174

²⁵ ยุพา คลังสุวรรณ (2004) ญี่ปุ่นสร้างชาติด้วยความรักและภักดี ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, สำนักพิมพ์มติชน. pp.94-95.

นะกะมุระ คิกุจิ (Nakamura Kikuji 中村紀久二) กล่าวว่าหลังจากมีกฎหมายปรับปรุงการศึกษา ค.ศ.1881 รัฐบาลให้ความสำคัญกับการกำหนดเนื้อหาของหนังสือเรียน โดยมีบัญญัติ “ขอบเขตสาระความรู้สำหรับประถมศึกษา” (小学校教則綱領) ความตอนหนึ่งระบุนโยบายของรัฐบาลว่า

「格言・事実等ニ就テ兒童ノ徳性ヲ涵養スベシ、又兼テ作法ヲ受ケンコトヲ要ス」

“ควรอบรมบ่มเพาะความดีงามของเด็กโดยให้คำคมและความจริงต่างๆ และต้องฝึกให้ปฏิบัติด้วย”

「殊ニ尊王愛國ノ志氣ヲ養成」

“สร้างจิตใจที่มุ่งมั่นเคารพประมุขของประเทศและรักชาติ”²⁶

หนังสือเรียนที่ออกโดยกระทรวงศึกษาธิการ ค.ศ.1882 ได้นำแนวคิดจากนโยบายการศึกษานี้มาใช้ จึงมีเนื้อหาปลูกฝังจิตใจที่จงรักภักดีต่อจักรพรรดิและสร้างความรักชาติ ด้านคุณธรรมและจริยธรรมก็มีการนำคำสอนตามแนวคิดขงจื้อจากจีนมาเสริมในบทเรียน นอกจากนี้หนังสือเรียนแล้วยังมีคู่มือครูที่ระบุให้ผู้สอนพยายามปลูกฝังและสอนวิธีการแสดงความเคารพจักรพรรดิตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก นะกะมุระกล่าวว่า “ตั้งแต่ยุคที่รัฐบาลมีบทบาทในการออกหนังสือเรียนและคู่มือครูนี้ การกำหนดเนื้อหาของหนังสือเรียนล้วนมีรากฐานมาจาก บัญญัติการศึกษา (教育勅語)”²⁷ นับตั้งแต่มีการออกกฎหมายประถมศึกษา และกำหนดหนังสือเรียนแล้ว รัฐบาลได้มีมาตรการตรวจสอบและปรับปรุงหนังสือเรียนอยู่เป็นระยะ รัฐบาลเปลี่ยนจากการควบคุมหนังสือเรียนมาสู่การออกหนังสือเรียนเองด้วยงบประมาณแผ่นดินในค.ศ.1903

ตั้งแต่เหตุการณ์แมนจูเรีย (1931) ซึ่งเป็นที่มาของสงครามขยายอำนาจของญี่ปุ่น เสรีภาพทางการศึกษาถูกจำกัด ทสึโบะซุชิ ฮิโรกิโยะ (Tsubouchi Hirogiyo 坪内廣清 2003) นักวิจัยทางการศึกษากล่าวถึงการปลูกฝังแนวคิดรวมชาติกับจักรพรรดิเป็นหนึ่งเดียว ที่รัฐบาลพยายามยึดเหนี่ยวให้เด็กผ่านทางหนังสือเรียนและนโยบายการศึกษา มีการนำแนวคิด “ฉินโกะกุ” (shinkoku 神国) ถ่ายทอดให้เด็กๆ ระบุว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศแห่งปวงเทพ ต้องมีจักรพรรดิซึ่งได้รับมอบหมายจากเทพสวรรค์ผู้ยิ่งใหญ่มาเป็นผู้คุ้มครอง ผสมผสานกับแนวคิด “โคะกุตะชิ” (kokutaikannen 国体観念) หรือการรวมชาติเป็นหนึ่งเดียว สิ่งหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ประกอบสร้าง

²⁶ 中村紀久二(1992) 『教科書の社会史』岩波書店、p. 46

²⁷ Ibid. (pp. 95-96)

แนวคิดดังกล่าวคือ “เทศกาลเฉลิมฉลองครบรอบ 2,600 ปีจักรพรรดิศักราช” (紀元 2600 年奉祝会) ในค.ศ.1940 คือนับตั้งแต่ปีที่จักรพรรดิจิมมุครองราชย์ ทัสึโบะอูซึกิกล่าวว่า “มีการจัดงานเฉลิมฉลองตามสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศโดยมีวัตถุประสงค์คือ การประชาสัมพันธ์ความถูกต้องชอบธรรมของสงครามจีน-ญี่ปุ่น ความเลิกละของชนชาติญี่ปุ่นตามทำนองคลองธรรมที่ระบุในตำนานเทพ เพื่อให้ผู้คนได้เปลี่ยนบรรยากาศจากความตึงเครียดภายในประเทศเนื่องจากการรบระหว่างจีนและญี่ปุ่นเป็นเวลายาวนาน”²⁸ เทศกาลที่เป็นพิธีการต่างๆ ในศาสนาชินโต การแห่แห่นตามธรรมเนียมจัดขึ้นตามศาลเจ้าอย่างยิ่งใหญ่ตระการตา ทำให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเคารพศรัทธาจักรพรรดิขึ้นอีก

จากคำนำในหนังสือเรื่อง “สมัยที่ญี่ปุ่นเป็น ‘ประเทศแห่งปวงเทพ’” ของอิริเอะ โยโกะ (Irie Yoko 入江曜子) สรุปความได้ว่า หลังจากญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศผ่านประสบการณ์ที่ทำให้อนาคตของชาติพลิกผันมาหลายครั้ง ในช่วงก้าวสู่ศตวรรษที่ 21 ชาวญี่ปุ่นเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับตัวตนขึ้นใหม่ คำถามเกี่ยวกับประสบการณ์ในสงครามได้ถูกรื้อฟื้นขึ้น การตีความเพลงชาติ “คิมิเงโยะ” ใหม่ หนังสือเรียนประวัติศาสตร์แบบใหม่ผ่านการอนุมัติโดยกระทรวงศึกษาธิการในค.ศ. 2001 อิริเอะมองว่าก่อนวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในยุคปัจจุบัน ควรย้อนกลับไปศึกษากระบวนการวางแผนการศึกษาในยุคก่อนสงครามด้วย เขานำเสนอปัจจัยที่ทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็น “ประเทศแห่งปวงเทพ” โดยนำหนังสือเรียนระดับประถมศึกษายุคก่อนสงครามมาเป็นตัวอย่างชี้แจง สรุปการปลูกฝังอุดมการณ์ชินโตได้ดังนี้²⁹

- (1) การนมัสการศาลเจ้าชินโตเป็นขนบธรรมเนียมที่พึงปฏิบัติ มีสอนอยู่ในหนังสือเรียนชั้นประถม 1-2
- (2) การประดับ ตกแต่งศาลเจ้าภายในบ้าน โดยเฉพาะในเทศกาลฉลองปีใหม่ มีสอนอยู่ในหนังสือเรียนชั้นประถม 1-2
- (3) ตำนานเทพตอนกำเนิดดินแดนและตอนดึงดินแดน (国生み、国引き) แฝงนัยยะสำคัญเกี่ยวกับการขยายดินแดน สอนในหนังสือเรียนประถมต้น
- (4) ภูเขาฟูจิ เป็นภูเขาแห่งเทพ ญี่ปุ่นคือดินแดนแห่งเทพ สร้างความสำคัญว่าประเทศญี่ปุ่นเป็นหนึ่งเดียวเท่านั้นในโลก
- (5) การนำตำนานเทพญี่ปุ่นมาประกอบในหนังสือเรียนเป็นจำนวนมาก
- (6) การเน้นว่าจักรพรรดิเป็นทายาทของเทพอะมะเตะระสุ

²⁸ 坪内廣清 (2003) 『国民学校の子どもたち—戦時下の「神の国」教育』、彩流社

²⁹ 入江曜子 (2006) 『日本が「神の国」だった時代』岩波新書 764、pp92-122

(7) วันหยุดนักขัตฤกษ์ กำหนดตามวันประกอบพิธีการต่างๆ ของราชสำนัก

หนังสือเรียนสำหรับเด็กชั้นประถมศึกษาในยุคก่อนสงครามนับเป็นตัวอย่างสำคัญที่ทำให้ทราบถึงการปลูกฝังแนวคิดชินโกะกุ ทำให้ชาวญี่ปุ่นรับรู้และเกิดความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของชาติ สิ่งที่เป็นความสำเร็จอย่างมากคือการใช้ตำนานเทพและจักรพรรดิเป็นสัญลักษณ์และจุดยึดโยงที่ชาวญี่ปุ่นมีส่วนร่วม เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทว่าการปลูกใจนี้ก็กลับเป็นชนวนไปสู่สงคราม ทำให้คำถามเกี่ยวกับการเข้าร่วมสงครามยังคงเหลือค้างอยู่จนถึงปัจจุบัน

ทะนะดะ มะยุมิ (Tanada Mayumi 棚田真由美) เขียนไว้ในวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาของ เรื่อง “การนำ โคะจิกิ มาเป็นสื่อการสอนในหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาช่วงสงครามในสมัยโชวะ”³⁰ ว่า “จากการเปรียบเทียบ โคะจิกิ จากหนังสือเรียนสองฉบับคือ ฉบับชะกูระ (1933) และฉบับอะซะฮะชิ (1941) ทำให้เห็นว่าหนังสือเรียนทั้งสองซึ่งปรับปรุงเป็นครั้งที่ 4-5 นั้นมีการนำ โคะจิกิ มาเขียนใหม่และสอดแทรกแนวคิดที่ว่าเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์คือยปครองประเทศญี่ปุ่นอยู่ คุณสมบัติที่ โคะจิกิ ได้รับการคิดสรรให้เป็นสื่อการสอนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง สมัยโชวะ (1926-1989) คือภาพลักษณ์ของเทพมีความสูงส่งและเชื่อมโยงต่อจักรพรรดิ เนื้อหาด้านเทพโดยเฉพาะตอนที่เกี่ยวกับวีรบุรุษ อาทิ จักรพรรดิจิมมูยะมะโตะ ทะกะกะรุ เป็นต้น” กล่าวได้ว่า โคะจิกิ ในฐานะวรรณคดีโบราณถูกใช้เป็นเครื่องมือปลูกฝังจิตสำนึกรักชาติ ตำนานเทพในหนังสือเรียนบรรยายการเกิดแผ่นดินญี่ปุ่นและที่มาของระบบบริหารบ้านเมืองโดยจักรพรรดิผู้เปรียบเหมือนสมมติเทพ สะท้อนแนวคิดภูมิใจในประเทศของตนซึ่งมีจักรพรรดิเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด นับว่ารัฐประสบความสำเร็จในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ แต่เป็นไปในแนวทางสร้างสรรค์ความงามของการเกิดทุนระบบจักรพรรดิและนิยมทหาร

ในระยะเวลาว่างสงครามนี้ วงการการพิมพ์ได้ให้ความสนใจกับการตีพิมพ์วรรณกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในนิตยสาร ควบคู่ไปกับนโยบายพัฒนาการศึกษาและสอดแทรกการปลูกใจเยาวชนไว้ในหนังสือเรียนของรัฐบาล ฮะเซะงะวะ อุชิโอะ (Hasegawa Ushio 長谷川潮) กล่าวถึงกระแสการสร้างภาพความงามของสงครามในช่วงนี้ใน “วรรณกรรมสงครามสำหรับเด็กของญี่ปุ่น” มีความตอนหนึ่งว่า “ตั้งแต่ค.ศ.1931 เป็นต้นมา เด็กๆ ในยุคโชวะได้สัมผัสกับความเป็นจริงของสงคราม ได้รับรู้ข้อมูลและแนวคิดเกี่ยวกับสงครามผ่านสื่อต่างๆ จำนวนมาก แม้แต่

³⁰ 棚田真由美 (2001) 『昭和戦期小学校国定教科書における『古事記』の教材化に関する考察』 広島大学大学院
http://ci.nii.ac.jp/els/110006283310.pdf?id=ART0008301939&type=pdf&lang=jp&host=cinii&order_no=&ppv_type=0&lang_sw=&no=1283807550&cp= (1 Dec 2013)

ในหนังสือภาพสำหรับเด็กอายุ 5-7 ปีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดนิยมทหารก็ผลิตออกมาเป็นชุดถึง 203 ฉบับ (Kōdansha no ehon 講談社の絵本 1936-42) การเล่าเรื่องความงามของสงคราม (bidan 美談) ถูกเน้นย้ำ ทั้งนี้มี 2 เหตุผลคือ (1) เพื่อสอนใจและปลูกฝังแนวคิดต่อเด็กซึ่งจะต้องเป็นทหารต่อไป (2) เพื่อสร้างภาพอันน่ายกย่องของการพลีชีพเพื่อชาติ ให้เด็กเชื่อว่าการที่พ่อ พี่ชาย หรือญาติของเขาที่เสียชีวิตในสงครามเป็นวีรบุรุษที่ควรสรรเสริญ ไม่ให้เกิดการต่อต้าน ภายหลัง³¹ วรรณกรรมสำหรับเด็กรวมถึงนิตยสารส่วนใหญ่ในระหว่างสงครามผลิตงาน ตอบสนองกระแสการปลุกใจเยาวชนของรัฐ นักเขียนและบรรณาธิการอาจจำเป็นต้องสร้างสรรค์ ผลงานเพื่อความอยู่รอด ยะมะนะกะ ฮิซะชิ (Yamanaka Hisashi 山中恒) แสดงความเห็น ว่า “ในสมัยที่มีกระแสสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ (kokutai genri shugi 国体原理主義) สมัยระหว่างสงคราม ทั้งนักเขียนและนักวาดภาพประกอบต่างจำเป็นต้องตื่นปฏิบัติตน เป็นผู้รักชาติที่นิยมทหาร (gunkokushugiteki aikokusha 軍国主義的愛国者) เพื่อให้สามารถ รับการอนุญาตให้ตีพิมพ์ผลงานได้”³² เห็นได้ว่านโยบายด้านการศึกษาของรัฐมีผลต่อการ สร้างสรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็กมาตลอดตั้งแต่มีการปฏิรูปการศึกษาเมจิ (1872) เพราะ วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเรียน การที่รัฐออกกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการผลิตผลงานเพื่อ ปลูกฝังแนวคิดรักชาติและเคารพสถาบันจักรพรรดิในระหว่างสงครามทำให้นักเขียนกลุ่มหนึ่งต้อง โอนอ่อนผ่อนตาม จนกลายเป็นถูกวิพากษ์วิจารณ์ในสมัยหลัง

หลังสงคราม ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้การครอบครองของพันธมิตรจนถึงค.ศ.1952 โดยการนำ ของนายพลแมค อาร์เธอร์ (General Mac Arthur) สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาจัดการระบบการศึกษา ของญี่ปุ่นใหม่ทั้งหมด มีการจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาโดย GHQ (General Head Quarters- ศูนย์บัญชาการกองกำลังฝ่ายสัมพันธมิตร) ควบคุมการเรียนการสอนตั้งแต่ค.ศ.1945-1951 อย่าง เข้มงวด

โยะชิเดะ ฮิโระฮิซะ (Yoshida Hirohisa 吉田裕久) วิจัยเกี่ยวกับการที่สหรัฐอเมริกาเข้า ควบคุมการศึกษาของญี่ปุ่น โดยอ้างอิงเอกสารสำคัญที่สหรัฐฯ ได้สำรวจอิทธิพลของหนังสือเรียน ชั้นประถมศึกษาที่มีต่อการปลุกใจเยาวชนญี่ปุ่น สหรัฐฯ จัดทำแผนดำเนินการชื่อ “ระบบ การศึกษาของญี่ปุ่นภายใต้การปกครองโดยทหาร (Japan: The Education System under Military Government) ประกาศในค.ศ. 1944 โดย the Office of Far Eastern Affairs, Hillis Lory (CAC-238, PWC-287) มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนข้อหนึ่ง ใน “คำเตือน” ว่า

³¹ 長谷川潮 (1995) 『日本の戦争児童文学』 日本児童文化史研究会、九山社(pp.26-27)

³² 山中恒 (2010) 『戦時児童文学論』 大月書店 (p. 16)

“CAA should use where practicable those Japanese textbooks that are not contrary to the objectives of the United Nations. Textbooks that indoctrinate the student with Japanese militarism and mythology should be revised as rapidly as practicable. As a first step the “Taisho” readers might be substituted for the “Showa” readers.”³³

กล่าวคือ CAA ควรเร่งวิเคราะห์และวิจัยหนังสือเรียนของญี่ปุ่นที่ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสหประชาชาติ ควรปรับปรุงหนังสือเรียนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันที่มีเนื้อหา นิยมทหารและตำนานเทพญี่ปุ่น อันดับแรกคือควรนำหนังสือเรียนในสมัยไทโชกลับมาแทนหนังสือเรียนสมัยโชวะ

ในค.ศ.1945 เมื่อญี่ปุ่นต้องยอมตกอยู่ใต้การควบคุมของสหรัฐอเมริกา นโยบายหนึ่งที่ต้องเร่งดำเนินการคือการจัดการเรื่องหนังสือเรียน ในนโยบายด้านการศึกษาในการสร้างญี่ปุ่นใหม่ (新日本建設ノ教育方針) ระบุว่า “ให้ระบุส่วนที่ควรลบออก” (訂正削除スベキ部分ヲ指示シテ) กระทรวงศึกษาจึงใช้แนวคิดวิธีการทำลายเอกสารลับของทางราชการ โดยออกประกาศให้แต่ละโรงเรียนดูแลหนังสือเรียนให้มีความเหมาะสม ทำให้เกิดแบบเรียนที่เรียกว่า “ซุมินูริเคียวกะโมะะ” (Suminuri Kyōkasho 墨塗り教科書 1945-1946) คือการใช้หมึกสีดำขีดทับลงบนข้อความที่ควรลบออกในหนังสือเรียน วิธีการนี้ สร้างความสับสนต่อเด็กๆ ว่าสิ่งที่พวกเขาเคยถูกสอนให้เชื่อมาตลอดนั้นผิด นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กต้องเลิกการเขียนเกี่ยวกับสงครามหรือการทหาร แต่ด้วยอุดมการณ์และแนวคิดที่มุ่งมั่นทำงาน “เพื่อเด็ก” ของพวกเขา ผลงานในสมัยระหว่างสงครามได้รับการนำมาทบทวนอยู่เสมอ และเป็นที่ยอมรับว่าความงดงามทางวรรณศิลป์และการปลูกฝังให้เด็กสร้างจินตนาการของตัวเองทำให้วรรณกรรมสำหรับเด็กนั้นมีคุณค่า ไม่ใช่เพราะมีเนื้อหาสรรเสริญสงคราม

แนวคิดเรื่องการสร้างค่านิยมรักชาติถูกต้องด้านอย่างรุนแรงในสมัยหลังสงคราม เมื่อญี่ปุ่นประสบความบอบช้ำทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลจากประเทศผู้ชนะสงคราม การศึกษาสำหรับเยาวชนเกิดการเปลี่ยนแปลง ตำนานเทพส่วนที่เกี่ยวกับอะมะเตะระสุหรือราชวงศ์จักรพรรดิถูกตัดออกหรือลดบทบาทสืบเนื่องต่อมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนค.ศ.1959 มีการปรับปรุงหลักสูตรโดยรัฐบาลมีความประสงค์จะให้ความสำคัญกับสถาบันจักรพรรดิและเน้นศาสนา-จริยธรรม วรินทร์ ววงศ์ นักวิจัยด้านการศึกษาญี่ปุ่นกล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า “การตรากฎหมายว่าด้วยพื้นฐานทางการศึกษา (1947) กำหนดให้

³³ 吉田裕久 (2001) 『戦後初期国語教科書史研究—黒塗り・暫定・国定・検定』風間書房、pp.14-15

การศึกษาอยู่บนพื้นฐานของความสงบและมีประชาธิปไตย ไม่มีลัทธิชาตินิยมทหาร เคารพสิทธิส่วนบุคคล จนถึงปัจจุบันมีการปรับปรุงหลักสูตรหลายครั้ง แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่รัฐต้องการอย่างไม่เปลี่ยนแปลงคือประชาชนที่มีใจรักประเทศชาติในทางที่ถูกต้อง และมีความเทอดทูนต่อสถาบันจักรพรรดิ”³⁴ การปลูกฝังแนวคิดรักชาตินี้ยังได้รับกระแสต่อต้านในหมู่คนรุ่นหนุ่มสาว

โคโนะฉิมิ ทะกะมิทซุ (Kōnoshi Takamitsu 神野志隆光) วิจารณ์การอ่าน *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะชิ* ตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนถึงค.ศ.1945 เขาเขียนบทความเรื่อง “Constructing Imperial Mythology: Kojiki and Nihonshoki”³⁵ สรุปความได้ว่า เดิมวรรณกรรมทั้งสองถูกจัดเป็น “วรรณคดีคลาสสิกของญี่ปุ่น” แต่วันนี้ทั้งสองถูกจัดให้เน้น “ความเป็นญี่ปุ่น” ซึ่งทำให้เราเข้าใจความคิดของคนและอดีตของญี่ปุ่น ในหนังสือเรียนที่รับรองโดยกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นมีการตีพิมพ์วรรณกรรมทั้งสองในฐานะ “พื้นฐานทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและประเทศ” (Cultural Foundation of folk and nation) ถ่ายทอดอุดมการณ์คือระบอบจักรพรรดินา (Tennō-sei) โคโนะฉิมิแบ่งเนื้อหาการวิจัยเป็น 3 เวทีทางประวัติศาสตร์ดังนี้

1. ยุคดั้งเดิม วรรณกรรมทั้งสองเป็นปกรณัมปรัมปรา ที่สร้างขึ้นเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันและสร้างความศรัทธาต่อราชวงศ์จักรพรรดิ
2. ในช่วงสมัยเอโดะมีปัจจัยทางการเมืองและศาสนาเป็นหลัก *นิฮนโอะชิ* บ่งชี้แนวคิดการมองโลก (Worldview) ส่วน *โคะจิกิ* เป็น “ชาติศึกษา” (kokugaku) จากผลงานเรื่อง *โคะจิกิเด็น* ของโมะโตะโอะริ โนะรินะซะ (1730-1801)
3. สมัยใหม่ (1894-1945) ทั้งสองเป็นสิ่งสนับสนุนแนวคิดปกรณัมปรัมปราและอุดมการณ์ภายใต้ระบอบจักรพรรดิ โดยเฉพาะความเกี่ยวโยงกับความเป็นชาติ (National essence)

จากมุมมองดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจนำแนวคิดของโคโนะฉิมิเรื่องการอ่านตำนานในวรรณกรรมเรื่อง *โคะจิกิ* ที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย มาศึกษาต่อจากเมื่อสงครามสิ้นสุด และคาดว่าจะเห็นการนำเสนอ *โคะจิกิ* ในรูปแบบใหม่ ด้วยการศึกษาความหมายของนักเขียนวรรณกรรมเยาวชนรุ่นสงครามจนถึงรุ่นปัจจุบัน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับหนังสือเรียนที่รับรองโดยกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นด้วย

³⁴ วรินทร์ วุจส์ (รศ.) “การศึกษากับการสร้างคนแบบญี่ปุ่น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2” ดวงกลมสมัย, 2546

³⁵ Kounoshi Takamitsu(2000) “Constructing Imperial Mythology: Kojiki and Nihonshoki” , *INVENTING THE CLASSICS, Modernity, National Identity, and Japanese Literature*, Edited by Haruo Shirane and Tomi Suzuki, Stanford University Press, pp.51-67

วิทยานิพนธ์ “การศึกษาตำนานเทพในวิชาสังคมศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ในประวัติ การศึกษาสังคมศาสตร์” โดยอุเมะโนะ มะซะโนะบุ (Umeno Masanobu 梅野正信)³⁶ เป็นการ วิจัยเชิงประวัติการศึกษาสังคมศาสตร์ของญี่ปุ่น กล่าวถึงทฤษฎีการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ ที่วะกะโมะริ ทะโร (Wakamori Tarō 和歌森太郎) ว่าตำนานเทพแต่ละตอนมีที่มาจากเรื่อง เล่าของท้องถิ่น การนำประวัติศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่นมาผสมผสานและประยุกต์ใช้ทำให้เกิด ลักษณะที่หลากหลายของชาวญี่ปุ่นในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนั้นตำนานเทพยังเป็นเอกสารทาง ประวัติศาสตร์โดยศึกษาสมัยโบราณจากเรื่องเล่า ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นและยังศึกษา เปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ชาติอื่นได้ ซึ่งแนวคิดนี้ทำให้เกิดความเข้าใจใน “คู่มือการสอน ฉบับ 1951”

ฮิระฟูจิ คิคุโกะ (Hirafuji Kikuko 平藤喜久子) เขียนบทความเรื่อง “งานวิจัยทางเทว วิทยาของโคะจิกิและนิฮนโอะกะกิในปัจจุบัน” สรุปได้ว่าการศึกษาด้านเทพในโคะจิกิและนิฮน โอะกะกิในเชิงเทววิทยา(shinwagaku 神話学) นั้นเพิ่งมีหลังจากเข้าสู่สมัยเมจิแล้ว ซึ่งเป็นช่วงที่ การศึกษาเทพปกรณัมในยุโรปแพร่หลาย ต่อมามีการวิจัยเทพปกรณัมญี่ปุ่นด้านมนุษยศาสตร์ และคติชน และการศึกษาแบบเปรียบเทียบ งานวิจัยยุคหลังได้รับอิทธิพลจากการวิจัยเชิงเทว วิทยาในสมัยเมจิ ผสมผสานกับการศึกษาด้านเทพควบคู่กับวัฒนธรรมและคติชนวิทยาของ ญี่ปุ่น มีการตีความโคะจิกิ ใหม่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม สะท้อนจิตวิทยาที่ ลึกซึ้งขึ้นกว่าเดิมของชาวญี่ปุ่น มีหลายงานวิจัยที่วิเคราะห์ตำนานเทพอย่างลุ่มลึกเพื่อหาแก่น มาแก้ไขปัญหาทางจิตใจของชาวญี่ปุ่นปัจจุบัน³⁷ ฮิระฟูจียังยกตัวอย่างปัญหาของ “ตำนานเทพ ในปัจจุบัน” โดยกล่าวถึงแนวโน้มของการศึกษาเชิงเทววิทยาว่าขณะที่โลกปัจจุบันผันสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ยุคแห่งการแพร่สะพัดของข้อมูลข่าวสาร โคะจิกิ และนิฮนโอะกะกิ ถูกบริโภคผ่านสื่อที่ หลากหลายในฐานะทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง บรรดาเทพทั้งหลายในโคะจิกิ ตำนาน ท้องถิ่น เทพปกรณัมในภูมิภาคต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเอเชียหรือยุโรป ต่างถูกนำมาเล่าใหม่ในฐานะ ตัวละครของงานเขียนแต่ละชิ้น เหมือนเป็นการสร้างตัวละครในวรรณกรรมใหม่โดยมีตำนานเทพ เดิมเป็นแหล่งข้อมูล

มิอุระ ซุเกะยุกิ (Miura Sukeyuki 三浦佑之) นักวิชาการวรรณคดีโบราณผู้เชี่ยวชาญเรื่อง โคะจิกิ เจ้าของผลงาน “โคะจิกิฉบับภาษาพูด” (Kōgo yaku kojiki, bungeishunjū 2002 『口語訳

³⁶ 梅野正信『社会科教育史における「社会科歴史」の「神話」教育論』、鹿児島大学教育学部社会科 (社会科教育学) (1992)

http://ir.kagoshima-u.ac.jp/bitstream/10232/6796/1/AN10041362_1992_001.pdf (1 Sep 2010)

³⁷ 平藤喜久子『古事記・日本書紀の神話学的研究の現在—最近の動向と課題』「国文学」解釈と教材の研究、平成18年1月号

古事記 (完全版)』文芸春秋) ซึ่งทำให้ความสนใจในตำนานเทพแพรร่หลายอย่างมากในคริสต์ศตวรรษที่ 21 ได้บรรยายพิเศษหัวข้อ “ตำนานเทพเล่าอะไร โคะจิกิ เบื้องต้น”³⁸ ที่มหาวิทยาลัยชิโซเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ.2013 สรุปความได้ว่า “ตำนานเทพ ไม่ใช่มีแต่โคะจิกิ หรือ ตำนานเทพญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ตำนานเทพล้วนมีความเชื่อมโยงซึ่งตำนานอื่นๆ อยู่ ตำนานเทพคือการเล่าเรื่องถ่ายทอดต่อกันมา เป็นเรื่องเล่าสมัยที่ยังไม่มีอักษร เป็นโลกในสมัยโบราณ ตำนานเทพของญี่ปุ่นมีการผสมผสานกระแสวัฒนธรรมสองสายคือจากเหนือและจากใต้³⁹ หมู่เกาะทางใต้ของญี่ปุ่น (เช่น อินโดนีเซีย) ก็มีตำนานที่คล้ายคลึงกับตำนานเทพของญี่ปุ่นเหมือนกัน ในสมัยสงครามที่รัฐนำโคะจิกิมาใช้ในความหมายทางการเมืองเป็นความคิดที่ผิด โคะจิกิ เล่ากันมาตั้งแต่ก่อนจะมีประเทศญี่ปุ่นเสียอีก เป็นการเล่าเรื่องปลอบขวัญผู้ถูกรบครองซึ่งหมายถึงชนชาติอื่นๆ ที่ควรรวมกับราชวงศ์ยะมะโตะ เสน่ห์ของ โคะจิกิ ไม่ใช่การสรรเสริญจักรพรรดิ ในต้นฉบับโคะจิกิไม่มีคำว่า “นิฮอน (Nihon 日本)” ในขณะที่นิฮอนโอะกิมีหลายร้อยครั้ง คำว่า “กิกิ” (Kiki 記紀) เป็นแนวคิดที่ถูกสร้างขึ้นมาภายหลังและนำมาใช้ทางการเมือง ทั้งที่เป็นวรรณกรรมสองเรื่องที่ยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน แก่นหลักของ โคะจิกิ อยู่ที่การเขียนสิ่งที่เล่า (monogatari o kataru 物語を語る) แต่ นิฮอนโอะกิ คือการบันทึกประวัติศาสตร์(โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับจักรพรรดิ)” มิอุระยังได้ให้สัมภาษณ์ว่าการจัดงานบรรยายเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชนของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยริทเมิ นี้เป็นครั้งที่ 2 มีผู้สมัครเข้าร่วมมากกว่าที่คาดไว้ คือประมาณ 450-470 คนทั้ง 5 ครั้ง ทั้งนักวิชาการ นักศึกษา และบุคคลทั่วไป อาจเนื่องจากมิอุระได้บรรยายพิเศษในรายการสารคดีของสถานีโทรทัศน์ NHK “วรรณกรรมลือชื่อใน 100 นาที ตอน โคะจิกิ- ประวัติศาสตร์ไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว”⁴⁰ เมื่อเดือนกันยายน 2013 ทำให้มีผู้ชมที่สนใจติดตามมาฟังบรรยายนี้จำนวนมาก ชาวญี่ปุ่นที่ให้ความสนใจ โคะจิกิ ส่วนใหญ่กล่าวว่าอยากรู้ที่มาของชาวญี่ปุ่น สนใจประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาอัตลักษณ์หรือความเป็นญี่ปุ่นในปัจจุบัน มิอุระต้องการให้คนทั่วไปเข้าใจว่าความหลากหลายของเรื่องเล่า ตำนานโบราณ ที่มีการถ่ายทอดออกมาจากภายในและภายนอกเกาะญี่ปุ่น มีการผสมผสานรวมเป็นวรรณกรรมชิ้นหนึ่งคือ โคะจิกิ แต่ไม่ได้หมายความว่าคนญี่ปุ่นจะมีประวัติศาสตร์ชาติของตัวเองเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น โคะจิกิ ไม่ใช่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่เป็นเรื่องเล่า (monogatari 物語) ที่มีความหลากหลาย

³⁸三浦佑之 (2013) 「神話は何を語るか—古事記入門」、平成 25 年度 立正大学文学部公開講座 (品川区共催) 『響き合う神話世界—古事記、そして列島とアジア』2013 年 10 月 2 日～30 日 (全 5 回)

³⁹北方的と南方的

⁴⁰NHK 「100 分 de 名著 古事記 歴史は一つではない」2013 年 9 月水曜日 11:00-11:25、ออกอากาศทั่วประเทศ และจัดพิมพ์หนังสืออ่านประกอบรายการในชื่อเรื่องเดียวกันเผยแพร่วันที่ 1 กันยายน 2013

จากหนังสืออ่านประกอบรายการสารคดีของสถานีโทรทัศน์ NHK มิอุระ ชูเกะยุกิกล่าวว่า “เมื่อเข้าสู่สมัยใหม่ (Kindai 近代)⁴¹ โคะจิกิและนิฮนโอะมะกิถูกเรียกรวมกันเพื่อความสะดวกว่า กิกิ (記紀) รัฐบาลสมัยนั้นต้องการทำให้อำนาจการปกครองโดยจักรพรรดิเป็นที่ยอมรับ จึงนำตำนานเทพและเรื่องเล่าพื้นบ้านมาเขียนใหม่ให้อื้อประโยชน์ต่อตน นำเนื้อหาบางส่วนจากทั้งโคะจิกิและนิฮนโอะมาเขียนผสมปนเปในหนังสือเรียนสำหรับการศึกษาระดับมัธยม โคะจิกิ จึงถูกมองว่าเป็นการเรียบเรียงโดยรัฐชาติสมัยโบราณ มีวัตถุประสงค์เพื่อเชิดชูจักรพรรดิ และเป็นตำราประวัติศาสตร์ไม่ต่างจากนิฮนโอะมา”⁴²

โคะจิกิ เป็นเรื่องเล่าเหมือนนิทาน มีตัวละครที่ประกอบวีรกรรมต่างๆ เรื่องราวดำเนินไปอย่างน่าติดตาม ในขณะที่นิฮนโอะมา มีลักษณะเป็นตำราทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์คือการอ่านเพื่อความบันเทิง แต่ต้องการเผยแพร่เรื่องราวของจักรพรรดิอย่างน่าเชื่อถือ การนำงานเขียนทั้งสองมาผสมเรียกรวมกันว่า “กิกิ” นี้ รัฐบาลสมัยนั้นต้องการนำความสนุกสนานน่าติดตามในโคะจิกิมาสร้างความน่าเชื่อถือเหมือนตำราประวัติศาสตร์อย่างนิฮนโอะมา ผลก็คือโคะจิกิถูกเหมารวมว่าเป็นเครื่องมือทางการเมือง หรือเป็นวรรณกรรมสรรเสริญจักรพรรดิและเชิดชูแนวคิดนิยมทหารไปด้วย ทั้งโคะโนะมิ และมิอุระต่างเห็นตรงกันว่า การอ่านโคะจิกิ และนิฮนโอะมาเปลี่ยนแปลงไปในช่วงที่รัฐบาลนำไปใช้ด้วยเหตุผลทางการเมือง ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนจากเนื้อหาของตัวงานฉบับดั้งเดิม ควรแยกเป็นสองงานเขียน เพื่อให้เห็นคุณค่าความเป็นงานเขียนแต่ละชิ้น ผู้วิจัยเชื่อว่าแนวโน้มกระแสความนิยมวรรณกรรมโบราณในปัจจุบันคือการอ่านแบบทบทวนวรรณกรรมต้นฉบับใหม่ โดยเฉพาะโคะจิกิและนิฮนโอะมาที่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของการเขียนใหม่อย่างเห็นได้ชัดในช่วงก่อนและระหว่างสงคราม

ในงานสัมมนา “เส้นทางความเป็นมาของโคะจิกิ” ที่จัดขึ้นในค.ศ.2012 เพื่อร่วมเฉลิมฉลองปีครบรอบการเรียบเรียง โคะจิกิ 1300 ปี ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินาระ อะระระมิ โยะฉินโดะ (Arashi Yoshindo あらし よしんど) กรรมการสมาคมนักวิจัยโคะจิกิ (Kojikigakkai riji 古事記学会理事) กล่าวสรุปว่า “การวิจัยเกี่ยวกับโคะจิกิในยุคหลังมีรากฐานมาจาก โคะจิกิเด็น ในสมัยที่ต้องสร้างจิตสำนึกความเป็นชาติ เมื่อผู้คนต้องคิดทบทวนถึงอัตลักษณ์ของตน การค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติวัฒนธรรมของชาติตนมีความสำคัญ โคะจิกิเด็นถูกจัดให้เป็นศูนย์กลางการวิจัยเหล่านั้น ตั้งแต่การควบคุมหนังสือเรียนด้วยการขีดหมึกดำของ GHQ หลังสงคราม พลิก

⁴¹ 近代 หมายถึงสมัยเมจิ(1868-1912) ไทโช(1912-1926) โชวะ(1926-1989)

⁴² 三浦佑之『100分 de 名著 古事記』NHK テレビテキスト 2013年9月 第1巻第30号、NHK 出版、p.5

สถานการณ์ให้เห็นถึงอุดมการณ์รักชาติที่รุนแรงเกินไป (ikisugita kokkashugi いきすぎた国家主義) ก่อนสงคราม ทั้งโคะจิกิและนิฮนโอะกะกิกลายเป็นวรรณคดีโบราณที่ถูกลืมเลือนไป แต่กระนั้น นักวิจัยต่างนำเสนอว่าโคะจิกิอยู่ในงานประเภทวรรณกรรมและเทพปกรณัมศาสตร์ (Shinwagaku 神話学) ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ สมาคมนักวิจัยโคะจิกิได้ตั้งขึ้นตั้งแต่หลังการลงนามในสนธิสัญญาซานฟรานซิสโก มีการวิจัยเพื่อส่งเสริมการอ่านโคะจิกิตลอดมาจนถึงปัจจุบัน⁴³

ประวัติการนำตำนานเทพในงานเขียนสองเล่มคือ โคะจิกิ และ นิฮนโอะกะกิ มาอ่านใหม่และผลิตซ้ำมีความแตกต่างกันมาตามสมัย โดยสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 1.1 เปรียบเทียบการศึกษา โคะจิกิ และนิฮนโอะกะกิ ในแต่ละสมัย

สมัย	โคะจิกิ	นิฮนโอะกะกิ
คริสต์ศตวรรษที่ 8	เรียบเรียงเสร็จเมื่อ ค.ศ.712	เรียบเรียงเสร็จเมื่อ ค.ศ.720
สมัยชูเฮ (ประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ 12-1573)	นำมาอ่านแพร่หลายโดยเฉพาะส่วนตำนานเทพ เรียกรวมว่า “กิกิฉินวะ” (Kikishinwa 記紀神話)	
สมัยเอโดะ (1603-1867)	โมะโตะโอะริ โนะริโนงะ นำมาศึกษาและเขียน โคะจิกิ เดิน	ถูกอ่านในฐานะตำรา ประวัติศาสตร์
สมัยเมจิ (1868-1912)	นำมาใช้เพื่อให้ความสำคัญของศาสนาชินโตและจักรพรรดิ	
สมัยเมจิ	ศึกษาเรื่องเล่า เขียนใหม่เป็น นิทาน	ศึกษาประวัติศาสตร์
ระหว่างสงคราม (ปลายศตวรรษที่ 19-1945)	นำตำนานเทพมาใช้เพื่อปลุกใจประชาชน ยกย่องจักรพรรดิในฐานะทายาทเทพผู้สูงสุด	
หลังสงคราม	ศึกษาในฐานะเรื่องเล่าที่มี ความสำคัญทางวัฒนธรรม พื้นเมือง วิถีและแนวคิดของ ชาวญี่ปุ่นสมัยโบราณ	ศึกษาประวัติศาสตร์

⁴³ あらし よしんど／國學院大學神道文化学部教授、古事記学会理事（2012）特別陣列『古事記の歩んできた道—古事記撰録—三〇〇年—』、奈良国立博物館、古事記学会

เมื่อศึกษาประวัติการนำตำนานเทพใน *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกะกิ* มาใช้ จะเห็นได้ว่ามีทั้ง ความพยายามเชื่อมโยงงานเขียนทั้งสองเข้าด้วยกัน และความพยายามแยกงานเขียนทั้งสองออกจากกัน โดยในความพยายามนั้นเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคม การเมืองการปกครองในสมัยนั้นๆ เนื่องจากงานเขียนทั้งสองจัดเป็นวรรณกรรมคลาสสิกที่มีการอ่านอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน มีผู้สนใจนำมาศึกษามากมายในหลากหลายด้าน การวิเคราะห์เนื้อหาแตกต่างกันไปตามแต่ละมุมมอง และระบบสังคมในสมัยต่างๆ ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดการนำตำนานเทพมาใช้ โดยเน้น ความสำคัญในฐานะวรรณกรรมสำหรับเด็กของ *โคะจิกิ* ซึ่งจะมีความเป็น “นิทาน” เหมาะสมที่จะ เป็นเรื่องอ่านสำหรับเด็ก ผู้วิจัยได้แบ่งบทในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไว้เป็นแต่ละยุคสมัย เพื่อให้เห็น ความเป็นไปทางประวัติศาสตร์ของสังคมในยุคคนนั้นๆ

วารสารวิชาการ “แนวคิดปัจจุบัน”(Gendaishisō 現代思想) ฉบับพิเศษเดือนพ.ค.2011 รวมบทความภายใต้หัวข้อ “โคะจิกิ ความจริงในปีที่ 1300” เพื่อร่วมเฉลิมฉลองครบรอบการเรียบ เรียงโคะจิกิ มีการเสวนาระหว่างนักวิจัยมีชื่อเสียง 2 คนคือ มิอุระ ซุกะยูกิ (Miura Sukeyuki 三浦 佑之) และ อุเอะโนะ ชิทัสโกะ (Ueno Chitzuko 上野千鶴子) เกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ *โคะจิกิ* ไม่ เลื่อนหายไปจากความทรงจำของชาวญี่ปุ่น ความตอนหนึ่งมีดังนี้ “ตำราประวัติศาสตร์เป็นเรื่อง เล่า(Narrative) อย่างหนึ่ง นั้นหมายความว่าตัวบทนั้นเกิดจากผู้เล่าเลือกที่จะเล่าหรือจะลืมความ ทรงจำบางอย่างได้ ตัวบทเกิดการผลิตใหม่จากการเข้าไปมีส่วนร่วมของผู้อ่าน ตัวบท *โคะจิกิ* เกิด จากการค้นพบโดยโมะโตะโอะริ โนะริโนะระ ในศตวรรษที่ 18 ก่อนหน้านั้น *โคะจิกิ* ก็เหมือนตายไป แล้ว *นิฮนโอะกะกิ* ให้นำเพื่อไม่มีรสชาติ(mumikansō 無味乾燥) จึงต้องนำ *โคะจิกิ* มาผสมผสานให้เกิด สีสน และนำตำนานเทพไปใส่ในหนังสือเรียนของรัฐเพื่อเล่าเรื่องประวัติศาสตร์แห่งชาติ *โคะจิกิ* มี เสน่ห์ในแง่ของ Narrative ส่วน *นิฮนโอะกะกิ* มีคุณประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังในแง่การศึกษา ประวัติศาสตร์ การอ่านงานเขียนสองเล่มนี้จึงควรแยกเป็น 2 ตัวบท ไม่ใช่การรวมเรียกว่า “กิกิ” ตัวบทของ *โคะจิกิ* มีโครงสร้างเป็นวรรณกรรมมุขปาถะ นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรม”⁴⁴

จากงานวิจัยและบทความต่างๆ ตั้งแต่เข้าสู่ศตวรรษที่ 21 รวมทั้งการผลิตซ้ำ *โคะจิกิ* ให้ อ่านง่ายสำหรับบุคคลทั่วไป สังเกตได้ว่าชาวญี่ปุ่นปัจจุบันมีความนิยมตำนานเทพเพิ่มขึ้น ความ เป็น “เรื่องเล่า” ซึ่งเป็นลักษณะทางโครงสร้างของงานเขียนชิ้นนี้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเล่า ใหม่อยู่เสมอ การเล่าใหม่ในหนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็กจึงเป็นเหตุผลหลักที่เชื่อมโยง กับความต่อเนื่องในการผลิตซ้ำตำนานเทพ ดังจะนำเสนอรายละเอียดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

⁴⁴ 三浦佑之、上野千鶴子「討議 古事記はなぜ読まれ続けるのか 古事記という物語」 『現代思想』2011Vol.39-6、5月臨時増刊号、pp.28-51

ต้นฉบับดั้งเดิมของตัวบทหลักเรื่อง *โคะจิกิ* โดยเฉพาะในภาคแรกหรือตำนานเทพนั้น เขียนเป็นอักษรจีนแต่อ่านแบบญี่ปุ่น เป็นลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนวรรณกรรมอื่นแม้ในสมัยเดียวกัน *โคะจิกิ* ถูกนำมาอ่านใหม่ในหลายยุคสมัย โดยผู้เรียบเรียงเป็นภาษาที่ใช้ในสมัยนั้น ได้ตีความและได้รับอิทธิพลของสภาพสังคมและการเมือง นับจากยุคเริ่มแรกที่ *โคะจิกิ* ถูกนำมาศึกษาเชิงวรรณคดีและเรียบเรียงใหม่กลายเป็นตำราวิจัยวรรณคดีโบราณเรื่อง *โคะจิกิเด็น* เขียนโดยโมะโตะโอะริ โนะรินะงะ (Motoori Norinaga 本居宣長) ในค.ศ.1767-1798 ตีพิมพ์ค.ศ.1822 ต่อมากลายเป็นวรรณกรรมสำหรับเด็ก ในชื่อเรื่อง *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* (Kojiki monogatari 古事記物語) หรือ “นิทานโคะจิกิ” เขียนโดยซุซูกิ มิเอะกิชิ (Suzuki Miekichi 鈴木三重吉 1882-1936) นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก หนึ่งในบรรณาธิการผู้ริเริ่มนิตยสารอะกะอิโตะริ (Akaitori 赤い鳥) เขาเป็นศิษย์คนหนึ่งของนะทซุเมะ โซเซกิ (Natsume Sōseki 夏目漱石) มีผลงานเรื่องสั้นสำหรับเด็กที่เป็นที่นิยมมากมาย เขาได้นำ *โคะจิกิ* มาดัดแปลงให้เป็นเรื่องอ่านสำหรับเด็กเยาวชน ตีพิมพ์เป็นตอนในนิตยสารอะกะอิโตะริระหว่างค.ศ.1921-1922 นอกจากเป็นการสร้างแรงบันดาลใจแก่นักเขียนรุ่นหลังแล้ว ยังทำให้เกิดกระแสการนำวรรณคดีโบราณมาเล่าใหม่เป็นนิทานสำหรับเด็ก การเขียน *โคะจิกิ* สำหรับเด็กและเยาวชนมากมายเป็นที่นิยมต่อมา มีการดัดแปลงเนื้อหาให้เข้ากับวัยของเด็ก และแฝงแนวคิดทางอุดมการณ์ที่ผู้ใหญ่หรือรัฐพยายามปลูกฝัง

บทความหนึ่งใน “หนังสือรวมผลงานซุซูกิ มิเอะกิชิ เล่ม 5” พิมพ์ครั้งแรกค.ศ.1938⁴⁵ ชื่อ “หนังสือเรียนที่เลวร้าย” (akubun kyōkasho 「悪文教科書」) เล่าเรื่องว่า “ผมได้อ่านหนังสือเรียนของเด็กผู้หญิงที่ชอบอ่านหนังสือคนหนึ่ง มีเนื้อหาตอนหนึ่งที่ “ธงชาติเป็นธงแห่งประเทศมหาอำนาจญี่ปุ่นในพระบารมีขององค์จักรพรรดิ ธงมีจิตวิญญาณอันมุ่งมั่นแท้จริง แม้ถูกทำลายหรือมีภัยอันตรายเพียงใด เราต่างถูกห่อหุ้มไว้ด้วยสีชาวนันเป็นสีแห่งความสงบ ไม่จำเป็นต้องกังวล” ผมอ่านหนังสือเล่มนั้นซ้ำๆ แต่รู้สึกได้ว่าเป็นหนังสือที่ไร้สาระ ในหนังสือเรียนที่รัฐบาลบังคับให้เด็กหญิงทั่วประเทศอ่านนั้น ผู้เขียนช่างไม่รู้จักแยกแยะดีชั่ว ไม่มีคุณสมบัติพอที่จะเขียนหนังสือเรียน ทั้งเนื้อหาและศัพท์สำนวนที่ใช้มีแต่ความคลุมเครือไม่ชัดเจน เด็กๆ อ่านแล้วคงไม่เข้าใจ เป็นปัญหาใหญ่หากเด็กๆ ต้องถูกบังคับให้อ่านหนังสือเรียนที่ไม่เหมาะสม” ความห่วงใยที่เด็กๆ ไม่มีหนังสือที่ดีและเหมาะสมอ่าน ประกอบกับความกดดันทางสังคมซึ่งตกอยู่ภายใต้การปกครองและบรรยากาศแห่งสงคราม ผลักดันให้ซุซูกิสร้างสรรค์วรรณกรรมเด็กที่ได้รับยกย่องว่ามีคุณค่าทางวรรณศิลป์ และยังสอดแทรกคำสอนให้เด็กได้เรียนรู้ นิตยสารอะกะอิโตะริตีพิมพ์เป็นประจำได้ 18 ปี (รวม 196 ฉบับ) และปิดตัวลงพร้อมกับการเสียชีวิตของซุซูกิในค.ศ.1936

⁴⁵ 鈴木三重吉『鈴木三重吉全集 第五卷』岩波書店、1982..pp.172-174

คุโด ทะกะชิ (Kudō Takashi 工藤隆) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ต้นกำเนิดโคะจิกิ” ว่า “โคะจิกิเรื่องเดียวนั้นมี 4 โฉมหน้ารวมอยู่ในตัวเอง ได้แก่ เรื่องของตำนานเทพ เรื่องของวรรณคดี เรื่องของศาสนาซันโต และเรื่องของการเมืองคือความพยายามสร้างจักรพรรดิให้เป็นสมมติเทพ ภาพของโคะจิกิจะออกมาอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับว่าจะให้ความสำคัญกับโฉมหน้าไหนเป็นพิเศษ”⁴⁶ มุมมองที่ผู้อ่านและผู้ผลิตซ้ำมีต่อวรรณคดีคลาสสิกเรื่องนี้ จึงเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย ขึ้นอยู่กับ “โฉมหน้า” ที่แต่ละฝ่ายต้องการเน้นย้ำ ในยุคหนึ่ง โคะจิกิ ได้ถูกนิยามในฐานะตำนานเทพ รากเหง้าของเผ่าพันธุ์ชาวญี่ปุ่นที่สะท้อนสังคมวัฒนธรรมของอาณาจักรโบราณ ในยุคหนึ่ง โคะจิกิ ได้ถูกนำมาใช้เพื่อนิยามอำนาจในการปกครอง จนในโลกปัจจุบันมีการอ่านที่หลากหลาย และผสมผสาน

คุโดยังกล่าวถึงการวิจัยเกี่ยวกับ โคะจิกิ ที่มี 6 ลักษณะคือ (1) ต้องศึกษาผู้เขียนและสภาพสังคมที่แวดล้อมผู้เขียนในขณะนั้น (2) เอกสารที่เป็นข้อเท็จจริงนำมาประกอบได้ แต่ต้องเน้นการศึกษาอักษรและภาษาที่ถ่ายทอดในตัวบท (3) ผู้วิจัยคือผู้พยายามค้นหาอัตลักษณ์ของชาวญี่ปุ่น (หรือหมายถึงเผ่ายะมะโตะ) จากโลกที่ โคะจิกิ วาดไว้ (4) นอกจากนำข้อ 1 และ 2 มาประกอบกันแล้ว ต้องเน้นวิธีการวิจัยด้านสัญลักษณ์และโครงสร้าง (5) ค้นลึกลงไปถึงความในใจของผู้เขียน หรือค้นแนวคิดที่ผู้เขียนแฝงไว้ (6) การหาการถ่ายทอดตั้งแต่ครั้งที่ยังไม่มีอักษร คือ ลักษณะการเล่าเรื่องของชนกลุ่มน้อย⁴⁷ กล่าวได้ว่าการวิจัย โคะจิกิ คือการค้นหาอัตลักษณ์ของชาวญี่ปุ่น โดยวิเคราะห์จากแนวคิดของผู้เขียนหรือผู้ผลิตซ้ำ ผ่านสัญลักษณ์และโครงสร้างของตัวบทในแต่ละฉบับ ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยได้นำตัวบท โคะจิกิ ที่เป็นวรรณกรรมสำหรับเด็ก ที่ได้มีการผลิตซ้ำในแต่ละยุคสมัยมาศึกษา เมื่อลักษณะการถ่ายทอดแนวคิดของผู้เขียนมีเป้าหมายให้เด็กเป็นผู้อ่าน อัตลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นที่ปรากฏจึงเป็นอัตลักษณ์ที่ผู้ใหญ่ต้องการปลูกฝังสู่เด็ก

โยะชิโนะ โคะซะกุ (Yoshino Kōsaku 吉野耕作) นิยามคำว่า “cultural nationalism” ไว้ใน “สังคมศาสตร์กับความรักชาติเชิงวัฒนธรรม- ความเป็นไปของอัตลักษณ์ของญี่ปุ่นปัจจุบัน” ว่า “ในขณะที่ชาติ(nation) ต้องพบกับความสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เกิดความไม่มั่นคง หรือถูกรุกราน ความรักชาติเชิงวัฒนธรรม คือ กิจกรรมที่ทำในสถานการณ์ดังกล่าวเพื่อรื้อฟื้นความเป็นหนึ่งเดียวในชาติขึ้นมาใหม่ โดยการสร้างสรรค์ รักษาให้คงไว้ และเสริมสร้างให้เข้มแข็ง หากเปรียบว่าความรักชาติเชิงวัฒนธรรมคือการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวโดยมีพื้นฐานคือประวัติศาสตร์และผลผลิตทางวัฒนธรรมแล้ว ความรักชาติเชิงการเมืองคือกิจกรรมที่สร้าง

⁴⁶ 工藤隆 (2006) 『古事記の起源』中央公論新社、p.1.

⁴⁷ Ibid. (pp.11-12)

เป็นชาติโดยใช้ประสบการณ์ร่วมกันและข้อเท็จจริงทางการเมือง ซึ่งมีศูนย์กลางที่คนกลุ่มหนึ่งในฐานะตัวแทนของคนในชาติ”⁴⁸ โยะมิโนะยังกล่าวถึงที่มาของความรักชาติเชิงวัฒนธรรมของญี่ปุ่นว่าการนำวรรณคดีโบราณมาศึกษาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะเขียนตำรา *โคะจิกิ* เด็นของโมะโตะโอะริ มีบทบาทอย่างมากในการให้ความชัดเจนกับวิถีดั้งเดิมที่เป็นของญี่ปุ่นโดยแท้และกระตุ้นความสนใจในวิทยาการด้านชาติศึกษา (国学) แต่เมื่อรัฐบาลเริ่มออกมาตรการบังคับให้มีการสร้างแนวคิดความเป็นชาติทั้งในครัวเรือนและในสถานศึกษา หนังสือเรียนในยุคก่อนและระหว่างสงครามเป็นตัวอย่างหนึ่งของการผลิตอุดมการณ์ความเป็นชาติ (nationalism ideology) ในวงการการศึกษาหลังสงคราม การนำแนวคิดภูมิใจในชาติหรือความรักชาติกลับมาแนะนำเสนอใหม่ว่าเหมาะสมหรือไม่นั้น ยังเป็นประเด็นที่มีการอภิปรายกันอยู่

ปัจจุบันภาพลักษณ์ของ *โคะจิกิ* ในฐานะเครื่องมือในการสรรเสริญจักรพรรดิเริ่มเจือจางลงแต่มีความสำคัญในด้านวรรณกรรมที่สะท้อนความหลากหลายของชนเผ่าต่างๆ ที่รวมอยู่ในอาณาจักรยะมะโตะ ชูซูกิ ซะดะมิ (Suzuki Sadami 鈴木貞美) กล่าวใน “Cultural Nationalism of Japan” ว่า “ความรักชาติที่เดิมมักถูกมองว่าเป็นหัวข้อสุดโต่ง (ขัดตรงข้ามกับสังคมนิยมคอมมิวนิสต์) ปัจจุบันได้เปลี่ยนความหมายเป็นในแง่วัฒนธรรม คือความรักในภาษาและประเพณีท้องถิ่นของตนที่ถ่ายทอดมาแต่โบราณ”⁴⁹ กระแสความนิยม *โคะจิกิ* ในปัจจุบันอาจเกิดจากความพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับตัวตนที่แท้จริงของชาวญี่ปุ่นในใหม่อีกครั้ง และการรื้อฟื้นตำนานดั้งเดิมในหนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็กยังเป็นการปลุกฝังความรักชาติในความหมายทางวัฒนธรรมจากผู้ใหญ่สู่เยาวชน

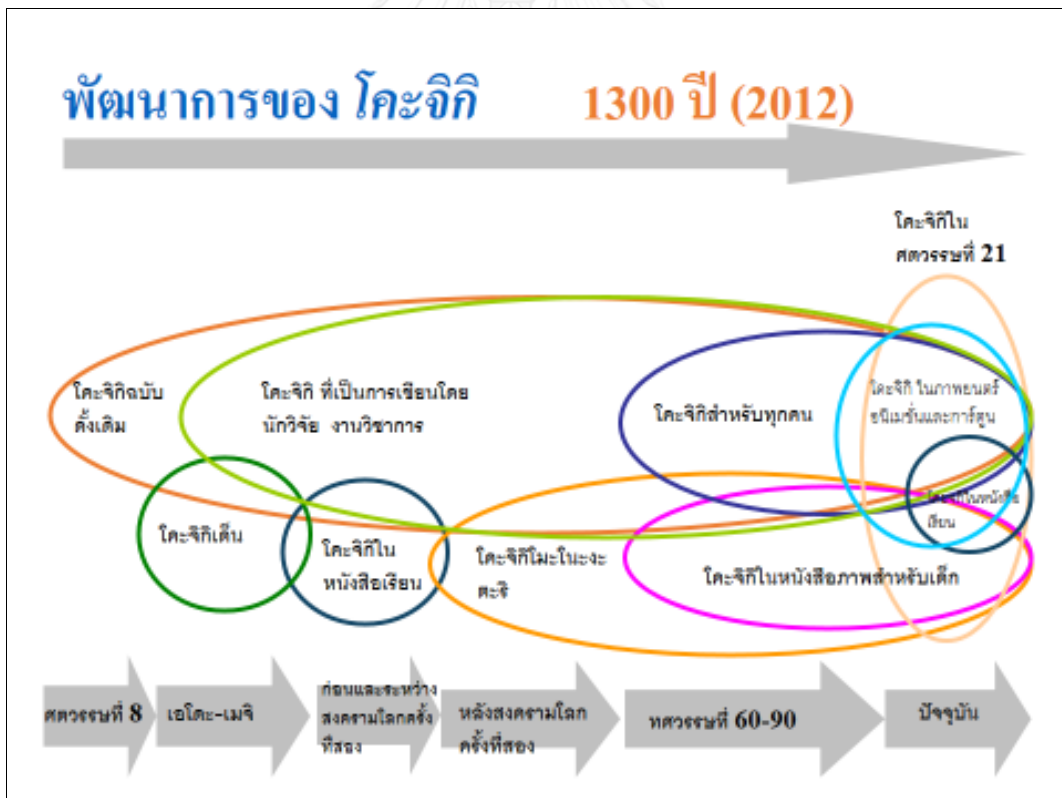
ศตวรรษที่ 21 *โคะจิกิ* ได้ถูกเล่าใหม่โดยไม่มีการสร้างทศนะเรื่องอำนาจทางการเมืองที่ขึ้นตรงต่อจักรพรรดิแล้ว แต่ได้ถ่ายทอดความเป็น “นิทาน” “แบบเรียนวรรณคดีโบราณ” “เรื่องเล่าในประวัติศาสตร์” ซึ่งในสายตาผู้ใหญ่แล้วมีความเหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ของเด็ก แม้รูปแบบการเล่าใหม่จะเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมในแต่ละสมัย แต่หัวใจของการนำเสนอยังแสดงออกถึงรากเหง้าเผ่าพันธุ์ ความเป็นตัวตนของชาวญี่ปุ่น รูปแบบการนำเสนอตำนานเทพในศตวรรษนี้มีความทันสมัยและเข้าถึงบุคคลทุกกลุ่ม ทุกระดับชั้นการศึกษา ด้วยเนื้อหาที่เข้าใจง่ายขึ้น ไม่ใช่แต่เพียงเพื่อให้ให้นักวิชาการหรือนักวรรณคดีที่ศึกษาภาษาญี่ปุ่นโบราณเท่านั้นอ่านอีกต่อไป แต่ผู้วิจัยเชื่อว่า *โคะจิกิ* ได้รับการเล่าขานต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน และได้รับความนิยมอย่างมาก

⁴⁸ 吉田耕作 (1997) 『文化ナショナリズムの社会学—現代日本のアイデンティティの行方』名古屋大学出版会、pp10-12.

⁴⁹ 鈴木貞美 (2005) 『日本の文化ナショナリズム』平凡社新書 303, pp.25-44

ได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความพยายามของนักเขียนและนักวิจัยที่พยายามถ่ายทอดตำนานเทพใน *โคะจิกิ* ในลักษณะของเรื่องเล่าหรือนิทาน ลบล้างภาพลักษณ์แง่ลบของตำนานเทพในช่วงก่อน และระหว่างสงคราม ผู้วิจัยจะเน้นเกี่ยวกับการนำตำนานต่างๆ ใน *โคะจิกิ* มาผลิตซ้ำเผยแพร่สู่เด็ก ระดับประถมศึกษา ซึ่งคาดว่าจะเห็นถึงความคาดหวังที่ผู้ใหญ่มีต่อเด็กในการปลูกฝังแนวคิดของ รากเหง้าเผ่าพันธุ์ชาวญี่ปุ่น และแนวคิดที่มีต่อธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านตำนานเทพ ในการศึกษาความแตกต่างของ *โคะจิกิ* สำหรับเด็กในแต่ละสมัยทำให้เห็นว่า *โคะจิกิ* คือผลผลิต ทางวัฒนธรรมที่นำเสนอ “อุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม” (cultural nationalism) โดยทำหน้าที่ รื้อฟื้นความเป็นหนึ่งเดียวกันในชาติขึ้นใหม่เมื่อเกิดภาวะวิกฤติทางอัตลักษณ์ ด้วยวิธีการ สร้างสรรค์ รักษาให้คงไว้ และเสริมสร้างให้เข้มแข็ง

แผนภูมิที่ 1.1 แผนภูมิแสดงการอ่านและเขียน *โคะจิกิ* ใหม่ตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนถึง ปัจจุบัน

บทที่ 2

พัฒนาการและการแพร่กระจาย โคะจิกิ ในฐานะตำนานเทพแห่งชาติ: ความสัมพันธ์กับนิทานพื้นบ้าน ศาสนาและพิธีกรรม

บทที่ 2 นี้เป็นการศึกษาพัฒนาการและการแพร่กระจายของ โคะจิกิ (Kojiki 古事記) โดยได้ศึกษาการอ่านและผลิตซ้ำ รวมทั้งความสัมพันธ์ของตำนานเทพกับบริบททางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม ได้แบ่งหัวข้อศึกษาเป็นแต่ละยุคสมัย เริ่มจากที่มาของการสร้างสรรค์วรรณกรรม ตั้งแต่สมัยโบราณ จนถึงเมื่อเข้าสู่สมัยเมจิ ผู้วิจัยได้ศึกษา โคะจิกิ ในมุมมองของความเป็น “ตำนานเทพแห่งชาติ” (kokka shinwa 国家神話) ซึ่งเห็นได้ว่าในบางยุคมีการนำตำนานเทพมาใช้เพื่อสร้างอุดมการณ์ความเป็นชาติ ให้คนในชาติมีความเป็นหนึ่งเดียว ผ่านทางการใช้ความสัมพันธ์ของ โคะจิกิ กับความเป็นนิทานพื้นบ้านที่คนในท้องถิ่นรู้สึกผูกพัน และพิธีกรรมทางความเชื่อดั้งเดิมและศาสนาชินโต แม้ว่าบางยุคมีการให้ความหมายของตำนานเทพใหม่ ด้วยการใส่อุดมการณ์ทางการเมือง เช่น ดินแดนแห่งเทพ “ชินโกะกุ” (shinkoku 神国) หรือ แนวคิดชาติศึกษา “โคะกุกะกุ” (kokugaku 国学) แต่ผู้วิจัยเชื่อว่า ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนทำให้ โคะจิกิ มีพัฒนาการและการแพร่กระจายต่อเนื่องในฐานะตำนานแห่งชาติ คือ จุดเด่นของความเป็นตำนานที่สะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นและแฝงความเชื่อดั้งเดิม

2.1 ที่มาของการเรียบเรียง โคะจิกิ และ นิฮันโอะกิ (คริสต์ศตวรรษที่ 6 – สมัยนาระ ค.ศ. 710-794)

โคะจิกิ เป็นวรรณคดีประเภทเรื่องเล่าที่เชื่อกันว่าเป็นงานประพันธ์ลายลักษณ์อักษรเล่มแรกของญี่ปุ่น เรียบเรียงเสร็จเมื่อค.ศ.712 มีการรวบรวมตำนานเทพไว้ในภาคแรกๆ ที่เรียกว่า “ยุคแห่งเทพ” (Kamiyo 神代) ซึ่งเล่าถึงเรื่องราวของเทพ กำเนิดดินแดน กำเนิดปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ที่มาของประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อที่พัฒนาเป็นความเชื่อในศาสนาชินโตในเวลาต่อมา เทพทั้งหลายในตำนานล้วนมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติซึ่งแสดงถึงสังคมเกษตรกรรมโบราณ งานเขียนอีกชิ้นหนึ่งที่มีการระบุถึงตำนานเทพไว้คล้ายคลึงกันปรากฏในภาคแรกของ นิฮัน

โมะะกิ (Nihonshoki 日本書紀) ซึ่งเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์แห่งชาติญี่ปุ่น เรียบเรียงเสร็จเมื่อค.ศ.720 มีการนำงานเขียนทั้งสองชิ้นนี้มาศึกษาในหลายด้านมาตั้งแต่อดีตและยังอยู่ในความสนใจของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศจนถึงปัจจุบัน มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวรรณศิลป์ และเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศญี่ปุ่น ประกอบด้วยแนวคิดและความเชื่อของชาวญี่ปุ่นโบราณและเจตนาของผู้เรียบเรียงที่ต้องการสื่อถึงความเชื่อมโยงระหว่างจักรพรรดิกับตำนานเทพญี่ปุ่น(日本神話)

เนื่องจาก โคะจิกิ เป็นวรรณกรรมญี่ปุ่นที่เก่าแก่ที่สุดที่ยังมีหลักฐานเหลืออยู่ เรียบเรียงตามพระราชดำริของจักรพรรดิเท็มมุ (Tenmu^{てんむ}天武天皇)(องค์ที่ 40) สำเร็จในค.ศ.712 พระองค์เห็นว่าตำนานหรือเรื่องราวที่ชาวบ้านเล่าขานกันต่อมานั้นอาจมีผิดพลาดได้ จึงมีพระประสงค์ให้คนรุ่นหลังได้รับทราบข้อเท็จจริง ทรงมอบหมายให้ ฮิเอะตะโนะอะระ (ひえだのあれ^{ひえだのあれ}) ขณะนั้นมีอายุ 28 ปี เป็นคนเฉลียวฉลาด สามารถจดจำได้ดี เล่าเรื่องราวที่ได้รับฟังมาให้ โอโนะยะซุมะโระ (Ōnoyasumaro^{おおのやすまろ} 太安万侶) บันทึกไว้ การเรียบเรียง โคะจิกิ ต้องระงับไปครั้งหนึ่งเนื่องจากการเสด็จสู่สวรรคตของจักรพรรดิเท็มมุ หลังจากนั้น 3 รัชกาลต่อมาคือในสมัยจักรพรรดิเง็มเมะอิ (Genmei^{げんめい}元明天皇) โอโนะยะซุมะโระจึงเริ่มการเรียบเรียงขึ้นอีกครั้ง ใช้เวลาประมาณ 4 เดือนจึงเสร็จและนำทูลเกล้าถวายแด่จักรพรรดิเง็มเมะอิ โคะจิกิ แบ่งเป็น 3 ภาค ภาคที่หนึ่ง (上卷) หรือยุคแห่งเทพ (神代) เล่าเรื่องกำเนิดโลก กำเนิดเทพต่างๆ และตำนานที่เกี่ยวกับเทพเจ้า ภาคที่ 2 (中卷) เล่าเรื่องเทพเจ้าและมนุษย์ ในสมัยจักรพรรดิจิมมุ (Jinmu^{じんむ}神武天皇) ถึงจักรพรรดิโอะจิน (Ōjin^{おうじん}応神天皇) ภาคที่ 3 (下卷) เล่าเรื่องของมนุษย์แต่ละสมัยตั้งแต่จักรพรรดินินโตะกุ (Nintoku^{にんとく}仁徳天皇) ถึงจักรพรรดิชิอุโกะ (Suiko^{すいこ}推古天皇) (องค์ที่ 33)

นิฮนโมะะกิ เป็นหนังสือประวัติศาสตร์เล่มแรกของญี่ปุ่น บันทึกเสร็จในค.ศ.720 เขียนขึ้นจากพระราชดำริของจักรพรรดิเท็มมุเช่นกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติ ผู้เรียบเรียงประกอบด้วยเชื้อพระวงศ์ ข้าราชการ และโอโนะยะซุมะโระเข้าร่วมด้วย ใช้เวลา 40 ปีจึงสำเร็จ เจ้าชายโทะเนะริ (Tonerishinnō^{とねり} 舍人親王) ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ที่สามของจักรพรรดิเท็มมุเป็นผู้แทนคณะผู้เรียบเรียงนำถวายแด่จักรพรรดิเง็มเมะอิ นิฮนโมะะกิ ไม่มีคำนำเหมือนโคะจิกิ จึงไม่ทราบว่าผู้เรียบเรียงแบ่งส่วนการทำงานอย่างไร กล่าวกันว่าในครั้งนั้น ฟุจิวะระโนะฟูฮิโตะ (Fujiwara no fuhito 藤原不比等) ซึ่งเป็นขุนนางผู้ทรงอำนาจมีอิทธิพลต่อการเรียบเรียงด้วย เนื้อหากล่าวถึงยุคแห่งเทพ (神代) จนถึงประวัติศาสตร์สมัยจักรพรรดิเง็มเมะอิ (Jitō^{じとう} 持統天皇) (องค์ที่ 41) จัดเป็นหนึ่งในตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติทั้งหกของญี่ปุ่น (六国

史)⁵⁰ เนื้อเรื่องมีใจความบางส่วนโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับตำนานเทพไกล้เคียงโคะจิกิ นับเป็นงานเขียนที่เป็นหลักฐานสำคัญให้คนรุ่นหลังศึกษาเกี่ยวกับญี่ปุ่นยุคโบราณเนื่องจากบันทึกเหตุการณ์ด้านการเมืองการปกครองและวัฒนธรรมเป็นลำดับโดยระบุปีที่เกิดอย่างชัดเจน ตำนานเทพของนิฮนโอะกิ มีในเล่มที่ 1, 2 (卷第一、二) ลักษณะการเรียบเรียงเหมือนการนำตำนานต่างๆ มารวมไว้ในตอนเดียวกัน โดยมี “ตัวบทหลัก” (Seibun 正文) เล่าเป็นตำนานแรก ตามมาด้วยตำนานที่ 1, 2, ... ซึ่งมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตัวบทหลัก แต่รายละเอียดของแต่ละตำนานนั้นแตกต่างกันเล็กน้อย การมีหลายตำนานที่ไม่ปะติดปะต่อกันรวมอยู่ในตอนเดียวกันในนิฮนโอะกินี้เป็นลักษณะที่ต่างจากการเล่าตำนานในโคะจิกิ ซึ่งเล่าเป็นตำนานเรื่องเดียวต่อเนื่องจนจบเรื่อง ตำนานเทพหรือส่วนที่เรียกว่า “ยุคแห่งเทพ” ในงานเขียนทั้งสอง เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับเทพต่างๆ ทั้งมีเพศและไม่มี ตัวละครหลักล้วนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีวีรกรรมและการผจญภัย เรื่องเล่าเกี่ยวกับดินแดนสวรรค์ โลก และดินแดนหลังความตาย การสืบทอดเชื้อสายจากเทพสู่จักรพรรดิ

2.1.1 การสร้าง “ตำนานเทพแห่งชาติ”

การเรียบเรียงวรรณคดีโบราณทั้งสองนี้ดำเนินการในช่วงประมาณศตวรรษที่ 6-7 ก่อนหน้านั้นเป็นยุคประวัติศาสตร์สมัยเริ่มแรกของประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีการแบ่งเป็นอาณาจักรน้อยใหญ่มากมาย แต่ละอาณาจักรเป็นที่อาศัยของชนเผ่าพื้นเมืองซึ่งต่างมีวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน มีการทำสงครามขยายอำนาจในการปกครองบ้านเมืองอยู่เป็นระยะ ราชวงศ์ยะมะโตะ (Yamato 大和) สามารถตีเมืองต่างๆ รวมเป็นปึกแผ่นและได้เป็นรัฐบาลกลางปกครองประเทศตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 3 ค.ศ.645 เมื่อจักรพรรดิโจะเมะอิ (Jomei Tennō, องค์ที่ 34) สิ้นพระชนม์ เกิดปฏิวัติรัฐประหารแย่งชิงราชสมบัติโดยเจ้าชายนะกะโนะโอะเอะ (Naka no ōe no miko 中大兄皇子) เรียกว่า “การปฏิรูปทะอิกะ” (Taika no kaishin 大化の改新) มีการปกครองประเทศแบบรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ระหว่างนั้นความตึงเครียดระหว่างอาณาจักรยะมะโตะกับคาบสมุทรเกาหลีทวีความรุนแรงขึ้น เจ้าชายนะกะโนะโอะเอะเสวยราชสมบัติเป็นจักรพรรดิเท็นจิ (Tenji Tennō 天智天皇, องค์ที่ 38) ทรงเคยให้เจ้าชายโอะอะมะ (Ooama no miko 大海人皇子) พระอนุชาเป็นรัชทายาท แต่ต่อมากลับวางแผนให้พระโอรสชื่อเจ้าชายโอะโทะโมะ (Ootomo no miko 大友皇子)

⁵⁰ Rikkokushi หนังสือบันทึกเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เรียบเรียงในสมัยนาระและเฮอัน 6 ชุด ซึ่งได้รับการคัดสรรให้เป็นตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติ ได้แก่ Nihon shoki (日本書紀), Shokunihongi (続日本紀), Nihonōki (日本後紀), Shoku Nihonōki (続日本後紀), Nihon Montoku tennō jitsuroku (日本文徳天皇実録), Nihon Sandai jitsuroku (日本三代実録)

สืบราชสมบัติต่อ เจ้าชายโอะอะมะทงทราบว่าจะถูกลอบปลงพระชนม์ จึงไปซ่อนองค์ที่เมือง โยะมิโนะของสุ่มกำลังพล เดินทางกลับมารวมกำลังกับกลุ่มผู้ต่อต้านจักรพรรดิเท็นจิในราชสำนัก ทำสงครามในค.ศ. 672 เรียกว่า “จินชินโนะรัน” (Jinshin no ran 壬申の乱) ทำให้อำนาจการปกครองประเทศเปลี่ยนมือ เจ้าชายโอะอะมะสถาปนาตนเป็นจักรพรรดิเท็มมุ สืบทอดการรวมอำนาจที่ศูนย์กลางต่อจากจักรพรรดิเท็นจิ ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศชัดเจนขึ้นในสมัยของจักรพรรดิเท็มมุ (Monmu Tennō 文武天皇, องค์ที่ 42) ซึ่งได้กำหนดกฎหมาย “ทะอิไฮริทซุ เระอิ” (Taihō Ritsurei 大宝律令, ค.ศ.701) กำหนดขอบเขตประเทศแบ่งเป็น 7 ภาค และมีศูนย์กลางที่ราชสำนักเฮะอิโจเกียว (Heijōkyō 平城京) หรือจังหวัดนาระในปัจจุบัน ทำให้เกิดรูปแบบการปกครองที่บริหารประเทศโดยรัฐบาลกลาง มีจักรพรรดิเป็นประมุข

ก่อนที่อาณาจักรต่างๆ ของญี่ปุ่นจะรวมเป็นหนึ่งเดียวนั้น มีตำนานเทพเล่าขานในท้องถิ่นต่างๆ ชาวบ้านนับถือและสักการะเทพประจำเมือง จนกระทั่งมีการปฏิรูปทะอิกะ(大化の改新 645) เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 7 เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ทำให้เกิดการรวบรวมตำนานเทพจำนวนมากเข้าเป็นหนึ่งเดียว การปกครองประเทศญี่ปุ่นเปลี่ยนรูปแบบจากกษัตริย์(王) เป็นจักรพรรดิ(天皇) ทำให้เห็นว่าอำนาจในการปกครองของจักรพรรดิยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง และเป็นเสมือนสมมติเทพ ภาพพจน์ของจักรพรรดิในสายตาไพร่ฟ้าประชาชนแล้วนับเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา

โคะจิกิ เกิดจากการรวบรวมตำนานเทพของท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงความศรัทธาและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ตัวละครเทพผู้เป็นวีรบุรุษและวีรสตรีที่ปรากฏอยู่ใน โคะจิกิ ก็เป็นการคัดสรรนำตัวละครสำคัญของตำนานเทพท้องถิ่นมาประกอบ เป็นการสร้างตำนานแสดงความเป็นหนึ่งเดียวที่อาณาจักรยะมะโตะประสบความสำเร็จ ในขณะเดียวกันก็ยกย่องให้เทพผู้เป็นต้นราชตระกูลของจักรพรรดินั้นมีความศักดิ์สิทธิ์เหนือเทพอื่น กล่าวได้ว่านอกจากการสร้างตำนานแห่งชาติอันเป็นหนึ่งเดียวกันแล้ว ยังเกิดการสร้างแนวคิดอุดมการณ์ทางการเมือง ว่าผู้ปกครองอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดนั้น สมควรแก่การยกย่องเคารพสูงสุดในฐานะตัวแทนหรือทายาทของเทพผู้ยิ่งใหญ่

เป็นไปได้ว่าความวุ่นวายทางการเมืองในช่วงของจักรพรรดิเท็มมุ ทำให้พระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการสร้างจิตศรัทธาให้ประชาชนยอมรับในการปกครองแผ่นดิน โอกะดะ ฮิเดะฮิโระ(Okada Hidehiro 岡田英弘) กล่าวใน “กำเนิดประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น” ว่า “ประวัติศาสตร์คือการแสดงออกทางความคิดของผู้เขียนเพื่อบอกเหตุผลว่าเนื่องจากในอดีตเกิดเหตุการณ์บางอย่างขึ้นทำให้ปัจจุบันเป็นแบบนี้ ดังนั้น ประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่การบันทึกข้อมูลที่

เป็นความจริงเท่านั้น แต่เป็นการเขียนเพื่อยืนยันให้สถานะของบางสิ่งบางอย่างมีความน่าเชื่อถือ”⁵¹

นะโอะกิ โคจิโร (Naoki Kōjirō 直木考次郎) กล่าวถึงความสำคัญของตำนานเทพที่มีต่อชาติใน “ตำนานเทพกับรัฐชาติโบราณ”⁵² ว่า “เบื้องหลังการเขียน *โคะจิกิ* คือการขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิเท็มมุในครั้งนั้น เป็นการยึดอำนาจการปกครองมาเป็นของตนโดยใช้กำลังทหาร จึงเป็นสมัยที่บ้านเมืองระส่ำระสายไม่มั่นคง นอกจากจะต้องคอยควบคุมดูแลส่วนกลางแล้ว ยังต้องปราบปรามหัวเมืองน้อยใหญ่ให้สวามิภักดิ์ต่อจักรพรรดิด้วย จักรพรรดิจึงจำเป็นต้องใช้การสานสัมพันธ์กับชนเผ่าอื่นให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นประชาชนผู้อยู่ในบ้านเมืองเดียวกัน สำหรับ *นิฮนโอะกิ* นั้น เรียบเรียงขึ้นในยุคที่เปลี่ยนจักรพรรดิบ่อย ญี่ปุ่นมีการบัญญัติกฎหมายขึ้นใช้สร้างความเข้มแข็งต่อรัฐชาติ อำนาจของขุนนางตระกูลฟูจิวาระมีมากขึ้นด้วยแรงสนับสนุนจากฟูจิวาระโนะฟูอิโตะ การสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศโดยใช้ข้อกำหนดทางกฎหมายมีความสำคัญขึ้นมากกว่าการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่า ที่มาของการเรียบเรียงที่แตกต่างกันนี้ ทำให้ลักษณะการนำตำนานของชนเผ่าท้องถิ่นต่างๆ มาใช้ประกอบในงานเขียนทั้งสองแตกต่างกัน” นะโอะกียังกล่าวส่วนที่เป็น *คะมิโยะ* (ยุคแห่งเทพ) ใน *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกิ* ไม่เหมือนกับ *คิโนวะ* (เทพปรณัม) ทั่วไป โดยได้ยกตัวอย่างสิ่งที่ระบุในคู่มือครูสำหรับการสอนชั้นประถมศึกษา (小学校学習指導要領) ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ใน ค.ศ. 1968 ความตอนหนึ่งว่า “ตำนานเทพของประเทศของเรารวบรวมอยู่ใน *กิกิ*⁵³ ตั้งแต่ประมาณต้นศตวรรษที่ 8 ได้มีการบันทึกและถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน เราควรนำมาสอนเพราะตำนานเหล่านี้แสดงมุมมองของคนโบราณ ความคิดที่พวกเขามีต่อการสร้างประเทศ” แต่นักวิจัยจำนวนมากรวมทั้ง *ซึกิชิ* (Tsuda Sōkichi 津田左右吉)⁵⁴ ระบุว่า *กิกิ* (*Kikishinwa 記紀神話*) หรือตำนานเทพใน *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกิ* มีเรื่องเล่าและตำนานของคนพื้นเมืองเป็นแหล่งข้อมูลจริง แต่มันถูกเขียนขึ้นโดยผู้มีอำนาจครองแผ่นดิน เพื่อสร้างความชอบธรรมของสถานะอันสูงส่งของจักรพรรดิ มีเรื่องเล่าที่แต่งขึ้นเข้ามาเจือปนมากมาย การสร้างเรื่องแต่งที่ว่ามีต้นตอได้จากคำนำใน *โคะจิกิ* ที่กล่าวว่า “ผู้เขียนคือผู้ที่อยู่แคว้นล้อมจักรพรรดิซึ่งเป็นแกนหลักของการเรียบเรียง” นับเป็นมุมมองที่ชัดเจนว่า *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกิ* เรียบเรียงโดยเริ่มต้นจากตำนานที่เล่าขานมานานของชนเผ่าต่างๆ ก่อนที่

⁵¹ 岡田英弘 (2008) 『日本史の誕生』 筑摩書房 2009, pp.9-10, 77-98

⁵² 直木考次郎 (1990) 『神話と古代国家』 講談社、2001、pp.79-80

⁵³ หมายถึง *โคะจิกิ* กับ *นิฮนโอะกิ*

⁵⁴ 津田左右吉 (1873-1961) นักคิดและนักวิจัยที่แสดงออกในเชิงต่อต้านการนำตำนานเทพมาใช้ในวัตถุประสงค์เพื่อปลุกใจให้รักชาติในสมัยสงคราม ทำให้ถูกจับกุมตัวดำเนินคดีระยะหนึ่ง

จะถูกราชวงศ์ยะมะโตะเข้าครอบครองรวมเป็นอาณาจักรที่มั่นคงขึ้น แต่ได้มีการสร้างเสริมเติมแต่งจากสถานะของจักรพรรดิและผู้มีอิทธิพลที่แวดล้อมอยู่ นะโอะกิยังนิยามคำว่า กิกิฉินวะ ว่า “คือเรื่องราวเล่าใหม่ซึ่งสูญเสียความเป็นตำนานเทพที่แท้จริงไปเสียแล้ว” (神話の実質を失ってしまった伝承、これが「記紀神話」の実態なのである。) ⁵⁵ แน่นอนที่หากวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เบื้องหลังการสรรค์สร้างตำนานเทพที่ปรากฏในงานเขียนทั้งสองนี้ จะเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ที่จักรพรรดิและผู้สนับสนุนใช้เรื่องเล่าเป็นสื่อกลางถ่ายทอดแนวคิดให้ผู้คนยอมรับการครอบครองอาณาจักรและยอมอยู่ใต้การปกครองโดยจักรพรรดิราชวงศ์ยะมะโตะ โคะจิกิ ทำให้ชนเผ่าใหญ่ย่อยของอาณาจักรผู้แพ้เกิดความศรัทธาในผู้ชนะ โดยให้ความสำคัญกับเทพที่ท้องถิ่นเหล่านั้นยกย่อง ในขณะที่ นิฮนโอะกิ สร้างความน่าเชื่อถือของประวัติศาสตร์แห่งชาติที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ทำให้เกิดการยอมรับจากทั้งคนในชาติและต่างประเทศ อีกมุมหนึ่งอาจกล่าวว่าการเล่าใหม่หรือผลิตซ้ำตำนานเทพนั้นมีมาตั้งแต่ในชั้นตอนริเริ่มเรียบเรียงงานเขียนทั้งสองขึ้นก็ว่าได้

ในบทนำของ โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมซึ่งเรียกว่า “โจะ” (jo 序) กล่าวว่า

是に天皇 詔 ひしく、^{のりたま} 「朕聞く、^{あれ} 諸^{もろもろ} の家^{もてる} のもてる 帝^{すめろきのふみ} 紀^{さきつよのことば} と、既に^ま 美^{こと} に違ひ、多く虚偽を加へたり。今の時に当りて、其の失^{あやまり} を改めずは、幾ばくの年も経ずして其の旨^{むねほろ} 滅びなむとす。斯れ^{すなは} 乃^み ち、邦^か 家の^{かど} 経緯^{なてぬき} にして、王^{おも} 化^{おほ} の鴻^{おほ} 基^{もと} なり。故^{かれ} 惟^{おもひ} みれば、帝^{すめろきのふみ} 紀^{しる} を撰^{ふる} ひ録^{こと} し、旧^{たづ} 辞^{きは} を討^{いつはり} ね敷^{まこと} め、偽^{いつはり} りを削^{まこと} り実^{まこと} を定めて、後^{のちのよ} 葉^{つた} に流^{おも} へむと欲^{おも} ぶ」とのりたまひき。

ในการนี้ จักรพรรดิ⁵⁶ ตรัสว่า “ข้าได้ยินมาว่า พงศาวดารราชวงศ์และเรื่องเล่าโบราณของแต่ละเมืองนั้นมีข้อแตกต่างจากความเป็นจริงมาก ถ้าไม่แก้ไขข้อผิดพลาดตั้งแต่ตอนนี้ อีกไม่นานตำนานเหล่านั้นจะสูญสิ้นไปเป็นแน่ พงศาวดารราชวงศ์และเรื่องเล่าโบราณเหล่านั้นคือรากฐานของโครงสร้างประเทศ และยังเป็นพื้นฐานของการปกครองระบอบจักรพรรดิ จึงต้องศึกษาพงศาวดารราชวงศ์และเรื่องเล่าให้ถ่องแท้และแก้ไขให้ถูกต้อง บันทึกความจริงเพื่อถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง”

นักวิจัยส่วนใหญ่ยอมรับว่าคำนำใน โคะจิกิ ส่วนนี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการเรียบเรียงตำนานที่หลากหลายในท้องถิ่นต่างๆ ให้เป็นหนึ่งเดียว

⁵⁵ 直木考次郎 (1990) 『神話と古代国家』講談社、2001、p. 94

⁵⁶ หมายถึงจักรพรรดิเท็มมุ

และยังเป็นประวัติของวรรณคดีโบราณชิ้นแรกของญี่ปุ่น แต่ข้อกังขาเกี่ยวกับ *โคะจิกิ* ในเชิงความเป็นจริงในประวัติศาสตร์นั้นยังไม่ยุติ นะโอะกิ โคจิโร (Naoki Kojirō 直木考次郎) กล่าวใน “ตำนานเทพกับประวัติศาสตร์”⁵⁷ สรุปได้ว่า “ก่อนจะมีการเรียบเรียง *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกิ* มีบันทึกเก่าแก่หลายฉบับ แต่ไม่เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบัน วรรณกรรมทั้งสองเกิดจากพระราชดำริของจักรพรรดิเท็มมุที่ทรงเห็นว่าบันทึกประวัติศาสตร์จะสร้างความมั่นคงต่อประเทศและแสดงความชอบธรรมของระบอบการปกครองโดยจักรพรรดิ ไม่ใช่เพียงแต่ต้องการรวบรวมตำนานที่หลากหลายไว้เท่านั้น ประวัติศาสตร์ที่บันทึกไว้อาจมีการตัดทอนหรือเพิ่มเติมได้เมื่อเวลาผ่านไป โดยเฉพาะเรื่องราวที่เกี่ยวกับการครอบครองประเทศญี่ปุ่น การสร้างรัฐชาติ เช่น เรื่องของจักรพรรดิจิมมูหรือยะมะโตะ ทะเกะรุ หากจะวิเคราะห์ว่าวรรณกรรมทั้งสองเล่าประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นอย่างไรนั้น จำเป็นต้องมีข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ตามหลักวิทยาศาสตร์ เรื่องการสร้างประเทศญี่ปุ่นกับราชวงศ์จักรพรรดิที่มีความชัดเจน” นะโอะกียังได้วิเคราะห์ว่า ไม่ควรเชื่อถือว่าจักรพรรดิ 9 องค์แรกที่ระบุในวรรณกรรมทั้งสอง คือจักรพรรดิจิมมู (Jimmu Tennō 神武天皇) ถึงจักรพรรดิซุจิน (Sujin Tennō 崇神天皇) มีอยู่จริงด้วย

มิอูระ ซุเกะยุกิ (Miura Sukeyuki 三浦佑之) กล่าวถึงความไม่น่าเชื่อถือของคำนำใน *โคะจิกิ* ว่า “โดยทั่วไปเอกสารประวัติศาสตร์จะมีหนังสือนำ (jōhyōbun 上表文) เป็นแผ่นหน้าซึ่งกล่าวถึงความเป็นมาของงานเขียนนั้น แต่ *โจะ* (序) มีลักษณะที่ไม่สอดคล้องกับหนังสือนำทั่วไป จึงสันนิษฐานว่าเป็นการเขียนเพิ่มในภายหลัง นอกจากนี้จากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ จักรพรรดิเท็มมุต้องจัดทำทั้งกฎหมายและตำราประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความมั่นคงต่ออาณาจักรและราชวงศ์ การสั่งให้เรียบเรียงตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติ (*นิฮนโอะกิ*) ในขณะเดียวกับที่สั่งให้บันทึกสิ่งที่ตนเชื่อว่าเป็นจริงจากนักเล่าเรื่องนั้น ไม่น่าจะเป็นไปได้ คำนำของ *โคะจิกิ* นี้อาจถูกเขียนขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 9 ซึ่งช่วงนั้นมีบันทึกชื่อ “โคอินชิชิ” (Kōinshiki 弘仁私記) คือบันทึกการประชุมหลังจากที่นักวิชาการบรรยายเกี่ยวกับ *นิฮนโอะกิ* ให้ข้าราชการฟัง มีการอ้างอิงถึงคำนำนี้ ซึ่งผู้อ้างอิงเป็นทายาทของ *โอะโนะยะซุมะโระ* อย่างไรก็ตาม หาก *โคะจิกิ* ไม่มีคำนำระบุที่มาของการเรียบเรียงประกอบ อาจทำให้กลายเป็นวรรณกรรมที่ปราศจากแก่นสารที่หนักแน่นไป”⁵⁸ การกล่าวถึงความไม่สอดคล้องของคำนำกับส่วนที่เป็นตัวบท *โคะจิกิ* นั้น เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการในปัจจุบัน

⁵⁷ 直木考次郎 (2006) 『神話と歴史』 吉川弘文館、pp. 2-14

⁵⁸ 三浦佑之 『100分 de 名著 古事記』 NHK テレビテキスト 2013年9月 第1巻第30号、NHK出版、p. 12-14

หากเทียบกับ *โคะจิกิ* ซึ่งเล่าตำนานวีรกรรมและอภินิหารเหนือธรรมชาติของปวงเทพอย่าง สนุกสนานและได้อรรถรสโดยไม่ได้อ้างอิงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้ว *นิฮนโอะมะกิ* จัดเป็น ตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติญี่ปุ่นที่มีความน่าเชื่อถือเนื่องจากเล่าเหตุการณ์โดยระบุปีและราชวงศ์ ของจักรพรรดิที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาควบคู่ไปกับ เทคโนโลยีที่ทันสมัยและความก้าวหน้าในการหาข้อมูลใหม่ๆ เช่นการค้นพบสุสานฝังศพของ โอนะยะซุมะโระ บุคคลสำคัญในการเรียบเรียง *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะมะกิ* ในค.ศ.1979 ทำให้หมดข้อสงสัยว่างานเขียนทั้งสองถูกเขียนขึ้นในศตวรรษที่ 8 จริง หรือการขุดโบราณสถานที่ศาลเจ้าอิซุโมะ (Izumo Taisha 出雲大社) ซึ่งมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับตำนานเทพใน *โคะจิกิ* พบฐานเสาไม้ ขนาดใหญ่รูปทรงกลมสามต้นติดกัน ทำให้คะแนนความสูงตระหง่านของศาลเจ้าที่มีมาแต่เดิมได้ อย่างไรก็ตาม การค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และคติชนวิทยายังคงดำเนินต่อไปพร้อมด้วยข้อถกเถียงทางวิชาการ *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะมะกิ* ถูกนำมาใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาประวัติศาสตร์ได้ดี แต่ก็มีส่วนผสมของความเป็น “เรื่องเล่า” เมื่อกล่าวถึงตำนานเทพไม่น้อย

งานวิจัยของนักคติชนวิทยาชื่อมะซูดะ คะทsumิ (Masuda Katsumi 益田勝実) จำนวนมากที่เกี่ยวกับตำนานเทพของญี่ปุ่นและส่งอิทธิพลต่อการศึกษา *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะมะกิ* ในเชิงคติชน มีการกล่าวถึงคำนำใน *โคะจิกิ* ในบทความ “การสร้างตำนานเทพและการเกิดใหม่ของ ฤดูกาล”⁵⁹ ความตอนหนึ่งมีดังนี้ “พระประสงค์ของจักรพรรดิเท็มมุที่ระบุไว้ในคำนำ เขียนเป็น ภาษาเขียนที่งดงามสละสลวยขณะที่เนื้อหากล่าวถึงวรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งแสดงให้เห็นเจตจำนงว่าต้องการถ่ายทอดเรื่องราวที่ชนเผ่าพื้นเมืองในท้องถิ่นต่างๆ เล่าสู่กันมานับแต่อดีต โดยทำให้เป็นหนึ่งเดียวกัน วิเคราะห์ได้ว่าจักรพรรดิพยายามสร้างมุขปาฐะที่เป็นทางการ(正統口伝)ขึ้นเป็นเสาหลักเพื่อตอบโต้มุขปาฐะอื่นๆ (諸口伝) ที่มีอยู่เดิม ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของ *โคะจิกิ* คือ การเล่าตำนานซึ่งไม่มีความเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ผสมกับบทเพลงพื้นบ้าน (Kayō 歌謡)” เอกลักษณ์ความเป็นเรื่องเล่าของ *โคะจิกิ* ที่แตกต่างจาก *นิฮนโอะมะกิ* หรือตำราประวัติศาสตร์เล่มอื่นดังกล่าว เช่น เรื่องราวความรักของผู้หญิงหลายแบบ เรื่องเล่าเกี่ยวกับการแย่งชิงบัลลังก์ หรือการไม่ระบุระยะเวลาหรืออายุของตัวละครที่ชัดเจน ทำให้เกิดการเล่าต่ออย่างแพร่หลาย *โคะจิกิ* เป็นงานเขียนที่สะท้อนสังคมญี่ปุ่นโบราณที่การถ่ายทอดข้อมูลทางลายลักษณ์อักษรมีไม่มาก การเล่าเรื่องสืบทอดต่อกันมา และส่งผ่านเรื่องราวต่างๆ จากท้องถิ่นหนึ่งสู่อีกท้องถิ่นหนึ่งจึงเป็นปัจจัยหลักในการสืบสานวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในตำนานพื้นบ้าน พระราชดำริของจักรพรรดิทำให้

⁵⁹ 益田勝実 (1976) 「神話の創造・再生の季節」 『益田勝実の仕事(4)秘儀の島』 ちくま学芸文庫 2006、pp.453-458

เกิดการรวบรวมตำนานของท้องถิ่นต่างๆ ให้เป็นหนึ่งเดียว นับเป็นปัจจัยหนึ่งของการสร้างอุดมการณ์ร่วมกันของคนในชาติ ด้วยวิถีทางคติชนวิทยา ส่งผลให้วัฒนธรรมที่หลากหลายในสมัยโบราณมีการผสมผสานกันอย่างลงตัว

2.1.2 เทพอะมะเตะระสุผู้ยิ่งใหญ่ในฐานะต้นตระกูลจักรพรรดิและดวงอาทิตย์ในสังคมเกษตรกรรม

ความสำคัญของตำนานเทพที่ถูกนำมาเน้นคือ การพยายามถ่ายทอดความหมายของการสืบทอดเชื้อสายของจักรพรรดิ ว่าเป็นทายาทของเทพแห่งดวงอาทิตย์ชื่อเทพอะมะเตะระสุ (Amaterasuomikami 天照大御神) ตัวอักษร “อะมะ” (Ama 天) แปลว่า บนฟ้าหรือสวรรค์ ผสมกับ “เตะระสุ” (Terasu 照) แปลว่าส่องแสง หรือส่องประกายเจิดจ้า เทพอะมะเตะระสุเป็นเทพหญิงที่เปรียบเหมือนตัวละครเอกของตำนานเทพญี่ปุ่น เนื่องจากมีบทบาทต่อเนื่องตั้งแต่เมื่อถือกำเนิดจนจบภาคแรก (ยุคแห่งเทพ) โดยทำหน้าที่เป็นดวงอาทิตย์ที่เปรียบเหมือนธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ที่สำคัญอย่างยิ่งต่อมวลมนุษยชาติ เป็นผู้นำสูงสุดในการปกครองดินแดนทะเลอะมะโนะฮะระ (Takaamanohara 高天原) อีกทั้งเป็นบรรพสตรีของราชตระกูลจักรพรรดิด้วย บทบาทของนางมีความสำคัญในแทบทุกตอนใน โคะจิกิ ภาคแรก ตำนานเหล่านั้นเป็นที่มาของประเพณีบูชาดวงอาทิตย์ของเกษตรกร พิธีกรรมต่างๆ ในราชสำนัก สัญลักษณ์ของอำนาจยิ่งใหญ่ในการปกครองบ้านเมือง รวมถึงพิธีในศาลเจ้าหรือแม้แต่การตั้งศาลเจ้าภายในบ้านเรือนทั่วไปตามหลักของศาสนาชินโต ซึ่งยังดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่นยุคปัจจุบัน

ซะโตะ ฮิโระโอะ (Satō Hiroo 佐藤弘夫) กล่าวว่า ก่อนการบัญญัติตำแหน่ง “จักรพรรดิ” ซึ่งทำให้จักรพรรดิหมายถึงทายาทของเทพสวรรค์หรือเทพอะมะเตะระสุ ในแต่ละท้องถิ่นชาวบ้านมีการสร้างศาลเจ้าและมีพิธีบูชาเทพของตนกันอยู่แล้ว⁶⁰ เมื่อการสร้างชาติมีความจำเป็น การนำตำนานท้องถิ่นมารวบรวมและสร้างความเป็นหนึ่ง รวมทั้งการกำหนดอำนาจของผู้ปกครองประเทศจึงเป็นสิ่งสำคัญ ศาลเจ้าอิเซะจิงู (Isejingu 伊勢神宮) กลายเป็นสถานที่แห่งชาติ และเป็นที่สุดของเทพอะมะเตะระสุ เทพผู้มีอำนาจสูงสุดเหนือผู้ใดในชาติ ความยิ่งใหญ่ของเทพอะมะเตะระสุนั้นเกี่ยวข้องกับความสำคัญของพระอาทิตย์ที่มีต่อสังคมเกษตรกรรมด้วย ดังที่ อิชิโมะดะ โชม (Ishimoda Shō 石母田 正) กล่าวไว้ใน “ตำนานเทพญี่ปุ่น” ว่า “ชาวพื้นเมืองญี่ปุ่นโบราณนับถือเทพแห่งดวงอาทิตย์เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด การนำแนวคิดนี้มาผสมผสานกับเทพผู้เป็น

⁶⁰ 佐藤弘夫 (2006) 『神国日本』 ちくま新書 591、p.34

บรรพบุรุษของจักรพรรดิ เป็นการแสดงลักษณะพิเศษทางศาสนาของตระกูลจักรพรรดิ ดวงอาทิตย์ให้แสงสว่างสู่โลก มีพลังอันยิ่งใหญ่ที่มีอำนาจเหนือมวลมนุษยและธรรมชาติ เทพแห่งดวงอาทิตย์จึงเหมาะสมที่สุดในการเป็นเทพผู้ให้กำเนิดจักรพรรดิ ตำนานเทพญี่ปุ่นซึ่งมีเทพอะมะเตะระสุเป็นศูนย์กลางจึงได้รับการถ่ายทอดต่อมา⁶¹ ลักษณะพิเศษของตำนานเทพญี่ปุ่นประการหนึ่งคือมีแนวคิดทางการเมืองแฝงอยู่ด้วย เทพอะมะเตะระสุเป็นเทพที่มีความสำคัญเนื่องจากเชื่อว่าเป็นต้นตระกูลของจักรพรรดิผู้มีอำนาจสูงสุดของประเทศ

ประเพณีการสักการะศาลเจ้าอิเซะจึงซึ่งเทพอะมะเตะระสุสถิตอยู่นั้นมีมาตั้งแต่โบราณ โดยมีการคัดเลือกหญิงพรหมจารีเพื่อพระราชพิธีของจักรพรรดิถวายเทพอะมะเตะระสุที่เรียกว่า “ซะอิโ” (Saiō 斎王) และเชิญให้ประทับที่ “ซะอิงุ” (Saigū 斎宮) ตำแหน่งที่อยู่ห่างจากตัวศาลเจ้าประมาณ 15 กม. ปัจจุบันคือ ต.ทากิ จ.มิเอะ (Taki-gun, Mie-ken 三重県多気郡) การประทับที่ตำแหน่งนี้ เชื่อกันว่าเป็นการบำเพ็ญพรตให้บริสุทธิ์จนสามารถใกล้ชิดกับเทพเจ้าได้ มีระบุในนิฮนโอะมิว่าเจ้าหญิงโอกุโนะ (Ookunohimemiko 大来皇女) ในสมัยของจักรพรรดิเท็มมูถูกนำไปถวายแด่เทพอะมะเตะระสุ ทำให้ประเพณีดำเนินต่อมา พิธีการสำคัญของศาลเจ้าอิเซะจึงงูอีกอย่างหนึ่งคือพิธีฉลองการเปลี่ยนอาคารศาลเจ้า “ฉิกินเซ็นงุ” (Shikinensengū 式年遷宮) ซึ่งจะประกอบพิธีเชิญเทพเจ้าย้ายจากอาคารเก่าไปอาคารใหม่ทุก 20 ปี ครั้งแรกที่จัดคือในสมัยของจักรพรรดิเงจิโต (Jitōtennō 持統天皇 690)

นักวิจัยชาวต่างชาติในการศึกษาหลายแขนงให้ความสำคัญกับเทพอะมะเตะระสุ เนื่องจากเชื่อกันว่านางเป็นที่มาของระบอบการปกครองโดยจักรพรรดิเปรียบเสมือนสมมุติเทพ เบซิล ฮอลล์ แชมเบอร์เลน (Basil Hall Chamberlain) เป็นผู้แปลวรรณกรรมเรื่อง *โคะจิกิ* เป็นภาษาอังกฤษเป็นคนแรก (พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. 1883) โดยก่อนหน้านั้นเขาเขียนบทความซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเทพอะมะเตะระสุ ใน *โคะจิกิ* ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1880 โดยในต้นฉบับแรกเรียกนางว่า “เทพแห่งแสงสว่างอันยิ่งใหญ่บนสวรรค์” (the Heaven Shining Great August Deity) ต่อมาเขาใช้คำว่า “เทพอะมะเตะระสุผู้ยิ่งใหญ่และเกรียงไกร” (the Great and Grand Goddess Amaterasu) ในฉบับแปลที่สมบูรณ์แล้ว⁶² โดแนลด์ แอล ฟิลลิปปี (Donald L. Philippi) ผู้แปล *โคะจิกิ* เป็นภาษาอังกฤษในยุคถัดมากล่าวว่า สิ่งที่โอะโนะยะซุมะโระพยายามถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมนี้มี 2 ประเด็นหลักคือ “การสืบทอดเชื้อสายจากดวงอาทิตย์ของราชวงศ์จักรพรรดิ” (Imperial Sun-

⁶¹ 石母田 正 (1989) 『石母田正著作集 第十卷』 「日本神話」 (pp.257-260)

⁶² สรุปลงมาจากบทบรรณาธิการในวรรณกรรมแปล “Ko-Ji-Ki Record of Ancient Matters”, translated by Basil Hall Chamberlain, The Asiatic Society of Japan, Tokyo, 1973.

Lineage) และ “ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในสมัยโบราณ” (Ancient Dicta of Former Age)⁶³ เทพอะมะเตะระสุเปรียบเป็นตัวเอกของเรื่อง นางปรากฏตัวในฉากที่มีความสำคัญตั้งแต่ต้นคือในเรื่องเล่าของปวงเทพจนถึงเมื่อเปลี่ยนจากเทพเป็นยุคสมัยที่มนุษย์มีบทบาทมากขึ้น

ตำนานเทพญี่ปุ่นเล่าถึงกำเนิดของแผ่นดิน แม้จะมีการเล่าใหม่และตีความภายหลังว่าแผ่นดินที่กล่าวถึงนั้นหมายถึงประเทศญี่ปุ่นก็ตาม การที่เทพอะมะเตะระสุส่งทายาทผู้สืบเชื้อสายจากนางมาครอบครองประเทศในฐานะจักรพรรดิญี่ปุ่นนั้น เป็นประเด็นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะญี่ปุ่น ไม่พบตัวอย่างใดที่เหมือนกันในประเทศอื่นอีก หากนำตำนานเทพญี่ปุ่นมาอ้างอิงแล้ว ลักษณะพิเศษของจักรพรรดิญี่ปุ่นคือเป็นทายาทของสุริยเทพผู้ยิ่งใหญ่ และสืบทอดเชื้อสายต่อมาเป็นราชวงศ์เดียวตั้งแต่สมัยของปวงเทพ ตำนานเทพจึงมีบทบาทสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นโดยเฉพาะในแง่ของเครื่องมือในการใช้อำนาจทางการเมือง

โคะจิกิ เล่าเกี่ยวกับการสืบทอดเชื้อสายจากเทพสู่จักรพรรดิไว้ว่า เทพอะมะเตะระสุให้กำเนิดเทพอะมะเนะโอะโอะมิ(天忍穗耳命)^{あめののおしほみみの}ซึ่งให้กำเนิดเทพนินิงิ (Amatsuhikohononigino mikoto^{あまつひこほのにぎの}天津彦火瓊瓊杵命) ต่อมากเทพนินิงิได้ถูกส่งลงมาจากสวรรค์เพื่อปกครองแผ่นดินเมื่อแต่งงานกับโคะโนะสะนะโอะซะกุยะบิเมะ(木花之佐久夜) ผู้เป็นบุตรสาวของเทพแห่งภูเขา ทำให้อำนาจของจักรพรรดิครอบคลุมทั้งดินแดนที่เป็นที่ราบและที่สูง โคะโนะสะนะให้กำเนิดบุตรชายสามคน หนึ่งในนั้นคือเทพโฮะโอะริ(火折彦火火出見尊)^{ほのをりひこほほでのみこと} ได้แต่งงานกับโทะยะตะมะบิเมะ(豊玉毘売) ผู้เป็นธิดาของเทพแห่งทะเล นางได้ให้กำเนิดเทพอุะยะะฟูกิอะอะสะ(あまつひたかひこなぎさたけうかやふきあへずのみこと^{たまよりびめ}天津日高日子波限建鵜草葺不合命) และส่งน้องสาวชื่อโทะยะโอะริบิเมะ(玉依毘売) มาเป็นพี่เลี้ยงดูแลบุตรชาย ต่อมาน้ำไหลานได้แต่งงานกันและให้กำเนิดจักรพรรดิจิมมุ ถือเป็นจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น การเล่าตำนานเทพเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ยะมะโตะในฐานะทายาทของเทพสวรรค์ ที่ตามตำนานได้ครอบครองดินแดนต่างๆ (แผ่นฟ้า แผ่นดิน แผ่นน้ำ) โดยมีการแต่งงานและให้กำเนิดบุตรแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรยะมะโตะกับชนเผ่าอื่นๆ และแสดงเชื่อมโยงดินแดนต่างๆ เข้าเป็นหนึ่งเดียวกันอย่างสันติ ทำให้บุคคลทั่วไปรู้สึกยอมรับในความชอบธรรมของการปกครองบ้านเมืองโดยจักรพรรดิ

แม้ว่าการนำเทพอะมะเตะระสุมาเป็นสัญลักษณ์แทนความยิ่งใหญ่ของราชวงศ์จักรพรรดิ จนเกิดเป็นภาพลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับ “อำนาจทางการเมือง” ตามมุมมองของนักวิจัยจำนวนมาก เมื่อตำนานเทพถูกนำมาใช้ปลุกใจประชาชนระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง จนกลายเป็นปัญหา

⁶³ “KOJIKI”, translated by Donald L. Philippi, University of Tokyo Press, 1968. (อ้างอิงจากคำนำผู้แปลในฉบับพิมพ์ครั้งที่ 6 ค.ศ.1992 หน้า 8)

ความขัดแย้งหลังสงคราม การย้อนกลับมาอ่าน *โคะจิกิ* ฉบับดั้งเดิมใหม่จึงมีความสำคัญ ผู้วิจัยเห็นว่า รูปแบบความเป็น “เรื่องเล่า” ของ *โคะจิกิ* ทำให้สามารถอ่านงานเขียนนี้โดยไม่คำนึงถึงความจริงในประวัติศาสตร์ได้ ตำนานของเทพต่างๆ รวมทั้งเทพอะมะเตะระสุ เล่าเรื่องราวของวัฒนธรรมท้องถิ่นในสมัยโบราณ จากการประกอบพิธีกรรมสร้างความน่าเชื่อถือของที่มาของความเชื่อดั้งเดิมของชาวญี่ปุ่น นับว่าเป็นประโยชน์ในการผสมผสานแนวคิดและความเชื่อของคนกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญของการสร้าง “พลัง” ทางจิตใจ จากความรู้สึกร่วมถึงการมีเอกลักษณ์อันเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ

2.1.3 ตำนานเทพในฐานะนิทานพื้นบ้าน ความสัมพันธ์กับท้องถิ่น

การศึกษาตำนานเทพญี่ปุ่นนั้น นักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ยอมรับในทฤษฎีของวิลเลียม อาร์ แบลคคอม (William R. Bascom) ซึ่งจัดเรื่องเล่าประเภทร้อยแก้ว (prose narrative) ว่า “นิทานปรัมปรา” (myth) คือเรื่องเล่าร้อยแก้วซึ่งในสังคมที่มีการเล่าเรื่องประเภทนี้พิจารณาว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในอดีตอันไกลโพ้น มักจะเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ (sacred) เกี่ยวข้องกับเทววิทยา (theology) และพิธีกรรม (ritual) ตัวละครสำคัญในนิทานปรัมปรามักไม่ใช่มนุษย์ แต่บ่อยครั้งที่จะมีคุณลักษณะของมนุษย์ มีบทบาทอยู่ในโลกยุคแรกๆ เมื่อโลกมีลักษณะแตกต่างจากปัจจุบัน หรืออยู่ในโลกอื่น เรื่องราวของนิทานปรัมปราเล่าถึงกำเนิดโลก กำเนิดของความตาย หรือเล่าถึงลักษณะของภูมิศาสตร์ และปรากฏการณ์ธรรมชาติ กิจกรรมของเหล่าเทพยดา ความรักและการมีคู่ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความเป็นมิตร ความเป็นศัตรู ชัยชนะและความพ่ายแพ้ (Bascom 1984: 9)⁶⁴ ปัจจุบันชาวญี่ปุ่นได้ให้คำจำกัดความของนิทานปรัมปราที่ว่า “ตำนานเทพ หรือ ชินวะ” (Shinwa 神話)

คำว่า “ตำนานเทพญี่ปุ่น” ในแง่ของเทววิทยา (Shinwagaku 神話学) ได้มีการแปลความหมายจากคำว่า Myth หรือ Mythos ในเทพปกรณัมกรีกเป็นคำว่า “ชินวะ” และเรียกตำนานเทพญี่ปุ่นว่า “นิฮนชินวะ” ซึ่งจัดเป็นการบัญญัติศัพท์ในยุคหลัง แต่ในแง่วรรณคดีวิจัยแล้ว อุเอะดะ มะซะอะกิ (Ueda Masaaki 上田正昭) กล่าวว่าสมัยโบราณญี่ปุ่นไม่มีคำว่า *ชินวะ* คำที่ใช้

⁶⁴ รศ.เสาวลักษณ์ อนันตสานต์ “ตำนานพื้นบ้าน” (Folk Legends) , ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ,พ.ศ.2547 อ้างอิงจาก “Sacred Narrative” ซึ่งอลัน ดันดีส (Alan Dundes) เขียนเกี่ยวกับบทความของแบลคคอมเรื่อง “JOrmal of American Folklore 78 (1965)”

เรียกตำนานเทพที่ใกล้เคียงที่สุดน่าจะเป็นคำว่า “คังงะตะริ” (Kangatari かんがた⁶⁵) ซึ่งหมายความว่า “เรื่องราวเล่าขานเกี่ยวกับเทพ”

ในงานวิจัยของโคบายะชิ มิชิโนริ(Kobayashi Michinori 小林道憲) ใน “ค้นคว้าหาอดีต-โลกของโคะจิกิ นิฮันโอะเกะกับจิตใจคนญี่ปุ่น” ได้กล่าวถึงเทพเจ้าในความเชื่อของชาวญี่ปุ่นโบราณว่า “คนโบราณรู้สึกว่ามีพลังอันน่าพิศวงสถิตอยู่ในธรรมชาติ เคารพในจิตวิญญาณ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีการรวมกลุ่มเป็นสังคม จิตวิญญาณของมนุษย์ที่ตายแล้วจะไปจุติในธรรมชาติ กลายเป็นเทพต่างๆ มนุษย์จึงให้ความเคารพสักการะเทพเจ้าในรูปแบบของเทพที่มีลักษณะเดียวกับมนุษย์คือ มีความรู้สึก เศร้า โกรธ และพึงพอใจ”⁶⁶

โคะจิกิ เป็นการรวมตำนานพื้นบ้านของท้องถิ่นต่างๆ เรียบเรียงใหม่ให้เป็นตำนานฉบับหนึ่ง โดยผู้เรียบเรียงอยู่ในแวดวงจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ยะมะโตะ ที่เพิ่งสร้างความเกรียงไกรของอาณาจักรตนขึ้นมาได้ โดยการรุกรานชนเผ่าดั้งเดิมอื่นๆ ได้แก่ อะะมิมิ (蝦夷) ทัซซิงุโมะ(土蜘蛛) คุสุ(国隼) ชะอะะกิ(佐伯) ฮะยะโตะ(隼人) คุมะโสะ(熊襲) ตำนานเทพใน โคะจิกิ ยังมีการผสมผสานตำนานเทพอิสุโมะ(出雲神話) ซึ่งเป็นอาณาจักรที่พ่ายแพ้ต่อราชวงศ์ยะมะโตะรวมอยู่ด้วย และยังมีบทบรรยายให้เห็นวัฒนธรรมหรือลักษณะพิเศษของชนเผ่ายะยะโตะและอิสุโมะไว้

มิอุระ ซุกะยูกิ บรรยายเรื่อง “ตำนานเทพเล่าอะไร โคะจิกิ เบื้องต้น” (Miura Sukeyuki's special lecture, “Shinwa wa nani o kataruka-Kojiki nyūmon” ในโครงการบริการวิชาการ สำหรับบุคคลภายนอกจัดโดยมหาวิทยาลัยริชโอะร่วมกับเขตชินะกะวะ(Risshō University and Shinagawa-ku, October 2013) หัวข้อ “โลกแห่งตำนานเทพเปล่งเสียงสะท้อนซึ่งกันและกัน – โคะจิกิ หมูเกาะญี่ปุ่นและเอเชีย”⁶⁷ สรุปความได้ว่า “ตำนานเทพ ไม่ใช่มีแต่โคะจิกิ หรือ ตำนานเทพญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ตำนานเทพล้วนมีความเชื่อมโยงซึ่งตำนานอื่นๆ อยู่ ตำนานเทพคือการเล่าเรื่องถ่ายทอดต่อกันมา เป็นเรื่องเล่าสมัยที่ยังไม่มีอักษร เป็นโลกในสมัยโบราณ ตำนานเทพของญี่ปุ่นมีการผสมผสานกระแสวัฒนธรรมสองสายคือจากเหนือและจากใต้”⁶⁸ หมูเกาะทางใต้ของญี่ปุ่น (เช่น อินโดนีเซีย) ก็มีตำนานที่คล้ายคลึงกับตำนานเทพของญี่ปุ่นเหมือนกัน ในสมัยสงครามที่รัฐนำโคะจิกิมาใช้ในความหมายทางการเมืองเป็นความคิดที่ผิด โคะจิกิ เล่ากันมาตั้งแต่ก่อนจะมีประเทศญี่ปุ่นเสียอีก เป็นการเล่าเรื่องปลอมขวัญผู้ถูกรบครองซึ่งหมายถึงชนชาติอื่นๆ

⁶⁵ 上田正昭 (1973) 『日本神話』 岩波書店 (p. 3)

⁶⁶ 小林道憲(1993) 『古代探求「記・紀」の世界と日本人の心』、日本放送出版協会 (NHK)、(pp. 31-33)

⁶⁷ 平成 25 年度 立正大学文学部公開講座 (品川区共催) 『響き合う神話世界—古事記、そして列島とアジア』 2013 年 10 月 2 日~30 日 (全 5 回)

⁶⁸ 北方的と南方的

ที่ควมรวมกับราชวงศ์ยะมะโตะ เส้นหนึ่งของ โคะจิกิ ไม่ใช่การสรรเสริญจักรพรรดิ ในต้นฉบับโคะจิกิ ไม่มีคำว่า “Nihon” ในขณะที่นิฮันโอะกะกิมีหลายร้อยครั้ง คำว่า “กิกิ” (Kiki 記紀)⁶⁹ เป็นแนวคิดที่ถูกสร้างขึ้นมาจากภายหลังและนำมาใช้ทางการเมือง ทั้งที่เป็นวรรณกรรมสองเรื่องที่ยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน แก่นหลักของ โคะจิกิ อยู่ที่การเขียนสิ่งที่เล่า (Monogatari o kataru 物語を語る) แต่ นิฮันโอะกะกิ คือการบันทึกประวัติศาสตร์ (โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับจักรพรรดิ)”

ในโครงการเดียวกันนี้ ยะมะตะ ฮิโตะชิ (Yamada Hitoshi 山田仁史) บรรยายเรื่อง “ตำนานเทพญี่ปุ่นในเอเชียและฝั่งทะเลแปซิฟิก”(Yamada Hitoshi’s lecture “Asia-taiheyō no naka no nihonshinwa” (アジア・太平洋の中の日本神話) 30 ต.ค.2013) “มักกล่าวกันว่าสามแหล่งวัฒนธรรมโบราณที่สำคัญของญี่ปุ่นคือ อิสึโมะ(出雲) ยะมะโตะ (倭) และฮะยะโตะ (隼人) แต่ยังมีชนเผ่าอีกมากมายที่มีวัฒนธรรมและการเล่าตำนานเทพเป็นของตัวเอง โคะจิกิ เป็นงานเขียนที่รวบรวมตำนานของชนเผ่าต่างๆ ไว้ เมื่อวิเคราะห์ทางภาษาศาสตร์ รากฐานของภาษาญี่ปุ่นมาจากภาษาอัลไต(Altaic language) ซึ่งรวมอยู่ในกลุ่มภาษาออสโตรนีเซีย (Austronesian languages) พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หมู่เกาะทะเลแปซิฟิก การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับภาษานั้นผ่านการเดินทางข้ามทะเล พบตำนานที่คล้ายกับตำนานเรื่องกระต่ายอินะบะ(กระต่ายหลอกให้ปลาฉลามเรียงตัวกันเป็นสะพานให้ข้ามทะเล) ในโคะจิกิ ในตำนานของเอเชียตอนเหนือ(สุนัขจิ้งจอกหลอกให้ปลาเรียงตัวกัน) ตำนานชนกลุ่มน้อยของจีน(กระต่ายหลอกให้ตะพานน้ำเรียงตัวกัน) ทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นตำนานที่เล่าต่อกันมาจากตอนใต้ของจีน ตำนานเกี่ยวกับเทพโคะโนะฮะนะกะ(Konohananosakuyabime) การตั้งเลือกระหว่างสาวงามและสาวขี้เหร่เป็นการตัดสินอายุขัยของมนุษย์ ตำนานอุมิซะชิยะมะซะชิ (Umisachi-Yamasachi) ตัวเอกต้องลงไปดินแดนใต้สมุทรเพื่อหาเบ็ดตกปลาที่หายไป ก็คล้ายคลึงกับตำนานของอินโดนีเซีย ล้วนแต่เป็นตำนานที่เล่าจากวัฒนธรรมเกษตรกรรมและประมง การถ่ายทอดทางภาษาของกลุ่มภาษาออสโตรนีเซียจึงน่าจะอธิบายที่มาของตำนานเทพในโคะจิกิได้”

สาระสำคัญของบรรยายพิเศษครั้งนี้คือ ตำนานเทพญี่ปุ่น นั้น ไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว⁷⁰ เนื้อหาและที่มาของตำนานเทพโคะจิกิ ตำนานเทพของอะอินุและริวกิว ตำนานเทพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เห็นความสอดคล้องของแต่ละตำนาน และความเชื่อมโยงของวัฒนธรรม

⁶⁹ 記紀神話 หมายถึงตำนานเทพในโคะจิกิและนิฮันโอะกะกิ Ki(記)ตัวแรกเป็นอักษรตัวสุดท้ายของโคะจิกิ หมายความว่า การเขียน หรือหนังสือ Ki(紀) ตัวที่สองเป็นอักษรตัวสุดท้ายของนิฮันโอะกะกิ หมายความว่าบันทึกประวัติศาสตร์ พงศาวดาร

⁷⁰ 三浦佑之、2013年10月30日公開講座終了日にまとめた「日本神話は一つではない。」

ญี่ปุ่นกับประเทศอื่นซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนาน ความหลากหลายของเรื่องเล่า ตำนานโบราณที่มีการถ่ายทอดต่อมาจากภายในและภายนอกเกาะญี่ปุ่น มีการผสมผสานรวมเป็นวรรณกรรมชิ้นหนึ่งคือ โคะจิกิ แต่ไม่ได้หมายความว่าคนญี่ปุ่นจะมีประวัติศาสตร์ชาติของตัวเองเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น โคะจิกิ ไม่ใช่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่เป็นเรื่องเล่า (Monogatari) ที่มีความหลากหลาย

2.1.4 สถานที่ที่ปรากฏในตำนาน

ในตำนานเทพอิสุโมะ ตัวเอกของเรื่องได้แก่เทพที่เกิดขึ้นจากการชำระกายของเทพอิสะนะกิหลังจากเดินทางกลับจากดินแดนแห่งความตาย ชื่อว่าเทพซุชะโนะโอะ เป็นน้องชายผู้เกเรของเทพอะมะเตะระสุ ฉากที่แสดงวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของเทพซุชะโนะโอะคือการพิชิตงูยักษ์แปดหัวแปดหาง ช่วยชีวิตหญิงสาวไว้ได้ นอกจากนั้นยังมีเทพวีรบุรุษผู้มีบทบาทอย่างมากได้แก่ เทพโอกุนินุมิ เป็นเทพผู้ครองดินแดนมนุษย์ ขยายอาณาจักรกว้างใหญ่แต่ในที่สุดก็ยอมยกดินแดนทั้งหมดให้ทายาทของเทพอะมะเตะระสุครอบครอง นับเป็นการเน้นถึงตำนานการสืบทอดเชื้อสายราชวงศ์จักรพรรดิว่าต้นตระกูลนั้นเป็นเทพแห่งสวรรค์ที่ได้เดินทางลงมาบนโลกมนุษย์ เทพโอกุนินุมิมีบทบาทในตอนที่ได้ไปพบกับกระต่ายแห่งเมืองอินะบะ ซึ่งในตำนานเล่าถึงการใช้อุบายหลอกฉลาดมาให้เรียงต่อแถวเพื่อให้กระต่ายข้ามน้ำได้ สุดท้ายกระต่ายก็โดนถอนขนจนเทพโอกุนินุมิมาช่วย

ขอยกตัวอย่างบางตอนจากตำนานเทพอิสุโมะ ดังนี้

故、避り追はえて、出雲の国の肥上の河上、名は鳥髪とりかみといふ地に降りたまひき。此の時箸其の河より流れ下りき。是に須佐之男の命、人其の河上に有りおもと以為ほして、尋ねもと覓めて上り往きたまへば、老夫と老女と二人在りて、童女を中に置きて泣けり。爾に「汝等なれどもは誰ぞ。」と問い賜ひき。故、其の老夫答へ言ししく、「僕は国つ神、大山上津見の神の子ぞ。僕が名は足上名椎と謂ひ、妻の名は手上名椎と謂ひ、女の名は榊名田比売と謂ふ。」とまをしき。亦「汝が哭く由は何ぞ。」と問ひたまへば、答へまを白言ししく、「我が女は、本より八稚女在りしを、是の高志の八侯のをろち。年ごとに来て喫ひき。今、其が来べき時ぞ。故、泣く」ととひき。

เมื่อ(เทพซุชะโนะโอะ) ถูกขับไล่ลงมายังบริเวณโตะริกะมิ ดันแม่น้ำอินะกะวะ เมืองอิสุโมะ ขณะนั้นมีตะเกียบลอยน้ำมา เทพซุชะโนะโอะคิดว่าน่าจะมีคนอาศัยอยู่บริเวณต้นน้ำ และได้เจอกับผู้เฒ่าชายหญิงสองคนร้องไห้อยู่ มีสาวน้อยนางหนึ่งนั่งตรง

กลาง เทพซุซะโนะโอะถามว่า “พวกท่านเป็นใคร” ชายชราตอบว่า “ข้าเป็นเทพพื้นดิน บุตรแห่งเทพภูเขาโอยะมะทซุมิ ชื่ออะฉินะสุชิ ภรรยาข้าชื่อเทนะสุชิ ลูกสาวชื่อคุฉินะคะฮิเมะ” “ท่านร้องให้ทำไม” “เมื่อก่อนเรามีลูกสาวแปดคน ต้องส่งเวยชีวิตให้ยักษ์แปดหัวแห่งเมืองโคะมิทุกปี นี่ก็จะถึงเวลาที่มันจะมาแล้ว จึงได้ร้องให้อยู่”

จากตำนานตอนนี้ มีการระบุชื่อสถานที่ที่อ้างอิงได้ในประวัติศาสตร์ คือ เมืองอิสุโมะ แม่น้ำฮิอิเกะวะ โตะริกะมิ เมืองโคะมิ

มะทซุมะเอะ ทะเกะฉิ (Matsumae Takeshi 松前健) วิเคราะห์ตำนานเทพอิสุโมะไว้ว่า “การปราบยักษ์แปดหัวของเทพซุซะโนะโอะนี้ หากกล่าวว่าเป็นการนำพิธีกรรมชายัญสาวน้อย เพื่อสังเวยเทพที่มีรูปร่างเป็นงูที่ต้นแม่น้ำฮิอิเกะวะมาบันทึกไว้ก็อาจเป็นการกล่าวที่เกินจริงไป แต่บริเวณพื้นที่นั้นสมัยก่อนเคยมีการประกอบพิธีกรรมเช่นสรวงเทพแห่งงูและเทพแห่งน้ำ โดยนำหญิงสาวถวายให้เป็นภรรยาของเทพจริง ตำนานเทพอิสุโมะตอนนี้จึงได้ผสมผสานพิธีกรรมโบราณเข้ากับวีรกรรมการต่อสู้เพื่อช่วยหญิงงามซึ่งเป็นแบบแผนของวีรบุรุษในตำนาน นอกจากนั้นยังรวมพิธีในราชสำนักเข้าไปในเรื่องคือตอนจบเทพซุซะโนะโอะจะได้ดาบจากหางงู ต่อมาดาบนี้ได้กลายเป็นหนึ่งในสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจของจักรพรรดิ”⁷¹ ปัจจุบันยังพบเห็นพิธีที่เกี่ยวกับการบูชาเทพแห่งงูตามท้องถิ่นต่างๆ ในญี่ปุ่น โดยนำฟางข้าวมาตกแต่งให้เป็นรูปงู แล้วจัดขบวนแห่ เทศกาลบูชาเทพภูเขา เทพแม่น้ำก็มีจัดอยู่เสมอ การแสดงถวายเทพที่เรียกว่า “คะงุระ” (Kagura 神楽) ก็นิยมนำตอนนี้มาจัดแสดง เป็นที่ชื่นชอบของนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ นอกจากนั้นตำนานการปราบยักษ์นี้ยังเป็นที่เล่าขานในฐานะนิทานพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักดี

จากหนังสือ “ตำนานเทพอิสุโมะ” ของมะทซุมะเอะ ทะเกะฉิ (Matsumae Takeshi 松前健) สรุปความตอนหนึ่งได้ว่า “หากวิเคราะห์จาก โคะจิกิ จะเห็นว่า เทพแห่งเมืองอิสุโมะมักจะมีลักษณะเป็นเทพแห่งเกษตรกรรม มีชื่อแสดงถึง น้ำ ดิน ฯลฯ แต่เทพสวรรค์ซึ่งเป็นเทพแห่งดินแดน ทะกะอะมะโนะฮะระ ส่วนใหญ่เป็นเทพที่มีความสามารถทางการสงคราม การปะทะกันระหว่างเทพฝ่ายอิสุโมะกับฝ่ายเทพสวรรค์สะท้อนสภาพความเป็นจริงทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังตำนานเทพ ทั้งเทพที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และเทพสวรรค์ซึ่งเป็นฝ่ายมีอำนาจครองเมือง ต่างได้รับการศรัทธาและสักการะอยู่จนถึงทุกวันนี้”⁷² จะเห็นได้ว่า โคะจิกิ พยายาม

⁷¹ 松前健『出雲神話』講談社、1976 (pp. 91-92)

⁷² Ibid. (pp.12-16)

แสดงเจตนารมณ์ในการเรียบเรียงให้เห็นว่า แม้ว่าบ้านเมืองจะตกอยู่ในอำนาจของเทพผู้เป็นทายาทของสุริยเทพซึ่งเป็นเทพสวรรค์ หรืออาจเปรียบได้กับราชวงศ์แห่งยะมะโตะ แต่การทำสงครามเพื่อรวบรวมชนเผ่าต่างๆ ให้เป็นประเทศหนึ่งเดียวกันนั้นเป็นสิ่งถูกต้อง ในตำนานที่ระบุถึงการยินยอมยกเมืองให้อีกฝ่ายหนึ่งแต่โดยดีของเทพโอคุนิโนมิ เป็นการสื่อความหมายในแง่ความปรองดอง ไม่ใช่เพียงเรื่องของชัยชนะหรือพ่ายแพ้ ตำนานเทพยังได้รับการถ่ายทอดต่อมาไม่ว่าจะเป็นเทพแห่งดินแดนใด ล้วนมีวีรกรรมอันน่ายกย่อง หรือเป็นเทพที่สถิตในธรรมชาติเพื่อคุ้มครองดูแลมนุษย์ให้มีความสุขสงบ หรือเป็นเทพผู้สืบทอดวัฒนธรรม ชาวญี่ปุ่นปัจจุบันยังมีประเพณีบูชาเทพตามศาลเจ้าต่างๆ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเทพเจ้าและวิญญาณ รวมทั้งความเชื่อในศาสนาชินโต ซึ่งล้วนเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมจากตำนานเทพทั้งสิ้น

ตำนานที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของเผ่ายะมะโตะคือ เรื่องเกี่ยวกับหญิงงามชื่อ โคะโนะสะนะโนะสะกะกุยะ เป็นทายาทของเทพภูเขา เมื่อเทพนินิงทายาทเทพอะมะเตะระสุผู้เดินทางมาจากสวรรค์เพื่อครองโลกได้พบกับนางก็เกิดความถูกตาต้องใจจนแต่งงานและมีบุตรด้วยกัน บุตรชาย 2 คนพี่น้องนั้นได้ปรากฏในตำนานเทพภูเขาและเทพทะเล (ยะมะซะชิ อุมิซะชิ) มีเจ้าหญิงในดินแดนใต้ทะเลเป็นคู่สมรสและให้กำเนิดบุตร ซึ่งจะกลายเป็นบิดาของจักรพรรดิจิมมุ จักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น

ตำนานเทพต่างๆ ที่ปรากฏใน โคะจิกิ เป็นอีกแหล่งข้อมูลหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติต่างๆ ของญี่ปุ่นสมัยโบราณ ความถูกต้องในการขยายอำนาจการปกครองของจักรพรรดิ รวบรวมหลายดินแดนให้เป็นหนึ่งเดียว เพื่อความสงบสุขของปวงชน เป็นแก่นเรื่องที่เล่าขานสืบทอดกันมาในรูปของตำนานเทพ การนำตำนานที่แสดงให้เห็นความสำคัญของเผ่ายะมะโตะและเผ่าอิวะมาประกอบใน โคะจิกิ ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อชนเผ่าอื่นนอกเหนือจากชนเผ่าของจักรพรรดิผู้ปกครองประเทศด้วยนั้น เป็นการสร้างตำนานแห่งชาติเพื่อให้เหตุผลในการปกครองดินแดนทั้งหมดของราชวงศ์ยะมะโตะ ว่ามีความถูกต้องชอบธรรม การรวมดินแดนด้วยการแต่งงานระหว่างชนเผ่าสะท้อนกลวิธีการครอบงำทางวัฒนธรรมอย่างแยบยล ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรยะมะโตะเกิดความเป็นหนึ่งเดียวกัน

2.1.5 พิธีกรรม ความเชื่อในสมัยโบราณ

ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่มาตั้งแต่มนุษย์รวมกลุ่มกันเป็นสังคม ญี่ปุ่นในสมัยโบราณก็ไม่แตกต่างจากมนุษย์เผ่าอื่นๆ ในภูมิภาคใกล้เคียง แนวคิดเรื่องการมีอยู่จริงของสิ่งเหนือธรรมชาติได้รับการถ่ายทอดปลุกฝังต่อมาในรูปแบบของพิธีกรรมและศาสนา

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยโบราณพบว่า ชาวญี่ปุ่นเริ่มมีการทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าวในสมัยยะโยอิ (Yayoi jidai 弥生時代 300B.C.-ค.ศ.300) สังคมเปลี่ยนจากการล่าสัตว์เก็บของป่าเป็นสังคมเกษตรกรรม ทำให้เกิดการประกอบพิธีและเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรที่เรียกว่า “โนโกจิระอิ” (Nōkōgiri 農耕儀礼) ดังปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นภาพสลักบนระฆังสำริด และภาพวาด เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

พิธีกรรมที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์จำนวนมากที่ปรากฏใน โคะจิกิ และยังยึดถือปฏิบัติจนถึงทุกวันนี้ เช่น การชำระมลทินด้วยน้ำและไฟ การประดับกระจก เชือกยันต์มิเมะนะวะ (Shimenawa しめ縄) ในศาลเจ้าชินโต เนื้อเรื่องตอนหนึ่งใน โคะจิกิ ที่กล่าวถึงพิธีมิโซะจิ (Misogi 禊) คือการชำระร่างกายของเทพิสะนะกิหลังจากกลับจากดินแดนแห่งความตายแล้ว โดยเขาเอ่ยขึ้นว่า “ตัวข้าได้ไปยังดินแดนอันสกปรกมีมลทินมัวหมอง ดังนั้น สมควรที่จะทำพิธีชำระล้างร่างกายให้สะอาด”⁷³ เทพิสะนะกิเลือกช่วงกลางของแม่น้ำ เนื่องจากต้นน้ำสายน้ำไหลเร็วไป และปลายน้ำสายน้ำไหลช้าไป เขาเปลื้องเสื้อผ้าและอาวุธโยนออกไปกลายเป็นเทพต่างๆ 12 องค์ เมื่อล้างตัวแล้วสิ่งสกปรกต่างๆ ที่ติดมาจากดินแดนแห่งความตายก็กลายเป็นเทพต่างๆ อีกมากมาย และในที่สุดก็ให้กำเนิดเทพผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสาม ได้แก่ เทพะอะมะเตะระซุจากการล้างตาซ้าย เทพทซุกุโยะมิจากการล้างตาขวา และเทพซุซะโนะโอะจากการล้างจมูก

ความเชื่อเรื่องเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีความเชื่อมโยงกับสถานที่ ตำนานเทพญี่ปุ่นเป็นเหมือนหลักฐานอ้างอิงถึงศรัทธาต่อเทพที่คนโบราณมี โนะโมะโตะ คันอิชิ (Nomoto Kanichi 野本寛一) นักคติชนวิทยาได้ศึกษาความสัมพันธ์ของตำนานกับความเชื่อ ผู้วิจัยของสรุปเนื้อหาการวิจัยส่วนที่เกี่ยวข้องกับตำนานเทพจากงานเขียนเรื่อง “ทฤษฎีภูมิทัศน์ (Landscape Theory) ของเทพกับธรรมชาติ”⁷⁴ ดังนี้

ตาราง 2.1 ตัวอย่างความสัมพันธ์ของตำนานเทพกับสถานที่และความเชื่อ

สถานที่ในตำนาน	ธรรมชาติและสถานที่จริง	ความเชื่อของคนโบราณ
อะมะโนะอิวะยะ (Amano iwaya 天岩屋)	ดวงอาทิตย์เชื่อมโยงกับถ้ำ ถ้ำที่เชื่อกันว่าเป็นสถานที่ที่สุริยเทพเข้าไปหลบนั้นมีมากมายหลายแห่งในญี่ปุ่น ที่เป็นรูัจักดี	ปรากฏการณ์สุริยุปราคาซึ่งมีความสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมบูชาดวงอาทิตย์ นอกจากนั้นยังมีความ

⁷³ อรรถยา สุวรรณระดา “เรียนรู้ตำนานเทพญี่ปุ่น จากวรรณกรรม โคะจิกิ” สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2553, p.17

⁷⁴ 野本寛一 (2006) 『神と自然の景観論 信仰環境を読む』 講談社 (2013)

<p>เทพอะมะเตะระซุ เข้าไปหลบในถ้ำ ทำให้ปวงเทพ ต้องประกอบพิธี เชิญกลับมาให้ แสงสว่างสู่โลกอีก ครั้ง</p>	<p>คือถ้ำที่ทะกะชิโฮะ(Takachiho 高千穂) จ.มิยะสะกิ ด้านหน้าถ้ำมีศาลเจ้าอะ มะโนะอิวะโตะะ มีลานกว้างเรียกว่าอะ มะโนะยะซุกะวะระ(天安河原) เชื่อกันว่า เป็นสถานที่ชุมนุมของปวงเทพเพื่อ ประกอบพิธีเชิญดวงอาทิตย์ออกจากถ้ำ ลักษณะของถ้ำและลานกว้างในแหล่งอื่นๆ ของญี่ปุ่นก็ทำให้ผู้คนศรัทธาและเชื่อมโยง กับตำนานเทพนี้</p>	<p>เชื่อเกี่ยวกับวันทอจิ(Tōji 冬至) หรือวัน เหมายันหรือวันทักซิเดียนัน (winter solstice) ตรงกับวันที่ 21 (หรือ 22) อันวาคมของทุกปี เป็นวันที่กลางวันยาว ที่สุดและกลางวันยาวที่สุด ชาวญี่ปุ่น เชื่อว่าเป็นวันที่มนุษย์ใกล้ความตายที่สุด อาจมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้น จึงมีพิธีกรรม ต่างๆ เพื่อสะเดาะเคราะห์</p>
<p>บริเวณที่เทพนินิง ซึ่งเป็นทายาท ของเทพอะมะเตะ ระซุเดินทางลงมา จากดินแดนเบื้อง บนสู่โลกมนุษย์</p>	<p>ยอดเขาทะกะชิโฮะ(Takachiho 高千穂) เป็นยอดเขาสูงชันและมีลานกว้าง ท่ามกลางธรรมชาติงดงาม อุดมไปด้วยผืน ป่าและหินผา หินสูงขนาดใหญ่ 2 ก้อน เรียงกันเหมือนเป็นเสาโทริอิที่เปรียบ เหมือนประตูสู่ดินแดนที่เทพเจ้าสถิตอยู่ มี ทางเดินแคบๆ เหมือนมุ้งสูฟ้า ลักษณะ ทางภูมิทัศน์ทำให้รู้สึกเหมือนดินแดนอันที่ สถิตของเทพ บริเวณใกล้เคียงมีสถานที่ที่ คล้ายคลึงกับลักษณะที่ปรากฏในตำนาน เทพทำให้ถูกเรียกด้วยชื่อตามตำนาน อาทิ ทะกะอะมะโนะฮะระ(高天原) อะมะโนะ มะนะอิ(天真名井) อะมะโนะอิวะยะ(天 岩屋)</p>	<p>ความเชื่อว่าเทพสถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่นคำเรียกสถานที่ “ชิโฮะ” เดิมมีราก ศัพท์จากคำว่า “ชิโฮะ” (靈秀) ที่แปลว่า มีเห็นเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ปรากฏอยู่อย่างแจ่มชัด สถานที่ที่เป็น ยอดเขาสูงชัน หรือลักษณะหินผา น้ำตก ความงดงามอันน่าพิศวงที่ธรรมชาติ สร้างสรรค์ไว้จึงเชื่อมโยงกับจิตใจผู้คนให้ เลื่อมใสในสิ่งศักดิ์สิทธิ์</p>
<p>บริเวณที่เทพนินิง พบกับหญิงงาม ชื่อโคะโนะฮะ นะโนะซะกุยะ และแต่งงานให้ กำเนิดทายาทซึ่ง กลายเป็นต้น ราชวงศ์จักรพรรดิ</p>	<p>แหลมคะซะซะ(笠沙岬) จ.คะงะมิมะ มี หาดทรายคดเคี้ยวริมทะเล มองเห็นเกาะ ภูเขาไฟที่ยังไม่ดับสนิทชื่อ ซะกุระจิมะ โคะ จิกระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเทพนินิงพบหญิง งามที่คะซะซะ บริเวณนั้นเรียกว่าแหลม โนะมะ(野間半島) เป็นส่วนของแผ่นดินที่ ยื่นไปในทะเล มีภูเขาเป็นรูปกลมโค้ง งดงาม มีตำนานพื้นเมืองที่เล่าต่อกันมาถึง ภูเขาและหินผาริมทะเลแห่งนี้มากมาย เชื่อมโยงกับตำนานเทพที่เล่าว่าหลังจาก เทพนินิงลงมาจากสวรรค์ที่บริเวณยอดเขา</p>	<p>แนวคิดเกี่ยวกับภูเขาและทะเลของชาว ญี่ปุ่นโบราณเป็นที่ศึกษากันกว้างขวาง โขดหินขนาดใหญ่หรือแหลมที่ยื่นจาก แผ่นดินสู่ทะเลเป็นจุดสังเกตที่สำคัญ สำหรับชาวเรือมาช้านาน ชาวประมงมี ความศรัทธาในเทพเจ้าแห่งธรรมชาติ โดยเฉพาะฝนฟ้าและทะเลซึ่งมีอิทธิพล ต่อการดำรงชีวิต เทพารักษ์ประจำ ท้องถิ่น(氏神)ของชาวโนะมะเชื่อกันว่า เป็นเทพที่มาจากพื้นทะเล และยังเป็นที กราบไหว้สักการะ ดินแดนแถบแหลมคะ</p>

	สูงแล้ว ก็เดินทางต่อมาจนได้พบหญิงงามที่ริมทะเล	ชะชะจี้จี้เหมือนเป็นจุดเชื่อมต่อของแผ่นดิน(โลกมนุษย์)กับทะเล(อีกโลกหนึ่ง)
อุโดะ(Udo 鵜戸) ถ้ำริมทะเลที่เทพอุกะยะฟุกิอะเอะสุถือกำเนิด	ศาลเจ้าอุโดะจิงงุ(鵜戸神社) ตั้งอยู่หน้าถ้ำริมทะเลที่จ.มิยะสะกิ เป็นถ้ำขนาดใหญ่ที่เป็นที่สถิตของเทพอุกะยะฟุกิอะเอะสุ ตามตำนานเทพเล่าว่าเทพอิโกะโฮะโฮะเตะมิบุตรของเทพนินิงกับโคะโนะสะนะโนะชะกุยะเดินทางไปได้ทั้งทะเลจนได้พบกับโทะโยะตะมะ ต่อมาเมื่อนางตั้งครรภ์จึงขึ้นมากลายร่างเป็นฉลามยักษ์ขณะคลอดบุตรที่ถ้ำแห่งนี้ ชื่อของเทพเทพอุกะยะฟุกิอะเอะสุมาจากการสร้างโรงคลอดและปูหลังคาด้วยขนนกกาน้ำ “อุ”(鵜の習) มีงานวิจัยทางคติชนวิทยาไม่น้อยที่กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพลังเหนือธรรมชาติของขนนกกาน้ำ ในถ้ำยังมีหินงอกหินย้อยที่งดงาม มีหินย้อยที่มีลักษณะเหมือนด้านมสตรี และมีน้ำหยดอยู่เป็นที่เชื่อกันว่าโทะโยะตะมะนำมาแปะไว้เพื่อให้เป็นน้ำนมเลี้ยงดูทารกต่อไปหลังจากที่นางกลับลงไปโนทะเลแล้ว การที่เทพอิโกะโฮะโฮะเตะมีจุดไฟแอบดูภรรยาคล้ายร่างถือเป็นเรื่องต้องห้าม ทำให้เล่าลือกันต่อมาว่าห้ามจุดไฟในถ้ำ	จากตำนานเทพทำให้เห็นความเชื่อที่ว่าขนนกกาน้ำเป็นเครื่องรางที่ช่วยให้คลอดง่าย นกกาน้ำซึ่งจับปลากินเป็นอาหารยังเป็นที่นับถือของชาวประมง หรืออาซีฟดำน้ำเก็บหอยและสาหร่าย(Ama 海人) ตำนานเทพที่เล่าเรื่องดินแดนโพ้นทะเลหรือโลกใต้บาดาลนั้นแสดงถึงความสัมพันธ์หรือความสอดคล้องกันระหว่างตำนานเทพญี่ปุ่นกับตำนานเทพในท้องถิ่นอื่นๆ ของคาบสมุทรทางทิศใต้ ลักษณะของถ้ำที่กว้างใหญ่และงดงามที่ตั้งอยู่ติดทะเล เป็นภูมิทัศน์ที่ทำให้ผู้คนเกิดศรัทธาในดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมต่อกันระหว่างโลกมนุษย์กับโลกลับใต้ทะเล จึงเป็นแหล่งที่มีความสำคัญทางการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อมาแต่โบราณ การสักการะศาลเจ้าซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของถ้ำอุโดะอันเก่าแก่นี้แสดงให้เห็นว่า ที่นี้มีความน่าเลื่อมใสและสะท้อนความเชื่อเรื่องการขอพรเทพให้คลอดง่าย เลี้ยงบุตรง่ายที่คนโบราณเล่าต่อกันมา

อะกะซะกะ โนะริโอะ(Akasaka Norio 赤坂憲雄) นักวิจัยคติชนวิทยาได้กล่าวไว้ในบทวิเคราะห์งานวิจัยของโนะโมะโตะ ในแนวท่ายการตีพิมพ์ “ทฤษฎีภูมิทัศน์(Landscape Theory) ของเทพกับธรรมชาติ” ความตอนหนึ่งว่า “โนะโมะโตะตอบคำถามที่ว่ามนุษย์สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร โดยศึกษาจากความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับสิ่งแวดล้อม ว่าความเชื่อ (信仰) เป็นการกระทำที่ผูกพันกับจิตใจและวิญญาณของมนุษย์ แต่ยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ(自然環境) เช่นสภาพภูมิประเทศหรือการหมุนของดวงจันทร์ที่มีผลต่อ

ความเชื่อด้วย สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติสร้างความเชื่อให้เกิดขึ้น ในทางกลับกัน การที่มนุษย์มีความเชื่อก็ทำให้สามารถอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ได้ และยังสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสังคมขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับสิ่งแวดล้อมจึงมีความซับซ้อน จึงเกิดการพยายามค้นหาให้ลึกซึ้งขึ้นว่าชาวญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกศรัทธา(神聖感) ต่อสิ่งใด หรือมองว่าภูมิทัศน์อย่างไรที่มีเทพเจ้าสถิตอยู่ โนะโมะโตะให้คำนิยามพื้นที่เช่นนี้ว่า “ภูมิลักษณะศักดิ์สิทธิ์” (聖性地形) หมายถึงลักษณะทางภูมิประเทศที่ชาวญี่ปุ่นปกปักรักษามาแต่โบราณในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และที่สถิตของเทพเจ้า”⁷⁵ ความสัมพันธ์ของความเชื่อกับสถานที่หรือธรรมชาติสำหรับชาวญี่ปุ่นนั้นมีความแนบแน่นลึกซึ้งมานาน โคะจิกิ เป็นตัวบทหนึ่งที่นักคติชนนำมาศึกษาควบคู่กับวิถีการดำรงชีวิตของผู้คน สถานที่ที่ปรากฏในงานเขียนทั้งสองมีความสอดคล้องกับสถานที่จริง ที่ชาวญี่ปุ่นโบราณเชื่อถือและมีศรัทธาในเทพที่สถิตอยู่ การประกอบพิธีกรรมรวมถึงการบูชาสักการะศาลเจ้าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จากการกล่าวถึง “ภูมิลักษณะศักดิ์สิทธิ์” ของโนะโมะโตะ จะเห็นได้ว่าสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์มีลักษณะเฉพาะทางภูมิประเทศที่สอดคล้องกับที่ปรากฏในตำนานเทพ หรืออาจกล่าวได้ว่าตำนานเทพใน โคะจิกิ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมและสืบสานแนวคิดอนุรักษ์ธรรมชาติและความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวญี่ปุ่น

2.1.6 รูป โคะจิกิ ยุคแรกเริ่ม

ศตวรรษที่ 8 เป็นสมัยที่เกิดงานเขียนยิ่งใหญ่สองเรื่องคือ โคะจิกิ และ นิฮนโมะกิ เป็นการรวบรวมตำนานของท้องถิ่นต่างๆ รวมไว้เป็นหนึ่งเดียว กล่าวกันว่าเป็นพระราชดำริของจักรพรรดิ สอดคล้องกับประวัติศาสตร์การสร้างอาณาจักรให้มีความเข้มแข็งเป็นหนึ่งเดียว หรือการสร้างประเทศซึ่งต่อมากลายเป็นประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบัน ตำนานเทพสะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นของแคว้นหลักทั้ง 5⁷⁶ ซึ่งยอมอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ยะมะโตะ อาณาจักรยะมะโตะพัฒนาประเทศจนเป็นปึกแผ่น มีการจัดระเบียบการปกครอง วางรากฐานทางการศึกษา ประกอบกับการเข้ามาของศาสนาพุทธ สมัยนาระมีการสร้างวัดและพระพุทธรูปมากมาย มีนักคตินักเขียนที่สนใจนำพระธรรมมาศึกษาและเผยแพร่ผ่านวัดวาอาราม จนวิชาการและพระพุทธศาสนาแพร่หลายมากขึ้น ขณะเดียวกัน ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ชาวญี่ปุ่นมีมาพร้อมกับการเริ่มต้นสังคมเกษตรกรรมก็ยังคงได้รับการสืบสานต่อ โคะจิกิและนิฮนโมะกิ ได้รับ

⁷⁵ 野本寛一(2006) 『神と自然の景観論 信仰環境を読む』 講談社 (2013) pp.274-275

⁷⁶ ฮิตะชิ (Hitachi 常陸) ฮะริมะ (Harima 播磨) อิสึโมะ (Izumo 出雲) บุนโงะ (Bungo 豊後) ฮิเซ็น (Hizen 肥前)

การคัดลอกและเก็บรักษาไว้ตามวัดและศาลเจ้า ตำนานเทพหรือตำนานพื้นบ้านของท้องถิ่นต่างๆ ก็ถูกเล่าปากต่อปากในรูปแบบของการเล่านิทาน กล่าวได้ว่า มีการนำตำนานเทพมาถ่ายทอดสู่ สมัยต่อไป ทั้งในรูปแบบของวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร และวรรณกรรมมุขปาถะ บทบาทของ โคะจิกิ และตำนานเทพในยุคเริ่มแรกนี้จึงเป็นการแสดงการนิยามตัวตนเพื่อแสดงความชอบธรรม ในการขยายและรวบรวมดินแดนให้เป็นหนึ่งเดียวกันตามความคิดของชนเผ่าผู้ปกครองประเทศ อีกทั้งยังเป็นการสืบทอดแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อทั้งพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ ให้คนในชาติมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่ตรงกัน แสดงให้เห็นความเป็นเอกภาพบนความ หลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น

โอะกะดะ ฮิเดะฮิโระ (Okada Hidehiro 岡田英弘) กล่าวใน “กำเนิดประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น” สรุปความตอนหนึ่งได้ว่า “การสร้างประเทศที่เริ่มขึ้นในศตวรรษที่ 7 เป็นการกำหนดลักษณะความเป็นชาติญี่ปุ่น ซึ่งพวกเราคนรุ่นหลังยังคงยึดเหนี่ยวเป็น ‘อัตลักษณ์ของญี่ปุ่น’(日本のアイデンティティ) ต่อเนื่องมากกว่าพันสามร้อยปี รากฐานของอัตลักษณ์นี้คือประวัติศาสตร์ การสร้างประวัติศาสตร์คือการนิยามตัวตน ถ้าไม่มีประวัติศาสตร์ อย่างน้อยตำนานเทพก็ยังดี ญี่ปุ่น จำเป็นต้องให้ความหมายกับอัตลักษณ์ของตนเพื่อแสดงต่อจีนด้วยการสร้างประวัติศาสตร์ เฉพาะตัว ทำให้เกิดการเรียบเรียง *นิฮนโอะกะกิ* ขึ้น เป็นงานเขียนที่มองข้ามอิทธิพลที่วัฒนธรรมจีน มีต่อญี่ปุ่น และพยายามปะทะกับจีนโดยสร้างแนวคิดที่ญี่ปุ่นเป็นชาติที่ได้รับมาจากสวรรค์อย่าง ชอบธรรม”⁷⁷ จากมุมมองนี้ *นิฮนโอะกะกิ* นั้นมีความสำคัญในการสร้างความหมายของอัตลักษณ์ ชาติญี่ปุ่น ในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เมื่อเกิดคำถามว่าญี่ปุ่นคืออะไร หรือชาว ญี่ปุ่นคืออะไร จึงมีการนำ *นิฮนโอะกะกิ* มาทบทวนเพื่อหาคำตอบของอัตลักษณ์นั้น

กล่าวได้ว่า *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกะกิ* โดยเฉพาะส่วนที่เป็นตำนานเทพซึ่งมีความคล้ายคลึง กัน มีความสำคัญในแง่การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของชาวญี่ปุ่น เนื่องจากระบุนิฮนโอะกะกิของประเทศ ญี่ปุ่นและวัฒนธรรมดั้งเดิม หากศึกษารายละเอียดของตำนานแต่ละตอนแล้วจะเห็นว่าอัตลักษณ์ อาจถูกนำมาใช้และตีความแตกต่างกันไปแต่ละสมัย ดังจะนำเสนอในวิทยานิพนธ์นี้ต่อไป

⁷⁷ 岡田英弘 (2008) 『日本史の誕生』 筑摩書房、2009、pp.274-278

2.2 โคะจิกิ ในสมัยเฮอัน (ค.ศ.794-1185)

ในรัชสมัยของจักรพรรดิคัมมุ (Kammu Tennō 桓武天皇) ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์ที่ 50 นับจากจักรพรรดิจิมมุ ตัดสินพระทัยย้ายเมืองหลวงไปตั้งที่เมืองเฮอันในค.ศ.794 ปัจจุบันคือเมืองเกียวโต เฮอันนับเป็นสมัยที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งราชสำนักและเชื้อพระวงศ์เป็นแกนกลางในการสร้างสรรค์ผลงานทั้งภาษาและวรรณกรรมอันทรงคุณค่า เกิดวรรณคดีคลาสสิกและภาพวาดม้วนมากมาย บ้านเมืองมีความสงบต่อเนื่องมาเป็นเวลาประมาณ 400 ปี

นับจากสมัยนาระที่พุทธศาสนาแพร่หลายพร้อมกับวัฒนธรรมภาคพื้นทวีปจากจีน ราชสำนักญี่ปุ่นได้เรียนรู้วิทยาการเกี่ยวกับการเมืองการปกครองจากจีน การย้ายเมืองหลวงออกจากราชสำนักทำให้ราชสำนักสามารถแยกตัวออกจากการถูกรอบงำโดยศาสนาพุทธ แต่ก็ไม่ได้พยายามลดบทบาทของวัดและพระที่มีความสำคัญในสมัยนั้น ในนาระ วัดพุทธยังมีความมั่งคั่งและมีชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับว่าศาสนาพุทธเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนพร้อมๆ กับการสักการะบูชาเทพตามหลักศาสนาชินโต ช่วงหลังสร้างเมืองหลวงใหม่จนถึงประมาณปลายศตวรรษที่ 9 อิทธิพลของวัฒนธรรมจากจีนแพร่หลายสู่สังคมญี่ปุ่น จักรพรรดิคัมมุเกรงว่าวัดจะมีอำนาจมากเกินไป จึงไม่ย้ายวัดสำคัญมาจากนาระ แต่ทรงสนับสนุนการพัฒนานิกายใหม่ของศาสนาพุทธที่เมืองเฮอัน เช่น ซะอิโซ(Saichō 最澄) ผู้ริเริ่มนิกายเท็นดะอิ(天台宗) คูกะอิ(Kūkai 空海) ผู้เดินทางไปศึกษาในจีนและกลับมาตั้งนิกายฉินงน(真言宗) และได้รับความนิยมในราชสำนัก เกิดวัดและพระสงฆ์เพิ่มขึ้นในเฮอัน ทั้งสองนิกายนี้ให้ความสำคัญกับการบำเพ็ญพรตในวัดป่า ซึ่งแตกต่างจากวัดในความดูแลของราชสำนักที่เคยมีมาแต่เดิม รูปแบบของการผสมผสานทางความเชื่อทางพุทธกับเทพเจ้าในธรรมชาติเห็นได้ชัดจากสิ่งก่อสร้างและศิลปกรรมทางศาสนาในสมัยนี้

งานวิจัยคติชนวิทยาของทะกะโตะริ มะซะโอะ(Takatori Masao 高取正男)(1993) วิเคราะห์จุดเริ่มต้นของศาสนาชินโตไว้ว่า “สมัยที่จักรพรรดิคัมมุย้ายเมืองหลวงมาใหม่ๆ ข้าราชการสำนักจักรพรรดิต่างมีความคิดเห็นที่หลากหลายเกี่ยวกับพระราชวัง จนเมื่อจักรพรรดิเฮะอิเซะอิ (Heisei tennō 平城天皇) ขึ้นครองราชย์ ขุนนางต่างยกเหตุผลว่าเมื่อครั้งก่อนสมัยการปฏิรูปประเทศทะอิเกะ(ค.ศ.645) ว่าทุกครั้งที่จักรพรรดิเสด็จสวรรคต จะมีการสร้างวังใหม่เพราะถือว่าเป็นวังเก่า(หมายถึงเมืองเก่า)ไม่เป็นมงคล จักรพรรดิตรัสว่า เมื่อจักรพรรดิองค์ก่อนได้สร้างเมืองหลวงใหม่ไว้ให้แล้ว เราบุตรหลานก็ควรจะดูแลให้รุ่งเรืองต่อ โดยเราจะเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์(神器)ที่รับช่วงต่อมา จึงอยากให้นำระเบียบพิธีที่เคยปฏิบัติมาแต่เดิมมารักษาดำเนินการต่อไป

จากการโต้ตอบดังกล่าวแสดงความสัมพันธ์ระหว่างจักรพรรดิและข้าราชการบริพารในราชสำนัก รวมถึงธรรมเนียมปฏิบัติในราชสำนักที่ขุนนางพยายามนำระเบียบสมัยนาระมาฟื้นฟูอีกครั้ง” ทะกะโตะมียังได้กล่าวว่ “การรื้อฟื้นแนวคิดเรื่องความไม่เป็นมงคลจากความตายที่ชาวญี่ปุ่นนับถือ อยู่แต่โบราณมานิยามความหมายใหม่ และผนวกกับขนบแบบแผนในราชสำนัก เป็นจุดเริ่มการ นำแนวคิดชินโตในฐานะศาสนามาใช้ประโยชน์ทางการเมือง”⁷⁸ พิธีกรรมทางชินโตที่เริ่มปฏิบัติใน วัง กลายเป็นพระราชพิธีในราชสำนัก ที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีแบบแผนที่ยึดถือสืบทอดต่อมา จนถึงทุกวันนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับมงคลและมลทินทำให้เกิดธรรมเนียมการบูชาเทพเพื่อขอพรหรือ ขอให้ช่วยปัดเป่าทุกข์ภัย

จักรพรรดิเฮเซอิเซะอิ(Heisei tennō 平城天皇) องค์ที่ 51 และจักรพรรดิซะงะ(Saga tennō 嵯峨天皇) องค์ที่ 52 ทรงพยายามสืบทอดเจตนารมย์ในการปฏิรูปการเมืองต่อจากจักรพรรดิ พระองค์ก่อนๆ แม้ว่าระยะแรกจะมีปัญหาหุ่นวายภายในราชสำนักอยู่บ้าง แต่จากการจัดระเบียบ ข้าราชการบริพารและขุนนาง ชนชั้นสูงสนใจการศึกษาจากอักษรจีน มีการสร้างอักษรซึ่งกลายเป็น รากฐานของภาษาญี่ปุ่นในปัจจุบัน ราชสำนักในเมืองหลวงเกือบไม่มีความสัมพันธ์กับสังคมใน ส่วนภูมิภาค และมีการดำเนินชีวิตที่โอ่อ่าหรูหราในรูปแบบของชนชั้นสูง ชื่นชมกับความไพเราะ ของกวีนิพนธ์ ความงามสง่าของเครื่องแต่งกายและที่อยู่อาศัย สุนทรียะจากงานศิลปะ นักเขียน สตรีสร้างสรรคดียุคนี้มากมายที่กลายเป็นมรดกล้ำค่าของประเทศ อย่างไรก็ตาม สังคมราช สำนักในสมัยนี้เต็มไปด้วยการแก่งแย่งชิงดีกัน ตระกูลฟูจิวะระเป็นตระกูลขุนนางที่ประสบ ความสำเร็จในการเข้ามามีบทบาททางการเมือง ด้วยการสรรหาหญิงในตระกูลให้สมรสกับ ราชวงศ์จักรพรรดิ

การกระจายอำนาจทางการเมืองปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเชื้อพระวงศ์และขุนนางถูกส่งไป ดูแลหัวเมือง ทำให้เกิดกลุ่มนักรบที่มีอิทธิพลในส่วนภูมิภาค ตระกูลที่ยิ่งใหญ่สองตระกูลคือ ทะอิ ระ และ มินะโมะโตะ เป็นตระกูลนักรบที่เริ่มมีบทบาท จนทำให้รูปแบบของสังคมเปลี่ยน ความสำคัญเชิงอำนาจในการปกครองประเทศจากราชวงศ์จักรพรรดิเป็นชนชั้นนักรบ อำนาจจาก ศูนย์กลางกระจายสู่ภูมิภาค สงครามระหว่างนักรบสองตระกูลลุกลามขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 11 ความแตกแยกระหว่างขุนนางในตระกูลฟูจิวะระ การแย่งชิงบัลลังก์ของราชวงศ์จักรพรรดิด้วย กันเองทำให้ราชสำนักเสื่อมอำนาจลง

หนังสือที่ระลึกในกิจกรรมฉลองครบรอบ 1300 ปีแห่งการเรียบเรียง โคะจิกิ จัดโดย พิพิธภัณฑ์แห่งชาติประจำจังหวัดนาระ (Nara National Museum 奈良国立博物館) พิมพ์แจกใน

⁷⁸ 高取正男(1993) 『神道の成立』 平凡社(2013), pp.298-303

นิทรรศการ “เส้นทางของโคะจิกิ” เดือนมิ.ย.- ก.ค.2012⁷⁹ กล่าวถึง *โคะจิกิ* ในสมัยเฮอัน ความตอนหนึ่งมีดังนี้ “ในสมัยเฮอันแทบไม่ปรากฏ*โคะจิกิ*เลย ทั้งการคัดลอกเป็นเล่มหรืองานเขียนอื่น ในขณะที่ *นิฮนโอะกะกิ* มีการคัดลอกและจัดปราคาศรย์ในราชสำนักช่วงต้นสมัยเฮอัน รวมถึง 6 ครั้ง ได้รับการยกย่องในฐานะวรรณกรรมโบราณที่ทรงคุณค่า สันนิษฐานว่าเป็นเพราะ *นิฮนโอะกะกิ* เขียนด้วยอักษรจีนที่ถูกต้องตามแบบแผนเทียบเท่ากับตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติของจีน แต่ *โคะจิกิ* มีรูปแบบการเขียนที่ผสมอักษรและเสียงอ่านแบบญี่ปุ่นจึงถูกมองว่าเป็นงานเขียนชั้นด้อยหรือของลอกเลียนแบบ(亜流) ไม่คู่ควรกับความเป็นวรรณคดีชั้นสูง เป็นค่านิยมในยุคของราชสำนักนาระซึ่งรับวัฒนธรรมจากจีนมากมาย และพัฒนาให้มีแบบแผนที่ชัดเจนสร้างคุณค่ายิ่งขึ้นอีกในต้นสมัยเฮอัน อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ว่าจะไม่มีการอ่าน*โคะจิกิ*เลย จากงานเขียนทางประวัติศาสตร์ชื่อ “ชินเซ็นกิโซกิ” (Shinsenkisōki 新撰龜相記) พบเรื่องราวที่เล่าเรื่องใน*โคะจิกิ* เป็นพื้น การคัดลอก *โคะจิกิ* ฉบับสมบูรณ์ที่เก่าแก่ที่สุดพบว่าเขียนในสมัยสงครามราชวงศ์เหนือและใต้ คือฉบับวัดฉิมปุกุจิ(Shinpukuji 真福寺本)” ในยุคที่วัฒนธรรมชนชั้นสูงเฟื่องฟูดังในสมัยเฮอัน ความสำคัญของ *โคะจิกิ* กลับเจือจาง ผู้วิจัยมองว่าเมื่อรสนิยมที่ชนชั้นสูงในสมัยนั้นชื่นชมต่อศิลปวัฒนธรรมแบบจีน สืบเนื่องจากเส้นทางสายไหมและศาสนาพุทธที่มีบทบาทต่อสังคมญี่ปุ่นในสมัยนาระ ลักษณะเฉพาะตัวแบบญี่ปุ่นและตำนานพื้นบ้านของท้องถิ่นที่ไม่ใช่ศูนย์กลางความเจริญเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองหลวง ซึ่งเป็นเหมือนเอกลักษณ์ของ*โคะจิกิ* จึงทำให้ถูกตีค่าว่าไม่เท่าเทียมกับจีน อีกทั้งมีกระแสความนิยมว่าขุนนางต้องร่ำเรียนวิชาด้วยอักษรจีน และการชำระตำราดั้งเดิมทางประวัติศาสตร์ เมื่อ *นิฮนโอะกะกิ* ถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติ *โคะจิกิ* ซึ่งมีเนื้อหาค้ำค้ำเคียงกัน แต่ความยาวสั้นกว่าและเป็นเรื่องเล่าที่ไม่น่าเชื่อถือ ไม่สามารถนำมาใช้อ้างอิงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ ด้วยเหตุผลเหล่านี้ *โคะจิกิ* จึงถูกมองว่าไม่มีความจำเป็นสำหรับประเทศชาติ อย่างไรก็ตาม ในสมัยเฮอันตำนานเทพยังมีบทบาทในวัฒนธรรมที่มีขุนนางและเชื้อพระวงศ์เป็นหลักในการสร้างสรรค์และถ่ายทอดต่อ ในรูปแบบของตำราประวัติศาสตร์ที่อ้างอิงจาก*นิฮนโอะกะกิ* ในรูปแบบของพิธีกรรมความเชื่อซึ่งปฏิบัติในราชสำนัก และในรูปแบบของเรื่องเล่าและบทเพลงพื้นบ้านเล่าต่อกันฟังในภูมิภาคห่างไกลเมืองหลวง

⁷⁹ 奈良国立博物館、古事記学会『特別陳列 古事記の歩んできた道—古事記撰録一三〇〇年』2012、p15.

2.2.1 จักรพรรดิผู้ทรงเป็นสมมติเทพ

การสืบราชสมบัติของจักรพรรดินั้นมีกำหนดไว้เป็นพระราชประเพณีที่ยึดถือกันมา “สารานุกรมราชสำนัก” (Kōshitsu-jiten 皇室事典) กล่าวว่า “การเสวยราชสมบัติคือการที่ จักรพรรดิองค์ใหม่ได้รับมอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสามที่เรียกว่า “ซันนุโนะจินกิ” (Sanshunojinki 三種神器) จากจักรพรรดิองค์ก่อน”⁸⁰ การสืบราชสมบัติของจักรพรรดิมีระบุไว้ครั้งแรกใน *นิฮนโอะกิ* ว่าจักรพรรดิองค์แรกคือจักรพรรดิจิมมู (神武天皇) มอบราชบัลลังก์ให้แก่เจ้าชายคะมิยะระโนะมิยะ (橿原宮) หลังจากนั้นก็มี การประกอบพิธีส่งมอบราชสมบัติให้แก่จักรพรรดิองค์ต่อไปมาเรื่อย แม้ว่าการสืบทอดอาจมีรูปแบบต่างๆ กันออกไปในแต่ละยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดโดยมี การทำสงครามปฏิวัติยึดอำนาจหรือการสืบทอดตามสายพระโลหิต ซึ่งแต่ละครั้งที่เปลี่ยนราช บัลลังก์ก็อาจมีอิทธิพลของการเมืองและสังคมในยุคนั้นๆ เกี่ยวข้องด้วย การสละราชสมบัติของ จักรพรรดิอาจเป็นด้วยเหตุผลทางสุขภาพหรือเหตุผลอื่นๆ ก็ได้ ยกตัวอย่างครั้งที่จักรพรรดินีจิโต (องค์ที่ 41) สละราชสมบัติให้พระโอรสคือเจ้าชายคะรุโนะมิโกะเสวยราชสมบัติเป็นจักรพรรดิหมมมู (文武天皇) เพราะเจ้าชายมีพระชนมายุครบ 15 แล้ว จักรพรรดิที่เสวยราชย์ตั้งแต่มังทงพระเยาว์ ก็มีตัวอย่างให้เห็นในช่วงปลายศตวรรษที่ 9 เช่นจักรพรรดิเซะอิวะ (清和天皇) องค์ที่ 56 หรือ จักรพรรดิโยะเฮะอิ (陽成天皇) องค์ที่ 57 ได้รับราชบัลลังก์ขณะที่ทรงมีพระชนมายุเพียง 9 ชันษา

จักรพรรดิองค์แรกตามตำนานเทพญี่ปุ่นคือจักรพรรดิจิมมู ใน *โคะจิกิ* เรียกพระนามว่า “คะมุยะมะโตะอิวะระะบิโกะโนะมิโกะโตะ” (神倭伊波礼毘古命) ใน *นิฮนโอะกิ* เรียกว่า “คะมุยะ มะโตะอิวะระะอิโกะโนะสุเมะระะมิโกะโตะ” (神日本磐余彦天皇) ความตอนที่จักรพรรดิจิมมูตรัส ถึงการสร้างเมืองใหม่และขึ้นครองราชย์มีดังนี้

จักรพรรดิจิมมูเดินทางรอนแรมไปทางทิศตะวันออก ระหว่างทางมีการสู้รบกับ ชนเผ่าต่างๆ เทพอะมะเตะระะซุจึงส่งนกยะอะตะกะระะซุ (Yaatakarasu 八咫鳥) มา นำทาง จนสามารถปกครองประเทศให้สงบร่มเย็นได้

故、かく荒ぶる神等を言向け平げ和し、伏はぬ人等を退け撥ひて、敵火(うねび)の白檮原(かしはら)の宮にいまして、天の下を治めき。

และแล้วพระองค์ก็ปราบปรามบรรดาเทพผู้หึงการทั้งหลายได้ราบคาบ ยอม สวามิภักดิ์ ผู้ที่ไม่ยอมแพ้ก็กำจัดเสีย แล้วสร้างวังขึ้นที่เมืองคะมิยะระ ครองราชย์ ปกครองแผ่นดินได้ฟ้า

⁸⁰ 皇室事典編集委員会 『皇室事典』角川学芸出版、2009、p.41

(โคะจิกิ หน้า 157)

「然して後に、六合を兼ねて都を開き、八紘を掩ひて宇に為むこと、亦可からずや。觀れば、夫の畝傍山の東南の樞原の地は、蓋し国の塙区か。治るべし」

(หลังจากสร้างศาลบูชาเทพผู้เป็นบรรพบุรุษบรรพสตรีแล้ว) คงจะดีไม่น้อยที่ข้าจะสร้างเมืองใหม่ที่มีการปกครองดินแดนทั่วสารทิศ ทำให้ทุกหย่อมหญ้าใต้ฟ้านี้เป็นเสมือนบ้านของข้า”

(นิฮนโอะกะกิ ตอนสร้างวังคะมิวะระ หน้า 231)

ตำนานเทพทั้งสองระบุถึงพระราชวังแห่งแรกที่คะมิวะระหรือหมายถึงบริเวณเขาอุเนะบิ(畝傍山) จังหวัดนาระในปัจจุบัน โคะจิกิ ระบุถึงพระยศ “จักรพรรดิ” หรือคำว่า “เท็นโน” (天皇) แทนจักรพรรดิจิมมุเป็นองค์แรก และเริ่มกล่าวถึงพระองค์ในฐานะจักรพรรดิตั้งแต่เมื่อสร้างพระราชวังดังกล่าวแล้ว โดยที่ก่อนหน้านี้เอ่ยถึงพระองค์เหมือนเทพองค์อื่นๆ คือมีคำว่า “เทพ” หรือ “มิโกะโตะ(命)” ต่อท้ายพระนาม เรื่องราวของจักรพรรดิจิมมุเล่าไว้ในโคะจิกิภาคที่ 2 (จาก 3 ภาค) นับเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากยุคแห่งเทพเข้าสู่ยุคแห่งมนุษย์ซึ่งหมายถึงจักรพรรดิ ลักษณะของจักรพรรดิจิมมุจึงมีความผสมผสานระหว่างเทพกับจักรพรรดิ นอกจากนี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ปฐมกษัตริย์แล้ว จากประวัติของพระองค์ที่ทรงถือกำเนิดขึ้นที่เกาะคิวกุ และเดินทางมุ่งหน้าสู่ดินแดนทางตะวันออก จนสร้างเมืองหลวงที่นาระได้ แสดงถึงการแผ่อำนาจการปกครองว่าดินแดนทางตอนใต้และตอนใจกลางของญี่ปุ่นรวมเป็นหนึ่งเดียวอยู่ภายใต้การปกครองของจักรพรรดิ ใน นิฮนโอะกะกิ ยังมีคำเน้นย้ำเพื่อสื่อถึงความถูกต้องชอบธรรมในการปกครองโดยราชวงศ์จักรพรรดิ “ทำให้ทุกหย่อมหญ้าใต้ฟ้านี้เป็นเสมือนบ้านของข้า 八紘を掩ひて宇に為む” ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ฮักโกอิชิอุ(八紘一宇)” ที่องค์กรศาสนาโชโทชินชิเร็นนำมาเผยแพร่ทางวารสารเพื่อสอนจริยธรรมในคอดัมน์ “การสร้างประเทศของจักรพรรดิจิมมุ” เมื่อค.ศ.1913 ต่อมากลุ่มผู้นิยมแนวคิดรวมชาติเป็นหนึ่งเดียว “โคะกุตะอิ(Kokutai 国体)” นำมาอ้างอิงกลายเป็นคำกล่าวเพื่อสรรเสริญจักรพรรดิและปลุกใจในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง

อย่างไรก็ตาม ตำนานของจักรพรรดิจิมมุใน โคะจิกิ แตกต่างจาก นิฮนโอะกะกิ อย่างมาก คือ ลักษณะของพระองค์เป็นวีรบุรุษคนหนึ่งที่คล้ายกับตัวละครตัวอื่นในตำนานเทพ คือมีวีรกรรมทั้งการต่อสู้ในสงครามในฐานะทหารกล้า หรือการแต่งบทกลอนเพื่อเกี้ยวสาว บทสนทนากับตัวละครอื่นๆ ลักษณะดังกล่าวไม่ปรากฏมากนักใน นิฮนโอะกะกิ การกล่าวถึงจักรพรรดิจิมมุในยุคต่อมามีการอ้างอิงจาก นิฮนโอะกะกิ มากกว่า โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับการสรรเสริญจักรพรรดิ

และคำนิยามชื่อประเทศญี่ปุ่น ซึ่งพบว่าระบุไว้ในตอนของจักรพรรดิจิมมุใน *นิฮนโอะกิ* เมื่อผู้วิจัยศึกษาความเปลี่ยนแปลงในการเล่าใหม่ของตำนานเกี่ยวกับจักรพรรดิจิมมุ สังเกตได้ว่าการให้ความสำคัญเกี่ยวกับระบอบการปกครองโดยจักรพรรดิและการบัญญัติแนวคิดที่ปลุกใจชาวญี่ปุ่นให้รู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันได้นั้น ล้วนนำส่วนที่ระบุใน *นิฮนโอะกิ* มาอ้างอิง แต่ส่วนที่เป็นเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นความเป็นเทพและอภินิหาร อาทิ การมีเทพอะมะเตะระซุคอยคุ้มครอง หรือการมีนกวิเศษนำทางจนได้ชัยชนะ มีการนำมาเล่าใหม่โดยอ้างอิงจาก *โคะจิกิ* การผสมผสานลักษณะที่โดดเด่นจากงานเขียนทั้งสองทำให้จักรพรรดิจิมมุเป็นที่จดจำ โดยผู้อ่านจะรู้สึกถึงความน่าเชื่อถือจากตำราประวัติศาสตร์อย่าง *นิฮนโอะกิ* และรู้สึกบันเทิงใจกับความเป็นนิทานของ *โคะจิกิ*

ระบอบการปกครองโดยจักรพรรดิกำหนดไว้โดยการก่อตั้งพระราชวังซึ่งหมายถึงเมืองหลวง สมัยเฮอันก็เช่นเดียวกับสมัยก่อนหน้านั้น คือศูนย์กลางการปกครองอยู่กับจักรพรรดิ ระบบขุนนางหรือสังคมาภายในราชสำนักมีการจัดระเบียบที่ชัดเจนมากขึ้น หลังจากที่จักรพรรดิคัมมุสร้างพระราชวังใหม่ชื่อเฮอันเกียว (*Heiankyō 平安京*) ในค.ศ.794 ซึ่งหมายถึงการย้ายเมืองหลวงจากนาระมาเกียวโต ระบอบการปกครองโดยจักรพรรดิมีความชัดเจน เกิดระบบการเมืองที่มีขุนนาง ข้าราชการเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ สภาพสังคมในสมัยเฮอันเกี่ยวข้องกับจักรพรรดิและขุนนางในราชสำนักอย่างมาก

สังคมาในราชสำนักมีพิธีรีตองและแบบแผนที่เข้มงวด ความฟุ้งเฟ้อของขุนนางผู้หลงใหลในลาภยศทำให้เกิดการแก่งแย่งชิงดี ตระกูลฟูจิวะระสามารถโค่นล้มตระกูลอื่นจนมีอำนาจสูงสุดได้แต่ต้องประสบกับปัญหาความขัดแย้งในวังอยู่เนืองนิจ เมื่อปีค.ศ.1068 จักรพรรดิโกะซันโจ (後三条天皇) ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตกับตระกูลฟูจิวะระขึ้นครองราชย์เมื่อมีพระชนมายุ 36 ชันษา และนับเป็นจุดเริ่มต้นของความเสื่อมถอยของระบบการเมืองที่ชักใยโดยขุนนางที่เรียกว่า “เซ็กังเซะอิจิ” (摂関政治) (ประมาณค.ศ.1017-1067) เกิดรูปแบบใหม่ทางการเมืองคือ “อินเซะอิ” (院政) (ประมาณ 1068-1192) คือการสละราชบัลลังก์ของจักรพรรดิหรือเปลี่ยนตำแหน่งเป็นโจโก (上皇) แต่ยังมีอำนาจทางการเมืองอยู่ จักรพรรดิโกะซันโจสละราชสมบัติให้พระโอรสสืบทอดต่อเป็นจักรพรรดิฉิระกะวะ (白河天皇) ในค.ศ.1072 และได้ทรงผนวชเป็นพระทำให้เกิดรูปแบบของอดีตจักรพรรดิหรือจักรพรรดิผู้อาวุโสในสถานะของสมณเพศดำรงความเป็นใหญ่ในการบริหารบ้านเมือง ระบบนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งในราชสำนักมากขึ้น มีตระกูลนักรบใหม่ๆ ให้การสนับสนุน การปกครองถูกแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย ชนชั้นนักรบเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ตระกูลนักรบที่ค่อยๆ สังสมกำลังทหารและมีอิทธิพลมากในปลายสมัยเฮอันคือตระกูลทะอิระและ

มินะโมะโตะะ เมื่ออำนาจถูกกระจายจากส่วนกลางไปยังนักรบในท้องถิ่นต่างๆ มากขึ้น ประกอบกับอำนาจของตระกูลขุนนางเสื่อมถอย ราชสำนักจึงไม่อาจดำรงความยิ่งใหญ่ไว้ได้เหมือนเดิม

ไม่ว่าอำนาจในการบริหารประเทศที่แท้จริงจะอยู่ในมือของตระกูลขุนนางหรือตระกูลนักรบ จักรพรรดิและราชสำนักก็ไม่ได้ถูกโค่นล้มจนสูญสิ้น ตำแหน่งจักรพรรดิหรืออดีตจักรพรรดิในสมณเพศยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงว่าจักรพรรดิเปรียบเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของประเทศญี่ปุ่น เป็นศูนย์กลางของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่คนญี่ปุ่นรับรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ตำนานเทพจะเป็นหลักฐานยืนยันตัวตนการมีอยู่จริงของจักรพรรดิแล้วยังส่งเสริมให้จักรพรรดิเป็นที่เคารพศรัทธาเหมือนเป็นสมมติเทพ ในสมัยเฮอันนี้ ทั้งขุนนางและนักรบต่างใช้จักรพรรดิเป็นสะพานไต่เข้าสู่หนทางแห่งอำนาจทางการเมือง ลักษณะทางสังคมที่ความเจริญทางวัฒนธรรมรวมตัวอยู่ในแวดวงชนชั้นสูงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนอิทธิพลของข้าราชการและผู้ใกล้ชิดกับจักรพรรดิ การประกอบพิธีกรรมโบราณที่มีแบบแผนเคร่งครัดในราชสำนักสร้างความเลื่อมใสและยกย่องจักรพรรดิให้สูงส่งเหนือมนุษย์ปุถุชน ในขณะที่จักรพรรดิส่วนใหญ่มิได้มีอำนาจเด็ดขาดที่จะออกว่าราชการโดยพระองค์เองนัก ความสำคัญของจักรพรรดิคือการที่ทรงมีสถานภาพเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ผู้สืบทอดประเพณีและอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่นมาแต่โบราณ

2.2.2 ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตำนานเทพกับศาสนาชินโต

ตำนานเทพใน โคะจิกิ เล่าเรื่องราวของเทพทั้งหลาย มีการแสดงอภินิหารหรือมีรูปแบบที่เหนือธรรมชาติ ในขณะที่ปวงเทพมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทั้งชื่อของเทพที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติรอบตัว และการให้กำเนิดสรรพสิ่งต่างๆ นับเป็นงานเขียนหนึ่งที่สะท้อนความเชื่อเรื่องเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “คะมิ” (kami 神) ความเชื่อนี้พัฒนาต่อมาเป็นศาสนาชินโต มีระเบียบวิธีปฏิบัติที่ชัดเจนขึ้นจากการประกอบพิธีกรรมในราชสำนักในสมัยเฮอัน

สังคมในสมัยเฮอันมีศูนย์กลางของความเจริญทางวัฒนธรรมอยู่ที่เมืองหลวงเฮอันเกียว (平安京) และสังคมชนชั้นสูงซึ่งมีความสัมพันธ์กับราชสำนัก ความเชื่อเกี่ยวกับภูติผีวิญญาณและความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าในสรวงสวรรค์แสดงออกในรูปแบบของพิธีกรรม เทพเจ้าองค์เด่นๆ ที่เป็นที่ศรัทธาถูกเชิญไปสถิตตามศาลเจ้า สร้างชื่อเสียงและการจัดอันดับให้ศาลเจ้านั้นๆ เป็นที่นิยม ตั้งแต่ช่วงกลางสมัยเฮอันการเดินทางไปนมัสการศาลเจ้าไม่ได้จำกัดเพียงชนชั้นสูงเท่านั้น การนับถือทั้งพุทธและชินโตไปพร้อมๆ กันกลายเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่โดดเด่น ลักษณะการสร้างวัดที่สืบทอดมาจากในสมัยนาระคือสร้างวัดให้เทพสถิตอยู่ภายในศาลเจ้า (神社に神宮寺が建てられた) พระสงฆ์มีหน้าที่คุ้มครองเทพเจ้า ในวัดวาอารามจะพบรูปปั้นหรือภาพเขียนที่แสดงให้เห็น

ว่ามีเทพคอยอารักขาพระพุทธรูป เกิดแนวคิดที่ว่าพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธรูปเจ้าอวตารมาจุติในร่างของเทพเจ้าที่เรียกว่า “ฮนจิซุซุอิจะกุ” (Honjisuijaku 本地垂迹説) แนวคิดเป็นความเชื่อที่ว่าเทพนั้นคือพระพุทธรูปซึ่งเดินทางมากอบกู้โลก ประเพณีการนมัสการเทพในศาลเจ้าต่างๆ แพร่หลายสู่คนทั่วไป ยะมะโอะริ เทะทซุโอะ (Yamaori Tetsuo 山折哲雄) นักวิจัยคติชนวิทยาวิเคราะห์ความเชื่อมโยงเกี่ยวกับความเชื่อทางชินโตและพุทธ สรุปความได้ว่า “ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงต้นสมัยกลาง การทำเทพ(คะมิ) ให้กลายเป็นรูปธรรม(神の神像化) และการทำพระพุทธรูปเจ้าให้มีความลึกลับ(ホトケの秘仏化) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ โดยมีความสามารถในการจุติมาเกิด (Incarnation) ของพระพุทธรูปเจ้า กับลักษณะการเข้าสิงหรือการครอบครอง(Possession) ของเทพทั้งหลาย ผสมผสานและสร้างความหลากหลายในความศรัทธาของผู้คน มีการเชื่อมโยงเทพหรือสิ่งที่มีมนุษย์มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าเข้ากับพระพุทธรูปเจ้าที่มีมนุษย์มองเห็น”⁸¹ ความเปลี่ยนแปลงของรูปลักษณ์ปวงเทพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติเป็นศาสนาชินโตนี้ ทำให้เกิดการนิยามความหมายของเทพใหม่ที่เป็นรูปธรรมและเชื่อมโยงกับศาสนาพุทธ

ชินโตไม่มีศาสดา ไม่มีคัมภีร์ค้ำสอน ที่มาของชินโตคือความเชื่อว่ามีวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติและจักรวาล (Animism) ซึ่งเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมดั้งเดิมของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เพลงสวดของชินโต(Norito 祝詞) กล่าวถึงธรรมชาติ เช่น

「言問いし岩根木根たち、草の片葉」⁸²

“เปล่งเสียงร้องถาม หินผาดันไม้ และเศษเสี้ยวของใบหญ้า”

ข้อความนี้แสดงความเชื่อว่ามีธรรมชาติมีคำพูด เสียงในธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งในการสื่อสาร เมื่อมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติจึงเกิดความเชื่อและเลื่อมใสว่ามีวิญญาณสิงสถิตอยู่รอบตัว หรือที่อาจเรียกได้ว่าวิญญาณเหล่านั้นคือ “คะมิ”

หากกล่าวถึงประวัติของศาสนาชินโต ต้องย้อนไปในยุคก่อนประวัติศาสตร์เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าหรือ “คะมิ” ของชาวญี่ปุ่นโบราณ ทะกะเมทซุ มะโกะโตะ(Takemitsu Makoto 武光誠) นักประวัติศาสตร์กล่าวว่า “ชินโตเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้หากจะพูดถึงประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น พวกเราต่างสักการะบูชาปวงเทพทั้งหลายมาตั้งแต่มีชนเผ่าเชื้อชาติญี่ปุ่นจนถึงปัจจุบัน เราเชื่อว่าที่ภูเขาที่มีเทพแห่งภูเขา ที่แม่น้ำมีเทพแห่งแม่น้ำ ชินโตไม่ได้มีศาสดาหรือพระคัมภีร์ที่จะใช้

⁸¹ 山折哲雄 (1997) 『物語の始原へ—折口信夫の方法』小学館、pp.238-281

⁸² อ้างอิงจากที่ ยะมะโอะริ โทชิ ยุกมาอ้างถึงใน “ชินโตคืออะไร” 鎌田東二(2000) 『神道とは何か』PHP 新書,p.61

สอนสังฆานิกชน แต่ตามอักษร “โต” (to 道) ซึ่งแปลว่าวิถี หรือหนทางนั้น หมายถึงหน้าที่ที่มนุษย์พึงยึดถือ หลักการตามธรรมชาติ คำสอน “วิถีแห่งเทพ kami no to 神の道” มีมาพร้อมกับจักรวาล มนุษย์แต่ละคนสามารถค้นหาเส้นทางนั้นและเลือกปฏิบัติได้ด้วยตนเอง คำว่า คะมิ(神) พ้องเสียงกับ คะมิ (上) ที่หมายถึง “บน” ชาวญี่ปุ่นโบราณถือว่าเทพคือสิ่งที่อยู่เหนือมนุษย์ มีอภินิหารที่มนุษย์ไม่มี” ตำนานเทพเป็นเหมือนแหล่งข้อมูลที่ระบุที่มาของพิธีกรรมในศาสนาชินโต อีกทั้งยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่อธิบายให้คนรุ่นหลังได้ทราบถึงความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวญี่ปุ่น โดยเฉพาะด้านความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ความผูกพันที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ วันสำคัญและประเพณีทางศาสนาชินโตที่ยังมีสืบทอดอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่นพิธีชำระล้างหรือขจัดมลทิน (oharai お祓い) การสักการะศาลเจ้าที่เทพผู้มีความสำคัญสถิตอยู่ ความเชื่อว่ามีเทพสถิตอยู่ในธรรมชาติทุกหนแห่ง การเคารพวงเทพโดยเชื่อว่าการทำลายธรรมชาติจะทำให้เกิดเภทภัยนานา

ในท้องถิ่นต่างๆ จะมีสถานที่ที่แยกต่างหากซึ่งคนพื้นเมืองยึดถือว่ามีเทพสถิตอยู่ การสร้างศาลเจ้าแต่เดิมจึงเป็นการสร้างสถานที่ให้เทพเจ้ามาสื่อสารกับมนุษย์ได้ หรือหมายถึงการสร้างตัวตนให้เทพเจ้าที่ผู้คนเชื่อว่ามีอยู่ให้พวกเขาได้สามารถขอพรหรือสักการะบูชาเพื่อความ เป็นสิริมงคลหรือปัดเป่าทุกข์ภัย บริเวณศาลเจ้าถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คนเชิญเทพ (神使) ต้องเก็บตัวเพื่อให้ตนเหมาะสมในการประกอบพิธีอันบริสุทธิ์ เมื่อศาลเจ้าแต่ละแห่งได้พัฒนาและกำหนดการปฏิบัติตนอย่างเป็นขั้นตอนขึ้น จึงกลายเป็นประเพณีที่ยึดถือต่อเนื่องมาถึงสมัยหลัง

สิ่งที่โดดเด่นในสมัยต้นเฮอันคือการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากจีน และศาสนาพุทธสืบเนื่องมาจากสมัยนาระ วรรณคดีและการเขียนอักษรจีนที่เรียกว่า “คัมบุง” (Kambun 漢文) แพร่หลายในกลุ่มชนชั้นสูง การศึกษาเล่าเรียนเกิดขึ้นจากการอ่านประวัติศาสตร์และวรรณคดีจีน ความเชื่อเกี่ยวกับเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปรากฏให้เห็นในวรรณคดีทั้งร้อยแก้วและบทกลอนจำนวนมาก ฉากการเดินทางไปนมัสการศาลเจ้าตามความเชื่อแบบชินโตมีประกอบในวรรณคดีแทบทุกเรื่อง นอกจากนั้นยังมีการอ้างถึงปวงเทพในธรรมชาติในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่พึ่งทางใจด้วย ตัวอย่างดังต่อไปนี้

人しれずわれこひしなばあぢきなく いづれの神になき名おほせん (伊勢物語 下)

หากต้องตายทั้งที่คนที่รักยังไม่รู้ความรู้สึกของฉัน จะส่งชื่อให้กับเทพองค์ใดดี

(อิเซะโมะโนะงะตะริ)

わが国はよるひる守る神しあれば たのむぞやがて祈るなりける

(続古今和歌集 七神祇 藤原道家)

ขอพรปวงเทพที่คอยปกป้องคุ้มครองประเทศของเราทั้งกลางวันกลางคืน

(โสะกุโกะกินวะกะฉุ)

ちはやふる神代もきかずたつた川 からくれなゐに水くゝるとは

(古今和歌集 五秋 業平朝臣)

ขนาดเรือกราวในสมัยยุคแห่งเทพซึ่งนำพิศวงก็ยังไม่เคยกล่าวถึงเลยว่า แม่น้ำที่ซู่ตะจะ ถูกโรยด้วยใบไม้หลากสีของฤดูใบไม้ร่วงดังผืนผ้ามัดย้อมอันงดงามอย่างนี้

(โคะกินวะกะฉุ)

大原や小塩の松もけふこそは 神世のこともおもひづらめ (伊勢物語 下)

ในวันนี้ที่พระนางเดินทางไปเยือนท้องทุ่งและภูเขาโอะมิโอะ ต้องนึกถึงเรื่องเล่าในยุค แห่งเทพเป็นแน่

(อิเซะโมะโนะงะตะริ)

「立ち交じり、数ならぬ身の、いささかのことせむに、神も見入れ、数まへたまふべきにもあらず。帰らむにも中空なり。今日は難波に舟さし止めて、祓へをだにせむ」 (源氏物語)

เราผู้ต่ำต้อยยืนอยู่นั้น แม้จะถวายเครื่องสักการะบูชาเพียงเล็กน้อย เทพท่านคงไม่ใส่ใจ จะกลับกลางคืนคงไม่ได้ วันนี้ต้องจอดเรือไว้ที่ฝั่งนะนิวะ อย่างน้อยได้ไปสะเดาะเคราะห์เสียหน่อยก็ยังดี

(เก็นจิโมะโนะงะตะริ)

こひしさをみそげど神のうけぬばや 心のうちのすゞしげもなき

(浜松中納言物語 一上)

ขอเทพจงช่วยรับฟังความโหยหาในความรัก ทำให้ภายในจิตใจสงบได้

(ฮะมะมะทังชูซุนงะงัน โมะโนะงะตะริ)

ลักษณะของการระบุถึงเทพหรือ “คะมิ” (神) ในวรรณคดีสมัยเฮอันนี้ ส่วนใหญ่จะเชื่อมโยงกับการนมัสการศาลเจ้าและพิธีกรรมในราชสำนัก ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ โดยตัวละครจะมีการขอพรเทพเพื่อให้คุ้มครองตน หรือการบูชาเทพจะทำให้จิตใจสงบ จึงกล่าวได้ว่าเทพในความคิดความเชื่อของชาวญี่ปุ่นที่สะท้อนผ่านวรรณคดีสมัยเฮอันนี้ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ที่มนุษย์รู้สึกพึ่งพา เทพจะสถิตอยู่กับธรรมชาติรอบตัว การเดินทางไปนมัสการศาลเจ้าเป็นประเพณีที่เชื่อกันว่าเป็นการบูชาเทพเพื่อขอพรให้เทพที่ตนนับถือเปิดเป้าให้

หมดทุกขัโศกโรครภัย มีการระบุถึงเทพในตำนานเทพหรือ โคะจิกิ ในวรรณคดีสมัยนี้บ้าง เช่นการกล่าวถึง “ยุคแห่งเทพ”(神代) หรือเทพที่มีบทบาทสำคัญในตำนาน เช่นเทพอะมะเตะระซุ ทำให้ทราบว่ เรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพได้ถูกถ่ายทอดต่อมาจากตำนานสู่วรรณคดีในรูปแบบของสัญลักษณ์ของความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

เซ็นดะ มิโนะรุ (Senda Minoru 千田稔) กล่าวถึงความเชื่อมโยงของศาลเจ้าอิเซะจึงงูกับพุทธศาสนาว่า “ขณะที่มีการเขียนตำราห้าเล่มซึ่งจะเป็นคัมภีร์ของศาสนาชินโตนั้น ได้นำแนวคิดโกะเกียว (Wu Xing 五行説) คำสอนขงจื้อ ลัทธิเต๋าจากจีนมาอ้างอิง เพราะความเชื่อในคะมิของญี่ปุ่นไม่เคยมีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรมาก่อน นอกจากคำสวด(Norito 祝詞) การผสมผสานระหว่างพุทธและชินโตเกิดขึ้นได้เพราะลักษณะพิเศษของชินโตคือการสืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อโดยไม่อาศัยคัมภีร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ศาสนาพุทธมีพระไตรปิฎกที่บันทึกไว้หลากหลาย โครงสร้างที่แตกต่างกันเช่นนี้ทำให้การปะทะกันทางแนวคิดเกิดขึ้นยาก”⁸³

ปรากฏการณ์ที่ชินโตและพุทธผสมเข้ากันอย่างลงตัวตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 8 และสะท้อนเป็นรูปแบบที่ชัดเจนขึ้นในสมัยเฮอัน ด้วยเหตุผลด้านความแตกต่างของการมีและไม่มีคัมภีร์ลายลักษณ์อักษรนี้ เป็นอีกมุมมองหนึ่งที่น่าสนใจ

การประกอบพิธีในราชสำนักที่เกี่ยวกับการบูชาเทพและปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายมีปรากฏในบันทึกทางประวัติศาสตร์มากมาย หลักฐานชิ้นหนึ่งชื่อ “โอะกะกุนิฮงิ”(Shokunihongi 続日本紀) มีข้อความหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับพระราชพิธีตะอิจะซะอิ (Daijōsai 大嘗祭) ระบุว่า

かみたち ほとけ さ ふれ ぬもの おも
神等をば三宝より離けて不触物ぞとなも人の念ひてある
เทพทั้งปวงจะแยกจากพระรัตนตรัย (พระพุทธเจ้า) ไม่ได้

『続日本紀』 “โอะกะกุนิฮงิ”(797)

พิธีนี้เป็นพิธีคล้ายงานแรกนาขวัญ คือพิธีถวายพืชผลการเกษตรที่เก็บเกี่ยวใหม่แก่เทพเจ้า เดิมเคยจัดเป็นประจำทุกปีเรียกว่า “นิอินะเมะซะอิ”(Niinamesai 新嘗祭) ต่อมาในสมัยของจักรพรรดิเท็มมุได้จัดเป็นพระราชพิธีสำหรับจักรพรรดิพระองค์ใหม่ให้ถวายพืชผลแก่เทพเจ้าเป็นครั้งแรก จัดหลังงานฉลองการขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิ พระราชพิธีตะอิจะซะอิเป็นพิธีเดียวที่เกี่ยวกับการปัดเป่ามลทินที่กำหนดไว้ในระเบียบปฏิบัติทางศาสนาเอ็นงิชิกิ (Engishiki 延喜式) สมัยศตวรรษที่ 7 จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมทางศาสนาชินโตที่ประกอบในราชสำนักมีการบันทึก

⁸³ 千田稔 (2005) 『伊勢神宮—東アジアのアマテラス』中央公論新社、อ้างอิง 津田左右吉 『日本の神道』 (岩波書店、1949) pp.13-14

และกำหนดแบบแผนที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างชัดเจน สะท้อนความเชื่อเรื่องการบูชาเทพเพื่อขอพรสำหรับผลผลิตทางการเกษตร บัดเป่าทุกข์และภัยอันตราย โดยเมื่อจักรพรรดิเป็นผู้ประกอบพิธีจึงถือเป็นพิธีกรรมแห่งชาติที่มีความศักดิ์สิทธิ์

ในตำนานเทพญี่ปุ่น ได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสัญลักษณ์แทนเทพองค์สำคัญ ภายหลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ได้กลายเป็นเครื่องหมายของอำนาจของจักรพรรดิซึ่งถือว่าเป็นผู้สืบทอดเชื้อสายมาจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ พิธีกรรมที่ระบุรายละเอียดของการประกอบพิธีบูชาเทพแห่งดวงอาทิตย์ และเป็นที่มาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับตามความเชื่อของชินโต คือตอเนชิยูเทพอะมะเตะระซุออกจากถ้ำ

こゝもち やほよるづ やす かほら かむつど たかみむすひのかみ
是を以ちて八百万の神、天の安の河原に神集ひ集ひて、高御産巢日神の子、
おもひかねの
思金
かみ とこよ ながなきどり かほかみ
神に思はしめて、常世の長鳴鳥を集め、鳴かして、天の安の河の河上の天の
かたしは かなやま くるがね かぬち あまつまら
堅石を取り、天の金山の鉄を取りて、鍛人の天津麻羅を求めて、
いしこりどめのみこと おほ たまのおやのみこと おほ やさか まがたま いほつ
伊斯許理度賣命に科せ、鏡を作らしめ、玉祖命に科せ、八尺の勾璫の五百津
あめのこやのみこと ふとたまのみこと かぐやま まおしか
の御すまるの珠を作らしめて、天兒屋命・布刀玉命を召して、天香山の真男鹿
うつぬ
の肩を内抜きに抜きて、天
うらな いほつまさかき
の香山の天のははかを取りて、占合ひまかなはしめて、天の香山の五百津真賢木
やさか まがたま いほつ
を根こじにこじて、上つ枝に八尺の勾璫の五百津の御すまるの玉を取り著け、中
やあた しらにきて あおにきて
つ枝に八尺の鏡を取り繫け、下つ枝に白丹寸手・青丹寸手を取り垂でて、此の
くさぐさ みてぐら のりとごとほ まを
種々の物は、布刀玉命、ふと御幣と取り持ちて、天兒屋命、ふと詔戸言禱き白し
あめのたちからのかみ わき あめのうずめのみこと たすき
て、天手力男神、戸の掖に隠り立ちて、天宇受売命、手次に天の香山の天の日
まさき かづら し たぐさ ささ ゆ
影を繫けて、天の真折を縵と為て、手草に天の香山の小竹の葉を結ひて、天の
かむがか し むなち い
岩屋の戸にうけを伏せて、踏みとどろこし、神懸り為て、胸乳を掛き出だし、裳
を お た たかあまのほらとよ わら
の緒をほとに忍し垂れき。爾くして、高天原動みて、八百万の神共に咲ひき。
『古事記』上卷（三）天の石屋

เมื่อเห็น(เทพอะมะเตะระซุเข้าไปหลบในถ้ำ) เช่นนั้น บรรดาเทพทั้งหลายจึงมาชุมนุมกันที่ท้องทุ่งบริเวณแม่น้ำอะมะเนะยะซุโนะกะวะ ให้เทพโอะโมะอิกะเนะเป็นผู้เป็นบุตรของเทพทะกะมิมุซุอิวางแผน ให้รวบรวมไถ่นะงะนะกิจากดินแดนโทะโทะยะมาขึ้นให้เอาหินที่อยู่ต้นน้ำจากแม่น้ำอะมะเนะยะซุโนะกะวะ ให้หาเหล็กจากภูเขาคะนะยะมะ พร้อมทั้งเชิญช่างเหล็กอะมะทะซุมะระ ให้เทพอิเมโกะริโตะมะสร้างกระจกเงา ให้เทพทะมะเนะโอะยะยะทำสร้อยยาวที่ร้อยด้วยแก้วมณีมะงะตะมะจำนวนมาก ให้เทพอะมะเนะโอะยะยะเนะกับเทพฟูโตะคะมะทำนายด้วยกระดูกหัวไหล่กว้างกับซากุระจาก

ภูเขอะเมะโนะคะงุยะมะ ให้ถอนต้นชะกะกิจากภูเขอะเมะโนะคะงุยะมะ กิ่งด้านบน
แขวนสร้อยร้อยแก้วมณีมะงะตะมะ ส่วนกลางต้นแขวนกระจกยะตะ กิ่งด้านล่างห้อยผ้า
สีขาวและน้ำเงิน ให้เทพฟูโตะคะมะใช้มือจับไว้ เทพอะเมะโนะโกะยะระย้ายบทสวดทำพิธี
บวงสรวง ให้เทพอะเมะโนะจิกะระโอะหมอบรออยู่ในร่องหินปากถ้ำ เทพอะเมะโนะอุสุ
เมะซึ่งนำเอาฮิกะเงะจากภูเขอะเมะโนะคะงุยะมะและประดับผมด้วยไม้มะชะกิ โบกใบ
ชะชะ ร่ายรำประหนึ่งรำทรงโดยเหยียบย่ำบนถ้ำไม้หน้าถ้ำ นางควักเต้านมออกจาก
อามรณ์ เชือกหลุดลุ่ยจนผ้านุ่งร่นลงไปจนถึงอวัยวะเพศ บรรดาเทพทั้งหลายพากัน
หัวเราะจนดินแดนทะกะอะเมะโนะฮะระสั่นสะเทือน

โคะจิกิ (หน้า 63-64)

จะเห็นได้ว่าข้อความในตอนนี้ กล่าวถึงการประกอบพิธีบวงสรวงบูชาเทพเจ้าอย่าง
ละเอียด ระบุสิ่งของเครื่องใช้และวิธีการประดับซึ่งเป็นที่มาของธรรมเนียมการบูชาศาลเจ้าในยุค
หลังด้วย ผู้วิจัยขออธิบายคำศัพท์ต่างๆ ที่น่าสนใจโดยอ้างอิงบางส่วนจาก “ตำราโคะจิกิเด็นยุค
ใหม่”⁸⁴ ของนะกะยะมะ ชินะทซุ (Nakayama Chinatsu, 1990)

ตาราง 2.3 เทพและสรรพสิ่งในตำนานตอนถ้าอิวะยะที่มีความสำคัญในปัจจุบัน

	ชื่อเรียก	ความสำคัญ
เทพ	โอะโมะฮิกะเนะ (おもひかねの 思金 かみ 神)	เป็นเทพแห่งปัญญา ถือว่าเป็นผู้รวบรวมความคิดของทุกคนมา ประมวลให้เกิดผล ปัจจุบันสถิตเป็นเทพเจ้าหลักของศาลเจ้าอะชิ (Achi jinja 阿智神社) ศาลเจ้าโทะงะกุฉิ (Togakushi jinja 戸隠 神社) จ.นะกะโนะ ศาลเจ้าโอะโมะฮิกะเนะ (Omoikane jinja 思金 神社) จ.คะนะกะวะ
	อิชิโอะริโตะเมะ いしよりどめのみこと 伊斯許理度賣命	เทพผู้เป็นต้นตระกูลช่างทำกระจก เป็นเทพแห่งการหล่อและสลัก โลหะ สถิตที่ศาลเจ้าฟูอิโงะ จ.โอะซากา (Fuigo jinja 鞆神社) ศาล เจ้านะกะยะมะ จ.โอะกะยะมะ (Nakayama jinja 中山神社)
	ทะมะโนะโอะยะ たまのおやのみこと 玉祖命	เทพผู้เป็นต้นตระกูลช่างทำแก้วมณี (ลูกแก้ว) เป็นที่นับถือใน วงการอัญมณี เลนส์กล้องและแว่นตาในปัจจุบัน สถิตที่ศาลเจ้า ทะมะโนะโอะยะ จ.ยะมะงุชิ (Tamanooya jinja 玉祖神社) ศาล เจ้าอิชิทซุกุริทะมะทซุกุริ จ.มิงะ (Ishitsukuritamatsukuri jinja 石 作玉作神社)

⁸⁴ 中山千夏(1990) 『新・古事記伝 1 神代の巻』 築地書館、pp.120-121

	อะเมะโนะโกะยะนะะ あめのこやのみこと 天兒屋命	ผู้ร้ายบทสด อีกชื่อหนึ่งเรียกว่า เทพคะซุงะ (Kasuga 春日大明神) ต้นตระกูลนะกะโตะมิ(Nakatomi uji 中臣氏)นักเล่าเรื่อง ซึ่งภายหลังสืบทอดวงศ์สกุลต่อมาในชื่อฟูจิวะระ(Fujiwara 藤原)
	ฟูโตะตะมะ ^{ふとたまのみこと} 布刀玉命	เทพผู้เป็นต้นตระกูลอิมเบะ(Inbeuji 忌部氏) ซึ่งเป็นสกุลของผู้ประกอบพิธีในราชสำนักมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นที่นับถือในฐานะเทพแห่งการทำนาย ปัจจุบันเป็นเทพเจ้าหลักของศาลเจ้าอะเมะโนะฟูโตะตะมะโนะมิโกะโตะ(Amenofutotamanomikoto jinja 天太玉命神社) จ.นาระ
	อะเมะโนะจิกะระโอะ あめのたちからのかみ 天手力男神	เทพผู้มีหัตถ์อันทรงพลัง นับถือในฐานะเทพแห่งพลังกำลั่งและการกีฬา สถิตอยู่ที่ศาลเจ้าโทะงะกุมิ(Togakushi jinja 戸隠神社) จ.นะกะโนะ ศาลเจ้าซะนะ(Sana jinja 佐那神社) จ.มิเอะ ฯลฯ
	อะเมะโนะอุสุเมะ あめのうずめのみこと 天宇受売命	อีกชื่อหนึ่งเรียกว่ามิยะบิโนะคะมิ(宮比神) เป็นนางรำคนแรกของญี่ปุ่น นางทำให้เกิดเสียงหัวเราะและความโชคดีมีสุข เป็นที่นับถือว่าเป็นเทพแห่งศิลปะการแสดง สถิตที่ศาลเจ้าโทะงะกุมิ (Togakushi jinja 戸隠神社) ศาลเจ้าอุสุเมะ(Uzume jinja 鈿女神社) จ.นะกะโนะ การรำรำหน้าถ้ำในตำนานยังเป็นที่มาของการรำรำเพื่อบวงสรวงบูชาเทพในพิธีทางศาสนาของราชสำนักต่อมา
สิ่งของ	กระจกกงา	หนึ่งในสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (三種の神器) นับถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สุริยเทพอะมะเตะระสุ ประดับเป็นเครื่องบูชาสูงสุดที่ตั้งอยู่ตรงกลางศาลเจ้าและหิ้งบูชาเทพเจ้าตามอาคารบ้านเรือนทั่วไป
	แก้วมณีมะะตะมะ	หนึ่งในสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์(三種の神器) หลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า เป็นเครื่องประดับของคนโบราณมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีรูปร่างคล้ายเม็ดมะม่วงหิมพานต์ นับถือว่าเป็นเครื่องรางให้มีโชคดีเพราะเป็นเครื่องประดับของเทพเจ้า
	กระดุกหัวไหล่กวาง	ลักษณะของการทำนายตามกรรมวิธีโหราศาสตร์โบราณ คือนำกระดุกมาเผาแล้วดูลวดลายที่เกิดบนกระดุก
	ต้นชะกะกิ	ไม้ยืนต้นที่มีใบเขียวตลอดปี นิยมประดับที่แท่นบูชาเทพเจ้า เป็นไม้มงคลที่นิยมนำมาประกอบพิธีตามศาลเจ้าหรืองานเทศกาล
	ผ้าสีขาวและน้ำเงิน	ปัจจุบันใช้กระดาษสีขาวพันทับไปมาให้ห้อยลง ประดับที่ศาลเจ้าประดับกิ่งไม้ หรือห้อยที่เชือกฟางฉิมะนะวะ เหมือนยันต์ป้องกันภัยอันตรายต่างๆ เรียกว่า “ฉิมะนะวะ”

	ใบชะชะ	ยอดกิ่งไผ่ที่มีใบอ่อน เป็นสิ่งมงคล นิยมประดับบ้านเรือนในเทศกาลสำคัญเช่น ปีใหม่
สถานที่	แม่น้ำอะเมะโนะยะสุโนะกะวะ	แม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านกลางสวรรค์ ปวงเทพใช้บริเวณนั้นเป็นที่ประชุมหารือกัน
	ดินแดนโทะโทะโยะ	ดินแดนแห่งนิรันดร เชื่อกันว่าเป็นอีกโลกหนึ่งที่อยู่ใต้นทะเล
	ภูเขาคะนะยะมะ	ภูเขาที่เป็นแหล่งแร่เงินและโลหะ มีการทำเหมืองเหล็ก
	ภูเขาอะเมะโนะคะงุยะมะ	คำว่าคะงุมีความหมายว่าส่องแสงเป็นประกายระยิบระยับ เป็นภูเขาที่งดงามน่าพิศวง

ภาพ 2.1 ฉากการเชิญเทพอะมะเตะระซูออกจากถ้ำ

“อะมะเตะระซูโอมิกะมิ” วาดโดยอิโต ริวจงฉิ (伊藤龍涯 「天照大御神」 (1936) 神宮徴古館蔵)

การเล่ารายละเอียดของฉากหนึ่งในตำนานเทพ เป็นกรถ่ายทอดความคิดความเชื่อของคนโบราณที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมในการบวงสรวงบูชาเทพ เพื่อให้เกิดความมีสิริมงคล ฉากการเชิญเทพอะมะเตะระซูออกจากถ้ำที่ยกตัวอย่างมานี้ มีความสำคัญเนื่องจากเทพแห่งดวงอาทิตย์เป็นที่นับถือมาแต่โบราณในสังคมเกษตรกรรม ความเชื่อว่าเมื่อโลกปราศจากดวงอาทิตย์ หมายถึงการเกิดเหตุเภทภัยต่างๆ ที่มีผลร้ายในการดำรงชีวิตของมนุษย์ พิธีกรรมที่เทพทั้งหลาย ประกอบขึ้นจึงเป็นการสร้างความสงบสุขให้กลับมาสู่โลกอีกครั้ง สิ่งต่างๆ ที่ระบุไว้กลายเป็นวัตถุมงคลที่ชาวญี่ปุ่นยังนำมาใช้ประดับหิ้งบูชาและการนมัสการศาลเจ้าตามความเชื่อของศาสนาชินโต สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อเทพโองุณินุณิยินยอมยกดินแดนโลกมนุษย์ให้ทายาทของเทพอะมะเตะระสุ เทพนิงิ
ได้รับมอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสามได้แก่ มะะตะมะ กระจก และดาบ และมีเทพสำคัญที่มีบทบาทใน
การเชิญเทพอะมะเตะระสุออกจากถ้ำติดตามลงจากสวรรค์ไปด้วย เทพอะมะเตะระสุกล่าวต่อ
หลานชายขณะมอบกระจกว่า

「此の鏡は、専ら我が御魂と為て、吾が前を拝むが如く、いつき奉れ」
“กระจกนี้เป็นเสมือนจิตวิญญาณของข้า ขอให้เคารพสักการะเหมือนที่ปฏิบัติ
เบื้องหน้าตัวข้า”

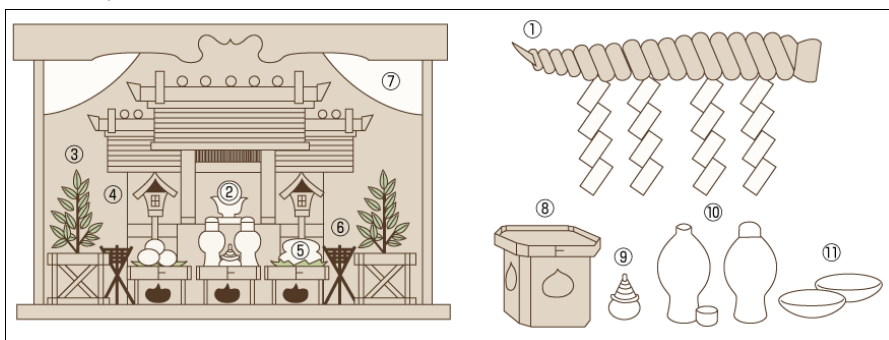
(โคะจิกิ หน้า 115-116)

ตำนานเกี่ยวกับความสำคัญระหว่างเทพกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ถูกเล่าขานสืบทอดจน
กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทำให้ความเชื่อและการปฏิบัติพิธีกรรมของชินโตยังมีปฏิบัติอยู่ใน
ปัจจุบัน เช่น เสาสีแดงที่หน้าศาลเจ้าเรียกว่า “โทะริอิ” หมายถึงเสาที่มีเพื่อให้ไถซึ่งเป็นสัตว์บริวาร
ของเทพมาเกาะได้เสมอ เชือกยันต์ขนาดใหญ่ ทำด้วยฟางพันเป็นเกลียว ประดับอยู่ด้านหน้า
โบสถ์หลักของศาลเจ้า กระจกเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องประดับไว้ตรงศูนย์กลางของแท่นบูชาในศาลเจ้า
รวมทั้งประดับตรงกลางหิ้งบูชาเทพเจ้าตามบ้านเรือนด้วย

ภาพ 2.2 การประดับศาลบูชาเทพเจ้าในปัจจุบัน

ส่วนประกอบในการจัดแต่ง “คะมิตะนะ” หรือศาลบูชาเทพประจำบ้าน

(1) เชือกยันต์คิเมะนะวะ (2) กระจก (3) โบชะกะกิ (4) โคมไฟ (5) ของเซ่นไหว้ ได้แก่ ข้าว เกลือและน้ำ (6-11)
อุปกรณ์ประกอบอื่นๆ

ภาพและข้อมูลจากเว็บไซต์ของสหกรณ์การเกษตรจังหวัดฟุกุชิมะ

(<http://www.ja-life.co.jp/html/sougi-nagare4.html>) (10 ก.พ.2015)

นอกจากขนบปฏิบัติและความเชื่อเกี่ยวกับมงคลแล้ว ในตำนานเทพยังได้ระบุถึงข้อ
ต้องห้าม (Taboo) ความเชื่อเรื่องมลทินที่พบใน โคะจิกิ เกิดจากการละเมิดสัญญา หรือการแอบ

มองทั้งๆ ที่ถูกสั่งห้าม ดังจะขอยกตัวอย่างตำนานตอนที่เทพอัสนะกิได้เห็นเทพอัสนะมิในร่างคนตายที่น่าขยะแขยง

เมื่อเทพอัสนะกิเดินทางไปตามภรรยาที่ดินแดนโยะโมะทซุกุณี (Yomotsukuni 黄泉国) เทพอัสนะมิร้องมาจากด้านหลังประตูถ้ำว่า

「悔^くしき^かも、速^{はや}く^こ来^こねば、吾^{よもつ}は^へ黄^ぐ泉^ひ戸^し喫^しを^{しか}為^{うる}つ。然^あれ^あども、愛^あしき^あ我が
な^きせ^まの^あ命^あの^あ入^あり^あ来^あ坐^あせる^あ事^あ、恐^あきが^あ故^あに、還^あら^あむ^あと^あ欲^あふ。且^あく^あ黄^あ泉^あ神^あと^あ相^あ
論^あは^あむ。我^あを^あ視^ある^あこ^あと^あ莫^あれ」

“น่าเสียดาย เพราะท่านไม่รีบมา ข้าจึงได้กินอาหารในดินแดนโยะโมะทซุกุเสียแล้ว ถึงกระนั้นในเมื่อสามีที่รักได้อุตส่าห์เดินทางมาตาม ข้าก็คิดจะกลับไป จะไปปรึกษาเทพแห่งโยะโมะทซุกุ (黄泉神) สักครู่ โปรดอย่าได้มองข้า”

(โคะจิกิ หน้า 45)

โคะจิกิ บรรยายต่อว่า เทพอัสนะกิรอนานจนทนไม่ไหว เขาใช้ชี้หนึ่งของหวิจุดเป็นไฟส่องเข้าไปดูภายในถ้ำ ภาพที่เทพอัสนะกิได้เห็นมีดังนี้

う^{かしら}じ^{おほいかづち}た^をか^ほれ^のこ^いろ^{かづち}ろ^くろ^ろき^ちて、頭^くには^く大^く雷^ろ居^ろり、胸^くには^く火^く雷^ろ居^ろり、腹^くには^く黒^く雷^ろ居^ろり、
陰^{ほと}には^{さく}析^{いかづち}雷^わ居^わり、左^わの^わ手^{いかづち}には^わ若^わ雷^{いかづち}居^わり、右^{つち}の^{つち}手^{いかづち}には^{つち}土^{つち}雷^{いかづち}居^{つち}り、左^{なる}の^{なる}足^{いかづち}には^{なる}鳴^{なる}雷^{なる}居^{なる}り、右^ふの^ふ足^{すい}には^{すい}伏^{いかづち}雷^ふ居^ふり、并^あせて^あ八^あく^あさ^あの^あ雷^あの^あ神^あ、成^いり^い居^いり^いき。

หนอนแมลงวันไต่ยั่วเหยียดเต็มร่าง บนศีรษะเกิดสายฟ้าโออิเกะทซุซึ(ใหญ่) บนอกเกิดสายฟ้าโฮะโนะอิเกะทซุซึ(ไฟ) บนท้องเกิดสายฟ้าคุโระอิเกะทซุซึ(สีดำ) ที่อวัยวะเพศหญิงเกิดสายฟ้าชะกุอิเกะทซุซึ(ฟ้าผ่า) มือซ้ายเกิดสายฟ้าวะกะอิเกะทซุซึ(อ่อนเยาว์) มือขวาเกิดสายฟ้าทซุซึอิเกะทซุซึ(ดิน) เท้าซ้ายเกิดสายฟ้านะรุอิเกะทซุซึ(ร้อง) เท้าขวาเกิดสายฟ้าฟุซุอิเกะทซุซึ(หมอบ ตะแคง) รวมเป็นเทพแห่งสายฟ้า 8 องค์ได้กำเนิดขึ้น

(โคะจิกิ หน้า 45-46)

เทพอัสนะกิกกล่าวถึงการมีมลทินแปดเปื้อนเมื่อออกมาจากดินแดนโยะโมะทซุกุว่า

「吾^{あれ}は、いな^{きたな}し^{いた}こ^あめ、し^かこ^れめ^みき^み穢^みき^み国^みに^み到^みり^みて^み在^みり^みけ^みり。故^せ、吾^せは^せ御^せ身^せの^せ禊^せを^せ為^せむ」

“ข้าได้ไปที่เมืองที่สกปรกน่ารังเกียจมาเสียแล้ว จะต้องชำระล้างมลทินออกจากร่างกาย”

(โคะจิกิ หน้า 49)

คำว่า “มิโกะ” (Shiko 醜) หมายถึงสิ่งน่ารังเกียจ และ “คิตะนะกิ” (Kitanaki 穢き) หมายถึงสกปรก เมื่อสิ่งเหล่านี้เกาะติดตัวมาจึงต้องชำระล้างขจัดออกไป โดยเรียกพิธีการนี้ว่า “มิโซะงิ” (Misogi 禊) คือการชำระมลทินโดยล้างด้วยน้ำตามความเชื่อของชาวญี่ปุ่นโบราณ⁸⁵ พิธีที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำชำระล้างมือหรือร่างกายเพื่อทำให้บริสุทธิ์ปราศจากมลทินยังปรากฏในความเชื่อของชาวญี่ปุ่นปัจจุบัน เช่น การล้างมือด้วยกระบวยของอ่างที่ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าศาลเจ้าชินโต เมื่อจะเข้าไปนมัสการศาลเจ้าชินโต เนื่องจากถือกันว่าภายในสถานที่ที่มีเทพสถิตอยู่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จำเป็นต้องทำตัวให้บริสุทธิ์ก่อนจึงเข้าไปได้

จะเห็นได้ว่าตำนานเทพใน โคะจิกิ แม้ไม่ได้รับความนิยมคัดลอกแพร่หลายในสมัยเฮอัน แต่เรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติหรือ “คะมิ” และตำนานการสืบทอดราชวงศ์ของจักรพรรดิได้แทรกซึมอยู่ในสังคมชาวญี่ปุ่นในรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมและศาสนาชินโต

2.2.3 สรุป: โคะจิกิ ในสมัยเฮอัน

สังคมสมัยเฮอันมีศูนย์กลางความเจริญทางวัฒนธรรมที่จักรพรรดิและขุนนาง วรณคดีและศิลปะได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นในราชสำนักหรือแวดวงชนชั้นสูง ความเชื่อเกี่ยวกับเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีรูปแบบที่ชัดเจนขึ้น ประกอบกับความแพร่หลายของศาสนาพุทธที่รับอิทธิพลมาจากจีน มีการกำหนดพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อทั้งพุทธและชินโตจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมของราชสำนักที่ปฏิบัติสืบเนื่องต่อมา พิธีกรรมทางชินโตที่มีการริเริ่มปฏิบัติในวังกลายเป็นพระราชพิธีราชสำนักที่มีแบบแผนที่ยึดถือและยังคงรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน พระราชพิธีเหล่านี้สร้างความเลื่อมใสและเกิดภาพลักษณ์ที่จักรพรรดิทรงเป็นดังสมมติเทพ มีความสูงส่งเหนือมนุษย์ปวงชน

ตำนานเทพ เป็นการถ่ายทอดความคิดความเชื่อของคนโบราณที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมในการบวงสรวงบูชาเทพ เพื่อให้เกิดความมีสิริมงคล เทพอะมะเตะระสุ มีความสำคัญเนื่องจากเป็นเทพแห่งดวงอาทิตย์ที่ได้รับการเคารพบูชาในสังคมเกษตรกรรมมาตั้งแต่อดีต โลกที่ไร้ซึ่งดวงอาทิตย์จะต้องประสบเหตุเภทภัยต่างๆ มนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่ไม่ได้ พิธีกรรมและสิ่งต่างๆ ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมระบุไว้ใน โคะจิกิ และ นิฮันโอะกิ เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างละเอียดและยังเป็นที่ยึดถือในฐานะธรรมเนียมปฏิบัติชาวญี่ปุ่นใช้ประดับหิ้งบูชาและการนมัสการศาลเจ้าตามความเชื่อของศาสนาชินโต ในวรรณคดีสมัยเฮอัน สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่ง

⁸⁵ 桜井徳太郎(編者)『民間信仰辞典』東京堂出版、昭和62年 (p.278)

ศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตในธรรมชาติที่เรียกว่า “คะมิ” หรือเทพ มีการขอพรเทพเพื่อให้คุ้มครองตน ทำให้จิตใจสงบ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

ในสมัยเฮอันนี้ ปรากฏการคัดลอกโคะจิกิ น้อยมากในขณะที่ นิฮนโตะกิ มีการคัดลอกและจัดปราศรัยในราชสำนักหลายครั้ง ชนชั้นสูงซึ่งชื่นชมต่อศิลปวัฒนธรรมแบบจีน สืบเนื่องจากเส้นทางสายไหมและศาสนาพุทธที่มีบทบาทต่อสังคมญี่ปุ่นในสมัยนาระมองว่า นิฮนโตะกิ เป็นวรรณกรรมโบราณที่ทรงคุณค่า เนื่องจากเขียนด้วยแบบแผนตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติของจีน โคะจิกิ มีรูปแบบการเขียนที่ผสมอักษรและเสียงอ่านแบบญี่ปุ่นและยังสอดแทรกตำนานพื้นบ้านของท้องถิ่นที่ไม่ใช่ศูนย์กลางความเจริญเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองหลวง ชนชั้นสูงจึงมองว่าเป็นงานเขียนชั้นด้อย ไม่มีความสำคัญสำหรับประเทศชาติมากเท่า นิฮนโตะกิ อย่างไรก็ตามไม่อาจกล่าวได้ว่า โคะจิกิ ไม่ได้รับการถ่ายทอดต่อในสมัยเฮอัน เพราะตำนานเทพมีการคัดลอกและบอกเล่าในรูปแบบของตำราประวัติศาสตร์ที่อ้างอิงจาก นิฮนโตะกิ ในรูปแบบของพิธีกรรมความเชื่อซึ่งปฏิบัติในราชสำนัก และแม้กระทั่งในสังคมที่ห่างไกลจากความเจริญในเมืองหลวง ตำนานเทพปรากฏในรูปแบบของเรื่องเล่า นิทานและบทเพลงพื้นบ้านที่ผู้คนรู้จักดีตามท้องถิ่นต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นพิธีกรรมในงานเทศกาลของภูมิภาค สืบเนื่องจากความเชื่อของศาสนาชินโตที่บูชาเทพและมีธรรมเนียมปฏิบัติในการนมัสการศาลเจ้า ผู้คนเชื่อว่าเทพองค์ต่างๆ ในตำนานเทพสถิตอยู่ในศาลเจ้าท้องถิ่นมานาน ศาลเจ้าถูกสร้างขึ้นหน้าถ้ำหรือน้ำตกที่เป็นแหล่งที่มีความลึกลับของธรรมชาติ ล้วนมีตำนานเล่าขานถึงวีรกรรมของเทพที่สถิตอยู่ การสักการะบูชาเทพของคนในเขตภูมิภาคเป็นปัจจัยหนึ่ง ควบคู่กับพระราชพิธีและการยกย่องคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในนิฮนโตะกิ ของชนชั้นสูง ที่เป็นเหตุผลให้ โคะจิกิ ไม่เลือนหายไปจากสังคมญี่ปุ่นสมัยเฮอัน

2.3 โคะจิกิ ในสมัยคะมะกุระและมุโระมะชิ (ค.ศ.1185-1568)

จากความระส่ำระสายทางการเมืองสมัยปลายเฮอัน มีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ตระกูลฟูจิระวะซึ่งมีอำนาจมากในราชสำนักก็แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย ชนชั้นนักรบเริ่มมีอำนาจมากขึ้น ตระกูลทะอิระรุ่งเรืองและเป็นใหญ่ขึ้นมาแต่ก็ต้องพ่ายแพ้ต่อตระกูลมินะโอะโตะ ค.ศ.1185 เป็นจุดเริ่มต้นสู่ญี่ปุ่นสมัยกลางที่เรียกว่า “ชูเซ” (Chuusei 中世) เป็นสมัยที่มีการกระจายอำนาจทางการเมืองและความเจริญทางการศึกษาและวัฒนธรรมจากเกียวโตสู่เมืองชนบท ตระกูลนักรบมีบทบาทในการกำหนดทิศทางของการปกครอง จัดตั้งระบบถือครองที่ดิน เกิดรัฐบาลทหารที่ขึ้น

ตรงกับโชกุน หรือที่เรียกกันว่า “บะกุฟุ” (Bakufu 幕府) ริเริ่มการปกครองแบบนี้โดยนักรบชื่อ มิเนโมะโตะ โยะริโตะโมะ(Minamoto Yoritomo 源頼朝) เขาสถาปนาตนเป็นโชกุนภายใต้การยอมรับของราชสำนัก ตลอดเวลากว่า 20 ปีมีการแย่งชิงอำนาจระหว่างตระกูลนักรบในสมัยคะมะกุระ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลโชกุนกับราชสำนักอยู่ในสภาวะตึงเครียด อดีตจักรพรรดิ โกะโตะบะ (後鳥羽院) พยายามนำกลุ่มนักรบที่เคยให้การสนับสนุนและเรียกร้องให้ประชาชนต่อต้านรัฐบาลโชกุน และกล่าวหาว่าผู้แทนโชกุนคือโฮโจ โยะมิโตะกิ(北条義時) ซึ่งกระด้างกระเดื่องกับราชวงศ์นั้นเป็นกบฏ จึงเกิดสงครามกลางเมืองเรียกว่า “โจคิวโนะรัน” (承久の乱 1221) ผลของสงครามคืออดีตจักรพรรดิและผู้สนับสนุนถูกเนรเทศ รัฐบาลโชกุนและตระกูลโฮโจมีอำนาจทางการเมืองมากขึ้น ราชสำนักถูกลดทอนอำนาจทางการเมืองลง สังคมเปลี่ยนแปลงจากศูนย์กลางอยู่ที่ราชสำนักเป็นสังคมที่มีทหารเป็นผู้นำประเทศ บ้านเมืองตกอยู่ในภาวะสงครามและความเดือดร้อน พุทธศาสนานิกายต่างๆ แพร่หลายสู่กลุ่มนักรบและสามัญชน แนวคิดความเชื่อเรื่องอนิจจังหรือการหลุดพ้น⁸⁶ ที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาของจีนกลายเป็นที่นิยมในญี่ปุ่นด้วย เนื่องจากเป็นสมัยที่ผู้คนได้รับความกดดันจากความสับสนวุ่นวายทางการเมืองและสงครามที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง

ปลายศตวรรษที่ 13 เมื่อจักรพรรดิโกะซะงะ(後嵯峨天皇) เสด็จสวรรคต เกิดปัญหาการแย่งชิงบัลลังก์ระหว่างพระโอรสทั้งสองคือ อดีตจักรพรรดิโกะฟูกะซะ(後深草上皇) กับจักรพรรดิคะมะยะมะ(龜山天皇) ในที่สุดรัฐบาลโชกุนตัดสินใจให้ทั้งสองสายผลัดเปลี่ยนกันขึ้นครองราชย์แต่ไม่อาจยุติความเป็นปฏิปักษ์ต่อกันได้ เมื่อจักรพรรดิโกะตะอิโงะ(Godaigo tennō 後醍醐天皇) ในสายของจักรพรรดิคะมะยะมะเสวยราชสมบัติ ทรงไม่พอพระทัยที่ราชสำนักตั้งอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลโชกุน จึงเริ่มวางแผนโค่นล้มรัฐบาลทหารในค.ศ. 1324 และ 1331 แต่ไม่สำเร็จทั้งสองครั้ง จักรพรรดิโกะตะอิโงะถูกเนรเทศไปเกาะโอะกิ (隠岐) และหนีออกมาได้โดยความช่วยเหลือของกลุ่มผู้จงรักภักดีต่อราชสำนัก นำโดยนักรบชื่อ คุซุโนะกิ มะซะมิเงะ(楠木正成) ประกอบกับมีกลุ่มนักรบที่ไม่พอใจการปกครองของตระกูลโฮโจให้การสนับสนุน ทำให้จักรพรรดิโกะตะอิโงะเดินทางกลับสู่เกียวโตในฐานะผู้ชนะได้ พระองค์พยายามฟื้นฟูอำนาจทางการเมืองให้กลับมาอยู่ที่จักรพรรดิโดยตรง แต่ราชสำนักก็ไม่เข้มแข็งพอที่จะควบคุมนักรบกลุ่มต่างๆ ได้นักรบสองตระกูลที่เป็นผู้สนับสนุนพระองค์คือ อะมิกะงะ ทะกะอุจิ(足利尊氏) กับ นิตตะ โยะมิชะตะ(新田義貞) ต่างหวังจะดำรงตำแหน่งโชกุน โดยนิตตะยุยงให้ราชสำนักระวางอะมิกะงะ ทำ

⁸⁶ ลัทธิโจโดะ(浄土宗) เชื่อว่าพระอมิตะจะประทานพรให้ผู้ที่ภาวนาว่า “นะมอมิตะบุทซุ” (南無阿弥陀仏) ให้เกิดการหลุดพ้นเมื่อเสียชีวิต และรับสูสวรรค์อันบริสุทธิ์ของพระองค์

ให้อะมิกะงะต้องก่อการกบฏและขับไล่จักรพรรดิโกะตะอิโงะไปอยู่แถบโยะมิโนะ (吉野) และตั้งราชวงศ์จักรพรรดิฝ่ายใต้ขึ้นมา

2.3.1 “ฉินโนโฌโตกิ” การนำตำนานเทพมาใช้สร้างภาพเสมือนสมมติเทพของจักรพรรดิ

ประเทศญี่ปุ่นเกิดสงครามรบราฆ่าฟันกันทั่วแผ่นดินต่อเนื่องมาตั้งแต่ต้นสมัยคะมะกุระ (1185-1333) จนในศตวรรษที่ 13 ประเทศแบ่งการปกครองเป็นสองฝ่ายยาวนานถึง 60 ปี โดยมีจักรพรรดิสองพระองค์ ที่เรียกว่ายุคราชวงศ์เหนือใต้ “นัมโบะกุโช” (Nanbokuchō 南北朝 1336-1392) ราชวงศ์ฝ่ายเหนือมีจักรพรรดิครองราชย์ต่อกันมา 5 พระองค์(1336-1412) มีศูนย์กลางการปกครองที่เกียวโต ราชวงศ์ฝ่ายใต้มีจักรพรรดิ 4 พระองค์ (1318-1392) มีศูนย์กลางการปกครองที่โยะมิโนะ(Yoshino 吉野) ในสมัยที่บ้านเมืองระส่ำระสายไม่สงบสุข มีขุนนางที่รับใช้ราชวงศ์ฝ่ายใต้ของจักรพรรดิโกะตะอิโงะ(godaigo tennō 後醍醐天皇) ชื่อ คิตะบะตะเกะ ชิกะฟูซะ (Kitabatake Chikafusa 北畠親房) จนจักรพรรดิสิ้นพระชนม์เมื่อค.ศ.1339 เขาเกรงว่าราชวงศ์จะไม่มั่นคง จึงต้องการสร้าง “ความชอบธรรม” (Seiri 正理)⁸⁷ จึงได้ริเริ่มเขียนงานชิ้นหนึ่งชื่อ “ฉินโนโฌโตกิ” (Shinnōshōtōki 『神皇正統記』) โดยกล่าวถึงความชอบธรรมของการให้ราชวงศ์จักรพรรดิตำรงไว้ และจักรพรรดิได้สืบทอดราชตระกูลมาตั้งแต่ครั้งที่แผ่นดินเพิ่งเริ่มมีขึ้นบนโลก ดั่งมีข้อความแรกกล่าวว่า

おほやまと は かみのくに あまつみおや もとゑ ひのかみ とう つた わが
大日本者 神国他。天祖はじめて基をひらき、日神ながく統を伝へ給ふ。我国
のみ此事あり。異朝には其たぐひなし。此故に神国と云ふ也。

『神皇正統記』

โยะมะโตะคือประเทศแห่งเทพ เทพสวรรค์เป็นผู้ให้กำเนิดแผ่นดินขึ้นมา เทพแห่งดวงอาทิตย์คอยปกครองต่อเนื่องมาช้านาน นี่คือนิคมของเราทั้งผอง ควรแก่การกล่าวว่าแผ่นดินแดนแห่งเทพ

“ฉินโนโฌโตกิ”

ชะกุระอิ โยะมิโร(Sakurai Yoshirō 桜井好郎) กล่าวถึงที่มาของงานเขียนชิ้นนี้ว่า “คิตะบะตะเกะ ชิกะฟูซะต้องการสร้างรากฐานที่มั่นคงให้รัฐ โดยใช้ประวัติศาสตร์สมัยแห่งเทพและ

⁸⁷ นิยามคำศัพท์นี้โดย ชะกุระอิ โยะมิโร อ้างอิงจาก 桜井好郎(1976) 『神々の変貌—社寺縁起の世界から』 東京大学出版会、p.142

ความเชื่อทางศาสนาชินโตมาเชื่อมโยงกับการเมืองการปกครอง”⁸⁸ และได้ยกตัวอย่างตอนหนึ่งของ
ฉินโนโคโนมิคิ ดังนี้

「オヨソ政道と云コトハ所々ニシルシハベレド、正直慈悲ヲ本トシテ決
断ノカアルベキ也。コレ天照太神ノアキラカナル御ヲシヘナリ。」

“วิถีแห่งการปกครองมีการระบุไว้หลากหลาย การตัดสินใจภายใต้พื้นฐานของ
ความซื่อสัตย์และคุณธรรมจะเป็นกำลังสำคัญได้ เทพอะมะเตะระสุคือผู้ดำรงไว้ซึ่งสิ่งนั้น
อย่างแท้จริง”

“ฉินโนโคโนมิคิ”

ชะกะระอียังกล่าวว่ “ฉินโนโคโนมิคิ เป็นงานเขียนที่ผู้เขียนนำเทพต่างๆ ที่ปรากฏในโคะจิกิ
และ นิฮนโคโนมิคิ มาสร้างอุดมการณ์รัฐชาติโดยมีศูนย์กลางเป็นราชวงศ์ฟายใต้ เทพอะมะเตะระสุ
เป็นรากฐานของความดี (根源の徳) และเป็นเทพที่มีนัยยะสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางการ
เมือง ราชวงศ์ฟายใต้เป็นผู้ที่มีสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์⁸⁹ ซึ่งรวมถึงกระจก(สัญลักษณ์ของอะมะเตะระสุ)
อยู่ในครอบครอง นับเป็นความชอบธรรมที่จะเป็นผู้ครองแผ่นดิน งานเขียนชิ้นนี้เป็นความ
พยายามนิยามความหมายให้ให้กับตำนานเทพแบบของคิตะปะตะเกะ ชิกะฟูซะ โดยยืมชื่อของ
เทพในโคะจิกิ และ นิฮนโคโนมิคิ ยัดเยียดใส่ในอุดมการณ์ทางการเมืองบนพื้นฐานของความดีงาม
ฉินโนโคโนมิคิ จึงเป็นการสร้าง “ตำนานเทพแห่งชาติ” (Kokkashinwa 国家神話) ในสมัยกลาง”⁹⁰

ข้อความที่กล่าวถึงความชอบธรรมในการปกครองประเทศของจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ฟาย
ใต้ใน ฉินโนโคโนมิคิ จะระบุว่า ฟายใต้เป็นราชวงศ์ที่สืบทอดเชื้อสายโดยตรงจากเทพอะมะเตะระสุ
และมีสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในครอบครองเป็นหลักฐานยืนยัน เช่น

「神代より正統にて承け伝へるいはれ」⁹¹

กล่าวกันว่าสืบทอดมาอย่างถูกต้องตั้งแต่ยุคแห่งเทพ

「天照大神よりこのかたの正統」⁹²

พระองค์เป็นผู้รับสืบทอดอย่างถูกต้องจากเทพอะมะเตะระสุ

⁸⁸ 桜井好郎(1976) 『神々の変貌—社寺縁起の世界から』 東京大学出版会、pp.143-144

⁸⁹ สามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Sanshu no shingi 三種の神器) หมายถึงลูกแก้วมะะตะมะ (Yasakani no magatama 八尺瓊勾玉) ดาบคุซะนะงิ (Kusanagi no tsurugi 草薙の剣) และกระจก (Yatanokagami 八咫鏡) เป็นเครื่องหมายแทนอำนาจของจักรพรรดิ มีที่มาจากตำนานเทพญี่ปุ่น

⁹⁰ 桜井好郎(1976) 『神々の変貌—社寺縁起の世界から』 東京大学出版会、pp.150-152

⁹¹ 皇室事典編集委員会 (2009) 『皇室事典』 角川学芸出版、p.422

⁹² Ibid.

การแตกแยกเป็นสองราชวงศ์นี้สิ้นสุดลงเมื่อโชกุนอะชิคากะะ โยะชิมิทซุใกล้เกลี้ยให้ จักรพรรดิโกะคะมะยะมะ(後龜山天皇) (ฝ่ายใต้ ภายหลังมีการรับรองให้เป็นจักรพรรดิองค์ที่ 99 ของญี่ปุ่น) มีฐานะเป็นพระบิดา และจักรพรรดิโกะโคะมะทซุ(後小松天皇) ฝ่ายเหนือมีฐานะเป็น พระโอรส (จักรพรรดิองค์ที่ 100 ของญี่ปุ่น) ฝ่ายใต้ส่งมอบสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เก็บรักษาไว้ที่ฝ่าย เหนือ เป็นการรวมสองราชวงศ์เข้าเป็นหนึ่งเดียวในค.ศ.1392 แม้ว่าหลังจากนั้นฝ่ายเหนือยังมี ท่าที่ไม่เห็นด้วยกับการรวมราชวงศ์จักรพรรดิน้อย

จากลักษณะพิเศษของสภาพสังคมญี่ปุ่นในช่วงที่ประเทศมีสองราชวงศ์คือฝ่ายเหนือและ ฝ่ายใต้ การที่ราชวงศ์ฝ่ายใต้ต้องการยืนยันสิทธิในการบริหารประเทศด้วยการแสดงความเป็น เจ้าของสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และได้มีการเขียน *มินโนโมไตกิ* ในฐานะตำราศึกษาประวัติศาสตร์ ระบุ เรื่องราวของสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นเครื่องแสดงอำนาจที่สืบทอดมาจากเทพอะมะเตะระซุส จักรพรรดิ เพื่อใช้ตำนานเทพเป็นเครื่องยืนยันความชอบธรรมของฝ่ายตน หรือกล่าวได้ว่างาน เขียนชิ้นนี้ ได้ตัดบางตอนจาก *โคะจิกิ* มาใช้เพื่อแผ່งนัยยะทางการเมือง และเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้อุดมการณ์ “มินโกะกุ” แพร่หลายในนิยามของการเคารพศรัทธาในจักรพรรดิประดุจเทพเจ้า ที่มีอิทธิพลสืบเนื่องไปสู่สมัยก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง

หากจะกล่าวถึงงานเขียนอื่นๆ ที่ระบุถึงตำนานเทพในยุคนี้ พบว่าการคัดลอก *โคะจิกิ* ฉบับที่เก่าแก่ที่สุดที่เหลืออยู่ในปัจจุบันได้แก่ *โคะจิกิ* ทั้งสามภาคฉบับวัดฉิมปุกุจิ (Shimpukujibon 真福寺本) ซึ่งเป็นการคัดลอกในสมัยสงครามราชวงศ์เหนือ-ใต้ แต่นักวิจัยส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นการ คัดลอกต่อมาไม่ขาดช่วงรวมถึงสมัยเฮอันด้วย แม้จะไม่พบฉบับที่คัดลอกในสมัยเฮอันก็ตาม

2.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธและชินโต

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าสมัยกลางหรือ “ชูเซอิ” (Chuūsei 中世) นี้มีการทำศึกแย่งชิง อำนาจระหว่างตระกูลนักรบ ราชสำนักไม่มีความมั่นคง ผู้คนไม่เป็นสุข ต้องแสวงหาที่พึ่งทางใจ ด้วยการเดินทางไปวัดและศาลเจ้า พวกเขาศรัทธาในทั้งศาสนาพุทธ เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ชินโต) ลักษณะที่พระพุทธรูปและเทพเจ้าปรากฏอยู่ด้วยกันดังกล่าวเรียกว่า “ฉินบุทซุฉุฌุโก” (Shinbutsushūgō 神仏習合) ในยุคนี้เชื่อกันว่าเทพเจ้าลงมาจุติบนโลกเพื่อช่วยเหลือมวล มนุษยชาติ มีการสร้างรูปเคารพหรือมีศรัทธาว่าพระพุทธรูปเป็นที่ประดิษฐานของเทพเจ้า ภายใน บริเวณวัดก็มีรูปปั้นเทพเจ้าหรือสัญลักษณ์อื่นๆ ที่แสดงความเชื่อแบบผสมผสาน ต่อมาเมื่อถึง สมัยเมจิ ปรากฏแนวคิดที่เรียกว่า “ฉินบุทซุบุเนริ” (Shinbutsubunri 神仏分離) คือการแบ่งแยก

ระหว่างพุทธและชินโต นับจากนั้นประเพณีปฏิบัติในวัดพุทธและศาลเจ้าชินโตจึงมีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนขึ้น

คะมะตะ โทจิ (Kamata Tōji 鎌田東二) วิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างพุทธและชินโตไว้ใน “ประเทศที่เทพเจ้าและพระพุทธรูปได้มาพบกัน”⁹³ ว่า “ชินโตเป็นศาสนาของคนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นพร้อมกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ไม่เหมือนกับศาสนาใดๆ ในโลก แก่นแนวคิดที่แตกต่างกันระหว่างเทพเจ้ากับพระพุทธรูปคือ

(1) เทพมีอยู่แล้ว แต่พระพุทธรูปยังเกิดขึ้น 神は在るモノ 仏は成る者⁹⁴

(2) เทพมาหา แต่พระพุทธรูปต้องให้เราไปหา 神は来るモノ 仏は往く者⁹⁵

(3) เทพยืน แต่พระพุทธรูปนั่ง 神は立つモノ 仏は座る者⁹⁶

ลักษณะแบบนี้แสดงให้เห็นว่าในธรรมชาติมีทั้งเทพและพระพุทธรูปสถิตอยู่ร่วมกัน คนญี่ปุ่นจึงยอมรับการผสมผสานความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธและชินโตได้ ทั้งสองศาสนายังคอยส่งเสริมซึ่งกันและกัน อิทธิพลของการเดินธุดงค์ตามหลักศาสนาพุทธที่มาจากเกาหลีเหนือยังเอื้อให้การจำวัดถือศีลในป่าเข้ากันได้กับแนวคิดปวงเทพสถิตในธรรมชาติด้วย

ตาราง 2.4 ตารางความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธและชินโตในแต่ละยุคสมัย

ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 8	มีการสร้างทั้งวัดและศาลเจ้าในแต่ละท้องถิ่น พุทธและชินโตอยู่ร่วมกันแบบผสมผสาน พบการสร้างวัดพุทธในบริเวณศาลเจ้า หรือมีการสวดมนต์เบื้องหน้าเทพเจ้า
ค.ศ. 741	หลังจากสร้างศาลเจ้าอะชิมันจิน(Hachimanshin 八幡神) ซึ่งเป็นที่นับถือว่าเป็นเทพผู้คุ้มครองพระธรรม มีการสร้างเทวรูปที่มีลักษณะเป็นพระพุทธรูป
กลางคริสต์ศตวรรษที่ 10	เชื่อกันว่าเทพคือร่างของพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธรูปเจ้าอวตารมา แนวคิด Honjisuijaku 本地垂迹説 คือพุทธมีอำนาจเหนือเทพ
ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 11	มีการกำหนดเชื่อมโยงพระพุทธรูปเจ้าหรือพระโพธิสัตว์กับเทพองค์ใดองค์หนึ่ง

⁹³ 鎌田東二(2009) 『神と仏の出逢う国』 角川学術出版、pp.64-65

⁹⁴ ค่ะมีเป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติหรือเป็นพลังลึกลับที่มองไม่เห็น แต่พระพุทธรูปจะเป็นได้ต้องอาศัยการบำเพ็ญภาวนาจนตรัสรู้

⁹⁵ ค่ะมีจะมาเมื่อผู้คนที่พิถีพิถันให้มา พระพุทธรูปอยู่ในดินแดนไกลโพ้น ที่มนุษย์ต้องเดินทางไปหา หรือใช้การเดินทางทางจิต

⁹⁶ ภาษาญี่ปุ่นจะเรียกคะมิด้วยลักษณนามคือ “เสา”(Hashira 柱) ในขณะที่เรียกพระพุทธรูปเป็น “อัสนะ” (Za 座) เชื่อกันว่าเทพจะปรากฏร่างในลักษณะยืน แต่พระพุทธรูปจะมีภาพของปางสมาธิแสดงพลังอันยิ่งใหญ่ของท่านด้วยท่านั่ง

กลาง คริสต์ศตวรรษที่ 13	เทพกับพุทธถูกให้ความสำคัญสลับกัน เกิดแนวคิดต่อต้านแนวคิด ที่ว่าพุทธอยู่ในร่างเทพ เปลี่ยนเป็นเทพอยู่ในพระพุทธรูป
ค.ศ.1868	เปลี่ยนการปกครองเป็นรัฐบาลเมจิ มีมาตรการแยกพุทธกับเทพ (ชินโต) ออกจากกันโดยเด็ดขาด

กล่าวได้ว่า เดิมพระพุทธรูปเจ้าอวตารลงมาสถิตในรูปของเทพ เพื่อช่วยเหลือมนุษยชาติ ทำให้เกิดเป็นลักษณะผสมผสานระหว่างพุทธและชินโตเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยเทพเป็นผู้ที่คอยคุ้มครองพระพุทธรูปเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ จนถึงสมัยเมจิที่เกิดการแบ่งแยกเป็นสองศาสนา

ปีเมจิที่ 1 (1868) มีการออกกฎหมาย “ฉิมบุทซุฮันเซ็นเรอะอิ” (神仏判然令) หรือ “ฉิมบุทซุบุจิริอะอิ” (Shinbutsubunrrei 神仏分離令) นับเป็นจุดเปลี่ยนของความศรัทธาในทั้งศาสนาพุทธและชินโตที่เคยผสมกันกลมกลืนของชาวญี่ปุ่น ต่อมาจึงเริ่มมีการรณรงค์กำจัดพุทธศาสนาออกจากแผ่นดิน คนหัวรุนแรงบางกลุ่มถึงกับจุดไฟเผาวัดหรือทำลายพระพุทธรูป กล่าวกันว่าฮิระตะ อะทซุทะเนะ (Hirata Atsutane 平田篤胤) นักวิจัยชาติศึกษามีอิทธิพลในการสร้างแนวคิดเชิงทำลายศาสนาพุทธนี้

2.3.3 แนวคิด “ฉินโกะกุ”

คำว่า “ฉินโกะกุ” (shinkoku 神国) พบใน นิฮนโอะเกกิ ตอนที่จักรพรรดินีจินกู (Jingū kōgō 神功皇后) กล่าวถึงประเทศของตนต่อกษัตริย์แห่งเมืองฉิระงิ (Shiragi 新羅) ว่า

「吾聞く。東に神国有り。日本と謂ふ。」

(『日本書紀』卷九「神功皇后の条」)

ข้าได้ฟังมาว่า ทางทิศตะวันออก มีดินแดนแห่งเทพ ชื่อว่า นิฮน

นิฮนโอะเกกิ เล่ม 9 ตอนที่จักรพรรดินีจินกู

ต่อมาการตีความคำว่า “ฉินโกะกุ” (shinkoku 神国) หรือดินแดนแห่งปวงเทพ มีนัยยะถึงอำนาจสูงสุดของจักรพรรดิในการปกครองประเทศในช่วงสงคราม ซึ่งเกิดจากการให้นิยามความหมายที่แฝงอยู่ในการสร้างสรรคตำนานเทพที่ผนวกกับความจริงในประวัติศาสตร์ โดยนักคิดกลุ่มที่มีแนวคิดอนุรักษนิยม

ฮะโต ฮิโรโอะ(Satō Hiroo 佐藤弘夫)กล่าวว่า แนวคิดดินโกะกุกุชัดเจนขึ้นจากการแบ่งแยกพิธีการทางศาสนาระหว่างชินโตกับพุทธ ดังมีบันทึกเกี่ยวกับการปะทะกันของศาสนาทั้งสองในช่วงศตวรรษที่ 6 ในนิฮนโอะมิะกิว่า

「天皇が王たりうるのは、天地の神々を四季折々に祀っていることによる」⁹⁷

“การที่จักรพรรดิปกครองกษัตริย์ทั้งปวงได้นั้น ก็เป็นเพราะการสักการะเทพทั้งปวงทั้งบนสวรรค์และแดนดินตลอดฤดูกาลทั้งสิ้น”

จากมุมมองที่ว่าศาสนาพุทธเป็นสิ่งที่เข้ามาจากภายนอกประเทศ ไม่เท่าเทียมกับชินโต ขณะที่ศาสนาพุทธแพร่หลายมากขึ้น ชนชั้นสูงเริ่มออกบวชกันมาก ราชสำนักจึงพยายามให้ความสำคัญการทะนุบำรุงศาสนาชินโต คำกล่าวที่ว่า “ญี่ปุ่นเป็นดินแดนแห่งเทพ” ถูกอ้างถึงอยู่เสมอ เพื่อให้พิธีการต่างๆ ในศาสนาชินโตยังคงสืบทอดต่อไป

ในสมัยกลางนี้ มีการรวบรวมนิทานและเรื่องเล่าของท้องถิ่นต่างๆ นิทานคำสอนทางศาสนาพุทธ ตำนานเทพมากมายของแต่ละพื้นที่ เรื่องเล่าเหล่านี้ล้วนสร้างภาพลักษณ์และอุดมการณ์สนับสนุนแนวคิดดินโกะกุกุยิ่งขึ้น คือการที่ประเทศญี่ปุ่นได้รับการปกป้องคุ้มครองจากปวงเทพที่สถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง ประเทศชาติจะคงความเป็นชาติไว้ได้เมื่อเคารพสักการะเทพผู้พิทักษ์ทั้งหลายเสมอ ความขัดแย้งทางการเมืองที่คุกรุ่นขึ้น การชงชิงอำนาจที่ก่อให้เกิดบ้านเมืองเกิดความวระส่ำระสายในสมัยกลางนี้ ทำให้เกิดมิติใหม่ของแนวคิดดินโกะกุกุ คือการเคารพบูชาปวงเทพผู้พิทักษ์นั้น ก็หมายถึงการปกป้องคุ้มครองจักรพรรดิซึ่งเป็นตัวแทนเทพนั่นเอง นอกจากนั้นความเชื่อทางศาสนาพุทธเริ่มมีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับความตายและดินแดนอีกโลกหนึ่ง ความเชื่อทั้งศาสนาพุทธและชินโตผสมผสานและก่อให้เกิดแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะของชาวญี่ปุ่น ดังที่ฮะโตยกตัวอย่างจากบทกลอนคำสอนของนิกายอะกุอิ(安居院流の唱導集) ความตอนหนึ่งว่า

「わが国は神国である。神を崇めるをもって朝務となす。わが国はまた仏地である。仏を敬うをもって国政となす。」⁹⁸

⁹⁷ 佐藤弘夫 (2006) 『神国日本』 ちくま新書 591、pp.97-98

⁹⁸ 佐藤弘夫 (2006) 『神国日本』 ちくま新書 591、pp.104-105

“ประเทศของเราเป็นประเทศแห่งปวงเทพ เรามีหน้าที่ต่อราชสำนักคือสักการะบูชาเทพ แล้วประเทศของเราก็เป็นดินแดนแห่งพุทธ เรามีหน้าที่ต่อแผ่นดินคือการเคารพบูชาพระพุทธ”

การปลุกฝังแนวคิดให้ประชาชนเคารพในศาสนาทั้งพุทธและชินโตนับจากสมัยกลางนั้น ทำให้พิธีกรรมต่างๆ ได้รับการสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

สารานุกรมราชวงศ์จักรพรรดิกล่าวถึงแนวคิดมินโกเกกุ ว่า “เป็นที่เชื่อกันว่าราชวงศ์จักรพรรดิในปัจจุบันเป็นทายาทของเทพอะมะเตะระสุซึ่งเป็นดังพระอาทิตย์และเป็นเทพสวรรค์ (天神系) ตามที่ปรากฏในตำนานเทพิกิ (記紀神話—หมายถึงตำนานเทพใน โคะจิกิ และนิฮนโอะเกกิ) มีการใช้คำเรียกจักรพรรดิว่า อะกิโทชิมิกะมิ (明神) หรือ อะระฮิโตะระมิ (現人神) คือเทพจตุไนร่างมนุษย์ แสดงความเชื่อของชาวญี่ปุ่นโบราณว่าทั้งมนุษย์และสรรพสิ่งต่างเกิดจากปวงเทพ ซึ่งคือบรรพบุรุษของมนุษย์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตตามธรรมชาติ การบัญญัติชื่อเรียกจักรพรรดิว่า เทนโน (天皇) เกิดขึ้นพร้อมกับการบัญญัติชื่อเรียกประเทศว่า นิฮน (日本) ซึ่งเป็นการเรียกอย่างเป็นทางการสำหรับให้ต่างประเทศ(โดยเฉพาะประเทศจีน) รับรู้เมื่อสมัยต้นศตวรรษที่ 8 แนวคิดมินโกเกกุก็เช่นเดียวกับแนวคิดว่าจักรพรรดิคือสมมติเทพ กล่าวคือสืบเนื่องมาจากความเชื่อว่ามีแผ่นดินและสรรพสิ่งในญี่ปุ่นเกิดจากปวงเทพทั้งหลายสรรค์สร้างขึ้นมา เมื่อประเทศต้องประสบภาวะคับขัน แนวคิด “มินโกเกกุนิฮน(ญี่ปุ่น ประเทศแห่งปวงเทพ)” จึงถูกนำมาเน้นย้ำ ประกอบกับการรบทางเรือกับจีนในสมัยคะมะกุระที่มีลมพัดแรงมาช่วยทำให้ญี่ปุ่นชนะได้อย่างปาฏิหาริย์ (ที่เรียกกันว่า คะมิกะเสะ (神風) หรือ ลมแห่งเทพ) ยิ่งเสริมให้เกิดความเชื่อว่าปวงเทพจะช่วยคุ้มครองประเทศญี่ปุ่น”⁹⁹ กระแสของแนวคิดมินโกเกกุถูกนำมาใช้เป็นระยะ ตั้งแต่งานเขียน “ชินโนโงโตกิ” (神皇正統記) ของขุนนางผู้รับใช้จักรพรรดิราชวงศ์ฟุยาไต้ ที่มีข้อความแรกว่า ประเทศญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่เป็นประเทศแห่งปวงเทพ (大日本国は神国なり) หรือใช้คำว่า อะกิโทชิมิกะมิ (明神) ระบุว่าจักรพรรดิเป็นทายาทสายตรงของเทพสวรรค์ ปลายสมัยเอโดะที่ญี่ปุ่นถูกกดดันด้วยเรือตะวันตกที่มาจอดเทียบในอ่าว หรือในช่วงสงครามที่ต่อเนื่องไปจนถึงสงครามโลกครั้งที่สอง แนวคิดมินโกเกกุนี้จึงเป็นการใช้สร้างอุดมการณ์ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวญี่ปุ่นภายใต้การปกป้องคุ้มครองโดยปวงเทพ เพื่อตอบโต้การครอบงำของอำนาจจากต่างประเทศ

⁹⁹ 皇室事典編集委員会 (2009) 『皇室事典』角川学芸出版, pp.428-429

2.3.4 แนวคิดตำนานเทพกิกิ “กิกิฉินวะ”

สืบเนื่องจากแนวคิดฉินโกะกุ การสร้างอุดมการณ์ใหม่ของการมีอยู่ของตำนานเทพแห่งชาติคือการที่ *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกะกิ* ถูกเรียกรวมกันว่า ตำนานเทพกิกิ “กิกิฉินวะ”(kikishinwa 記紀神話)

ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 1 ว่า ตำนานเทพญี่ปุ่นปรากฏในภาคแรกของงานประพันธ์หลักของญี่ปุ่นสองชิ้นที่เรียบเรียงเสร็จในสมัยใกล้เคียงกันคือต้นศตวรรษที่ 8 คือ *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกะกิ* เชื่อกันว่ามีวัตถุประสงค์ของการเรียบเรียงแตกต่างกันคือ *โคะจิกิ* เป็นเรื่องเล่าสำหรับคนในชาติ มีการรวบรวมตำนานท้องถิ่นของชนเผ่าต่างๆ ไว้ เพื่อแสดงถึงความเป็นคนชาติเดียวกันแม้จะมีความแตกต่างทางเผ่าพันธุ์ ส่วน *นิฮนโอะกะกิ* เป็นตำราทางประวัติศาสตร์เพื่อเผยแพร่สู่สายตาชาวต่างชาติ ว่าญี่ปุ่นมีตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติเหมือนที่จีนมี โดยเฉพาะส่วนที่เป็นประวัติของจักรพรรดิ ระบุวันเดือนปีที่สามารถนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิงได้ ลักษณะการเขียนใช้อักษรจีนที่มีขนบแบบแผนแบบจีน สันนิษฐานว่าใช้ตำราประวัติศาสตร์ของจีนเป็นต้นแบบ

การบันทึกตำนานเทพต่างๆ ใน *นิฮนโอะกะกิ* จะมีการเล่าเรื่องหลายตำนานอยู่ในตอนหนึ่งๆ มีการระบุขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมอย่างมีแบบแผน ระบุชื่อสถานที่จริง จึงมีความน่าเชื่อถือในฐานะตำราประวัติศาสตร์ ในขณะที่ *โคะจิกิ* เล่าเรื่องราวเดียวกันต่อเนื่องจนจบเล่มด้วยลักษณะของนิทาน ตัวละครใน *โคะจิกิ* มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีการแสดงอารมณ์ความรู้สึกและบทบาทที่เหมือนมนุษย์ ขณะเดียวกันก็มีอิทธิฤทธิ์อภินิหารเหนือธรรมชาติ ทำให้เนื้อเรื่องสนุก ตื่นเต้น อ่านแล้วสนุกเพลิดเพลินได้อรรถรส

การเรียกตำนานเทพในงานเขียนทั้งสองชิ้นนี้รวมว่า “กิกิฉินวะ” จึงเป็นการนำความน่าเชื่อถือของ *นิฮนโอะกะกิ* มาผสมผสานกับ *โคะจิกิ* ซึ่งมีความเป็นนิทานที่สร้างความเพลิดเพลินในการอ่าน และยังสื่อถึงคนทุกกลุ่มได้

โคโนะฉิมิ ทะกะมิทซุ (Kōnoshi Takamitsu 神野志隆光) นำเสนองานวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์สมัยโบราณที่ถูกเล่าต่อมา – การเปลี่ยนรูป *นิฮนโอะกะกิ*” ในงานสัมมนาวิชาการนานาชาติ สาขาวรรณกรรม มหาวิทยาลัยเมจิ หัวข้อ “ยุคโบราณที่สะท้อนซึ่งกันและกัน”¹⁰⁰ สรุปความได้ดังนี้

“*โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกะกิ* เป็นเรื่องเล่าของประวัติศาสตร์ ไม่ได้หมายความว่างานเขียนทั้งสองไม่เป็นจริงในประวัติศาสตร์ แต่ต้องการเน้นว่ามันคือประวัติศาสตร์ที่ถ่ายทอดผ่านการเล่า(語

¹⁰⁰ 2013年10月31-11月2日 明治大学大学院文学研究科 『1 国際学術研究会 交響する古代IV』

られた歴史) การศึกษาประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา โคะจิกิและนิฮนโอะมิเกะกิกูอิทากะชิวารุมา ตลอดที่เรียกว่า “กิกิฮิอัน”(記紀批判) การวิเคราะห์ตีความที่หลากหลายทำให้เกิดมุมมองต่อความเป็นจริงในประวัติศาสตร์มากขึ้น แต่ในทางกลับกัน ก่อนจะมองหาความเป็นจริงเหล่านั้น ยังคงต้องระลึกร่างานเขียนทั้งสองเรื่องเป็นการเล่าเรื่องถ่ายทอดต่อกันมา โดยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดก่อนจะผ่านกาลเวลาในปัจจุบัน โคโนะเอมิยกตัวอย่างประวัติศาสตร์สมัยจักรพรรดินีซุอิโกะ (推古天皇) ในนิฮนโอะมิเกะ และเป็นจักรพรรดิองค์สุดท้ายที่ปรากฏในโคะจิกิ การระบุคำว่า “จักรพรรดิ”(Tennō 天皇) ในงานเขียนทั้งสองยังเป็นคำถามเนื่องจากการกำหนดคำเรียกนี้มีใช้ตั้งแต่ศตวรรษที่ 7 จักรพรรดิในสมัยก่อนหน้าจึงยังไม่ได้ใช้คำว่าจักรพรรดิ หรือการเรียกชื่อญี่ปุ่น หลังจากมีการติดต่อกับประเทศจีน จะใช้คำเรียกว่า “วะ” (wa 倭) มาก่อนที่จะมีคำว่า “นิฮน” ซึ่งทั้งสองคำหมายความว่าถึงประเทศญี่ปุ่น มีการนำ นิฮนโอะมิเกะ มาใช้โดยบางส่วนเปลี่ยนแปลงไปจากต้นฉบับเดิม ในการศึกษาประวัติศาสตร์ก่อนหน้าไม่ได้นำ นิฮนโอะมิเกะ มาวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งมากเท่าที่ควร”

นิฮนโอะมิเกะ จัดเป็นตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติญี่ปุ่น การระบุเหตุการณ์โดยระบุปีและราชวงศ์ของจักรพรรดิที่ชัดเจน ทำให้มีความน่าเชื่อถือ ปัญหาของภาพลักษณ์ของงานเขียนทั้งสองเกิดขึ้นเพราะการนำเรื่องราวมาผสมผสาน และสร้างเป็นงานใหม่ที่มีเนื้อหาสนับสนุนนโยบายทางการเมือง ที่ให้ความสำคัญกับทหารและจักรพรรดิในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง มิอูระ ซุกะยุกิกล่าวว่า “เมื่อเข้าสู่สมัยใหม่ (近代)¹⁰¹ โคะจิกิและนิฮนโอะมิเกะถูกรวมกันเพื่อความสะดวกกว่า กิกิ (記紀) รัฐบาลสมัยนั้นต้องการทำให้อำนาจการปกครองโดยจักรพรรดิเป็นที่ยอมรับ จึงนำตำนานเทพและเรื่องเล่าพื้นบ้านมาเขียนใหม่ให้อื้อประโยชน์ต่อตน นำเนื้อหาบางส่วนจากทั้งโคะจิกิและนิฮนโอะมิเกะมาเขียนผสมปนเปในหนังสือเรียนสำหรับการศึกษาภาคบังคับ โคะจิกิจึงถูกมองว่าเป็นการเรียบเรียงโดยรัฐชาติสมัยโบราณ มีวัตถุประสงค์เพื่อเชิดชูจักรพรรดิ และเป็นตำราประวัติศาสตร์ไม่ต่างจาก นิฮนโอะมิเกะ”¹⁰²

โคะจิกิ เป็นเรื่องเล่าเหมือนนิทาน มีตัวละครที่ประกอบวีรกรรมต่างๆ เรื่องราวดำเนินไปอย่างน่าติดตาม ในขณะที่นิฮนโอะมิเกะ มีลักษณะเป็นตำราทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์คือการอ่านเพื่อความบันเทิง แต่ต้องการเผยแพร่เรื่องราวของจักรพรรดิอย่างน่าเชื่อถือ การนำงานเขียนทั้งสองมาผสมเรียกรวมกันว่า “กิกิ” นี้ รัฐบาลสมัยนั้นต้องการนำความสนุกสนานน่า

¹⁰¹ หมายถึงสมัยเมจิ(1868-1912) ไทโช(1912-1926) โชวะ(1926-1989)

¹⁰² 三浦佑之『100分 de 名著 古事記』NHK テレビテキスト 2013年9月 第1巻第30号、NHK出版、p.5

ติดตามในโคะจิกิมาสร้างความน่าเชื่อถือเหมือนตำราประวัติศาสตร์อย่าง *นิฮนโอะมิ* ผลก็คือ *โคะจิกิ* ถูกเหมารวมว่าเป็นเครื่องมือทางการเมือง หรือเป็นวรรณกรรมสรรเสริญจักรพรรดิและเชิดชูแนวคิดนิยมทหารไปด้วย ทั้งโคะโนะมิและมิอุระต่างเห็นตรงกันว่า การอ่าน *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะมิ* เปลี่ยนแปลงไปในช่วงที่รัฐบาลนำไปใช้ด้วยเหตุผลทางการเมือง ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนจากเนื้อหาของตัวงานฉบับดั้งเดิม ควรแยกเป็นสองงานเขียน เพื่อให้เห็นคุณค่าความเป็นงานเขียนแต่ละชิ้น ผู้วิจัยเชื่อว่าแนวโน้มกระแสความนิยมวรรณกรรมโบราณในปัจจุบันคือการอ่านแบบทบทวนวรรณกรรมต้นฉบับใหม่ โดยเฉพาะ *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะมิ* ที่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของงานเขียนใหม่อย่างเห็นได้ชัดในช่วงก่อนและระหว่างสงคราม ซึ่งจะขอกล่าวรายละเอียดในบทที่ 3

2.3.5 รูป *โคะจิกิ* ในสมัยคะมะกุระและมุโระมะชิ

ญี่ปุ่นสมัยคะมะกุระและมุโระมะชิหรือที่เรียกว่าสมัยกลาง (Chūsei 中世) เป็นสมัยที่บ้านเมืองไม่มีความสงบ มีการรบอยู่เนืองนิจ สังคมที่เคยมีราชสำนักเป็นศูนย์กลางในสมัยเฮอัน เปลี่ยนเป็นสังคมที่มีนักรบเป็นผู้นำประเทศ ประชาชนล้วนประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนจากภัยสงครามกลางเมือง จากการแสวงหาความสงบและความหวังให้สงครามและความสูญเสียจบสิ้นลง ทำให้ผู้คนต้องหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ แนวคิดความเชื่อเรื่องอนิจจังหรือการหลุดพ้น และพุทธศาสนานิกายต่างๆ จึงแพร่หลาย ในสมัยนี้มีการสร้างรูปเคารพเป็นพระพุทธรูปเพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานของเทพเจ้า ตามความเชื่อ “ชินบุทซุซุโก” (Shinbutsushūgō 神仏習合) พระพุทธรูปปรากฏอยู่พร้อมกับเทพเจ้าซึ่งลงมาจุติบนโลกเพื่อช่วยเหลือมวลมนุษยชาติ ในวัดพุทธก็มีรูปปั้นเทพเจ้าหรือสัญลักษณ์อื่นๆ เกี่ยวกับเทพให้เห็น กล่าวได้ว่าทางศาสนาและความเชื่อของผู้คนในสมัยกลางนี้ ทั้งเทพและพระพุทธรูปเจ้าเป็นที่พึ่งทางใจของคนทุกชนชั้น

เมื่อความขัดแย้งของอำนาจการเมืองทำให้ญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยของสองราชวงศ์จักรพรรดิคือ ฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ (南北朝 1336-1392) เกิดงานเขียนประเภทบันทึกทางประวัติศาสตร์เพื่อสรรเสริญจักรพรรดิและปวงเทพชื่อ “*ฉินโนโอะมิโตกิ*” ผลงานของคิตะบะตะเกะ ชิกะฟูซะ (北畠親房) ขุนนางของราชวงศ์ฝ่ายใต้ เขานำเรื่องราวของสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในตำนานเทพมาใช้สร้างภาพเสมือนสมมติเทพของจักรพรรดิ เพื่อแสดงให้เห็นว่าราชวงศ์ฝ่ายใต้มีความเหมาะสมและชอบธรรมในการดำรงตำแหน่งจักรพรรดิผู้เป็นผู้นำสูงสุดของแผ่นดิน ผู้วิจัยมองว่า *ฉินโนโอะมิโตกิ* เป็นการนำบางส่วนของ *โคะจิกิ* มาผลิตซ้ำ โดยมีเป้าหมายคือสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเทพกับจักรพรรดิให้โดดเด่นขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการเมือง จนต่อมากลายเป็นแนวคิด “*ฉินโกะกุ*” (神国)

หรือดินแดนแห่งปวงเทพ ผู้คนถูกปลุกฝังให้ปกป้องคุ้มครองจักรพรรดิซึ่งเป็นตัวแทนเทพ เหมือน การเคารพบูชาปวงเทพผู้พิทักษ์ตามวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยมีมา

2.4 โคะจิกิ ในสมัยอะสุชิโมะโมะยะมะถึงสมัยเอโดะ (ค.ศ.1568-1868)

นับตั้งแต่สงครามโอนิน (応仁の乱 1467-77) ซึ่งเป็นการต่อสู้ระหว่างกองกำลังฝ่าย ตะวันตกกับตะวันออกสิ้นสุดลง ประเทศญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยแห่งสงครามกลางเมืองหรือที่เรียกว่า “เซ็นโกะกุ” (戦国時代) หัวเมืองใหญ่น้อยมีไฉ่เมียวหรือเจ้าเมืองปกครอง เกิดการรบพุ่งแย่งชิง พื้นที่ครอบครองเป็นประจำ เกิดการจลาจลในสังคมทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะป็นเจ้าขุนมูลนาย นักรบหรือชาวนา

อำนาจในการบริหารประเทศตกเป็นของตระกูลโทะกุงะวะ เรียกว่ารัฐบาลโชกุนหรือ “บะ กุฟุ” (幕府) มีศูนย์กลางที่ปราสาทเอโดะ อำนาจของไฉ่เมียวในฐานะผู้นำในแคว้นต่างๆ มีจำกัด และขึ้นต่อรัฐบาลโชกุน จักรพรรดิประทับในราชสำนักเกียวโตมีความหมายเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ โดยรัฐบาลโชกุนมีหน้าที่ดูแลและให้ความเคารพ โชกุนโทะกุงะวะจัดรูปแบบการ ปกครองที่เป็นระบบ สามารถรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง มีการจัดเก็บภาษี มีบรรยากาศเอื้อต่อ การแสวงหาความรู้และความก้าวหน้า การแพร่หลายของลัทธิขงจื้อในการเน้นว่าการมีวิชาความรู้ จะเหมาะสมเป็นผู้ปกครอง และความซื่อสัตย์และจงรักภักดีเป็นสิ่งที่ควรยกย่อง กระตุ้นให้ผู้คน สนใจใฝ่เรียน โดยเฉพาะการหันกลับไปศึกษาตำราโบราณและประวัติศาสตร์ โคะจิกิ และ นิฮน โฉะกิ ก็ถูกนำมารื้อฟื้นและศึกษาใหม่

เกิดการผลิตหนังสือ “นิฮนโฉะกิ ตำนานเทพ” 『日本書紀神代卷』 ฉบับที่เรียกว่า “เคะอิโชโชะกุอัน” (慶長勅版) ซึ่งจัดพิมพ์ด้วยวิทยาการสมัยใหม่ที่รับถ่ายทอดมาจากเกาหลี เหนือ เป็นการจัดพิมพ์ภายใต้พระราชโองการของจักรพรรดิโกะโยเซะอิ (後陽成天皇 ครองราชย์ 1586-1610)

เริ่มมีการเรียบเรียงตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติฉบับใหม่ชื่อ “ดะอินิฮนฉิ” (Dainihonshi 『大日本史』, 1715) เริ่มเขียนตั้งแต่ค.ศ. 1657 โดย โทะกุงะวะ มิทซุคุนิ (Tokugawa Mitsukuni 徳川 光圀) นักวิชาการแคว้นมิโตะซึ่งรับราชการในสำนักงานประวัติศาสตร์ แต่งงานเขียนขึ้นนี้ถือ เป็นโครงการหนึ่งของแคว้นมิโตะ ดำเนินการต่อมาแม้มิทซุคุนิจะเสียชีวิตแล้ว เขียนสำเร็จในสมัย เมจิ เป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการตั้งแต่สมัยของจักรพรรดิเมจิ (ตาม

ตำนานกล่าวว่าเป็นจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น) จนถึงการรวบรวมราชวงศ์เหนือและใต้เป็นหนึ่งเดียวกันในค.ศ.1392 เชื่อกันว่างานเขียนนี้ได้รับอิทธิพลจาก “ฉินโนโงโมโตกิ” ผลงานของคิตะบะตะเกะ ชิกะฟูซะ ซึ่งให้ความสำคัญกับราชวงศ์ฝ่ายใต้ จุดเด่นคือการเขียนประวัติศาสตร์โบราณเกี่ยวกับจักรพรรดิคล้ายกับการเขียนพงศาวดารของจีน มีการระบุทฤษฎีที่ว่า จักรพรรดิที่เหมาะสมคือจักรพรรดิที่สืบสายโลหิตมาจากเทพอะมะเตะระซุอย่างถูกต้อง มีสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจอยู่ในครอบครอง

ต้นสมัยเอโดะ โชกุนโทะกุงะวะ อิเอะยะซุต้องใช้เวลาทั้งช่วงชีวิตของเขาในการจัดระเบียบการปกครองเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ กระชับความสัมพันธ์ระหว่างโดเมียวและโชกุน 100 ปีแรกสังคมเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ประชากรเพิ่มขึ้น ค.ศ.1640 รัฐบาลโชกุนขับไล่คริสต์ศาสนาออกจากประเทศ กีดกันไม่ให้มีการค้าขายกับต่างประเทศได้อย่างเสรี ซึ่งจะทำให้อิทธิพลจากต่างประเทศเข้ามาสู่ญี่ปุ่น นโยบายปิดประเทศระหว่างค.ศ.1600-1850 ช่วยป้องกันความวุ่นวายทางการเมืองที่เกิดจากการคุกคามของต่างชาติ และยังส่งผลให้โครงสร้างสังคมภายในประเทศมีความมั่นคง พ่อค้าประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมต้นสมัยเอโดะคือเป็นวัฒนธรรมของพ่อค้าประชาชน มองภาพการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขสดใส แนวคิดสังคมนิยมแพร่หลายมากขึ้น เกิดการศึกษาหลักคำสอนแบบขงจื้อและการศึกษาวรรณคดีโบราณ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ผลงานทางศิลปะที่เป็นภาพเขียนและการแสดงมีความสมจริงและงดงาม เกียวโตและโอซาก้าเป็นศูนย์กลางการศึกษาวรรณธรรมดั้งเดิม

เมื่อญี่ปุ่นถูกกดดันให้ลงนามเปิดเสรีทางการค้าให้แก่ต่างชาติในค.ศ.1859 สนธิสัญญานี้ทำให้ญี่ปุ่นเสียเปรียบหลายด้าน สร้างความไม่พอใจในกลุ่มแนวคิดอนุรักษนิยม มีกลุ่มนักคิดที่เป็นคนรุ่นใหม่หัวก้าวหน้าเคลื่อนไหวแสดงความต้องการเปลี่ยนแปลงประเทศ สังคมการเมืองไม่มั่นคง มีการวางแผนลอบสังหารผู้ที่มีบทบาทในรัฐบาล เกิดแนวคิด “ซันโนโจอิ” (Sonnōjōi 尊王攘夷) คือ “เทิดทูนจักรพรรดิ กำจัดคนป่าเถื่อน” ต่อด้านการเปิดรับต่างประเทศ ค.ศ.1862 ฌิมะทสุ ชิซะมิทซุ (島津久光) เข้ามาบริหารรัฐบาลและจัดรูปแบบปรับปรุงการเมืองการปกครองใหม่ ตั้งแต่การจัดตั้งผู้ตรวจการเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยของเกียวโต การนำระบบทหารจากตะวันตกมาใช้ ส่งนักเรียนทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อในต่างประเทศ จัดตั้งสถานศึกษา จนถึงการผลิตสนุนการแพทย์แผนใหม่แบบตะวันตก

นอกจากปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการเปิดประเทศและความขัดแย้งทางการเมืองแล้ว ปลายสมัยเอโดะยังมีการตั้งศาสนาเป็นนิกายต่างๆ เช่น *คุโรซุมิเกียว* (黒住教 1814) *เทนริเกียว*

(天理教 1838) คนโง่เกี่ยว (金光教 1859) เป็นต้น ศาสนาชินโตที่กล่าวกันว่าเป็นศาสนามวลชน (民衆宗教) ก็ได้สร้างค่านิยมจนกลายเป็นประเพณีเดินทางไปเคารพศาลเจ้าอิเซะ (伊勢神宮) ภาวะความตึงเครียดของสังคมในสมัยนั้นอาจมีส่วนสร้างศรัทธาให้ประชาชนทั่วไปคาดหวังในความสงบ พิธีกรรมทางศาสนาจึงเป็นที่นิยมแพร่หลาย ผู้คนอาจใช้ศาสนาเป็นเครื่องช่วยให้ได้แสดงออกและระบายความทุกข์ที่ประสบอยู่

ค.ศ. 1867 ในสมัยที่โยะชิโนะบุ (徳川慶喜) เป็นโชกุนรุ่นที่ 15 ของตระกูลโทะกุงะวะ ได้ถูกผลักดันโดยฝ่ายแคว้นโชงุและซะทซุเมะให้คืนอำนาจแก่จักรพรรดิ เรียกกันว่า “ทะอิเซะอิโฮกัน” (大政奉還) การปกครองแบบรัฐบาลโชกุนที่ดำรงมา 265 ปีจึงจบลง เมื่อรัฐบาลใหม่ถูกก่อตั้งขึ้นภายใต้การปกครองของจักรพรรดิเมจิ โดยมีผู้นำแคว้นต่างๆ ผนวกกับราชสำนักแต่ไม่รวมตระกูลโทะกุงะวะ จักรพรรดิเสด็จสู่ปราสาทเอโดะ และตั้งเมืองหลวงเป็นกรุงโตเกียว ราชสำนักได้ออกประกาศชื่อ “โอิเซะอิฟุกโกะโนะตะอิโกะระอิ” (王政復古の大号令 the Decree for the Restoration of Imperial Rule) คือพระราชบัญญัติฟื้นฟูอำนาจทางการเมืองของระบบกษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญนี้ เรียกว่าการปฏิรูปเมจิ (明治維新 1868) เป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ความเป็นญี่ปุ่นสมัยใหม่

2.4.1 ภาพลักษณ์ของจักรพรรดิและราชสำนัก

คอนราด ทอดแมน (Conrad Totman, 1974) เขียนบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมญี่ปุ่นในสมัยการปกครองของโชกุนโทะกุงะวะ สรุปความส่วนหนึ่งได้ว่า “สมัยนั้นมีชนชั้นสองกลุ่มคือ นักรบที่เป็นผู้ปกครอง กับสามัญชนที่เป็นผู้ถูกปกครอง ตระกูลนักรบที่มีบทบาทมักสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่ไม่ได้มีชื่อเสียงโดมาก่อน พัฒนาระบบข้าราชการที่มีพื้นฐานมาจากแนวคิดระบบจริยธรรมของลัทธิขงจื้อ รัฐบาลโชกุนที่เรียกว่า “บะกุฟุ” (幕府) มีผู้นำคือโชกุนซึ่งเป็นตำแหน่งที่จักรพรรดิแต่งตั้ง จึงต้องดูแลราชสำนักเกี่ยวโตในเรื่องเกียรติยศและสวัสดิภาพความเป็นอยู่ ราชสำนักเกี่ยวโตไม่มีอำนาจทางการเมือง แต่มีความหมายในฐานะสัญลักษณ์ของชาติ”¹⁰³ การเปลี่ยนจากสมัยที่ราชสำนักเป็นศูนย์กลางทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมในสมัยเฮอัน เข้าสู่ช่วงสงครามที่มีการรบระหว่างตระกูลนักรบในแคว้นต่างๆ จนเข้าสู่สมัยรวมประเทศเป็นหนึ่งเดียวอีกครั้ง สำหรับผู้คนทั่วไปที่ลำบากเพราะภาวะสงครามมานานแล้ว การขึ้นมาเป็นใหญ่ของโชกุนอิเอะยะซุทำให้สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น บ้านเมืองเข้าสู่ความสงบ

¹⁰³ คอนราด ทอดแมน เขียน, สุภัทรา นิลวัชระ แปล, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2522

แนวคิดโคะกุกะกุ ประณามการศึกษาที่มาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะลัทธิขงจื้อว่าไม่มีเหตุผล มีการนำสถาบันจักรพรรดิมาเน้นความสำคัญ วรรณคดีและประวัติศาสตร์โบราณถูกนำมาศึกษา อ่านและวิเคราะห์ใหม่ เกิดทัศนคติที่เป็นที่ยอมรับในสังคมว่า จักรพรรดิเป็นสถาบันที่สมควรแก่การยกย่องและรักษาให้คงอยู่ มีการส่งเสริมคุณธรรมประจำชาติให้ทุกคนรู้จักประหยัด มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ขยันหมั่นเพียร จงรักภักดี เป้าหมายที่ทุกคนมีส่วนร่วมคือการสร้างสังคมที่มีคุณงามความดี ประเทศเข้มแข็ง มั่งคั่งและสงบ

การแสดงความเคารพยกย่องต่อจักรพรรดิเป็นอุดมการณ์ที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเสมอในยามที่ราชสำนักเสื่อมอำนาจลงหรือเป็นที่ลี้มเลือนไป เนื่องจากปัญหาสังคมหรือสงครามกลางเมืองที่ผู้คนต้องใส่ใจกับปากท้องหรือความเป็นอยู่มากกว่าการสนใจว่าใครเป็นผู้ปกครอง การรณรงค์ปฏิรูปประเทศที่เกิดขึ้นในปลายสมัยเอโดะ ส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการเปลี่ยนแปลงระบบเดิมสู่ระบบใหม่ แต่นักคิดทุกกลุ่มล้วนมีความคิดจงรักภักดีในจักรพรรดิ และต้องการปกป้องคุ้มครองประเทศของตน ปัญญาชนต่างเสนอแนวคิดเพื่อการปฏิรูปประเทศที่หลากหลาย เช่น ลัทธิขงจื้อตามแบบแผนเดิม สำนักประวัติศาสตร์มิโตะ สำนักการศึกษาเรื่องดัทซ์ (Rangaku 蘭学) ซึ่งทำให้ขยายผลไปสู่การศึกษาวิทยาการแบบตะวันตก นักคิด โคะกุกะกุ รื้อฟื้นวัฒนธรรมดั้งเดิมและการเชิดชูจักรพรรดิเหนือสิ่งอื่นใด นักคิดสายมิโตะได้รวบรวมคำว่า “ซันโน-โจอิ” (Sonnojoi 尊王攘夷) จากคำสองคำคือ “ยกย่องสรรเสริญจักรพรรดิ” กับ “ขับไล่ชาวต่างชาติ(พวกป่าเถื่อน) ออกจากประเทศ” ทำให้กลายเป็นคำขวัญทางการเมืองในช่วงทศวรรษของค.ศ.1840 ทำให้เกิดกระแสที่ว่า ผู้ที่รักชาติอย่างแท้จริงควรเคารพจักรพรรดิและปฏิเสธต่างชาติ

สำหรับจักรพรรดิรวมถึงราชสำนักเองแล้ว จักรพรรดิและขุนนางมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แยกออกมาต่างหากในเมืองเกียวโต มีความสะดวกสบายมั่งคั่ง มีการประกอบราชพิธีอย่างยิ่งใหญ่ที่สืบทอดแบบแผนมาแต่โบราณ การได้รับถวายเป็นเจ้าเมืองจากโชกุนในค.ศ.1867 เป็นจุดเริ่มใหม่ในทุกอย่าง มีการยกเลิกตำแหน่งโชกุน ฟื้นฟูการปกครองที่จักรพรรดิมีความสำคัญทางการเมือง การลดบทบาทข้าราชการที่เป็นชนชั้นสูงในเกียวโตที่คอยบงการจักรพรรดิตั้งแต่หลังสมัยนาระ การจัดสรรตำแหน่งทางการเมืองให้แก่ปัญญาชนโดยไม่คำนึงถึงชาติกำเนิด และการช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน เกิดกลุ่มผู้นำประเทศใหม่ที่มึบทบาทในการปฏิรูปประเทศให้ญี่ปุ่นเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในสมัยต่อมา นับว่าช่วงเชื่อมต่อระหว่างสมัยเอโดะสู่สมัยเมจินี้เป็นการเชื่อมโยงระบอบจักรพรรดิเข้ากับการเปิดประเทศ โดยความเชื่อว่าการมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางจะเป็นพื้นฐานของอำนาจทางการเมืองที่แข็งแกร่ง ซึ่งต้องอาศัยความสามัคคีของคนในชาติ

2.4.2 วัฒนธรรมสมัยเอโดะกับแนวคิด “โคะกุกะกุ”

สมัยเอโดะมีชื่อเรียกในการวิจัยวรรณคดีว่าสมัยคินเซะอิ (kinsei 近世 1603-1868) หมายถึงตั้งแต่รัฐบาลเอโดะ(江戸幕府) จนถึงยุคปฏิรูปการปกครองเมจิ (明治維新) รวมเป็นเวลาประมาณ 260 ปี สิ่งพิมพ์และหนังสือพัฒนาขึ้นมา ชาวบ้านหรือชนชั้นพ่อค้ามีโอกาสเรียนรู้หนังสือมากขึ้น การอ่านและผลิตรวบรวมแพร่หลายไปสู่ทุกชนชั้น

ความนิยมเรื่องราวทางโลกโดยเห็นได้จากความชื่นชมที่ผู้คนยุคนี้มีต่อผลงานของอิฮะระ ชะอิเกะกุ หรือ ชิกะมะทัง มนชะเอะเมน นักเขียนวรรณคดีและบทละครประกอบการแสดง ทำให้เห็นกระแสแนวคิด ทศนคติและมุมมองที่มีต่อมนุษย์และอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ ที่ไม่สอดคล้องกับคำสอนในลัทธิขงจื้อที่เน้นคุณธรรมต่างๆ ชะอิโต อิเดะกิ (斉藤英喜, 2012) กล่าวใน “โคะจิกิ ถูกอ่านมาอย่างไร”¹⁰⁴ ความตอนหนึ่งว่า “สมัยนั้นเกิดกระแสแนวคิด สำนึกในความเป็นประเทศตน (自国の意識) โดยที่ผู้คนมองว่าลัทธิขงจื้อเป็นของจีน ทศนคติสังคมมักเป็นแนวคิดที่สนับสนุนความเชื่อแบบจีน แต่การมุมมองและความรู้สึกแบบสามัญชนเป็นสำนึกในความเป็นญี่ปุ่น ผลงานของอิฮะระนำเสนอว่าญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับสัมผัสทางอารมณ์ที่อ่อนไหวลึกซึ้ง และความบันเทิงทางโลกก็วิสัย เขาเรียกประเทศญี่ปุ่นว่า “ประเทศแห่งความสงบ” หรือ วะโกะกุ (和国)¹⁰⁵ ศูนย์กลางของความเป็นวัฒนธรรมแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมคือเมืองเกียวโต ซึ่งเป็นที่ตั้งพระราชวังของจักรพรรดิ บทละครของชิกะมะทัง มนชะเอะเมนจำนวนหนึ่งมีบทละครประเภทย้อนยุคหรือที่เรียกว่า ละครจักรพรรดิ (天皇劇 หรือ ละครหลวง) เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับสามัญชนทั้งพ่อค้าและชาวนาตั้งกองกำลังทหารขึ้นเพื่อช่วยเหลือจักรพรรดิ ลักษณะนี้แสดงถึงความใฝ่ฝันที่จะหลุดพ้นจากการครอบงำทางอำนาจที่ชนชั้นนักรบกดขี่ชนชั้นต่ำกว่าอยู่ ลักษณะวัฒนธรรมด้านความบันเทิงเรีงรมย์ในยุคนี้ สะท้อนแนวคิด สำนึกในความเป็นประเทศตน ที่มีจักรพรรดิและราชสำนักเป็นความภูมิใจของคนในชาติ” ชะอิโตยังกล่าวอีกว่าวัฒนธรรมและวรรณคดีในสมัยศตวรรษที่ 17-18 ซึ่งมีศูนย์กลางการเผยแพร่ที่พ่อค้าประชาชนนี้ อาจเป็นฐานการเกิดแนวคิดชาติศึกษาหรือ โคะกุกะกุ ก็ได้

แนวคิดหนึ่งที่มีความสำคัญในสมัยนี้คือ “โคะกุกะกุ” (kokugaku 国学) หรือการศึกษาศาสตร์แห่งความเป็นชาติ (ต่อไปจะเรียกว่า ชาติศึกษา) เป็นแนวคิดที่ต่อต้านลัทธิขงจื้อหรือการศึกษาที่มาจากต่างประเทศ นับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 18 มีนักคิดกลุ่มต่างๆ ตั้งสำนักการศึกษาทั้งกลุ่มนักวิชาการลัทธิขงจื้อและแนวคิดตะวันตก ในขณะที่นักคิดกลุ่มชาติศึกษาก็มี

¹⁰⁴ 斉藤英喜(2012) 『古事記はいかに読まれてきたか 〈神話〉の変貌』吉川弘文館, pp.24-25

¹⁰⁵ ความหมายจากอักษร “วะ” (和) หมายถึงความสงบและการประนีประนอม ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า “ญี่ปุ่น”

บทบาทสำคัญในการรื้อฟื้นความสนใจในศาสนาชินโต วรรณคดีและประวัติศาสตร์โบราณของญี่ปุ่น พวกเขาเน้นแนวคิดความสำคัญของ “จิตวิญญาณ” แบบญี่ปุ่น เคารพและภูมิใจที่ได้อยู่ภายใต้โพธิสมภารของจักรพรรดิผู้เป็นเชื้อสายของเทพอะมะเตะระสุ นักคิดชาติศึกษากลุ่มหัวรุนแรงถึงกับมองว่าวัฒนธรรมจากจีนและชาติตะวันตกจะทำให้ญี่ปุ่นสูญเสียระเบียบธรรมเนียมแบบดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม สังคมญี่ปุ่นมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งทางแนวคิดในระยะนั้นด้วยวิธีการสร้างทัศนคติให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึกผูกพันกับผืนแผ่นดิน และเชื่อว่าจะดำรงความเป็นชาวญี่ปุ่นซึ่งมีประเพณีดั้งเดิมอันดีงามอยู่ได้โดยไม่ถูกครอบงำโดยต่างชาติ

แนวคิด *โคะกุกะกุ* หรือชาติศึกษานี้ เกิดขึ้นและพัฒนาจนมีความชัดเจนตั้งแต่ช่วงกลางสมัยเอโดะสืบเนื่องไปถึงยุคต่อไป เป็นศาสตร์ที่เดิมนักคิดชาวญี่ปุ่นที่ศึกษาวรรณคดีและประวัติศาสตร์โบราณ ตั้งแต่ก่อนสมัยที่ญี่ปุ่นจะรับวัฒนธรรมความเชื่อในลัทธิขงจื้อและพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศ เพื่อทำให้ “จิตวิญญาณความเป็นชาวญี่ปุ่น” ชัดเจน และนิยามวิถีดั้งเดิมแบบญี่ปุ่น ผู้ที่ทำให้ *โคะกุกะกุ* เป็นศาสตร์ครั้งแรกคือ คะตะโนะอะสุมะโระ (Kadanoazumaro 荷田春満) ซึ่งเป็นนักพรตผู้ประกอบพิธีทางศาสนาชินโตในศาลเจ้าฟูชิมิ (伏見神社の神官) ด้วยเล็งเห็นความจำเป็นในการสร้างความชัดเจนให้กับการนิยามจิตวิญญาณความเป็นญี่ปุ่นที่สืบทอดมาแต่อดีต เขาจึงให้การสนับสนุนการวิจัยภาษาและวรรณคดีโบราณ โดยตั้งสำนักและรับลูกศิษย์เพื่อถ่ายทอดกลวิธีการศึกษาที่เมืองเอโดะ ลูกศิษย์คนหนึ่งชื่อ คะโมะโนะมะบุชิ (Kamonomabuchi 賀茂真淵) เป็นบุตรชายของนักพรตผู้ประกอบพิธีทางศาสนาชินโตของศาลเจ้าโทโตะอุมิโนะกุนิ (遠江国) เมืองฮะมะมะทสุ (浜松) (จังหวัดมิสุโอะกะในปัจจุบัน) มะบุชิจึงทุ่มเทให้การค้นคว้าวิจัยจนเป็นที่เลื่องลือในฐานะนักคิดชาติศึกษา เป็นคนให้ความหมายของชาวญี่ปุ่นโบราณว่า “มีจิตใจสูงส่งและตรงไปตรงมา” (高く直き心)

นักคิดชาติศึกษาที่สืบทอดแนวคิดต่อจากมะบุชิคือ โมะโตะโอะริ โนะรินะงะ (Motoori Norinaga 本居宣長) ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการศึกษา *โคะจิกิ* เดิมโนะรินะงะเป็นแพทย์กุมารเวชที่เมืองมะทสุชะกะ อิเซะโนะกุนิ (伊勢国松阪) หรือจังหวัดมิเอะในปัจจุบัน เขาได้พบและเกิดความเลื่อมใสในตัวมะบุชิจนสมัครตัวเป็นศิษย์ศึกษาศาสตร์นี้อย่างจริงจัง ดังปรากฏเป็นผลงานตำราวิจัย *โคะจิกิ* ที่เรียกว่า “โคะจิกิเด็น” จำนวน 44 เล่ม เขาทำให้งานวิจัย *โคะจิกิ* และตำนานเทพเรื่องต่อมา โนะรินะงะได้เขียนหนังสือกล่าวถึงจิตวิญญาณที่แท้จริงของชาวญี่ปุ่นว่าเป็น “วิถีแบบปวงเทพ” ใน *โคะจิกิ* และ “โมะโนะโนะอะวะระระ (ความงามในความเศร้า สะเทือนใจ)” ใน *เก็นจิโมะโนะงะตะริ* (源氏物語) เขาเรียกร่องให้ละทิ้ง “ความรู้สึกแบบจีน” (漢意) และ

ฟื้นฟูหัวใจแบบญี่ปุ่น (大和心) ซึ่งเป็นจิตวิญญาณดั้งเดิมของชาวญี่ปุ่น กล่าวกันว่าเขามีลูกศิษย์ในสำนักถึง 500 คน

ผู้ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากโมะโตะโอะริและสืบทอดแนวคิดนี้ต่อมาคือ ฮิระตะ อะทซุตะเนะ (Hirata Atsutane 平田篤胤) เขามองชาติศึกษาเป็น “โกะกุซุอิฉุกิ” (国粹主義) หรือลัทธินิยมชาติบริสุทธิ (Japanese nationalism) สร้างแนวคิดเคารพจักรพรรดิ (sonnō 尊王) และฟื้นฟูศาสนาชินโตแบบดั้งเดิม (復古神道) ขึ้นมา เขาได้รณรงค์ต่อต้านศาสนาพุทธและความเชื่อแบบขงจื้ออย่างรุนแรง จนเกิดการปะทะทางความคิดกับรัฐบาลถึงขั้นโดนส่งตัวกลับบ้านเกิดคือ จังหวัดอะกิตะ (秋田) แม้กระนั้น การถ่ายทอดแนวคิดของเขายังดำเนินต่อ ส่งอิทธิพลต่อผู้อื่นที่เกิดความศรัทธาและเคารพระบอบจักรพรรดิเป็นจำนวนมาก งานเขียนหนึ่งของฮิระตะที่ชื่อ โคะโดะดะอิอิ หรือ “ความหมายยิ่งใหญ่ของวิถีโบราณ” (Kodōdai 古道大意) กล่าวถึงการสืบทอดแนวคิดในการวิจัยวรรณคดีโบราณของโมะโตะโอะริ และนำเสนอความหมายของ “ความเป็นญี่ปุ่น” ที่มีศาสนาชินโต ปวงเทพ และจักรพรรดิเป็นแกนหลัก มีความตอนหนึ่งว่า

「御国が神国であるいわれ、また賤しいわれわれにいたるまでも、神の子孫に相違ない理由などであります。また、天地のはじめ、いわゆる開闢より、天皇の御系統が連綿とお栄えになり、万国に並ぶ国なく、物もなすわざも万国にすぐれていること、また御国の人、神国であるゆえにおのずからに正しいまこと（真）の心をそなえていること、その心を古くより大和心とも、大和魂とも申していますが、これらのことをもあらまし申します。」

『古道大意 上巻』(中央公論：日本の名著²⁴「平田篤胤」p.85)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“ประเทศของพระองค์ท่านเป็นประเทศแห่งปวงเทพ ก่อนจะถึงรุ่นของพวกเรา ทายาทแห่งเทพที่แท้จริง ในสมัยแรกที่เริ่มมีฟ้าดิน ราชวงศ์จักรพรรดิได้สืบสานและนำพาให้เจริญรุ่งเรือง ไม่มีประเทศอื่นใดทัดเทียม ทุกสิ่งทุกวิถีก็เป็นเลิศ พลเมืองของประเทศของพระองค์ท่านมีความจริงใจ กระทำถูกต้องตามค่านองคลองธรรมด้วยตนเอง เพราะเป็นคนในประเทศแห่งปวงเทพ จิตใจนี้เรียกว่า “หัวใจยะมะโตะ” หรือ “จิตวิญญาณยะมะโตะ””

หน้า 85 โคะโดะดะอิอิ เล่ม 1

(ชุดรวมวรรณกรรมมีชื่อของญี่ปุ่น ฉบับที่ 24 ฮิระตะ อะทซุตะเนะ, Chuokōron)

การกล่าวถึง “ประเทศ”(国) หรือ “ชาติ”(国家) นั้นเป็นการนิยามความหมายของประเทศญี่ปุ่นที่เป็นหัวใจในการศึกษาวิจัยและผลิตผลงานของนักคิดชาติศึกษา แต่เมื่อศึกษาจากต้นฉบับ

โคะจิกิ แล้วไม่พบคำว่า “นิฮน” หรือ “ประเทศญี่ปุ่น” เลย ในขณะที่ใน นิฮนโอะเกกิ มีปรากฏหลายแห่ง ขอยกตัวอย่างตอนที่เทพอิสะนะมิและอิสะนะกิร่วมกันให้กำเนิดดินแดนดังนี้

ต้นฉบับ โคะจิกิ บรรยายว่า

是に、天つ神諸の命以ちて、伊邪那岐命、伊邪那美命、二柱の神に 詔はく、「是のただよへる国を修理ひ固め成せ」とのりたまひ、天の沼矛を賜ひて、言依し賜ひき。故、二柱の神、天の浮橋に立たして、其の沼矛を指し下ろして画きしかば、塩こをろこをろに画き鳴して、引き上げし時に、其の矛の末より垂り落ちし塩は、累り積りて島と成りき。是れ、淤能基呂島ぞ。

ทวยเทพทั้งหลายได้ส่งคู่เทพอิสะนะกิและอิสะนะมิว่า “พวกเจ้าจงจัดการกับแผ่นดินที่ลอยละล่องอยู่นี้ให้จับตัวกันจนกลายเป็นแผ่นดินและสร้างดินแดนขึ้นมา” พร้อมกับมอบหอกศักดิ์สิทธิ์ให้ ทั้งสองลงมายืนอยู่บนสะพานทอดเชื่อมระหว่างสวรรค์กับแผ่นดิน เอาหอกแทงลงไปกวณแผ่นดินโคลน เมื่อยกหอกขึ้น โคลนจากปลายหอกก็หยดลงมากองรวมกันจนกลายเป็นเกาะ เกาะนี้เรียกว่าเกาะโอะโนะโงะโระ

อรรถยา สุวรรณระดา, “เรียนรู้ตำนานเทพญี่ปุ่น จากวรรณกรรม โคะจิกิ”
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553

นิฮนโอะเกกิ บทที่ 4 ฉากที่ 1 ตำนานที่ 1 (日本書紀 神代上 第四段一書第一) กล่าว

然して後に宮を同じくして共に住まひて児を生みたまひ、大日本豊秋津洲と号す。

หลังจากนั้นทั้งสองก็อาศัยอยู่ด้วยกันในวัง ให้กำเนิดทารกชื่อ โอะยะมะโตะอะอะกิโท
สุชิมะ

นิฮนโอะเกกิ หน้า 31

โคะจิกิเดิน มีอธิบายเสริมการใช้หอกกวณทะเลแล้วกลายเป็นแผ่นดินว่า

又問、地となるべき物は何物なりしぞ、答、潮に濇りて濁れる物なりき、此は下に、女男大神指下沼矛以画者、塩許々袁々呂々と見え、書紀にも以天之瓊矛指下而探之、是獲滄溟、とあるを以て知べし、

“สิ่งที่ควรเป็นสวรรค์และสิ่งที่ควรเป็นแผ่นดินนั้นยังไม่ได้แยกตัวออกจากกัน มีสภาพเหมือนน้ำมันลอยบนน้ำเป็นแห่งๆ ทำไมแผ่นดินจึงเกิดขึ้นได้ล่ะหรือ ขอบอกว่าใน

ทะเลตอนนั้นเหมือนโคลนผสมน้ำ เมื่อเอาหอกจุ่มลงไปกววนแล้วจึงทำให้แข็งตัว กลายเป็นเกาะได้ ในนิฮนโอะมิเกะก็เก๋ไว้คล้ายกัน”

此は、産巢日神の産霊によりて、国土の初まるべき、神の御為なれば、今尋常の小理を以て、左に右に測云べきにあらず、今はたゞ其状をたとへていへるのみなり、

“นี่เป็นอภินิหารีย์ของเทพมุซุบิ เป็นการทำให้เกิดเป็นแผ่นดินในครั้งแรกด้วยวิธีของปวงเทพ เราไม่อาจคาดเดาหาเหตุผลตามแบบชีวิตจริงทั่วไปได้ การกววนแล้วทำให้เกิดเป็นแผ่นดินนี้ เป็นเพียงการยกตัวอย่างเปรียบเทียบกับลักษณะเท่านั้น”

神野志隆光 (2010) 『本居宣長『古事記伝』を読む I』 講談社
โคโนะฉิมิ ทะกะกะมิทซุ (2010) “อ่านโคะจิกิเด็น ของโอะมิโตะโอะริ โนะรินะระะ” หน้า 60-62

ตำนานตอนกำเนิดดินแดน(หรือกำเนิดประเทศญี่ปุ่น)ที่ปรากฏใน โคะจิกิ การที่เทพชายหญิงสององค์ให้กำเนิดดินแดน อาจไม่ได้หมายถึงประเทศญี่ปุ่น ใน นิฮนโอะมิเกะ ใช้คำว่า โอะยะมะโตะอะกิโทสุฉิมิะ (おほやまととよあき つしま 大日本豊秋津洲) หมายถึงเกาะฮอนชู คำว่า โยะมะโตะ ที่เขียนเป็นอักษรพ้องกับ นิฮน คือคำเรียกที่แสดงถึงท้องถิ่นเมืองยะมะโตะ (日本の大和の国) ต่อมาทั้งจังหวัดนาระถูกเรียกว่าประเทศยะมะโตะ ภายหลังจึงกลายเป็นชื่อเรียกประเทศญี่ปุ่น

ในแง่ โคะกุกะกุ (ชาติศึกษา) แล้ว ตำนานเทพญี่ปุ่นจำเป็นต้องระบุการให้กำเนิดประเทศญี่ปุ่นและคำว่า “ประเทศญี่ปุ่น” ให้ชัดเจน เพื่อสร้างอุดมการณ์เกี่ยวกับกำเนิดและรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของชาวญี่ปุ่น แต่ถึงกระนั้น โอะมิโตะโอะริก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงต้นฉบับโคะจิกิ เขาเพียงอธิบายเพิ่ม สำหรับฉากการให้กำเนิดแผ่นดินนี้ เขาไม่ได้เสริมด้วยคำว่า “ญี่ปุ่น” เข้าไปใน โคะจิกิเด็น แต่ได้แสดงความคิดเห็นว่าเทพมีพลังนำพิศวงที่เกินกว่าที่มนุษย์จะจินตนาการได้ เขาให้ความสำคัญกับความเป็นญี่ปุ่นที่มีมาแต่เดิม ตั้งแต่ครั้งที่ยังไม่มีวัฒนธรรมจีนเข้ามาในประเทศ เขาใช้คำว่า “ยะมะโตะโงะโกะโระะ” (yamatogokoro やまとごころ) “อินชิเอะโงะโกะโระะ” (inshiegokoro いにしへごころ (古意)) ในงานเขียนจำนวนมากอธิบายถึง “จิตใจอันเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิม” คำว่า “ยะมะโตะ” จึงมีความหมายว่า ประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นดินแดนเก่าแก่แต่โบราณนักคิด โคะกุกะกุ รุ่นถัดมาคือ ฮิระตะ อะทซุตะนะะ ได้นำนิยามจิตวิญญาณแบบญี่ปุ่นของ โอะมิโตะโอะริมาถ่ายทอดโดยเรียกว่า “หัวใจยะมะโตะ” (大和心) หรือ “จิตวิญญาณยะมะโตะ” (大和魂) การเขียนตำนานเทพใหม่ในยุคเอโดะนี้ได้นำคำนิยามที่สื่อความหมายถึงความเป็นญี่ปุ่นแบบดั้งเดิมมานำและทำให้ชัดเจนขึ้น

ผู้วิจัยของสรุปความเป็นมาและการพัฒนาแนวคิดชาติศึกษาของนักคิด 4 คนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ดังตารางต่อไปนี้¹⁰⁶

ตาราง 2.4 ความเป็นมาและการพัฒนาแนวคิด โคะกุกะกุ (ชาติศึกษา)

บุคคลสำคัญ	สิ่งที่นำเสนอ	ผลงานสำคัญ	การพัฒนาแนวคิด
คะตะโนะอะซะ สุมะโระ(1669- 1736)	สร้างความชัดเจนใน การศึกษาวิถีโบราณจาก ภาษาและวรรณคดีโบราณ	Sōgakkōkei(創学校啓)หนังสือ แนวคิดต่อต้านการปลูกฝังแนวคิด ทางลัทธิขงจื้อในการเรียนการสอน ของโรงเรียนสังกัดแคว้นและรัฐบาล	สร้างแนวคิด โคะ กุกะกุ
คะโมะโนะมะ บุชิ (1697-1769)	วิจารณ์ลัทธิขงจื้อและ ศาสนาพุทธ สรรเสริญว่า ชาวญี่ปุ่นโบราณมีจิตใจที่ สูงส่งและตรงไปตรงมา เน้นให้ฟื้นฟูวิถีแบบญี่ปุ่น โบราณขึ้นใหม่	Manyōkō (万葉考) ตำราวิจัย หนังสือรวมกวีนิพนธ์มันโยฉุ Kokuikō (国意考) ตำราวิจัยภาษา บทกลอนและการถ่ายทอด ความหมายในวรรณคดีโบราณ	สร้างแนวคิด โคะ กุกะกุ
โมะโตะโอะริ โนะรินะงะ (1730-1801)	ทบทวนและวิจัยด้านจิต วิญญาณของชาวญี่ปุ่น โดยศึกษาจากวรรณคดี โบราณ เน้นการละทิ้ง ความรู้สึกลับแบบจีน และ ฟื้นฟูหัวใจแบบญี่ปุ่นดั้งเดิม	Tamaogushi (玉小櫛) “หัวใจเล็ก ประดับลูกแก้ว” ตำราศึกษาศิลปะ การประพันธ์วรรณคดีโบราณ โดยเฉพาะ เก็นจิโมะโนะงะวะริ Kojikiden (古事記伝) ตำราการ อ่านและวิจัย โคะจิกิ	ยุคแห่งความ รุ่งเรืองและ แพร่หลาย
ฮิระตะ อะทซุ ตะเนะ (1776-1843)	ฟื้นฟูศาสนาชินโตแบบ ดั้งเดิม ต่อด้านศาสนาพุทธ และความเชื่อแบบขงจื้อ สร้างแนวคิดเคารพ จักรพรรดิ นำไปสู่ อุดมการณ์ชาตินิยมต่อมา	Koshichō (古史徴) กล่าวถึง ตำนานดั้งเดิม ตำนานในวรรณคดี และความเชื่อเรื่องเทพของคนโบราณ Kodōdaii(古道大意) “ความหมาย ของวิถีโบราณ” ความมีเอกลักษณ์ โดดเด่นของญี่ปุ่นที่ไม่มีที่ไหนเหมือน	พัฒนาแนวคิด สืบ ทอดต่อยุคถัดไป

¹⁰⁶ เรียบเรียงจากเนื้อหาใน “เข้าใจอย่างรวดเร็ว ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น” 河合敦(2005) 『早わかり 日本史』 日本実業出版社, pp.122-123.

อุเอะดะ มะซะอะกิ (Ueda Masaaki 上田正昭) กล่าวใน “เจาะลึกวัฒนธรรมโบราณ”¹⁰⁷ เกี่ยวกับประวัติแนวคิดใน โคะจิกิ และ นิฮนโอะกะกิ ความตอนหนึ่งว่า “กิกิไม่เพียงแต่มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่สมัยคินเซะอิ(Kinsei 近世)¹⁰⁸ ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดกระแสแนวคิดชาติศึกษา (Kokugaku 国学) ลัทธิขงจื้อ(Jugaku 儒学) แต่หลังจากสมัยเมจิยังมีอิทธิพลต่อการศึกษา ประวัติศาสตร์มากเกินกว่าที่เราคิด ทฤษฎีกิกิ (Kikiron 記紀論) ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเรื่องของสมัยโบราณเท่านั้น” อุเอะดะยังกล่าวว่า “แนวคิดในสมัยคินเซะอินั้น นักชาติศึกษามักใช้ โคะจิกิ ในขณะที่นักคิดลัทธิขงจื้อใช้ นิฮนโอะกะกิ เป็นคัมภีร์หลัก จนเมื่อค.ศ.1881 คือรัฐบาลเมจิกำหนดระเบียบการเรียนการสอนชั้นประถมศึกษา (Shōgakkō kyōsoku kōryō 小学校教則綱領) ทำให้มีการรณรงค์ด้าน “ระบบสร้างชาติ(kenoku taisei 建国の体制)” กิกิ ถูกใช้เป็นคัมภีร์สำหรับรัฐชาติ โดยเฉพาะตำนานส่วนที่เกี่ยวกับการขยายอำนาจของจักรพรรดิจิมมุ สร้างแนวคิด “ทหารของจักรพรรดิ” (kōgun 皇軍)” จะเห็นว่า โคะจิกิ ไม่ได้นำเสนอประวัติศาสตร์ในสมัยโบราณ หรือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่หากศึกษาวิธีการและการนำ โคะจิกิ มาใช้ในแต่ละสมัย จะทำให้ทราบถึงแนวคิดที่เปลี่ยนไปของชาวญี่ปุ่นด้วย กล่าวได้ว่าการนำมาใช้นี้คือการผลิตซ้ำในมุมมองใหม่ ไม่ว่าจะทำให้เกิดการรณรงค์เกี่ยวกับแนวคิดทางศาสนาหรือการเมืองการปกครองอย่างไร แก่นหลักของการนำเสนอคือ ตำนานเทพเชื่อมโยงกับจักรพรรดิและความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ

การนำตำนานเทพมาใช้เพื่อสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง โดยใช้ประวัติการสร้างดินแดนมาโยงกับการสร้างประเทศญี่ปุ่น หรือนำความสำคัญของเทพทั้งหลายที่เป็นบรรพบุรุษของจักรพรรดิ เพื่อแสดงความเป็นสมมติเทพของจักรพรรดิซึ่งคนญี่ปุ่นควรให้ความเคารพศรัทธาอย่างสูงสุด เหล่านี้ล้วนเป็นการนำตำนานเดิมของ โคะจิกิ และ นิฮนโอะกะกิ มาผสมผสานและเล่าใหม่ ซึ่งหมายถึงการผสมความน่าเชื่อถือในฐานะตำราประวัติศาสตร์เข้ากับความเป็นนิทานหรือเรื่องเล่าแสนสนุกที่ง่ายและชวนให้ผู้อ่านคล้อยตาม ปราบกฎการณ์การรวมงานเขียนทั้งสองเข้าด้วยกันนี้ คือการเรียกรวมว่า “ตำนานเทพกิกิ” (kikishinwa 記紀神話) แม้จะเป็นการเรียกในยุคถัดไปหรือหลังจากญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยใหม่แล้วก็ตาม แต่แนวคิดชาติศึกษามีผู้ริเริ่มตั้งแต่สมัยปลายเอโดะและพัฒนาจนกลายเป็นอุดมการณ์รักชาติอันแรงกล้า เนื้อหาของการถ่ายทอดแนวคิดค่อยๆ เปลี่ยนแปลงตามกระแสสังคมที่เปลี่ยนไป จากที่นักชาติศึกษาชื่อคะโมะโนะมะนุชิ นำหนังสือรวมกวีนิพนธ์มันโยดงมาเขียนเป็นตำราเพื่ออ่านวรรณคดีโบราณนี้ สร้างแรงบันดาลใจแก่โอะโตะโอะริ

¹⁰⁷ 上田正昭(1977) 『古代文化の探究』 講談社、pp.12-13

¹⁰⁸ 近世 Modern age การแบ่งสมัยทางวรรณกรรมและวัฒนธรรมของญี่ปุ่น โดยทั่วไปแล้วหมายถึงสมัยเอโดะ (ค.ศ.1600-1867)

โนะรินะจะจนนำ *โคะจิกิ* มาเขียนใหม่เป็น *โคะจิกิเด็น* ด้วยความสนใจในวัฒนธรรมดั้งเดิมและวรรณคดีโบราณ ฮิระตะ อะทซุตะเนะ ลูกศิษย์ของเขาสืบทอดแนวคิด *โคะกุกะกุ* แต่พัฒนาเป็น *โกะกุกุซุอิมุกิ* (国粹主義) หรือลัทธินิยมชาติบริสุทธ์ ทำให้การศึกษาเรื่องราวความเป็นชาติของญี่ปุ่นเปลี่ยนภาพลักษณ์ไปเป็น “การต่อต้านความไม่เป็นญี่ปุ่น” มากขึ้น

2.4.3 *โคะจิกิเด็น* ตำราเพื่อการอ่าน *โคะจิกิ*

โคะจิกิ อาจไม่ได้ถูกอ่านต่อเนื่องและแพร่หลายถึงปัจจุบันหากไม่มีตำราวิจัยวรรณกรรมชื่อ “*โคะจิกิเด็น*” (Kojikiden 古事記伝) ผลงานของโมะโตะโอะริ โนะรินะจะ (本居宣長 1730-1801)

โมะโตะโอะริ โนะรินะจะเป็นนักคิด นักวิชาการ และนักชาติศึกษาที่เรียกว่า “*โคะกุกะกุ*” (国学) โคะยะซุ โนะบุคุนิ(子安宣邦,2005) ได้กล่าวถึงโมะโตะโอะริไว้ดังนี้ “การผลิตซ้ำเรื่องราวของโมะโตะโอะริในญี่ปุ่นสมัยใหม่ ไม่ใช่การศึกษาตัวโมะโตะโอะริเอง แต่เป็นการให้ความหมาย คำกล่าวของเขาที่เคยพูดถึงอัตลักษณ์ชาวญี่ปุ่น การพยายามพูดถึง “ความเป็นญี่ปุ่น” ว่า “สิ่งที่เรียกว่าญี่ปุ่นคืออะไร” ดังนั้นผลงานของโมะโตะโอะริจึงมีการนำมาอ่านหรือศึกษาใหม่อยู่เสมอ สิ่งสำคัญที่สุดในการสร้างสรรค์งานของเขาคือการได้ค้นพบ *โคะจิกิ*”¹⁰⁹ การเขียน *โคะจิกิเด็น* คือความพยายามอ่าน *โคะจิกิ* และนิยามความเป็นญี่ปุ่นในแบบของโมะโตะโอะริ อาจเรียกได้ว่า *โคะจิกิ* ฉบับอื่นๆ ที่มีการเขียนขึ้นต่อมามีภายหลังนั้นคือการผลิตซ้ำงานของโมะโตะโอะริ

โมะโตะโอะริเขียนตำราเพื่อการอ่านและวิเคราะห์ *โคะจิกิ* ชื่อ “*โคะจิกิเด็น*” ตั้งแต่ค.ศ. 1763-1798 รวมเป็นเวลา 35 ปี มีทั้งหมด 44 เล่ม ต้นฉบับ *โคะจิกิ* ที่เขาใช้ในการศึกษาเพื่อเขียนตำรานี้คือ ฉบับของวัดชิมปุกุ (Shinpuikuji 真福寺本) ซึ่งเป็น *โคะจิกิ* ฉบับคัดลอกที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่นที่เหลือครบทั้งสามเล่ม สันนิษฐานว่าคัดลอกโดยพระชื่อเคนยู (Kenyu 賢瑜) เมื่อประมาณ ค.ศ.1371-1372 โมะโตะโอะริได้ศึกษาวรรณคดีโบราณและหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ มากมายก่อนที่จะเริ่มเขียน *โคะจิกิเด็น* อย่างจริงจังเมื่ออายุ 35 *โคะจิกิเด็น* เป็นงานวิเคราะห์วรรณกรรมที่ทรงคุณค่าแม้ในปัจจุบัน กล่าวกันว่าจำเป็นอย่างมากหากต้องการอ่าน *โคะจิกิ* ให้ลึกซึ้งและเข้าใจแจ่มแจ้ง

ในสมัยเอโดะ เป็นยุคที่ชาวญี่ปุ่นให้ความสนใจในการเรียน มีสำนักครูให้สมัครตัวเป็นลูกศิษย์เพื่อศึกษาหาความรู้เกิดขึ้นมากมาย การฝากฝังลูกหลานเข้าโรงเรียนวัดที่เรียกว่า “*เทะระโกะ*

¹⁰⁹ 子安宣邦(2005) 『本居宣長』岩波書店、pp.3-4

ยะ” (Terakoya 寺子屋) แพรวหลายชิ้น แม้จะเป็นลูกชายพ่อค้า ไม่ได้มีบรรดาศักดิ์หรือมีเชื้อสายของตระกูลนักรบ แต่โมะโตะโอะริก็ชอบอ่านเขียนและหาความรู้ มีความใฝ่ฝันจะเรียบเรียงสารานุกรมมาตั้งแต่เด็ก บิดาของเขาเสียชีวิตตั้งแต่เขายังอายุ 11 ปี จำเป็นต้องสืบทอดกิจการค้าขายต่อจากบิดา แต่เขาไม่มีหัวทางการค้าจึงเลือกเส้นทางทางการแพทย์ เมื่อเขาอายุ 23 เขาได้เดินทางไปเป็นแพทย์ฝึกหัดที่วัดในสังกัดของแคว้นฮิโรชิม่า ทำให้ได้พบกับแพทย์คนอื่นๆ ที่มีความศรัทธาในลัทธิขงจื้อ เขาศึกษาการแพทย์อย่างจริงจังที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นยังได้เรียนรู้ศาสนาชินโต แนวคิดขงจื้อ วรรณคดีโบราณและบทกลอนทั้งของจีนและญี่ปุ่น เขาเดินทางกลับบ้านเกิดที่เมืองมะทซุชะกะเมื่อค.ศ.1757 เปิดคลินิกการแพทย์จนผู้คนในเมืองขนานนามเขาว่าเป็น “หมอในเมืองเล็ก” หรือ มะชิอิชิ (町医師) นอกจากการตรวจรักษาผู้คนแล้ว เขายังให้เวลากับการค้นคว้าวิจัยวรรณคดีโบราณ และได้เขียนบทวิจารณ์ต่างๆ มากมาย ในที่สุดเขาก็ได้พบกับบุคคลที่เป็นแรงบันดาลใจให้ชีวิตของเขาเปลี่ยนไป นั่นคือนักชาติศึกษา (国学者) คนหนึ่งชื่อ คะโมะโนะมะบุชิ (Kamo no mabuchi 賀茂真淵 1697-1769) การพบกันของบุคคลทั้งสองนี้สร้างจุดเปลี่ยนของการอ่านและผลิตซ้ำตำนานเทพ โคะจิกิ

ในงานเขียนชื่อ “ทะมะกะทซุมะ” (Tamakatsuma 玉勝間) ตอน “คืนหนึ่งในมะทซุชะกะ” ได้ระบุถึงเรื่องราวการพบกันไว้ว่า “ระหว่างที่โนะรินะงะได้ไปเยือนที่พักของคะโมะโนะมะบุชิ ขณะที่เขาเดินทางท่องเที่ยวและแวะที่เมืองมะทซุชะกะ โนะรินะงะเคยอ่านและประทับใจงานเขียนของมะบุชิเกี่ยวกับหนังสือรวมกวีนิพนธ์ *มันโยฉู* อยู่ก่อนแล้ว คืนที่ได้พบกันเขาจึงรู้สึกยินดีอย่างมากที่ได้พบบุคคลที่เคารพเลื่อมใส มะบุชิกกล่าวต่อโนะรินะงะว่า ในการศึกษาเรื่องราวในอดีตของญี่ปุ่นด้วยภาษาโบราณ โคะจิกิ มีความสำคัญต่อจาก *มันโยฉู* แต่ตัวเขาเองคงไม่สามารถทำได้ อยากให้โนะรินะงะวิจัยโคะจิกิ ต่อไป”¹¹⁰ โมะโตะโอะริได้เข้าศึกษาในสำนักของมะบุชิเมื่อค.ศ. 1764 และเริ่มลงมือวิจัยโคะจิกิ อย่างจริงจังตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เขาใช้เวลากว่าสามสิบปีในชีวิตอ่านและเขียน โคะจิกิ เติบโต ผลงานนี้สำเร็จเมื่อเขาอายุ 69 ปี หลังจากนั้น 3 ปีเขาก็เสียชีวิต

โยะฉิดะ โยะฉิยุกิ (Yoshida Yoshiyuki 吉田悦之) นักวิจัยประจำหอจดหมายเหตุโมะโตะโอะริโนะรินะงะ (Motoori Norinaga Kinenkan 本居宣長記念館) กล่าวว่า “โนะรินะงะเป็นคนญี่ปุ่นคนแรกที่ประสบความสำเร็จในการทำความรู้ให้เป็นข้อมูล”¹¹¹ หมายความว่าเขาพยายามถ่ายทอดสิ่งที่ค้นคว้ามาให้ประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง

¹¹⁰ 斉藤英喜(2012) 『古事記はいかに読まれてきたか〈神話〉の変貌』吉川弘文館, pp.14-15

¹¹¹ 吉田悦之 (2002) 『『古事記伝』拾い読み』、伊勢の国・松阪十楽, pp. 16-17

สุรางค์ศรี ต้นเสียงสมแสดงความเห็นเกี่ยวกับการวิจัย โคะจิกิ สรุปความตอนหนึ่งได้ว่า “โมะโตะโอะริ และนักปราชญ์ในกลุ่มเดียวกันกระตุ้นให้ชาวญี่ปุ่นหันกลับไปศึกษาทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่น การศึกษา โคะจิกิ และให้คุณค่าวรรณกรรมเรื่องนี้ในฐานะ วัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่น มีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดทางการเมือง คือเป็นการลดอำนาจ และความสำคัญของสถาบันโชกุน และหันไปให้ความสำคัญต่อสถาบันจักรพรรดิ ความศักดิ์สิทธิ์ และการถือกำเนิดมาจากเทพเจ้า เป็นการลดความสำคัญของลัทธิขงจื้อซึ่งเป็นลัทธิแห่งชาติใน สมัยโทะกุงะวะ เหตุการณ์การล้มล้างรัฐบาลนำโดยโชกุนโทะกุงะวะที่เอโดะ และสถาปนาการปกครองประเทศที่มีจักรพรรดิเป็นประมุข เป็นการฟื้นฟูสถาบันจักรพรรดิให้กลับมาใช้อำนาจอีกครั้งหนึ่ง”¹¹²

โมะโตะโอะริ โนะริเนงะแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเทพของคนญี่ปุ่นว่า ศาสนาดั้งเดิมของญี่ปุ่นคือความเชื่อและการปฏิบัติตามธรรมเนียมของชินโต ซึ่งมีรากฐานมาจาก ความเคารพศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในธรรมชาติรอบตัว ต่างจากศาสนาพุทธหรือลัทธิ ขงจื้อซึ่งเป็นสิ่งที่รับมาจากต่างชาติ เขาเขียนเกี่ยวกับ “คะมิ” หรือ เทพ ไว้ดังนี้

“ข้าพเจ้าเองก็ยังไม่เข้าใจความหมายของคำว่า คะมิ

อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้วหมายถึงเทพเจ้า ในสรวงสวรรค์และโลกมนุษย์ ซึ่งปรากฏอยู่ในตำนานโบราณ และเป็นวิญญาณของวิหารต่างๆ ซึ่งมีผู้มาให้การนับถือบูชา แ่นละ คำนี้ต้องรวมไปถึงมนุษย์และสิ่งต่างๆ เช่น นก สัตว์ป่า ต้นไม้ พืชพรรณ ทะเล ภูเขา และอื่นๆ ในการใช้ของสมัยโบราณใช้เกี่ยวกับสิ่งใดก็ได้ที่อยู่เหนือสิ่งธรรมดา มีอำนาจเหนือหรือทำให้เกิดความรู้สึกหวาดกลัว ก็เรียก คะมิ ทั้งสิ้น ความชั่ว ภัย และสิ่ง ลึกลับนั้น ถ้ามีมากและน่ากลัวกว่าธรรมดา ก็เรียก คะมิ เช่นกัน ถึงแม้ว่าคนคนหนึ่ง จะไม่เป็นคะมิของทั้งประเทศ ก็อาจเป็นคะมิของภาค หมู่ บ้านและครอบครัวแล้วแต่ ตำแหน่งหน้าที่ของเขา”¹¹³

คำแปลโดยเพ็ญศรี กาญจนินัย จากบทความ “ศาสนาของญี่ปุ่น”

¹¹² สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม “ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่”, สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551 (หน้า 30-35)

¹¹³ วิลเลียม ฮีโอดอร์ เดอบาร์เขียน เพ็ญศรี กาญจนินัยแปล “ศาสนาของญี่ปุ่น”, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ.2522, p5.

โมะโตะโอะริเรียก *คะมิ* โดยทั่วไปแล้วหมายถึงเทพเจ้า แต่เป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ความเชื่อและความศรัทธาของชาวญี่ปุ่นที่มีต่อ *คะมิ* หมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อธิบายไม่ได้ มีอยู่รอบตัวเรา ทั้งสิ่งดีและสิ่งร้าย รวมถึงวิญญาณของมนุษย์ด้วย เมื่อคนตาย วิญญาณของเขาจะไปสถิตในธรรมชาติ และเป็นเทพอารักษ์ให้บุตรหลานต่อไป พิธีกรรมในลัทธิชินโต คือการขอพรเทพเจ้า พิธีบวงสรวงบูชา การขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากตัว พิธีเฉลิมฉลองและงานเทศกาลที่มีมาจากการแสดงความเคารพต่อเทพเจ้าซึ่งสถิตอยู่รอบตัว ลัทธิชินโตมีทัศนคติที่ดีต่อโลก ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปอย่างเรียบง่าย งานเขียนของโมะโตะโอะริแสดงความเห็นและบทวิเคราะห์ที่เกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมของญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ ไม่ได้มีเนื้อหา “รักชาติสุดขั้ว” เหมือนที่มีความพยายามโยงแนวคิดของชินโตเข้ากับการเมืองและจักรพรรดิในภายหลัง ซึ่งทำให้เกิดเป็นแนวคิดปลุกกระดมให้เกิดสงคราม

ต่อมานักคิดชื่อ ฮิระตะ อะทซุตะเนะ (Hirata Atsutane 平田篤胤) เป็นศิษย์และผู้สืบทอดอุดมการณ์ต่อจากโมะโตะโอะริ ได้นำแนวคิดลัทธิชินโตและ *โคะกุกะกุ* มาพัฒนาจนกลายเป็นอุดมการณ์รักชาติสุดขั้ว โดยเขาได้ยืนยันว่า “ประเทศญี่ปุ่นไม่เพียงเหนือว่าประเทศจีน แต่ยังเป็นชาติที่โดดเด่นและพิเศษกว่าที่ใดในโลก ญี่ปุ่นเป็นแหล่งกำเนิดเทพทั้งหลาย เหมาะสมกับคำกล่าวขานว่าเป็นประเทศแห่งปวงเทพ” หลังจากนั้นจึงเกิดการนำแนวคิดความเชื่อแบบชินโต ผสมกับลัทธิขงจื้อ กลายเป็นแนวคิดใหม่ซึ่งสำนักมิโตะ (mitogaku 水戸学) เป็นผู้พัฒนา เรียกว่า “โคะกุตะอิ” (国体) มีแนวคิดหลักคือ “การปกครองแห่งชาติที่มีลักษณะเด่นของญี่ปุ่นนั้นมีรากฐานอยู่บนความสำคัญของการที่สถาบันจักรพรรดิสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นเทพเจ้า การย้ายเรื่องเทพแห่งดวงอาทิตย์และคำสั่งให้ทายาทมาปกครองโลก” แนวคิดที่พัฒนาจาก *โคะกุกะกุ* ดั้งเดิมเหล่านี้ สร้างภาพลักษณ์ความยิ่งใหญ่เหนือสิ่งอื่นใดของจักรพรรดิ และปลุกใจให้ประชาชนเกิดความรักชาติและศรัทธาในจักรพรรดิซึ่งมีความพิเศษเพราะเป็นทายาทของเทพแห่งดวงอาทิตย์ ซึ่งเป็นที่นับถือมาแต่โบราณ

กล่าวกันว่า โมะโตะโอะริเป็นบุคคลที่ทำให้แนวคิด *โคะกุกะกุ* เฟื่องฟูและแพร่หลาย ทำให้เขาถูกโยกไปอยู่กลุ่มเดียวกับนักคิดหัวขวาที่สนับสนุนสงครามในยุคต่อมา แต่จากการศึกษาประวัติและผลงานของเขา ผู้วิจัยเชื่อว่า โมะโตะโอะริ เป็นนักวิจัยที่ชื่นชมในประวัติศาสตร์และวรรณกรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่น เขาจึงทุ่มเทกับการศึกษาและเขียนตำราการอ่าน *โคะจิกิ* เพื่อรื้อฟื้นความสำคัญของวัฒนธรรมที่ชาวญี่ปุ่นมีมาแต่อดีต และเพื่อให้งานเขียนโบราณนี้คงอยู่ในสังคมญี่ปุ่นต่อไป เขาตระหนักถึงคุณค่าของตำนานเทพ โดยเฉพาะ *โคะจิกิ* ในฐานะที่เป็นวรรณกรรมโบราณ ซึ่งสะท้อนวัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่น

“โคะจิกิเด็น” เป็นตำราสำหรับช่วยตีความ โคะจิกิ ในขณะที่เป็นงานเขียนที่สร้างสรรค์จากการศึกษาด้านต่างๆ อย่างถี่ถ้วนของโมะโตะโอะริ เมื่อกล่าวถึง “ตำนานเทพญี่ปุ่น” ชาวญี่ปุ่นในปัจจุบันจะนึกถึง โคะจิกิ ซึ่งมีเรื่องเล่าสนุกสนานและอยู่ในความทรงจำมากกว่า นิฮนโอะกิ ภาพลักษณ์ที่ชาวญี่ปุ่นมีต่อตำนานเทพนี้ น่าจะมีต้นตอทางความคิดจาก โคะจิกิเด็น เนื่องจากมีการระบุไว้เป็นครั้งแรกว่า โคะจิกิ เป็นนิทานมุขปาฐะที่ไม่ได้มีการผสมผสานการอ่านตามแบบแผนของอักษรจีนซึ่งอาจทำให้เสียอรรถรสไป

「此記（古事記）は、字の文をもかざらずて、もはら古語をむねとはして、古への実のありさまを失はじと勤たる」

「古事記伝 古記典等総論」

หนังสือนี้ (โคะจิกิ) มีลักษณะพิเศษทั้งอักษรและประโยค คือเป็นภาษาโบราณที่เล่าเรื่องจริงที่ถ่ายทอดกันมาแต่อดีต

โคะจิกิเด็น Kokitentōsōron

「さて世間に有とあることは、此ノ天地を始めて、万の物も事業も悉に皆、此ノ二柱の産巢日大御神の産靈に資て成出るものなり」
สรรพสิ่งบนโลกเรานี้ทั้งหลายทั้งปวงเกิดเมื่อเริ่มมีฟ้าและแผ่นดิน ล้วนเกิดจากการสรรค์สร้างโดยอภินิหารของเทพมุซุบิทั้งสอง¹¹⁴

โคโนะฉิมิ ทะกะกะมิทซุ(2010) “อ่านโคะจิกิเด็น ของโมะโตะโอะริ โนะรินะงะ”¹¹⁵

โมะโตะโอะริอ่าน โคะจิกิ แล้วถ่ายทอดความคิดของเขาผ่าน โคะจิกิเด็น ว่า โคะจิกินั้นเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับโลก ความสัมพันธ์ของปวงเทพทั้งหลายที่มีต่อการเกิดสรรพสิ่ง การกระทำของเทพหรือปรากฏการณ์อภินิหาร ที่มีล้วนเป็นสิ่งน่าพิศวงและเหนือธรรมชาติ แต่มีเหตุผลของเทพคุณค่าของ โคะจิกิ ที่มีเหนือกว่า นิฮนโอะกิ ในความคิดของโมะโตะโอะริคือ โคะจิกิ มีความเป็นญี่ปุ่นแท้ๆ แสดงวัฒนธรรมดั้งเดิมที่คนญี่ปุ่นโบราณสืบทอดต่อกันมา ไม่มีการนำรูปแบบการเขียนอักษรหรือแนวคิดที่เป็นแบบจีนผสม

¹¹⁴ หมายถึงเทพทะกะกะมิซุกับเทพคะมิซุบิ (高御産巢日神、神産巢日神) ซึ่งคำว่า “มุซุบิ” แปลว่า “การให้กำเนิดด้วยพลังลึกลับ” ทั้งสองเป็นเทพที่จัดอยู่ในอีกชั้นหนึ่งของฟ้า ไม่มีรูปร่างปรากฏให้เห็น แต่เป็นผู้ส่งเทพอิสระนะกิและอิสระนะมิมาเพื่อให้เกิดสรรพสิ่งบนโลก ในโคะจิกิ เทพทะกะกะมิซุจะมีบทบาทให้การสนับสนุนเทพอะมะเตะระซุอยู่เสมอ

¹¹⁵ 神野志隆光(2010) 『本居宣長『古事記伝』を読む I』講談社, pp.41-42.

โคะจิกิ เล่าตำนานการเกิดเทพอะมะเตะระซุว่า

ขณะที่ล้างตาซ้ายได้บังเกิดมหาเทพอะมะเตะระซุ ขณะที่ล้างตาขวาบังเกิดเทพที่ซุกุโยะมิ ขณะที่ล้างจมูกบังเกิดเทพทะเกะสะยะซุซุชะโนะโอะ ตั้งแต่เทพยะโตะมะงะที่ซุกิที่กล่าวมาข้างต้นจนถึงเทพอะมะซุซุชะโนะโอะรวมจำนวนทั้งสิ้น 10 องค์ ล้วนเป็นเทพที่เกิดจากการชำระล้างร่างกายให้สะอาด ในขณะนั้นเองเทพอิสะนะกิได้กล่าวขึ้นด้วยความดีใจว่า “ข้าได้ให้กำเนิดบุตรมากมายจนในที่สุดได้ให้กำเนิดบุตรอันประเสริฐมา 3 คน ว่าแล้วจึงมอบสร้อยมณีที่ส่องแสงเป็นประกายแวววาวแก่เทพอะมะเตะระซุ แล้วสั่งว่า “เจ้าจงปกครองสรรพสวรรค์ทะกะมะโนะสะระ” ถัดไปจึงสั่งเทพที่ซุกุโยะมิว่า “เจ้าจงปกครองโลกยามราตรี” แล้วสั่งเทพทะเกะสะยะซุซุชะโนะโอะว่า “เจ้าจงปกครองท้องทะเล”

อรรถยา สุวรรณระดา

“เรียนรู้ตำนานเทพญี่ปุ่นจากวรรณกรรม โคะจิกิ” หน้า 18-19

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553

โคะจิกิเด็น กล่าวเสริมเกี่ยวกับกำเนิดเทพอะมะเตะระซุว่า

天地の共無窮に高天原を所知見て、天地の表裏を、くまなく御照し坐まして、天下にあらゆる万国、此御霊を蒙らずと云ことなれば、天地の限の大君主に坐々て、世に無上至尊きは、此大御神になむましましける (291)

神野志隆光(2010)『本居宣長『古事記伝』を読む I』講談社, p. 117

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เทพอะมะเตะระซุบังเกิดและอยู่ยงชั่ววันรันดรพร้อมกับฟ้าดิน ส่องแสงสว่างไปทั่วหล้า ไม่มีประเทศใดในทั่วปฐพีจะไม่ได้รับพรนี้ ทรงเป็นเทพผู้อยู่เบื้องบนเหนือสิ่งใดในโลก

โคะโนะมิ ทะกะมิทซุ(2010) “อ่านโคะจิกิเด็น ของโมะโตะโอะริ โนะรินะงะ” หน้า 117

กล่าวได้ว่าในมุมมองของโมะโตะโอะริ เทพอะมะเตะระซุเป็นเทพแห่งดวงอาทิตย์ที่บังเกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่น และมีพรอันประเสริฐคือแสงสว่างที่แผ่ไปถึงทุกที่ทั่วสากลโลก คำว่า “ประเทศทั้งหลาย” (万国) สำหรับเขาหมายถึงประเทศใดๆ ทั้งหมดที่อยู่ใต้ฟ้านี้ โคะโนะมิ ทะกะมิทซุกล่าวว่า “ใน โคะจิกิเด็น ใช้คำว่า แผ่นดิน(国土) แทนคำว่า อะมิวะระโนะนะกะที่ซุกุอิ¹¹⁶ ซึ่งน่าจะเป็นเพราะดินแดนนั้นยังสร้างไม่สำเร็จ เนื่องจากเป็นดินแดนที่เทพโอกุนิมุฉิจะรวบรวมเมือง

¹¹⁶ 葦原中国 หมายถึงโลกมนุษย์ ในโคะจิกิระบุถึงสามดินแดนคือ สวรรค์บนฟ้า โลกมนุษย์ และโลกหลังความตาย

ต่างๆ เป็นประเทศอันยิ่งใหญ่ที่ชื่ออะมิวะระโนะนะกะทซุกุนิ แล้วหลังจากนั้นทายาทของเทพอะมะเตะระซุจะถูกลงตัวลงมาจากสวรรค์เพื่อปกครองโลกมนุษย์นั้น เป็นต้นราชวงศ์จักรพรรดิญี่ปุ่นต่อไป นับเป็นการเขียนบทวิเคราะห์เพื่อการศึกษาโดยดูจากภาพรวมของวรรณกรรมทั้งเรื่อง”¹¹⁷

การเลือกใช้คำแสดงถึงดินแดนต่างๆ ในโคะจิกิเด็น ได้ผ่านการพิจารณาอย่างดีโดยผู้เขียนแล้ว ทำให้การนิยามความหมายของประเทศสอดคล้องกับเรื่องราวในตำนาน มีเหตุผลน่าเชื่อถือ และยังแสดงมุมมองของโมะโตะโอะริที่เชื่อว่าปวงเทพทั้งหลายมีความน่าเลื่อมใสศรัทธา สร้างแนวคิดที่นำไปสู่อุดมการณ์ว่าญี่ปุ่นเป็น “ประเทศแห่งปวงเทพ” (神国)

2.4.4 สรุปล โคะจิกิ ในสมัยเอโดะ

สมัยเอโดะมีบรรยากาศเอื้อต่อการแสวงหาความรู้และความก้าวหน้า มีการแพร่หลายของคำสอนของลัทธิขงจื้อว่าการมีวิชาความรู้จะเหมาะสมเป็นผู้ปกครอง และความซื่อสัตย์และจงรักภักดีเป็นสิ่งที่ควรยกย่อง ทำให้ผู้คนในยุคนี้สนใจใฝ่เรียน โดยเฉพาะการหันกลับไปศึกษาตำราโบราณและประวัติศาสตร์ โคะจิกิ และ นิฮนโอะเกกิ ก็ถูกนำมาอ่านและศึกษาใหม่ จากความสนใจในศาสนาชินโต วรรณคดีและประวัติศาสตร์โบราณของญี่ปุ่นและแนวคิดชาติศึกษา ทำให้เกิดการผลิตหนังสือที่ระบุถึงตำนานเทพมากมาย อาทิ “นิฮนโอะเกกิ ตำนานเทพ” 『日本書紀神代卷』 มีการเรียบเรียงตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติฉบับใหม่ชื่อ “คะอินฮนนิ” 『大日本史』 (1715) โดย โทะงุระวะ มิทซุกุนิ (徳川 光圀) นักวิชาการแคว้นมิโตะ และที่สำคัญมากในวงการการศึกษาโคะจิกิในยุคต่อมาคือ ตำราวิจัยวรรณกรรมชื่อ “โคะจิกิเด็น” (Kojikiden 古事記伝) (1798) ผลงานของโมะโตะโอะริ โนะรินะงะ (本居宣長)

ค.ศ.1853 ญี่ปุ่นถูกกดดันจนต้องยอมเปิดประเทศทำการค้ากับสหรัฐอเมริกา เงื่อนไขทางสนธิสัญญาเปิดเสรีทางการค้าให้แก่ต่างชาติซึ่งทำให้ญี่ปุ่นเสียเปรียบหลายด้าน นักคิดคนรุ่นใหม่หัวก้าวหน้าหลายกลุ่มต้องการการเปลี่ยนแปลงประเทศ เกิดความแตกแยกทางความคิดทำให้สังคมภายในประเทศไม่มั่นคง อำนาจของตระกูลโชกุนโทะงุระวะเสื่อมลงพร้อมกับความวุ่นวายของบ้านเมือง สังคมญี่ปุ่นมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งทางแนวคิดในระยะนั้น ด้วยวิธีการสร้างทัศนคติให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึกผูกพันกับผืนแผ่นดิน และเชื่อว่าเจ้าทรงความเป็นชาวญี่ปุ่นซึ่งมีประเพณีดั้งเดิมอันดีงามอยู่ได้โดยไม่ถูกรบกวนงำโดยต่างชาติ มีกระแสแนวคิด “ซุนโนโอะอิ” (sonnōjōi 尊王攘夷) คือการยกย่องสรรเสริญจักรพรรดิในขณะที่เดียวกับขับไล่ชาวต่างชาติ

¹¹⁷ 神野志隆光(2010) 『本居宣長『古事記伝』を読む I』 講談社, pp.116-117.

ออกจากประเทศ รวมทั้งกับความขัดแย้งในกลุ่มขุนนางในราชสำนัก ในที่สุดค.ศ. 1867 โชกุนประกาศคืนอำนาจในการปกครองประเทศสู่สถาบันจักรพรรดิ (taiseihōkan 大政奉還) ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น

โคะจิกิเด็น เป็นตำราการอ่าน*โคะจิกิ* ที่ผู้เขียนต้องการเน้นความสำคัญของวัฒนธรรมที่ชาวญี่ปุ่นมีมาแต่อดีต เพราะเห็นถึงคุณค่าของ*โคะจิกิ* ในฐานะวรรณกรรมโบราณซึ่งสะท้อนวัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่นและหวังให้มีการอ่าน*โคะจิกิ* ต่อเนื่องไป แต่เนื่องจากกระแสแนวคิดชาติศึกษาที่เริ่มเปลี่ยนรูปแบบไปจนกลายเป็นความรักชาติอย่างรุนแรง *โคะจิกิ* จึงถูกโยกไปผสมกับ*นิฮนโอะกะกิ* กลายเป็นตำรานานเทพที่ยกย่องสรรเสริญจักรพรรดิ อย่างไรก็ตาม *โคะจิกิเด็น* เป็นงานเขียนสำคัญที่ทำให้ *โคะจิกิ* ได้รับการเผยแพร่และอ่านต่อในสมัยต่อมา

2.5 สรุป: โคะจิกิในฐานะตำรานานเทพแห่งชาติ

ผู้วิจัยได้ศึกษาการอ่านและผลิตซ้ำ รวมทั้งความสัมพันธ์ของตำรานานเทพกับบริบททางสังคม การเมืองและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย เริ่มจากที่มาของการสร้างสรรคัวรรณกรรมตั้งแต่สมัยโบราณ จนถึงสมัยเอโดะ ทำให้เห็นพัฒนาการและการแพร่กระจายของ *โคะจิกิ* (Kojiki 古事記) ดังนี้

กำเนิดประเทศถึงสมัยนาระ (710-794) เกิดงานเขียน *โคะจิกิ* (712) และ *นิฮนโอะกะกิ* (720) ด้วยวัตถุประสงค์ในการเรียบเรียงที่ต่างกัน คำนำใน *โคะจิกิ* กล่าวถึงพระราชดำริของจักรพรรดิเพิ่มมว่า พระองค์ประสงค์จะนำเรื่องราวที่ชนเผ่าพื้นเมืองในท้องถิ่นต่างๆ เล่าสู่กันมานับแต่อดีต มาถ่ายทอดต่อและรวมให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ส่วนวัตถุประสงค์ของการเรียบเรียง *นิฮนโอะกะกิ* คือเพื่อเป็นตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติ แสดงความเป็นญี่ปุ่นสู่สายตาชาวต่างชาติ กล่าวได้ว่า *โคะจิกิ* ทำให้ชนเผ่าใหญ่ย่อยของอาณาจักรผู้แพ้เกิดความศรัทธาในผู้ชนะ โดยให้ความสำคัญกับเทพที่ท้องถิ่นเหล่านั้นยกย่อง ในขณะที่ *นิฮนโอะกะกิ* สร้างความน่าเชื่อถือของประวัติศาสตร์แห่งชาติที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ทำให้เกิดการยอมรับจากทั้งคนในชาติและต่างประเทศ ตำรานานเทพในวรรณกรรมทั้งสองมีรูปแบบของวรรณกรรมมุขปาฐะ สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับ “คะมิ” แสดงอัตลักษณ์ญี่ปุ่น

สมัยเฮอัน (794-1185) ศูนย์กลางความเจริญทางวัฒนธรรมอยู่ในแคว้นชนชั้นสูงและราชสำนัก แม้จะไม่พบการคัดลอก *โคะจิกิ* อย่างเป็นทางการเลย แต่ *นิฮนโอะกะกิ* เป็นที่นิยมและถูกนำมาใช้ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เล่าประวัติจักรพรรดิ เอกลักษณ์ของ *โคะจิกิ* คือ

ลักษณะการเขียนด้วยอักษรและคำอ่านแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมผสมกับอักษรจีน และการเล่าเรื่องแบบตำนานพื้นบ้านของท้องถิ่นที่ไม่ใช่ศูนย์กลางความเจริญเมื่อเปรียบกับเมืองหลวง ทำให้ *โคะจิกิ* ถูกตีค่าว่าไม่เท่าเทียมกับจีน ซึ่งในสมัยเฮอันมีแนวคิดว่าคุณนางผู้มีความรู้ต้องร่ำเรียนวิชาด้วยอักษรจีน เมื่อมีการชำระตำราดั้งเดิมทางประวัติศาสตร์ และการคัดลอก *นิฮนโอะกิ* ในฐานะเป็นตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติ *โคะจิกิ* ซึ่งมีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน แต่ความยาวสั้นกว่าและเป็นเรื่องเล่าที่ไม่น่าเชื่อถือ ไม่สามารถนำมาใช้อ้างอิงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ จึงถูกมองว่าไม่มีความจำเป็นสำหรับประเทศชาติ

อย่างไรก็ตาม จากการจัดพระราชพิธีต่างๆ ในวังเพื่อบูชาเทพ แม้จะเป็นการแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของปวงเทพผู้คุ้มครองราชวงศ์และแสดงอำนาจจักรพรรดิ แต่พิธีกรรมทั้งในราชสำนักและเทศกาลท้องถิ่นต่างๆ ที่ชาวญี่ปุ่นยุคนี้ยึดถือปฏิบัติ แสดงให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี วิญญาณและความเชื่อเกี่ยวกับเทพ มีประเพณีเชิญเทพไปสถิตตามศาลเจ้า สร้างชื่อเสียงและความนิยมให้ศาลเจ้านั้นๆ การนับถือทั้งพุทธและชินโตไปพร้อมๆ กันกลายเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่โดดเด่น กล่าวได้ว่า ตำนานเทพมีบทบาทในวัฒนธรรมที่มีขุนนางและเชื้อพระวงศ์เป็นหลักในการสร้างสรรค์และถ่ายทอด *โคะจิกิ* ในฐานะเรื่องเล่าจึงยังสืบทอดต่อมาในยุคหลัง

สมัยคะมะกุระและมุโระมะชิ (1185-1568) มีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ กลายเป็นสงครามกลางเมือง ผู้คนลำบากเดือดร้อน เทพในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางศาสนามีบทบาทคือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจคนในชาติเมื่อบ้านเมืองไม่สงบ ในศตวรรษที่ 13 ประเทศแบ่งการปกครองเป็นสองฝ่ายยาวนานถึง 60 ปี โดยมีจักรพรรดิสองพระองค์ ที่เรียกว่ายุคราชวงศ์เหนือใต้ (1336-1392) เกิดงานเขียน “ฉินโนโอมโตะกิ”(1339) ของขุนนางฝ่ายใต้ แสดงให้เห็นการนำตำนานเทพมาใช้สร้างภาพเสมือนสมมติเทพของจักรพรรดิและความถูกต้องชอบธรรมของการสืบราชวงศ์จากเทพอะมะเตะระสุ *โคะจิกิ* ในสมัยนี้ถูกนำมาอ้างอิงควบคู่ไปกับ *นิฮนโอะกิ* โดยมีการเลือกนำมาเฉพาะตำนานที่เกี่ยวข้องกับเทพอะมะเตะระสุและจักรพรรดิเป็นหลัก ในขณะที่การนมัสการศาลเจ้าตามท้องถิ่นต่างๆ ก็ยังมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง บทบาทของ *โคะจิกิ* ในสมัยที่ผู้คนตกอยู่ใต้ภาวะสงคราม ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวและเยียวยาจิตใจนี้ คือเป็นข้อมูลอ้างอิงในการเล่าตำนานเทพทั้งที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรพรรดิ และเป็นเรื่องเล่าพื้นบ้านซึ่งเป็นที่มาของผู้สถิตในศาลเจ้าของท้องถิ่น

สมัยอะสุชิโมะโอะยะมะถึงสมัยเอโดะ (ค.ศ.1568-1868) สงครามกลางเมืองจบลงและเข้าสู่ความสงบในสมัยเอโดะ ญี่ปุ่นอยู่ภายใต้การปกครองของโชกุนหรือรัฐบาลทหารของตระกูลโทะกุงะวะ จักรพรรดิและราชวงศ์ไม่มีอำนาจทางการเมือง แต่มีความหมายในฐานะสัญลักษณ์

ของชาติ เกิด *โคะจิกิเด็น* (1798) และแนวคิด*โคะกุกะกุ* (ชาติศึกษา) ที่นำวรรณคดีและประวัติศาสตร์โบราณมาอ่านและวิเคราะห์ใหม่ สถาบันจักรพรรดิถูกเน้นความสำคัญ ต่อมาเกิดกลุ่มนักคิดพร้อมกับกระแสแนวคิด “ชนโนโจอิ” หรือการเทิดทูนจักรพรรดิพร้อมกับต่อต้านต่างชาติ ทำให้โชกุนต้องคืนอำนาจในการปกครองประเทศสู่สถาบันจักรพรรดิ ยุคนี้เป็นช่วงของวัฒนธรรมที่หลากหลาย ความเจริญและการศึกษาแพร่หลายสู่พ่อค้าและสามัญชน มีความขัดแย้งทางความคิดหลายขั้ว นับเป็นสมัยที่การแพร่กระจายของวรรณกรรมโบราณเฟื่องฟู *โคะจิกิ* และ *นิฮนโมะะกิ* ถูกนำมาใช้ในฐานะตำานแห่งชาติที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่นว่าไม่เหมือนที่ใดในโลก คือเป็นประเทศที่มีปวงเทพทั้งหลายสถิตอยู่ มีตำนานอันทรงคุณค่าทางวรรณคดีที่สืบทอดมาแต่โบราณ การนำตำนานเทพจากวรรณกรรมทั้งสองมาผสมผสานเป็น “ตำนานเทพิกิ” ผสมกับแนวคิดชาติศึกษา ทำให้ *โคะจิกิ* กลายเป็นเครื่องมือของผู้ปกครองประเทศในการสร้างภาพความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิ ซึ่งความขัดแย้งทางความคิดนี้พัฒนาความรุนแรงขึ้นจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองครั้งใหญ่ในปลายสมัยเอโดะ

การเลือกนำบางตำนานของ *โคะจิกิ* มาใช้ในระหว่างสมัยเฮอันถึงเอโดะนี้ ทำให้เห็นว่าเป็นการอ่านและผลิตซ้ำ *โคะจิกิ* ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ โดยการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชาติของญี่ปุ่น หรือสร้างแนวคิด “รักชาติ” ดังที่โยะชิโนะ โคะซะกุ (Yoshino Kōsaku 吉野耕作) กล่าวถึงคำว่า “cultural nationalism” ไว้ว่า “ความรักชาติเชิงวัฒนธรรมคือการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวโดยมีพื้นฐานคือประวัติศาสตร์และผลผลิตทางวัฒนธรรม การนำวรรณคดีโบราณมาศึกษาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะเขียนตำรา *โคะจิกิเด็น* ของโมะโตะโอะริ มีบทบาทอย่างมากในการให้ความชัดเจนกับวิถีดั้งเดิมที่เป็นของญี่ปุ่นโดยแท้ และกระตุ้นความสนใจในวิทยาการด้านชาติศึกษา (国学)”¹¹⁸ ความเป็นเรื่องเล่าพื้นบ้านของ *โคะจิกิ* และพิธีกรรมตามความเชื่อของศาสนาชินโตทำให้ตำนานเทพได้รับการสืบทอดต่อมา ซึ่งแตกต่างจากการนำ *โคะจิกิ* มาเป็ยงเบนด้วยการนำตำนานไปผสมกับ *นิฮนโมะะกิ* เพื่อสร้างอุดมการณ์ “ความรักชาติเชิงการเมือง” (Political nationalism) โดยสร้าง ความสำคัญและความชอบธรรมในการครอบครองอำนาจสูงสุดของจักรพรรดิ

¹¹⁸ 吉田耕作 (1997) 『文化ナショナリズムの社会学—現代日本のアイデンティティの行方』名古屋大学出版会、pp10-12.

ตาราง 2.5 พัฒนาการและการแพร่กระจาย โคะจิกิ (712-1868)

บทที่ 3

โคะจิกิ ในยุคก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง: เครื่องมือปลูกใจเยาวชน

ญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยมีคณะปฏิวัติจัดตั้งรัฐบาลใหม่แทนรัฐบาลทหารของโชกุน ยกให้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศอยู่ที่จักรพรรดิที่เรียกว่า “การปฏิรูปสมัยเมจิ” (Meiji Restoration 明治維新 1868) มาตรการที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความสำคัญอันดับต้นคือการปฏิรูปการศึกษา และใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ ทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อประเทศ หนังสือเรียนและภาษาที่เป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งประเทศ จึงมีบทบาทอย่างมาก การประกาศระบบการศึกษาในค.ศ.1872 เรียกว่า “กะกุเซะอิ” (gakusei 学制) มีความตอนหนึ่งว่า “การศึกษาเป็นกุญแจสำคัญในการปฏิรูปสำนึกของคนในชาติ การศึกษาสามารถทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศที่ร่ำรวย มีอำนาจ มีเอกราช การศึกษาจะทำให้รับรู้วิพากษ์การสมัยใหม่ได้ง่ายขึ้น”¹¹⁹ การออกประกาศนี้เป็นการกำหนดให้ประชาชนที่มีอายุ 6 ปีขึ้นไปได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง เกิดการตื่นตัวทางการศึกษา มีการสร้างโรงเรียนเพิ่มขึ้นทั่วประเทศ

ค.ศ.1879 รัฐบาลประกาศคำสั่งเกี่ยวกับการศึกษาใหม่ (Kyōikurei 教育令) ปรับปรุงหนังสือเรียนให้มีเนื้อหาทันสมัยและมีประโยชน์โดยตรงมากขึ้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนแรกของญี่ปุ่น(1885) คือ โมะริ อะริโนะริ (Mori Arinori 森有礼) เป็นผู้นำหัวก้าวหน้าที่ยกเลิกประเพณีปฏิบัติดั้งเดิมหลายอย่าง เขาสนับสนุนรูปแบบการศึกษาของเยอรมันคือรัฐบาลกลางควบคุมการศึกษา เขาเน้นการควบคุมอย่างเข้มงวดโดยรัฐเพื่อสร้างพลเมืองที่จงรักภักดี รู้จักสิทธิและหน้าที่ ค.ศ.1887 มีการบัญญัติข้อความด้านการศึกษาที่เทิดทูนจักรพรรดิเรียกว่า “เคียวอิคุ โชะกุโงะ” (Kyōiku Chokugo 教育勅語)

ยูพา คลังสุวรรณ (2004) กล่าวถึงระบบการศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยเมจิว่า “สำหรับผู้นำญี่ปุ่นแล้ว จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือเพื่อทำให้มีพลเมืองมีความสามารถเพื่อเป็นฐานของรัฐที่เข้มแข็ง แกนของการศึกษาญี่ปุ่นที่ระบุในพระราชกำหนดค.ศ.1890 คือ การเน้นศีลธรรม ความกลมเกลียวทางสังคม และความจงรักภักดี การศึกษากลายเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการสอน

¹¹⁹ วรินทร์ ววงค์ (2003) การศึกษากับการสร้างคนแบบญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2, ดวงกลมสมัย. (pp.53-54)

การปกครองทางการเมือง”¹²⁰ รัฐบาลเมจิได้เน้นความสำคัญของสถาบันจักรพรรดิเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เนื่องจากประสบปัญหาเศรษฐกิจจากการสร้างชาติที่เข้มแข็งและร่ำรวยและปัญหาการเผชิญหน้ากับลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตกที่เริ่มแผ่อำนาจมาถึงญี่ปุ่น

ช่วงต้นสมัยเมจิมีกระแส “กลับสู่วัฒนธรรมดั้งเดิม” (伝統回帰) รัฐบาลใช้การศึกษาในการปลูกฝังความรู้และสำนึกในความเป็นญี่ปุ่นสู่เด็ก ๆ มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาระดับประถมหลายฉบับ เนื้อหาในหนังสือเรียนก็ปรับให้สอดคล้องกับกฎหมายหรือบัญญัติเหล่านั้น หนังสือเรียนจึงเป็นตัวอย่างที่สะท้อนความพยายามของรัฐในการสร้างอุดมการณ์รักชาติ ซึ่งมีทั้งการสร้างศรัทธาต่อจักรพรรดิในฐานะประมุขของประเทศผู้อยู่เหนือสิ่งอื่นใด และการรักในวัฒนธรรมประเพณีแบบญี่ปุ่นดั้งเดิม ซึ่งต่อมาในสมัยระหว่างสงคราม การนำหนังสือเรียนมาใช้เป็นเครื่องมือของรัฐนี้กลายเป็นการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงการเมือง คือนอกจากสรรเสริญจักรพรรดิแล้ว ยังเทิดทูนวีรบุรุษและการทหาร

ช่วงทศวรรษที่ 1930 เป็นช่วงวิกฤติทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการทหาร การขาดเสถียรภาพของรัฐบาล ได้มีการปลูกฝังความคิดชาตินิยม มีการปลูกฝังเยาวชนให้มีอุดมการณ์เชิดชูสถาบันจักรพรรดิ หรือการจัดพิธีกรรมทางศาสนาชินโตเพื่อสร้างภาพความศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิ ตัวอย่างเช่นการประดับพระบรมฉายาลักษณ์ในโรงเรียนทุกแห่ง นักเรียนต้องทำความเคารพทุกครั้งที่ผ่านมา ในวันสำคัญต่างๆ ก็มีพิธีแสดงความจงรักภักดีโดยให้คนญี่ปุ่นทุกคนหันหน้าไปทางพระบรมมหาราชวังและโค้งคำนับจักรพรรดิ

การปฏิรูปการศึกษาอย่างได้ผลของญี่ปุ่นในสมัยเมจิ ด้วยการนำระบบการศึกษาและวัฒนธรรมตะวันตกมาปรับใช้ จนถึงการกำหนดมาตรฐานการศึกษาด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นชาติ จงรักภักดีต่อจักรพรรดิ ทำให้คนในชาติมีความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน เด็ก ๆ ถูกสอนให้เชื่อและศรัทธาในความเป็นญี่ปุ่นโดยมีศูนย์กลางคือจักรพรรดิ เครื่องมือสำคัญที่นำมาใช้คือหนังสือเรียนและสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียง

บรรยากาศแห่งสงครามและความฮึกโหมเมื่อถูกปลุกใจคุกรุ่นไปทั่วทั้งประเทศ ตั้งแต่สงครามความขัดแย้งระหว่างจีน-ญี่ปุ่น (1895) สงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย (1904-5) อุบัติการณ์แมนจูเรีย(1931) ที่ทำให้เกิดสงครามยืดเยื้อต่อเนื่อง จนญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สองอย่างเป็นทางการในค.ศ.1941 จากการโจมตีฐานทัพของสหรัฐอเมริกาที่อ่าวเพิร์ล ฮาร์เบอร์ (Pearl

¹²⁰ ยูพา คลังสุวรรณ (2004) ญี่ปุ่นสร้างชาติด้วยความรักและภักดี ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น, ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, สำนักพิมพ์มติชน.(pp.94-95)

Harbor) เมื่อญี่ปุ่นพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สอง ค.ศ.1945 ระบบการศึกษา สำนึกและความเชื่อที่เคยได้รับการปลูกฝังต้องถูกทำลายลงด้วยการควบคุมของสหรัฐอเมริกา คนญี่ปุ่นสิ้นศรัทธาในทหาร จักรพรรดิสูญเสียอำนาจทางการเมืองและกลายเป็นเพียงสัญลักษณ์ของชาติ

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่เข้าสู่สมัยเมจิ จักรพรรดิถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของกลุ่มผู้นำประเทศ โดยนำตำนานการสืบเชื้อสายจากเทพอะมะเตะระสุมาเสริมพระบารมีและสร้างภาพผู้ทรงอำนาจอันยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ สร้างแนวคิดที่ผู้นำที่กระทำการเพื่อจักรพรรดิมีความถูกต้องชอบธรรมในการบริหารประเทศ ภาพการสรรเสริญจักรพรรดิทำให้ประชาชนเกิดความศรัทธาและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รัฐบาลพัฒนาและปฏิรูประบบการศึกษาให้แพร่หลาย พร้อมกับการให้ความสำคัญกับการปลูกฝังแนวคิดรักชาติสู่เยาวชน การผสมผสานตำนานกับอำนาจทางการเมืองสะท้อนให้เห็นชัดเจนจากการผลิตซ้ำตำนานเทพในหนังสือเรียนสำหรับเด็กช่วงก่อนและระหว่างสงคราม

จากภูมิหลังทางสังคมดังกล่าว สมัยเมจิ ไทโช และโชวะช่วงก่อนสงคราม (ถึงค.ศ. 1945) นี้มีกระแสการรณรงค์ปลุกใจเยาวชนให้รักชาติและเคารพในจักรพรรดิ ประกอบกับความเจริญทางการศึกษาที่แพร่หลายทั่วประเทศ รวมทั้งการพัฒนาสิ่งพิมพ์ พบว่ามี การอ่านและผลิตซ้ำตำนานเทพใน *โคะจิกิ* ในรูปแบบของหนังสือเรียน *โคะจิกิ* ในยุคนี้กลายเป็นเครื่องมือของรัฐในการสร้างความเชื่อและความศรัทธา ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

3.1 สมัยเมจิ (1868-1912) อุดมการณ์นิยมทหารกับแนวคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิ

ลักษณะพิเศษของสังคมและวัฒนธรรมสมัยเมจิ คือ

(1) สืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ตกทอดมาตั้งแต่ก่อนสมัยเอโดะ พร้อมกับที่รับวัฒนธรรมสมัยใหม่แบบตะวันตกเข้ามาอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านอุดมการณ์ การศึกษา ศิลปะ ฯลฯ สร้างสรรค์วัฒนธรรมแบบใหม่ที่เป็นของญี่ปุ่นเอง

(2) ในช่วงแรก วัฒนธรรมใหม่พัฒนาจากนโยบายของกลุ่มผู้นำในรัฐบาลผู้บริหารประเทศ ต่อมาประชาชนในประเทศเองได้พยายามสร้าง “วัฒนธรรมมวลชน” และใช้กันแพร่หลาย ปัจจัยสำคัญคือระบบการศึกษาที่ทั่วถึง ความก้าวหน้าในการคมนาคมขนส่ง กระแสการตื่นตัวทางสื่อมวลชนและกิจการด้านการพิมพ์

(3) การให้ความสำคัญต่อการปลูกฝังจิตวิญญาณด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิทยาการ วรรณกรรม และศิลปะแต่ละแขนงพัฒนาขึ้น บางทฤษฎีหรือบทวิจารณ์อาจบิดเบือน

ได้เนื่องจากการครอบงำทางการเมืองหรือมุมมองด้านคุณธรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับสมัยก่อนหน้านี้นักวิชาการ วรรณกรรม และศิลปะล้วนแต่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่นขึ้น

(4) การรับและประยุกต์ใช้วัฒนธรรมสมัยใหม่จากตะวันตกเป็นไปอย่างรวดเร็ว จนบางครั้งอาจดูเป็นเรื่องฉาบฉวยเพียงเปลือกนอก โดยเฉพาะนโยบายของรัฐบาลในการผลักดันให้มีการรับวัฒนธรรมตะวันตก มีวัตถุประสงค์คือเสริมสร้าง “ประเทศมั่งคั่งทหารเข้มแข็ง” (富国強兵) เป็นอุดมการณ์สร้างประเทศสมัยใหม่ซึ่งอาจไม่ตรงกับพื้นฐานของวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนในประเทศ ทำให้เกิดภาวะสับสนจากการนำวัฒนธรรมแบบญี่ปุ่นดั้งเดิม แบบญี่ปุ่นประยุกต์ แบบต่างชาติ แบบตะวันตกมาใช้หลากหลายอย่างไม่สมดุล¹²¹

ช่วงปลายสมัยเอโดะรัฐบาลต้องประสบปัญหาสงครามกลางเมือง การสู้รบในแคว้นต่างๆ กับกลุ่มผู้เรียกร้องให้ “ถวายอำนาจคืนจักรพรรดิ” และ “ขับไล่ต่างชาติออกไป” ประกอบกับความขัดแย้งในกลุ่มขุนนางในราชสำนักเอง ค.ศ. 1867 ด้วยความกดดันจากกลุ่มนักปฏิรูปที่จงรักภักดีต่อจักรพรรดิและต้องการการเปลี่ยนแปลงในรัฐบาล โชกุนประกาศยอมสวามิภักดิ์ต่อจักรพรรดิ และลงจากตำแหน่งในอีก 10 วันต่อมา ถือเป็นวันสิ้นสุดการปกครองระบอบโชกุน และเป็นการเปลี่ยนหัวอำนาจในการปกครองประเทศสู่สถาบันจักรพรรดิ (Taiseihōkan 大政奉還) สังคมญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยของการปฏิรูปประเทศโดยมีจักรพรรดิเป็นองค์ประมุข แนวคิดสำคัญที่ทำให้การจลาจลลุกขึ้นมาขึ้นคือ “ซันโนโจอิ” (Sonnōjōi 尊王攘夷) คือการยกย่องสรรเสริญจักรพรรดิในขณะเดียวกับขับไล่ชาวต่างชาติออกจากประเทศ

พระราชบัญญัติฟื้นฟูอำนาจทางการเมืองของระบบกษัตริย์ ทำให้เกิดระบบการปกครองประเทศแบบมีจักรพรรดิเป็นศูนย์รวมอำนาจ จากความตั้งใจที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมกับมหาอำนาจตะวันตกของรัฐบาล จึงได้มีการคัดเลือกคนรุ่นใหม่ส่งไปศึกษาในต่างประเทศ เพื่อนำวิทยาการทันสมัยกลับมาพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรม การศึกษา และการทหาร ช่วงต้นสมัยเมจิ ญี่ปุ่นได้นำระบบประมวลกฎหมายแบบบิชมาร์คของเยอรมันมาใช้ มีลักษณะเด่นคือการรวบอำนาจทั้งหมดเข้าสู่ส่วนกลาง ล้มเลิกระบบกฎหมายชนบประเพณีแบบเดิม กฎหมายที่สมบูรณ์ได้ถูกนำมาใช้ระหว่างค.ศ.1882-1898 การปฏิรูปครั้งนี้เน้นเป็นการล้มเลิกระบบศักดินาที่ซับซ้อนและมีรากฐานยาวนานในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น กลายเป็นประชาชนชาวญี่ปุ่นของจักรพรรดิอย่างเท่าเทียมกัน กฎหมายเป็นเครื่องมือใน

¹²¹ สรุปความจาก “ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่” 鳥海靖 『も う 一度 読む 山川 日本 近代 史』 山川 出版社 2013, pp.130-131

การบริหารประเทศของฝ่ายนิติบัญญัติ แม้โดยทฤษฎีอำนาจนี้ขึ้นอยู่กับจักรพรรดิ แต่ความจริงแล้วอำนาจอยู่ในมือของกลุ่มผู้นำไม่กี่คนในสมัยเมจิ

ลักษณะพิเศษของสังคมสมัยเมจิคือ มีการพัฒนาประเทศสู่ความเป็นอารยธรรม (文明開化) การพัฒนาด้านการศึกษา การพิมพ์ เกิดหนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรก โรงเรียนในรูปแบบการศึกษาแบบตะวันตก วัฒนธรรมเสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัยในสังคมเมืองมีความสะดวกสบายแบบตะวันตกมากขึ้น มีการจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างชาติ เช่น แพทย์ ครูอาจารย์ ขณะเดียวกันด้านศาสนามีการแยกศาสนาพุทธออกจากชินโต เพื่ออนุรักษ์ความเป็นชินโตแบบดั้งเดิมไว้ เกิดกระแสสนับสนุนให้กำหนดชินโตเป็นศาสนาประจำชาติ มีการจัดรูปแบบการบริหารวัดและศาลเจ้าอย่างเป็นระบบ ค.ศ.1873 กำหนดวันเฉลิมพระชนมพรรษาของจักรพรรดิเป็นวันสำคัญทางราชการชื่อวัน “เท็นโซเซะทซุ” (天長節) วันขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิจิมมุเป็นวัน “คิเก็นเซะทซุ” (紀元節) เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่จักรพรรดิ

3.1.1 แนวคิดที่สนับสนุนการสร้างชาติใหม่ ประเทศแห่งปวงเทพกับการรื้อฟื้นระบบจักรพรรดิ

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 ว่า นักคิดรุ่นใหม่หัวก้าวหน้าหลายคนมีบทบาทในช่วงเปลี่ยนต่อของสมัยเอโดะและสมัยเมจิ การปฏิรูปเมจิเกิดขึ้นได้จากการนำเสนอแนวคิดที่มีอิทธิพลในการสร้างความเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง เพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า สามารถต่อรองกับประเทศต่างชาติที่เข้ามาได้ ตั้งแต่ปลายสมัยเอโดะ มีการนำเสนอแนวคิด โคะกุกะกุ-ชาติศึกษา(国学) มีนักคิดที่บทบาทสำคัญในการรื้อฟื้นความสนใจในศาสนาชินโต วรรณคดีและประวัติศาสตร์โบราณของญี่ปุ่น จนถึงนักคิดกลุ่มอนุรักษนิยมหัวรุนแรงที่พัฒนาแนวคิดชาติศึกษาเดิมเป็นอุดมการณ์รักชาติ มีความขัดแย้งระหว่างกระแสแนวคิด ฮนโนใจอิ (尊王攘夷) คือสรรเสริญจักรพรรดิและขับไล่ชาวต่างชาติออกจากประเทศ กับแนวคิดเปิดรับวิทยาการจากต่างชาติเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ประเทศ ความหลากหลายทางความคิดในช่วงเปลี่ยนรัชกาลนี้ยังคงมีปรากฏและพัฒนาเป็นแนวคิดใหม่ในสมัยเมจิ

รัฐธรรมนูญสมัยเมจิประกอบด้วยกฎหมาย 76 มาตรา ซึ่งเป็นกฎหมายพื้นฐานในการบริหารราชการแผ่นดินต่อมาอีก 58 ปี ระบบการเมืองใหม่นี้มีลักษณะเด่นคือ “จักรพรรดิทรงมีอำนาจอธิปไตยโดยสิทธิของพระองค์ที่ทรงสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าตามตำนานที่เชื่อกันต่อมา พระองค์ทรงมีอำนาจสูงสุดทางการเมือง และทรงใช้อำนาจบริหารทั้งหมดผ่านทางคณะรัฐมนตรีและองค์กรอื่นๆ ที่รับผิดชอบต่อพระองค์แต่ผู้เดียว ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยความยินยอมของรัฐสภา ทรงเป็นผู้บัญชาการกองทัพ มีอำนาจในการประกาศสงคราม สร้างสันติภาพ และทำ

สนธิสัญญาต่างๆ ทรงสามารถยับยั้งกฎหมายต่างๆ ที่ออกโดยสภา ยุบสภา หรือออกพระราชกฤษฎีกาซึ่งมีผลบังคับใช้เป็นกฎหมายได้ในระหว่างที่สภาไม่มีวาระการประชุม”¹²² กล่าวกันว่ารัฐธรรมนูญนี้มีบัญญัติโดยใช้หลักการแบบอนุรักษนิยมและเสรีนิยม เน้นย้ำถึงอำนาจของจักรพรรดิที่ทำให้รัฐบาลมีอำนาจเต็มที่ในฐานะผู้แทนพระองค์ในการบริหารประเทศ ขณะที่ยอมรับการมีสิทธิมีเสียงของประชาชน เป็นการผสมผสานระหว่างการปกครองแบบเผด็จการกับแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญเป็นแกนหลัก เมื่อมีพรรคการเมืองเกิดขึ้น ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างรัฐบาลและสภาก็ยังปรากฏอยู่ประปราย อย่างไรก็ตาม รัฐบาลเมจิสามารถพัฒนาประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่ และมุ่งมั่นสร้างประเทศที่มั่นคงและเข้มแข็งได้สำเร็จ ญี่ปุ่นในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมตะวันตกทั้งโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา แบบแผนขนบธรรมเนียมทางสังคม แนวคิด ศิลปกรรม วรรณกรรม รวมทั้งวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน

ปลายศตวรรษที่ 1880 การนำวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้ในประเทศแพร่หลายมากขึ้น ผู้นำรัฐบาลหลายคนเดินทางไปศึกษาดูงานต่างประเทศและนำแนวคิดตะวันตกมาใช้ มีการก่อสร้างอาคารโระกุเมะอิกัน (鹿鳴館 1883) เพื่อใช้จัดงานต้อนรับที่เชิญทูตานุทูตมาสังสรรค์อย่างโอเอียงหรือสถาปัตยกรรมที่ก่อสร้างแบบตะวันตกที่เกิดขึ้นมากมาย ลักษณะที่แสดงถึงความคลั่งไคล้ในความเป็นตะวันตกนี้ ก่อให้เกิดความไม่พอใจของกลุ่มนักคิดแนวอนุรักษนิยม ซึ่งมองว่าเป็นการลอกเลียนแบบความคิดของชาวต่างชาติโดยไม่พิจารณาถึงความเหมาะสมสำหรับประเทศญี่ปุ่น ขณะที่นักคิดหัวก้าวหน้าได้กลับว่าญี่ปุ่นได้คัดเลือกเอาแต่ส่วนดีของตะวันตกมาผนวกกับชนบประเพณีที่ตนมีอยู่ อีกทั้งได้ใช้ระบบจักรพรรดิและทฤษฎีขงจื้อมาประกอบในโครงสร้างการศึกษาแผนใหม่ด้วย โดยนำวิทยาการจากตะวันตกมาถ่ายทอดควบคู่กับปลูกฝังอุดมการณ์ความภูมิใจในคุณค่าของชนบประเพณีญี่ปุ่น

ขั้นแรกของการพัฒนาการศึกษาคือสร้างโอกาสให้เด็กๆ ได้เล่าเรียน โดยใช้ระบบโรงเรียนตามแบบฝรั่งเศสและอเมริกา ในช่วงถัดมามีระบบการศึกษาภาคบังคับ มีโรงเรียน มหาวิทยาลัยกระจายทั่วประเทศ และยังมีการพัฒนาสถาบันการศึกษาเอกชนและสถานศึกษาที่ก่อตั้งโดยมิชชันนารีด้วย ความสำเร็จในการพัฒนาระบบการศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยเมจิเห็นได้จากสถิติการอ่านออกเขียนได้ที่มีอัตราสูงมากในยุคนั้น

¹²² สรุปความจากบทความเรื่อง สมัยแห่งความสัมฤทธิ์ผล (ค.ศ.1877-1911) เขียนโดย Roger F.Hackett แปลโดยสุภัทรา นิลวัชร, นันทนา กปิลกาญจน์ จาก “ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น เล่ม 2” พิมพ์โดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ.2522

ค.ศ. 1890 เป็นจุดเปลี่ยนที่มีความสำคัญในทางการเมืองและการศึกษา คือหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งจักรวรรดิญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่ (大日本帝国憲法) ได้ปีหนึ่ง สภาก็เปิดอย่างเป็นทางการ มีการประกาศใช้ “เคียวอิกุ โชะกุโงะ” (Kyōiku Chokugo 教育勅語) เลียนแบบคำปฏิญาณของทหาร (軍人勅諭) ซึ่งประชาชนต้องเคารพและปฏิบัติตาม คือมีความมุ่งหมายว่า “ผู้คนในสังคมมีความสามัคคี เคารพกฎหมายและรับใช้ประเทศชาติเพื่อรักษาและธำรงไว้ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของจักรวรรดิซึ่งทรงเป็นผู้แทนที่เชื่อมโยงสวรรค์และโลก” นับเป็นการปลุกฝังอุดมการณ์ “ภักดีต่อจักรพรรดิและรักชาติ” (忠君愛国思想) สร้างทัศนคติว่าเมื่อเกิดภาวะที่ต้องต่อสู้พร้อมพลีชีพเพื่อปกป้องประเทศและจักรพรรดิ ซึ่งเป็นนโยบายหนึ่งที่แสดงให้เห็นวัตถุประสงค์ของรัฐบาล โดยใช้วิธีให้ประชาชนท่องจำคำกล่าวของจักรพรรดิเพื่อให้เกิดศรัทธาและปฏิบัติตามตั้งแต่ยังเป็นเด็กวัยเรียน ประกาศนี้แทรกซึมเข้าสู่จิตใจเด็กๆ สมัยนั้นพร้อมกับ คิมิงะโยะ (君が代) เพลงชาติที่มีเนื้อหาสรรเสริญจักรพรรดิ การปลุกฝังอุดมการณ์ของรัฐสู่เยาวชนในลักษณะนี้ ไม่ใช่การสั่งการจากเบื้องบน แต่เป็นการสร้างศรัทธาให้รักชาติโดยวิธี “การศึกษาประชาชน” (国民教育)

คะโนะ มะซะนะโอะ (鹿野政直) กล่าวในบทความ “การเปลี่ยนแปลงจากเคียวอิกุโชะกุโงะ สู่มาตรการการศึกษาแห่งประชาชน” สรุปได้ว่า “การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับชาติในสมัยเมจินี้เป็นการตอบโต้การรณรงค์สิทธิเสรีภาพ การประกาศเคียวอิกุโชะกุโงะเหมือนเรียกความรู้สึกของฝ่ายอนุรักษ์นิยมให้รุนแรงขึ้นอีกครั้ง ปลุกใจให้เกิดลัทธิชาตินิยม นอกจากการแจกจ่ายประกาศไปตามโรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศแล้ว ยังให้ระดับพระบรมฉายาลักษณ์ และการปลุกฝังให้ทำความเคารพจักรพรรดิ มีการจัดกิจกรรมวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับจักรพรรดิและจักรพรรดินี ให้ครูและนักเรียนทั้งโรงเรียนอ่านประกาศในวันนั้นพร้อมกัน หลักสูตรล้วนกำหนดตามคำกล่าวในประกาศ การปลุกฝังแนวคิดรักชาติเป็นการศึกษาภาคบังคับ นำไปสู่การใช้หนังสือเรียนที่รัฐกำหนด สิ่งที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นไม่เฉพาะแต่เด็กเท่านั้นที่ซึมซับและเกิดศรัทธาต่อประกาศการศึกษาดังนี้คือ (1) มีตำราวิเคราะห์เนื้อหาในประกาศออกมามากมาย ล้วนเน้นความศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิในฐานะสมมติเทพ และความกตัญญูภักดี (2) ให้ผู้ปกครองหรือผู้ใหญ่อื่นๆ เข้าร่วมในงานวันสำคัญด้วย ข้าราชการท้องถิ่น สมาชิกสภาจังหวัด ชาวบ้านต่างเข้าร่วมและรับรู้ความสำคัญของงานเหมือนกัน ลักษณะของกิจกรรมในโรงเรียนแบบนี้จึงมีส่วนคล้ายกับพิธีกรรมทางศาสนาที่จัดในวัดหรือศาลเจ้า เป็นพื้นที่ให้ผู้คนรวมตัวและรับรู้ถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (3) ประกาศนี้ได้นำมาในชมรมการศึกษาผู้ใหญ่ด้วย โดยสนับสนุนให้มีการอ่านในชมรมเยาวชนในท้องถิ่นต่างๆ จึงเป็นเหมือนพระธรรมคัมภีร์ทางศาสนาที่มีไว้ใช้สร้างจิตสำนึกทาง

คุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชน”¹²³ การเผยแพร่ประกาศ *เคียวอิกุโชะกุโงะ* ควบคู่กับการรณรงค์ให้จัดกิจกรรมสรรเสริญจักรพรรดิทำให้อุดมการณ์ภักดีต่อจักรพรรดิและรักชาติเข้าถึงประชาชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ กล่าวได้ว่านโยบายทางการศึกษาของรัฐประสบความสำเร็จและส่งผลอย่างใหญ่หลวงต่อแนวคิดของประชาชนและสังคมสืบเนื่องไปจนถึงสงครามโลกครั้งที่สองยุค

สงครามญี่ปุ่นรัสเซีย (日露戦争 1904-1905) เป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์การเมืองและการต่างประเทศในสมัยเมจิ ศาลเจ้ายะซุกุนิ(靖国神社) เปลี่ยนเป็นสุสานสำหรับผู้พลีชีพในสงครามจากเดิมที่เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาทั่วไป ในยุคที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมและการเติบโตทางเศรษฐกิจ เกิดคำเรียกชาวญี่ปุ่นว่า “โคะกมิน-ประชาชนในชาติ” (kokumin 国民) และคำว่า “คอกกะ- รัฐบาล” (kokka 国家) อุดมการณ์ “ภักดีต่อจักรพรรดิและรักชาติ” (忠君愛国思想) “แนวคิดประเทศของจักรพรรดิ”(Kokokushikan 皇国史観) ยิ่งแพร่หลายมากขึ้น

อิโซมะอะเอะ จุนอิชิ (Isomae Junichi 磯前順一, 2008) วิเคราะห์แนวคิด “ชินโตแห่งชาติ” (Kokkashintō 国家神道) สรุปความได้ว่า “ศาลเจ้ายะซุกุนิ (靖国神社) เป็นสุสานฝังบุคคลสำคัญที่เสียชีวิตจากสงคราม การไปนมัสการของนักการเมืองสายอนุรักษนิยมเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์และสร้างความไม่พอใจแก่ประเทศที่ญี่ปุ่นไปรุกราน จนกลายเป็นประเด็นการเมืองยืดเยื้ออยู่ในปัจจุบัน ในสมัยสงครามศาลเจ้ายะซุกุณินี้มีบทบาทในแนวคิดสร้างประเทศให้เข้มแข็ง โดยนำมาใช้สร้างภาพความองอาจของ “การตายเพื่อชาติ” เพื่อปลุกใจให้ประชาชนมุ่งมั่นในการเอาชนะสงคราม สังคมในยุคก่อนสงครามมีการปูฐานของระบบชินโตแห่งชาติ โดยรัฐบาลพยายามใช้ศาสนาประจำชาติมาสร้างอุดมการณ์อัตลักษณ์ชาติ(National Identity) ผ่านศาลเจ้าจัดงานเทศกาลในศาลเจ้าสำคัญต่างๆ เพื่อให้ประชาชนสักการะเทพผู้เป็นบรรพบุรุษของจักรพรรดิ การที่จักรพรรดิและประชาชนเดินทางไปนมัสการศาลเจ้าอิเซ(伊勢神宮) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นสถานที่สถิตของเทพอะมะเตะระสุ นมัสการศาลเจ้าเมจิ(明治神宮) ที่สถิตของจักรพรรดิเมจิหลังเสด็จสวรรคตและทรงมีสถานะเป็นเทพ รวมทั้งศาลเจ้ายะซุกุนิ นอกจากนั้นยังมีการจัดพิธีบูชาในราชสำนักตามประเพณีสักการะเทพผู้เป็นบรรพบุรุษของจักรพรรดิ”¹²⁴

ฮะเซะงะวะ เรียวอิชิ (Hasegawa Ryōichi 長谷川亮一, 2008) กล่าวว่า “การสร้างศรัทธาด้วยอุดมการณ์ภาคภูมิใจในประเทศภายใต้การปกครองของจักรพรรดิ โดยใช้นิยามการสืบทอด

¹²³ 鹿野政直(1974)「教育勅語と国民教化策の展開」『近代日本思想史の基礎知識』有斐閣, pp70-71.

¹²⁴ 刈部直、片岡りゆう(2008)『日本思想史ハンドブック』神書館 pp.142-144.

เชื้อสายจากเทพสวรรค์เป็นราชวงศ์เดียวอย่างต่อเนื่องที่เรียกว่า *บันเซอิอิเกะอิ* (万世一系) ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นประเทศเดียวเท่านั้น สัญลักษณ์เกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างเทพกับจักรพรรดิถูกนำมาใช้ เช่น สามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (sanshu no shinki 三種の神器) เรื่องเล่าของจักรพรรดิถูกถ่ายทอดมาสู่สมัยใหม่ด้วย ตำนานเทพ ประวัติศาสตร์ และประเพณีดั้งเดิม¹²⁵ ตำนานเทพใน *โคะจิกิ* ที่ถูกเล่าใหม่มีรูปแบบและเนื้อหาแตกต่างไปตามยุคสมัย นับตั้งแต่สมัยเมจิ ซึ่งญี่ปุ่นเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ การนำ *โคะจิกิ* มาผลิตซ้ำและถ่ายทอดต่อมีความเชื่อมโยงกับนโยบายทางการเมืองการปกครองอย่างยิ่ง โดยจะเห็นได้จากการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของราชวงศ์จักรพรรดิ หรือเน้นวีรกรรมของปวงเทพที่สนับสนุนความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิ *โคะจิกิ* ในสมัยใหม่(近代) ยังถูกจัดรวมกับ *นิฮนโตะกิ* ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้ที่มาของราชวงศ์จักรพรรดินำเชื่อถือมากขึ้น

ประโยคที่กลายเป็นสโลแกนแสดงความสำคัญของจักรพรรดิที่ว่า “ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่จักรพรรดิผู้เป็นองค์ทายาทของเทพอะมะเตะระสุจะปกครองไปชั่ววันรันดร” (「日本は天照大神の子孫である天皇が永遠に統治する国である」¹²⁶) แท้จริงแล้วไม่มีปรากฏใน *โคะจิกิ* มีเพียงการอ้างอิงในส่วนของตำนานย่อยใน *นิฮนโตะกิ* อย่างไรก็ตามการพัฒนาเป็นแนวคิดเน้นความสำคัญที่จักรพรรดินี้เป็นความเปลี่ยนแปลงของตัวบทจากการผลิตซ้ำตำนานเทพและถ่ายทอดต่อมา จากการศึกษา *โคะจิกิ* ของ โมะโตะโอะริ โนะริเนงะ (本居宣長 1730-1801) การวิจัยตำนานเทพใหม่โดยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์เช่น ทัซุชิตะ ทัซุโตะมุ (土田 茂^{つとむ} 1891-1934) ทัซุตะ ชะเอะกิชิ (津田左右吉) ที่กล่าวว่าเป็นประโยคที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดจีน จากนั้นในสมัยชูชู มีงานเขียนเรื่อง “ฉินโนโตะกิ” (『神皇正統記』 1339) ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดศาสนาชินโตสายอิเซะ (伊勢神道) ทำให้แนวคิดจักรพรรดิปกครองประเทศชั่ววันรันดรถูกโยงเข้ากับแนวคิดทางชินโต ต่อมานักวิชาการแคว้นมิโตะ พัฒนาแนวคิด “มิโตะกะกุ” (水戸学) ทำให้ *โคะกุกะกุ* หรือชาติศึกษาได้รับการยอมรับแพร่หลาย งานเขียน “ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่” (『大日本史』) ก็ระบุประโยคนี้ไว้ในตอน “บันทึกจักรพรรดิจิมมุ” การพัฒนาและถ่ายทอดตำนานเทพโดยมีบริบททางสังคมผสมผสานมาตลอดนั้น ต่อเนื่องมาสู่ตำนานเทพญี่ปุ่นสมัยใหม่ ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำด้วยวัตถุประสงค์ทางการเมืองเป็นหลัก ดังประโยคที่ปรากฏใน “รัฐธรรมนูญ

¹²⁵ 長谷川亮一 (2008) 『「皇国史観」という問題—十五年戦争における文部省の修史事業と思想統制政策』 白澤社、pp.53-54.

¹²⁶ Ibid. p.56.

แห่งจักรวรรดิญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่” (大日本帝国憲法) บัญญัติเมื่อค.ศ.1889 ใช้จริงในค.ศ.1990 มาตราที่ 1 ว่า

「大日本帝国ハ万世一系ノ天皇之ヲ統治ス」
 “จักรวรรดิญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่ นั้นปกครองโดยจักรพรรดิซึ่งสืบทอดเชื้อสายจากเทพสวรรค์
 เป็นราชวงศ์เดียวอย่างต่อเนื่อง”

เนื้อหาที่ปรากฏในตำนานเทพ ไม่ว่าจะ เป็น โคะจิกิ หรือ นิฮนโอะเกกิ ก็ตาม ได้เล่าเรื่องที่ เทพอะมะเตะระฮูให้กำเนิดเทพชายซึ่งต่อมากลายเป็นบิดาของเทพนินิงผู้ลงมาจากสวรรค์เพื่อ ปกครองดินแดนของมนุษย์ เทพนินิงผู้นี้ นับเป็นต้นราชวงศ์จักรพรรดิแห่งญี่ปุ่น ซึ่งกล่าวกันว่าสืบ ทอดต่อมาถึงจักรพรรดิองค์ปัจจุบันทางสายโลหิต การมีผู้ปกครองประเทศเป็นเชื้อสายของเทพ แห่งดวงอาทิตย์มาตลอดอย่างต่อเนื่องเป็นลักษณะพิเศษหนึ่งของญี่ปุ่น ทำให้มีการใช้สัญลักษณ์นี้ สร้างความภูมิใจในชาติ เพื่อให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน

3.1.2 การอ่านและแปล โคะจิกิ เป็นภาษาต่างประเทศ

ชาวต่างชาติที่นิยมความเป็นญี่ปุ่นจนถึงขนาดให้ความสนใจแปลวรรณกรรมเรื่อง โคะจิกิ ในยุคแรกเริ่มคือ แซมเบอร์เลน (Basil Hall Chamberlain 1850-1935) และลาฟคาดีโอ ฮาน (Lafcadio Hearn 1850-1904) หรือชื่อภาษาญี่ปุ่นของเขาคือ โคะอิซุมิ ยะกุโมะ (小泉八雲)

เบซิลฮอลล์ แซมเบอร์เลนสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนทหารเรือที่มีชื่อเสียงของอังกฤษ เขาเดินทางมาที่ท่าเรือโยโกฮามะในประเทศญี่ปุ่นเนื่องจากต้องแวะพักจากอาการป่วยระหว่างการเดินทางโดยเรือ เขาชื่นชอบประเทศญี่ปุ่น แม้จะกลับไปประเทศของตนบ้าง แต่ในที่สุดก็อาศัย อยู่ในญี่ปุ่นจนถึงค.ศ.1911 เขาเคยเป็นครูฝึกทหารเรือของญี่ปุ่น ค.ศ.1880 ได้เขียนหนังสือ “รวม กลอนและบทเพลงโบราณของญี่ปุ่น” (『日本古代の詩歌』) ค.ศ.1883 ก็ได้เขียน โคะจิกิ ฉบับ แปลเป็นภาษาอังกฤษในชื่อหนังสือว่า “Records of Ancient Matters” แซมเบอร์เลนศึกษา โคะจิกิ โดยมีตำราหลักคือ โคะจิกิเด็น ของโอะโตะโอะริ โนะริโนะงะเป็นหลัก และยังได้อ่านบทความ วิจัยเกี่ยวกับโคะจิกิฉบับภาษาโบราณอีกหลายเล่ม เขาเป็นนักวิจัยที่เชี่ยวชาญด้านญี่ปุ่นที่เป็นที่ รู้จักดีในวงการวิชาการของอังกฤษ

ลาฟคาดีโอ ฮานเดินทางไปที่เมืองมะทสึเอะ(松江) จังหวัดชิมิเะเนะในฐานะครูสอน ภาษาอังกฤษของโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำเมือง เขาได้เข้าเยี่ยมพบผู้ว่าราชการจังหวัดใน ขณะนั้น และถูกถามว่าเขารู้จักประวัติของเมืองอิสุโมะหรือไม่ เขาตอบว่าตนเคยได้อ่าน โคะจิกิ ฉบับแปลภาษาอังกฤษของแซมเบอร์เลน จึงพอทราบว่าอิสุโมะเป็นดินแดนที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่ง

ของญี่ปุ่น ลักษณะที่เธอแสดงความชื่นชมกับประวัติศาสตร์ของเมืองทั้งที่เป็นชาวต่างชาติสร้าง
ความประทับใจจนเป็นที่เล่าขานต่อมา

ภาพ 3.1 ภาพถ่ายเบซิลฮอล แชมเบอร์เลนกับลาฟคาดีโอ ฮานและประวัติโดยคร่าว
(จากนิตยสาร *อิกโกะจิน* ฉบับเดือนเมษายน 2012 『一個人』 4/2012)

	<p>バジル・ホール・チェンバレン 1850~1935。イギリスの日本研究家。1873年来日、海軍兵学校、帝大の外国人教師となる。俳句を英訳した最初のひとりで、1911年に日本を離れるまで、日本についての事典や『口語日本語ハンドブック』などといった著作、『古事記』などの英訳、アイヌや琉球の研究で知られる。</p>	<p>เบซิลฮอล แชมเบอร์เลน นักวิจัยชาวอังกฤษ เป็นคนแรกที่แปลกวีนิพนธ์ไฮกุเป็นภาษาอังกฤษ มีผลงานเขียนเกี่ยวกับญี่ปุ่นรวมทั้งสารานุกรม และหนังสือสอนภาษาญี่ปุ่นมากมาย เป็นที่รู้จักในนามของผู้แปล “โคะจิกิ” และนักวิจัยด้านชนเผ่าไอนุและวีวีกิว</p>
	<p>ラフカディオ・ハーン 1850~1904。日本名は小泉八雲。40歳のときアメリカの出版社の通信員として来日。松江、熊本、神戸、東京と居を移しながら日本の英語教育の最先端で尽力し、欧米に日本文化を紹介する著書を数多く遺す。日本では『雨月物語』『今昔物語』などに題材を採った再話文学で知られる。</p>	<p>ลาฟคาดีโอ ฮาน ผู้ที่ทุ่มเทให้กับการสอนภาษาอังกฤษในญี่ปุ่น เขียนหนังสือแนะนำญี่ปุ่นให้ชาวตะวันตกรู้จักมากมาย ในประเทศญี่ปุ่นเองเขาก็ได้เขียนเล่านิทานพื้นบ้านและวรรณคดีใหม่ให้อ่านง่ายขึ้น เช่น อุงะทงุโมะโมะงะตะริ คนจะกุงุโมะโมะงะตะริ เป็นต้น</p>

ซะอิตะ ฮิเดะกิ (Saitō Hideki 齊藤英喜) กล่าวว่า “ในสมัยเมจิมีนักวิจัยชาวต่างชาติหลายคนที่น่าสนใจ *โคะจิกิ* และ *นิฮนโมะกิ* มาแปลเป็นภาษาต่างประเทศ นอกจากแชมเบอร์เลนแล้ว ก็มีวิลเลียม แอสตัน (William George Aston, 1841-1911) แปล *นิฮนโมะกิ* เป็นภาษาอังกฤษ ลีออน เดอโรนี (Léon-Louis-Lucien Prunel de Rosny, 1837-1914) แปล *โคะจิกิ* และ *นิฮนโมะกิ* เป็นภาษาฝรั่งเศส คาล ฟลอเรนส์ (Karl Adolf. Florenz, 1865-1939) แปล *นิฮนโมะกิ* เป็นภาษาเยอรมัน เป็นที่ทราบกันว่าเกิดปรากฏการณ์ ‘กระแสนิยมตำนานเทพญี่ปุ่น’ ที่ยุโรปในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19”¹²⁷

โคะจิกิ ฉบับภาษาอังกฤษที่แชมเบอร์เลนและลาฟคาดีโอ ฮานแปลไว้ แสดงให้เห็นความสนใจที่ชาวตะวันตกมีต่อญี่ปุ่นหรือความเป็นตะวันออก ทั้งสองต่างศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมโบราณของญี่ปุ่นอย่างถ่องแท้ และเห็นคุณค่าของตำนานเทพใน *โคะจิกิ* ว่าเป็น

¹²⁷ 齊藤英喜(2012) 『古事記 不思議な 1300 年史』 新人物往来社、2012, pp.140-141.

วรรณกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น ซึ่งพวกเขาเกิดแรงบันดาลใจอยากเผยแพร่สู่สายตาของชาวตะวันตก

3.1.3 เมื่อหนังสือเรียนเป็นเครื่องมือของรัฐ

ก่อนที่ญี่ปุ่นจะมีระบบการศึกษาที่ชัดเจน เด็กๆ ได้รับการศึกษาจากสำนักความรู้ต่างๆ และวัด หนังสือเรียนที่ใช้ส่วนใหญ่นำมาจากจีน จึงเป็นหนังสือคำสอนขงจื้อและปรัชญาจีนอื่นๆ แพร่หลายในสมัยเอโดะ เมื่อการปกครองเปลี่ยนเป็นของจักรพรรดิเมจิ การประกอบอาชีพของประชาชนมีอิสระอย่างสมบูรณ์ ผู้ชายไม่ต้องไถ่ผมหงทงซามูไรและไม่ต้องพกดาบอีกต่อไป สำนักสอนอักษรจีนยุบไป กลายเป็นโรงเรียนประถมและมัธยมศึกษาทั่วประเทศ

ในค.ศ.1872 รัฐบาลนำระบบการศึกษาสมัยใหม่มาใช้เป็นครั้งแรก เรียกว่า “กะกุเซอิ” (gakusei 学制) มีการกำหนดหนังสือเรียนและขอบเขตการเรียนการสอนแต่ละชั้นอย่างชัดเจน เกิดหนังสือเรียนที่เรียกว่า “หนังสืออ่านชั้นประถม” (Shōgaku Tokuhon 小学读本) จัดเป็นหนังสือเรียนเล่มหลักที่นำมาจากหนังสือของ นักเขียนอเมริกาชื่อ M.Wilson: The First Reader of the School and Family Series บทแรกกล่าวถึงมนุษย์ว่ามีหลากหลายเชื้อชาติ และชาวญี่ปุ่นเป็นคนเอเชีย หนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาที่ผลิตตามคำสั่งของรัฐบาลเริ่มใช้อย่างเป็นทางการ ตั้งแต่การประกาศใช้กฎหมายนี้จนถึงค.ศ.1886 ระบบกะกุเซอิทำให้เกิดหนังสือเรียนที่เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ และมีเนื้อหาสอดคล้องกับหลักสูตรที่กำหนด และมีเพียงพอกับความต้องการ หนังสือเรียนยุคต้นสมัยเมจินี้เป็นที่มาของหนังสือเรียนที่ใช้อยู่สืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน

กระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นได้แบ่งประวัติการจัดระบบการศึกษา 100 ปีนับจากกะกุเซอิ เป็นช่วงดังนี้¹²⁸

- (1) ช่วงเริ่มระบบการศึกษาสมัยใหม่ ค.ศ.1872-1885
- (2) ช่วงระบบการศึกษาสมัยใหม่มีความพร้อมและมั่นคง ค.ศ.1886-1916
- (3) ช่วงการขยายระบบการศึกษาให้แพร่หลาย ค.ศ.1917-1922
- (4) การศึกษาในช่วงระหว่างสงคราม ค.ศ.1923-1945
- (5) ช่วงปฏิรูประบบการศึกษาหลังสงคราม ค.ศ.1945-1952
- (6) ระบบการศึกษาใหม่มีความพร้อมและสมบูรณ์แบบ ค.ศ.1952-1972

¹²⁸ Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Japan.Gakusei Hyakunenshi, สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2011 จาก http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/hpbz198101/index.html

ยะมะสุมิ มะซะมิ (山住正巳, 1970) กล่าวว่า “ในสมัยก่อนการนำระบบการกำหนดหนังสือเรียนโดยรัฐมาใช้นั้น ในหนังสือเรียนไม่มีตำนานเทพที่เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ชาติญี่ปุ่นแต่อย่างใด”¹²⁹ จนเกิดหนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นสำหรับประถมปลาย (高等小学読本) ออกโดยกระทรวงศึกษาธิการ ค.ศ. 1888 เนื้อหากล่าวถึงประวัติศาสตร์มนุษย์ และยืนยันการมีอยู่จริงของเทพ จักรพรรดิสืบทอดเชื้อสายของเทพ

อุเอะดะ มะซะอะกิ (Ueda Masaaki 上田正昭) กล่าวใน “เจาะลึกวัฒนธรรมโบราณ”¹³⁰ ว่า “ค.ศ. 1881 รัฐบาลเมจิกำหนดระเบียบการเรียนการสอนชั้นประถมศึกษา (Shōgakkō Kyōsoku Kōryō 小学校教則綱領) ทำให้มีการรณรงค์ด้าน “ระบบสร้างชาติ (Kenkoku Taisei 建国の体制)” กิกิ ถูกใช้เป็นคัมภีร์สำหรับรัฐชาติ โดยเฉพาะตำนานส่วนที่เกี่ยวกับการขยายอำนาจของจักรพรรดิจิมมุ สร้างแนวคิด “ทหารของจักรพรรดิ” (Kōgun 皇軍)”

หนึ่งในนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับการกำหนดมาตรฐานการศึกษาที่เหมือนกันทั่วประเทศ คือ ในค.ศ. 1887 มีการบัญญัติข้อความด้านการศึกษาที่เทิดทูนองค์จักรพรรดิที่เรียกว่า “เคียวอิกุ โชะกุโงะ” (Kyōiku chokugo 教育勅語) และการกำหนดเพลง “คิมิงะโยะ” (Kimigayo 君が代) เป็นเพลงชาติในค.ศ. 1888 แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นของรัฐบาลในการพัฒนาการศึกษา โดยเน้นความสำคัญและอำนาจอันยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ การนำบัญญัตินี้มาใช้เพื่อแสดงความเป็นชาตินิยมบนพื้นฐานของความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิ เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการศึกษาที่ใช้ต่อมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นยึดเกาะริวกิวใน ค.ศ. 1879 เข้าไปรุกรานประเทศเกาหลีจนเกิดความขัดแย้งกับจีน (日清戦争 1894-1895) ญี่ปุ่นได้รับชัยชนะในสงครามนั้น ในค.ศ. 1904 ญี่ปุ่นทำสงครามกับรัสเซีย (日露戦争) และชนะได้ในเวลาเพียง 18 เดือน ความอึกเขิมจากชัยชนะทำให้ญี่ปุ่นเกิดความมั่นใจในความสามารถทางการทหารของตน ผู้นำหัวก้าวหน้าที่มีบทบาทในการรบบส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากยุโรปและอเมริกา พวกเขานำวิทยาการตะวันตกมาปรับใช้ในญี่ปุ่น ทำให้เกิดการพัฒนาก้าวหน้าอย่างรวดเร็วเกือบทุกด้าน พวกเขาเล็งเห็นว่าการศึกษาจะทำให้ประชาชนมีศักยภาพและสามารถสร้างประเทศที่เข้มแข็งได้

ต่อมามีกระแสแนวคิดที่ว่าวิทยาการตะวันตกเพื่อความทันสมัยเพียงอย่างเดียวไม่เหมาะสมเท่ากับวัฒนธรรมญี่ปุ่น แนวคิดเกี่ยวกับการยกย่องสถาบันจักรพรรดิซึ่งมีรากฐานจากความเชื่อแบบลัทธิขงจื้อถูกนำมาบรรจุในหนังสือเรียนเพื่อให้สอดคล้องกับบัญญัติเคียวอิกุ โชะกุโงะ ค.ศ.

¹²⁹ 山住正巳 (1970) 『教科書』 岩波新書 758、p.57

¹³⁰ 上田正昭 (1977) 『古代文化の探究』 講談社、pp.12-13

1892 มีข้อกำหนดมาตรฐานหนังสือเรียนและคู่มือครู มีการปฏิรูปหนังสือเรียนใหม่ทุกวิชา เนื้อหาหนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นเพื่อการอ่านเขียนในระดับประถมศึกษาสอดคล้องแนวคิดเรื่องความรักชาติและมีจริยธรรม จากการใช้ระบบหนังสือเรียนภายใต้การควบคุมของรัฐ เปลี่ยนเป็นรัฐเป็นผู้ออกหนังสือเรียนเองในค.ศ.1903 โดยกำหนดว่า “หนังสือตำราใดๆ ที่ใช้ในการเรียนตามหลักสูตรสิทธิในการเขียน(ลิขสิทธิ์) เป็นของกระทรวงศึกษาธิการ” 「教科用図書ハ文部省ニ於テ著作権ヲ有スル」¹³¹ เป็นการใช้ระบบหนังสือเรียนรัฐบาลที่เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ เรียกว่า “ระบบโคะกุเตะชิ” (国定制度) หนังสือเรียนที่รัฐออกนี้จึงเรียกกันว่า “หนังสือเรียนแห่งชาติ-โคะกุเตะชิ เคียวกะโอะกะ” (Kokuteikyōkasho 国定教科書)

ค.ศ.1910 ปรับปรุงหนังสือเรียนแห่งชาติครั้งที่ 2 ในหนังสือเรียนทุกวิชาเริ่มเน้นแนวคิดว่าหนทางที่จะดำรงความเป็นชาติไว้ได้ดีที่สุดคือ “ความซื่อสัตย์และภักดี” (忠義) เรื่องราวที่เกี่ยวกับจักรพรรดิเมจิ ซึ่งเดิมมีแค่ข้อมูลเบื้องต้น แต่ในหนังสือเรียนรุ่นนี้ได้เพิ่มเนื้อหาเช่น ในช่วงสงครามญี่ปุ่นจีน “พระองค์ทรงซุดทหารตั้งแต่เช้าตรู่จรดเย็นค่ำ ทรงงานหนักหลายประการ...” เป็นการสร้างความสำคัญให้จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางจิตใจคนในชาติ

ค.ศ. 1918 ซึ่งเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 หนังสือเรียนแห่งชาติปรับปรุงครั้งที่ 3 โดยให้นักการศึกษาสำรวจและวิจารณ์ ทำให้นอกจากแนวคิดที่ทันสมัยทางการศึกษาที่นำมาใส่ในหนังสือเรียนแล้ว ยังให้ความสำคัญกับชีวิตความเป็นอยู่และจิตวิทยาของเด็กๆ ด้วย ความอึดเหนี่ยวและการปลุกใจให้คนในชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งแต่ทำสงครามกับรัสเซียและแมนจูเรียปรากฏในเนื้อหาของหนังสือเรียนประถมศึกษา มีการยกย่องเชิดชูทหาร การสร้างระเบียบวินัย เพลงปลุกใจ ธงชาติญี่ปุ่น

ค.ศ.1933 เริ่มใช้แบบฝึกอ่านที่มีภาพสีประกอบ (Shōgaku kokugo tokuhon 小学国語読本) เป็นการปรับปรุงหนังสือเรียนแห่งชาติครั้งที่ 4 ปีถัดไปเริ่มใช้หนังสือเรียนความรู้ทั่วไปสำหรับประถมศึกษา(Jinjōshōgaku Shūshinsho 尋常修身書) และหนังสือเรียนวิชาภาษาญี่ปุ่น (Jinjōshōgaku tokuhon 尋常小学読本) ค.ศ.1941 รัฐบาลออกกฎหมายโรงเรียนประชาบาล (Kokumin gakkōrei 国民学校令) เริ่มใช้หนังสือเรียนโรงเรียนประชาบาล หนังสือเรียนแห่งชาติปรับปรุงครั้งที่ 5 ญี่ปุ่นเข้าสู่ยุคของสงคราม หนังสือเรียนระหว่างสงครามนี้ล้วนแต่เป็นการปลุกฝังแนวคิดให้เคารพและศรัทธาต่อจักรพรรดิ โดยมีการกล่าวถึงวีรกรรมของจักรพรรดิ Jimmu ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น และเล่าตำนานเทพที่ชี้แจงว่าจักรพรรดิสืบทอดเชื้อสาย

¹³¹ 橋川文三、鹿野政直、原岡敏夫(編者)(1974)『近代日本思想史の基礎知識』有斐閣, pp188-189.

มาจากสุริยเทพี มีความยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ คำสั่งของจักรพรรดิถือเป็นประกาศิต มีภาพประกอบที่แสดงให้เห็นว่าทุกคนต้องแสดงความเคารพสูงสุดต่อจักรพรรดิ

อิริเอะ โยโกะ(2001) กล่าวว่า “ญี่ปุ่นสมัยสงครามนำรูปแบบการศึกษาแบบนาซีเยอรมันมาเป็นตัวอย่าง ปลุกฝังเยาวชนให้รักชาติและเคารพสูงสุดต่อจักรพรรดิ หลักสูตรพลเมืองญี่ปุ่น(国民課) คือการปลุกใจเยาวชนในทุกวิชา”¹³² นอกจากวิชาภาษาญี่ปุ่นหรือวิชาประวัติศาสตร์แล้ว มีการสอดแทรกเพลงปลุกใจไว้ในวิชาดนตรี การร้องเพลง *คิมิงะโยะ* ซึ่งถูกกำหนดเป็นเพลงชาติญี่ปุ่น มีเนื้อหาสรรเสริญพระบารมีของจักรพรรดิ มีการใช้วิธีปลุกฝังให้เด็กรักชาติโดยใช้สัญลักษณ์ที่เข้าใจง่าย เช่นธงชาติญี่ปุ่น ดวงอาทิตย์ (ซึ่งสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรพรรดิ) การกำหนดพิธีกรรมและวันสำคัญของชาติ (เช่นการโค้งทำความเคารพสูงสุดโดยหันไปทางทิศที่มีพระราชวัง) ล้วนเป็นความพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติโดยเริ่มจากระดับประถมศึกษา เพื่อแผ่ขยายอำนาจไปยังประเทศอื่นในรูปแบบเดียวกับกับการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก

ตั้งแต่เริ่มใช้หนังสือเรียนแห่งชาติหรือ *โคะกุเตะอิ เคียวกะโมะ* จนถึงก่อนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง กระทรวงศึกษาธิการได้มีการปรับปรุง 4 ครั้ง หนังสือเรียนจึงมีลักษณะและเนื้อหาแตกต่างกันไปเป็น 5 รุ่น จากรุ่นแรกที่ใช้ใช้พร้อมกับการนำหลักสูตรการเรียนการสอนแบบสมัยใหม่ซึ่งประยุกต์จากหนังสือเรียนตะวันตก และสอนหลักธรรมขงจื้อ ให้ความสำคัญกับคุณธรรมจริยธรรม หนังสือเรียนจากการปรับปรุงครั้งที่ 2 เน้นคุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์และภักดีเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับจักรพรรดิ หนังสือเรียนรุ่นปรับปรุงครั้งที่ 3 เน้นเนื้อหาที่เป็นความรู้ทั่วไปสำหรับนักเรียนประถมศึกษา สอดแทรกชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กๆ โดยโยงเข้ากับการปลุกใจให้รักชาติ มีความสามัคคีและเคารพจักรพรรดิ หนังสือเรียนรุ่นปรับปรุงครั้งที่ 4-5 มีการนำตำนานเทพ ตำนานเกี่ยวกับจักรพรรดิ เรื่องราวของวีรบุรุษและการปลุกใจให้กระตือรือร้นในการเข้าร่วมสงครามของญี่ปุ่น เนื้อหาเกี่ยวกับหนังสือเรียนในระหว่างสงครามนี้จะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

3.1.4 จากตำนานเทพและนิทานโบราณ สู่วรรณกรรมสำหรับเด็ก

เมื่อญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยเมจิ การปกครองระบอบใหม่ที่มีศูนย์กลางจากบุคคลสำคัญต่างๆ ของซัทซึมะและไซมู โดยการยกย่องให้จักรพรรดิมีฐานะเป็นผู้ปกครองประเทศ ซึ่งคล้ายกับลักษณะการปกครองดั้งเดิมในสมัยที่จักรพรรดิแห่งอาณาจักรยะมะโตะเป็นผู้ทำสงครามรวบรวม

¹³² 入江洋子(2001) 『日本は神の国になった時代』 岩波書店, 2006 (pp.16-17)

ประเทศให้เป็นหนึ่งเดียว นับจากยุคนั้น ญี่ปุ่นมีความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองซึ่งมีอิทธิพลต่อระบบสังคมและวัฒนธรรม คือจากสมัยเฮอันที่ศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่ราชสำนักและชนชั้นสูง สมัยต่อมาเป็นนักรบและระบอบศักดินา จนบ้านเมืองอยู่ในความดูแลของโชกุนโทกูงวะและรัฐบาลทหารในสมัยเอโดะอันยาวนาน เมื่อมีการรื้อฟื้นความสำคัญของจักรพรรดิขึ้นมาใหม่ในสมัยเมจิ จึงเกิดความจำเป็นในการหาหลักฐานมาสนับสนุนที่มาและความชอบธรรมของระบอบปกครองโดยจักรพรรดิ ก่อนการริเริ่มศึกษาความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิมโดยนักวิชาการโคะกุกะกุ (ชาติศึกษา) การนำตำนานความเป็นมาของจักรพรรดิซึ่งเป็นส่วนหนึ่งใน โคะจิกิ มาเล่าใหม่นั้นมีปรากฏน้อยมาก โดยเฉพาะเรื่องราวของปฐมจักรพรรดิญี่ปุ่นคือ จักรพรรดิจิมมุ (Jimmu tennō 神武天皇) หรือชื่อเทพเดิมคือ คะมุยะมะโตะอิวะระะบิโกะ แต่เรื่องเล่าเหล่านี้ได้ถูกนำมาเล่าใหม่ในวงการการศึกษา ดังเห็นได้จากการใช้ตำนานเทพและนิทานเป็นสื่อการสอนสำหรับเด็กจนแพร่หลายในสังคมสมัยใหม่

ในช่วงทศวรรษที่ 1880 หลังจากคริสตศาสนาถูกต่อต้านและขับไล่ออกในสมัยเอโดะ จนได้กลับมามีบทบาทอีกครั้งหลังจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยเมจิ หนังสือพระธรรมคัมภีร์ฉบับแปลภาษาญี่ปุ่นได้รับการเผยแพร่ รวมทั้งวรรณกรรมแปลสำหรับเด็กด้วย ในค.ศ. 1886 รัฐได้ออกกฎหมายด้านประถมศึกษา มีการตีพิมพ์หนังสือเรียน โดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์และวิทยาการของตะวันตก ไม่เพียงแต่หนังสือประเภทตำราเท่านั้น นิตยสารสำหรับเด็กก็เริ่มผลิตออกจำหน่าย อาทิ โฉเน็นเอ็น (Shōnen-en 少年園 1888) โฉโกะกุงมิน (Shōkokumin 小国民 1889) ลงบทความประเภทความรู้ทางวิทยาศาสตร์สำหรับเด็ก และยังมีนิตยสารวรรณกรรมสำหรับเด็กเช่น นิฮอนโนะโฉเน็น (Nihon no shōnen 日本之少年 1889) โคะโดะโมะ (Kodomo とも 1889) โฉเน็นบุงบุ (Shōnenbunbu 少年文武 1890) มีการเปลี่ยนนิทานที่มีชื่อเสียงจากภาษาต่างประเทศเป็นภาษาญี่ปุ่น เช่นนิทานอีสป เทพนิยายแอนเดอร์สัน ฯลฯ นิตยสารสำหรับเด็กและเยาวชนเหล่านี้นับเป็นเรื่องใหม่ในสังคมญี่ปุ่นยุคนั้น และยังคงส่งผลต่อพัฒนาการของวรรณกรรมสำหรับเด็กที่มีมาต่อเนื่องด้วย

นโยบายด้านการศึกษาขยายโอกาสให้เด็กที่มีโอกาสเล่าเรียนมีจำนวนเพิ่มขึ้น ผนวกกับความเจริญก้าวหน้าของวงการผลิตสิ่งพิมพ์ เกิดการสร้างสรรค์ผลงานสำหรับเด็กในญี่ปุ่นขึ้น กล่าวกันว่าวรรณกรรมสำหรับเด็กเริ่มจากงานเขียนชื่อ “โคะงะเนะมะรุ” (『こがね丸』 1891) ของอิวะยะ ซะสะนะมิ (Iwaya Sazanami 巖谷小波 1870-1933) เขาเป็นนักเขียนที่ได้รับการยกย่องในด้านวรรณกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่สำหรับเด็ก นอกจากผลงานที่คิดเขียนเองแล้ว เขา

ยังนำนิทานพื้นบ้านทั้งในและต่างประเทศมารวบรวม และยังแปลวรรณกรรมภาษาเยอรมันไว้อีกมากมาย นิทานที่เขาแต่งเป็นที่นิยมของนักเล่านิทานที่นำไปเล่าตามโรงเรียนประถมศึกษา

ค.ศ. 1894 เมื่อญี่ปุ่นทำสงครามกับจีน (Nisshinsensō 日清戦争) ผู้คนให้ความสนใจกับข่าวคราวของสงคราม วรรณกรรมสำหรับเด็กในยุคนี้ก็เริ่มมีเรื่องที่น่าเขียนชาวญี่ปุ่นแต่งเองมากขึ้น มักมีเรื่องเล่าถึงความกล้าหาญของทหาร หรือความภูมิใจของเด็กที่มีต่อการเสียสละของทหาร ประกอบกับความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ ลัทธิทุนนิยมเริ่มมีบทบาทในสังคมญี่ปุ่น สำนักพิมพ์ขนาดใหญ่เริ่มตีพิมพ์นิตยสารสำหรับเด็กเป็นการเปิดตลาดวงการวรรณกรรมสำหรับเด็กจนทำให้นิตยสารกลายเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีความสำคัญมาก นิตยสารชื่อ *โชนันเซกะอิ* (Shōnensekai 少年世界 1894) เริ่มตีพิมพ์และกลายเป็นหนึ่งในนิตยสารที่สามารถสร้างกระแสความเคลื่อนไหวทางสังคมได้อย่างมากในสมัยนั้น

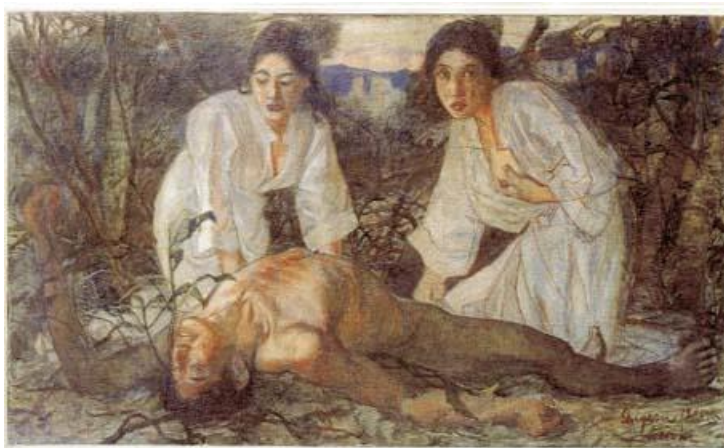
เรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรกรรมการปราบขบถยักษ์ที่ชื่อตอน “ยะมะตะโนะโอะโระชิ” (ヤマトノオロチ) เป็นหนึ่งในตำนานเทพญี่ปุ่นที่มีการนำมาเผยแพร่อยู่เสมอ โดยเฉพาะจะพบในการแสดงถวายเทพตามศาลเจ้า การแสดงละครเวทีคาบูกิ (歌舞伎) หรือภาพเขียนสี นิกิมิเอะ (錦絵) แต่ลักษณะการเผยแพร่เหล่านี้จะเน้นที่ความสนุกสนานของเรื่องเล่า ไม่ได้นำมาโยงเข้ากับความสำคัญของ *โคะจิกิ* หรือ *นิฮันโอะกะกิ* แต่แล้วในสมัยเมจิ เรื่องเล่าจากตำนานเทพก็เปลี่ยนเป็นการเบนประเด็นความสำคัญไปยังเรื่องเล่าที่แสดงถึงที่มาของจักรพรรดิ

นอกจากนี้ เมื่อการวิทยาคารตะวันตกเป็นกระแสสังคมหลักในการพัฒนาประเทศ นิทานและภาพเขียนที่มีที่มาจากเรื่องเล่าในศาสนาคริสต์ได้รับการเผยแพร่ ตำนานเทพกรีกโรมัน และตำนานอื่นๆ ถูกแปลและเผยแพร่ในวงการการศึกษา อารยธรรมตะวันตกที่สะท้อนผ่านงานจิตรกรรมเป็นที่ชื่นชม ทำให้มีการนำตำนานเทพญี่ปุ่นมาทบทวนคู่กันไปด้วย เรื่องราวของเทพในตำนานถูกถ่ายทอดเป็นผลงานที่แสดงถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกโดยจิตรกรภาพสีน้ำมันสมัยเมจิหลายคน อาทิ ทะกะฮะสะชิ ยูอิชิ (高橋 由一, 1828-1894) ชูสุกิ โอนิน (鈴木 松年, 1848-1918) ฮะระตะ นะโอะจิโร (原田 直次郎, 1863-1899) วาดภาพเทพชะชะโนะโอะปราบงยักษ์ และโดยเฉพาะ อะโอะกิ นิเงะรุ (青木 繁, 1882-1911) ผู้ซึ่งชื่นชอบ *โคะจิกิ* วาดภาพตำนานเทพหลายตอนที่ทำให้เขามีชื่อเสียงจนถึงทุกวันนี้ ภาพเขียนวีรกรรมของเทพทั้งหลายเปลี่ยนรูปแบบจากภาพพิมพ์ที่ใช้ประชาสัมพันธ์ละครคาบูกิ เป็นการสร้างสรรค์ผลงานของจิตรกรแนวตะวันตก รูปลักษณะของปวงเทพจึงเริ่มเปลี่ยนเป็นคล้ายเทพในตำนานกรีก ภาพเขียนสีน้ำมันเหล่านี้นับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการผลิตตำนานเทพ *โคะจิกิ* ใหม่ซึ่งเห็นได้ชัดในสมัยเมจิ

ภาพ 3.1 “โออะนะมุชิโนะมิโกะโตะ” (1905) ผลงานของอะโอะกิ ฌิเงะรุ

ปัจจุบันจัดแสดงที่หอศิลป์อิชิโนะมิชิ 「大穴牟知命」 石橋財団・石橋美術館所蔵

<http://www.ake-s.com/aokisigeru.html> (สืบค้นเมื่อ 16 พ.ค.2015)

อะโอะกิ ฌิเงะรุได้วาดภาพตำนานตอนที่มิซึโอะเสียงของ โคะจิกิ ไว้หลายชิ้น ใช้สีน้ำมัน และลายเส้นที่ได้รับอิทธิพลมาจากจิตรกรรมตะวันตก ผลงานชื่อ “โออะนะมุชิโนะมิโกะโตะ” (1905) ซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของเทพโอคุนิฮิเมะ เล่าเรื่องตอนที่เทพโอคุนิฮิเมะถูกพี่ชายทั้งหลายหลอกให้ไล่ตะครุบหินไฟจนถึงแก่ความตาย เทพหญิงสององค์ชื่อคิซะงะอิฮิเมะ (Kisagaihime 蛭貝比売) กับอุมุจิมิเมะ (Umugihime 蛤貝比売) ถูกส่งลงมาจกสวรรค์เพื่อช่วยรักษาจนฟื้นคืนชีพ เทพหญิงทั้งสองมีชื่อเป็นชนิดของหอย วิธีการรักษาตามที่ปรากฏใน โคะจิกิ คือนำเปลือกหอยบดมาผสมกับน้ำมัน (มารดา) แล้วทาที่บาดแผล ซึ่งกล่าวกันว่าเหมือนวิธีการรักษาแผลไฟไหม้ที่ปรากฏในตำราการแพทย์แผนโบราณ ผลงานของอะโอะกิ ฌิเงะรุชิ้นนี้เป็นที่กล่าวขวัญกันอย่างมาก โดยเฉพาะความงดงามของเทพหญิงที่กำลังบีบน้ำนมออกจากเต้าของตนในขณะที่ผินหน้ามามองราวกับจะสบตาผู้ชมภาพนี้

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง การเข้ามาของวัฒนธรรมจากตะวันตก และการพัฒนาประเทศให้เป็นสมัยใหม่ซึ่งก่อให้เกิดความเจริญทางการพิมพ์ วงการหนังสือและสื่อมวลชน ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างสรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็ก หนังสือภาพและนิตยสาร ยิ่งไปกว่านั้น การพัฒนาทางการศึกษาที่กระตุ้นการเรียนรู้ของเด็กๆ สร้างโอกาสและอิสระในการเรียนรู้อย่างทั่วถึง ไม่จำกัดชนชั้น วรรณกรรมรวมถึงภาพประกอบและเนื้อหาในหนังสือเรียนยังได้รับการพัฒนาไปพร้อมกับสื่อสิ่งพิมพ์อื่นๆ เด็กๆ ญี่ปุ่นยุคเมจิเติบโตขึ้นมาในบรรยากาศที่เอื้อต่อการเฝ้าหาความรู้ ชาวไร่ชาวนาในท้องถิ่นทุรกันดาร หากตั้งใจจริงก็สามารถศึกษาจากตำราหรือแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ได้ เมื่อมีความรู้อ่านออกเขียนได้ก็จะมีความก้าวหน้าในการ

ประกอบอาชีพที่ดีต่อไป ผู้คนจึงเห็นประโยชน์ในการรู้หนังสือ ความแพร่หลายทางการศึกษานี้จึงยิ่งผลักดันให้เกิดการสร้างสรรคผลงานของนักเขียน นักแปล และนักวิชาการ กล่าวได้ว่า การศึกษา วรรณกรรม ศิลปกรรม สื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง วรรณกรรมและหนังสือภาพสำหรับเด็กเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์โดยการผสมผสานรูปแบบทั้งหมดดังกล่าวเข้าด้วยกัน จึงเป็นวัฒนธรรมที่ถูกพัฒนาขึ้นอย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีกลิ่นอายของความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิม และอิทธิพลของความทันสมัยจากวิทยาการตะวันตก

3.2 สมัยไทโช (1912-1925) การเข้าสู่ยุคทองของวรรณกรรมสำหรับเด็ก

ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสมัยเมจิเข้าสู่สมัยไทโช มีการบัญญัติกฎหมายต่างๆ มากมายเพื่อระงับความขัดแย้งจากการรณรงค์เพื่อสิทธิเสรีของประชาชน เริ่มจากการบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งมหาจักรวรรดิญี่ปุ่น (大日本帝国憲法, 1889) นำมาซึ่งระบอบปกครองใหม่ มีรัฐสภาและการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ลักษณะพิเศษของรัฐธรรมนูญนี้คือ จักรพรรดิเป็นผู้อำนาจสูงสุด ไม่มีอื่นใดลบหลู่ดูหมิ่นได้ จักรพรรดิเป็นผู้ควบคุมการบริหารประเทศทุกอย่าง รวมทั้งสามารถใช้กองกำลังทหารได้ รัฐมนตรีได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนพระองค์ในการใช้อำนาจนั้น แนวคิดจักรวรรดินิยมถูกยกขึ้นมาอภิปราย นำมาสู่กระแสชาตินิยมที่เข้มข้น และกลายเป็นการริเริ่มขยายดินแดน ญี่ปุ่นสามารถรวมเกาหลีเป็นหนึ่งในจักรวรรดิญี่ปุ่นในค.ศ. 1910 และแทรกแซงในแมนจูเรียเพื่อสิทธิต่างๆ ของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

จักรพรรดิเมจิเสด็จสวรรคตเมื่อค.ศ. 1912 ขณะมีพระชนมายุ 60 พรรษา ทรงปกครองประเทศอย่างเข้มแข็งเป็นเวลา 44 ปี ชาวญี่ปุ่นตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลง จากประเทศเกษตรกรรมสู่ประเทศที่พัฒนาทัดเทียมกับตะวันตก ความเจริญของอุตสาหกรรมมาพร้อมกับปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม คนบางกลุ่มเริ่มหันหน้าใจถึงการหายไปของชนบทธรรมเนียมโบราณอันงดงามของญี่ปุ่น

ในช่วงค.ศ. 1918-1932 เป็นยุคที่รัฐบาลพลเรือนบริหารประเทศด้วยระบบพรรคการเมือง แต่ช่องโหว่ของรัฐธรรมนูญที่เพิ่งบัญญัติได้ไม่นานคือการให้อำนาจแก่ทหารสามารถแทรกแซงทางการเมืองได้ เมื่อทหารไม่พอใจกับนโยบายต่างประเทศ โดยเฉพาะการเจรจายินยอมลดกำลังกองทัพเรือกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ (1921-1922) แม้ว่าฝ่ายทหารจะคัดค้าน และการตัดค่าใช้จ่ายทางทหารในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก (1928) ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพลเรือนกับทหารรุนแรงขึ้น

สงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ.1915) ญี่ปุ่นเข้าร่วมฝ่ายสัมพันธมิตร (อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย) ชนะ ทำให้ฐานะของญี่ปุ่นในสังคมนานาชาติสูงขึ้น ใช้เงินทางการทหารมาก ขณะที่ประชาชนลำบากกับการเติบโตขึ้นของค่าครองชีพ ปฏิบัติต่อต้านอเมริกาเพิ่มขึ้น ความเจริญอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจและการเติบโตของอุตสาหกรรมทำให้เกิดปัญหาทางสังคมและการเมือง เกิดการตั้งคำถามถึงความจำเป็นในการพัฒนาประเทศถึงขนาดนี้ ในทศวรรษ 1920 ถึงต้น 1930 เกษตรกรต้องทำงานหนักและถูกเอาเปรียบด้วยระบบทุนนิยม ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าพวกเขาเป็นครอบครัวเดียวกันซึ่งอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของจักรพรรดิเหมือนกันนั้น ควรจะมีมาตรฐานในการครองชีพใกล้เคียงกัน ผู้ที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจสมัยใหม่เริ่มรณรงค์ด้านความเป็นธรรมและการลดความเหลื่อมล้ำของสังคม เกิดกระแสความเคลื่อนไหวด้วยแนวคิดสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ ปราบปรามการที่โดดเด่นของรัชสมัยไทโช คือ “ไทโชเดโมคราซี” (Taisho Democracy 大正デモクラシー) เป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมของผู้คนที่สนใจทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมตามกระแสประชาธิปไตยและเสรีนิยม แผ่นดินไหวใหญ่เขตคันโต ค.ศ.1923 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อสังคมอย่างมาก คือเศรษฐกิจตกต่ำ ความล้มเหลวของรัฐบาลจากการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนหันไปสนับสนุนฝ่ายทหารและการปลุกใจโดยกลุ่มชาตินิยม ลัทธินิยมทหารและจักรวรรดินิยมที่เชื่อว่าการทำสงครามเป็นสิ่งถูกต้อง ประชาธิปไตยแบ่งบานในสมัยไทโชจึงค่อยๆ ถูกครอบงำจนกลายเป็นเผด็จการทหารในตอนต้นทศวรรษที่ 1930

สังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงพร้อมกับความขัดแย้งทางความคิดของคนในชาตินี้ ทำให้เกิดการสร้างสรรค์วรรณกรรมสมัยใหม่ มีนักเขียนที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดตะวันตกเกิดขึ้นมากมาย สื่อสิ่งพิมพ์พัฒนาจนทำให้นักเขียนมีโอกาสนำเสนอความคิดเห็น ในสมัยนี้ การพัฒนาด้านการศึกษาและสื่อมวลชนได้เปิดโอกาสให้มีการสร้างสรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็ก ในขณะเดียวกันรัฐบาลที่ทหารมีอิทธิพลทางการเมืองได้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือปลุกใจเยาวชนให้รักชาติและจักรพรรดิผ่านหนังสือเรียน การผลิตซ้ำ *โคะจิกิ* ในสมัยก่อนและระหว่างสงคราม แสดงให้เห็นแนวคิดสองกระแสของสังคม ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

3.2.1 การศึกษา สื่อมวลชน และการสร้างสรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็ก

หนังสือเรียนแห่งชาติหรือ *โคะกุเตะอิ เคียวกะโอะ* เป็นสิ่งที่รัฐใช้ปลูกฝังอุดมการณ์ต่อเด็ก ค.ศ.1910 มีการปรับปรุงหนังสือเรียนแห่งชาติครั้งที่ 2 ได้นำเนื้อหาที่เน้นจักรพรรดิ ความเป็นหนึ่งเดียวในชาติ หรือที่เรียกว่า *โคะกุเตะอิ* (国体) มาใส่มากกว่าในสมัยหนังสือเรียนแห่งชาติครั้งที่ 1

ลักษณะที่เห็นได้ชัดคือเนื้อหาเกี่ยวกับจักรพรรดิและพระราชวงศ์จะอยู่หน้าแรกๆ ของทุกเล่ม เมื่อขึ้นชั้นใหม่นักเรียนจะต้องอ่านเรื่องราวของจักรพรรดิก่อนเรื่องอื่น

กระแสความสนใจในวรรณกรรมสำหรับเด็กเริ่มปรากฏชัดในช่วงปลายสมัยเมจิเป็นต้นมา หลังจากปฏิรูปการศึกษา พัฒนาแบบเรียน เกิดนักเขียนนักแปลที่สนใจวรรณกรรมต่างชาติมา พิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาญี่ปุ่น การพัฒนาการศึกษาแผนใหม่ หรือการให้อิสระทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดความสนใจในวรรณกรรมสำหรับเด็ก โดยมีแนวคิดการให้การศึกษาโดยมีเด็กเป็นศูนย์กลาง (児童中心主義)

คำว่า “จิโด” (jidō 児童) ซึ่งแปลว่า “เด็ก” และเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมสำหรับเด็ก (jidō bungaku 児童文学) นั้น เริ่มใช้ในค.ศ.1901 เมื่อนักวิจัยที่สนใจเรื่องจิตวิทยาเกี่ยวกับเด็กชื่อ มะทซุโมะโตะ โคจิโร (Matsumoto Kōjirō 松本孝二郎) เขียนหนังสือเรื่อง “งานวิจัยเรื่องเด็ก” (『児童研究』)¹³³ สันนิษฐานได้ว่าเนื่องจากสมัยนี้เป็นช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในมุมมองที่เกี่ยวกับเด็ก คือ มุมมองด้านสังคมโดยกลุ่มนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กที่นิยมแนวคิดโปรเลตารีเรียท และการพัฒนางานเขียนประเภท “โดวะ - นิทานสำหรับเด็ก” (dōwa 童話) นอกจากนั้นยังเป็นช่วงที่มีแนวคิดหลากหลายเกิดขึ้นและพัฒนามาจากปลายสมัยเมจิ โดยเฉพาะการตื่นตัวของสังคมในการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน จึงเริ่มมีการแบ่งวรรณกรรมเป็นประเภทต่างๆ ด้วยแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมต่างประเทศ เดิมมีงานเขียนประเภทนวนิยายเยาวชน (少年少女小説) เพลงเด็ก (dōyō 童謡) และบทกวีนิพนธ์สำหรับเด็ก (児童詩) อยู่ก่อนแล้ว ต่อมาจึงมีการนิยามคำเรียก “วรรณกรรมสำหรับเด็ก” ว่า “จิโดบุงะกุ” (jidō bungaku 児童文学) โอฟุจิ มิกิโอะ (Oofuji Mikio 大藤幹夫) ร่วมกับ มุโกะงะวะ มิกิโอะ (Mukōgawa Mikio 向川幹雄) วิจัยเรื่องการนิยาม “วรรณกรรมสำหรับเด็ก” ว่า

「児童文学とは、おとなが、子どもを対象として創造した文学の総称である」
“วรรณกรรมสำหรับเด็ก คือการเรียกโดยรวมที่หมายถึงวรรณกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเด็ก โดยผู้ใหญ่เขียน”¹³⁴

ฟูคุตะ คิโยะโตะ (Fukuta Kiyoto 福田清人) กล่าวว่า “วรรณกรรมสำหรับเด็กคือวรรณกรรมที่ผู้ใหญ่ผลิตขึ้นเพื่อให้คนที่อยู่ในปฐมวัยและวัยรุ่นได้อ่าน งานเขียนที่จัดอยู่ในประเภทนี้อาจมี เพลงเด็ก นิทาน นวนิยายเยาวชน กวีนิพนธ์เยาวชน บทละครสำหรับเด็ก เป็นต้น” (『児童文学概論』 牧書店,1988)

¹³³ สรุปความจาก Yayoshi Kanichi 弥吉管一(編)『児童文学(物語編)』新訂版 1985,p.13.

¹³⁴ 大藤幹夫、向川幹雄(著)、弥吉管一(編)『児童文学(物語編)』新訂版 1985,pp.11-13.

ทศุโบตะ โจจิ (Tsubota Jōji 坪田譲治) กล่าวว่า “วรรณกรรมสำหรับเด็กคือวรรณกรรม
เพื่อเด็ก งานที่เด็กเขียนหรือบทกลอนอิสระที่เด็กแต่งก็ด้วย แต่จะไม่นำเสนอในที่นี้ นิทานหรือ
เพลงเด็กที่เป็นงานที่ผู้ใหญ่ผลิตขึ้นเพื่อเด็กจะเรียกว่าวรรณกรรมสำหรับเด็ก (ย่อ) ที่เรียกว่า ‘เพื่อ
เด็ก’ หมายความว่า การแสดงออกทางภาษาและเนื้อเรื่องมีความเหมาะสมสำหรับเด็ก และเป็น
วรรณกรรม” (『新修児童文学論』 共文社, 1967)

สมาคมนักวิจัยวรรณกรรมสำหรับเด็กญี่ปุ่นได้วิจัยประวัติวรรณกรรมสำหรับเด็กในญี่ปุ่น
ไว้อย่างละเอียดตามแต่ละสมัย สรุปได้ดังนี้¹³⁵

วรรณกรรมสำหรับเด็กยุคเมจิเริ่มจากการเกิดนิตยสารสำหรับเด็ก และได้มีการนำงาน
เขียนที่ตีพิมพ์ในนิตยสารแล้วมารวมเล่มเป็นหนังสือ นิตยสารสำหรับเด็กและเยาวชนที่เป็นผู้ริเริ่ม
คือ “โฌเน็นเอ็น-สวนของเยาวชน” (少年園, 1888) บรรณาธิการคือยะมะงะตะ เทะอิชิบุโร (山根
悌三郎 1858-1940) ซึ่งเป็นเคยเป็นครูและต่อมาย้ายมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมแต่ง
หนังสือเรียน เขาออกนิตยสารนี้ให้สอดคล้องกับการปรับปรุงกฎหมายการศึกษาและการจัดระบบ
การศึกษาภาคบังคับ โดยหวังให้เป็นหนังสือความรู้เพื่ออ่านเสริมนอกเวลาสำหรับเด็กและเยาวชน
นับเป็นนิตยสารที่ตอบรับนโยบายของรัฐคือการสร้าง “เยาวชน” ที่จะเติบโตเป็น “ประชาชน” ต่อไป
ในค.ศ. 1889 สำนักพิมพ์ชะงุกัง (博文館) ผลิตนิตยสาร “เยาวชนของญี่ปุ่น” (日本之少年)
ตามโดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กก่อนวัยรุ่น ในค.ศ. 1890 ซึ่งเป็นปีที่มีการออกบัญญัติ *เคียวอิกุ
โชะกุโงะ* สำนักพิมพ์นี้ได้จัดพิมพ์หนังสือชุด “รวมวรรณกรรมสำหรับเด็ก”(少年文学叢書)
จำนวน 32 เล่ม พร้อมกับ “นิตยสารนักเรียนประถมศึกษาและเด็กปฐมวัย” (尋常小学幼年雑誌)
วัตถุประสงค์หลักของวรรณกรรมชุดนี้คือสนับสนุนการศึกษาของเด็กเพื่อเป็นประโยชน์ต่อรัฐ เรื่อง
ที่นำมาลงหนังสือชุดและนิตยสารนี้ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากเรื่องเล่าสำหรับเด็กในสมัยเอโดะ
ซึ่งมีความ “บันเทิงและตื่นเต้นเร้าใจ” ทั้ง *โฌเน็นเอ็น* และหนังสือชุดรวมวรรณกรรมดังกล่าวแสดง
ถึงลักษณะพิเศษของวรรณกรรมสำหรับเด็กในสมัยเมจิว่า มีเนื้อหาสอดคล้องกับแนวคิดด้าน
การศึกษาของรัฐ (หรือเป็นไปตามที่ระบุในบัญญัติ *เคียวอิกุโชะกุโงะ*) แฝงคำสอนด้านคุณธรรม
จริยธรรม หลังจากนั้นก็มีนิตยสารชื่อ *โฌเน็นเซะกะอิ* (少年世界 1894) ที่สร้างความนิยม และ
หนังสือแปลอื่นๆ ตามมา

วรรณกรรมสำหรับเด็กเป็นการสร้างสรรค์ผลงานของนักเขียนที่มีวัตถุประสงค์ว่าจะ
ผลิตผลงานให้เด็กอ่าน จึงใช้รูปแบบ อักษร ภาพประกอบที่เข้าใจง่าย แต่ขณะเดียวกันความ
เข้าใจง่ายก็เป็นที่ชื่นชอบของผู้ใหญ่ซึ่งอ่านหนังสือเพื่อความบันเทิงเช่นกัน

¹³⁵ 日本児童文学学会 『日本児童文学概論』 東京書籍、昭和 56 年 第 7 刷発行, pp40-74.

ค.ศ.1910 เกิดหนังสือรวมวรรณกรรมสำหรับเด็กโดย โอะงะวะะ มิเมะอิ (Ogawa Mimei 小川未明) ชื่อ “เรือสีแดง” (赤い船) สร้างกระแสวรรณกรรมที่มีตัวเอกเป็นเด็กหนุ่ม ค.ศ.1918 ชูสุกิ มิเอะกิชิ (鈴木三重吉) ได้ก่อตั้งสำนักพิมพ์นิตยสารสำหรับเด็กชื่อ “อะกะอิโตะริ-นกสีแดง” (Akaitori 赤い鳥) ทำให้วงการวรรณกรรมสำหรับเด็กตื่นตัวและเกิดนักเขียนที่สร้างสรรค์ผลงานเพื่อเด็กต่อเนื่องมากมาย ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอประวัติและผลงานของชูสุกิในหัวข้อต่อไป

หลังแผ่นดินไหวใหญ่คันโต (関東大震災 1923) สื่อสิ่งพิมพ์ญี่ปุ่นต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ระลอกสอง หลังจากครั้งแรกคือการปฏิรูปเมจิ เนื่องจากบรรยากาศในสังคมสมัยใหม่มีทั้งการปฏิรูปอุตสาหกรรมครั้งที่สอง ไทโชเดโมคราซี¹³⁶ การสร้างและยกระดับทางการศึกษา ในด้านสิ่งพิมพ์ก็มีผู้อ่านที่หลากหลายมากขึ้น ค.ศ. 1925 เกิดนิตยสารสื่อบันเทิงสำหรับเด็กชื่อ “คิง” (『キング』) โดยสำนักพิมพ์โคดันฉะ (講談社) มีการลงโฆษณาและใช้ภาพสีสวยงาม ทำยอดขายในฉบับเปิดตัวได้ถึง 7,140,000 เล่มอย่างไม่คาดคิด คำว่า “ทะชิชู-มวลชน”(Taishū 大衆) เป็นกระแสนิยมในขณะนั้น เกิดรูปแบบของ “วัฒนธรรมมวลชน” “วรรณกรรมมวลชน” เป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายในความหมายของความบันเทิงที่แพร่หลายสู่ผู้บริโภคที่เป็นปวงชนทั่วไปทุกชนชั้น ลักษณะของวรรณกรรมมวลชน(大衆文学) เดิมเป็นเรื่องเล่าหรือนิยายที่มีมาตั้งแต่สมัยเอโดะ จนเป็นนิยายตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในหนังสือพิมพ์ และรวมเล่มเป็นนิยายประโลมโลกย์ หลังแผ่นดินไหวเกิดรูปแบบใหม่ของนิยายคือประเภทสืบสวนสอบสวน ตอบรับความต้องการของมวลชนได้เป็นอย่างดี วรรณกรรมได้รับการเผยแพร่ในวงกว้างผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือพิมพ์และนิตยสาร นับว่าเป็นช่วงสมัยที่วงการสื่อสารมวลชนพัฒนาและก่อให้เกิดอิทธิพลต่อสังคมได้อย่างรวดเร็ว แสดงให้เห็นถึงอำนาจของสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือพิมพ์และนิตยสาร ซึ่งเมื่อรัฐบาลควบคุมและนำมาใช้สำหรับการประชาสัมพันธ์นโยบายด้านการเมืองและการทหาร ทำให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงต่อมา

สมัยไทโช มีการออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง มีละครวิทยุซึ่งมีเนื้อหาจากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ หรือการนำนิทานพื้นบ้านมาเล่าใหม่ วัฒนธรรมที่ถ่ายทอดทาง “เสียง” นี้สื่อถึงมวลชนจำนวนมาก จนในที่สุดวิทยุตกเป็นเครื่องมือการกระจายข่าวและสนับสนุนอุดมการณ์ทาง

¹³⁶ Taisho Democracy (大正デモクラシー) หมายถึงญี่ปุ่นในช่วงค.ศ.1920-1930 หรือในสมัยไทโช เป็นช่วงที่มีการตื่นตัวและรณรงค์เรื่องการเมือง สังคม และวัฒนธรรมให้เป็นไปตามกระแสประชาธิปไตยและเสรีนิยม ด้านการเมืองมีการใช้ระบบเลือกตั้งทั่วไป ด้านสังคมมีรณรงค์ลดความเหลื่อมล้ำของฐานะทางสังคม รณรงค์สิทธิสตรี สิทธิในการออกเสียงหรือชุมนุมในที่สาธารณะ ด้านวัฒนธรรมคือสร้างเสรีภาพทางการศึกษา เกิดสถาบันการศึกษาเอกชน เรียกร้องการออกนอกระบบของมหาวิทยาลัย เกิดองค์กร หน่วยงานและกลุ่มบุคคลจำนวนมากที่มีกิจกรรมเพื่อประชาธิปไตย สิทธิ เสรีภาพของประชาชน

การเมืองของรัฐ วัฒนธรรมมวลชนเป็นส่วนหนึ่ง que แสดงความเป็น *ไทโซเดโมคราซี* ในยุคนี้ สื่อมวลชนมีบทบาทในการถ่ายทอดข้อมูล เหตุการณ์ หรือความรู้แก่สาธารณชน

จะเห็นได้ว่าการสร้างสรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็กตั้งแต่เข้าสู่สมัยใหม่ เติบโตและพัฒนา โดยมีปัจจัยสำคัญคือการศึกษาและสื่อมวลชน โดยนักการศึกษาและปัญญาชนที่ได้รับความรู้จากต่างประเทศ เดินทางกลับมาญี่ปุ่นและให้ความสนใจนำระบบและวิทยาการตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้พัฒนาการศึกษา นโยบายของรัฐทำให้เกิดความแพร่หลายของการรู้หนังสือ และขยายโอกาสสู่เด็ก ๆ ในภูมิภาค จากการแปลวรรณกรรมสำหรับเด็กจากภาษาต่างประเทศเป็นภาษาญี่ปุ่น พัฒนาสู่การที่นักเขียนชาวญี่ปุ่นสร้างสรรค์ผลงานขึ้นเอง ทั้งจากการรวบรวมนิทานดั้งเดิมมาเล่าใหม่และการแต่งเรื่องเล่าใหม่ โดยส่งเรื่องลงตีพิมพ์ในนิตยสาร ซึ่งนิตยสารและสิ่งพิมพ์ต่างๆ ก็พัฒนาขึ้นจากการรณรงค์เพื่อสิทธิเสรีภาพและการขยายตัวของวัฒนธรรมมวลชน ลักษณะของการผสมผสานทางวัฒนธรรมและบริบทของสังคมในยุคนี้ ทำให้วรรณกรรมสำหรับเด็กของญี่ปุ่นมีลักษณะเด่นคือพัฒนารูปแบบจากนิทานตะวันตกผสมกับนวนิยาย เนื้อเรื่องเป็นการสร้างสรรค์ใหม่หรือนำเรื่องเล่าสำหรับเด็กเดิมมาปรับแต่งและเล่าใหม่ โดยนักเขียนค่านึงว่าเด็กเป็นผู้อ่าน การแพร่หลายทางการสื่อสารมวลชนก็ทำให้วงการนิตยสารเฟื่องฟู เป็นที่มาของสำนักพิมพ์และนิตยสารที่ตีพิมพ์งานเขียนสำหรับเด็กจำนวนมาก

3.2.2 ชูสุกิ มิเอะกิชิ กับแนวคิดหนังสือสำหรับเด็ก

เดิมในสมัยโบราณ เรื่องเล่าหรือนิทานจะมีการเล่าขานต่อมากปากต่อปาก เรื่องเล่าสำหรับเด็กนั้นเรียกว่า “โดวะ” (Dōwa 童話) หนังสือนิทานที่เด็กอ่านในญี่ปุ่นเริ่มมีการพิมพ์โดยใช้แม่พิมพ์ไม้ในช่วงสมัยเอโดะ ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองของหนังสืออ่านมีภาพประกอบที่มีเนื้อหาด้านความบันเทิงและโลกีย์วิสัยที่เรียกว่า “อุกิโยโซชิ” (Ukiyosōshi 浮世草紙) กล่าวกันว่า การเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกนิทานนี้เป็น “วรรณกรรมสำหรับเด็ก” เกิดขึ้นในสมัยไทโซ นิตยสารสำหรับเด็กชื่อ “นกสีแดง” (อะกะอิโตะริ (赤い鳥)) โดยผู้ก่อตั้งคือชูสุกิ มิเอะกิชิ (Suzuki Miekichi 鈴木三重吉 1882-1936) เป็นผู้พัฒนารูปแบบของนิทานใหม่ จากเดิมที่ “ข้อความไม่ละเอียดอ่อน การเลือกสรรข้อมูลประกอบ(วัตถุดิบ)ไม่เพียงพอ” เป็น “นิทานและเพลงเด็กที่งดงามและมีคุณค่าเหมือนศิลปะ” (「芸術としての真価ある流麗な童話と童謡」¹³⁷) นิตยสาร *อะกะอิโตะริ* เกิดขึ้นจากความมุ่งหวังดังกล่าวของชูสุกิ มิเอะกิชิ

¹³⁷ 日本児童文学学会 『日本児童文学概論』 東京書籍、昭和 56 年 第 7 刷発行, pp.29-30.

มิเอะกิชิได้สร้างสรรค์ผลงานเรื่องสั้นสำหรับเด็กที่เป็นที่นิยมมากมาย หนึ่งในจำนวนวรรณกรรมสำหรับเด็กที่ทรงคุณค่าเหล่านั้นคือ เรื่องเล่าตำนานเทพในโคะจิกิที่ใช้ชื่อเรื่องว่า “โคะจิกิโมะโนะงะตะริ” (『古事記物語』) ซึ่งเป็นการนำ โคะจิกิ มาดัดแปลงให้เป็นเรื่องอ่านสำหรับเด็กเยาวชน สร้างกระแสการนำวรรณคดีโบราณมาเล่าใหม่เป็นนิทานสำหรับเด็ก นอกจากนี้ ชีวิตและผลงานของเขายังได้สร้างแรงบันดาลใจแก่นักเขียนรุ่นหลังในการผลิตผลงานเพื่อเด็กอย่างแท้จริง

ฟูกุตะ คิโยะโตะ(1979) วิเคราะห์เหตุที่ทำให้มิเอะกิชิใส่ใจในวรรณกรรมเด็กไว้ว่า “ประการหนึ่งคือจากเหตุการณ์ในชีวิตของเขาเอง ได้แก่กำเนิดของบุตรสาว ประการที่สองคือเหตุผลทางการเงิน จากการจัดพิมพ์หนังสือรวมผลงานมิเอะกิชิ 13 เล่ม ทำให้เขาต้องส่งนิทานของตะวันตกแก่นักพิมพ์เดือนละ 1 เล่ม และประการที่สามคือเอกลักษณ์ทางวรรณกรรมของเขา ซึ่งเป็นนักเขียนในกลุ่มโรแมนติคนิยม (浪漫派) ก่อนที่เขาจะเริ่มเขียนงานสำหรับเด็กอย่างจริงจัง งานของเขาก็มีลักษณะเป็นนิทานให้ผู้ใหญ่อ่านอยู่แล้ว เขามักจะนำนิทานจากต่างประเทศมาเล่าใหม่ แต่ด้วยสำนวนภาษาที่กลั่นกรองอย่างดี ทำให้กลายเป็นวรรณกรรมเด็กที่เหมือนกับงานสร้างสรรค์ใหม่ และได้รับการชื่นชมและกล่าวขานจนถึงปัจจุบัน¹³⁸ นิทานของมิเอะกิชิได้รับการกล่าวถึงว่ามีความเป็นนิทานอันเปี่ยมศิลป์ (芸術的童話) นิตยสารอะกะอิโตะริเป็นจุดเริ่มต้นการสร้างสรรควรรณกรรมเพื่อเด็กในญี่ปุ่น และมีอิทธิพลต่อนิตยสารสำหรับเด็กอื่นๆ ต่อมา กล่าวได้ว่าความเป็นศิลปินและแนวคิดจิตวิทยาเด็กของซุซูกิ ไม่เพียงแต่มีความสำคัญต่อวงการวรรณกรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นแรงบันดาลใจสู่สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามด้วย

งานเขียนที่ตีพิมพ์ในนิตยสารอะกะอิโตะริ ทั้งที่มิเอะกิชิเขียน และที่นักเขียนอื่นเขียน มีทั้งเป็นเรื่องที่นำนิทานเดิมมาเล่าใหม่ หรืองานเขียนที่สร้างสรรค์ใหม่ นอกจากนี้ส่วนใหญ่ยังสะท้อนเรื่องเล่าสำหรับเด็กแบบในจินตนาการที่ตีพิมพ์ร่วมกับเรื่องเล่าที่อยู่ในความเป็นจริงได้อย่างสมดุล ทั้งๆ ที่แหล่งข้อมูลหรือวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงานสองแนวนี้ น่าจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่เมื่อเล่าในรูปแบบของนิทานสำหรับเด็กแล้วกลับผสมผสานกันอย่างลงตัว ทั้งนี้เป็นแนวคิดและความสามารถของมิเอะกิชิในฐานะบรรณาธิการด้วย ดังส่วนหนึ่งในคติพจน์ “การรณรงค์อะกะอิโตะริ” (赤い鳥運動) ที่ปรากฏในคำนำของหนังสือต่างๆ ของเขา

¹³⁸福田清人「「赤い鳥」総論」、『「赤い鳥」複製版 解説・執筆者索引』日本近代文学館、昭和54年(pp.5-6)

- เรื่องอ่านสำหรับเด็กที่เป็นที่นิยมในปัจจุบันส่วนใหญ่ภาพหน้าปกก็เสียมทราวม ถ้าจะจัดเป็นประเภทแล้วถือว่าเป็นงานเขียนชั้นต่ำที่หยาบโลน งานแบบนี้จะแทรกซึมเข้าไปในความบริสุทธิ์ไร้เดียงสาของเด็กที่ละน้อย แต่คิดก็วิตกมากแล้ว
- “อะกะอิโตะริ” จะกำจัดงานเขียนสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเสียมทราวมทางโลกียะ เราจะรวบรวมผลงานที่ผ่านความพากเพียรของศิลปินชั้นนำในปัจจุบัน เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาจิตวิญญาณอันบริสุทธิ์ของเด็ก และเพื่อสนับสนุนนักเขียนรุ่นใหม่ที่มีอุดมการณ์ต้องการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อเด็ก และจะเป็นผู้นำการรณรงค์ต่อไป
- “อะกะอิโตะริ” ไม่ใช่แค่แนะนำเสนอผลงานที่มีเนื้อหาและการเขียนที่บริสุทธิ์ถึงดงามเท่านั้น แต่ยังใส่ใจการนำเสนอของนิตยสารทั้งเล่ม เพื่อให้เด็กๆ ได้ใช้เป็นแบบอย่างในการเขียน

จากคติพจน์อะกะอิโตะริ ที่ยกมานี้ ทำให้เห็นว่าอุดมการณ์ในการผลิตผลงานและนิตยสารของมิเอะกิชิ คือความมุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงานสำหรับเด็ก เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างกระแสตอบโต้ความนิยมของนิตยสารแนวประโลมโลกย์หรือสิ่งพิมพ์มวลชนอื่นๆ ที่เน้นการโฆษณาชวนเชื่อ ที่สำคัญคือเขาใส่ใจในการใช้ภาษาในงานเขียน ผู้ที่ร่วมรณรงค์โดยร่วมส่งผลงานในนิตยสารอะกะอิโตะริมีทั้งนักเขียนรุ่นอาวุโส นักเขียนรุ่นใหม่ จิตรกร นักแปล นักคิด กล่าวได้ว่าวรรณกรรมสำหรับเด็กที่ตีพิมพ์ในนิตยสารฉบับนี้เป็นงานเขียนที่ทรงคุณค่า และมุ่งหวังให้เด็กได้เรียนรู้จากการอ่านอย่างแท้จริง เป็นแรงบันดาลใจให้เด็กสร้างผลงานวรรณกรรมต่อไปในอนาคต คอด้มน์เรียงความนี้สร้างความประทับใจและเป็นประโยชน์ต่อเด็กอย่างมากในสมัยนั้น อย่างไรก็ตาม ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ว่า นิตยสารอะกะอิโตะริได้ใช้กระแสตื่นตัวของบรรยากาศการรณรงค์สิทธิเสรีภาพของประชาชนในยุคนั้น ประกอบกับความนิยมของสาธารณชนที่มีต่อสื่อสิ่งพิมพ์ โดยเฉพาะวงการนิตยสาร การประกาศอุดมการณ์ของนิตยสารอะกะอิโตะริจึงต้องชัดเจนเพื่อแสดงเจตนารมณ์ และยังคงเผชิญหน้ากับการแข่งขันทางการค้ากับนิตยสารมวลชนอื่นๆ

ในสมัยที่นิตยสารที่เป็นที่นิยมส่วนใหญ่จะใช้ชื่อที่มีคำว่า “โฌเน็น(เยาวชนชาย)”หรือ “โฌโจะ(เยาวชนหญิง)” (少年,少女) ประกอบ มิเอะกิชิเลือกใช้ชื่อ อะกะอิโตะริ(赤い鳥) จากชื่อนิยายที่เขาเขียนลงในนิตยสารชูโอโคโรน (中央公論) ในค.ศ.1911 ซึ่งเป็นผลงานที่เขาภูมิใจและได้รับการชื่นชมอย่างมาก ชื่อนิตยสารฉบับนี้จึงแปลกใหม่และไม่เหมือนนิตยสารเยาวชนอื่นๆ ในท้องตลาดขณะนั้น

เกี่ยวกับเรื่องของการจัดพิมพ์นิตยสารอะกะอิโตะวรีนี้ มิเอะกิชิเคยกล่าวไว้ว่า “นิตยสารเยาวชนส่วนใหญ่มีหน้าปกที่เลื่อมทราวม(俗悪) เห็นแล้วก็ไม่รู้สึกอยากซื้อให้เด็กอ่าน”¹³⁹ ทำให้ทราบว่าเขามีความใส่ใจตั้งแต่หน้าปกถึงเนื้อหาภายในของนิตยสาร คาดหวังให้หน้าปกสามารถดึงดูดให้ผู้คนสนใจได้ ภาพหน้าปกฉบับปฐมฤกษ์วาดโดยนักวาดภาพแนวตะวันตกที่สร้างสรรค์ผลงานแบบโรแมนติก ชื่อ คิโยะมิสุ โยะฉิโอะ(清水良雄 1891-1954) ทำให้ภาพลักษณ์ของนิตยสารมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ภาพ 3.2 หน้าปกนิตยสารอะกะอิโตะวรีฉบับปฐมฤกษ์
(『赤い鳥』創刊号表紙) และซุสูกิ มิเอะกิชิ

ภาพจากเว็บไซต์ของห้องสมุดประจำจังหวัดอิโรชิมา

(<https://www.library.city.hiroshima.jp/akaitori/ryakunen/ryakunen.html> สืบค้นเมื่อ 16 พ.ค.2015)

มิเอะกิชิเขียนเล่าเรื่องชีวิตของตัวเองไว้ไม่มากนัก ใน “หนังสือรวมผลงานซุสูกิ มิเอะกิชิ เล่ม 5” พิมพ์ครั้งแรกค.ศ.1938¹⁴⁰ มีบทความหนึ่งชื่อ “หนังสือเรียนที่เลวร้าย” (「悪文教科書」) เล่าเรื่องที่เขาได้อ่านหนังสือเรียนของเด็กผู้หญิงที่ชอบอ่านหนังสือคนหนึ่ง มีเนื้อหาตอนหนึ่งว่า “ธงชาติเป็นธงแห่งประเทศมหาอำนาจญี่ปุ่นในพระบารมีขององค์จักรพรรดิ ธงมีจิตวิญญาณอันมุ่งมั่นแท้จริง แม้ถูกทำลาย หรือมีภัยอันตรายเพียงใด เราต่างถูกห่อหุ้มไว้ด้วยสีขาวอันเป็นสีแห่งความสงบ ไม่จำเป็นต้องกังวล” เขาอ่านหนังสือเล่มนั้นข้ามๆ แต่รู้สึกได้ว่าเป็นหนังสือที่ไร้สาระ เขาจึงบอกเด็กผู้หญิงว่าจะเอาหนังสือดีๆ ให้อ่าน พร้อมกับวิจารณ์หนังสือเรียนที่รัฐบังคับให้เด็กหญิงทั่วประเทศอ่านว่าผู้เขียนช่างไม่รู้จักแยกแยะดีชั่ว ไม่มีคุณสมบัติพอที่จะเขียนหนังสือ

¹³⁹ 日本児童文学学会 『日本児童文学概論』東京書籍、昭和56年 第7刷発行, pp.61-62.

¹⁴⁰ 鈴木三重吉 『鈴木三重吉全集 第五巻』岩波書店、1982. pp.172-174.

เรียน ทั้งเนื้อหาและศัพท์สำนวนที่ใช้มีแต่ความคลุมเครือไม่ชัดเจน เด็กๆ อ่านแล้วคงไม่เข้าใจ เขาตั้งใจว่าจะลองศึกษาหนังสือเรียนที่รัฐกำหนดดู เพราะรู้สึกว่าเป็นปัญหาใหญ่หากเด็กๆ ต้องถูกบังคับให้อ่านหนังสือเรียนที่ไม่เหมาะสม

ทั้งบทความ บทบรรณาธิการและงานเขียนต่างๆ เหล่านี้ทำให้เห็นว่า ความห่วงใยที่เด็กๆ ไม่มีหนังสือที่ดีและเหมาะสมอ่าน รวมทั้งความกดดันทางสังคมซึ่งตกอยู่ภายใต้การปลุกกระดมและยึดยึดแนวคิดของรัฐ ผลักดันให้มีเอะกิชิสร้างสรรค์วรรณกรรมเด็กที่ได้รับยกย่องว่ามีคุณค่าทางวรรณศิลป์ สร้างโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้

ฟูคูอิ เค็นซุเกะ (福井研介, 1982) กล่าวว่า “ช่วงหนึ่ง ชูสุกิ มิเอะกิชิเขียนนิทานโบราณของยุโรปเป็นสำนวนของตัวเอง เขาเรียกว่างานเล่าซ้ำ ‘retelling (再話)’ ลักษณะการเขียนอย่างนี้น่าจะเป็นเพราะเขามีงานยุ่งจนไม่สามารถเขียนงานสร้างสรรค์ใหม่ได้ แต่ถึงอย่างไร งานเล่าซ้ำของมิเอะกิชิก็เขียนอย่างพิถีพิถันและตั้งใจทำให้สำนวนสละสลวยไม่ต่างจากงานสร้างสรรค์ใหม่เลย”¹⁴¹ งานเล่าซ้ำในความหมายของมิเอะกิชิคือการเขียนใหม่ “เพื่อให้เด็กอ่าน” เขานำเรื่องเล่าจากต่างประเทศมาถ่ายทอดสู่เด็กๆ ชาวญี่ปุ่นให้เข้าใจและได้รับอรรถรสจากการอ่าน บางครั้งยังต้องเปลี่ยนแปลงเนื้อหาบางส่วนเพื่อให้เหมาะกับภาพประกอบหรือสังคมยอมรับได้ เช่น เรื่องสั้นสำหรับเด็กเรื่อง Mateo Falcone ของนักเขียนชาวฝรั่งเศสชื่อ Prosper Mérimée ที่เขาแปลโดยใช้ชื่อเรื่องว่า “พ่อ” (『父』) เป็นเรื่องราวของพ่อใช้ปืนฆ่าลูกของตนเองในฉากสุดท้ายของเรื่องอย่างเลือดเย็น ในงานเล่าซ้ำของมิเอะกิชิเลือกที่จะเล่าโดยจบที่ใบหน้าเต็มไปด้วยน้ำตาของพ่อ และตัดความเลือดเย็นโหดร้ายที่กลายเป็นประเด็นที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ในขณะนั้นออกไป ลักษณะการแปลและดัดแปลงใหม่ของมิเอะกิชิเป็นสิ่งที่นักวิจัยยังคงนำมาศึกษาวิเคราะห์ในปัจจุบัน

มิเอะกิชิเริ่มเขียนโคะจิกิโมะโนะงะตะริ หรือ “นิทานโคะจิกิ” (『古事記物語』) ลงตีพิมพ์ในอะกะอิโตะริตั้งแต่ฉบับเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1919 จากตอน “ความตายของเทพหญิง” เป็นบทแรก เนื้อเรื่องเล่าถึงเทพชายหญิงที่ชื่อฮิสะนะกิ-ฮิสะนะมิ ผู้ให้กำเนิดดินแดนและปวงเทพ ฮิสะนะมิให้กำเนิดเทพไฟทำให้นางถึงแก่ความตาย ต้องไปจุติยังดินแดนหลังความตายที่ชื่อว่า “โยะมิโนะกุนิ” (黄泉の国) เนื้อเรื่องตอนนี้มีความสำคัญมากเนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นของตำนานอื่นๆ ที่กล่าวไว้ในโคะจิกิ เป็นตอนที่กล่าวถึงการแยกตัวจากกันของโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกใต้พิภพ ฮิสะนะมิและฮิสะนะกิเป็นตัวละครแรกที่ระบุเพศและเล่าที่มาของธรรมชาติ การเกิดและตายของมนุษย์

¹⁴¹ 福井研介「大正期の思想と文化—『赤い鳥』を中心として—」赤い鳥の会(編)『赤い鳥と鈴木三重吉』小峰書店,1983, pp.31-33.

โทริโงะเอะ มิน (Torigoe Shin 鳥越信, 2006) กล่าวถึงตำนานเทพต่อนี้ในนิทานโคะจิกิของมิเอะกิชิว่า “ตำนานเทพหลังจากที่อิสระนะมิตายและอิสระนะกิไปตามที่ดินแดนโยะมิโนะกุนิ นั้นมีชื่อเสียง เทพชายละเมิดข้อต้องห้ามคือแอบดูเทพหญิง และได้เห็นร่างกายประหนึ่งซากศพ บวมอืดและมีหนอนไซทั่วตัว จึงตกใจและรีบหนีไปนั้น ในนิทานโคะจิกิของซุสึกิ มิเอะกิชิเล่าเรื่องที่กระชับ มีจังหวะจะโคนแม้จะใช้ภาษายกย่อง เข้าใจง่าย ทำให้ผู้อ่านนี้ภาพตามได้ นับว่าเป็นผลงานที่ “ดีความและเรียบเรียง โคะจิกิ อย่างตรงไปตรงมา ไม่มีกลิ่นเน่าเหม็น เป็นศิลปะสร้างสรรค์ที่แท้จริง (純芸術品) ชิ้นหนึ่ง”¹⁴² การใช้ภาษายกย่องหรือที่เรียกว่า “เคะอิโงะ” (敬語) เป็นลักษณะพิเศษของภาษาญี่ปุ่น ตำนานเทพใน โคะจิกิ ใช้สำนวนที่เป็นรูปยกย่องตลอด การเดินเรื่อง เนื่องจากปวงเทพทั้งหลายนั้นมีศักดิ์สูง ที่ต้องเคารพสักการะ โคะจิกิในยุคหลังมีการปรับเปลี่ยนโดยลดการใช้ภาษายกย่องลง เพราะนอกจากจะทำให้อ่านยากแล้วยังเป็นการใช้สำนวนภาษาเยิ่นเย้อและไม่ทันสมัย มีนักเขียนและนักวิจัยหลายคนที่นำ โคะจิกิ มาเขียนในรูปแบบของนิทานโคะจิกิ ในยุคหลังสงคราม แต่อย่างไรก็ตาม โคะจิกิโมะโนะงะตะริ สำนวนของซุสึกิ มิเอะกิชิยังเป็นที่ชื่นชมว่าเป็น “ตัวแทนการเล่าโคะจิกิใหม่ที่เหมาะกับเด็กมากที่สุด” (คุวะสะระะ ะบะบุโร 桑原三郎-อ้างอิงใน “ประวัติวรรณกรรมเด็กของญี่ปุ่น”¹⁴³)

หลังจากที่ตีพิมพ์ในนิตยสารจนจบแล้ว สำนักพิมพ์อะกะอิโตะริ ได้นำโคะจิกิโมะโนะงะตะริ มารวมเล่มเป็นหนังสือสองเล่มจบ มิเอะกิชิได้กล่าวไว้ในคำนำว่า “นิทานนี้เป็นผลงานทางศิลปะชิ้นหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าตั้งใจมอบแต่เด็กหญิงชายทั้งหลาย และผู้อ่านทุกคน ข้าพเจ้าได้ตัดคำสร้อยต่างๆ ที่ไม่มีความหมายใดมากนักออกเสีย เพื่อให้เป็นเรื่องอ่านสำหรับเด็กหญิงชายและคนตัวเล็กทั้งหลาย นอกจากนั้นยังเล็งไม่ได้ที่จะปรับเปลี่ยนบางอย่างเพื่อให้เข้าใจเหตุผลและความสัมพันธ์ของตัวละคร”¹⁴⁴ อย่างไรก็ตามมิเอะกิชิกล่าวว่าได้พยายามถ่ายทอดให้เหมือนต้นฉบับ โคะจิกิ มากที่สุด

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเปรียบเทียบตำนานใน โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมและ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของซุสึกิ มิเอะกิชิ

เมื่อครั้งที่ผืนฟ้าและแผ่นดินได้แยกตัวออกจากกันเป็นครั้งแรกได้บังเกิดเทพจตุขึ้นมาบน
สรวงสวรรค์ 3 องค์ ไม่มีเพศและมีได้ปรากฏร่างให้เห็น

¹⁴² 鳥越信『はじめて学ぶ 日本児童文学史』ミネルヴァ書房、2006. pp.140-142.

¹⁴³ Ibid. p.142.

¹⁴⁴ 河原和枝『子ども観の近代』中公新書、1998. pp.188-189.

กาลต่อมาเมื่อครั้งแผ่นดินยังเพิ่งก่อกำเนิดได้ไม่นานและอยู่ในสภาพคล้ายดั่งน้ำมันที่อยู่บนผิวน้ำลอยล่องไปมาราวกับแมงกะพรุนนั้น ได้ปรากฏเทพผู้ตื่นมาจากพื้นดินเหมือนหน่ออ่อนของต้นหญ้า 2 องค์ ไม่มีเพศและมีได้ปรากฏร่างให้เห็น เทพทั้ง 5 นี้จัดเป็นเทพพิเศษบนสวรรค์ ต่อจากนั้นมีเทพผู้ตื่นมาเองเรื่อยๆ จนถึงเทพรุ่นที่มีการแบ่งเพศชายและหญิง รวม 7 รุ่น เทพอิสระนะกิและอิสระนะมิเป็นเทพชายหญิงรุ่นสุดท้าย

ทวยเทพทั้งหลายได้ส่งคู่เทพอิสระนะกิและอิสระนะมิว่า “พวกเจ้าจงจัดการกับผืนดินที่ลอยล่องอยู่นี้ให้จับตัวกันจนกลายเป็นแผ่นดินและสร้างดินแดนขึ้นมา” พร้อมกับมอบหอกศักดิ์สิทธิ์ให้ ทั้งสองลงมายืนอยู่บนสะพานทอดเชื่อมระหว่างสวรรค์กับแผ่นดิน เอَاهอกแทงลงไปกวนแผ่นดินโคลน เมื่อยกหอกขึ้น โคลนจากปลายหอกก็หยดลงมากองรวมกันจนกลายเป็นเกาะ เกาะนี้เรียกว่าเกาะโอะโนะโงะโระ

อรรถยา สุวรรณระดา, “เรียนรู้ตำนานเทพญี่ปุ่น จากวรรณกรรม โคะจิกิ”

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553

世界ができたそもそものはじめ。まず天と地とができあがりますと、それといっしょにわれわれ日本人のいちばんご先祖の、天御中主神とおっしゃる神さまが、天の上の高天原というところへお生まれになりました。そのつぎには高皇産霊神、神産霊神のお二方がお生まれになりました。

そのときには、天も地もまだしっかり固まりきらないで、両方とも、ただ油を浮かしたように、とろとろになって、くらげのように、ふわふわと浮かんでおりました。その中へ、ちょうどあしの芽がはえ出るように、二人の神さまがお生まれになりました。

それからまたお二人、そのつぎには男神女神とお二人ずつ、八人の神さまが、つぎつぎにお生まれになった後に、伊弉諾神と伊弉冉神とおっしゃる男神女神がお生まれになりました。

天御中主神はこのお二方の神さまをお召しになって、「あの、ふわふわしている地を固めて、日本の国を作りあげよ」とおっしゃって、りっぱな矛を一ふりお授けになりました。

เมื่อครั้งที่โลกเกิดขึ้นแต่แรกเริ่มนั้น อันดับแรกเกิดสวรรค์และแผ่นดิน พร้อมกันนั้นก็เทพผู้เป็นบรรพบุรุษของพวกเขาชาวญี่ปุ่นเกิดขึ้นบนดินแดนทะเลกะอะมะโนะฮะระบนสวรรค์ ชื่อว่าเทพอะมะโนะมิเนกะนูมิ จากนั้นเทพทะเลกะมุซุอิและเทพคะมิมุซุอิก็เกิดตามมา

เวลานั้น ทั้งแผ่นดินและแผ่นฟ้ายังไม่จับตัวกันเป็นก้อน แต่เหลวละเหมือนเป็นน้ำมันลอยอยู่ เบาฟูฟ่องเหมือนเมฆกะพรุณ ใจกลางนั้นมีเทพสององค์จุติขึ้น เหมือนหน่ออ่อนที่แตกออกมา

จากนั้นก็เกิดเทพอีกสององค์ และเทพคู่ชายหญิงอีกสองคู่ถือกำเนิดขึ้น หลังจากเทพทั้งแปดจุติแล้ว จึงเกิดเทพคู่หนึ่งชื่อเทพอิสะนะกิและเทพอิสะนะมิ

เทพอะเมะโนะมินะกะฮุมิสั่งการต่อเทพทั้งสองว่า “พวกเจ้าจงไปทำให้แผ่นดินที่ล่องลอยฟูฟ่องอยู่นั้นแข็งตัว แล้วสร้างประเทศญี่ปุ่นเสีย” จากนั้นก็มอบหอกอันยิ่งใหญ่ให้

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของ ชูสุกิ มิเอะกิชิ ตอน “ความตายของเทพหญิง”

เนื้อหาหลักของตำนานตอนกำเนิดแผ่นดินใน โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมนั้น ระบุว่าสรรพสิ่งทุกอย่างในโลกถือกำเนิดขึ้นเอง แผ่นดินและสวรรค์แยกตัวออกจากกันเอง เทพต่างๆ เดิมนั้นจุติขึ้นมาเอง เพียงเทพชายหญิงคู่หนึ่งที่ถูกมอบหมายให้ให้กำเนิดสิ่งต่างๆ เช่น น้ำ ไฟ ดิน พืช พรรณ ซึ่งจะมียุทธศาสตร์ต่อมวลมนุษยชาติต่อไป ตัวบทดั้งเดิมให้ความสำคัญกับกำเนิดสรรพสิ่งว่าเป็นวิถีตามครรลองของธรรมชาติ ธรรมชาติที่ไม่มีรูปร่างหรือเป็นนามธรรมจะจุติขึ้นเองอย่างที่มนุษย์ให้เหตุผลไม่ได้ แต่สิ่งที่เป็นธรรมชาติใกล้ตัวมีที่ไปที่ไป เป็นการใช้ตำนานเทพอธิบายความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกคล้อยตาม

จาก โคะจิกิโมะโนะงะตะริ จะเห็นได้ว่ามิเอะกิชิให้ความสำคัญกับการใช้สัญลักษณ์ในต้นฉบับดั้งเดิม เช่นการเปรียบเทียบความไม่เข้ากันของสองโลกว่าเหมือนน้ำกับน้ำมัน ด้วยการคงคำว่า “เมฆกะพรุณ” ไว้ หรือการจุติของเทพที่เหมือน “หน่ออ่อน” หรือการถือกำเนิดขึ้นมาตามครรลองของธรรมชาติ ในขณะที่เขาก็พยายามสร้างความชัดเจนให้เหมาะกับการทำความเข้าใจของเด็ก เช่นการระบุว่าเทพชายหญิงคู่นี้ร่วมกันสร้าง “ประเทศญี่ปุ่น” แทนที่ “ดินแดน” ในต้นฉบับเดิม

ตัวบทตอนเทพอิสะนะมิให้กำเนิดเทพไฟและต้องลงไปจุติยังดินแดนโยะมิโนะกุนิ (黄泉の国) หรือโลกแห่งความตายเป็นตอนที่มิเอะกิชิเขียนเป็นตอนแรก โดยใช้ชื่อว่า “เทพหญิง” (女神) ส่วนหนึ่งบรรยายไว้ดังนี้

いざなぎのかみ
伊弉諾神は、そのあとで、早速十拳の剣とつか つるぎ
という長い剣を引きぬいて、女神の
わざわい
災のもとになった火の神を、ひとうちに斬り殺しておしまいになりました。しかし、神のお悔しみはそんなことでお癒えになる筈もありませんでした。神は、どうかしてもう一度、女神に会いたくおぼしめして、とうとうそのお後を追って、真っ暗な黄泉の国までお出かけになりました。(『古事記物語』上巻)

จากนั้นเทพธิดะนะกิซึกดาบยาวชื่อดาบโตะทซุกะโนะทซุรุจิกออกมาทันที แล้ว
ประหารชีวิตเทพไฟผู้เป็นสาเหตุของเคราะห์ภัยครั้งนี้ แต่ก็ยังมีได้ช่วยประทังความแค้น
ใจของเขาเลยแม้แต่น้อย ไม่ว่าจะเป็นอย่างไรร เธอก็ต้องการได้พบกับนางอีกสักครั้ง แล้ว
เขาก็ตัดสินใจเดินทางติดตามนางไปยังดินแดนโยะมิอันมืดมิด

(โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของซุซูกิ มิเอะกิชิ เล่ม 1)

ตำนานตอนนี้ถูกเล่าใหม่โดยตัดส่วนที่เป็นชื่อเทพต่างๆ ที่เกิดจากเลือดของเทพไฟที่
กระเด็นออกมาเมื่อถูกฟัน และกระจายไปเป็นภูเขไฟในที่ต่างๆ เพิ่มความรู้สึกคับแค้นและถวิล
หาภรรยาของเทพธิดะนะกิเข้ามา และขยายความสภาพของดินแดนโยะมิโนะกุนิว่าเป็นสถานที่
แห่งความตายอันมืดมิด ซึ่งไม่ปรากฏในตัวบทโคะจิกิ ฉบับดั้งเดิม ลักษณะเช่นนี้เป็น retelling
หรือการเล่าซ้ำในแบบของมิเอะกิชิซึ่งสะท้อนวัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์วรรณกรรม “เพื่อเด็ก”
คือเล่าใหม่ให้อ่านง่ายขึ้นและได้อรรถรสทางวรรณศิลป์

คะวะสะระ คะสุเอะ (河原和枝, 1998) กล่าวว่า “ทั้งการใช้คำว่า ‘เทพหญิง’ และอื่นๆ ทำให้
ให้เห็นว่าโลกของโคะจิกิจากปลายปากกาของมิเอะกิชิดูมีบรรยากาศแบบตะวันตก ภาพประกอบ
ในนิตยสารอะกะอิโตะริ แม้จะเป็นตัวละครเทพของญี่ปุ่นแต่แสดงถึงวัฒนธรรมที่ผสมผสาน
ระหว่างตะวันออกกับตะวันตกได้ลงตัว ทั้งภาพประกอบและสำนวนภาษาของมิเอะกิชิถ่ายทอด
ให้สื่อได้อย่างไร้พรมแดน(無国籍的)”¹⁴⁵ ความเป็นตะวันตกในงานของมิเอะกิชิมีให้สัมผัสได้เสมอ
อาจเนื่องจากตัวเขาเองศึกษาสาขาวรรณคดีอังกฤษในมหาวิทยาลัยโตเกียว และมีประสบการณ์
เป็นครูสอนภาษาอังกฤษ จากความเชี่ยวชาญในการอ่านวรรณกรรมภาษาอังกฤษและการได้คลุก
คลีกับเด็กๆ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ลักษณะของการเขียนของเขาเป็นเอกลักษณ์ คำว่า “เทพหญิง”
(a goddess, 女神) มีภาพของวีรสตรีในตำนานเทพกรีก ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของเทพที่มีเพศหญิง
ใน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบนั้นด้วย ผู้วิจัยเชื่อว่างานเล่าซ้ำของมิเอะกิชิ
มีอิทธิพลต่อการถ่ายทอดภาพลักษณ์ของปวงเทพในวรรณกรรมสำหรับเด็กในยุคต่อมา

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างตัวบทอนเซ็นเทพอะมะเตะระซุออกจากถ้ำในต้นฉบับเดิมและใน
โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของ ซุซูกิ มิเอะกิชิ เพื่อแสดงให้เห็นมุมมองที่มีต่อเทพผู้เป็นต้นราชวงศ์
จักรพรรดิ

¹⁴⁵河原和枝『子ども観の近代』中公新書,1998.p.189.

(เมื่อปวงเทพต่างจัดพิธีกรรม นำไถ่มาขึ้น ให้เทพอะเมะโนะอุซุเมะร่ายรำ ผ่าผ่นหลดลุ่ม
เทพทั้งหลายพากันหัวเราะจนสวรรค์สั่นสะเทือน)

เทพอะเมะเตะระซุซึสึกังสึยั้งแก้มประตู่ถ้ำพลาถามออกมาว่า “เมื่อข้าหลบอยู่
ในถ้ำ ทำให้ทั้งโลกสวรรค์และโลกมนุษย์มีดมิดเช่นนี้แล้ว ทำไมอุซุเมะถึงยังรำเรง และ
ปวงเทพต่างพากันหัวเราะได้หรือ” เทพอุซุเมะตอบว่า “ข้ายินดีและหัวเราะเพราะมีเทพที่
ยิ่งใหญ่กว่าท่านปรากฏขึ้น” ขณะเดียวกัน เทพอีกสององค์ก็ส่องกระจก เมื่อเทพอะเมะ
เตะระซุซึยั้งออกจากประตู่ถ้ำเพราะพิศวงแล้ว เทพทะชิเกะระโอะก็จุดแขนนางออกมา

โคะจิกิ (ฉบับดั้งเดิม) “ชุดวรรณคดีโบราณ โคะจิกิ” (2004)

ฉบับสำนักพิมพ์ไคกะกุกัน

「おや、これはだれであろう」とおっしゃりながら、もっとよく見ようとおぼし
めして、少しばかり戸の外へお出ましになりました。

すると、さっきから、岩屋のそばに隠れて待ちかまえていた、手力男命とい
う大力の神さまが、いきなり、女神のお手を取って、すっかり外へお引き出し申
しました。それといっしょに、一人の神さまは、女神のおうしろへまわって、
「どうぞ、もうこれからうちへはおはいりくださいませように」と申しあげ
て、そこへしめなわを張りわたしてしまいました。

それで世界じゅうは、やっと長い夜があけて、再び明るい昼が来ました。

(เมื่อส่องกระจกแล้ว) เทพอะเมะเตะระซุซึกล่าวว่า “เอ๊ะ นี่อะไรกัน” นางอยากดูให้
เห็นชัดๆ จึงก้าวออกมาอีกจนพ้นประตู่ถ้ำ

ทันใดนั้น เทพทะชิเกะระโอะผู้ทรงพลังก็ฉวยมือของนางแล้วดึงออกมาด้านนอก
เทพอีกองค์หนึ่งก็รีบกันไว้ด้านหลังนาง “โปรดอย่าเข้าไปด้านในอีกเลย” ว่าแล้วก็เอาเชือก
ซิเมะนะวะคัล้องปิดทางไว้

ดังนั้น กลางคืนอันยาวนานทั่วโลกก็กลับกลายเป็นกลางวันที่สวยงามใสอีกครั้ง

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของ ซุซูกิ มิเอะกิชิ ตอน “ถ้าอะเมะโนะอุวะยะ”

จะเห็นได้ว่าเทพอะเมะเตะระซุซึในฉบับดั้งเดิมและฉบับของมิเอะกิชิมีความคล้ายคลึงกัน
คือเป็นตัวละครหนึ่งของตำนาน มีชีวิตจิตใจ การแสดงออกทางอารมณ์เหมือนมนุษย์ ลักษณะ
ของเทพอะเมะเตะระซุซึนี้จะแตกต่างจากในหนังสือเรียน โดยเฉพาะช่วงก่อนและระหว่างสงคราม
นั้นหนังสือเรียนแห่งชาติยกย่องให้นางเป็นเทพผู้สูงส่ง เพื่อส่งเสริมให้เห็นถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่
เหนืออื่นใดของจักรพรรดิในฐานะทายาทของเทพอะเมะเตะระซุซึ

ค.ศ.1955 หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงได้ 10 ปี *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ของ มิเอะกิชิ ถูกนำมาพิมพ์ใหม่ หลังจาก*โคะจิกิ* ถูกตัดทิ้งจากหนังสือเรียนและถูกละเลยพร้อมกับการ์ตูนยกย่องนับถือจักรพรรดิเสมือนสมมติเทพ ในทศวรรษปัจจุบันเมื่อกระแสความนิยม *โคะจิกิ* กลับสู่สังคมอีกครั้ง โดยไม่ได้เริ่มจากการปลูกฝังเยาวชนโดยรัฐ (หรือการยัดเยียดให้อ่านในหนังสือเรียน) แต่เกิดจากคนรุ่นใหม่สนใจใคร่รู้เรื่องราวในอดีตมากขึ้น เกิดคำถามเกี่ยวกับตัวตน ความ เป็นชาวญี่ปุ่น จนกลายเป็นการรื้อฟื้นนำตำนานดั้งเดิมมาอ่านและเผยแพร่ต่อกันไป โดยมีสื่อทันสมัยเป็นเครื่องมือเสริมให้แพร่หลายมากขึ้น *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ของมิเอะกิชิก็ได้รับการตีพิมพ์อีกครั้งเมื่อค.ศ.2009 พร้อมการสอดแทรกเกร็ดความรู้ ในคำนำฉบับพิมพ์ใหม่กล่าวว่า “นำต้นฉบับมาจากหนังสือรวมวรรณกรรมเด็กของซุสุกิ มิเอะกิชิที่พิมพ์เมื่อค.ศ.1975 และปรับเปลี่ยนอักษรให้เป็นรูปแบบปัจจุบัน แต่ไม่มีการตัดต่อเพิ่มเติมเนื้อหาในต้นฉบับเดิมแต่อย่างใด”¹⁴⁶ กล่าวได้ว่า*โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ของมิเอะกิชิเป็นตัวบทที่ถักสานความเป็น *โคะจิกิ* ดั้งเดิม กับมุมมองของนักเขียนผู้มุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรม “เพื่อเด็ก” ขณะที่วิพากษ์วิจารณ์ตอบโต้การใช้ตำนานเทพเพื่อประโยชน์ทางการเมืองในสมัยสงคราม ในฐานะวรรณกรรมสำหรับเด็กจึงยังสร้างความบันเทิงและส่งเสริมการเรียนรู้ทางวรรณศิลป์สำหรับเด็กในปัจจุบันได้ดี

เมื่อเปรียบเทียบตัวบทดั้งเดิมกับเนื้อหาตำนานเทพญี่ปุ่นใน*โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* โดยเน้นการตีความในมุมมองของซุสุกิ มิเอะกิชิ จะเห็นได้ว่ากลวิธีในการประพันธ์ของเขามีลักษณะเด่นที่การอนุรักษ์คุณค่าทางวัฒนธรรมของต้นฉบับเดิม ใส่ใจในการใช้สัญลักษณ์หรือภาพแทนที่เข้าใจง่าย เหมาะสมสำหรับเยาวชน เขายังเป็นผู้ที่สร้างคุณสมบัติความเป็นนิทานของ *โคะจิกิ* ส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้จากการอ่าน *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ของเขา มีเนื้อหาที่ใกล้เคียงตัวบทเดิมแสดง ความสำคัญในแง่สืบสานวัฒนธรรม ความคิดความเชื่อของชาวญี่ปุ่นโบราณ แตกต่างจากการนำตำนานเทพมาใช้แสดงอำนาจทางการเมืองของจักรพรรดิ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ไม่ได้เป็นวรรณกรรมที่แสดงอำนาจทางการเมืองของจักรพรรดิ หรือตัวบทส่งเสริมแนวคิดรักชาติในแง่การปลุกใจให้เคารพผู้นำ แต่เป็นการสร้างสรรค์ผลงานอันทรงคุณค่าด้วยการถ่ายทอดตำนานเทพในรูปแบบของนิทาน

อิทธิพลของ*โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ส่วนหนึ่งของซุสุกิ มิเอะกิชิที่มีต่อวรรณกรรมสำหรับเด็กในยุคต่อมานั้น นอกจากรูปแบบการผลิตงานในลักษณะ “retelling-การเล่าซ้ำ” โดยคำนึงถึงแนวคิด “เพื่อเด็ก” แล้ว ยังเกิดการสร้างภาพลักษณ์ของเทพต่างๆ ของญี่ปุ่นที่มีความเป็นสากลคือผสมผสานภาพของความเป็นตะวันออกและตะวันตก การให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาที่มี

¹⁴⁶ 鈴木三重吉『古事記物語』PHP 研究所、2009年、31หน้า

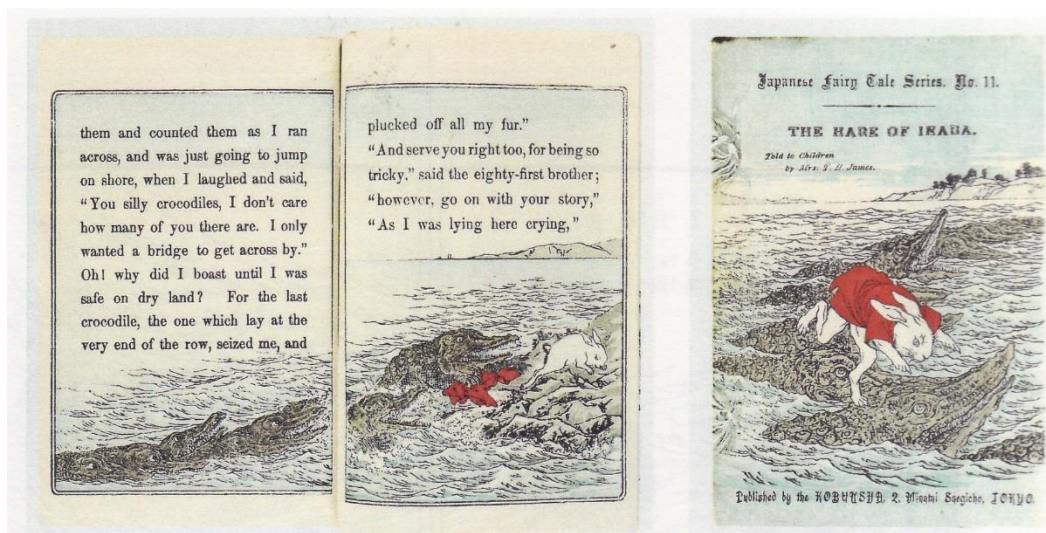
วรรณศิลป์ โคะจิกิ ถูกถ่ายทอดในรูปแบบของเรื่องเล่าสำหรับเด็กที่เคารพตัวบทดั้งเดิม ในขณะที่อ่านง่ายและสร้างการจินตนาการเป็นภาพได้ โคะจิกิโมะโนะงะตะริเกิดขึ้นพร้อมกระแสนิยมเรื่องอ่านสำหรับเด็ก สร้างความแตกต่างระหว่างวรรณกรรมมวลชนและวรรณกรรมบริสุทธิ์ จุดประกายการใส่ใจในมุมมองของเด็ก สนับสนุนการอ่านที่ปราศจากการครอบงำทางการเมือง แม้ว่านิตยสารอะกะอิโตะริจะไม่สามารถต่อสู้อุปสรรคในภาวะสงครามได้ แต่มีนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กอีกจำนวนมากที่ยังคงสืบทอดอุดมการณ์และได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อเด็กจากซุสูกิ มิเอะกิชิ

3.2.3 หนังสือภาพและคะมิชิปะอิ (แผ่นภาพเล่านิทาน)

การพัฒนาสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือมีมาตั้งแต่ปลายสมัยเอโดะแล้ว เมื่อเข้าสู่สมัยเมจิ หนังสือสำหรับเด็กก็พัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่ หนังสือนิทานปกแดงที่มีภาพประกอบเรียกว่า “อะกะบง” (Akabon 赤本) ยังคงเป็นที่นิยมต่อเนื่องจากสมัยเอโดะถึงต้นสมัยเมจิ เนื้อหาเป็นเรื่องเล่าหรือนิทานพื้นบ้าน ภาพประกอบจากเดิมใช้หมึกสีดำเขียนเท่านั้นเริ่มเปลี่ยนภาพสีที่สดใสสวยงามในช่วงปีที่ 10 ของสมัยเมจิ ความเป็นสมัยใหม่ซึ่งหมายถึงความเป็นตะวันตกปรากฏชัดในหนังสือภาพที่แปลนิทานพื้นบ้านญี่ปุ่นเป็นภาษาอังกฤษชื่อ นิทานโบราณญี่ปุ่น (日本昔噺) หรือ “Japanese Fairy Tales Series” เขียนโดยฮะเซะกะวะ ทะเกะจิโร (長谷川武次郎 1853-1938) ซึ่งมีการพิมพ์นิทานประกอบภาพสีสวยงามบนผ้าที่เรียกว่า “ชิริเม็นบน” (ちりめん本) ตั้งแต่ ค.ศ. 1885-1892 เป็นจำนวน 20 เรื่อง ขายให้ครูอาจารย์และมิชชันนารีชาวตะวันตก เป็นที่ชื่นชอบและนิยมซื้อหาเป็นของฝาก หนังสือภาพชุดนี้มีต้นานเทพจาก โคะจิกิ ด้วย 3 เล่มคือ The Serpent with Eight Heads (八頭の大蛇) , The Hare of Inaba (因幡の白兔) , The Princes Fire-flash & Fire-fade (玉の井) จากนั้นยังมีการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน โปรตุเกส สเปนด้วย

ภาพ 3.3 โคะจิกิ ฉบับหนังสือภาพภาษาอังกฤษ “ชิริเม็นบน” (ちりめん本)

ภาพจากหนังสือประกอบการแสดงนิทรรศการ “เส้นทางที่ โคะจิกิ ก้าวมา” ในโอกาสฉลองครบรอบ 1300 ปีการเรียบเรียง โคะจิกิ จัดโดยพิพิธภัณฑ์แห่งชาติประจำจังหวัดนาระ (奈良国立博物館 『古事記の歩んできた道』 2012)

The Hare of Inaba (因幡の白兎)

The Serpent with Eight Heads (八頭の大蛇)

นิทานประกอบภาพบนผ้าที่เรียกว่า “ชิริเม็นบน” (ちりめん本) นี้เป็นสื่อที่ผู้เขียนนำนิทานพื้นบ้านของญี่ปุ่นมาถ่ายทอดเป็นภาษาอังกฤษเพื่อจำหน่ายให้กับชาวตะวันตก และเป็นของขวัญของฝากที่นิยมกันไม่น้อยในสมัยนั้น ตำนานเทพใน โคะจิกิ ที่ถูกคัดเลือกมาพิมพ์บนผ้าด้วย 3 ตอนดังกล่าว คือตอนที่กระต่ายหลอกกะนิ¹⁴⁷ (ในฉบับชิริเม็นบนวาดภาพเป็นจระเข้) ให้เรียงตัวต่อ

¹⁴⁷ Wani 「和辻」 เป็นสัตว์ขนาดใหญ่ที่อาศัยในทะเล ในโคะจิกิใช้อักษรจีนที่มีเสียงอ่านแบบภาษาญี่ปุ่นโบราณ จึงยังเป็นที่ดีความในวงการวิชาการโดยไม่มีข้อยุติว่าหมายถึง จระเข้ หรือ ฉลาม ในหนังสือภาพสำหรับเด็กพบการวาดภาพฉลามเป็นส่วนใหญ่

กันให้ตนข้ามน้ำ ตอนเทพซุชะโนะโอะปราบบูยักษ์แปดหัว และตอนการผจญภัยของเทพพี่น้องคือ เทพโอะเดะริกับเทพโอะโอะริ หรือที่รู้จักกันว่า “อุมิชะชิ ยะมะชะชิ” หมายถึงเทพสมบัติแห่งภูเขา กับเทพสมบัติแห่งทะเล นับว่า โคะจิกิ ตอนดังกล่าวถูกเล่าใหม่เป็นภาษาอังกฤษในฐานะนิทานพื้นบ้านของญี่ปุ่น การคัดเลือกสามตำนานนี้น่าจะเป็นเพราะเป็นเรื่องเล่าที่เข้าใจง่าย สามารถแปลเป็นภาษาอังกฤษได้อ่านสนุกโดยไม่ต้องอธิบายศัพท์ยาก หรือต้องระบุชื่อเทพมากมายจากต้นฉบับ โคะจิกิ เป็นการนำเสนอวัฒนธรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์แบบญี่ปุ่นผ่านนิทานที่ชาวญี่ปุ่นเองภาคภูมิใจและชาวต่างชาติก็ชื่นชม

วรรณกรรมสำหรับเด็กในรูปแบบของหนังสือภาพเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่เกิดจากการสื่อสารข้ามภาษา สมัยเมจิเป็นยุคที่ญี่ปุ่นมีการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์กับตะวันตกอย่างมาก มีหนังสือภาพต่างประเทศที่แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นเรื่องแรกคือ “WAMPAKU MONOGATARI” (羅馬字會, 1887-88) ซึ่งแปลจาก “Max und Moritz” (1865) ผลงานของกวีชาวเยอรมันชื่อ Wilhelm Busch (1832-1908) จากนั้นก็มีผู้นำหนังสือภาพมาแปลและตีพิมพ์อีกมากต่อมา

สมัยไทโช แนวคิด วัฒนธรรม รวมทั้งรูปแบบการเขียนวรรณกรรมและภาพหลังไหลเข้ามาจากตะวันตก ศิลปินและนักเขียนที่ได้ไปศึกษาในต่างประเทศกลับมาผลิตผลงานกันจำนวนมาก สังคมญี่ปุ่นมีการพัฒนาในทุกด้าน หนังสือภาพสำหรับเด็กก็เปลี่ยนรูปแบบไปเช่นกัน มีนิทานที่แปลเป็นภาษาญี่ปุ่น และนิทานพื้นบ้านญี่ปุ่นเองที่นำมาเล่าใหม่โดยมีภาพประกอบ หนังสือภาพจึงเป็นที่สนใจของสังคมพร้อมกับการแพร่หลายของนิตยสารเด็กและเยาวชน และกระแสดูการ์ตูนให้ความใส่ใจต่อความคิดของเด็กในสมัยนั้น

แผ่นภาพเล่านิทานที่เรียกว่า “คะมิชิบายะชิ” (kamishibai 紙芝居) เป็นการแสดงแขนงหนึ่งซึ่งมีลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่น คือการเล่าเรื่องโดยใช้ภาพประกอบ และพลิกเปลี่ยนฉากไปขณะที่เล่า “สารานุกรมหนังสือภาพ” (『絵本の事典』 2011) กล่าวว่าคะมิชิบายะชิแพร่หลายในช่วงต้นสมัยโชวะ นักเล่านิทานจะเอากล่องใส่แผ่นภาพซ้อนจักรยาน ขายขนมให้กับเด็กๆ และเล่าเรื่องจากแผ่นภาพ สมัยนั้นสภาพเศรษฐกิจฝืดเคือง คนตกงานและต้องหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นนักเล่านิทานแผ่นภาพเพิ่มขึ้น จนในค.ศ. 1931 มีถึง 30,000 คนทั่วประเทศ บางครั้งมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่าเนื้อหาไม่มีความรุนแรง ภาพน่ากลัว ไม่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของเด็ก แต่นับเป็นกิจกรรมเพื่อความบันเทิงที่เป็นที่นิยมอย่างมากสำหรับเด็ก คะมิชิบายะชิเรื่องที่มีชื่อเสียงมากในยุคนั้นคือ “คังคาวทอง-โองกนัตโตะ” (『黄金バット』 1930) วาดภาพโดยนะงะมะทัตซุ ทะเกะโอะ (永松 健夫) มีตัวละครเอกเป็นโครงกระดูกสีทองผู้เป็นวีรบุรุษมาปราบเหล่าอธรรม กลายเป็นตัวละครที่เด็กแทบทุกคนรู้จักและคอยติดตาม

ผู้ริเริ่มพัฒนาคะมิชิบะชิแบบเป็นสิ่งพิมพ์ในญี่ปุ่นคือ อิมะชิ โยะเนะ (今井よね) เธอนำ การเล่านิทานของศาสนาคริสต์ในรูปแบบคะมิชิบะชิที่เด็กๆ ได้ฟังในโรงเรียนวันอาทิตย์มาพัฒนา การใช้คะมิชิบะชิเล่านิทานนี้ได้ผลตอบรับดีมาก เด็กๆ ให้ความสนใจมาเข้าโบสถ์เพิ่มขึ้น ในค.ศ. 1935 เริ่มมีการพิมพ์คะมิชิบะชิที่เล่าเรื่องเผยแพร่ศาสนาพุทธตามมา การเล่านิทานจึงเป็นส่วน หนึ่งของการศึกษาและแพร่หลายมาตั้งแต่นั้น คะมิชิบะชิเป็นสื่อสำหรับเด็กประเภทหนึ่งที่มี อิทธิพลต่อการสร้างสรรค์และแนวคิดของเด็ก ทั้งภาพประกอบและลักษณะการเล่านิทานที่น่า ตื่นเต้นชวนติดตาม ทำให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ถึงเนื้อหาของคะมิชิบะชิบางเรื่อง ที่นำเสนอ เรื่องราวความรุนแรง การฆาตกรรม หรือมุมมองเรื่องรักใคร่ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมสำหรับ เด็ก คะมิชิบะชิก็เป็นเช่นเดียวกับนิยายสารหรือสิ่งพิมพ์สำหรับเด็กอื่นๆ ที่ถูกนำมาใช้ปลูกใจ เยาวชนในระหว่างสงคราม คือมีเนื้อหาเชิงสนับสนุนสงครามและวีรกรรมทหาร¹⁴⁸ สำนักพิมพ์ที่ ผลิตคะมิชิบะชิมีมากมาย ยิ่งในช่วงที่มีกระแสนิยมนิยายสารและสิ่งพิมพ์สำหรับเด็กยิ่งมีการผลิต มากขึ้น เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าคะมิชิบะชิเป็นสื่อที่เข้าถึงเด็กได้ดี เช่นเดียวกับภาพยนตร์และ เพลง ตั้งแต่ค.ศ.1938 รัฐบาลเริ่มใช้คะมิชิบะชิเป็นสื่อเพื่อปลูกฝังความคิดสนับสนุนการทหาร ให้แก่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่

ตำนานเทพบางตอนใน โคะจิกิ ที่มักถูกเล่าให้เด็กๆ ฟังในรูปแบบของคะมิชิบะชิก็ปรากฏ ให้เห็นระหว่างสงครามไม่น้อย นักเขียนคะมิชิบะชิที่มีบทบาทในการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อ การศึกษาของเด็กและเยาวชนในช่วงระหว่างสงครามคนหนึ่งชื่อ ทะกะซะชิ โกะสัน (Takahashi Gozan 高橋五山 1888-1965) ได้เขียนเรื่อง “เทพโงกุนิฉิมุกับกระต่ายขาว” ในค.ศ.1936 เป็น ตำนานหนึ่งของ โคะจิกิ ซึ่งเป็นที่นิยมของเด็กๆ เล่าเรื่องที่เทพองค์นี้ไปพบกระต่ายขาว กระต่าย เล่าว่าตนได้หลอกหลวงฉลามให้เรียงตัวกันให้ตนข้ามไปยังฝั่งทะเล จนฉลามโกรธแล้วจับกระต่าย ถอนขน เทพโงกุนิฉิมุจึงให้คำแนะนำให้กระต่ายรักษาอาการเจ็บได้

ภาพ 3.4 แผ่นภาพเล่านิทานเรื่อง “เทพโงกุนิฉิมุกับกระต่ายขาว” (1936)

¹⁴⁸ 山本武利(2000) 『紙芝居 街角のメディア』 吉川弘文館、pp.47-48.

图1 「大主命と白兔」脚本・画 高橋五山 1936 (昭和11)年5月23日¹⁴⁹⁾

ภาพประกอบจากหนังสือรวมบทความวิชาการ มหาวิทยาลัยนະโกะยะโจะฉะฉะฉะ ฉ.ปีที่ 57 โดยมะทซุตะ โฮะนะนะมิ
 松田ほなみ 「紙芝居の描画技法の研究—教育紙芝居の名作に着目した描画技法の検討—」
 名古屋女子大学 紀要 57 (人・社)、2011, p. 254.

มะทซุตะ โฮะนะนะมิ (Matsuda Honami 松田ほなみ) ระบุในบทวิจัยของมหาวิทยาลัย
 นະโกะยะโจะฉะฉะฉะเกี่ยวกับผลงานของทะกะสะฉะฉะฉะ โกะสัน ว่าตำนานเรื่องนี้เป็นผลงานในช่วงแรกของ
 เขา ซึ่งเป็นช่วงที่เขียนตั้งแต่ค.ศ.1935-1937 ส่วนใหญ่เป็นนิทานสำหรับเด็กที่นำมาจาก
 วรรณกรรมตะวันตกและตำนานพื้นบ้าน ในช่วงระหว่างสงคราม (1937-1942) คณะมิชิบะฉะฉะฉะ
 ญี่ปุ่นมีบทบาทเป็นสื่อสำหรับเด็ก โกะสันได้สร้างสรรค์ผลงานที่เป็นตำนานเทพใน โคะฉะฉะฉะ อีกเรื่อง
 หนึ่งคือ “เรื่องเล่าการสร้างประเทศ จักรพรรดิจิมมุ” (『建国物語 神武天皇さま』1940)¹⁴⁹
 “เทพโคโนมิทากะกับกระต่ายขาว” เล่าเรื่องการผจญภัยของเทพผู้ยิ่งใหญ่แห่งเมืองอิสุโมะ โดยเน้น
 ภาพให้กระต่ายเป็นตัวละครเอก มีความน่ารักและสวยงามดึงดูดใจเด็ก ส่วน “เรื่องเล่าการสร้าง
 ประเทศ จักรพรรดิจิมมุ” นั้น แม้จะเป็นการนำตำนานของจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่นมาเล่าเพื่อ
 ส่งเสริมความสำคัญของจักรพรรดิในฐานะสมมติเทพ แต่โกะสันได้นำเสนอด้วยเรื่องเล่าสำหรับเด็ก
 เป็นการผลิตของเทพวีรบุรุษคนหนึ่ง โดยเรียกจักรพรรดิจิมมุว่า “จิมมุเท็นโนชะมะ” (神
 武天皇さま) ซึ่งมีสำเนียงที่ทำให้รู้สึกใกล้ชิด เหมือนการเรียกชื่อเทพเจ้าในศาลเจ้าทั่วไปโดยการ
 ลงท้ายคำว่า “ชะมะ” จากการศึกษาที่โกะสันนำตำนานเทพทั้งสองตอนมาเล่าใหม่ในยุคนี้ทำให้เห็นว่า
 โคะฉะฉะฉะ ในรูปแบบของคณะมิชิบะฉะฉะฉะจะเป็นทั้งเรื่องเล่าพื้นบ้านและเป็นสื่อสำหรับเด็ก เหมือน
 วรรณกรรมสำหรับเด็กที่เป็นตำนานพื้นบ้านเรื่องอื่นๆ ตำนานทั้งสองตอนนี้สร้างความคุ้นเคยให้

¹⁴⁹⁾ 松田ほなみ 「紙芝居の描画技法の研究—教育紙芝居の名作に着目した描画技法の検討—」
 名古屋女子大学 紀要 57 (人・社)、2011, pp.257-258.

เด็ก ๆ มีต่อ โคะจิกิ โดยเฉพาะเรื่องราวของกระต่ายขาว ที่กลายเป็นตำนานที่เล่าขานต่อมาเสมอไม่ว่าจะในสมัยใด

3.3 วรรณกรรมสำหรับเด็กกับสงคราม (การรุกรานแมนจูเรียถึงสงครามโลกครั้งที่สอง)

ตั้งแต่อุบัติการณ์แมนจูเรีย (1931) ซึ่งเป็นที่มาของสงครามขยายอำนาจของญี่ปุ่น เสรีภาพทางการศึกษาถูกจำกัด ทัสึโบะอูชิ ฮิโระคิโยะ (坪内廣清 2003) นักวิจัยทางการศึกษากล่าวถึงการปลูกฝังแนวคิดรวมชาติกับจักรพรรดิเป็นหนึ่งเดียว ที่รัฐบาลพยายามยึดเยียดให้เด็กผ่านทางหนังสือเรียนและนโยบายการศึกษา มีการนำแนวคิด “ฉินโกะกุ” (神国日本) ญี่ปุ่นเป็นประเทศแห่งปวงเทพ ผสมผสานกับแนวคิด “โคะกุตะอิ” (国体観念) หรือการรวมชาติเป็นหนึ่งเดียว สิ่งหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ประกอบสร้างแนวคิดดังกล่าวคือ “เทศกาลเฉลิมฉลองครบรอบ 2,600 ปีจักรพรรดิศรัทธา” (紀元 2600 年奉祝会) ในค.ศ.1940 คือนับตั้งแต่ปีที่จักรพรรดิจิมมุ ครองราชย์ ทัสึโบะอูชิกล่าวว่า “มีการจัดงานเฉลิมฉลองตามสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศโดยมีวัตถุประสงค์คือ การประชาสัมพันธ์ความถูกต้องชอบธรรมของสงครามจีน-ญี่ปุ่น ความเลิศจลาของชนชาติญี่ปุ่นตามทำนองคลองธรรมที่ระบุในตำนานเทพ เพื่อให้ผู้คนได้เปลี่ยนบรรยากาศจากความตึงเครียดภายในประเทศเนื่องจากการรบระหว่างจีนและญี่ปุ่นเป็นเวลายาวนาน”¹⁵⁰ เทศกาลที่เป็นพิธีการต่างๆ ในศาสนาชินโต การแห่แหนตามธรรมเนียมจัดขึ้นตามศาลเจ้าอย่างยิ่งใหญ่ตระการตา ทำให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเคารพศรัทธาจักรพรรดิขึ้นอีก

ตำนานเทพโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวีรกรรมของจักรพรรดิหรือปวงเทพที่มีความสำคัญต่อราชวงศ์จักรพรรดิถูกนำมาใช้สนับสนุนแนวคิด “วงศ์ไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา” (大東亜共栄圏) ซึ่งเป็นแนวคิดสร้างประเทศใหม่ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นที่เกิดจากความอึกเขิมในการทำสงคราม มีการเล่าใหม่และตีพิมพ์ตำนานเกี่ยวกับจักรพรรดิจิมมุ (神武天皇) หรือตามตำนานเทพญี่ปุ่นแล้วพระองค์คือจักรพรรดิองค์แรก เน้นวีรกรรมการรบกับชนเผ่าต่างๆ จนรวบรวมประเทศและสร้างอาณาจักรยะมะโตะอันยิ่งใหญ่เป็นหนึ่งเดียวได้สำเร็จ สื่อมวลชนมีบทบาทอย่างมากในการนำนโยบายของรัฐมาเผยแพร่ จากกระแสความนิยมสิ่งพิมพ์ตั้งแต่สงครามความขัดแย้งจีน-ญี่ปุ่นเป็นต้นมา วงการสิ่งพิมพ์โดยเฉพาะวรรณกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในนิตยสารเป็นที่

¹⁵⁰ 坪内廣清 (2003) 『国民学校の子もたち—戦時下の「神の国」教育』、彩流社

แพร่หลาย แต่เมื่อมีภาวะตั้งเครียดจากสงคราม ผู้นำฝ่ายทหารมีบทบาททางการเมืองและกำหนดทิศทางการบริหารประเทศโดยมุ่งสู่การเข้าร่วมสงครามและขยายอำนาจไปยังดินแดนอื่น ทำให้สื่อสิ่งพิมพ์ตกเป็นเครื่องมือในการปลุกฝังอุดมการณ์รักชาติสู่เด็กและปลุกใจประชาชนให้สนับสนุนการทหาร พร้อมๆ กับการปรับปรุงหนังสือเรียนแห่งชาติที่รัฐเข้าควบคุมเนื้อหาอย่างเคร่งครัดโดยใช้นโยบายพัฒนาการศึกษาและปลุกใจเยาวชน

3.3.1 การใช้จักรพรรดิเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหนึ่งเดียว

เหตุการณ์ในสมัยโชวะตอนต้น (ตั้งแต่ค.ศ. 1926) ที่ส่งอิทธิพลต่อสภาพสังคมโดยรวมของญี่ปุ่นคือ วิกฤตการณ์ทางการเงิน และการรุกรานประเทศจีนซึ่งเป็นชนวนนำไปสู่สงคราม

กองทัพญี่ปุ่นขึ้นมาเรื่องอำนาจในฐานะผู้นำประเทศจากอุบัติเหตุการณ์แมนจูเรีย (1931) ผู้นำฝ่ายทหารโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่มองสภาวะตั้งเครียดจากปัญหาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมในสังคมว่าเป็นเพราะการเมืองระบบพรรคและสะอิปะทซ์(บริษัทเครือ)¹⁵¹ จึงมีแนวคิดที่ว่า “การเมืองที่บริหารโดยกองทัพที่จงรักภักดีต่อจักรพรรดิเป็นแกนนำ” จะแก้ปัญหาได้ ระหว่าง ค.ศ. 1933-1935 ภายในกองทัพก็มีความคิดเห็นแตกแยกเป็น “กลุ่มทหารปกครอง” กับอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า “กลุ่มทหารภายใต้บัญชาการของจักรพรรดิ” ซึ่งอ้างว่า ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศของจักรพรรดิ ซึ่งไม่เหมือนที่อื่นใดในโลก เกิดความขัดแย้งที่ลุกลามระหว่างสองขั้วความคิดในกองทัพ สงครามญี่ปุ่นจีนเริ่มขึ้นในค.ศ. 1937 และทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ทหารญี่ปุ่นต่อสู้ด้วยอุดมการณ์ว่า “ตนเป็นทหารของจักรพรรดิ” ยอมพลีชีพเพื่อจักรพรรดิและประเทศชาติ เกิดแนวคิด “วงศัไพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา” (大東亜共栄圏) คือสร้างประเทศใหม่ที่รวมญี่ปุ่นกับประเทศอื่นๆ เป็นอาณาจักรแห่งความเจริญทางเศรษฐกิจและการเมืองอันยิ่งใหญ่ ไม่ใช่แค่การต่อรองกับมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาหรืออังกฤษเท่านั้น แต่ยังมีคามหมายว่าญี่ปุ่นจะเป็นผู้ปกครองและนำพาวงศัไพบูลย์นี้ให้เจริญก้าวหน้า มีการนำคำกล่าวตอนหนึ่งในตำนานเทพญี่ปุ่นมาสนับสนุนแนวคิดนี้ว่า

「八紘一宇」(Hakkōichū รวมเป็นหนึ่งใต้หลังคาเดียวกัน)

「地の果てまで(八紘)一つの家(一宇)のようにまとめて天皇の統治下に置く」¹⁵²

¹⁵¹ Zaibatsu (財閥) คือกลุ่มการเงิน ผู้ประกอบกิจการอุตสาหกรรมและธุรกิจขนาดใหญ่ในรูปแบบของเครือบริษัท มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้นำทางทหารในสมัยสงคราม และมีอิทธิพลต่อภาวะเศรษฐกิจของประเทศ

¹⁵² 太平洋戦争研究会 『面白いほどわかる太平洋戦争』 日本文芸社 (2000) p.17.

“แผ่นดินรวมเป็นหนึ่งภายใต้การปกครองของจักรพรรดิ เปรียบดังการรวมแผ่นดิน
แผ่นดินทั่วหล้าไว้ใต้หลังคาเดียวกัน”

กล่าวว่าเป็นคำเปรียบเหมือนตอนที่จักรพรรดิจิมมู (神武天皇) (จักรพรรดิองค์แรกตาม
ตำนานเทพญี่ปุ่น) ปราบชนเผ่าพื้นเมืองในท้องถิ่นต่างๆ จนรวบรวมเป็นหนึ่งเดียวและสร้าง
อาณาจักรยะมะโตะอันยิ่งใหญ่ได้สำเร็จ

ที่มาของคำว่า “ฮักโกอิชิอุ” (八紘一宇 Hakkōichū) หรือแนวคิด *รวมเป็นหนึ่งใต้หลังคา
เดียวกัน* นี้ นักคิดในศาสนาพุทธนิกายนิชิเรนชื่อ ทะนะกะะ ชิงะกุ (田中智学) นำมาใช้ครั้งแรก
โดยยกตอนหนึ่งใน *นิฮนโอะเกกิ* ลงในบทความสรรเสริญจักรพรรดิจิมมูในหนังสือพิมพ์ ทะนะกะะ
เป็นสมาชิกของสมาคมเสาหลักแห่งประเทศไทย (Kokujūkai 国住会) ซึ่งอิมิวะระ คันจิ (石原莞爾) ผู้
ก่อให้เกิดอุบัติเหตุในแมนจูเรียก็เป็นสมาชิกเหมือนกัน ต่อมารัฐบาลได้นำแนวคิดนี้มาใช้ใน
ประกาศอย่างเป็นทางการของคณะกรรมการสร้างสรรคจิตวิญญาณประชาชนแห่งชาติ (国民精神
総動員) ในค.ศ. 1937 และยังปรากฏอยู่ในนโยบายพื้นฐานที่จำเป็นแห่งชาติ(基本国策要綱)
ค.ศ. 1940 หากอ่านจากต้นฉบับ *นิฮนโอะเกกิ* จะมีเนื้อหา ดังนี้

上は皇孫の正を養ひたまひし心を弘めむ。然して後に、六合を兼ねて都を開き、
八紘を掩ひて宇と為さむこと、亦可からずや。

『日本書紀 卷第三 神武天皇』

เบื้องบนเป็นพรที่เทพแห่งสวรรค์ทรงประทาน เบื้องล่างเทพนินิงได้ปกครองและ
สร้างสรรคความเจริญอย่างทรงธรรม จากนี้เราจะรวมดินแดนทั้งแปดทิศให้เป็นหนึ่งเดียว
ตั้งเมืองหลวงไว้ใต้ฟ้าประหนึ่งใต้หลังคาเดียวกัน

(นิฮนโอะเกกิ เล่ม 3 ตอนจักรพรรดิจิมมู หน้า 230-231)

น่าสนใจว่าใน *โคะจิกิ* มีตำนานตอนจักรพรรดิจิมมูสร้างเมืองหลวงเช่นเดียวกัน แต่ไม่มี
ข้อความเปรียบเปรยที่กล่าวถึงแนวคิด *รวมเป็นหนึ่งใต้หลังคาเดียวกัน* (八紘一宇) แต่มีการใช้คำ
ว่า “ใต้ฟ้า” (天の下) ซึ่งเป็นการตีความว่าครอบครองดินแดนใต้ฟ้ารวมเป็นอาณาจักรเดียวได้
จากการสร้างวังคะมิยะระโนะมิยะ (橿原宮)¹⁵³ เป็นฉากสำคัญที่ตำนานเทพในงานเขียนทั้งสอง
เล่าถึงการครองราชย์และได้รับการขนานนามว่า “จักรพรรดิ (天皇)” ของจักรพรรดิจิมมูหลังจาก

¹⁵³ พระราชวังโบราณ ชื่อ Hashihara เป็นสถานที่ที่ระบุในทั้ง *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะเกกิ* ตั้งอยู่เชิงเขาอุเนะบิ หรือบริเวณใน จ.
นาระในปัจจุบัน

ยกทัพไปตีเอาชนเผ่าอื่น จนรวบรวมดินแดนได้กว้างใหญ่และสร้างอาณาจักรที่เกรียงไกร โดยมีปวงเทพสวรรค์ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของพระองค์ช่วยชัยให้พร ในโคะจิกิ กล่าวว่า

荒ぶる神等を言向け平げ和し、伏はぬ人等を退け撥ひて、畝傍の白檮原宮に坐して、天の下を治めき。

『古事記 中巻 神武天皇』

พระโอรสแห่งเทพสวรรค์ทรงสั่งการให้บรรดาเทพที่ก่อการกระด้างกระเดื่องยอม
สวามิภักดิ์ ผู้ที่ขัดขืนก็กำจัดเสีย ประทับในวังคะเมียวะระโนะมียะ ที่อุเนะบิ ครอง
แผ่นดินได้ฟ้า

(โคะจิกิ ภาคกลาง ตอนจักรพรรดิจิมมุ หน้า 155-156)

อาจวิเคราะห์เหตุผลของการนำสำนวนหรือถ้อยคำในตำนานมาใช้ในภาวะสงครามได้ว่า
สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญของกระแสปลุกใจให้มีอุดมการณ์รักชาติ คือการถ่ายทอดตำนานวีรบุรุษ
ผ่านทางสื่อมวลชน ในกรณีตำนานจักรพรรดิจิมมุนี้ มีการเขียนเป็นบทความในหน้าหนังสือพิมพ์
ที่มีคนอ่านแพร่หลายอย่างมากในยุคนั้น โดยอ้างถึง นิฮันโอะเกกิ ตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติซึ่ง
น่าเชื่อถือ ทำให้เกิดการตื่นตัวในวงการการศึกษาตามมา การประกาศอย่างเป็นทางการโดย
รัฐบาล สร้างความเคยชินให้เกิดการท่องจำและย่ำคิด คำว่า “ฮักโกอิชิอุ” (八紘一宇) จึง
กลายเป็นสำนวนที่สร้างภาพลักษณ์ความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิจิมมุ ส่วนคำว่า “เทงกะ” (天下) ที่
พบใน โคะจิกิ นั้น เป็นสำนวนคำพูดที่มีในภาษาญี่ปุ่นทั่วไปอยู่แล้ว และมักหมายถึงการรวบรวม
ประเทศในช่วงที่ญี่ปุ่นมีสงครามกลางเมือง โดยผู้ที่รวมประเทศเป็นหนึ่งเดียวได้สำเร็จคือโทะกุงะ
วะ อิเอะยะซุ ในช่วงก่อนที่ญี่ปุ่นจะตกอยู่ภายใต้การปกครองของโชกุนตระกูลโทะกุงะวะในสมัยเอ
โดะ เมื่อรัฐบาลเมจิเข้ามาปกครองประเทศญี่ปุ่นจากการโค่นล้มอำนาจของโชกุน แม้จะด้วยวิธี
นุ่มนวลคือการกดดันให้โชกุนยอมถวายอำนาจคืนสู่จักรพรรดิก็ตาม หากรัฐบาลในยุคระหว่าง
สงครามซึ่งต้องแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิและความชอบธรรมในการขยายอาณา
เขต จะเลือกใช้สำนวนปลุกใจเยาวชนแล้ว ย่อมต้องการสื่อถึงความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิในยุค
การสร้างอาณาจักรเริ่มแรกแห่งญี่ปุ่น มากกว่าการใช้ถ้อยคำหรือสำนวนอื่นๆ ที่อาจโยงให้คิดไป
ถึงอำนาจของผู้อื่นนอกจากจักรพรรดิได้

“วงศัโพบูลย์แห่งมหาเอเชียบูรพา” (大東亜共栄圏) เป็นแนวคิดสร้างประเทศใหม่ภายใต้
การปกครองของญี่ปุ่นที่เกิดจากความอึกเขมในการทำสงคราม ตำนานเทพโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ
วีรกรรมของจักรพรรดิหรือเทพผู้สร้างอาณาจักรยะมะโตะอันยิ่งใหญ่ถูกนำมาใช้สนับสนุนแนวคิดนี้
สมาคมสงครามคาบสมุทรแปซิฟิก (太平洋戦争研究会, 2000) กล่าวถึงการนำเรื่องเล่าในตำนาน

จักรพรรดิจิมมูมาใช้ว่าเป็น “แนวคิดที่คาดหวังให้จักรพรรดิโชวะครอบครองดินแดนมหาเอเชียบูรพา เหมือนกับที่จักรพรรดิจิมมูสามารถปราบชนกลุ่มน้อยตามภูมิภาคต่างๆ ทำให้อาณาจักรยะมะโตะเป็นหนึ่งเดียวได้”¹⁵⁴ ผู้นำในรัฐบาลต่างใช้สำนวนหรือถ้อยคำเหล่านี้ในสภา ไม่ใช่เพียงแสดงความคิดเห็นทางด้านสงครามเท่านั้น แต่ยังมีเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ ถ่ายทอดให้ประชาชนฟังซ้ำๆ ในโรงเรียน สถานที่ทำงาน และในกองกำลังทหาร

“เทศกาลเฉลิมฉลองครบรอบ 2,600 ปีจักรพรรดิศักราช” (紀元 2600 年奉祝会) ในค.ศ. 1940 คือนับตั้งแต่ปีที่จักรพรรดิจิมมูครองราชย์ ถูกประชาสัมพันธ์อย่างยิ่งใหญ่ ปรากฏเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมงาน ตำนานเทพเกี่ยวกับวีรกรรมของจักรพรรดิจิมมูถูกนำมาเล่าใหม่ สถานที่ที่เป็นศาลเจ้าในศาสนาชินโตที่เกี่ยวข้องกับตำนานตอนนี้เป็นที่นิยมเดินทางไปสักการะ

3.3.2 การนำ โคะจิกิ มาประกอบในหนังสือเรียนแห่งชาติ

หนังสือเรียนในช่วงต้นสมัยเมจิซึ่งเป็นยุคการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกนั้น ลักษณะการศึกษาและหนังสือเรียนที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นที่แปลจากภาษาต่างประเทศ วิชาความรู้ทั่วไปและประวัติศาสตร์ไม่อยู่ในความสนใจมากนัก หนังสือประวัติศาสตร์ที่กระทรวงศึกษาธิการออกมี 3 เล่มคือ “ประวัติศาสตร์ฉบับย่อ” 『史略』 (1872) “ประวัติศาสตร์โลกฉบับย่อ” 『万国史略』 (1874) “ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นฉบับย่อ” 『日本略史』 (1875) ในเล่มแรกของชุดประวัติศาสตร์นี้เป็นเรื่อง “ประวัติราชวงศ์จักรพรรดิ” (皇国) เล่าเรื่องตำนานเทพไว้คร่าวๆ และระบุว่าจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่นคือจักรพรรดิจิมมู เรียงลำดับรัชสมัยมาจนถึงจักรพรรดิเมจิ ในหนังสือประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่ตีพิมพ์ภายหลัง ไม่มีการระบุถึงส่วนที่เป็นตำนานเทพเลย แต่ระบุรายละเอียดของจักรพรรดิแต่ละพระองค์พร้อมปีที่ครองราชย์และอายุ นะกะมุระ คิกุจิ (中村 紀久二) กล่าวว่า “การเขียนประวัติศาสตร์ของจักรพรรดิลักษณะนี้เพิ่งปรากฏเป็นครั้งแรกหลังจากนิฮนโอะเกะ น่าจะเป็นเพราะเป็นช่วงที่เปลี่ยนการปกครองฟื้นฟูอำนาจจักรวรรดิแบบสมบูรณาญาสิทธิราชขึ้นใหม่ เป็นหนังสือประวัติศาสตร์ที่มีความหมายในแง่ของการสร้างความรู้สึกใกล้ชิดต่อราชวงศ์จักรพรรดิ”¹⁵⁵ ประวัติศาสตร์เคยถูกมองว่าไม่สำคัญในการศึกษานัก จนเมื่อมีการตรารัฐธรรมนูญ รัฐออกกฎหมายด้านการศึกษา บัญญัติ*เคียวอิกุโชะกุโงะ* ประวัติศาสตร์ได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของวิชาที่เด็กๆ ต้องเรียน ทำให้มีการออกหนังสือเรียนประวัติศาสตร์สำหรับเด็ก

¹⁵⁴ 太平洋戦争研究会 (2000) 『面白いほどわかる太平洋戦争』 日本文芸社, p.17.

¹⁵⁵ 中村 紀久二(1987) 『復刻 国定歴史教科書 解説』、大空社、pp.6-7.

เนื้อหาระบุถึงตำนานเทพใน *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกะกิ* ในฐานะเป็นเรื่องเล่าโบราณ ไม่ใช่ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ เช่น “บันทึกโบราณ” (日本古代ノ略記) “ราชวงศ์จักรพรรดิ”(皇統一系)

คะระซะวะ โตะมิตะโระ(唐沢富太郎) กล่าวถึงตำนานเทพในหนังสือเรียนว่า ก่อนสมัยหนังสือเรียนแห่งชาติ (Kokutei 国定) ตั้งแต่มีการกำหนดระบบการศึกษา ค.ศ.1872 ชาวญี่ปุ่นตื่นตัวในวัฒนธรรมตะวันตก หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ยุคนั้นจึงเน้นประวัติศาสตร์โลก *โคะจิกิ* มีปรากฏน้อย และเล่าเรื่องรูปแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เนื้อหาด้านเทพในหนังสือเรียนยุคนี้ผลิตขึ้นตามเนื้อหาใน *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกะกิ* แม้จะมีไม่มาก แต่ตำนานต่างๆ สะท้อนให้เห็นความนึกคิดที่มีต่อชาติ และยึดมั่นแนวคิด “ญี่ปุ่นเป็นประเทศแห่งปวงเทพ (神国)” ซึ่งส่งผลต่อมาในยุคหลัง¹⁵⁶ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากตำนานเทพใน *โคะจิกิ* เล่าเรื่องกำเนิดแผ่นดิน สรรพสิ่งอันเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ วิกรรมของปวงเทพ ทุกอย่างที่มีอยู่ในตำนานเทพนั้นถือว่าเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก การเล่าเหตุการณ์ต่างๆ นี้จึงเป็นเหมือนการเล่าประวัติศาสตร์เชิงวัฒนธรรม ตำนานเทพในหนังสือเรียนก่อนสงครามนั้นมีภาพของปวงเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์ และยังอ้างอิงถึงสถานที่จริงที่คนในท้องถิ่นให้ความเคารพศรัทธา

ตำนานเทพที่ปรากฏในหนังสือเรียนแห่งชาติที่รัฐออก การปรับปรุงครั้งที่ 1 ไม่มีเลย ครั้งที่ 2 (ค.ศ.1910) เป็นช่วงที่เริ่มมีการสร้างอุดมการณ์รักชาติ(Nationalism) มี 4 บท ครั้งที่ 3 (ค.ศ. 1918) มี 3 บท ครั้งที่ 4 (ค.ศ.1933) และครั้งที่ 5 (ค.ศ.1941) เพิ่มขึ้นมาเป็น 8 บททั้งสองครั้งที่สุโอะอุชิ(2003) ยังชี้แจงว่าหนังสือเรียนประเภทประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น (国史教科書) ที่มีการปรับปรุง 3 ครั้งคือ 1934, 1940, 1934 เป็นหลักฐานที่ชัดเจนในการแสดงให้เห็นความพยายามของกระทรวงศึกษาธิการที่จะปลูกฝังอุดมการณ์แก่เด็ก ตามระเบียบข้อบังคับการดำเนินกิจการโรงเรียนราษฎร์มาตราที่ 5 กล่าวว่า “หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ชาติมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของประเทศของเรา ซึ่งมีความสำคัญอย่างมาก ในการอธิบายคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของประเทศแห่งองค์จักรพรรดิ ซึ่งเราควรมีสำนึก”¹⁵⁷ ในสมัยการปรับปรุงหนังสือเรียนครั้งที่ 5 เน้นการคัดสรรหัวข้อบรรจุในหนังสือเรียน เลือกลงจากเนื้อหาในตัวบทว่ามีส่วนช่วงเสริมสร้างแนวคิด “พลเมืองภายใต้จักรพรรดิ”

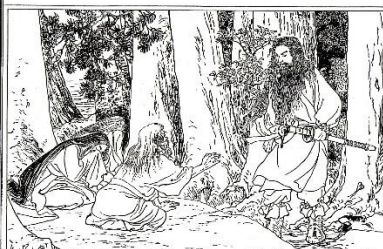
หลังจากมีหนังสือเรียนแห่งชาติซึ่งเป็นช่วงที่เพิ่งเริ่มสงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย เนื้อหาที่นำมาบรรจุในหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ชั้นประถมศึกษา ที่เป็นตำนานเทพจะเริ่มตั้งแต่ “เทพอะมะ

¹⁵⁶ 唐沢富太郎 (1973) 「日本教育における「神話」の位置」、『日本神話の可能性 伝統と現代叢書』現代ジャーナリズム出版会

¹⁵⁷ 坪内廣清 (2003) 『国民学校の子もたち—戦時下の「神の国」教育』、彩流社

เตชะระซุ”(天照大神) เป็นบทแรกๆ จากนั้นจะมีเรื่องราวของ “จักรพรรดิจิมมุ”(神武天皇) “เทพยะมะโตะทะกะเกะรุ”(日本武尊) และจักรพรรดิองค์อื่นๆ ถัดมา

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างตำนานเทพจาก โคะจิกิ ที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาความรู้ทั่วไปและวิชาภาษาญี่ปุ่นสำหรับชั้นประถมศึกษา ซึ่งปรากฏการนำตอนเทพซุชะโนะโอะปราบงูยักษ์มาบรรจุไว้

<p style="text-align: center;">娘</p> <p>のむすめを中にすゑて泣きかなしめるを見給ふ。尊は「何故にかくは泣きかなしむぞ。」と問はせ給へば、おきなはりしが此の地に八岐の大蛇とて八つの頭と八つの尾とある大蛇あり、</p>	<p style="text-align: center;">婦 改 劔 器 即</p> <p style="text-align: right;">尋常小學讀本卷九</p> <p style="text-align: center;">第一課 草薙劔</p> <p>代々の天皇の御位に即かせ給ふ時には、必ず三種の神器を受けつぎ給ふ。草薙劔は即ち其の一なり。此の劔初は天叢雲劔と申し、後に改めて草薙劔と申すこととなれり。いでや此の劔の由来をかたらん。</p> <p>神代の昔、天照大神の御弟素戔嗚尊出雲の國にいたり給ひしに、簸川のほとりにて、夫婦の老人一人</p>
<p style="text-align: center;">叛 常 孫 劔</p> <p>しくかけたり。あやしみて尾をさきて見給ふに、一ふりの劔出でたり。尊は「こは神劔なり、私すべきにあらば」とて、之を天照大神に奉り給ふ。天照大神、八咫鏡、八坂瓊曲玉と共に之を皇孫に授け給ひしかば、これより三種の神器の一となれり。かの大蛇の住みし上には、叢雲常に立ちこめたれば、劔の名を天叢雲劔と申せり。</p> <p style="text-align: center;">第二課 草薙劔 (二)</p> <p>人皇第十二代景行天皇の御代、東國の蝦夷叛きしかば、天皇日本武尊に命じて、之を討たしめ給ふ。尊</p>	<p style="text-align: center;">盛 食</p> <p>毎年來りて、我が娘を取食ひ、今また残りの一人をも食はん」とす。それをかなしみ申すなり。」と答ふ。</p> <p>尊「さらば我汝等のために其の大蛇を退治せん」とて、老人夫婦に命じて酒を造らせ、之を八つの酒槽に盛り、其のほとりに娘を坐せしめて待ち給ひしに、やゝありてかの大蛇あらはれ出で、八つの頭を八つの槽の中に入れ、酒を飲みてよひふしたり。尊時分はよしと、おびさせ給へる劔を抜きて、ずたずたに大蛇を斬り給ひしに、尾にいたりて、劔の先少</p>

จักรพรรดิทรงครองราชย์ จะต้องรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสาม (sanshu no shinki) สืบต่อกันมา ดาบคุชชะนะงิก็เป็นหนึ่งในสามสิ่งนั้น เดิมชื่อดาบอะมะโนะมุระคุโมะ ภายหลังเรียกว่าดาบคุชชะนะงิ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงที่มาของดาบนี้

นานมาแล้วในยุคแห่งเทพ เทพซุชะโนะโอะผู้เป็นพระอนุชาของเทพอะมะเตะระสุได้ เดินทางมาถึงเมืองอิสุโมะ และพบสามภรรยาชาวาคูหนึ่งนั่งขนาบข้างบุตรสาวร้องไห้อยู่ พระองค์ จึงถามออกไปว่า “เหตุใดพวกเจ้าจึงร้องไห้” ชายชราตอบว่า “เดิมเรามีลูกสาว 8 คน แต่มีงูยักษ์ ขนาดใหญ่หาใดเทียมมิได้ มี 8 หัว 8 หาง มากินลูกของเราทุกปี จนตอนนี้เหลือลูกสาวคน สุดท้องเพียงคนเดียว จะต้องถูกกินไปอีกจึงเศร้าเสียใจอยู่”

เทพกล่าวว่า “เราจะช่วยพวกเจ้าปราบงูนี้เอง” แล้วสั่งให้สามภรรยาผลิตเหล้าสาเก 8 ถัง ให้ลูกสาวนั่งรออยู่ข้างๆ งูยักษ์ปรากฏกาย จุ่มหัวทั้ง 8 ลงไปดื่มเหล้าในถังจนเมามาย เทพเห็นควรแก่เวลาจึงชักดาบฟันงูยักษ์ เมื่อจะฟันที่ส่วนหางก็สังเกตเห็นว่ามีสิ่งแปลก แล้วพบดาบ เล่มหนึ่งจากหางงู “นี่เป็นดาบแห่งเทพ เราไม่ควรแก่ดาบนี้” แล้วนำไปถวายแก่เทพอะมะเตะระสุ เทพอะมะเตะระสุได้นำดาบไปรวมกับกระจกยะตะ และลูกแก้วยะชะกะนิ เป็นเครื่องหมาย สืบทอดราชวงศ์ของจักรพรรดิ

Jinjō shōgaku tokuhon 9 pp.1-4

บทที่ 1 “ดาบคุชชะนะงิ” (1913)

 <p>三 大蛇たいぢ 九</p> <p>「私どもにはもと娘が八人ございました。それを八岐の大蛇が来て、毎年一人づつたべました。もう此の子一人になりましたのに、近い中に又其の大蛇がたべにまゐります。」</p>	<p>娘 流</p> <p>「なぜ泣くか。とおたづねになりますと、おちいさんが、</p> <p>上から箸が流れて来ました。みことは此の川上にも人がすんであるにちがひないとおかんがへになつて、だんだん山おくへおはいりになりますとおちいさんとおばあさんが、一人の娘を中において泣いておました。」</p> <p>三 大蛇たいぢ</p>	<p>問</p> <p>といつて、力をつけてやりました。中村君は學問もよく出来るし、うんどうも上手です。僕は自分よりえらい友だちを大ぜいしていぢめるのは、男らしくないと思ひます。</p> <p>三 大蛇たいぢ</p> <p>天照大神の弟の方に、すきのをのみことと申す神様がございました。ある時出雲の國のひの川のはたをお通りになりますと、川</p>
---	--	---

<p>尾をお切りになつた時、つるぎのはがこぼれました。ふしぎに思つて、尾をさいてごらんになり、つるぎが一ふり出ました。これはめづらしいつるぎだ。自分の物にしてはならぬとおぼしめして、天照大神へお上げになりました。</p> <p>四 松太郎の日記 四月二十一日 土曜 雨</p>	<p>特 飲 血切</p> <p>間もなく大蛇が来て、八つの頭を八つのをけに入れて、其の強い酒を飲みました。飲みほして、大蛇がよひつづれますと、みことはこしのつるぎをぬいて、大蛇をずたずたにお切りになりました。ひの川が血になつて流れました。</p>	<p>三 大蛇の事</p> <p>「頭が八つ、尾が八つある大蛇で、目はほづきのやうに赤く、せ中には、ひのきや杉の木が生えてゐます。」</p> <p>よし、其の大蛇をたいぢしてやらう。強い酒をたくさんつくれ。</p> <p>とおひつけになりました。</p> <p>酒が出来ると、みこはそれを八つのをけ</p>
--	--	---

มีเทพองค์หนึ่งชื่อซุซึโนะโอะเป็นอนุชาของเทพอะมะเตะระสุ วันหนึ่งท่านได้ผ่านแม่น้ำอิโนะกะวะ เมืองอิสุโมะ มีตะเกียบลอยมาจากต้นน้ำด้านบน เทพจึงคิดว่าทางต้นน้ำคงมีคนอาศัยอยู่ จึงได้เข้าไปในป่าลึก มีคุณตาคุณยายกับลูกสาว 1 คนกำลังร้องไห้อยู่

“เหตุใดจึงร้องไห้” เทพถาม

คุณตาตอบว่า “เราเคยมีลูกสาว 8 คน แต่มีงูยักษ์แปดหัวมากินไปปีละคนทุกปี เหลือลูกคนนี้อยู่คนเดียว อีกไม่นานงูยักษ์ก็จะมากินแล้ว”

“มันเป็นงูแบบไหน”

“มีหัว 8 หัว มีหาง 8 หาง ตาแดงฉานราวกับเพลิง บนหลังงูมีต้นสนอิโนะกิและต้นสนซุงงอกออกมา”

“อาละ ข้าจะปราบงูยักษ์นี้เอง ไปเอาเหล้าแรงๆ มา”

เมื่อได้เหล้ามาแล้ว ก็รอเวลาให้งูยักษ์จะเอาหัวจุ่มลงในถังเหล้าทั้งแปด ไม่นานงูก็มา จุ่มหัวทั้ง 8 ลงในถังแปดถังแล้วดื่มเหล้าจนหมดเกลี้ยง เมื่องูเมาจนฟูไปแล้ว เทพก็ชักดาบออกมาจากเอว แล้วฟันงูเป็นหลายท่อน แม่น้ำอิโนะกะวะเต็มไปด้วยเลือด ตอนที่กำลังจะฟันหาง ก็ต้องประหลาดใจเมื่อเห็นดาบออกมาจากหางงู เป็นดาบที่แปลก จึงคิดว่าไม่ควรจะเก็บไว้เอง เขาจึงนำไปมอบให้แก่เทพอะมะเตะระสุ

Jinjō shōgaku kokugo tokuhon 5 (pp.7-12)

(kokutei 1926) “ปราบงูยักษ์”

ใน โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมเล่าตำนานตอนนีไว้ว่า หลังจากเทพซุซึโนะโอะถูกขับไล่จากสวรรค์เพราะทำผิดร้ายแรงถึงขนาดที่เทพอะมะเตะระสุต้องเข้าไปหลบในถ้ำ เทพซุซึโนะโอะได้

เดินทางไปทางต้นน้ำโดยติดตามตะเกียบที่ลอยน้ำมา จนได้พบกับคู่สามีภรรยาชาวไร่ให้อยู่ใต้
 ถ้ำแล้วได้ความว่าเสียใจที่ต้องส่งบุตรสาวคนสุดท้ายเช่นสังเวญญักษ์แปดหัว ชุชะโนะโอะถามว่า
 “ท่านจะมอบบุตรสาวคนนี้แก่เราได้หรือไม่” ชายหญิงชราถามว่า “ท่านเป็นใคร” ชุชะโนะโอะจึง
 ตอบว่า “ข้าเป็นน้องชายแม่เดียวกับเทพอะมะเตะระสุ เพิ่งลงมาจากสวรรค์” ชายหญิงชรายอม
 ยกลูกสาวให้ ชุชะโนะโอะให้จัดเตรียมเหล้า 8 ถัง หลอกล่อให้ผู้ดื่มจนเมาหลับไป เขาใช้ดาบฟาด
 ฟัน เลือดสีแดงของงูไหลจนแม่น้ำฮิโนะงะวะกลายเป็นแม่น้ำเลือด เมื่อฟันหางหนึ่งของงูก็มีดาบ
 โผล่ออกมาจากหางนั้นอย่างน่าพิศวง เขานำดาบนั้นไปมอบแก่เทพอะมะเตะระสุ และนี่คือที่มา
 ของดาบคุชะนะจิ การอ้างถึงเทพอะมะเตะระสุใน *โคะจิกิ* ตอนนี้ มีเพียงการกล่าวว่าคุณเป็น
 น้องชายของนาง และนำดาบไปมอบให้นางเท่านั้น ในตัวบทบรรยายว่าเขาคิดว่าเป็นสิ่ง
 ประหลาดหรือแสดงความแปลกใจ(「異しき物と思ひて」¹⁵⁸) แต่ในหนังสือเรียนสองฉบับ
 ข้างต้นได้เสริมประโยคใหม่เข้าไปในตัวบทว่า “นี่เป็นดาบแห่งเทพ เราไม่คู่ควรแก่ดาบนี้” หรือ
 “คิดว่าไม่ควรจะเก็บไว้เอง” สร้างความชัดเจนของเหตุผลในการที่เทพชุชะโนะโอะมอบดาบที่พบให้
 เทพอะมะเตะระสุ ว่าเทพอะมะเตะระสุมีความยิ่งใหญ่เป็นหนึ่ง สมควรที่จะเป็นผู้ครอบครองสิ่ง
 ศักดิ์สิทธิ์นี้ ซึ่งต่อมาดาบนี้เป็นหนึ่งในสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (三種の神器) สัญลักษณ์สำคัญที่แสดงถึง
 อำนาจในการปกครองประเทศ

ลักษณะพิเศษของหนังสือเรียนแห่งชาติตั้งแต่รุ่นปรับปรุงครั้งที่ 2 คือการให้ความสำคัญ
 กับความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิม การนำตำนานตอนปราบงูยักษ์นี้มาบรรจุเป็นเนื้อหาหนึ่งของบทเรียน
 สะท้อนให้เห็นความสำคัญของตำนานท้องถิ่นหรือนิทานพื้นบ้าน นับว่าจุดเริ่มของการนำ *โคะจิกิ*
 มาใช้ในหนังสือเรียน คือการนำเรื่องราวที่เป็นนิทานมาเล่าใหม่ อธิบายเหตุผลของการกระทำ
 ต่างๆ ให้มีความชัดเจน เป็นการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural nationalism)
 ต่อมาเมื่อหนังสือเรียนมีการปรับปรุงใหม่ท่ามกลางบรรยากาศแห่งสงคราม การเล่า *โคะจิกิ* ใหม่
 เปลี่ยนแปลงไปจากต้นฉบับมากขึ้น ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3.3.3 สิ่งพิมพ์และวรรณกรรมสำหรับเด็กกับการปลูกฝังแนวคิดนิยมทหาร

เมื่อภาวะสงครามก่อตัวและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ นับจากสงครามจีน-ญี่ปุ่นเนื่องจาก
 ปัญหาการแย่งชิงอำนาจในเกาหลี (1895) สงครามญี่ปุ่น-รัสเซียเพื่อขยายอาณานิคม (1904-5)
 กรณีแมนจูเรียที่จุดชนวนสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 (1931-1941) ซึ่งยืดเยื้อต่อเนื่องมาจนถึง

¹⁵⁸ 山口佳紀、神野志隆光『新編日本古典文学全集 1 古事記』小学館,2004 年第 6 刷,p.71.

สงครามมหาเอเชียบูรพาหรือสงครามโลกครั้งที่ 2 (1941-1945) รัฐบาลพยายามสร้างอำนาจและปลุกใจให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่นที่ชัดเจนนั้น รัฐบาลได้ใช้หนังสือเรียนเป็นเครื่องมือปลุกใจเด็กและเยาวชน ในขณะที่หนังสือพิมพ์ก็ถูกนำมาใช้สร้างกระแสความถูกต้องชอบธรรมในการเข้าร่วมสงครามเช่นเดียวกัน สังคมญี่ปุ่นถูกครอบงำด้วยบรรยากาศแห่งสงคราม นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กต้องเผชิญแรงกดดันให้ตัดสินใจเมื่อศึกษาวรรณกรรมสมัยใหม่ของญี่ปุ่นโดยทั่วไปแล้ว สามารถจัดกลุ่มนักเขียนในยุคระหว่างสงครามได้ 3 กลุ่มคือ

- (1) กลุ่มยอมโอนอ่อนต่อรัฐ ผลิตผลงานที่สนับสนุนแนวคิดของรัฐ สร้างภาพว่าสงครามคือความงดงาม
- (2) กลุ่มหยุดการผลิตผลงาน หันไปเขียนเรื่องแนวอื่นที่ไม่ได้เกี่ยวกับการสนับสนุนหรือต่อต้านแนวคิดสงครามแทน
- (3) กลุ่มที่ยังผลิตผลงานต่อต้านรัฐบาลต่อไป ซึ่งในที่สุดต้องประสบการลงทัณฑ์โดยรัฐ นโยบายรณรงค์สร้างความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชาติ โดยเน้นการปลุกใจเด็กและเยาวชนของรัฐบาล ทำให้เกิดยุคงานเขียนสำหรับเด็กและเยาวชนเฟื่องฟูในยุคระหว่างสงคราม การตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ นิตยสารที่มีเนื้อหาเชิดชูการทหารและสงครามได้รับการสนับสนุน นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กกลุ่มหนึ่งจำเป็นต้องผลิตงานตามที่รัฐบาลต้องการ และเมื่อสงครามยุติ นักเขียนกลุ่มนี้ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์และไม่ได้รับการยอมรับอีกเลย

ค.ศ.1931-1945 เรียกว่าเป็นช่วง 15 ปีแห่งภาวะสงคราม ซึ่งหมายถึงตั้งแต่กรณีแมนจูเรียจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่วงการสื่อสิ่งพิมพ์ตื่นตัว หนังสือพิมพ์นิตยสารมีการตีพิมพ์และได้รับความนิยมอย่างมาก ประกอบกับการประกาศหัวข้อควบคุมเพื่อปรับปรุงเรื่องอ่านสำหรับเด็กที่รัฐกำหนด (児童読物改善ニ関スル指示要綱) ทำให้ประชาชนตกอยู่ภายใต้การครอบงำของรัฐ สิ่งพิมพ์สำหรับเด็กต่างสร้างผลงานที่สร้างความพอใจให้รัฐโดยเน้นเนื้อหาอบรมเด็กและเยาวชนให้มีจิตใจดีงาม แต่เมื่อเข้าสู่ค.ศ.1941 เริ่มมีปัญหาตัดคดีผิดเคืองกระดาศมีน้อยลง โรงพิมพ์ลดจำนวนตีพิมพ์หนังสือลงอย่างรวดเร็ว การปลุกใจเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น คำเรียกเด็กเปลี่ยนจาก “จิโด- เด็ก” (児童) เป็น “พลเมืองรุ่นเยาว์” (少国民) การเผยแพร่ข่าวสารและข้อมูลถูกเจ้าหน้าที่รัฐควบคุมอย่างใกล้ชิด การผลิตหนังสือภาพใหม่ในช่วงตั้งแต่ค.ศ.1943 ถึงสิ้นสุดสงครามมีน้อยมาก

การพัฒนาสิ่งพิมพ์ดำเนินมาต่อเนื่องตั้งแต่เมื่อญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยใหม่ ปลายสมัยเมจิถึงสมัยไทโชหนังสือพิมพ์และนิตยสารเฟื่องฟูอย่างมาก แต่เมื่อญี่ปุ่นเข้าสู่ภาวะสงคราม เศรษฐกิจและ

อุตสาหกรรมมุ่งสู่การผลิตเพื่อสนับสนุนการทหาร ประชาชนลำบากยากแค้น สื่อมวลชนยังมีบทบาทอย่างมากในการกระจายข่าวสารสู่ทั่วทุกภูมิภาค โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียง

ตั้งแต่ญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามเต็มตัว หนังสือพิมพ์ต้องปรับขนาดใหม่ให้เล็กลง ภาวะตึงเครียดทางการรบและนโยบายรัฐที่กำหนดให้หนึ่งจังหวัดมีหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นหนึ่งฉบับทำให้หนังสือพิมพ์ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด การนำเสนอข่าวสารถูกครอบงำและควบคุมโดยรัฐอย่างเข้มงวด แม้หลังสงครามหนังสือพิมพ์จะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงว่าเป็นเครื่องมือของรัฐบาล เสนอข่าวจากมุมมองเดียวเพื่อมอมเมาประชาชน แต่ในอีกมุมหนึ่งคือในสมัยนั้นประชาชนไม่สามารถได้รับข่าวสารจากแหล่งอื่นได้นอกจากหนังสือพิมพ์และสื่อที่มีจำกัด สภาพของการไร้เสรีภาพทางการข่าวของหนังสือพิมพ์เป็นปัญหาสำคัญที่ยังคงเป็นประเด็นอภิปรายกันต่อมา ยะมะนะกะ ฮิซะชิ (Yamanaka Hisashi 山中恒, 2001) วิจัยเกี่ยวกับนโยบายการเผยแพร่ข่าวสารของรัฐกับหนังสือพิมพ์ในสมัยสงครามไว้ใน “หนังสือพิมพ์สร้างภาพความงามของสงคราม – ประวัติสำนักงานข้อมูลแห่งชาติสมัยสงคราม”¹⁵⁹ ความตอนหนึ่งกล่าวว่า “คณะกรรมการข้อมูลแห่งชาติ รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการควบคุมจิตสำนึก (Mind Control) ของประชาชนโดยยึดเยียดบทบาทหน้าที่พลเมืองว่าอยู่ภายใต้ดินแดนแห่งเทพเจ้า ต้องศรัทธาในแนวคิด *รวมเป็นหนึ่งได้หลังคาเดียวกัน* (八紘一宇) การควบคุมสื่อของรัฐเป็นที่มาของการที่หนังสือพิมพ์และนิตยสารสร้างความเชื่อมมาย (迷信) ให้ประชาชนว่า *ญี่ปุ่นเป็นประเทศแห่งปวงเทพย่อมไม่มีวันแพ้* 「日本は神の国であるから敗れることはない」” จากการประโคมข่าวในเชิงยกย่องวีรกรรมทหารกล้า การสรรเสริญจักรพรรดิและปลุกใจประชาชนให้นิยมสงคราม แสดงให้เห็นถึงภาวะอำนาจที่สื่อมวลชนมีต่อแนวคิดหลักของสังคม สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือที่รัฐใช้อย่างได้ผลในการครอบงำและสร้างภาพลวงตาสู่มวลชน ทำให้เหตุการณ์ลึกลามจนนำไปสู่ความสูญเสียใหญ่หลวง

กองทัพแต่งตั้งคณะกรรมการข้อมูลสังกัดรัฐขึ้นและพัฒนาเป็นกรมข้อมูลแห่งชาติในค.ศ. 1940 (内閣情報部) ซึ่งมีทหารเป็นผู้ดำเนินการ ควบคุมการเผยแพร่ข่าวสารของสื่อมวลชนโดยรวมอย่างสมบูรณ์ มีหน้าที่ดังนี้¹⁶⁰

¹⁵⁹ 山中恒 『新聞は戦争を美化せよ！一戦時国家情報機構史』小学館, 2001, p.14.

¹⁶⁰ สถาบันวิจัยปัญหาสังคมโอซะระ มหาวิทยาลัยโฮเซอิ “The Labōr Year Book of Japan special ed.” วารสารโรโดจุมโปละ, 法政大学大原社会問題研究所 「日本労働年鑑 特集版 太平洋戦争下の労働運動」、労働旬報社, 2000, <http://oohara.mt.tama.hosei.ac.jp/rn/senji2/rnsenji2-174.html> (สืบค้นวันที่ 29 ตุลาคม 2014)

- (1) รวบรวม เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับพื้นฐานการดำเนินงานตามมาตรการของรัฐ
- (2) จัดการตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการแห่งชาติมาตราที่ 20 ในเรื่องเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์อื่นๆ (จำกัดขอบเขตหรือสั่งห้ามการลงข่าว)
- (3) ควบคุมให้คำชี้แนะเกี่ยวกับโทรศัพท์ไร้สายและการออกอากาศ
- (4) ชี้แนะและควบคุมเนื้อหาที่จำเป็นในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับหัวข้อต่างๆ ตามพื้นฐานการดำเนินงานมาตรการของรัฐ ด้านภาพยนตร์ แผ่นเสียง ละครเวที และการแสดง

ทหารในฐานะเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการถูกส่งตัวมาประจำการในสำนักพิมพ์และสื่อมวลชนเพื่อควบคุมการนำเสนอข่าวอย่างใกล้ชิด หนังสือพิมพ์ระหว่างสงครามจึงขาดเสรีภาพในความเป็นสื่อมวลชน ภาพและข่าวที่ดีพิมพ์ต้องผ่านการกลั่นกรองอย่างละเอียดโดยรัฐ เนื้อหาข่าวจึงเป็นไปตามที่รัฐต้องการ นั่นคือการปลุกใจประชาชนให้สนับสนุนการทหารและเทิดทูนสรรเสริญจักรพรรดิเหนือสิ่งอื่นใด

นอกจากนั้นยังมีการตั้ง “กองกำลังนักเขียน” (ペン部隊) ซึ่งกรมข้อมูลแห่งชาติได้เชิญชวนนักเขียนยอดนิยมในยุคนั้นมารวมกลุ่ม สร้างข้อมูลข่าวสารที่ “ต่อสู้ทางมนุษยธรรมกับสงครามศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่าแนวคิดอันยิ่งใหญ่คือรวมเป็นหนึ่งใต้หลังคาเดียวกัน” หลังจากนักเขียนถูกส่งไปในสมรภูมิโดยมีทหารสนับสนุนให้การดูแลดีทุกอย่าง นักเขียนที่ไปก็กลายเป็นฝ่ายส่งเสริมสงครามเต็มตัว มีการตีพิมพ์เรื่องราวสรรเสริญสงครามและวีรกรรมของทหารกล้าในหนังสือพิมพ์และนิตยสาร ยะมะนะกะ อิซะเอมิ กล่าวว่า “นักเขียนนักข่าวเหล่านั้นถูกข่มขู่ด้วยอุดมการณ์ ‘ส่งเสริมการรักษาชาติแห่งเผด็จการจักรพรรดิ (天皇絶対の国体維持)’ ที่ยอมให้อำนาจรัฐชักจูง”¹⁶¹ อย่างไรก็ตาม ด้วยการควบคุมที่รัฐมีต่อสื่ออย่างเข้มงวด แม้แต่นักเขียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกองกำลังนักเขียน ก็ยังไม่สามารถเขียนหรือตีพิมพ์ผลงานที่เป็นไปในทางขัดแย้งกับแนวคิดสนับสนุนสงครามได้

ค.ศ. 1943 ญี่ปุ่นพ่ายแพ้ต้องถอนทหารจากเกาะกวมด์ัลคะแนล แต่ในหนังสือพิมพ์กลับต้องตีพิมพ์ชวนเชื่อตามข้อมูลจากรัฐว่าการรบบนที่หมู่เกาะโซโลมอนนี้จบลงแล้ว ญี่ปุ่นถอนทหารเพื่อเตรียมไปบุกที่อื่นต่อ มีการนำประโยคหนึ่งจาก โคะจิกิ ต่อนักจักรพรรดิจิมมุนาทหารบุกดินแดนทางทิศตะวันออก มาเป็นเพลงร้องปลุกใจและกลายเป็นประโยคติดปากทหารว่า “บุกเข้าไป บุก

¹⁶¹ 山中恒『新聞は戦争を美化せよ！—戦時国家情報機構史—』小学館,2001,pp.292-293.

เข้าไป บุกไม่หยุดจนไม่เหลืออะไร” (「撃って撃って、撃ち尽くすまで止めない」¹⁶²) ทั้งๆ ที่ในช่วงนี้ทหารรบจนย่ำแย่ ต้องถอยร่นและป้องกันตัวเองสุดกำลังอยู่ แต่ภายในประเทศกลับถูกปลุกใจอย่างคึกคัก กองทัพเกรงว่าถ้าประชาชนไม่เชื่อถือแล้วจะไม่สามารถรวบรวมกำลังเพื่อรบได้ ช่วงนั้นเองที่มีการนำ โคะจิกิ ซึ่งมีเนื้อหาประวัติศาสตร์ของจักรพรรดิมาใช้กับสื่อมวลชน โดยเฉพาะตอนจักรพรรดิจิมมุ

โคะจิกิ ภาคสอง เริ่มต้นด้วยตำนานของจักรพรรดิจิมมุ เดิมชื่อ คะมุยะมะโตะอิวะระะบิโกะ (神倭伊波礼毘古命) ปรีชากับพี่ชายในสายเลือดคือ อิทซุเซะ (五瀬命) ว่า “มีดินแดนไหนที่อยู่แล้วจะปกครองบ้านเมืองให้มีความสงบได้ เห็นควรว่าควรจะเดินทางสู่ตะวันออก” แล้วทั้งสองก็ออกจากเมืองฮิมุกะ (日向) หรือจังหวัดมิยะสะกิในปัจจุบัน พบกับชนเผ่าต่างๆ จนเส้นทางการเดินทางสิ้นสุดลงที่เมืองยะมะโตะ (大和) หรือจังหวัดนาระะในปัจจุบัน ตำนานการรบหลายครั้งนี้มีหลายส่วนที่เชื่อมโยงกับเทพอะมะเตะระซุด้งตัวอย่างต่อไปนี้

五瀬命、御手に登美毘古が痛矢串を負ひたまひき。かれここに詔りたまはく、
「吾は日の神の御子として、日に向ひて戦ふこと良からず。」 (『古事記』 143)

เทพอิทซุเซะโดนธนูของโตะมิบิโกะที่แขน ร้องออกมาว่า “ข้าเป็นทายาทของเทพแห่งพระอาทิตย์ ไม่ควรรบโดยหันเข้าหาพระอาทิตย์” กองทัพจึงเปลี่ยนทิศทางเป็นให้พระอาทิตย์อยู่เบื้องหลังทำให้รบต่อไปได้

เทพอะมะเตะระซุมาปรากฏในความฝันของเทพองค์หนึ่ง ให้นำดาบศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถทำให้แผ่นดินสงบได้ไปให้เทพอิวะระะบิโกะ เมื่อใช้ดาบนั้นสู้แล้วก็เอาชนะศัตรูได้ ขณะที่เดินทางต่อไป นกยะอะตะกะระซุ (八咫鳥) ถูกส่งมาจากสวรรค์เพื่อเป็นผู้นำทาง ไม่ว่าจะเทพอิวะระะบิโกะเดินทางผ่านที่ใดก็จะมีเทพต่างๆ เข้ามาสวมมิภักดิ์ ตอนที่รบกับเมืองต่างๆ และเอาชนะผู้นำชนเผ่านั้นได้ ใน โคะจิกิ จะปรากฏบทเพลงพื้นบ้าน (Kayō 歌謡) ที่เรียกกันว่า “คุเมะอุตะ” (久米歌)¹⁶³ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่าง คุเมะอุตะ 6 ท่อนใน โคะจิกิ (หน้า 151-161) ดังนี้

¹⁶² Ibid. pp.652-653.

¹⁶³ Kumeuta เป็นบทเพลงพื้นบ้านของชนเผ่าคุเมะเบะ (久米部) ผู้เชี่ยวชาญการรบในสมัยโบราณ ต่อมานำมาร้องในราชสำนักเป็นบทเพลงสรรเสริญจักรพรรดิที่สืบทอดมานาน บทเพลงเหล่านี้รวมเรียกว่า คุเมะอุตะ จากชื่อชนเผ่า ปรากฏใน โคะจิกิ และ นิฮนโอะมะกิ ตอนที่จักรพรรดิจิมมุรบชนะชนเผ่าอื่น

- (1) เมื่อโอะโตะอุกะฉิมิ ยอมสวามิภักดิ์ตอนที่เทพอิวะระะบิโกะ และนำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยง
เหล่าทหาร เทพอิวะระะบิโกะร้องเพลงว่า

宇陀の 高城に 嶋 (しぎ) 畏張る 我が待つや 嶋は障 (さや) らず いすく
はし 鯨障る

前妻 (こなみ) が 肴乞 (なこ) はさば 立ち蕎麦の 実の無けくを こきし削
ゑね

後妻 (うはなり) が 肴乞はさば 巖榭 (いちさかき) 実の多けくを こきだ
削ゑね

ええしやごしや

ああしやごしや

เตรียมบ่วงดักจับนกฉิมิงไว้บนผาสูง รอแล้วรอเล่านกก็ไม่เข้าบ่วง ที่มาติดบ่วงกลับเป็น
ปลาวาฬ

เมียเก่าอยากได้กับข้าว ก็เอาส่วนที่เนื้อน้อยมาผ่าน

เมียใหม่อยากได้กับข้าว ก็ผ่านเอาส่วนที่เนื้อมากให้

เอ...หนอยแน่...

อา...หนอยแน่...

- (2) ในการบุกไปรบที่เมืองโอะฉิมิชะกะ (อ.ชะกะระอิ จ.นาระในปัจจุบัน) เทพอิวะระะบิโกะร้อง
เพลงเป็นการให้สัญญาณไพร่พลให้ซัดดาบออกมาฟันข้าศึก

忍坂 (おしさか) の 大室屋 (おほむろや) に 人多 (ひとさは) に 来入り居
り 人多に 入り居りとも

巖々 (みつみつ) し 久米の子が 頭槌 (くぶつつ) い 石槌 (いしつつ) い持
ち 撃ちてしまむ

巖々し 久米の子らが 頭槌い 石槌い持ち 今撃たば宜し

ถ้าใหญ่ในโอะฉิมิชะกะนี้มีคนเข้ามามากมาย

แม้คนมากมายพากันเข้ามา

ชาวคุเมะลูกฮือขึ้น ต่างถือดาบและหิน บุกเข้าไปไม่หยุดยั้ง

ชาวคุเมะลูกฮือขึ้น ต่างถือดาบและหิน บุกได้ในบัดนี้

- (3) หลังจากสังหารทัพซุซิงุโมะ(土雲) แล้ว ขณะกำลังจะสังหารโตะมิบิโกะ(登美毘古) เทพอ
ิวะระะบิโกะร้องว่า

巖々し 久米の子らが 粟生 (あはふ) には 香蕈一本 (かみらひともと) 其
(そ) ねが本 (もと) 其ね芽認 (つな) ぎて 撃ちてしまむ

ในทุ่งข้าวฟ่างของชาวคุเมะทั้งผอง มีต้นคีนช่ายกลิ่นแรงงอกขึ้นมาต้นหนึ่ง จงหาศัตรูให้
พบ เหมือนค้นหาทั้งรากและเมล็ดพันธุ์ของต้นคีนช่ายนั้น บุกโจมตีอย่าหยุดยั้ง

- (4) เตือนใจทหารให้ไม่ลืมความแค้น ที่มีต่อศัตรูที่เคยฆ่าพี่ชาย

巖々し 久米の子らが 垣本に 植ゑし山椒 (はじかみ) 口痒 (くちひひ) く
吾は忘れじ 撃ちてしまむ

พริกไทยปาที่ปลุกไว้ในรั้วของชาวคูเมะทั้งผอง จงอย่าลืมนำกินแล้วแสบร้อนที่ปาก บุก
โจมตีอย่าหยุดยั้ง

- (5) เปรียบเทียบว่าแม้จะพบอุปสรรคก็สามารถฟันฝ่าไปได้ด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
神風 (かむかぜ) の 伊勢の海の 大石に 這い廻ろふ 細螺 (しただみ) の
い這い廻り 撃ちてし止まむ
จงเป็นดังหอยขมที่กระจายล้อมหินใหญ่ ในทะเลอิเซะ ท้องที่มีพายุแห่งเทพพัด บุก
โจมตีอย่าหยุดยั้ง

- (6) ตอนทีไพร่พลเหนื่อยล้าจากการสู้รบกับพี่น้องอะเอะฉิมิและโอะโตะฉิมิ (兄師木・弟師木)

เทพอิวะระะบิโกะร้องเพลงปลุกใจว่า

楯並 (たたな) めて 伊那佐 (いなさ) の山の 木の間よも い行き目守 (ま
も) らひ 戦へば

吾はや飢 (ゑ) ぬ 島つ鳥 鶺鴒 (うかひ) が伴 (とも) 今助けに来 (こ) ぬ
ไล่เรียงเคียงกัน ฝ่าเข้าไปในระหว่างต้นไม้บนเขาอินะซะ รบพลางเฝ้าระวังศัตรู ท้องข้า
เริ่มหิว เพื่อนพ้องผู้เลี้ยงนกบนเกาะ (ชนเผ่าอะเอะอิเบะ(養鶺鴒部)) จงรีบมาช่วยด้วยเถิด

จากนั้นเทพจากสวรรค์ลงมาช่วย และในที่สุดการรบครั้งนั้นก็ทำให้บ้านเมืองอยู่ในความ
สงบอีกครั้ง เทพอิวะระะบิโกะสามารถปราบบรรดาเทพที่กระด้างกระเดื่อง สร้างอาณาจักรเป็น
หนึ่งเดียวกัน เสวยราชสมบัติเป็นจักรพรรดิจิมมุ

บทเพลง “คูเมะอุตะ” (Kumeuta 久米歌) ที่ปรากฏใน โคะจิกิ นี้ ล้วนแต่ขับร้องโดย
จักรพรรดิจิมมุ และมีเนื้อหาปลุกใจให้ทหารและไพร่พลเกิดความฮึกเหิมในการทำศึก ลักษณะ
เช่นนี้ทำให้บทเพลงนี้ถูกนำมาอ้างอิง หรือนำมาแต่งเป็นเพลงปลุกใจทหารในระหว่างสงคราม
ดังที่ปรากฏเป็นข้อความประชาสัมพันธ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า “บุกเข้าไป บุกเข้าไป บุกไม่หยุด
จนไม่เหลืออะไร” (「撃って撃って、撃ち尽くすまで止めない」) ซึ่งเป็นการนำท่อนสร้อย
ของบทเพลงคูเมะอุตะ ว่า “บุกโจมตีอย่าหยุดยั้ง” (「撃ちてし止まむ」) มาผลิตซ้ำ เป็นการ
เชื่อมโยงภาพการรบของจักรพรรดิจิมมุที่อยู่ตำนานเทพ กับกองกำลังแห่งสมเด็จพระจักรพรรดิใน
ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง สร้างอุดมการณ์จรรยาบรรณทหารชาวญี่ปุ่นว่าควรบุกเข้าสู่กับ
ข้าศึกอย่างพร้อมพลีชีพถวายจักรพรรดิ

หากพิจารณาจากความเป็นบทเพลงพื้นบ้านของคูเมะอุตะแล้ว แม้จะกล่าวถึงการบุกหรือ
สู้รบ แต่ก็ยังเป็นเพลงร้องเล่นของท้องถิ่น มีความไพเราะเพราะพริ้งสำนวนเปรียบเทียบในลักษณะกวี
นิพนธ์ และตามตำนานนี้ร้องโดยจักรพรรดิจิมมุ ซึ่งน่าจะเป็นการร้องเพื่อให้สัญญาและปลุก
ใจทหาร แสดงให้เห็นว่าพระองค์ได้ร่วมรบอยู่เช่นกัน ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ผู้ร้องได้

กล่าวถึงคำว่า “คูเมะโนะโกะ” (久米の子) ซึ่งหมายถึงบุตรแห่งชนเผ่าคูเมะ แสดงว่า โคะจิกิ ได้ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชนเผ่า ไม่ได้ใช้ความรุนแรงในการมุ่งโจมตีเมืองอื่นเพื่อขยายอาณาจักรอย่างเดียว การนำมาอ้างอิงในราชสำนักทำให้บทเพลงเหล่านี้กลายเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดมา เช่นเดียวกับวัฒนธรรมชนชั้นสูงอื่นๆ ที่แพร่หลายในสมัยเฮอัน เช่น โฟคะรุตะ หรือการเล่นต่อกลอน แต่จากการนำสถาบันจักรพรรดิกลับมาเชิดชูเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มทหารผู้ปกครองประเทศ ซึ่งเริ่มจากการนำอำนาจคืนมาจากโชกุนในสมัยการปฏิรูปเมจิ จนกระทั่งเกิดการเบียดเบียนเนื้อหาและใจความสำคัญของตำนานเทพในช่วงของสงคราม โคะจิกิ จึงกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์รักชาติของรัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3.4 หนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็กสมัยระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง (การปรับปรุงหนังสือเรียนรัฐบาลครั้งที่ 4 (1933) และ 5 (1941))

ตำนานเทพถูกนำเสนอในหนังสือเรียนสำหรับเด็กในช่วงก่อนและระหว่างสงคราม ซึ่งรัฐกำหนดหนังสือเรียน การสนับสนุนงบประมาณและตรวจพิจารณาโดยรัฐ เรียกว่า “โคะกุเตะอิ เกียวกะโอะ” (国定教科書) ใช้ตั้งแต่ค.ศ. 1904 ถึงสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดในค.ศ. 1945 มีการแก้ไขปรับปรุง 5 ครั้ง ดังที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาของทะนะดะ มะยุมิ (Tanada Mayumi 棚田真由美) เรื่อง “การนำ โคะจิกิ มาเป็นสื่อการสอนในหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาช่วงสงครามในสมัยโชวะ”¹⁶⁴ กล่าวถึงคุณสมบัติที่ โคะจิกิ ได้รับการคัดสรรให้เป็นสื่อการสอนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง สมัยโชวะ (1926-1989) และได้เปรียบเทียบ โคะจิกิ จากหนังสือเรียนสองฉบับคือ ฉบับซากุระ (1933) และฉบับอะซะชิ (1941) ทำให้เห็นว่าหนังสือเรียนทั้งสองซึ่งออกในรุ่นที่ 4-5 นั้นมีการนำ โคะจิกิ มาเขียนใหม่และสอดแทรกแนวคิดที่ว่าเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์คอยปกครองประเทศญี่ปุ่นอยู่ ภาพลักษณ์ของเทพมีความสูงส่งและเชื่อมโยงต่อจักรพรรดิ เนื้อหาด้านเทพคือตอนที่เกี่ยวกับวีรบุรุษ อาทิจักรพรรดิจิมมูยะมะโตะ ทะเกะรุ และยังมีเรื่องราวของเทพในจินตนาการของชาวญี่ปุ่นโบราณที่กล่าวกันว่าสร้างสวรรค์หมู่เกาะญี่ปุ่นขึ้นมา ทะนะดะสรุปว่า จากความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงที่มี

¹⁶⁴ 棚田真由美 『昭和戦期小学校国定教科書における『古事記』の教材化に関する考察』 広島大学大学院 (2001)

[http://ci.nii.ac.jp/els/110006283310.pdf?id=ART0008301939&type=pdf&lang=jp&host=cinii&order_no=&ppv_type=0&lang_sw=&no=1283807550&cp=\(1 Sep 2010\)](http://ci.nii.ac.jp/els/110006283310.pdf?id=ART0008301939&type=pdf&lang=jp&host=cinii&order_no=&ppv_type=0&lang_sw=&no=1283807550&cp=(1 Sep 2010))

การผลิตหนังสือเรียน ส่งอิทธิพลสู่นโยบายหนังสือ โคะจิกิ ในฐานะวรรณคดีโบราณถูกใช้เป็น เครื่องมือปลูกฝังจิตสำนึกรักชาติให้สูงขึ้น

3.4.1 บรรยายภาพในภาวะระหว่างสงคราม

ช่วงต้นสมัยโชวะ ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง มีการรณรงค์ แสดงแนวคิดที่แตกต่างทั้งขบวนการฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย การขึ้นมามีอำนาจในฐานะผู้นำ ประเทศของกองทัพบก หนังสือพิมพ์ต่างลงข่าวสนับสนุนการขยายเขตยึดครองของกองทัพหลาย วันติดต่อกัน ญี่ปุ่นค่อยๆ ถูกตัดขาดจากประเทศอื่น ไม่เพียงแต่ด้านการเมือง โอกาสแลกเปลี่ยน กับนานาประเทศทางวัฒนธรรม ศิลปะ ฯลฯ เป็นไปได้ยาก จนกลายเป็นต้องพึ่งวัฒนธรรม พื้นเมืองเท่านั้น¹⁶⁵ ประชาชนในสมัยนั้นเอนเอียงไปเชื่อแนวคิด “ปฏิรูปประเทศ” ที่อยู่ในนโยบาย การปฏิบัติการเฉียบขาดของทหาร กองบัญชาการกองทัพบกกลายเป็นผู้มีอำนาจครอบงำรัฐบาล ได้

สงครามญี่ปุ่นจีนปะทุขึ้นในค.ศ. 1937 และรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ญี่ปุ่นสามารถยึดครองเมือง สำคัญของจีนได้ในช่วง 1 ปี ทำให้ญี่ปุ่นเกิดความฮึกเหิม รัฐบาลออกแถลงการณ์แสดงความคิด ว่าจะสร้างระเบียบใหม่เพื่อเสถียรภาพของเอเชียบูรพา ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นแนวคิด “วงไพบูลย์ แห่งมหาเอเชียบูรพา” เชื่อกันว่าการที่ประเทศในเอเชียร่วมมือกัน ป้องกันการขยายตัวของ คอมมิวนิสต์ และต่อต้านการเข้ามาปกครองอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจ โดยมีญี่ปุ่นเป็น ผู้ดูแล เมื่อสงครามแผ่ขยายกว้างขึ้น ทหารญี่ปุ่นเสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บมากขึ้น ทุกภูมิภาค เริ่มเกณฑ์ทหารมากขึ้น ครอบครัวที่ส่งบุตรหลานไปรบต้องไม่หลังน้ำตาหรือพูดว่าขอให้รอดชีวิต กลับมา ต่างตะโกนว่า “สมเด็จพระจักรพรรดิทรงพระเจริญ” เพลงปลุกใจทหารถูกกระจายเสียง ทั่วทุกหัวมุมถนน

โสะซะกะ มะซะยะซุ (1998; 80-81) กล่าวว่า “การศึกษาในโรงเรียนตั้งแต่สมัยเมจิเป็น ต้นมาสอนว่า สมเด็จพระจักรพรรดิคือเทพเจ้าที่จุติลงมาในร่างมนุษย์ ชาวญี่ปุ่นทุกคนเป็นลูก พระอาทิตย์ซึ่งจะพลีชีพเพื่อองค์สมเด็จพระจักรพรรดิผู้ทรงสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ กล่าวได้ ว่าการที่สอนว่าสมเด็จพระจักรพรรดิคือเทพเจ้าในร่างมนุษย์นี้เป็นการใช้นโยบายรวมประเทศให้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของซามูไรระดับล่างเพื่อเสริมสร้างรากฐานอิทธิพลของอำนาจพวกตน การศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของราชวงศ์จักรพรรดิสอนว่า นับตั้งแต่จักรพรรดิจิมมุขึ้น

¹⁶⁵ สรุปรวมจาก “ญี่ปุ่นสมัยโชวะ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากพ่อสู่อุปการ” โสะซะกะ มะซะยะซุ เขียน สร้อยสุดา ณ ระนอง, ปราณี จงสุริตธรรม แปล, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 1998.

ครองราชสมบัติ มีจักรพรรดิปกครองญี่ปุ่นสืบต่อมา 124 พระองค์ เป็นการศึกษาที่ยึดเหนี่ยวในหนังสือประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น “โคะจิกิ” เป็นหลัก เทพนิยายนี้เป็นพื้นฐานการสร้างรูปแบบความรู้ทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากยึดถือเทพนิยายเป็นพื้นฐานจึงขาดมูลฐานด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งสิ่งนี้กล่าวได้ว่าเป็นการสร้างทฤษฎีผิดๆ ที่ว่าชนชาติญี่ปุ่นมีชาติพันธุ์เป็นเลิศเหนือกว่าชนชาติอื่นในเอเชีย และจิตสำนึกที่ว่า ญี่ปุ่นเป็นดินแดนแห่งเทพเจ้า”¹⁶⁶

ค.ศ.1941 ญี่ปุ่นเปิดฉากการทำสงครามกับสหรัฐอเมริกาอย่างเป็นทางการ สงครามมหาเอเชียบูรพาเริ่มขึ้น ชาวญี่ปุ่นรวมพลังกันทั้งชาติ ผู้คนถูกเกณฑ์แรงงานและซ่อมรบ ทั้งผู้หญิงและเด็กต่างมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ลำบากแร้นแค้น แต่ต้องอดทนและต่อสู้อย่างเข้มแข็งเพื่อชาติ ค.ศ.1942 ญี่ปุ่นต้องสูญเสียเครื่องบินรบและทหารในการรบที่เกาะมิดเวย์ แต่ประชาชนยังถูกโฆษณาให้เชื่อว่ากองทัพญี่ปุ่นได้รับชัยชนะในทั่วทุกหนแห่ง ญี่ปุ่นเปลี่ยนจากฝ่ายบุกเป็นฝ่ายตั้งรับตั้งแต่สงครามที่เกาะกัวดัลคาแนล(หมู่เกาะโซโลมอน) ในค.ศ.1942 ทหารญี่ปุ่นต้องต่อสู้กับโรคมะลาเรียและการขาดอาหารจนเสียชีวิตกว่า 2 หมื่นคนบนเกาะ สถานการณ์การรบของญี่ปุ่นย่ำแย่ลง ขณะที่ประชาชนภายในประเทศยังถูกปิดข่าวและเข้าใจว่าญี่ปุ่นได้รับชัยชนะเรื่อยมา คนส่วนใหญ่คิดว่าญี่ปุ่นเป็นดินแดนแห่งเทพจึงจะต้องมีชัยแน่ ต้องอดทนต่อความทุกข์ยากเพื่อชัยชนะนั้น จนเมื่อค.ศ.1945 ที่ประชุมผู้นำประเทศสัมพันธมิตรทั้งสาม (สหรัฐอเมริกา อังกฤษ สหภาพโซเวียต) ออกแถลงการณ์ “คำประกาศแห่งปอร์ตสตัน” เรียกร้องการสลายกำลังทหารของญี่ปุ่น สร้างประเทศให้เป็นประเทศประชาธิปไตย เมื่อญี่ปุ่นเพิกเฉยทำให้สหรัฐทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาและเมืองนางาซากิ วันที่ 15 สิงหาคม วิหุกกระจายเสียงทั่วประเทศถ่ายทอดพระราชดำรัสยอมรับเงื่อนไขของคำประกาศแห่งปอร์ตสตันว่า “จงอดกลั้นกับสิ่งที่ยากจะอดกลั้นไว้ได้ และจงอดทนกับสิ่งที่ยากจะอดทน”¹⁶⁷ สงครามสร้างความสูญเสียใหญ่หลวงต่อประเทศญี่ปุ่น ระบบการเมืองล่มสลาย นโยบายปลุกใจประชาชนให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันถูกตั้งคำถาม ความเชื่อและความศรัทธาที่เด็กๆ ชาวญี่ปุ่นเคยถูกปลูกฝังมาต้องกลายเป็นเรื่องโกหก สังคมญี่ปุ่นสมัยก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้พลิกผันต่างกันอย่างสิ้นเชิง

แนวคิด “ฉินโกะกุ” หรือการนำตำนานใน โคะจิกิ มาสนับสนุนความศรัทธาว่าจักรพรรดิเป็นผู้สืบเชื้อสายจากสุริยเทพี ช่วยปลุกใจให้ประชาชนในชาติเป็นหนึ่งเดียวกันก็จริง แต่ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของต้นเหตุแห่งความสูญเสียอันเนื่องมาจากความอึกเขม้นนั้น

¹⁶⁶ โอะซะกะ มะซะยะซุ เซียน สร้อยสุดา ณ ระนอง, ปราณี จงสุจริตธรรม แปล, “ญี่ปุ่นสมัยโชวะ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากพ่อสูดลูก” มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 1998. pp.80-81.

¹⁶⁷ Ibid, 1998 .p.116.

3.4.2 ตำนานเทพที่ถูกเลือกมาใช้ในหนังสือเรียนระหว่างสงคราม

หนังสือเรียนแห่งชาติ “โคะกุเตะอิเกียวกะโมะะ” (国定教科書) ใช้ตั้งแต่ค.ศ.1904 ถึง สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดในค.ศ.1945 มีการแก้ไขปรับปรุง 5 ครั้ง หนังสือเรียนแต่ละรุ่นมี ลักษณะเนื้อหาแตกต่างกัน เมื่อประมวลจาก “หนังสือรวมตำราเรียนของญี่ปุ่นสมัยใหม่ เล่ม 3”¹⁶⁸ แล้วขอสรุปดังนี้

ตาราง 3.1 ตารางแสดงรายละเอียดเนื้อหาในหนังสือเรียนแห่งชาติ รุ่นปรับปรุงครั้งที่ 1-5

ปีผลิต	รุ่น,ปีที่ใช้	เนื้อหา	ตำนานเทพ
1898-1903	รุ่นปรับปรุงครั้งที่ 1 (1904-1909) “I E Su Shi”	เมื่อเปรียบเทียบกับหนังสือเรียนสมัยเมจิแล้ว การสอนด้านมนุษยธรรม คุณธรรม ความสัมพันธ์ของ คนในครอบครัวลดลงอย่างมาก มีการนำเรื่อง จักรพรรดิและแนวคิดโคะกุเตะอิ มาใช้เพียง 10% เน้นการสอนเรื่องสถานที่สาธารณะ การทำประโยชน์ เพื่อส่วนรวม สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง เช่น เลือกตั้ง เสียภาษี ชั้นประถมตอนต้นจะสอนเรื่อง ความกตัญญู การเชื่อฟังผู้ใหญ่ ความจริงใจ การช่วยเหลือผู้อื่น แนะนำบุคคลสำคัญของโลก เป็นต้น นับเป็นหนังสือเรียนที่ค่อนข้างทันสมัยในยุคทุนนิยม เพื่อฟู	ป.3 ตอนวีรกรรมของ เทพยะมะโตะตะเกะรุ (日本武尊) ที่ฟันฝ่าอุปสรรคได้เพราะ รอบคอบ ไม่ผลิผลาม ป.4 ตอนเทพอะมะเตะระซุมอบสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เทพนินิงิ มาปกครองประเทศญี่ปุ่น และตอน จักรพรรดิจิมมุเสวยราชสมบัติ สร้างประเทศญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่
1904-1910	รุ่นปรับปรุงครั้งที่ 2 (1910-1917) “Hata Tako Koma”	เมื่อมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่าการสอนคุณธรรม จริยธรรมและแนวคิดรักชาติในหนังสือเรียนมีน้อยไป รัฐจึงปรับปรุงเนื้อหาใหม่ เพิ่มส่วนที่เป็นความเชื่อ และศาสนาของชาวญี่ปุ่นที่มีมาแต่เดิม แนวคิดชาตินิยมรุนแรงขึ้นเมื่อญี่ปุ่นชนะสงครามกับรัสเซีย เนื้อหาของหนังสือเรียนถูกคัดเลือกให้ตรงตาม บัญญัติเคียวอิคุโชะกุโงะ และยังนำบัญญัตินี้มาบรรจุไว้ในหน้าแรกของหนังสือเรียนเพื่อให้เด็กท่องจำ	ป.5 จักรพรรดิญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่ เทพอะมะเตะระซุส่งเทพนินิงิทายาทของพระองค์มา ปกครองญี่ปุ่น จักรพรรดิจิมมุสืบเชื้อสายมาจากเทพสวรรค์

¹⁶⁸ 海後宗臣 (編) 『日本教科書大系 近代編 第三卷 修身 (三)』 講談社,1962. pp.622-649.

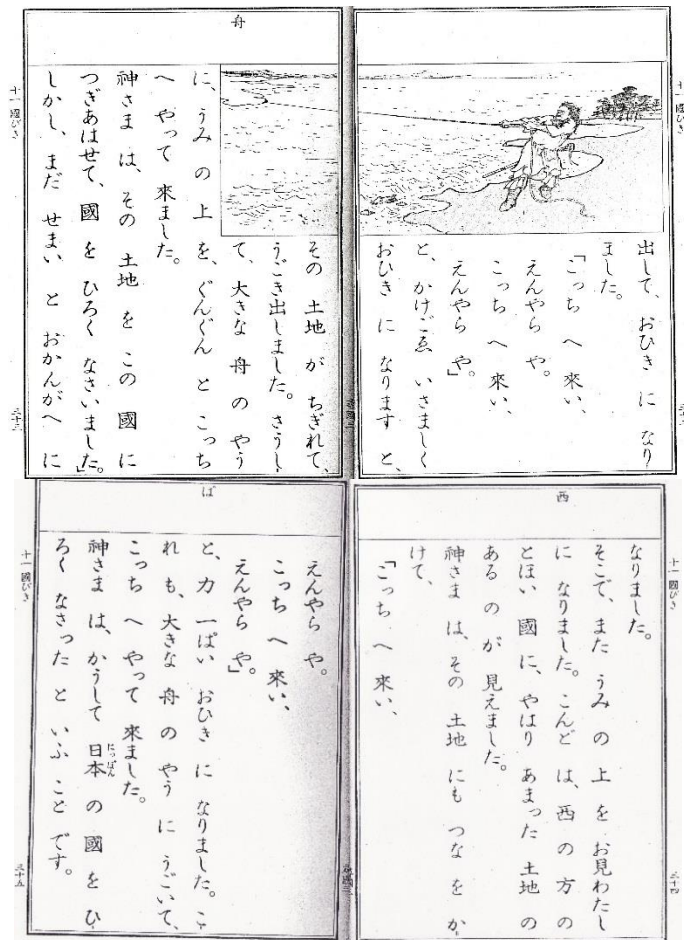
		ด้วย คุณธรรมด้านอุดมการณ์รักชาติมีเพิ่มขึ้นเป็น 1 ใน 4 ของเนื้อหาทั้งหมด เพิ่มเรื่องราวเกี่ยวกับ จักรพรรดิและความภักดีที่ชาวญี่ปุ่นพึงมีต่อพระองค์ สร้างแนวคิดความเป็นครอบครัวเดียวกันของคนในชาติ (国家主義的・家族主義的) กล่าวได้ว่า นอกจากการเพิ่มหลักคุณธรรมด้านความจงรักภักดี และกตัญญูแบบคำสอนขงจื้อแล้ว ยังปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับทหาร ทำให้ภาพรวมของหนังสือเรียนรุ่นนี้ ส่งเสริมศีลธรรมให้ระลึกว่าชาติเป็นเหมือนครอบครัว ปลุกฝังแนวคิดรักชาติ ความเชื่อและวัฒนธรรมญี่ปุ่น แบบดั้งเดิม และจักรพรรดิ	เราต้องจงรักภักดีต่อ พระราชวงศ์
1911-1926	รุ่นปรับปรุงครั้งที่ 3 (1918-1932) “Hana Hato Mame Masu	จากการขยายการศึกษาภาคบังคับ และการแพร่กระจายของโอกาสในการศึกษาสู่ภูมิภาค หนังสือเรียนรุ่นนี้มีการปรับปรุงเพิ่มและตัดจากรุ่นที่ 2 ค่อนข้างมาก เนื้อหาเกี่ยวกับจักรพรรดิและราชวงศ์ ต้องปรับใหม่เมื่อเปลี่ยนรัชสมัยเป็นไทโช และการเปลี่ยนแปลงของโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้มีเนื้อหาเกี่ยวกับต่างประเทศเพิ่มขึ้นมา เกิดความเปลี่ยนแปลงของแนวคิดเสรีทางการศึกษา เนื้อหาการสอนแนวคิดรักชาติรักครอบครัวปรับให้ทันสมัยขึ้น เพิ่มการปลุกฝังคุณธรรมด้านจงรักภักดีต่อ จักรพรรดิ และความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ เนื้อหาด้านความกตัญญูต่อบุพการีเปลี่ยนเป็นหน้าที่พลเมือง มีเนื้อหาทางสังคม การเมืองเพิ่มขึ้น เรื่องอ่านปรับระดับความยากง่ายตามชั้นปีอย่างเหมาะสมกับที่นักเรียนต้องศึกษา นับเป็นหนังสือเรียนที่สะท้อนแนวคิดสมัยประชาธิปไตยแบ่งบานของ ญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 1	ป.5 ประเทศของเรา เมื่อเทพอะมะเตะระซุ ส่งเทพนิมิงลงมาจาก สวรรค์ หลังจากนั้น ทายาทของท่านซึ่งคือ จักรพรรดิจิมมู ได้ ปกครองบ้านเมืองมา เป็นเวลา 2580 ปี ประเทศเรามี ศูนย์กลางคือจักรพรรดิ เหมือนเป็นหนึ่ง ครอบครัวเดียวกัน เรา ในฐานะบุตรหลานของ จักรพรรดิต้องมีความ จงรักภักดี จงภูมิใจ และเป็นพลเมืองดีชาว ญี่ปุ่น
1927-1934	รุ่นปรับปรุงครั้งที่ 4 (1933-1940) “Saita Saita Sakura ga saita”	หนังสือเรียนต้องเปลี่ยนเนื้อหาเกี่ยวกับจักรพรรดิและ ราชวงศ์คือครั้งแรกเมื่อเปลี่ยนรัชสมัยสู่ปีโชวะ ภาวะ สังคมที่ระส่ำระสายเนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำ การ รณรงคของผู้ใช้แรงงาน ระบบนายทุนที่เอารัดเอา เบียดเบียน การเข้าไปยุ่งเกี่ยวทางการเมืองในจีน เกิด การบัญญัติกฎหมายด้านความมั่นคงของประเทศ	ป.2 ประวัติจักรพรรดิ จิมมู ป.3 ศาลเจ้าในราช สำนัก ประวัติ จักรพรรดิจิมมูและ จักรพรรดิเมจิ พิธี

		<p>ทำให้มีทั้งการฝึกทหารและการต่อต้านจากฝ่ายซ้าย (สังคมนิยม) นักวิชาการหัวก้าวหน้าถูกควบคุมในข้อหายุยงส่งเสริมให้นักศึกษาเคลื่อนไหว การศึกษาแผนใหม่เป็นที่จับตามอง หนังสือเรียนรุ่นนี้มีความแตกต่างจากที่ผ่านมาอย่างเห็นได้ชัด ด้านรูปลักษณะภายนอกมีหน้าปกสีน้ำเงินอ่อนและมีลายดอกไม้ ด้านในมีภาพประกอบสีสวยงาม ทำให้หนังสือเรียนกระตุ้นการเรียนรู้ของเด็กเล็กได้ดี เนื้อหาล้วนเป็นเรื่องที่ปลุกใจให้สำนึกในความเป็นคนในชาติเดียวกัน ด้วยแนวคิด <i>โคะกุตะอะอิ</i> (国体觀念) หลังเหตุการณ์แมนจูเรียรัฐให้ความสำคัญกับการปลูกฝังให้เด็กมีอุดมการณ์รักชาติ เนื้อหาในหนังสือเรียนรุ่นนี้จึงมีเรื่องของจักรพรรดิ คุณธรรมความเป็นหนึ่งเดียวกัน หน้าที่พลเมืองที่พร้อมรับใช้ชาติ มีการนำสัญลักษณ์ เช่น ธงชาติ ตำนานเทพมาประกอบเพื่อสร้างศรัทธาภาคภูมิใจในชาติ</p>	<p>นมัสการศาลเจ้าที่เทพอะมะเตะระซุสติด ป.4 จักรพรรดิเมจิ ศาลเจ้ายะซุกุนิ พิธีกรรมต่างๆ ในราชสำนัก ป.5 ตำนานตอนเทพอะมะเตะระซุสส่งเทพนิมิงลงมาปกครองญี่ปุ่น การสืบราชสมบัติของจักรพรรดิจิมมูจักรวรรดิญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่มีจักรพรรดิผู้เป็นเชื้อสายของเทพปกครองมาช้านาน</p>
1935-1939	<p>รุ่นปรับปรุงครั้งที่ 5 (1941-1945) "Akai akai asahi asahi"</p>	<p>รัฐขยายเวลาการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปีเป็น 8 ปี มีหลักสูตร "วิชาพลเมืองศึกษาตลอดชีพ" (国民科修身) การปรับปรุงเนื้อหาหนังสือเรียนทำอย่างรีบร้อนเนื่องจากประเทศตกอยู่ภายใต้ภาวะสงคราม หนังสือเรียนสำหรับวิชาพลเมืองนี้จำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกของพลเมืองในประเทศของจักรพรรดิ (皇国民思想) นับว่าหนังสือเรียนรุ่นนี้เป็นหนังสือเรียนระหว่างสงคราม ที่สนับสนุนอุดมการณ์รักชาติอย่างแรงกล้า โดยนำแนวคิดรวมกันเป็นหนึ่งในหนังสือเรียนรุ่นที่ 4 มาขยายความ เพิ่มเนื้อหาการเสียสละเพื่อชาติ เรื่องอ่านส่วนใหญ่เกี่ยวกับจักรพรรดิ วีรกรรมของทหาร ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ซึ่งหากเมื่อเทียบกับหนังสือเรียนรุ่นปรับปรุงครั้งที่ 1 แล้ว เนื้อหาดังกล่าวมีเพิ่มขึ้นถึง 4 เท่า เป็นการปลูกฝังแนวคิด <i>โคะกุตะอะอิ</i> ให้กับเด็กปฐมวัยโดยใช้ประเพณีและพิธีการเกี่ยวกับเทพมาสอน นอกจากนี้ยังเป็นหนังสือเรียนที่สร้างภาพความงามของสงครามและการทหารให้เด็กเชิดชูด้วย</p>	<p>ป.1 ที่มาของประเทศ ตำนานการให้กำเนิดญี่ปุ่น ตำนานการเจรจาขอปกครองเมืองของเทพโอกุนิโนมิ ป. 2 ญี่ปุ่นเป็นดินแดนแห่งปวงเทพ ศาลเจ้ายะซุกุนิ ป.3 ญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่ การสืบเชื้อสายจากเทพของจักรพรรดิ จักรพรรดิจิมมู ศาลเจ้าอิเซะที่มีเทพอะมะเตะระซุสติดอยู่ จักรพรรดิและพระราชวงศ์ ป.4 พิธีของราชสำนัก เทพอะมะเตะระซุ</p>

จะเห็นได้ว่าตำานานเทพ โคะจิกิ มีปรากฏในหนังสือเรียนแห่งชาติที่รัฐกำหนดหรือ โคะกุเตะอิเกียวกะโอะ (国定教科書) รุ่นปรับปรุงครั้งที่สี่ (1933) และครั้งที่ห้า (1940) มากกว่ารุ่นอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับสภาวะความไม่สงบทั้งการเมืองภายนอกและภายในประเทศ ผู้คนอดหยากเดือดร้อน รัฐต้องการรวบรวมประชาชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และให้การสนับสนุนนโยบายการทหารของรัฐ มาตรการปลูกใจเด็กและเยาวชนให้รักชาติด้วยหนังสือเรียนเป็นการสร้างอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรมที่รัฐทำแล้วได้ผล จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางที่ประชาชนใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ควรต้องยกย่องเทิดทูน คำพูดที่ถ่ายทอดผ่านอักษรในหนังสือเรียนครั้งแล้วครั้งเล่าทำให้นักเรียนรู้สึกคล้อยตาม มีความศรัทธาและเชื่อในสถาบัน อุดมการณ์รักชาติและแนวคิด โคะกุเตะอิ ถูกปลูกฝังสู่เด็กตั้งแต่เมื่ออายุน้อย ตำานานเทพที่ถูกเล่าใหม่ในหนังสือเรียนระหว่างสงครามถูกตัด เพิ่ม และเปลี่ยนเนื้อหา ซึ่งหากเปรียบเทียบกับ โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมแล้วจะแตกต่างกันอย่างมาก รูปแบบที่เปลี่ยนไปของตำานานเทพใน โคะจิกิ นี้ เกิดจากการสังสมเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดผ่านบริบททางสังคมที่แตกต่างไปในแต่ละยุค ผสมผสานกับการสอดแทรกแนวคิดและอุดมการณ์ที่รัฐต้องการครอบงำประชาชนรุ่นเยาว์ โดยใช้ภาพลักษณ์ความเป็นสมมติเทพของจักรพรรดิเป็นเครื่องมือ

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างตำานานเทพบางตอนในหนังสือเรียนแห่งชาติระหว่างสงคราม โดยขอนำเสนอเฉพาะที่มีเนื้อหาแตกต่างจาก โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมอย่างมากเท่านั้น

幸 利	凶
<p>神の御子代々のみかどの しろしめす我が日の本は 神と人和らぎむつび 天と地とはに幸あり。</p> <p>日に月に進みて止まぬ 敷島の日本の國の 人の世の力はなべて 高皇産靈神皇産靈の かしこしや産靈のみわざ。</p>	<p>と仰せられたり。將兵すべて感泣せざるはなかり き。</p> <p>第十一 皇國の姿</p> <p>天照らす神のたまはく 葦原の中つ御國は 皇孫の治むべき國 御位はいやさかえまし 天壤ときはみなからん。</p> <p>大神のみことのまゝに</p>
第十一 皇國の姿	六十一
六十二	

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว

เทพได้คิดว่าทำอย่างไรจะขยายประเทศให้กว้างใหญ่ขึ้นได้ เทพได้คิดว่าการทำให้ประเทศกว้างขึ้นนั้น ต้องนำดินแดนอื่นที่มีเหลืออยู่มาเชื่อมต่อเข้ากับดินแดนที่มีอยู่คงจะดี

เทพมองออกไปยังทะเลเบื้องหน้า แล้วก็เห็นว่ามิดินแดนหนึ่งเหลืออยู่ ตั้งอยู่ไกลออกไปทางทิศตะวันออก

เทพจึงเอาเชือกขนาดใหญ่ ใหญ่มากคล้องเข้ากับดินแดนนั้น ออกแรงเต็มที่เพื่อดึงเข้ามา

“อ้า มาสิ ฮุยเด มานี่ลี”

เทพร้องพลางดึงอย่างเข้มแข็ง ทันใดนั้น ดินแดนก็เคลื่อนตัวใกล้เข้ามาเหมือนเรือบนทะเล

เทพเอาดินแดนนั้นเชื่อมเข้ากับดินแดนนี้ แล้วทำให้ประเทศขยายกว้างใหญ่ขึ้น แต่เทพก็คิดว่ายังแคบอยู่

เทพมอญออกไปในทะเลอีกครั้ง คราวนี้เห็นดินแดนที่อยู่ไกลออกไปทางทิศ
ตะวันตกเหลืออยู่

เทพจึงเอาเชือกคล้องดินแดนนั้นเหมือนเดิม

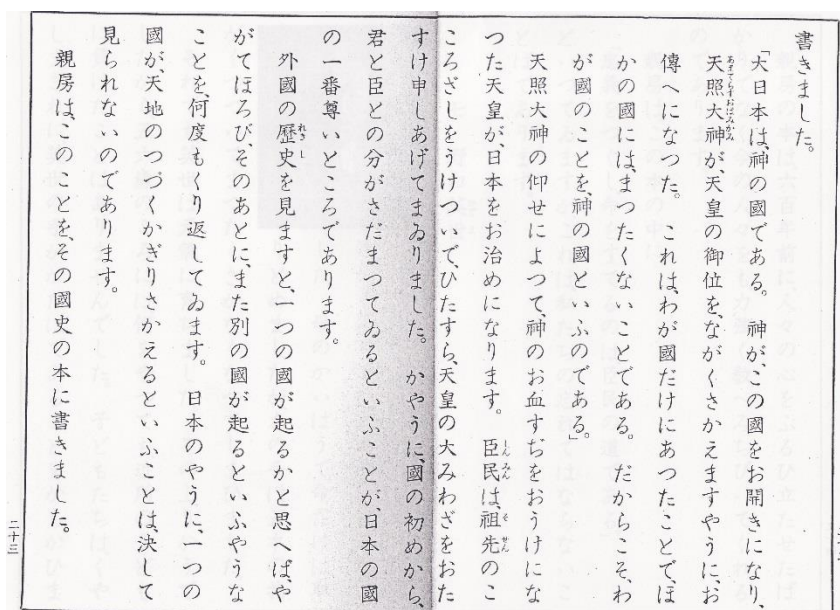
“อ้า มาสิ สุยเล มาสิ สุยเล”

เทพร้องแล้วดังสุดแรง ดินแดนนี้ก็เคลื่อนตัวเข้ามาเหมือนเรือขนาดใหญ่อีกครั้ง
นี่เป็นเรื่องราวที่เทพได้ทำให้ประเทศญี่ปุ่นของเรากว้างขวางขึ้น

บทที่ 11 “ลากดินแดน” (國びき)

Shōgaku kokugo tokuhon 3 (1938) pp.30-35

ตำนานตอนนี้เป็นตอนหนึ่งในตำนานเทพอิสุโมะ ไม่ปรากฏในทั้ง โคะจิกิ และ นิฮนโอะกะกิ เป็นตอนแรกในงานเขียนชื่อ “อิสุโมะโนะกะกุนิฟูโตะกิ” (出雲国風土記, 733) ต้นฉบับดั้งเดิมกล่าวว่า “มีเทพองค์หนึ่งชื่อ ยะทึซุกะมิโอะมิทซึนุ ^{やつかみずおみつぬ} 「八束水臣津野命」 เริ่มสร้างดินแดนแต่ผิวดลาด เนื่องจากมีขนาดผอมเรียว เมื่อมองไปอีกฝั่งหนึ่งของทะเลก็เห็นดินแดน(เกาหลีเหนือในปัจจุบัน) เหลืออยู่ จึงเอาจอบตัดแบ่งส่วนหนึ่งมา แล้วใช้เชือกสามเส้นถักเป็นเปียให้แน่นหนา คล้อง ดินแดนนั้นดังเข้ามาติดกับอิสุโมะ ดินแดนส่วนที่เดิมมากลายเป็นแหลมที่เรียกว่า “คิฟุสุกิ” (杵築のみさき) ส่วนที่คล้องเชือกกลายเป็นภูเขาซันเบ ^{さんべさん} (三瓶山) ในปัจจุบัน เชือกกลายเป็นหาดทราย ยาว เทพองค์นี้สถิตอยู่ที่ศาลเจ้านาระะซะมะมะ (長浜神社) จ.มิยะเนะ ที่เป็นที่เคารพสักการะของ คนในท้องถิ่นจนถึงทุกวันนี้ จะเห็นได้ว่า จากเดิมที่เป็นเรื่องเล่าท้องถิ่นที่เล่าสืบทอดกันมาเพื่อ บอกที่มาของสถานที่ต่างๆ ของเมือง เมื่อนำมาใช้ในหนังสือเรียนยุคก่อนสงครามนี้ ตำนานตอนนี้ กลายเป็นเรื่องราวที่แฝงนัยยะทางการเมือง โดยใช้คำว่า “เทพ” (神) ซึ่งไม่ระบุว่าเป็นเทพองค์ใด ความหมายของการขยายดินแดนเปลี่ยนจากความผิวดลาดของการสร้างดินแดนที่เทพเป็นผู้ก่อ เป็นกรรมที่พื้นที่ไม่พอจำเป็นต้องขยายดินแดนให้กว้างขึ้น ในประโยคสุดท้ายของเรื่องราวใน หนังสือเรียนยังระบุว่า “เทพได้ทำให้ประเทศญี่ปุ่นของเรากว้างขวางขึ้น” (かゝして、日本の國を ひろくなさったといふことです。) เพื่อจะสื่อให้เห็นว่าเทพมีพระคุณต่อประเทศญี่ปุ่น สร้าง ดินแดนนี้ให้กว้างใหญ่ขึ้น นับเป็นการปลุกฝังแนวคิดที่มีความชอบธรรมแล้วในการสร้างความ ยิ่งใหญ่ให้ประเทศญี่ปุ่นด้วยการนำดินแดน(ประเทศ)อื่นมาผนวกรวม

“ญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่(大日本) เป็นดินแดนแห่งปวงเทพ เทพเป็นผู้บุกเบิกประเทศนี้ เทพอะมะเตะระสุเป็นผู้สนับสนุนให้จักรพรรติดำรงตำแหน่งอันทรงเกียรติ ซึ่งมีแต่ประเทศของเราเท่านั้นที่เป็นอย่างนี้ ประเทศอื่นใดก็ไม่เสมอเหมือน นั่นแหละที่ทำให้ประเทศของเราได้รับการขนานนามว่าเป็นดินแดนแห่งปวงเทพ”

จักรพรรดิผู้ซึ่งได้รับคำบัญชาจากเทพอะมะเตะระสุเป็นผู้ปกครองญี่ปุ่น ไฟฟ้า ประชาชนต่างยึดมั่นในคำสั่งสอนของบรรพบุรุษว่าจะปกป้องรักษาจักรพรรดิ สิ่งที่น่าสรรเสริญของญี่ปุ่นคือ จักรพรรดิและปวงชนรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน

เมื่อมองประวัติศาสตร์ประเทศอื่น เมื่อเกิดประเทศขึ้นก็ล่มสลายลง แล้วก็เกิดเป็นประเทศใหม่ ซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างนี้ เราจะไม่เห็นที่ใดในโลกที่เป็นประเทศหนึ่งที่ยั่งยืน ไปตราบนับพันปีจะหาไม่ เหมือนอย่างญี่ปุ่นเลย

บทที่ 6 “ญี่ปุ่นเป็นดินแดนแห่งปวงเทพ” (日本は神の國)

shotōka shūshin 2 (kokutei 1942) pp.22-23

<p>いきました。 このお二方が、天の浮橋にお立ちになって、天のぬぼこといふほこをおろして、海の水をかきまはしながら、おあげになりました。すると、ほこの先から、海の水のしづくがしたり落ちて、一つの島となりました。 お二方は、この島におくだりになって、ごてんをお作りになりました。さうして、次々と、たくさん島の</p>	<div data-bbox="861 291 1244 470" style="text-align: center;"> </div> <p>一 一 米國のはじめ 遠い大昔のこと、いざなぎのみこと、いざなみのみことといふ、お二方の神様がいらっしゃ</p> <div data-bbox="861 694 1244 851" style="text-align: center;"> </div>
<div data-bbox="430 873 813 1142" style="text-align: center;"> </div> <p>をお生みになりました。日本の國は、かうして、できあがって行きました。 國ができあがると、今度は、たくさん神様をお生みになりました。 天照大神が、お生まれになりました。いざなぎのみ</p>	<p>ことは、たいそうお喜びになって、かけていらつした御首かざりを、おさづけになりました。 天照大神は、日神とも申しあげ、天皇陛下の御祖先にあたらせられる、御徳の高い神様であります。 伊勢の内宮は、この天照大神を、おまつり申しあげたお宮であります。 二 春</p>

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีเทพ 2 องค์ชื่อเทพอิสะนะกิและเทพอิสะนะมิ ทั้งสองยืนบนสะพานสวรรค์อะมะโนะอุคิยะมิ แล้วหย่อนหอกอะมะโนะนุโบะโกะลงไปกววนทะเลแล้วยกขึ้น น้ำทะเลหยดจากลายหอกกลายเป็นเกาะแห่งหนึ่ง ทั้งสองลงไปยังเกาะแห่งนี้ สร้างศาลเจ้าขึ้น จากนั้นก็ร่วมกันสร้างเกาะต่างๆ ด้วยวิธีแบบเดิม ประเทศญี่ปุ่นเกิดขึ้นแบบนี้เอง
 เมื่อเกิดประเทศแล้ว ต่อไปก็สร้างเทพองค์ต่างๆ ขึ้นมากมาย
 เทพอะมะเตะระสุถือกำเนิดขึ้น เทพอิสะนะกิยินดีเป็นอย่างมาก ถอดสร้อยลูกแก้วที่สวมอยู่ให้แก่นาง

เทพอะมะเตะระฮูเป็นเทพแห่งดวงอาทิตย์ เป็นบรรพสตรีต้นราชตระกูลของ
จักรพรรดิ เป็นเทพระดับสูง
อุโบสถที่ศาลเจ้าอิเซะ (伊勢の内宮) เป็นศาลเจ้าที่ได้รับการยกย่องเพราะมี
เทพอะมะเตะระฮูสถิตอยู่

บทที่ 1 “จุดเริ่มต้นของประเทศของพระองค์”
shotōka shūshin 1 (kokutei1942) pp.1-4

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ ทำให้เห็นได้ว่าตำนานเทพในหนังสือเรียนสมัยการปรับปรุงครั้งที่ 4-5 ให้ความสำคัญกับเทพอะมะเตะระฮูในฐานะผู้เป็นต้นกำเนิดจักรพรรดิ ตำนานการเกิด แผ่นดินยังระบุไว้อย่างรวบรัด โดยให้ความสำคัญกับเทพอะมะเตะระฮูมากกว่าเทพองค์อื่นๆ เพื่อปลุกฝังให้เยาวชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาว่าจักรพรรดิสืบทอดเชื้อสายมาจากเทพผู้สูงส่ง จึงสมควรมีอำนาจอันสมบูรณ์ในการปกครองดินแดน เมื่อศึกษาตำนานเทพของ โคะจิกิ ในหนังสือเรียน ควบคู่ไปกับเนื้อหาบทอื่นๆ ในหนังสือเรียนยุคเดียวกัน จะสัมผัสได้ถึงความพยายามของรัฐที่จะปลุกฝังเด็กให้ซาบซึ้งในความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่น สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ

รัฐบาลญี่ปุ่นสมัยระหว่างสงครามนำรูปแบบการศึกษาแบบนาซีเยอรมันมาเป็นตัวอย่าง ปลุกฝังเยาวชนให้รักชาติและเคารพสูงสุดต่อจักรพรรดิ มีหลักการสอนให้เด็กรักชาติโดยใช้สัญลักษณ์ที่เข้าใจง่าย เช่น ธงชาติญี่ปุ่น ดวงอาทิตย์ (ซึ่งเป็นเทพบรรพสตรีแห่งราชวงศ์จักรพรรดิ) การกำหนดพิธีกรรมและวันสำคัญของชาติ (เช่นการโค้งทำความเคารพสูงสุดโดยหันไปทางทิศที่มีพระราชวัง) ล้วนเป็นความพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ โดยเริ่มจากระดับประถมศึกษา เพื่อแผ่ขยายอำนาจไปยังประเทศอื่นเช่นเดียวกับประเทศล่าอาณานิคมจากตะวันตก

3.5 สรุป: ตำนานเทพปลุกใจให้รักชาติ

นับแต่การปฏิรูปสมัยเมจิ (Meiji Restoration 明治維新 1868) นำมาสู่ความเจริญ รุดหน้าอย่างรวดเร็ว มาตรการในการปฏิรูปการศึกษาถูกนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยปรับใช้ระบบการศึกษาและวิทยาการหลายด้านจากตะวันตก นโยบายของรัฐบาลในการผลักดันให้มี

การรับวัฒนธรรมตะวันตก มีวัตถุประสงค์คือเสริมสร้าง “ประเทศมั่งคั่งทหารเข้มแข็ง” (富国強兵) เป็นอุดมการณ์สร้างประเทศสมัยใหม่ วิทยาการจากตะวันตกและวัฒนธรรมแบบตะวันตกที่แพร่หลายในญี่ปุ่น ทำให้เกิดกระแส “กลับสู่วัฒนธรรมดั้งเดิม” (伝統回帰) การศึกษาถูกใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังความรู้และสำนึกในความเป็นญี่ปุ่นสู่เด็กและเยาวชน โดยรัฐกำหนดมาตรฐานการศึกษาที่ส่งเสริมปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นชาติ จงรักภักดีต่อจักรพรรดิ ทำให้คนในชาติมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน และรณรงค์ให้รู้สึกหวงแหนในวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณ ตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความพยายามของรัฐในการสร้างอุดมการณ์รักชาติ คือรัฐได้ใส่เนื้อหาที่สร้างศรัทธาต่อจักรพรรดิในฐานะประมุขของประเทศผู้ยิ่งใหญ่เหนือสิ่งอื่นใด และการรักในวัฒนธรรมประเพณีแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมลงในหนังสือเรียนแห่งชาติที่รัฐเป็นผู้กำหนด และมีการปรับปรุง 5 ครั้ง ตั้งแต่การปรับปรุงครั้งที่สองจนถึงสมัยระหว่างสงคราม

“ไทโชเดโมคราซี” (Taisho Democracy 大正デモクラシー) ในรัชสมัยไทโชเป็นการกล่าวถึงการตื่นตัวและรณรงค์เรื่องการเมือง สังคม และวัฒนธรรมให้เป็นไปตามกระแสประชาธิปไตยและเสรีนิยม มีคำเรียกประชาชนชาวญี่ปุ่นว่า “โคะกุมิน-ประชาชนในชาติ” (kokumin 国民) และคำว่า “คอกกะ-รัฐชาติ” (kokka 国家) วรรณกรรมโปรเลตาเรียท(プロレタリア文学) เกิดขึ้นเมื่อความเหลื่อมล้ำทางสังคมมีมากขึ้น ช่วงค.ศ.1915-1920 วรรณกรรมประเภทสะท้อนสภาพชีวิตของผู้ใช้แรงงาน การแสดงความเห็นอกเห็นใจชนชั้นกรรมาชีพ การเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของชนชั้นล่างในสังคม หนังสือพิมพ์และนิตยสารเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาสื่อมวลชนที่มีหน้าที่เป็นกระบอกเสียงประชาชนและเป็นพื้นที่ในการต่อรองทางความคิดที่มีหลากหลายกระแส

ภาวะสงครามในญี่ปุ่นสืบเนื่องมาตั้งแต่ปัญหาการแย่งชิงอำนาจในเกาหลีทำให้เกิดสงครามจีน-ญี่ปุ่น (1895) สงครามญี่ปุ่น-รัสเซียเพื่อขยายอาณานิคม (1904-05) กรณีแมนจูเรียที่จุดชนวนสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ซึ่งยืดเยื้อต่อเนื่องมาจนถึงสงครามมหาเอเชียบูรพา (1931-1941) สังคมในยุคนี้เต็มไปด้วยบรรยากาศเห็นดีเห็นงามในการเข้าร่วมรบ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการรณรงค์ผ่านหนังสือพิมพ์ นิตยสารและการกำหนดเนื้อหาอย่างละเอียดในหนังสือเรียนแห่งชาติ (国定教科書) การสร้างอุดมการณ์รักชาติภายใต้การปกครองของพระจักรพรรดิเป็นนโยบายปลูกใจเยาวชนที่รัฐใช้ได้ผล สืบเนื่องจากการประกาศใช้ “เคียวอิกุ โชะกุกะ” (Kyōiku Chokugo 教育勅語) มีความมุ่งหมายว่า “ผู้คนในสังคมมีความสามัคคี เคารพกฎหมายและรับใช้ประเทศชาติเพื่อรักษาและดำรงไว้ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของจักรพรรดิซึ่งทรงเป็นผู้แทนที่เชื่อมโยงสวรรค์และโลก” เมื่อเข้าสู่สมัยไทโช-โชวะเกิดกระแสนิยมงานเขียนสำหรับเด็กและเป็นยุคเฟื่องฟู

ของนิยายสารสำหรับเด็ก เกิดนิยายสารสำหรับเด็กชื่อ “นกสีแดง” (อะกะอิโตะริ(「赤い鳥」) มีผู้ก่อตั้งคือซุซูกิ มิเอะกิชิ (Suzuki Miekichi 鈴木三重吉 1882-1936) ด้วยอุดมการณ์ที่ต้องการให้เด็กมีหนังสือดีๆ อ่าน ตอบโต้กับนิยายสารมวลชนในท้องตลาด เมื่อญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สองเต็มตัว คำว่า “พลเมืองรุ่นเล็ก”(小国民) ถูกนำมาใช้ เป็นการให้ความสำคัญต่อเด็กคนหนึ่งเทียบเท่ากับประชาชนคนหนึ่งของชาติ แม้ว่านักเขียนกลุ่มหนึ่งจะผลิตผลงานเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐคือสร้างแรงจูงใจให้เด็กนิยมทหารและยอมรับเมื่อต้องสูญเสียคนในครอบครัวโดยการเกณฑ์ไปรบ แต่วรรณกรรมสำหรับเด็กได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมากมายระหว่างสงคราม และยังได้รับการทบทวนอยู่เสมอ และเป็นที่ยอมรับว่าความมั่งคั่งทางวรรณศิลป์และการปลูกฝังให้เด็กสร้างจินตนาการของตัวเองทำให้วรรณกรรมสำหรับเด็กนั้นมีคุณค่า ไม่ใช่เพราะมีเนื้อหาสรรเสริญสงคราม

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ”(『古事記物語』, 1919) เป็นวรรณกรรมสำหรับเด็กจากปลายปากกาของซุซูกิ มิเอะกิชิ ที่นำ โคะจิกิ มาเขียนใหม่ในรูปแบบของ “retelling-การเล่าซ้ำ” โดยคำนึงถึงแนวคิด “เพื่อเด็ก” การสร้างภาพลักษณ์ของเทพต่างๆ ของญี่ปุ่นที่มีความเป็นสากล คือผสมผสานภาพของความเป็นตะวันออกและตะวันตก การให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาที่มีวรรณศิลป์ โคะจิกิ จึงถูกถ่ายทอดต่อมาในรูปแบบของเรื่องเล่าสำหรับเด็กที่เคารพตัวบทดั้งเดิม ในขณะที่อ่านง่ายและสร้างการจินตนาการเป็นภาพได้ ในขณะที่ตำนานเทพในโคะจิกิ ถูกปรับและเปลี่ยนแปลงเนื้อหาด้วยวัตถุประสงค์ทางการเมืองก่อนนำมาบรรจุในหนังสือเรียนประถมศึกษา เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐในการสร้างอุดมการณ์รักชาติช่วงระหว่างสงคราม ความสำคัญของจักรพรรดิและเทพอะมะเตะระสุถูกนำมาเน้นย้ำให้เกิดศรัทธาในความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิ หนังสือเรียนยังนำเสนอวีรกรรมของปวงเทพที่มีความเชื่อมโยงกับราชวงศ์จักรพรรดิ กล่าวได้ว่าการเล่าซ้ำในแบบของซุซูกิ มิเอะกิชิ เป็นการนำ โคะจิกิ มาถ่ายทอดให้เด็กเข้าใจง่ายและสนับสนุนการเรียนรู้เชิงวรรณศิลป์ แต่การเล่าซ้ำในหนังสือเรียนแห่งชาติ โดยเฉพาะในรุ่นที่ปรับปรุงครั้งที่ 4-5 ซึ่งเป็นสังคมระหว่างสงครามนั้น เป็นการนำตำนานเทพมาปรับเปลี่ยนเพื่อสนับสนุนภาพลักษณ์ความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิ การเล่าซ้ำสองลักษณะนี้แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Nationalism) กับอุดมการณ์รักชาติเชิงการเมือง (Political Nationalism) โดยมุมมองผ่านตัวบทที่เป็นตำนานเทพในโคะจิกิ

ตาราง 3.1 พัฒนาการและการแพร่กระจาย โคะจิกิ (1868-1945)

บทที่ 4

โคะจิกิ ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง: ตำนานเพื่อค้นหาอัตลักษณ์และฟื้นฟูจิตใจ

เมื่อสงครามสิ้นสุดโดยราชสำนักประกาศให้ทหารวางอาวุธในวันที่ 15 ส.ค.1945 ญี่ปุ่นได้ยอมแพ้โดยเสนอข้อแม้ต่อพันธมิตรว่า “ขอให้ญี่ปุ่นยังสามารถดำรงไว้ซึ่งเกียรติยศและศักดิ์ศรีของสถาบันจักรพรรดิอยู่ต่อไป” ยูทา คังสุวรรณ (2004) กล่าวว่า “ช่วงสมัยโชวะ อำนาจการปกครองแท้จริงของประเทศอยู่ภายใต้ฝ่ายทหารลัทธิจักรวรรดินิยมและพวกชาตินิยมรุนแรงสำหรับประชาชนทั่วไปจักรพรรดิเป็นประมุขที่ทุกคนต้องเคารพบูชา พระองค์มีอำนาจพาญี่ปุ่นเข้าสู่สงคราม แต่ในทางกลับกัน เมื่อทรงมีพระราชวินิจฉัยเพื่อยุติการได้แย่งระหว่างฝ่ายกระหายสงครามกับฝ่ายปรารถนาจะยอมแพ้สงคราม เป็นการแทรกแซงทางการเมืองที่ได้นำพาญี่ปุ่นรอดพ้นช่วงวิกฤติได้”¹⁶⁹ หลังสงคราม ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้การครอบครองของพันธมิตรจนถึงค.ศ. 1952 โดยการนำของนายพลดักลาส แมคอาเธอร์ (Douglas MacArthur) สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาจัดการระบบการศึกษาของญี่ปุ่นใหม่ทั้งหมด มีการจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาโดย GHQ (General Head Quarters-ศูนย์บัญชาการกองกำลังฝ่ายสัมพันธมิตร) ควบคุมการเรียนการสอนตั้งแต่ค.ศ.1945-1951 อย่างเข้มงวด คณะทูตทางการศึกษาที่ GHQ แต่งตั้งได้ทำรายงานเสนอว่า “เป้าหมายของการศึกษาคือ ต้องปลูกฝังให้ประชาชนมีความเป็นประชาธิปไตย เคารพในสิทธิส่วนบุคคล และมีการพัฒนาตนเอง ยกเลิกแบบเรียนที่ตายตัวเป็นระบบแบบเรียนที่ผ่านขั้นตอนการอนุมัติ จัดให้มีความเสมอภาคทางการศึกษา ปรับปรุงระบบฝึกหัดครู ส่งเสริมให้แต่ละคนมีการพัฒนาความรู้ความสามารถ” รัฐบาลญี่ปุ่นออกประกาศให้แต่ละโรงเรียนดูแลแบบเรียนให้เป็นไปตามข้อควรปฏิบัติเมื่อสงครามยุติโดยระบุ “สิ่งที่ควรลบออก” ทำให้เกิดแบบเรียนที่เรียกว่า “ซุมินูริเคียวกะโณะ” (Suminuri kyōkasho 墨塗り教科書) คือการใช้หมึกสีดำขีดทับลงบนข้อความที่ไม่เหมาะสมในหนังสือเรียน สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ค.ศ.1947 มีการออกกฎหมายพื้นฐานการศึกษา กฎหมายโรงเรียนเอกชน ฯลฯ หลังจากใช้แบบเรียนที่ต้องขีดหมึกทับเนื้อหาที่ “ไม่เหมาะสม” ใน 2 ปีแรกของการสิ้นสุดสงคราม มีการออกแบบเรียนภาษาญี่ปุ่นที่ปรับปรุงใหม่ใช้คำว่า “ภาษาแห่งชาติ” (kokugo 国語)

¹⁶⁹ ยูทา คังสุวรรณ (2004) ญี่ปุ่นสร้างชาติด้วยความรักและภักดี ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น, ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, สำนักพิมพ์มติชน.(pp.105-106)

ช่วงหลังค.ศ.1950 มีความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว รัฐบาลได้รวมศูนย์กลางอำนาจทางการศึกษาไว้ที่กระทรวงศึกษาธิการ มีการกวัดขั้นเนื้อหา หลักสูตรการเรียนการสอนและแบบเรียน ทศวรรษที่1950 มีการปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้งโดยรัฐพยายามเน้นการให้ความสำคัญกับสถาบันจักรพรรดิและศาสนา การพัฒนาการศึกษาหลังสงครามที่เรียกกันว่า “การศึกษาใหม่” (新教育) ดำเนินไปด้วยหลักการคือ “ความอิสระ ความสงบ และความเป็นประชาธิปไตย”¹⁷⁰

การนำตำนานเทพญี่ปุ่นมาใช้เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองในสมัยสงคราม หรือการนิยามประเทศญี่ปุ่นในฐานะ “ดินแดนแห่งปวงเทพ” หรือแนวคิด “ฉินโกะกุ” (Shinkoku 神国) ทำให้ชาวญี่ปุ่นรุ่นหลังสงครามมีความรู้สึกไม่ยอมรับเรื่องราวเกี่ยวกับจักรพรรดิว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายจากเทพสวรรค์ คะวะเอชิ ฮะยะโอะ (Kawai Hayao 河合隼雄) กล่าวว่า “ในช่วงปลายทศวรรษ 1960 มีผู้วิจัยเกี่ยวกับตำนานเทพญี่ปุ่นน้อยมาก ทั้งๆ ที่สามารถมองตำนานเทพได้จากหลายมุมมอง การรู้จักตำนานแต่ละชั้นของมนุษยชาติจะเป็นเหมือนคำบอกใบ้ให้เราดำเนินชีวิต การอ่านตำนานเทพญี่ปุ่นจึงสำคัญมากสำหรับคนญี่ปุ่น ไม่ได้หมายความว่าให้ดำเนินชีวิตตามแบบตำนานเทพ แต่การตระหนักว่าบรรพบุรุษของเราคิดหรือทำอะไรมาก่อนน่าจะเป็นประโยชน์ในการใช้ชีวิตต่อไป เราจะมองเห็นหัวใจของคนญี่ปุ่นได้จากตำนานเทพญี่ปุ่น”¹⁷¹ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อกระแสต่อต้านสถาบันจักรพรรดิและนโยบายปลุกใจประชาชนให้ยอมรับกำลังทหารและสงครามค่อยๆ เจือจางลง นักวิจัยจำนวนมากที่เห็นความสำคัญของตำนานเทพ และพยายามนำ โคะจิกิ กลับมาเผยแพร่สู่สังคมอีกครั้ง

4.1 สังคมเมื่อสงครามยุติ (ยุคการควบคุมของสหรัฐอเมริกา 1945-1952)

วันที่ 2 กันยายน 1945 มีพิธีลงนามการยอมแพ้โดยไม่มีเงื่อนไขของญี่ปุ่นบนเรือรบมิสซูรีของสหรัฐอเมริกา นายพลดักลาส แมคอาเธอร์ (Douglas MacArthur 1880-1964) ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการสูงสุดฝ่ายสัมพันธมิตร (The Supreme Commander for Allied Powers/SCAP) มีกองบัญชาการที่เรียกว่า “จีเอชควิ” (GHQ (General Headquarters)) การบริหารประเทศเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ มีการยกเลิกระบบทหารทั้งหมดภายใน

¹⁷⁰ 柴田義松、斎藤利彦(2005) 『教育史』、学文社、p. 132.

¹⁷¹ 河合隼雄 (2003) 『神話と日本人の心』 岩波書店、pp. 16-18.

เวลาอันสั้น ทหารและพลเรือนที่กระจายไปในต่างประเทศเดินทางกลับญี่ปุ่นอย่างเรียบร้อย ส่งสินค้าอาหารกระป๋องมาบรรเทาการขาดแคลนอาหาร ออกกฎหมายแรงงานใหม่เพื่อความเป็นธรรมแก่กรรมกร ร่างรัฐธรรมนูญใหม่ ปฏิรูปที่ดิน ปลอ่ยนักโทษการเมือง กระจายอำนาจการปกครองโดยเน้นประชาธิปไตยจนกลายเป็นอุดมการณ์ของคนญี่ปุ่นปัจจุบัน การยึดครองญี่ปุ่นมีระยะเวลา 7 ปี คือ 1945-1952 เรียกว่าระยะเวลาการยึดครอง (占領期間)

ช่วงแรกของการตกอยู่ภายใต้การยึดครอง (1945-1947) สหรัฐฯ มุ่งปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่สงบและมีการปกครองแบบประชาธิปไตย สิ่งที่สหรัฐฯ เห็นว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้ญี่ปุ่นก่อสงครามถูกกำจัด เช่น การยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับเมจิและประกาศรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1946 ยกเลิกพระราชกำหนดของจักรพรรดิเกี่ยวกับการศึกษา ยกเลิกการกำหนดให้ศาสนาชินโตเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นต้น ช่วงที่สองคือค.ศ.1948-1952 สหรัฐฯ เปลี่ยนนโยบายในการยึดครองญี่ปุ่น เนื่องจากเกรงการแพร่ขยายของอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์ในจีนโดยการสนับสนุนของสหภาพโซเวียตสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สหรัฐฯ พยายามฟื้นฟูญี่ปุ่นเพื่อให้เป็นประเทศพันธมิตรสกัดกั้นลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้

ช่วงนั้นเกิดกระแสที่ปะทะกันระหว่างฝ่ายต้องการอนุรักษ์ระบอบการปกครองแบบจักรพรรดิ กับฝ่ายต้องการยกเลิกสถาบันนี้ โดยผู้ที่คัดค้านกับระบอบสถาบันจักรพรรดิจะถูกเพ่งเล็งว่าเป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์ สหรัฐฯ เห็นว่าการล้มล้างสถาบันจักรพรรดิจะทำให้เป็นอุปสรรคต่อการปฏิรูปญี่ปุ่น เพราะจะเกิดการจลาจลและความวุ่นวายทางการเมืองและสังคม

มีการปฏิรูปทางสังคมและวัฒนธรรม มีการยกระดับฐานะทางสังคมของผู้หญิง รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้ผู้หญิงมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ให้อิสระในการประกอบอาชีพ การศึกษา สมรสหรือหย่าร้างได้เท่าเทียมกับผู้ชาย มีการยกเลิกศาสนาชินโตในฐานะศาสนาประจำชาติ เนื่องจากชินโตถูกมองว่าเป็นเครื่องมือหนึ่งของการก่อสงครามของญี่ปุ่น เพราะรัฐนำมาใช้ปลุกระดมให้ประชาชนเชื่อว่าญี่ปุ่นมีความสูงส่งเหนือชนชาติอื่น มีจักรพรรดิที่เป็นทายาทของเทพเจ้าปกครอง มีการออกคำสั่งด้านการปฏิรูปศาสนาชินโตใหม่ดังนี้¹⁷²

- (1) ห้ามทางการอุดหนุนศาสนาชินโตด้วยประการใดๆ
- (2) ห้ามใช้ศาสนาชินโตมาปลุกระดมประชาชนให้รุกรานผู้อื่น
- (3) ยกเลิกการสอนศาสนาชินโตในสถาบันการศึกษาต่างๆ ในการโฆษณาชวนเชื่อและล้างสมองนักเรียน
- (4) ไม่ใช้เงินงบประมาณของรัฐในพิธีกรรมของศาสนาชินโต

¹⁷² เพ็ญศรี กาญจนมัย (2538) "ญี่ปุ่นสมัยใหม่", ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, pp.298-299.

- (5) ห้ามตีพิมพ์จำหน่าย แจกจ่ายหนังสือเรื่อง “โคะกุตะอิ โนะ ฮงจิ” (『国体の本義』) และเลิกใช้คำว่า “รวมเป็นหนึ่งได้หลังคาเดียวกัน- ฮักโกอิซึคุ” (八紘一宇) หรือคำเฉพาะต่างๆ ทางศาสนาชินโต ลัทธิทหารนิยม และลัทธิชาตินิยมรุนแรง
- (6) ห้ามใช้ศาสนาในเรื่องการเมือง ทุกศาสนามีความเท่าเทียมกันตามกฎหมาย
- (7) ให้ยุติความเชื่อว่า จักรพรรดิญี่ปุ่นมีความสูงส่งกว่าประมุขของประเทศอื่นๆ

ในการยอมแพ้สงครามเมื่อวันที่ 15 ส.ค.1945 มีการประกาศทางวิทยุกระจายเสียง คือ แถลงการณ์ที่เป็นพระสุรัสวดีของจักรพรรดิเอง เป็นสิ่งที่ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ไม่เคยได้ยินมาก่อน คำประกาศที่แสดงการยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข ทำให้หลายคนถึงกับหลังน้ำตาด้วยความรู้สึกสับสน ผู้วิจัยขอยกบางตอนของแถลงการณ์นี้ โดยคัดลอกคำแปลภาษาไทยของเพ็ญศรี กาญจนมัย (2538; 280-281)

“พสกนิกรที่รักและจงรักภักดีต่อเราทั้งหลาย

หลังจากครุ่นคิดอย่างหนักถึงความเป็นไปและสถานการณ์ทั้งหลายขณะนี้ เราได้ตัดสินใจแน่วแน่ที่จะแก้ปัญหาทั้งหลายด้วยวิธีการที่ดูเหลือเชื่อ

(...ย่อ...)

ขอให้ประเทศญี่ปุ่นยังคงเป็นครอบครัวเดียวกันสืบจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง จงมีศรัทธาที่มั่นคงต่อแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่มีวันถูกทำลายล้างไปได้ และจงตระหนักถึงความรับผิดชอบและภาระอันหนักหน่วงที่รออยู่ข้างหน้า อันเป็นหนทางที่ต้องเดินไปอีกแสนไกล จงรวบรวมพลังกำลังทั้งหมดที่พวกท่านมีอยู่ให้แก่การสร้างชาติในอนาคต จงยึดมั่นในศีลธรรม ความเป็นผู้ดี และทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่จักรวรรดิ และแข่งขันกับการพัฒนาของโลกนี้ได้”

“ญี่ปุ่นสมัยใหม่”, ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 280-281

จักรพรรดิทรงไม่เห็นด้วยกับฝ่ายทหารในการทำสงครามมาตลอด และเคยมีพระประสงค์ให้ยอมรับคำประกาศปอดสตั้มตั้งแต่ก่อนการใช้ระเบิดปรมาณู ทรงเจ็บปวดที่ได้ข่าวความสูญเสียจากสงคราม ในที่สุดเมื่อทรงตัดสินใจยุติสงครามท่ามกลางการทักท้วงจากทหารและรัฐบาล จึงทรงแถลงต่อประชาชนด้วยพระองค์เอง ทรงนำอุดมการณ์ที่รัฐเคยใช้ในการปลุกใจให้ลุกสู้มาใส่ในข้อความ เชิญชวนให้ผู้คน “อดทน” และ “ยอมรับ” เช่น การปกป้องรักษาจักรวรรดิหรือการมีสถาบันจักรพรรดิอยู่คู่ประเทศญี่ปุ่นต่อไป คืออุดมการณ์ โคโกะกุ (ประเทศแห่งราชวงศ์จักรพรรดิ 皇国) การกล่าวว่าเป็นครอบครัวเดียวกัน โดยมีจักรพรรดิเป็นประมุขของประเทศ

เสมือนเป็นหัวหน้าครอบครัว และคำกล่าวถึง “แผ่นดินศักดิ์สิทธิ์” ที่แสดงแนวคิด *มินโกะกุ* (ประเทศแห่งปวงเทพ 神国) นับว่าแถลงการณ์นี้มีความหมายลึกซึ้งที่เปี่ยมด้วยความจริงใจ จักรพรรดิทรงนำอุดมการณ์ฝังลึกอยู่ในใจของประชาชนมาเน้นย้ำอีกครั้ง เพียงเพื่อให้ยอมรับการ ยุติสงคราม และอดทนเพื่อสร้างประเทศยุคใหม่โดยอนุรักษรักรากฐานดั้งเดิมของความเป็นญี่ปุ่นไว้ ความเปลี่ยนแปลงของภาพลักษณ์ของจักรพรรดิปรากฏในการประกาศ “ความเป็น มนุษย์” (Human Declaration, 人間宣言) มีใจความว่า

“เราอยู่เคียงข้างกับประชาชน ความสัมพันธ์ระหว่างเรากับประชาชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับ นิทานหรือเทพนิยายเท่านั้น ความสัมพันธ์นี้ไม่ได้บ่งบอกถึงความรู้ที่ผิดๆ ว่า จักรพรรดิเป็นเทพและประชาชนเป็นชนชาติที่เหนือชนชาติอื่น และมีจุดมุ่งหมายที่จะ ปกครองโลก...”

สุรางค์ศรี ตันเสียงสม(2551) “ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่”
สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 108

คำประกาศนี้แสดงให้เห็นว่าจักรพรรดิเปลี่ยนแปลงฐานะของพระองค์เองจาก “เทพ” เป็น “มนุษย์” มีบทบาทเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ไม่มีอำนาจทางการเมืองการทหาร นอกจากนั้น จักรพรรดิโหวะยังสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากขึ้น โดยเสด็จประพาสตามสถานที่ ต่างๆ มีปฏิสัมพันธ์กับราษฎร เสด็จเยือนและให้กำลังใจประชาชนที่ประสบภาวะยากลำบากหลัง สงคราม การเผยแพร่ข่าวการเสด็จของพระองค์ผ่านสื่อมวลชนทำให้เกิดภาพลักษณ์ใหม่ของ จักรพรรดิที่เป็น “มนุษย์” แต่ก็ยังเป็นศูนย์กลางของความจงรักภักดีของประชาชน

ในระหว่างสงคราม การเข้าไปรบในจีนและประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ได้นั้น ปัจจัยหนึ่งที่ก่อความอึดเหนี่ยวให้ชาวญี่ปุ่นคือนโยบายปลูกใจเยาวชนของรัฐบาลที่ได้ผล ตัวช่วยสำคัญคือวงการสิ่งพิมพ์สำหรับเด็กในยุคนั้น วรรณกรรมสำหรับเด็กถูกให้ความหมายว่า เป็นวัฒนธรรมของเด็ก (児童文学=児童文化) ซึ่งเป็นที่พึงของรัฐบาลในการสร้างความ กระตือรือร้นของคนในชาติให้สนับสนุนสงคราม ผนวกกับความเจริญของระบบการศึกษาที่ พัฒนามาตั้งแต่สมัยเมจิ ทำให้หนังสือเรียนเป็นสื่อหนึ่งที่เข้าถึงเด็กๆ ทั่วประเทศ กล่าวได้ว่าใน สมัยสงคราม การสร้างวัฒนธรรมของเด็กทำได้ง่ายโดยการใช่วรรณกรรมสำหรับเด็ก

คะมิ โคมิชิโร (Kami Shōichirō 上 笙一郎) นักวิจัยวรรณกรรมสำหรับเด็กกล่าวว่า “เป็น หน้าทีของนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กในยุคนั้นในการทำงานเพื่อสร้าง ‘วัฒนธรรมเยาวชน

พลเมือง' จึงเกิดมุมมองเป็นภาพเหมารวมว่าวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมปลูกฝังให้เด็ก รวมกันเป็นกลุ่มก้อน สรรเสริญสงครามที่ญี่ปุ่นเป็นผู้รุกรานเอเชีย"¹⁷³ ในช่วงสงครามมีคำเรียก เด็กชั้นประถมศึกษาที่แพร่หลายคือ “โฌโกะกุมิน” (Shōkokumin 少国民) มาจากการรวมคำว่า “โฌเน็น”(少年) “โฌโจะ”(少女) หรือเยาวชน เด็กหนุ่มเด็กสาว กับคำว่า “โกะกุมิน”(国民) หรือ พลเมือง รวมหมายความถึง “พลเมือง” คนหนึ่งของญี่ปุ่น แม้จะยังเป็นเยาวชนอยู่ เป็นการ ปลูกฝังให้เด็ก ๆ รู้จักหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองของประเทศ นั่นคือการเคารพจักรพรรดิและ อุทิศตนเพื่อชาติ

ค.ศ.1945 หลังญี่ปุ่นตกเป็นผู้แพ้สงครามภายใต้การยึดครองของสหรัฐฯ รัฐออก “บันทึก ความเข้าใจด้านเสรีภาพของการแสดงความคิดเห็นและหนังสือพิมพ์” (「言論及新聞ノ自由ニ 関スル覚書」)¹⁷⁴ และเริ่มใช้กฎหมายสิ่งพิมพ์ญี่ปุ่น ทำให้วงการนิยายสารและหนังสือพิมพ์อยู่ ภายใต้การควบคุมที่เข้มงวดในด้านสื่อมวลชนของ GHQ ประเด็นปัญหาที่ถูกอภิปรายกันอย่าง มากในขณะนั้นคือ “ความรับผิดชอบต่อสงครามของสำนักพิมพ์” (出版社の戦争責任) สำนักพิมพ์โคดันฉะ (講談社) ผู้ผลิตวรรณกรรมเด็กและนิยายสารขายดีจำนวนมากในระหว่าง สงคราม ออกประกาศว่าคณะผู้บริหารทั้งคณะ บรรณาธิการและเจ้าหน้าที่ในกองบรรณาธิการผู้ มีตำแหน่งสำคัญขอลาออกทั้งหมด และจะเริ่มการบริหารแบบเป็นประชาธิปไตย ในปีถัดมา (1946) มีการเปลี่ยนชื่อนิตยสารโฌเน็นคุระบุ (จาก 「少年倶楽部」 เป็น 「少年クラブ」) นอกจากนี้ยังมีคำสั่งของ GHQ ให้ผู้บริหารของสำนักพิมพ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตีพิมพ์นิตยสาร แนวปลูกใจให้นิยมการทหารอีกหลายแห่งพ้นจากตำแหน่ง นับเป็นความเคลื่อนไหวที่สำคัญของ วงการสิ่งพิมพ์สำหรับเด็ก

หลังสงคราม การเผยแพร่ทฤษฎีและแนวคิดด้านวัฒนธรรมได้รับอิสระอย่างแท้จริง ค.ศ. 1946 มีการก่อตั้งสมาคมนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กแห่งญี่ปุ่น (日本児童文学者協会) ด้วย วัตถุประสงค์คือ “เพื่อเผยแพร่การสร้างสรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็กที่เป็นประชาธิปไตย” มีการวิจัย วรรณกรรมสำหรับเด็กในด้านหลักๆ สองด้าน การให้คุณค่าผลงานสำหรับเด็กที่เคยมีมาแต่เดิม ด้านวรรณศิลป์ คือวรรณกรรมจากนักเขียนกลุ่ม อะกะอิโตะริ ด้านแนวคิดคือวรรณกรรมจาก นักเขียนกลุ่มโปรเลตาเรียต (วรรณกรรมเด็กชนชั้นกรรมาชีพ) ทำให้การวิจัยวรรณกรรมสำหรับเด็กหลังสงครามในญี่ปุ่นมีความหลากหลายและเสรีมากขึ้น สมาคมดังกล่าวได้ออกวารสารชื่อ

¹⁷³ 上 笙一郎(1988) 「児童文学研究の軌跡」 久山社、 『日本児童文学研究史』 港の人、 2004、 pp.68-69.

¹⁷⁴ 根本正義 『占領下の文壇作家と児童文学』 高文堂出版社、 2005、 p.451.

“วรรณกรรมสำหรับเด็กญี่ปุ่น” (『日本児童文学』) นิตยสารชื่อ “วัฒนธรรมเด็กสมัยใหม่” (『新児童文化』) “วัฒนธรรมเด็ก” (『児童文化』) และ “เด็ก” (『児童』) ในช่วงค.ศ. 1946-1947 นับเป็นความพยายามฟื้นฟูวัฒนธรรมและวรรณกรรมสำหรับเด็กใหม่ ภายใต้อาณัติของรัฐบาลของวรรณกรรมสำหรับเด็กช่วงสงคราม ลักษณะที่เห็นได้ชัดคือการเลิกใช้คำเรียกเด็กว่า “โอมโกะกุมิน” แต่ใช้คำเดิมที่เคยเรียกในช่วงที่วรรณกรรมสำหรับเด็กเผยแพร่จากตะวันตกเข้าสู่ญี่ปุ่นใหม่ ๆ คือคำว่า “จิโด” (Jidō 児童) แสดงการฟื้นฟูวรรณกรรมสำหรับเด็กหลังสงครามให้กลับสู่แนวคิดสมัยการเริ่มต้นให้ความสำคัญต่อเด็กอย่างจริงจังในสมัยเมจิ

สิ่งจำเป็นต่อก้าวใหม่ของวงการวรรณกรรมสำหรับเด็กให้ได้รับการยอมรับคือ “การแสดงความคิดเห็น การวิจารณ์ตนเอง”(自己省察・自己批判)¹⁷⁵ นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กหลายคนเขียนบทความแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสงคราม แต่คะมิ โอมิชิโรมองว่าการแสดงความรับผิดชอบต่องานเขียนที่มีส่วนช่วยสนับสนุนสงครามของนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กนั้นไม่เพียงพอ เขากล่าวในงานวิจัยว่า “วงการวรรณกรรมสำหรับเด็กเริ่มต้นใหม่หลังสงครามยุติ อย่างคลุมเครือ โดยไม่มีการวิจารณ์ตนเองหรือแสดงความสำนึกผิดในการเป็นผู้สนับสนุนสงครามที่ญี่ปุ่นเป็นผู้รุกรานประเทศอื่นในเอเชีย สืบเนื่องจากเรื่องนี้ ทำให้เมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 1960 มีการริเริ่ม “วรรณกรรมสำหรับเด็กร่วมสมัย”(現代児童文学) เกิดบทความวิจัยจำนวนมากที่เฉียบแหลมต่อมาถึงการตั้งคำถามในความรับผิดชอบต่อสนับสนุนสงครามของวรรณกรรมสำหรับเด็ก”¹⁷⁶

ผู้วิจัยมองว่าเมื่อสงครามยุติ ระบบสร้างความเป็นหนึ่งเดียวและการศึกษาที่เน้นจักรพรรดิและการทหารฟังครีนและถูกควบคุม บรรยากาศการประณามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สังคมญี่ปุ่นต้องการผู้รับผิดชอบเพื่อนำไปสู่การเริ่มต้นใหม่ ทุกวงการที่เกี่ยวข้องกับสงครามจะถูกเรียกว่าเป็นผู้สนับสนุนสงคราม (戦争協力者) การต่อสู้ของนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กภายใต้การกดดันของรัฐบาลในระหว่างสงคราม ทำให้เกิดแนวคิดทั้งการต่อต้านและการยอมผ่อนปรน แต่นักเขียนยังคงมีความเป็นตัวตนที่สะท้อนผ่านผลงานของพวกเขา วรรณกรรมบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทหารถูกมองว่าสร้างภาพความมั่งคั่งของสงคราม ทำให้ถูกปฏิเสธหลังสงคราม แต่เมื่อมีการนำกลับมาอ่านใหม่หลังสงครามสิ้นสุดแล้วหลายสิบปี ย่อมสามารถเกิดการตีความใหม่และค้นพบแนวคิดที่แฝงเร้นอยู่ในงานประพันธ์ของนักเขียนเหล่านั้น ดังนั้นการอ่านและวิเคราะห์

¹⁷⁵ 上 笙一郎(1988) 「児童文学研究の軌跡」久山社、『日本児童文学研究史』港の人、2004、p.70.

¹⁷⁶ Ibid. 2004、p.72.

งานเขียนระหว่างสงครามใหม่ในยุคหลัง น่าจะสามารถแสดงให้เห็นแนวคิดของนักเขียนที่ประสบกับแรงกดดันของสังคมว่าพวกเขาอาจไม่เห็นด้วยกับสงครามเสมอไป ทั้งนี้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอไม่กล่าวถึงวรรณกรรมสำหรับเด็กอื่นๆ นอกเหนือจาก *โคะจิกิ*

4.1.1 การควบคุมการศึกษาและหนังสือเรียนซุมินุริ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติ สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาจัดการระบบการศึกษาของญี่ปุ่นใหม่ทั้งหมด โดยมี ศูนย์บัญชาการกองกำลังฝ่ายสัมพันธมิตรหรือ GHQ จัดตั้งคณะกรรมการการศึกษา และควบคุมระบบการเรียนการสอนตั้งแต่ค.ศ.1945-1951 อย่างเข้มงวด

ค.ศ.1945 มีประกาศของรัฐบาลที่มีอย่างเร่งด่วนให้แต่ละโรงเรียนดูแลการเรียนการสอนให้เป็นไปตามข้อควรปฏิบัติเมื่อสงครามยุติ “เนื้อหาในตำราเรียนที่เน้นการสงครามหรือการทหาร เนื้อหาในตำราเรียนที่สนับสนุนให้เกิดแนวคิดนิยมสงคราม และเนื้อหาที่ไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ใหม่นี้ ให้กำจัดออก” 「国防軍備等を強調した教材、戦意昂揚に関する教材等、新しい事態に適応しない教材を削除すること」 โดยระบุ “สิ่งที่ควรลบออก” ในหนังสือเรียนทำให้เกิดปรากฏการณ์หนึ่งที่เป็นที่รู้จักดี เรียกว่า “ซุมินุริเคียวกะโอะ” (墨塗り教科書) คือการใช้หมึกสีดำขีดทับลงบนข้อความที่ไม่เหมาะสมในหนังสือเรียน เด็กๆ ต้องขีดหมึกดำหรือฉีกตรงเนื้อหาที่เกี่ยวกับการสรรเสริญจักรพรรดิ ทหาร การพลีชีพเพื่อชาติ ข้อความปลุกใจต่างๆ ที่ปรากฏในหนังสือเรียนด้วยตัวเอง เป็นการตอกย้ำว่าสิ่งที่พวกเขาเคยถูกสั่งสอน เคยเชื่อมาตลอดนั้นไม่ถูกต้อง ครูอาจารย์ที่มีแนวคิดเสรีนิยมและต่อต้านระบบการปกครองโดยทหารที่เคยถูกปลดออกหรือพักงานในสมัยสงครามได้กลับมาปฏิบัติหน้าที่ใหม่ กล่าวได้ว่าการศึกษาที่เน้นการสร้างภาพความงามของสงครามหรือการปลุกใจเยาวชนให้นิยมทหารได้ถูกล้มเลิก การผลิตหนังสือเรียนที่เคยอยู่ในการควบคุมของรัฐเปลี่ยนเป็นให้สิทธิเอกชนเป็นผู้ผลิตโดยสอดคล้องตามโครงร่างวิชาที่กระทรวงศึกษากำหนดในแต่ละระดับชั้นเรียน สำนักพิมพ์ต้องเสนอเนื้อหาในหนังสือเรียนเพื่อให้รัฐพิจารณาประมาณเดือนพ.ย-ธ.ค เมื่อเห็นว่าเนื้อหาสนับสนุนความสงบและประชาธิปไตยจึงจะอนุญาตให้จัดพิมพ์ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตหนังสือเรียนใหม่หลังสงครามที่ทำให้การผลิตและเนื้อหาของหนังสือเรียนมีความเป็นอิสระมากขึ้น

ค.ศ. 1947 รัฐบาลประกาศใช้กฎหมายพื้นฐานทางการศึกษาใหม่ (新教育基本法) สร้างมาตรฐานแนวคิดทางการศึกษาซึ่งใช้แทนบัญญัติการศึกษาสมัยก่อนและระหว่างสงครามหรือเรียกว่า *เคียวอิกุโตะกุโงะ* ประกาศใหม่นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างพลเมืองที่มีร่างกายและจิตใจแข็งแรง รักในความจริงและความยุติธรรม มีการจัดการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี คือประถมศึกษา 6

ปีและมัธยมต้น 3 ปี ประชาชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันทางการศึกษา มีการกำหนดหนังสือเรียนใหม่ทีสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ตำราการศึกษาต่างๆ ปรับปรุงใหม่โดยเปลี่ยนจากแนวคิดเดิมคือมุ่งผลิตชนชั้นนำทางสังคมมาเป็นการฝึกให้ปัจเจกบุคคลรู้จักคิดวิเคราะห์ด้วยตนเอง มีเสรีในฐานะพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ระบบการศึกษาแบบท่องจำและปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมแบบเดิมถูกนำออกจากแผนการสอน มีการปฏิรูปภาษา โดยนำตัวอักษรโรมันมาประกอบการเรียนภาษาญี่ปุ่น เพื่อให้เป็นภาษาเขียนที่ง่ายขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าการปฏิรูปด้านการศึกษาในญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐพยายามสร้างญี่ปุ่นให้เป็นประเทศที่ปกครองระบอบประชาธิปไตย เน้นการกระจายอำนาจของรัฐ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีความเป็นประชาธิปไตยและปรับปรุงสังคมให้ประชาชนมีความสุขภาคปรัชญาการศึกษาของญี่ปุ่นที่อ้างอิงตามกฎหมายพื้นฐานทางการศึกษา ค.ศ.1947 คือ การศึกษามีเพื่อสร้างความสงบแก่โลกและมนุษยชาติ ส่งเสริมประชาธิปไตยและความร่วมมือระหว่างประเทศ

นโยบายทางการศึกษาในสมัยการยึดครองที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในหนังสือเรียนมีดังนี้

ตาราง 4.1 การศึกษาและหนังสือเรียนสมัยการยึดครองภายใต้การควบคุมของ GHQ

ค.ศ.	กฎ บัญญัติ ประกาศ ภายใต้การควบคุมของGHQ	อิทธิพลที่มีต่อหนังสือเรียน	ตำนานเทพในหนังสือเรียน
1945	「日本教育制度ニ対スル管理政策」 “มาตรการควบคุมระบบการศึกษาญี่ปุ่น”	หนังสือเรียนชุดหมึกดำ 「墨塗り教科書」	ตำนานที่เกี่ยวกับจักรพรรดิเทพอะมะเตะระสุ หรือที่มีข้อความเกี่ยวกับการรบและความศักดิ์สิทธิ์ของเทพถูกขีดฆ่าด้วยหมึกดำ
	「教員及教育関係官ノ調査、除外、認可ニ関スル件」 “ประกาศเกี่ยวกับการสำรวจ ลบทิ้ง และแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับ การศึกษารวมทั้งครูอาจารย์”	การขีดฆ่า ดึงทิ้ง ทำลายทิ้ง ในหนังสือเรียนและคู่มือครู บางส่วน	การเรียนการสอนเกี่ยวกับ ตำนานเทพที่เกี่ยวกับ สงครามและจักรพรรดิถูก กำจัดจากระบบการศึกษา
	「国家神道、神社神道ニ対スル政府ノ保証、支援、保全、監督並ニ弘布ノ廃止ニ関スル件」	การเผยแพร่และพิธีกรรมทาง ศาสนาชินโตถูกควบคุม เรื่องของศาสนาชินโตที่เคย	ปวงเทพที่มีความสำคัญ ต่อการสืบทอดราชวงศ์ จักรพรรดิถูกกำจัดออกจากระบบการศึกษา

	“การรับรอง สนับสนุน คุ่มครอง ควบคุมรวมถึงการเผยแพร่ที่รัฐบาล ดำเนินการต่อศาสนาชินโตแห่งชาติ และศาลเจ้าชินโต”	อยู่ในหนังสือเรียนถูกกำจัด ออก	
	「修身、日本歴史及び地理停 止ニ関スル件」 “ประกาศเกี่ยวกับการระงับหนังสือ เรียนจริยธรรม ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น รวมทั้งภูมิศาสตร์”	教科書、教師用書の回 収 การเรียกเก็บคืนหนังสือเรียน และคู่มือครู	ตำนานเทพถูกตัดออก พร้อมกับหนังสือเรียนรุ่น ก่อนสงครามยุติ
1946	CIE 教育課内に「カリキュラ ム委員会」 ตั้งคณะกรรมการหลักสูตร สังกัด องค์การการศึกษา Civil Information and Education Section	「国民学校教師用書」 発行 「くにのあゆみ」発行 「日本の歴史 上・ 下」発行 ออกหนังสือ “คู่มือครูสำหรับ โรงเรียนประชาบาล” “คู่มือในอะยุมิ” “ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นเล่ม1-2”	หนังสือเรียนรุ่นหลัง สงครามที่ไม่มีตำนานเทพ ปรากฏ
	日本国憲法公布 รัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น		ตำนานเทพเลือนหายไป จากสังคมพร้อมความ ศักดิ์สิทธิ์ในฐานะสมมติ เทพของจักรพรรดิ
1947	教育基本法 学校教育法 กฎหมายพื้นฐานทางการศึกษา กฎหมายการศึกษาในโรงเรียน	「社会科」 国定教科書 第6期 การกำหนดวิชาสังคมศึกษา หนังสือเรียนแห่งชาติรุ่นการ ปรับปรุงครั้งที่ 6	
1949	検定教科書 หนังสือเรียนตามมาตรฐานรัฐ		
1950	小学校社会科指導法 กฎหมายการสอนวิชาสังคมศึกษา สำหรับชั้นประถมศึกษา	修身科の復活と教育勅 語に代わる教育要領の 必要性 ความสำคัญของแนวคิดทาง การศึกษาที่นำหนังสือเรียน วิชาจริยธรรมมาฟื้นฟูใหม่ และการกำหนดขอบเขตแทน บัญญัติเคียวอิกุโตะกุโงะ	

นะกะอุชิ โทมิโอะ (中内敏夫, 1988) กล่าวว่า “สิ่งที่ GHQ ปฏิบัติในญี่ปุ่นไม่ใช่การถ่ายทอดความจริงหรือประสบการณ์สงครามที่เกิดขึ้นต่อเด็กๆ แต่กลับมองว่า การไม่สอนเรื่องทหารหรือสงครามเลย คือการศึกษาสันติภาพและประชาธิปไตย”¹⁷⁷ สำหรับสหรัฐฯ แล้ว นโยบายเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการเมื่อเข้ายึดครองญี่ปุ่นคือมาตรการเกี่ยวกับจักรพรรดิ ซึ่งการกำจัดหรือแก้ไขเนื้อหาเกี่ยวกับจักรพรรดิและการสงครามที่มีอยู่มากมายในหนังสือเรียนก็เป็นสิ่งที่จะส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม GHQ ได้ออกเอกสาร SWUNCC-150 “นโยบายเบื้องต้นที่สหรัฐฯ ดำเนินการต่อญี่ปุ่นหลังยอมแพ้สงคราม” (United States Initial Post-Surrender Policy for Japan) การเตรียมจัดการกับเนื้อหาในหนังสือเรียนนั้น สหรัฐฯ ได้ใช้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจวิจัยตั้งแต่ก่อนสงคราม ความตอนหนึ่งกล่าวว่า *“There was a major revision of elementary tests in 1936 when the militaristic “Showa” morals readers, filled with pictures, stories and illustrations from Japanese history, glorifying Japan’s military exploits, were substituted for the more rational “Taisho” morals readers.”*¹⁷⁸

“morals readers” ที่ระบุถึงคือหนังสือเรียนจริยธรรมชื่อ “ฉุฉินโนโอะ” (修身書) ซึ่งเริ่มใช้ตั้งแต่มีหนังสือเรียนแห่งชาติ (国定教科書) สหรัฐฯ มองว่าเรื่องอ่านในหนังสือเรียนสมัยโชวะเป็นอาวุธที่ร้ายแรงในการปลุกจิตสำนึกของเด็กๆ ชาวญี่ปุ่น โดยเฉพาะวิชาจริยธรรมที่มีภาพประกอบสวยและเนื้อเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความภาคภูมิใจในวีรกรรมทหารกล้า

จากรายงานของ GHQ/SCAP เรื่อง “History of Non-military Activities of the Occupation of Japan, 1945-1951”¹⁷⁹ สรุปความได้ว่า “ช่วงไม่กี่ปีก่อนการเข้ายึดครองกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพของนักนิยมประเทศแห่งทหาร (軍国主義者) และนักชาตินิยมแรงกล้า (Ultra Nationalism 超国家主義者) โดยวิธีสร้างแนวคิดให้การศึกษแก่ประชาชนให้เป็นไปในทางนิยมทหารและรักชาติอย่างรุนแรง สโลแกน “อุทิศตนเพื่อส่วนรวม” (滅私奉公) ถูกนำมาใช้อย่างได้ผล ภายใต้อิทธิพลของนักนิยมทหาร วิชาด้านสังคมศาสตร์ที่สอนในโรงเรียนประถม โดยเฉพาะวิชาประวัติศาสตร์ สาธารณชน ภูมิศาสตร์ จริยธรรม กลายเป็นวิชาที่เน้นการสร้างแนวคิดชาตินิยมแรงกล้าอย่างรวดเร็ว หนังสือเรียนค.ศ.

¹⁷⁷ 中内敏夫(1988) 『軍国美談と教科書』 岩波書店, pp.211-212.

¹⁷⁸ 吉田裕久(2001) 『戦後初期国語教科書史研究』 風間書房、2001.p.23

¹⁷⁹ 土持法一(1996) 『GHQ 日本占領史 第20卷 教育』 連合国最高司令官総司令部(編纂) 日本図書センター

1942, 1943 ที่ใช้ในโรงเรียนประถมและมัธยมต้นล้วนมีเนื้อหาแนวคิดชาตินิยมซึ่งปลุกฝังการต่อต้านประเทศอเมริกาและอังกฤษอย่างเห็นได้ชัด”

คะระซะวะ โทะมิตะโร (Karasawa Tomitarō 唐澤富太郎) กล่าวใน “ประวัติหนังสือเรียน” เกี่ยวกับเนื้อหาในคู่มือครูเรื่องการสอนโดยใช้หนังสือเรียนรุ่นปรับปรุงครั้งที่ 5 (1941) ว่า “นโยบายการสอนคือ (1) ทำให้เด็กภูมิใจที่ได้เกิดมาบนประเทศของสมเด็จพระจักรพรรดิ (2) สอนให้เด็กเข้าใจว่าประเทศของเรามีประวัติศาสตร์และภูมิประเทศที่สร้างบุคคลากรที่เก่งกาจของชาติไม่เหมือนที่ใดในโลก ให้เข้าใจความพิเศษของวัฒนธรรมแห่งชาติและสร้างจิตวิญญาณที่เปี่ยมด้วยพลังในการสร้างสรรค์ (3) สอนเนื้อหาวิชาควบคู่กับเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ การป้องกันดินแดน ประเทศตะวันตก ฯลฯ กล่าวได้ว่าลักษณะพิเศษของหนังสือเรียนรุ่นปรับปรุงครั้งที่ 5 ไม่ได้มีแค่การเน้นแนวคิด โช กกกะฉุจิ หรือชาตินิยมแรงกล้า (Ultra Nationalism 超国家主義) แต่ยังปลุกฝังให้รับรู้การรุกรานประเทศอื่น สร้างแนวคิด อุทิศตัวเพื่อส่วนรวม (滅私奉公) และเน้นความสำคัญของบวงเทพ เน้นอุดมการณ์ ฮักโกอิชิอุ หรือ รวมเป็นหนึ่งภายใต้หลังคาเดียวกัน (八紘一宇) สอนความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับวงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา (大東亜共栄圏) การปลุกฝังแนวคิดเหล่านี้ทำให้มีการเบียดเบียนตำนานเทพและนำมาใช้ในหนังสือเรียน”¹⁸⁰

ตำนานเทพหรือเรื่องราวที่นำมาจากตำนานเทพที่ถูกนำมาบรรจุในหนังสือเรียนยุคที่รัฐเป็นผู้ออกเองหรือที่เรียกว่า โคะกูเตะเคียวกะโอะ (kokuteikyōkasho 国定教科書 หนังสือเรียนแห่งชาติ) มีตัวอย่างดังนี้

ตาราง 4.2 ตารางตัวอย่างตำนานเทพที่ปรากฏในหนังสือเรียนแห่งชาติ

* ผู้วิจัยขอใส่ชื่อหนังสือเรียนและชื่อตอนของตำนานเทพเป็นอักษรภาษาอังกฤษเพื่อให้อ่านง่ายและกระชับกว่าการระบุเป็นภาษาญี่ปุ่นและไทย

รุ่น	ชื่อหนังสือเรียน	ตำนานเทพ
Kokutei 1 (1904-1909)	Jinjō Shōgaku Tokushokyōhon	Sanshu no shinki
	Jinjō Shōgaku Shūshinsho	Yamatotakeru
Kokutei 2 (1910-1917)	Jinjō Shōgaku Tokuhon	Jimmu Tennō
	Jinjō Shōgaku Shūshinsho	Ame no iwato
		Kusanagi no tsurugi
		Dainihon teikoku

¹⁸⁰ 唐澤富太郎 (1956) 『教科書の歴史』創文社、pp.521-523.

Kokutei 3 (1918-1933)	Jinjō Shōgaku Shūshinsho Jinjō Shōgaku Kokugo Tokuhon	Waga kuni Yamata no orochi Shirō Usagi
Kokutei 4 (1933-1940)	Jinjō Shōgaku Shūshinsho Jinjō Shōgaku Kokugo Tokuhon	Amaterasu oomikami Waga kuni Yamata no orochi Shirō Usagi
Kokutei 5 (1941-1945)	Jinjō Shōgaku Shūshinsho Shotōka shūshin Shotōka Kokugo Yomikata	Mikuni no hajime Nihon wa kaminokuni Ame no iwato Yamata no orochi Kami no katana Ninigi no mikoto Kunihiki Shirō usagi Yamatotakeru
Kokutei 6 (1947-1949)	Kokugo kyōkasho Kuninoayumi	Shirō usagi

ในหนังสือเรียน *โคะกุเตะเคียวกะโอะ* (หนังสือเรียนแห่งชาติ) พบว่าในรุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 4-5 คือระยะระหว่างสงคราม มีเนื้อหาสร้างเสริมอุดมการณ์รักชาติแรงกล้า โดยนำตำนานเทพหรือเรื่องราวที่นำมาจากตำนานเทพใน *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกิ* มาบรรจุเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับเทพอะมะเตะระซุและจักรพรรดิ เนื้อหาของตำนานมีการเขียนใหม่ให้เป็นตำราเรียนสำหรับเด็กโดยเฉพาะ ทำให้ *โคะจิกิ* ถูกเบียดเบียนจากต้นฉบับอย่างเห็นได้ชัด ดังได้ตัวอย่างไว้ในบทที่ 3 แล้ว จากตารางข้างต้นจะเห็นว่า หนังสือเรียนแห่งชาติรุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 6 หรือหลังสงครามสิ้นสุดไม่นาน ตำนานเทพที่ปรากฏมีเพียงตอนเดียวคือตอนกระต่ายขาวแห่งเมืองอินะบะ ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงเทพอะมะเตะระซุหรือจักรพรรดิเลย กล่าวได้ว่าแม้ในยุคที่ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสหรัฐฯ *โคะจิกิ* ในฐานะ “นิทานพื้นบ้าน” ยังคงนำมาเล่าขานในหนังสือ

เรียนอยู่ ดังแสดงให้เห็นจากการให้มีตำนานกระต่ายขาวคงไว้ในหนังสือเรียน ในขณะที่ตำนาน
ตอนอื่นที่มีนัยเชื่อมโยงกับจักรพรรดิถูกกำจัดออก

หลังจากญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงคราม สหรัฐอเมริกาในฐานะผู้ยึดครองจำเป็นต้องกำจัด
แนวคิดต่างๆ ที่อาจทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านได้ หนังสือเรียนกลายเป็นเครื่องมืออีกครั้ง ทั้งจาก
ฝ่ายรัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้การควบคุมของGHQเอง ซึ่งใช้การปฏิรูปการศึกษาและการแก้ไขเนื้อหา
ในหนังสือเรียน เพื่อแสดงเจตนาว่ายอมรับและปฏิบัติตามนโยบายของผู้ยึดครอง นับเป็นการ
อนุรักษ์ความเป็นชาติญี่ปุ่นทางวัฒนธรรมให้อยู่รอดต่อไปแม้เป็นผู้แพ้ นอกจากนี้ยังเป็น
เครื่องมือของผู้ยึดครอง ในการตรวจสอบระบบโครงสร้างการปลูกฝังแนวคิดของรัฐไม่ให้กลับมา
เป็นการยุยงส่งเสริมให้ประชาชนกระด้างกระเดื่อง และปลูกฝังอุดมการณ์ใหม่คือความเป็น
ประชาธิปไตยสู่เยาวชนญี่ปุ่นรุ่นใหม่ต่อไปด้วย

โยะฉิมิตะ ฮิโระฮิซะ(Yoshida Hirohisa 吉田裕久,2001) วิจัยเกี่ยวกับประวัติหนังสือเรียน
หลังสงครามดังนี้

ที่มาของแนวคิด “การขีดฆ่าด้วยหมึกดำ” ซึ่งกลายเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิบัติตาม
นโยบายการศึกษาในการสร้างประเทศญี่ปุ่นใหม่ว่า “ให้กำหนดส่วนที่ควรแก้ไขและตัดทิ้ง” (「訂正削除すべき部分ヲ指示シテ」) มาจากความคิดของคุโบะตะ ฟุจิมะโระ (久保田 藤磨)
ผู้อำนวยการฝ่ายการศึกษาเยาวชนในขณะนั้น ว่าได้นำตัวอย่างมาจากวิธีการทำลายเอกสาร
ความลับทางราชการ โดยเฉพาะเป็นสิ่งที่ทหารญี่ปุ่นใช้ปกปิดความลับในเอกสารราชการไม่ให้
ออกสู่สายตาทหารอเมริกันได้ การนำมาใช้กับหนังสือเรียนเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าอย่าง
เร่งด่วนที่จำเป็นต้องทำ สำหรับผู้เกี่ยวข้องกับการผลิตหนังสือเรียนแล้ว การที่ต้องใช้หมึกดำขีด
ฆ่าหรือตัดทิ้งหนังสือเรียนที่ตนเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นอย่างภาคภูมิใจ ยิ่งกว่านั้นยังต้องให้เด็กๆ
ปฏิบัติภารกิจนั่นเอง ย่อมเป็นความลำบากใจอย่างยิ่ง

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการสั่งให้เริ่มเรียนตั้งแต่เดือนกันยายน ค.ศ. 1945 โดยมีข้อควรระวัง
ต่างๆ ในการใช้หนังสือเรียนที่มีอยู่เดิม ซึ่งนำมาสู่ปรากฏการณ์หนังสือเรียนขีดหมึกดำ เป็นการ
ดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ในบทความ “เมจิ 100 ปี การเปลี่ยนแปลงของ
หนังสือเรียน”¹⁸¹ โดยนักประวัติศาสตร์การศึกษา คะระซะวะะ โทะมิตะโร(Karasawa Tomitarō 唐
澤富太郎) กล่าวถึงสภาพการดำเนินชีวิตในโรงเรียนหลังสงครามสิ้นสุดใหม่ๆ ว่าหลังจากสงคราม
สิ้นสุดได้ 8 วัน เด็กๆ ก็ต้องเดินทางมาเริ่มเรียนอีกครั้ง ตอนนั้นหนังสือเรียนก็ยังไม่ีของใหม่

¹⁸¹ 唐澤富太郎 (1982) 「明治百年 教科書のうつりかわり」 『教育読本 教科書』河出書房
新社、pp.223-243.

เครื่องเขียนดีๆ ก็ไม่มี ตามที่ต่างๆ ในเมืองใหญ่จะเห็นสภาพการเรียนการสอนนอกอาคารที่เรียกว่า “อะโอะโอะวะระเคียวฉิมัทซุ - ห้องเรียนใต้ฟ้าใส”(青空教室) เนื่องจากอาคารเรียนพังเสียหายหมดแล้ว คณะชะวะยะยังได้ลงบันทึกที่เด็กๆ ในสมัยนั้นเขียนไว้ดังนี้

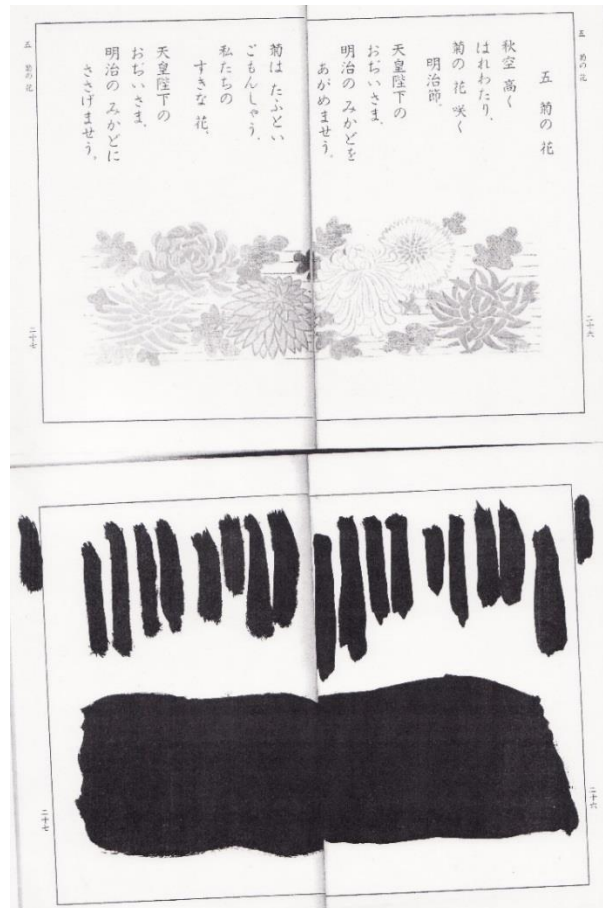
เด็กชาย A ชั้นป.4 จ.ฉิซุโอะกะ เล่าไว้ว่า “ผมระบายหมึกไปเรื่อยๆ ตามที่ครูสั่ง ผมเข้าใจว่ามันเป็นส่วนที่เกี่ยวกับสงคราม แต่ยังไม่เข้าใจเสียที่ว่าทำไมถึงต้องห้ามอ่าน มันเป็นส่วนที่พวกเราอ่านออกเสียงด้วยกันในชั้นครั้งแล้วครั้งเล่า หรือตอนที่พวกเราต้องท่องจำกันอย่างยากลำบาก หนังสือเรียนที่พวกเราใช้อย่างทะนุถนอม ต้องมีสภาพน่าเวทนาด้วยหมึกสีดำๆ ปรอะไปหมด บางครั้งทาหมึกบางไปยังเห็นอักษรอยู่ก็ต้องถูกสั่งให้ทาช้ำอีกรอบ ผมสงสัยท่าทางของคุณครูที่ไม่แสดงความรู้สึกใดๆ ออกทางสีหน้าเลย พอผมถามถึงเหตุผล คุณครูก็ตอบว่า “ข้างบนเขาสั่งมา ถ้าไม่ทำเดี๋ยวจะโดนทหารอเมริกันดูอานะ” คำตอบของพ่อกับแม่ก็เหมือนกัน ไม่มีใครอธิบายได้มากกว่านั้นเลยสักคน”

เด็กชาย M ชั้นป.4 จ.อะกิตะ เล่าว่า “และแล้วผมก็ต้องถือหนังสือเรียนเล่มที่มีอยู่ที่บ้านไปโรงเรียนทุกวัน ฝนหมึกกันจนดำปัดตั้งแต่เช้า แล้วก็ทำตามที่ครูบอกคือตั้งอกตั้งใจลบส่วนที่เขียนเรื่องสงคราม ส่วนที่ดำว่าอเมริกาและอังกฤษ บางครั้งครูก็จะเดินดูในชั้น แล้วคอยเตือนว่าตรงไหนหมึกจางไป ตรงไหนต้องลบอีก รู้สึกจะมีตอน “เทพนินิง” ละมั่ง ภาพที่ขบวนของเทพนินิงกำลังลงมาจากรวรรค์ จะเห็นร่องรอยจางๆ แม้แต่นิดก็ไม่ได้เด็ดขาด ต้องทาหมึกทับซ้ำแล้วซ้ำอีก ประมาณว่าทั้งมือทั้งหน้าดำเสียยิ่งกว่าหนังสือเลยละ”

สำหรับเด็กๆ พวกเขาทำความเข้าใจกับสงครามผ่านประสบการณ์ความยากลำบากในการดำรงชีวิต เขาขาดแคลนอาหาร ต้องคอยหนีระเบิดที่ทิ้งลงมาจากรถบินราวสายฝน ถูกส่งไปใช้แรงงานในโรงงาน หรือถูกส่งไปอยู่ชุนบท เขาทำสิ่งที่มีคนบอกให้ทำ แม้จะอยากรู้เหตุผลก็ไม่มีใครบอก ความสับสนที่เด็กๆ ต้องประสบในช่วงหลังสงครามนี้สะท้อนผ่านบันทึกจำนวนมาก เหตุการณ์ที่อยู่ในความทรงจำของเด็กในสมัยนี้คือการระบายหมึกสีดำลงในหนังสือเรียน ซึ่งเหมือนการถูกสั่งให้เลิกเชื่อสิ่งที่พวกเขาเคยถูกบอกให้เชื่อ ให้ปฏิเสธสิ่งที่พวกเขาเคยถูกบอกว่าเป็นสำคัญยิ่งชีพ อุคตการณ์ที่หนังสือเรียนเคยส่งสมไว้ในตัวเด็กๆ กลายเป็นความคิดที่ผิดไปโดยปริยาย ความแตกต่างระหว่างหนังสือเรียนยุคก่อนสงครามกับหลังสงครามทำให้เห็นได้ว่า

สงครามที่ยุติโดยญี่ปุ่นเป็นผู้แพ้ ทั้งร่องรอยเป็นบาดแผลในจิตใจของเด็กๆ ชาวญี่ปุ่น ไม่น้อยกว่า
เด็กๆ ในชาติอื่นที่ญี่ปุ่นถูกรวาทหน้าว่าเป็นผู้ไปย่ำยี

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างหนังสือเรียนที่ต้องขีดหมึกดำลบทิ้งทุกถ้อยคำรวมทั้งภาพประกอบ
ดังนี้

บทที่ 5 ดอกเบญจมาศ (菊の花)

บนฟ้าสูงในฤดูใบไม้ร่วง

แจ่มใสทั่วแดน

ดอกเบญจมาศบานสะพรั่ง

เทศกาล “เมจิเซะทซุ” (วันเฉลิมพระชนมจักรพรรดิเมจิ)

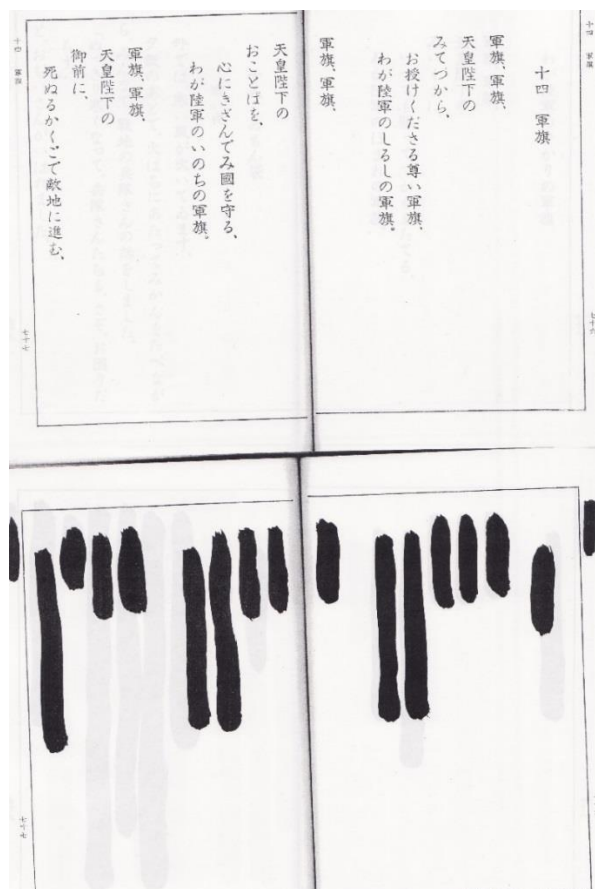
ร่วมเฉลิมฉลองถวาย

พระอัยกาแห่งองค์สมเด็จพระจักรพรรดิ

จักรพรรดิแห่งรัชสมัยเมจิ

ดอกเบญจมาศคือสัญลักษณ์แห่งพระราชวงศ์
เป็นดอกไม้ที่พวกเราชื่นชอบ
ขอน้อมเกล้าถวาย
แต่พระอัยกาแห่งองค์สมเด็จพระจักรพรรดิ
จักรพรรดิแห่งรัชสมัยเมจิ

“โยะมิกะตะ 4” หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นรุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 5
国定教科書 第5期『よみかた 四』(1941-1945)pp.26-29

บทที่ 14 ธงทหาร (軍旗)

ธงทหาร ธงทหาร

ที่ได้รับมาจากพระหัตถ์

องค์สมเด็จพระจักรพรรดิ

ธงทหารที่ติดพระเกียรติอันสูงส่ง

ธงทหารสัญลักษณ์แห่งกองทัพบกของเรา

งทหาร งทหาร

พระกระแสนขององค์สมเด็จพระจักรพรรดิ

น้อมรับจดจำใส่ใจ รักษาประเทศของพระองค์

งทหารเป็นดังชีวิตของเราเหล่าทัพบก

งทหาร งทหาร

เบื้องพระยุคลบาทขององค์สมเด็จพระจักรพรรดิ

บุกเข้าไปในแดนศัตรูสู้จนกว่าชีวิตจะหาไม่

งทหารเป็นดังแสงสว่างของเราเหล่าทัพบก

งทหาร งทหาร

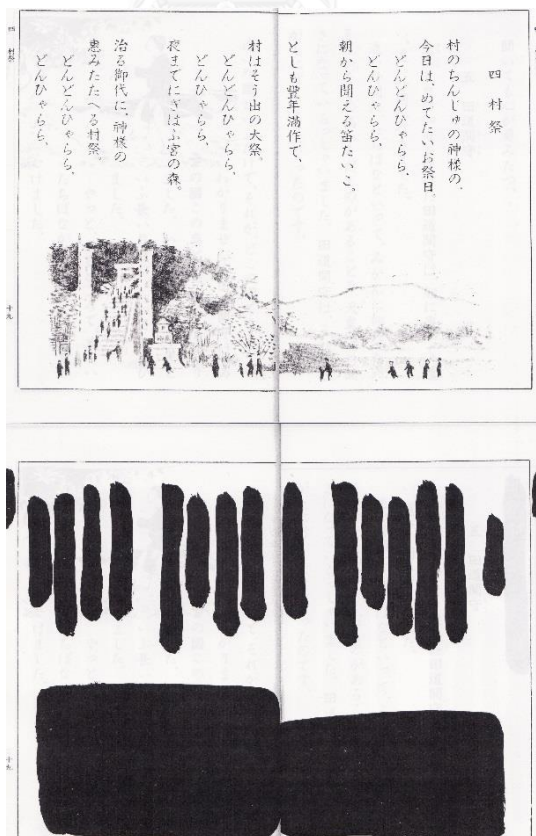
ในสงครามขององค์สมเด็จพระจักรพรรดิ

จะเป็นหลักชัยให้ได้ชัยชนะไม่ว่าเวลาใด

งทหารอันเป็นเกียรติยศศักดิ์ศรีของเราเหล่าทัพบก

“โอมะโตกะโคะกุโงะ 2” หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นรุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 5

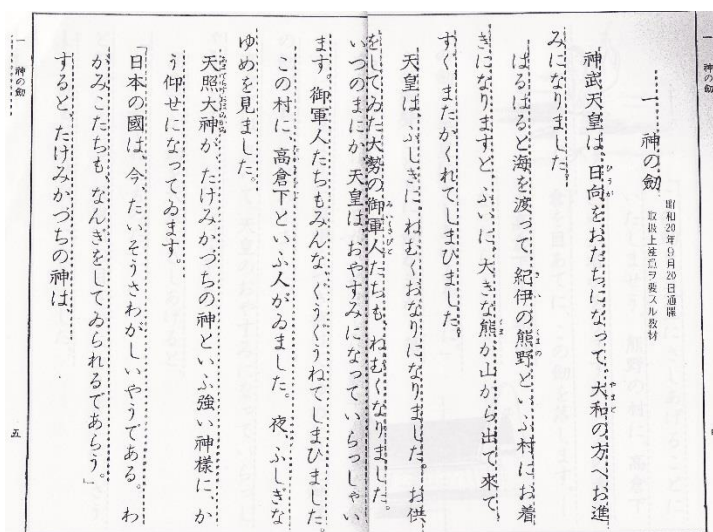
国定教科書 第5期『初等科國語二』(1941-1945)

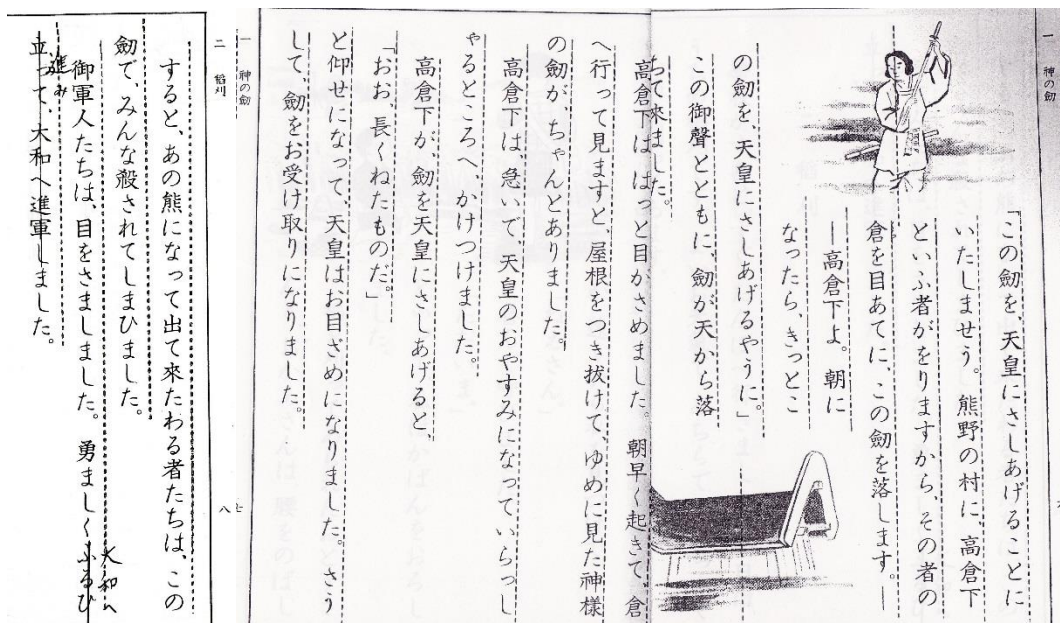

บทที่ 4 เทศกาลหมู่บ้าน (村祭)
 วันนี้วันดี เทศกาลงานบวงสรวงเทพเจ้าที่สถิตในหมู่บ้าน
 ดงดง เอียะระระระ ดง เอียะระระระ (เสียงดนตรีเป็นจังหวะ)
 เสียงขลุ่ยและกลองดังมาแต่เช้า
 ปีนี้พืชผลอุดมสมบูรณ์
 หมู่บ้านเราจัดงานเทศกาลใหญ่
 ดงดง เอียะระระระ ดง เอียะระระระ
 ศาลเจ้าในป่าคึกคักถึงยามดึก
 ในศาลเจ้าเป็นที่สถิตของเทพ
 ขอเชิญให้พรในเทศกาลหมู่บ้าน
 ดงดง เอียะระระระ ดง เอียะระระระ

“โอะโตะกะโคะกุโงะ 2” หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นรุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 5
 国定教科書 第5期『初等科国語二』(1941-1945)

นอกจากการขีดหมึกดำทับอักษรและภาพแล้ว ยังมีกำหนดส่วนที่ต้องควบคุมการนำมาใช้ หรือต้องแก้ไขเนื้อหาก่อนการนำมาใช้ ตัวอย่างการควบคุมตำนานเทพในหนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 คือตอน “ดาบของเทพ” จากหนังสือเรียนโอะโตะกะโคะกุโงะ (初等科国語二) ถูกกำหนดให้เป็น “เนื้อหาในหนังสือเรียนที่ควรระวังเมื่อนำไปใช้” (取扱上注意ヲ要スル教材) วันที่ 20 ก.ย.1945

บทที่ 1 ดาบของเทพ

“จักรพรรดิจิมมุเสด็จมุ่งสู่อิคุกะ (日向) เพื่อไปยังยะมะโตะ (大和)

ข้ามมหาสมุทรอันกว้างใหญ่จนไปถึงหมู่บ้านชื่อคุมะโนะ (熊野) ในเมืองคิอิ ทันใดนั้นก็เห็นมือออกมาจากภูเขา แล้วก็หายตัวไปอีก

จักรพรรดิทรงง่วงนอนขึ้นมาอย่างน่าพิศวง บรรดาทหารทั้งหลายต่างก็ง่วงนอนขึ้นมาด้วยเหมือนกัน ไม่ทันไรพระองค์ก็ทรงหลับไหลไป ทหารทั้งหมดต่างก็หลับสนิท

ในหมู่บ้านแห่งนี้มีคนที่ชื่อทะกะกุระจิ (高倉下) อาศัยอยู่ คือนิ่งเขาก็ฝันประหลาดว่า

เทพอะมะเตะระซุกกล่าวต่อเทพชื่อทะกะมิกะทสุชิผู้กล้าแกร่งว่า “ประเทศที่ชื่อนิ่งนั้น ขณะนี้มีแต่ความวุ่นวาย บุตรหลานของเราจะเป็นอย่างไรบ้างหนอ” แล้วเทพทะกะมิกะทสุชิกก็กล่าวตอบว่า “เอาดาบนี้ไปมอบให้จักรพรรดิเถิด ที่หมู่บ้านคุมะโนะมีคนชื่อทะกะกุระจิอาศัยอยู่ เราจะโยนดาบไปให้คนคนนี้ ...ทะกะกุระจิเอ๋ย พอเข้าแล้วเจ้าจงนำดาบนี้ไปถวายจักรพรรดิด้วย” กล่าวแล้วก็โยนดาบบลงมาจากฟ้า

ทะกะกุระจิสะดุ้งตื่นขึ้น รีบตื่นแต่เช้าตรู่แล้วไปดูที่ยุ้งข้าว บนหลังคาพบดาบของเทพเสียบอยู่ตรงตามฝันจริงๆ

ทะกะกุระจิจึงรีบไปยังสถานที่ที่จักรพรรดิบรรทมหลับอยู่ เขาเมื่อตื่นถวายดาบให้พระองค์ก็ตรัสว่า “โอ...เรานอนหลับไปเสียนาน” จักรพรรดิทรงตื่นขึ้น แล้วรับมอบดาบนั้น

ทันใดนั้น บรรดาคนร้ายที่กลายร่างเป็นหม้อออกมา ต่างถูกฆ่าตายหมดด้วยดาบเล่มนี้

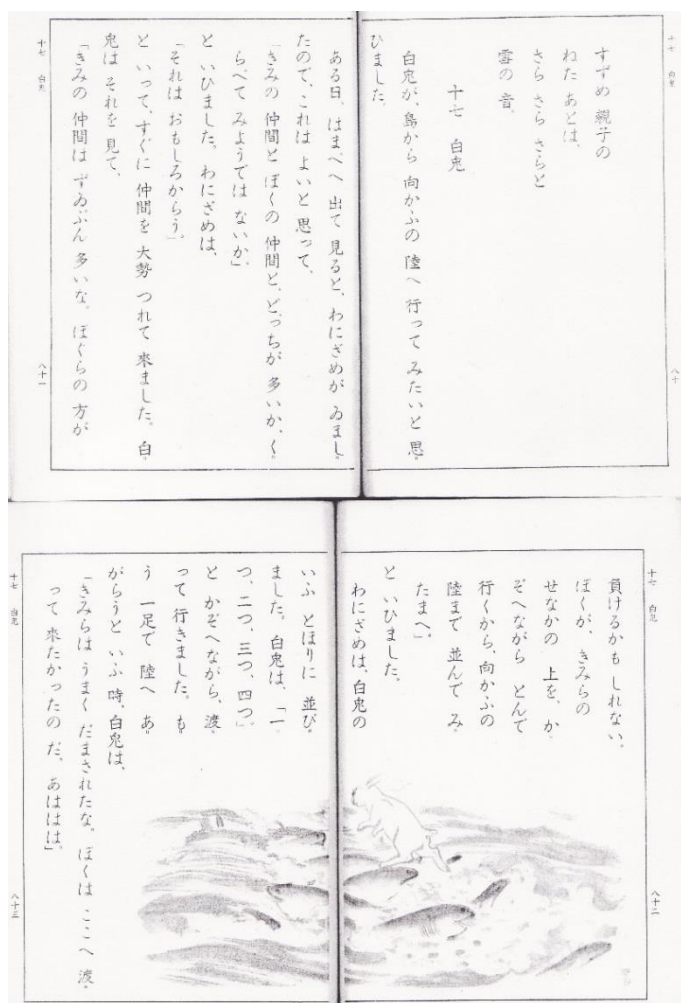
ทหารทั้งหลายล้มตาศิ้นชีพ มุ่งทัพสู่ยะมะโตะอย่างคึกคักกล้าแกร่ง¹⁸² มุ่งสู่ยะมะโตะ”

เนื้อหาในหนังสือเรียนรุ่นเดียวกันนอกจากที่ยกมาข้างต้นแล้ว ที่เข้าข่ายมี“เนื้อหาในหนังสือเรียนที่ควรระวังเมื่อนำไปใช้” (取扱上注意ヲ要スル教材) ได้แก่ หนังสือสอนอ่านเล่ม 4 บทที่ 10 ฤดูหนาวในแมนจูเรีย (満州の冬) หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่น ป.4 บทที่ 17 พลโทอิโรซะเซะ (広瀬中佐) หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่น ป.5 บทที่ 5 ชนบทในเกาหลีเหนือ (朝鮮のみなか) บทที่ 19 เรือพยาบาล (病院船) ซึ่งไม่ได้มีข้อกำหนดชัดเจนว่า ควรระวังอย่างไร หรือหากแก้ไขเนื้อหาแล้ว จะนำมาใช้สอนได้หรือไม่ หรือควรเก็บไว้ไม่นำไปสอน ทำให้การนำหนังสือเรียนที่มีเนื้อหาเข้าข่ายดังกล่าวไปใช้จริงนั้นเป็นปัญหาสำหรับผู้เกี่ยวข้องในยุคการยึดครองอย่างยิ่ง

น่าสังเกตว่ามีตำนานเทพต่อนหนึ่ง ไม่ได้ถูกกำหนดให้ขีดหมึกดำหรือมีคำเตือนให้ระวังเมื่อนำไปใช้ ได้แก่ ตำนานกระต่ายขาวแห่งเมืองอินะบะ (「白兎」) ปรากฏในหนังสือเรียนฝึกอ่านภาษาญี่ปุ่นเล่ม 4 รุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 5 ซึ่งเป็นยุคระหว่างสงครามนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹⁸² มีเส้นกลางขีดทับตัวอักษรเดิม และมีลายมือเขียนใหม่ด้านข้าง เป็นการแก้ไขเนื้อหาให้เหมาะสมตามคำสั่งรัฐ

บทที่ 17 กระต่ายขาว (白兎)

กระต่ายขาวคิดจะข้ามจากเกาะไปยังแผ่นดินใหญ่ฝั่งตรงข้ามดู

วันหนึ่งเมื่อออกมาที่ชายหาดก็เห็นปลาฉลาม จึงคิดว่าได้การละ

“ลองมาเทียบกันดูใหม่ละว่าพวกเธอกับพวกฉัน ใครจะมีพวกมากกว่ากัน”

ฉลามตอบว่า “เออ น่าสนุกดีนะ”

แล้วก็เรียกพวกพ้องมารวมกันมากมาย กระต่ายขาวเห็นดังนั้นก็บอกว่า

“พวกเธอมีมากจริงๆ ฉันอาจจะแพ้ก็ได้ ฉันจะขึ้นไปบนหลังพวกเธอ แล้วกระโดดไป

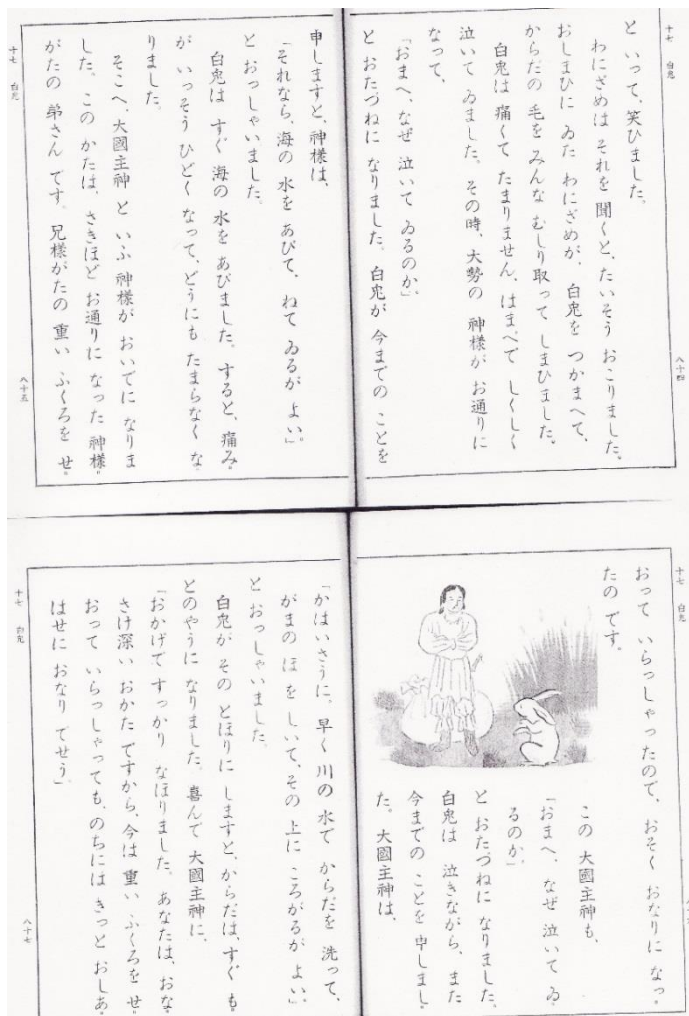
พลางนับดู ไหนลองเรียงตัวกันไปถึงแผ่นดินฝั่งโน้นสิ”

ฉลามเรียงตัวตามที่กระต่ายบอก

กระต่ายขาวนับ “หนึ่ง สอง สาม สี่” แล้วก็กระโดดไปบนหลังของฉลาม อีกก้าวเดียวจะ

ถึงฝั่งแล้ว กระต่ายขาวก็พูดพร้อมหัวเราะออกมาว่า

“พวกเธอโดนหลอกอย่างจังเลย ฉันแค่จะข้ามมาฝั่งนี้แหละ ฮะฮะฮา”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฉลามได้ฟังก็โกรธหนัก จึงจับกระต่ายขาวถอนขนออกหมด กระต่ายขาว
 เจ็บปวดมากจนแทบทนไม่ไหว ร้องให้สะอึกสะอื้นอยู่บนชายหาด
 ทันใดนั้นก็มียางเทพจำนวนมากผ่านมา
 “เจ้า ทำไมมาร้องให้อยู่” เมื่อกระต่ายเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟังแล้ว เทพจึงกล่าวว่า
 “งั้นจงเอาน้ำทะเลล้างตัว แล้วนอนชะนะ”
 กระต่ายขาวรีบอาบน้ำทะเล แล้วความเจ็บปวดก็ยิ่งเพิ่มขึ้นทวีคูณ ไม่รู้จะทำอย่างไร
 ตอนนั้น เทพองค์หนึ่งชื่อ โอกุนิฮิเมะ มาถึง เทพผู้นี้เป็นน้องชายของบรรดาเทพที่ผ่านมา
 เมื่อสักครู่นี้ เขาแบกสัมภาระหนักอึ้งให้พวกพี่ชาย ทำให้เดินทางช้ากว่าคนอื่น เทพโอกุ
 นิฮิเมะก็ถามกระต่ายเหมือนกันว่า “ทำไมมาร้องให้อยู่”
 กระต่ายขาวร้องให้ไปพลางเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมด
 เทพโอกุนิฮิเมะจึงกล่าวว่า “น่าสงสารจริง จงรีบล้างตัวด้วยน้ำจากแม่น้ำ เอาเกสรดอกกะ
 มะปูปบนพื้น แล้วกลิ้งเกลือกตัวบนนั้นจะดีนะ”

กระต่ายขาวทำตามนั้น แล้วร่างกายก็กลับมาเป็นเหมือนเดิม เขาดีใจมาก กล่าวต่อเทพโอคุนิโนมิว่า “เพราะท่าน ทำให้หายดีขึ้นได้ ท่านเป็นคนมีน้ำใจงาม แม้ตอนนี้จะต้องแบกของหนักอยู่ แต่ต่อไปภายหน้า ท่านจะได้ประสบความสำเร็จ”

“โยะมิกะตะ 4” หนังสือฝึกอ่านภาษาญี่ปุ่นรุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 5

国定教科書 第5期『よみかた 四』(1941-1945)

ตำนานตอนกระต่ายขาวนี้ มีที่มาจากตำนานเทพใน โคะจิกิ โดยกล่าวกันว่าเป็นตำนานเทพแห่งเมืองอิสุโมะ (จ.ชิมาเนะในปัจจุบัน) หรือตำนานท้องถิ่นโบราณมาก่อน เทพโอคุนิโนมิเป็นเทพพื้นเมืองที่ชาวอิสุโมะให้การนับถือมาแต่โบราณ จัดเป็นเทพวีรบุรุษในตำนานเช่นเดียวกับเทพซุชะโนะโอะ เนื้อหาของตำนานเทพตอนนี้มีลักษณะเป็นนิทาน มีตัวละครสำคัญเป็นกระต่ายและฉลาม ซึ่งสำหรับเด็กแล้วทำให้อ่านได้อย่างสนุกสนาน และยังแฝงข้อคิดสอนใจเกี่ยวกับการกลั่นแกล้งหรือการใช้อุบายของกระต่าย แม้จะมีเทพปรากฏอยู่ในเรื่อง ก็ไม่มีบทบาทสำคัญมากเท่ากระต่าย และยังมีทั้งเทพที่ดีและไม่ดี ซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจทำให้ตำนานกระต่ายขาวยังคงมีอยู่ในหนังสือเรียน แม้จะเป็นช่วงของการควบคุมโดยสหรัฐอเมริกา ไม่ถูกกำจัดออกเหมือนตำนานเทพตอนอื่นๆ ที่ให้ความสำคัญกับเทพในฐานะวีรบุรุษผู้ปกครองญี่ปุ่น หรือเทพอะมะเตะระสุในฐานะต้นราชตระกูลจักรพรรดิ

หลังจากใช้หนังสือเรียนโดยซิดหมีกดำไปได้ประมาณไม่ถึง 3 เดือน ก็มีการจัดทำหนังสือเรียนใหม่เสริมเป็นลักษณะคล้ายแผ่นพับ โดยมีเนื้อหาที่แก้ไขแล้วหรือนำสิ่งที่ควรกำจัดออกจากหนังสือเรียนออกแล้ว ในวันที่ 31 ธันวาคม 1945 มีประกาศระงับชั้นเรียนวิชาจริยธรรม ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น และภูมิศาสตร์ โดยมีคำสั่งให้เรียกเก็บหนังสือเรียนสามวิชานี้กลับคืนมาทำลาย และให้ผลิตหนังสือเรียนใหม่ หนังสือเรียนรุ่นก่อนสงครามล้วนแต่มีเนื้อหาส่งเสริมการทหารและอุดมการณ์รักชาติ เมื่อนำส่วนนี้ออกแล้ว หนังสือเรียนฉบับชั่วคราวจึงมีเนื้อหาเหลือเพียงนิดเดียว กระนั้นก็ต้องนำมาใช้เพื่อไม่ให้เกิดการเรียนการสอนหยุดชะงัก เดือนตุลาคม ค.ศ.1946 เมื่อญี่ปุ่นได้รับอนุญาตให้เปิดภาคเรียนได้อีกครั้ง ต้องจัดทำหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ใหม่อย่างเร่งด่วน อิเอนะเงะ ซะบุโร(家永三郎) และคณะได้จัดทำหนังสือเรียนสำหรับประถมศึกษาชื่อ “คุนิโนะอะยุมิ” (ความเป็นมาของประเทศ) (<にのあゆみ) โดยต้องนำเสนอประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นใหม่ ไม่ให้มีเรื่องของศาสนาชินโต จักรพรรดิ และการทหารมาเกี่ยวข้อง ในคณะทำงานมีเจ้าหน้าที่ของ GHQ เข้าร่วมด้วย เนื้อหาของหนังสือเรียนเล่มนี้คือเล่าความเป็นมาของมนุษยชาติ ยุคสมัยต่างๆ ในประวัติศาสตร์ เป็นการเรียนรู้เชิงโบราณคดี

นับเป็นการเปลี่ยนแปลงการสอนประวัติศาสตร์จากที่เคยมีมาอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากเดิมหนังสือเรียนประวัติศาสตร์สอนว่าประเทศญี่ปุ่นเกิดจากการสร้างเกาะโดยปวงเทพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรพรรดิ การปลูกฝังแนวคิด “ประเทศแห่งปวงเทพ” หรืออุดมการณ์รักชาติแบบเดิมถูกกำจัดออกจากการศึกษาสำหรับเด็ก

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเปรียบเทียบหนังสือเรียนแห่งชาติรุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 5 กับหลังสงครามซึ่งมีการเขียนหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ใหม่คือ “คุนิโนะอะยูมิ” ในหนังสือเรียนแห่งชาติรุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 6

ตาราง 4.3 เปรียบเทียบหนังสือเรียนประวัติศาสตร์รุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 5 กับครั้งที่ 6

Shotōka Kokushi I	Kuni no ayumi I
ดาบแห่งเทพ	สารบัญ
รายพระนามจักรพรรดิในอดีต	บทที่ 1 ยุคเริ่มต้นประเทศญี่ปุ่น
สารบัญ	- เริ่มต้นประวัติศาสตร์
บทที่ 1 ประเทศแห่งปวงเทพ	- อาณาจักรยะมะโตะ
- หุบเขาทะกะชิโฮะ	- การรับวัฒนธรรมจากแผ่นดินใหญ่
- ศาลเจ้าคะมิยะระ	บทที่ 2 ญี่ปุ่นที่เริ่มพัฒนา
- แม่น้ำอิซุสุงะวะ	- เจ้าชายโอมโตะกุ
บทที่ 2 พุ่งกว้างแห่งยะมะโตะ	- การปฏิรูปไทกะ
- ควันจากเตาไฟ	- เมืองเก่านาระ
- วัดโฮริวจิ	- ความสัมพันธ์กับคนต่างชาติ
- การเมืองทะอิกะ	บทที่ 3 สมัยของพระราชวังเฮอันเกียว
บทที่ 3 เมืองเก่านาระ	- เมืองหลวงเฮอัน
- ถนนใหญ่ในเมืองกับวัดโกะกุงุจิ	- ความรุ่งเรืองของตระกูลฟูจิวะระ
- เก็นโตมิกับผู้คุ้มกัน	- วัฒนธรรมที่สโตไลตระการตา
บทที่ 4 เกียวโตและต่างจังหวัด	- ความเป็นไปในต่างจังหวัด
- เฮอันเกียว	- การเริ่มต้นของนักรบ
- ดะชะอิฟู	บทที่ 4 การเมืองของนักรบ
- โฮโอดะ	- รัฐบาลทหารคะมะกุระ
บทที่ 5 นักรบคะมะกุระ	- สังคมและวัฒนธรรม
- ตระกูลมินะโมะโตะกับทะอิระ	บทที่ 5 จากคะมะกุระถึงมุโระมะชิ
- ประเพณีไล่ต้อนสัตว์ป่าที่ฟูจิ	- การเมืองเค็มบุ
- คะมิกะเสะ	- รัฐบาลมุโระมะชิ

บทที่ 6 ภูเขาโยะมิโนะ - การเมืองเค็มบุ - แสงสว่างไทกิ บทที่ 7 เส้นทางในทะเลสาบยะอะ - ตำหนักทองและตำหนักเงิน - เรือบะฮันเซ็นกับเรือนัมบังเซ็น - ประชาชนผู้ตื่นขึ้น ตารางแสดงปีสมัย	- เศรษฐกิจและวัฒนธรรม - จุดเริ่มต้นเพื่อก้าวสู่สมัยใหม่ บทที่ 6 อะทสุชิและโมะโมะยะมะ - การรวมประเทศเป็นหนึ่งเดียวกัน - วัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
--	---

หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ยุคก่อนสงครามเริ่มด้วยการสอนตำนานเทพก่อน โยงไปยังสถานะของประเทศญี่ปุ่นว่าเป็นประเทศแห่งปวงเทพด้วยแนวคิด “ฉินโกะกุ” (Shinkoku 神国) ประวัติศาสตร์ถูกเขียนโดยมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่หนังสือเรียน “คุนิโนะอะยุมิ” ใช้โครงร่างในการเล่าประวัติศาสตร์ตามหลักโบราณคดี และเล่าด้วยหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ไม่ได้นำเสนอความเรื่องราวเกี่ยวกับจักรพรรดิหรือตำนานเทพเลย

คะระซะวะ โทะมิตะโร (唐澤富太郎) กล่าวว่า “กว่าจะจัดพิมพ์ *คุนิโนะอะยุมิ* ได้ ต้องผ่านขั้นตอนการตรวจสอบมากมาย เมื่อออกหนังสือเรียนแล้วต้องรายงานอย่างเปิดเผยต่อสื่อมวลชนก่อนนำมาใช้ด้วย เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์จากทั้งฝ่ายชาตินิยมหัวรุนแรงและฝ่ายหัวก้าวหน้า เนื่องจากหนังสือเรียนเล่มนี้นับเป็นหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นหลังสงครามเล่มแรก ที่ออกโดยกระทรวงศึกษาธิการอย่างเป็นทางการ แน่ใจว่าจะส่งผลกระทบต่อทุกด้าน นอกจากนั้นลักษณะพิเศษของหนังสือเรียนเล่มนี้คือการไม่นำแนวคิดนิยมเฉพาะทางอย่างในอดีตมาเป็นแกนหลัก แต่สนับสนุนว่าแนวคิดจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางนั้นเป็นความผิดพลาด ต้องเลิกแก้ตัวให้กับแนวคิดนิยมทหารด้วย ดังนั้นเนื้อหาในหนังสือเรียนเล่มนี้จะไม่มีการนำเสนอแนวคิด *โคะกุตะอิ* (รวมชาติเป็นหนึ่งเดียว) และความเชื่อเกี่ยวกับประเทศแห่งปวงเทพซึ่งเป็นสิ่งที่อธิบายด้วยหลักวิทยาศาสตร์ไม่ได้”¹⁸³ เขายังกล่าวอีกว่า “นักประวัติศาสตร์ที่อ่านหนังสือเรียนนี้รู้สึกสิ้นหวัง ตำนานเทพถูกเปลี่ยนเป็นศาสตร์ทางโบราณคดี เหตุการณ์แมนจูเรียถูกเปลี่ยนเป็นทางรถไฟถูกระเบิด ภาษาที่ใช้ก็เหมือนแปลมาจากภาษาอื่น”¹⁸⁴ การจัดพิมพ์ *คุนิโนะอะยุมิ* ในฐานะหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ในยุคที่ญี่ปุ่นอยู่ภายใต้การยึดครองของสหรัฐฯ และมีฐานะเป็นผู้แพ้ นับเป็นความท้าทายของวงการการศึกษา หนังสือเรียนรูปแบบใหม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์เพราะเป็นการ

¹⁸³ 唐澤富太郎 (1956) 『教科書の歴史』 創文社、pp.627-628.

¹⁸⁴ Ibid. p.629.

เปลี่ยนแปลงการสอนประวัติศาสตร์แบบพลิกจากหน้ามือเป็นหลังมือ รื้อระบบรักชาติแบบรุนแรง แนวคิดอุทิศตัวเพื่อจักรพรรดิและชาติ ศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามวิถีดั้งเดิม เปลี่ยนเป็นระบบการเรียนการสอนยุคใหม่ที่ยึดหลักความจริงทางวิทยาศาสตร์และโบราณคดี และในขณะเดียวกันก็ ปลุกฝังความปรองดองและเป็นมิตรของมนุษย์ร่วมโลกเดียวกัน สิทธิและความเท่าเทียมทางสังคม ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย อีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นการสร้างประวัติศาสตร์ใหม่ของญี่ปุ่น โดยเฉพาะการใช้การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่แตกต่างจากสมัยก่อนสงครามอย่างสิ้นเชิง

ค.ศ.1947 การศึกษาใหม่หลังสงครามเริ่มจากการวิจารณ์ว่าการศึกษาดั้งเดิมคือใช้อุดมการณ์ชาตินิยม ครูผู้สอนต้องคิดหาวิธีสอนและหาสื่อการสอนเอง หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นถูกพิมพ์ใหม่ รวม 15 เล่ม คือป.1-3 มีชั้นปีละ 2 เล่ม ป.4-6 มีชั้นปีละ 3 เล่ม พิมพ์อย่างเรียบง่ายไม่ได้คุณภาพนัก ชั้นป.1 เริ่มต้นด้วยข้อความว่า “ทุกคนเป็นเด็กดี” (みんないいこ) หนังสือเรียนที่ต้องเร่งจัดทำในขณะนั้นไม่ทั่วถึง บางบ้านผู้ปกครองต้องเขียนเป็นลายมือให้เป็นหนังสือเรียนของบุตรหลาน นับว่าหนังสือเรียนมีส่วนสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้แน่นแฟ้นขึ้นในภาวะหดหู่หลังสงคราม

おはなをかざる みんないいこ
 きれいなことば みんないいこ
 なかよしこよし みんないいこ
 ประดับดอกไม้ ทุกคนเป็นเด็กดี
 คำพูดไพเราะ ทุกคนเป็นเด็กดี
 เป็นมิตรและสามัคคีกัน ทุกคนเป็นเด็กดี

“โคะกุโงะ” หน้า 4-5 (『こくご』4-5頁)

ข้อความนี้ใส่ทำนองไว้ให้เด็กเข้าเรียนใหม่ร้องเป็นการเริ่มต้นชีวิตในโรงเรียน ระบบโรงเรียนแบบแบ่งชั้นเปลี่ยนเป็นระบบโรงเรียนที่ทันสมัย การศึกษาที่ปลุกฝังแนวคิดให้เด็กก้าวกับไม่ใช่คนก็เปลี่ยนเป็นแบบใหม่ ที่เน้นความสำคัญของสันติภาพและประชาธิปไตย เพลงนี้เป็นเหมือนสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นระบบการศึกษาใหม่หลังสงคราม

หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นหรือที่เรียกว่า “โคะกุโงะ” ในรุ่นการพิมพ์โดยรัฐบาลในค.ศ.1947 นี้ เรียกได้ว่าเป็นหนังสือเรียนแห่งชาติ (โคะกุเตะอิ) รุ่นการปรับปรุงครั้งที่ 6 เริ่มการศึกษาภาคบังคับเป็นป.1-6 และม.1-3 นอกจากจะไม่นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดรักชาติ (愛国心) และจักรพรรดิแล้ว ยังมีเนื้อหาขัดแย้งกับหนังสือเรียนก่อนสงครามหลายส่วน มีความตอนหนึ่งมี

เนื้อหาวิจารณ์และสำนึกผิดเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับญี่ปุ่นในสมัยสงคราม จากเรื่อง “แสงแห่งดวงดาว” (星の光) เขียนโดยยะมะโมะโตะ ยูโซะ (Yamamoto Yuzō 山本有三 1887-1974)¹⁸⁵

“ดูเหมือนว่าชาวญี่ปุ่นไม่ค่อยคุ้นชินกับดวงดาวมาตั้งแต่โบราณแล้ว ที่ญี่ปุ่นจึงไม่นิยมเล่าเรื่องเกี่ยวกับดาว ภาพของญี่ปุ่นคือเป็นประเทศที่ดี มีดอกไม้บ้านสวยงามอยู่ตลอดเวลา หลายคนจึงไม่คิดจะแหงนมองดอกไม้บนฟ้า ฉันคิดว่าหากคนเราจะเห็นแต่เรื่องราวรอบตัวเท่านั้น น่าเศร้ามากที่ใจไม่กว้างพอจะใส่ใจในสิ่งที่อยู่ไกลตัว หรือสิ่งที่ยิ่งใหญ่บ้าง เพราะอาศัยอยู่ในประเทศเกาะ ทำให้จิตใจพลอยเล็กลงแคบไปด้วยหรือเรื่องในอดีตอาจต้องพักเอาไว้ก่อน ตั้งแต่นี้ต่อไปต้องทำให้พร้อมรับมากที่สุด การคิดแต่อะไรอะไรก็ญี่ปุ่น รวากับญี่ปุ่นเท่านั้นที่เป็นประเทศพิเศษสุด แล้วลืมนึกถึงโลกกว้างนั้นไม่ดีเลย การมีความคิดคับแคบแบบนี้จะทำให้ไม่มีที่ยืนบนโลกนี้ นักเรียนทุกคนเป็นบุคคลสำคัญสำหรับญี่ปุ่นในต่อไปนี้ ความคิดจากแต่ละคนอาจส่งผลต่อญี่ปุ่นทั้งด้านดีและไม่ดีก็ได้ หากทำให้สายตาที่ทุกคนใช้มองสรรพสิ่ง และความสามารถในการคิดที่มีต่อเรื่องราวต่างๆ ให้ออกกว้างไว้ ญี่ปุ่นก็จะกลายเป็นประเทศที่สง่างามน่าชื่นชมได้อย่างที่จะไม่เชื่อสายตาตนเองเลย”

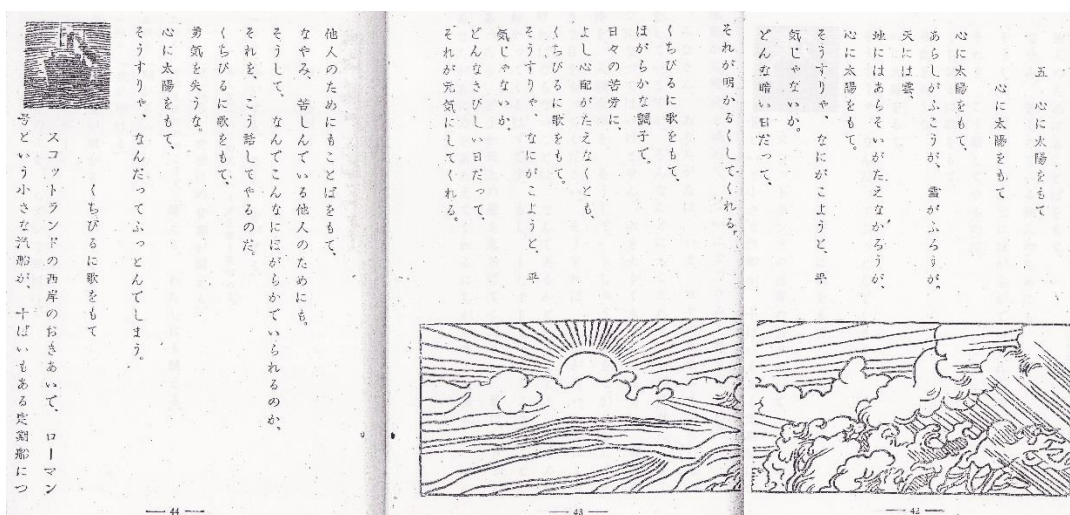
“แสงแห่งดวงดาว” หนังสือเรียน โคะกุโงะ ป.6 หน้า 29-31

「星の光」『国語』第六学年中 29-31 頁

ยะมะโมะโตะโยโซะนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับดวงดาวและการไม่เคยสนใจดวงดาวของคนญี่ปุ่นมาผูกโยงกับแนวคิดที่คับแคบของคนญี่ปุ่นก่อนสงครามยุติ ความสำนึกว่าการปลุกฝังความเชื่อว่าเป็นประเทศพิเศษที่ไม่เหมือนที่ใดในโลก ดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนยุคก่อนสงครามเป็นสิ่งผิด ยังแสดงความคาดหวังว่าต้องการให้คนญี่ปุ่นรุ่นใหม่มีสายตากว้างไกล มองให้โลกให้ออกกว้างกว่าที่จะเห็นแต่ประเทศของตนเท่านั้น เพื่อพัฒนาและฟื้นฟูญี่ปุ่นต่อไปในอนาคต

¹⁸⁵ Yamamoto Yuzō 山本有三 นักเขียน นักการเมือง เริ่มเขียนนวนิยายตั้งแต่สมัยไทโช เคยได้รับแต่งตั้งเป็นวุฒิสมาชิก เคยร่วมรณรงค์ด้านสังคมนิยมจนถูกสงสัยว่ามีความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์ และถูกกดดันจากฝ่ายทหารในช่วงระหว่างสงคราม หลังสงครามเป็นนักคิดและรณรงค์ด้านการศึกษา ได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกรัฐสภาสมัยแรกหลังสงคราม ยังสร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่องจนได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้านผู้ส่งเสริมวัฒนธรรมในปี 1947

ตัวอย่างบางตอนในหนังสือเรียนหลังสงครามที่เป็นที่จดจำคือ “ขอให้มียดวงอาทิตย์ในหัวใจ” เป็นเพลงที่เด็กๆ ชอบร้อง ด้วยความรู้สึกเหมือนได้รับการช่วยเหลืออบอุ้มจากสังคม ในยามที่ตกอยู่ในบรรยากาศมืดมิดเพราะความสิ้นหวังและหดหู่¹⁸⁶

บทที่ 5 “ขอให้มียดวงอาทิตย์ในหัวใจ” (心に太陽をもて)

ขอให้มียดวงอาทิตย์อยู่ในหัวใจ
 แม้ว่าจะมีพายุโหม ทิมะกระหน่ำ
 บนฟ้าจะมีเมฆ
 บนดินจะมีแต่สงครามไม่จบสิ้น
 ขอให้มียดวงอาทิตย์อยู่ในหัวใจ
 หากเป็นดั่งนั้นแล้วไซ้ ไม่ว่าจะมียสิ่งใดมาเยือน เราก็ไม่หวั่นไหว
 ไม่ว่าจะมียวันคืนอันมืดมิด
 มันจะเป็นแสงสว่างให้เรา

จงมีเพลงอยู่บนริมฝีปาก
 ท่วงทำนองอ่อนโยน
 เพื่อให้ทุกวันอันเต็มไปด้วยความทุกข์
 ความกังวลไม่มีที่สิ้นสุด

¹⁸⁶ 唐澤富太郎 (1982) 「明治百年 教科書のうつりかわり」 『教育読本 教科書』 河出書房新社、pp.236-237.

หากเรามีเพลงอยู่บนริมฝีปาก
ไม่ว่าสิ่งใดจะมาเยือน เราก็ไม่หวั่นไหว
ไม่ว่าจะเป็นวันที่โดดเดี่ยวเพียงใด
มันจะเป็นกำลังใจให้เรา

จงมีคำพูดเพื่อผู้คนที่ทั้งหลาย
เพื่อผู้คนที่กังวลและทรมานอยู่
เหตุใดจึงมีชีวิตอย่างสงบได้เช่นนี้
จงบอกพวกเขาเสีย
ขอให้เรามีเพลงอยู่บนริมฝีปาก
อย่าละทิ้งความเข้มแข็ง
ขอให้มีความอดทนในหัวใจ
หากเป็นเช่นนั้นแล้วไซ้ไร ไม่ว่าสิ่งใดก็ปลิวหายไป
จงมีเพลงอยู่บนริมฝีปาก

หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่น ป.5 “โคะกุโงะ” 『国語』 第五学年用

หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นสำหรับเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 รุ่นระหว่างสงครามนั้นเคยนำตำนานเทพโดยเฉพาะตอนที่เกี่ยวกับสุริยเทพีอะมะเตะระสุมาบรรจุ โดยยกย่องให้นางเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่เพื่อสร้างศรัทธาที่มีต่อจักรพรรดิในฐานะทายาทของนาง ผู้คนยอมพลีชีพเพื่อชาติซึ่งมีจักรพรรดิเป็นองค์ประมุขและศูนย์รวมจิตใจ เมื่อสงครามสิ้นสุด การนำเสนอจักรพรรดิและสุริยเทพีถูกกำจัดออกจากหนังสือเรียน แต่จากบทกวีที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่ามีการระบุคำว่า “ดวงอาทิตย์” และสนับสนุนให้ “ยึดมั่นไว้ในจิตใจ” นั้นหมายถึงการปลดอบขวิญญูเยาวชนให้เข้มแข็งและผ่านช่วงเวลาอันเลวร้ายนี้ไป โดยมีศรัทธาต่อสิ่งเดิมที่เคยมีศรัทธา นั่นคือปวงเทพผู้คุ้มครองประเทศญี่ปุ่น คำว่า “จงมีเพลงอยู่บนริมฝีปาก” คือการมองโลกในแง่ดีและใช้คำพูดปลอบประโลมจิตใจตนเองและผู้อื่น “เพลง” ดังกล่าวอาจหมายถึงบทกวีนี้ การท่องไว้เสมอด้วยความยึดมั่นในศรัทธาต่อดวงอาทิตย์ คืออุดมการณ์ที่หนังสือเรียนถูกนำมาใช้เพื่อปลูกฝังให้เด็กๆ เข้มแข็งและไม่หวั่นไหวต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่สหรัฐอเมริกาเข้ามาควบคุม

จริงอยู่ที่ตำนานเทพถูกนำมาใช้เพื่อสร้างภาพอันน่ายกย่องของจักรพรรดิ แต่ในขณะเดียวกัน การสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันทางวัฒนธรรมก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เด็กๆ ชาวญี่ปุ่นรู้สึกผูกพันและใช้เทพและความเป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่นเป็นที่ยึดเหนี่ยว บทเรียนที่เด็กๆ

อ่านซ้ำแล้วซ้ำเล่าทำให้มีความรู้สึกร่วมกันว่าตนเป็นชาวญี่ปุ่น ที่ศรัทธาในปวงเทพ ความยิ่งใหญ่ของเทพอะมะเตะระสุที่นำเสนออาจไม่มีความหมายลึกซึ้งเท่ากับการสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จากการใช้คำพหูพจน์ของเทพอะมะเตะระสุเป็นศูนย์กลางอำนาจทุกอย่างในหนังสือเรียนสมัยการปรับปรุงครั้งที่ 4-5 เปลี่ยนเป็นการใช้สัญลักษณ์ถึงดวงอาทิตย์ในสมัยหลังสงครามแฝงความหมายของกำลังใจในการต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆในชีวิต ในช่วงที่ญี่ปุ่นต้องผ่านประสบการณ์ขมขื่นในฐานะผู้แพ้สงคราม

4.1.2 กระแสต่อต้านตำนานเทพใน โคะจิกิ

ในช่วงสงครามเป็นความจริงที่ไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใดต่อต้านการใช้อำนาจบริหารประเทศของรัฐบาลที่นำไปสู่สงครามเลย หากเปรียบเทียบกับขบวนการใต้ดินที่มีการแจกเอกสารหรือออกหนังสือต่อต้านระบบฟาสซิสต์ในเยอรมันและอิตาลี หรือการประท้วงเรียกร้องการปฏิรูปประเทศในยุโรปหรือฝรั่งเศสแล้ว สถานการณ์ในญี่ปุ่นแตกต่างออกไป ซึ่งกลายเป็นปัญหาสำคัญในประวัติแนวคิดของชาวญี่ปุ่น การไม่มีหน่วยงานที่ประจักษ์หน้าต่อต้านรัฐบาลนี้ ทำให้การต่อต้านสงครามกระทำเป็นรายบุคคล เช่นนักข่าวหรือนักวิชาการที่ลงตีพิมพ์บทความในนิตยสารหรือหนังสือพิมพ์ นักเขียนที่มีความคิดไม่เห็นด้วยกับการเข้าร่วมสงครามถูกกดดันจากรัฐบาล ผู้ไม่ให้ความร่วมมือกับรัฐถูกสายตาคบข้างมองว่าเป็นผู้ไม่จงรักภักดีต่อจักรพรรดิ หรือถูกประณามว่าเป็น “พวกไม่ใช่พลเมือง” (hikokumin 非国民) แม้จะมีผู้ไม่เห็นด้วยอยู่ไม่น้อยแต่ส่วนใหญ่ผู้คนจะไม่กล้าออกตัวว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐหรือไม่เคารพจักรพรรดิ

นายความชื่อมะซะกิ ฮิโระมิ (正木 ひろし 1896-1975) ออกนิตยสารรายเดือนเป็นส่วนตัวชื่อ “ซิกะกิโยะริ” (「近きより」 1937-1949) แสดงความเห็นต่อต้านสงครามมาตลอด แม้บางครั้งจะถูกรัฐบาลสั่งระงับการตีพิมพ์ด้วยบทความบางชิ้น หลังสงครามเขายังทำหน้าที่ในศาลหลายคดีที่เป็นที่เลื่องลือในประวัติศาสตร์ถึงความยุติธรรมและการตอบโต้อำนาจรัฐในการตัดสินคดีที่ไม่เป็นธรรมต่างๆ เนื้อหาที่ปรากฏในนิตยสารช่วงสงครามมีความตอนหนึ่งกล่าวว่า “การเรียกญี่ปุ่นว่าเป็นประเทศแห่งปวงเทพ (神国) นั้น คือการทำความเข้าใจโดยพื้นฐานว่าประชาชนแต่ละคนเป็นบุตรหลานของเทพ (神の子) เป็นการให้เทพอ้างในการปกครองพลเมืองและทำให้พลเมืองหรือเทพด้วยกันนั้น เคารพนับถือปวงเทพ จึงเกิดอุดมการณ์ความเชื่อในประเทศแห่งปวงเทพ” “สภาพที่ประชาชนไม่หัวเราะ ไม่โกรธ และเอาแต่นิ่งเงียบเป็นภาวะที่น่ากลัว เพราะเป็นเพราะประชาชนเกรงใจอยู่ ความเกรงใจเกิดจากหลักจิตวิทยาว่าไม่มีความรู้สึกถึงประเทศของตัวเองว่าเป็นประเทศของตน คือการปิดกั้นว่าตนอยู่ในการควบคุมโดยคนในต่าง

เผ่าพันธุ์”¹⁸⁷ ความคิดเห็นเชิงการตั้งคำถามให้ผู้คนตระหนักว่าตนถูกควบคุมและชักนำไปในทางที่ผิดโดยอำนาจรัฐ เป็นกระแสแรกๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างสงคราม มีอิทธิพลต่อการต่อต้านสงครามในยุคต่อมา

แนวคิดเรื่องการพลีชีพเพื่อชาติที่แพร่หลายในช่วงท้ายของสงคราม ทั้งฝูงบินประจัญบาน “ทกโกตะอิ” (特攻隊) ที่เรียกกันว่า “พายุแห่งเทพ-คะมิกะเซะ” (神風) หรือเรือดำน้ำฟุจุนคะอิเต็น(回天) เป็นการอาสาพลีชีพของบรรดาเด็กหนุ่มผู้กล้าหาญ ยุทธการอันน่าทึ่งในสายตาชาวต่างชาตินี้นำมาซึ่งความสูญเสียอย่างน่าอนาถ กล่าวกันว่าเด็กหนุ่มจำนวนกว่า 4000 คนต้องสละชีวิตตัวเองด้วยการบินฟุจุนคะอิ ผู้ที่รอดชีวิตหรือหนีทหารถูกมองว่าเป็นพวกไม่รักชาติ ถูกเหยียดหยามประหนึ่งเป็นนักโทษประหาร สังคมญี่ปุ่นในยุคระหว่างสงครามมีบรรยากาศของการสร้างแนวคิด “ความตายอันงดงาม” คือ การตายเพื่อชาติ ยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า “ฮงโตะเก็ตเซ็น” (本土決戦) ที่รัฐบาลนำมาเป็นสโลแกนช่วงท้ายของสงครามเพื่อปลุกใจให้ประชาชนสู้จนตาย ไม่เหลือชีวิตแม้แต่คนเดียวทั้งหมู่เกาะ ทำให้ประชาชนคนธรรมดาไม่นอยยอมพลีชีพ เกิดความสูญเสียเพิ่มขึ้นมากมายนอกเหนือจากที่ทหารญี่ปุ่นออกไปรบในต่างประเทศ ชาวลือผิดๆ ที่ว่าหากถูกทหารอเมริกาจับเป็นเชลยจะถูกทำทารุณเหมือนตายทั้งเป็น ทำให้ชาวบ้านในสถานที่ที่ทหารสัมพันธมิตรยกพลขึ้นบก ทั้งผู้หญิงและเด็กชิงฆ่าตัวตายหรือปลิดชีพคนในครอบครัวตนเสียก่อนถูกจับ แต่ความจริงคือทหารอเมริกามีความเป็นมิตร และการยึดครองโดย GHQ ช่วยให้คนญี่ปุ่นดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างไม่ขัดสนอดหยากเหมือนครั้งสงคราม ภาพลักษณ์ของสหรัฐฯ เปลี่ยนจากศัตรูเป็นวีรบุรุษผู้ยุติสงคราม มุมมองเกี่ยวกับคำว่า “คะมิ”(神) หรือปวงเทพทั้งหลายจึงเปลี่ยนแปลงจากชาวเป็นดำ เช่นเดียวกับความเลื่อมใสศรัทธาที่ประชาชนเคยมีต่อจักรพรรดิหรือนโยบายของรัฐบาลในสมัยก่อนและระหว่างสงคราม กลายเป็นการปฏิเสธแนวคิดเดิมอย่างสิ้นเชิง

จากการนำ โคะจิกิ มาใช้ในรูปแบบของตำนานเทพที่โยงไปยังแนวคิด *มินโกะกุ* หรือประเทศแห่งปวงเทพ สมัยก่อนสงครามนั้นนอกจากตำนานเทพจะมีอยู่ในหนังสือเรียนแล้ว เด็กๆ ยังได้รับการบอกเล่าและปลูกฝังเรื่องของตำนานเทพจากการประกอบพิธีทางศาสนาชินโต การไปนมัสการศาลเจ้า ทำให้มีความศรัทธาและยึดถือปวงเทพทั้งหลายเป็นหลักประจำใจ แต่เมื่อสงครามยุติ การศึกษาถูกปฏิรูปใหม่ทั้งหมด นโยบายปลุกใจเยาวชนและความเชื่อเดิมกลายเป็นสิ่งต้องห้าม หรือสิ่งที่ควรนำไปใช้อย่างระมัดระวัง ดังที่ปรากฏในการขีดฆ่าเนื้อหาในหนังสือเรียนด้วยหมึกดำ หลังการยึดครองก็มีความเคลื่อนไหวของแนวคิดฝ่ายซ้ายหรือสังคมนิยม สหภาพ

¹⁸⁷ 荒瀬豊(1971)「正木ひろし 近きより」『近代日本思想史の基礎知識』,有斐閣, p.466.

แรงงานและบุคคลากรการศึกษา ที่ต่อต้านสงครามและแนวคิดในสมัยระหว่างสงคราม ทำให้ โคะจิกิ หรือตำนานเทพลบลือนไป ไม่เพียงแต่ในหนังสือเรียนเท่านั้น แต่ในวงการสื่อสารมวลชน สังคมยุคหลังสงครามก็ไม่นำมาเอ่ยถึงอีก แม้ว่าหลังการยึดครองไม่นานจะมีกลุ่มผู้ที่ได้รับการศึกษารุ่นก่อนสงครามพยายามให้ความสำคัญต่อตำนานเทพ แต่กลายเป็นบุคคลรุ่นเก่าที่ไม่ได้รับการยอมรับจากคนรุ่นที่เติบโตด้วยระบบการศึกษาหลังสงคราม

4.2 ยุคแห่งการปลดแอก (1950-1960)

ญี่ปุ่นในฐานะผู้แพ้สงครามต้องเร่งฟื้นฟูประเทศ รัฐบาลญี่ปุ่นต้องอาศัยความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ แม้ว่าจักรพรรดิและพระราชวงศ์จะถูกวิจารณ์ว่าเป็นผู้นำประเทศเข้าสู่สงคราม แต่ยังคงมีความสำคัญในฐานะแหล่งรวมจิตใจของประชาชน เมื่อระบบการศึกษาเปลี่ยนใหม่ หนังสือเรียนทุกวิชาเปลี่ยนเป็นการออกและควบคุมโดยองค์การภาคเอกชน จึงมีความหลากหลายมากขึ้น

หลังจากการยึดครองของสหรัฐอเมริกา GHQ ถูกยุบไป ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศเอกราช หลังค.ศ. 1951 ญี่ปุ่นมีนโยบายบริหารประเทศแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางแทนการกระจายอำนาจแบบที่GHQ เคยเริ่มไว้ มีกรมการการศึกษาจากการแต่งตั้ง รัฐมอบอำนาจคืนให้กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเกี่ยวกับหลักสูตรและหนังสือเรียน ค.ศ.1958 มีการจัดหลักสูตรการศึกษาขั้นประถมและมัธยมให้เป็นระบบเดียวกัน ค.ศ.1959 นำวิชาจริยธรรมเข้ามาอยู่ในแผนการเรียนได้ใหม่หลังจาก GHQ เคยสั่งห้าม

มุมมองที่หลากหลายที่ชาวญี่ปุ่นมีต่อสงครามสะท้อนผ่านงานเขียนในช่วงหลังการยึดครองของสหรัฐอเมริกา กล่าวได้ว่าทั้งบุคคลทั่วไป และในวงการวรรณกรรม สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ล้วนมีเสรีภาพในการนำเสนอแนวคิด หรือแสดงออกถึงความคิดเห็นได้ จึงมีการทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสงคราม ความเป็นมาของการเกิดสงคราม นักวิชาการมีโอกาสเผยแพร่ผลงานที่เกิดจากการสังสมความรู้และประสบการณ์ของพวกเขาอย่างอิสระ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับช่วงสงครามที่ถูกรัฐบาลและผู้นำทหารของญี่ปุ่นกดตัน หรือช่วงที่ถูกควบคุมการนำเสนอโดยผู้ยึดครองคือ GHQ แล้ว งานวิจัยได้รับการเผยแพร่เป็นจำนวนมากและมีความหลากหลาย ด้วยเหตุนี้ทำให้เกิดมิติใหม่ของวงการวรรณกรรมและสื่อมวลชนซึ่งนำไปสู่ก้าวใหม่แห่งสังคมญี่ปุ่นยุคหลังสงคราม

ค.ศ.1955 หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงได้ 10 ปี โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของซุซูกิ มิเอะกิชิ ถูกนำมาพิมพ์ใหม่ หลังจากโคะจิกิ ถูกตัดทิ้งจากหนังสือเรียนและถูกละเลยพร้อมกับศรัทธาว่าจักรพรรดิเป็นสมมติเทพ ตำนานเทพญี่ปุ่นใน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของมิเอะกิชิคือตัวบทที่ถักสานความเป็น โคะจิกิ ดั้งเดิม กับมุมมองของนักเขียนผู้ประกาศอย่างชัดเจนว่าเขามุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรม “เพื่อเด็ก” ขณะที่วิพากษ์วิจารณ์ตอบโต้การใช้ตำนานเทพเพื่อประโยชน์ทางการเมืองในสมัยสงคราม

หลังจากการริเริ่มนำ โคะจิกิ มาสร้างสรรค์เป็นผลงานวรรณกรรม “เพื่อเด็ก” โดยมี โคะจิกิโมะโนะงะตะริ จำนวนของซุซูกิ มิเอะกิชิเป็นต้นแบบ การอ่าน โคะจิกิ ในฐานะวรรณกรรมสำหรับเด็กถูกรื้อฟื้นขึ้นอีกครั้ง นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กหลายคนได้นำ โคะจิกิ มาเขียนใหม่ให้อ่านง่ายขึ้น ผู้วิจัยจะศึกษาฉบับที่ได้รับยกย่องให้เป็นวรรณกรรมเยาวชนอันทรงคุณค่า เหมาะกับการเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาประกอบการเรียนของเด็ก โดยวิเคราะห์จากฉบับที่มีเขียนโดยนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก ซึ่งได้แก่จำนวนของมิเอะกิชิและจำนวนของฟูกุโนะงะ ทะกะเอะอิโกะ (福永武彦 1957) ทะกะโนะ มะซะมิ (高野正巳 1965)

4.2.1 การฟื้นฟูสภาพสังคม

การแพ้สงครามทำให้ญี่ปุ่นตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทั้งการถูกทิ้งระเบิดโดยกองกำลังสัมพันธมิตร บ้านเมืองกลายเป็นซากปรักหักพัง อุตสาหกรรมที่เคยผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ถูกระงับ การผลิตตกต่ำ ข้าวของเครื่องใช้และอาหารขาดแคลน แม้สงครามจะสิ้นสุดลงแล้วแต่ก็มีผู้คนล้มตายมากมายด้วยสาเหตุคือขาดอาหาร แต่เมื่อสหรัฐเข้าร่วมในสงครามเกาหลี สหรัฐต้องสั่งซื้ออาวุธ รวมทั้งสินค้าอุปโภคบริโภคจากญี่ปุ่นจำนวนมาก ทำให้อุตสาหกรรมการผลิตของญี่ปุ่นเข้มแข็งขึ้น สามารถฟื้นฟูเศรษฐกิจขึ้นมาได้อย่างรวดเร็ว

สังคมตั้งแต่สงครามยุติถึงค.ศ.1960 เป็นช่วงที่มีกระแสทางการเมืองเกิดขึ้นมากมาย การยึดครองของสหรัฐและการบริหารประเทศแบบใหม่ เปิดกว้างให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพทางความคิด เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อรณรงค์ทางการเมือง หรือเพื่อแสดงความคิดเห็น

ปลายทศวรรษ 1950 เศรษฐกิจฟื้นฟูอย่างรวดเร็ว มีคำเรียกภาวะเศรษฐกิจค.ศ. 1955 ว่า “เศรษฐกิจผลิตจำนวนมาก ซูเรียวเกะอิกิ” (数量景气 quantitative boom) ค.ศ. 1956-1957 ว่า “เศรษฐกิจจิมมู จิมมูเกะอิกิ” (神武景气) คือกล่าวกันว่าภาวะเศรษฐกิจดีที่สุดนับแต่จักรพรรดิจิมมูขึ้นครองราชย์ คือ 660 ปีก่อนคริสตศักราช จากการค้าและอุตสาหกรรมที่มีต่อสหรัฐฯ พัฒนาในช่วงสงครามเกาหลี (1950-1953) ถึงกับมีประกาศในบันทึกเศรษฐกิจว่า “ไม่ใช่ภาวะหลัง

สงครามอีกต่อไปแล้ว” (もはや「戦後」ではない”no longer be termed postwar”, 経済白書 1956) มีคำกล่าวยอดฮิตที่แสดงถึงระบอบบริโภคนิยมคือ การเรียกตู้เย็น เครื่องซักผ้า และ โทรทัศน์ขาวดำว่า “สามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชั้นฉุโนะจินงิ”(三種の神器) ค.ศ. 1959-1961 เรียกภาวะ เศรษฐกิจว่า “เศรษฐกิจอิวะโตะ” (岩戸景气) เป็นช่วงที่เศรษฐกิจดียิ่งกว่าช่วงเศรษฐกิจจิมมู ชน ชั้นทำงานที่มีรายได้ดีมีจำนวนมากและมีการบริโภคสูง ความเป็นอยู่ของผู้คนแตกต่างจากสมัย สงครามยุคไม่นานอย่างสิ้นเชิง อุตสาหกรรมและบริการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ช่วงนี้นับว่า ญี่ปุ่นก้าวเข้าสู่สมัยแห่งเศรษฐกิจเจริญแบบประเทศพัฒนาแล้ว ประกอบกับการเป็นเจ้าภาพ จัดการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก (1964) ทำให้กลายเป็นประเทศแข็งแกร่งอย่างไม่เคยเป็นมา สงครามกลายเป็นอดีตอันยาวไกลไปเสียแล้ว ชื่อเรียกต่างๆ เหล่านี้นำมาจากตำนานเทพ ไม่ว่าจะ เป็นจักรพรรดิจิมมู(神武天皇) จักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่นตามตำนานเทพ อิวะโตะซึ่ง หมายถึงตำนานเทพตอนที่เทพอะมะเตะระซุหลบเข้าถ้ำอิวะโตะ ทำให้ปวงเทพต้องประกอบพิธี เชิญนางออกจากถ้ำ หรือคำเรียกสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (三種の神器) ซึ่งเป็นคำเรียกดาบ กระบอก และ ลูกแก้วมะงะตะมะ ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในการสืบทอดเชื้อสายจากเทพผู้จักรพรรดิ และนับเป็น เครื่องราชย์สัญลักษณ์แทนอำนาจของจักรพรรดิด้วย การใช้ชื่อเรียกที่อ้างอิงจากตำนานเทพ อาจ เป็นการสื่อให้เห็นว่าญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยของการเปลี่ยนแปลง เมื่อตำนานเทพเป็นสัญลักษณ์ที่ เชื่อมโยงกับแนวคิดสมัยสงคราม การนิยามสัญลักษณ์เหล่านี้ใหม่เป็นการแสดงก้าวใหม่ของ ประเทศ ว่าญี่ปุ่นผ่านภาวะบอบช้ำจากสงครามมาแล้วและกำลังเริ่มต้นใหม่

4.2.2 หนังสือเรียนปรับปรุงใหม่หลังสงคราม

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าสิ่งที่มีอิทธิพลต่อเนื้อหาในหนังสือเรียนก่อนและระหว่างสงครามอย่างมากนอกจากนโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาลแล้ว คือบัญญัติการศึกษา *เคียวอิกุโชกุโงะ* (教育勅語) ซึ่งมีเนื้อหาให้เคารพยกย่องจักรพรรดิไว้สูงสุด ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงกฎและ ระเบียบต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ค.ศ.1946 *เคียวอิกุโชกุโงะ* จึงถูกยกเลิก อย่างเป็นทางการในค.ศ.1948

ความเปลี่ยนแปลงของนโยบายทางการศึกษาในช่วงทศวรรษ 1950 อยู่ในภาวะความ กดดันจากสังคม ซึ่งมีความเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน กระแสต่อต้านนโยบายที่สหรัฐหรือ GHQ ปูแนวทางไว้ และความเคลื่อนไหวของนักวิชาการและปัญญาชน กลุ่มผู้สนับสนุนแนวคิด สังคมนิยม การพัฒนาอุตสาหกรรมที่ฟื้นฟูหลังสงครามและเจริญก้าวหน้าต่อเนื่อง การโยกย้าย

จำนวนประชากรภาคเกษตรเข้าสู่ตัวเมือง อัตราการเข้าโรงเรียนสูงขึ้นสม่ำเสมอตั้งแต่ยุค 50 ในขณะที่เดียวกันก็เกิดค่านิยมว่าการศึกษาสูงคือเงินในในการสร้างฐานะทางสังคม

หนังสือเรียนยังคงเป็นเครื่องมือที่รัฐใช้เพื่อสร้างแนวคิดที่เป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ อย่างไรก็ตาม *โคะจิกิ* ตำนานเทพ หรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาชินโตและจักรพรรดิในอดีต ไม่ได้ปรากฏในหนังสือเรียนสำหรับเด็กประถมศึกษาอีกต่อไป สืบเนื่องจากการควบคุมหนังสือเรียนสมัยที่สหรัฐอเมริกายึดครอง (1945-1952) เนื้อหาการสอนว่าประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นเริ่มจากตำนานเทพที่ถูกกำจัดออก ไม่ได้ถูกนำกลับมาบรรจุในหนังสือเรียน

หากเปรียบเทียบกับหนังสือเรียนยุคที่เพิ่งเป็นอิสระจากการยึดครองของสหรัฐฯ ใหม่ๆ แล้ว ระบบการออกหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชน ภายใต้นโยบายการศึกษาของรัฐ เริ่มเข้าที่เข้าทางตั้งแต่ค.ศ. 1951 สำนักพิมพ์ที่ได้รับคัดเลือกให้ออกหนังสือเรียนได้ อาทิ Futaba, Nihonshoseki, Gakkōtoshō, Tokyo shoseki, Mitsumuratoshō เริ่มผลิตหนังสือเรียนครบทุกชั้นเรียน กฎหมายการศึกษาในโรงเรียน (学校教育法) มาตราที่ 34 กำหนดไว้ว่า “ในโรงเรียนประถมศึกษาต้องใช้หนังสือเรียนที่ผ่านการพิจารณาจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการแล้ว หรือหนังสือเรียนที่ระบุลิขสิทธิ์ว่าออกโดยกระทรวงศึกษาธิการ” สำนักพิมพ์ทั้งห้าแห่งนี้วัตถุประสงค์ของการออกหนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นที่คล้ายคลึงกัน คือ เน้นการเรียนรู้พื้นฐานเป็นหลัก โดยเฉพาะเสริมสร้างความสามารถในการอ่านและทำความเข้าใจ สามารถใช้การอ่านให้เป็นประโยชน์โดยไม่ใช่เพียงเพื่อรู้ภาษาเท่านั้น นอกจากนี้ยังสอดแทรกเรื่องอ่านที่เสริมความเข้าใจในวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือวรรณคดีโบราณเพื่อให้นักเรียนได้รู้สึกคุ้นเคยกับเรื่องเล่าในอดีตและได้รับความบันเทิงจากการอ่าน เรื่องเล่าจากตำนานเทพใน *โคะจิกิ* ที่เคยมีปรากฏในหนังสือเรียนหลังสงครามจนถึงยุคค.ศ. ที่ 21 นั้น มีเพียงเรื่อง “งูยักษ์แปดหัว” (やまたのおろち) ในหนังสือเรียน “ภาษาญี่ปุ่นของเรา” (『私たちの国語 2 下』、秀英出版、1956) ปลาย ป.2 เทอมปลาย สำนักพิมพ์ชูเอชะ ค.ศ. 1956 กับเรื่อง “กระต่ายขาวแห่งอินะบะ” (いなばの白うさぎ) ในหนังสือเรียนระดับมัธยมต้น “ภาษาญี่ปุ่น 1” (『国語 1 中学校』日本書院、1962) ของสำนักพิมพ์นิฮงโอะอิน ค.ศ. 1962 เท่านั้น

ตำนานเทพใน *โคะจิกิ* ตอนที่ไม่ได้ถูกควบคุมหรือกำจัดออกจากสังคมเหมือนแนวคิดเกี่ยวกับตำนานเทพที่เชื่อมโยงไปยังจักรพรรดิ คือตอน “งูยักษ์แปดหัว” และ “กระต่ายขาวแห่งอินะบะ” ซึ่งเป็นเรื่องเล่าท้องถิ่นที่กล่าวถึงวีรบุรุษสองคนคือ เทพซุชะโนะโอะ และเทพโอกุนิฮิเมะ ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้พ่ายแพ้ต่อเทพที่เป็นวีรบุรุษวีรสตรีของราชวงศ์ยะมะโตะ เทพซุชะโนะโอะถูกขับไล่ออกจากสวรรค์เนื่องจากประพฤติไม่ดีต่อเทพอะมะเตะระสุ ส่วนเทพโอกุนิฮิเมะผู้สร้างบ้านเมืองอัน

ยิ่งใหญ่แล้วยอมยกดินแดนให้ทายาทของเทพอะมะเตะระซุปกครอง กล่าวได้ว่าตำนานเทพทั้งสองตอนนี้ไม่ได้สะท้อนให้เห็นความยิ่งใหญ่ของราชวงศ์จักรพรรดิ หรือมีแนวคิดทางการเมืองด้านการทหารหรือยึดครองประเทศ ซึ่งอาจก่อให้เกิดกระแสต่อต้านหลังสงคราม การคัดเลือกตำนานสองตอนใส่ในหนังสือเรียนหลังสงครามเป็นการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นหรือนิทานพื้นบ้านมาบรรจุเป็นเรื่องอ่านสำหรับเด็ก เช่นเดียวกับนิทานพื้นบ้านเรื่องอื่นๆ ที่เล่าขานมาแต่โบราณของญี่ปุ่น

4.2.3 นิตยสารและวรรณกรรมสำหรับเด็ก

ตั้งแต่ค.ศ.1947 มีกฎหมายการศึกษาพื้นฐานและกฎหมายการศึกษาในโรงเรียนถูกบัญญัติขึ้น หนังสือเรียนฉบับใหม่มีความแตกต่างจากสมัยก่อนและระหว่างสงคราม อาทิ ส่วนที่เป็นคำสอน คติเตือนใจต่างๆ หายไป เปลี่ยนเป็นการนำหัวข้อที่ใกล้ตัวเด็ก เช่น ชีวิตประจำวันในแบบเรียนประถมศึกษาดอนต้น หรือเรื่องของธรรมชาติ สังคม ศิลปะ ฯลฯ ในประถมศึกษาตอนปลาย มีการนำวรรณกรรม กวีนิพนธ์ เรื่องเล่า นิทาน บทละครมาประกอบ เปลี่ยนจากเดิมเน้นอักษรคะตะกะนะเป็นหลัก เป็นใช้อักษรฮิระะนะเป็นหลัก เป็นต้น

วงการวรรณกรรมสำหรับเด็กก็ถูกปฏิรูปไปในแนวเดียวกับหนังสือเรียน นอกเหนือจากบทบัญญัติเกี่ยวกับการกำจัดสิ่งตีพิมพ์ที่มีเนื้อหาสนับสนุนการทหารแล้ว ยังมีประกาศเกี่ยวกับการปรับปรุงหนังสือสำหรับเด็กในค.ศ.1945 มีใจความส่วนหนึ่งว่า “ส่วนที่ควรกำจัด เช่น ขนาดอักษรที่เล็กไป การใช้สีสัน การลงโฆษณาขนาดใหญ่ การลงชื่อผู้สนับสนุน ภาพประกอบที่น่ารังเกียจ การ์ตูนและคำพูดที่เลวร้าย เนื้อหาป่าเถื่อนรุนแรง ความเจ็บปวดหรืออาการป่วยที่เกินพอดี การพรรณนาความรักชายหญิงในนวนิยายสำหรับเด็กสาว”¹⁸⁸ การปฏิรูปวรรณกรรมสำหรับเด็กหลังสงครามนี้ สะท้อนให้เห็นปฏิกิริยาต่อต้านการนำเสนอความงามของสงครามและการปลุกใจเยาวชนให้นิยมทหารได้ชัดเจน

นิตยสารสำหรับเยาวชนต่างต้องปรับตัวอย่างมากหลังสงครามและการยึดครองโดยสหรัฐฯ เมื่อสงครามยุติใหม่ๆ วงการวรรณกรรมสำหรับเด็กได้รับผลกระทบรุนแรงเนื่องจากถูกสังคมนมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนให้เกิดสงคราม การเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาในวรรณกรรมสำหรับเด็กปรากฏชัดเจนหลังสงคราม ทศนคติเรื่องการปลูกฝังแนวคิดที่ศูนย์รวมจิตใจของประชาชนอยู่ที่จักรพรรดิเริ่มถูกตั้งคำถาม นักเขียนบางคนเริ่มผลิตผลงานที่กล่าวถึงประเทศไร้สัญชาติ ที่เป็นดินแดนสมมติ ไม่ใช่ทั้งญี่ปุ่นและต่างประเทศ

¹⁸⁸ 山中恒 (2010) 『戦時児童文学論』 大月書店, pp. 62-65.

ตั้งแต่ทศวรรษ 1950 วงการวรรณกรรมสำหรับเด็กยังเป็นที่นิยมและคาดหวังจากสังคม การสร้างสรรค์และเผยแพร่ผลงานเพื่อเด็ก นับจากยุคของนิตยสาร “อะกะอิโตะริ” แนวคิดและวิธีการนำเสนอเกี่ยวกับนิทานมีการทบทวนอยู่เสมอ แม้สังคมญี่ปุ่นหลังสงครามเปลี่ยนไป การปรับปรุงระบบการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ระบบทุนนิยม บริโภคนิยมมีบทบาทมากขึ้น แต่เด็กยังต้องการการอ่านเพื่อจรรโลงจิตใจและสร้างจินตนาการ วรรณกรรมสำหรับเด็กยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาทั้งความคิดและจิตใจของเด็ก จากการริเริ่มแนวคิดการสร้างสรรคงานเพื่อเด็กของนักเขียนกลุ่มหนึ่งตั้งแต่ปลายสมัยเมจิ ประกอบกับความพยายามดิ้นรนเพื่อให้วงการวรรณกรรมสำหรับเด็กอยู่รอดของนักเขียนทั้งหลายในระหว่างสงคราม ทำให้แนวคิดและอุดมการณ์ยังคงได้รับการสืบทอดต่อไปจนถึงปัจจุบัน ทศวรรษที่ 50-60 นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กต่างมีอิสระมากขึ้นในการสร้างสรรค์ผลงาน พบการแปลวรรณกรรมต่างประเทศที่มีชื่อเสียงมากมาย และยังมีการนำวรรณกรรมที่มีคุณค่าหรือเคยตีพิมพ์ในนิตยสารมารวมเล่มใหม่ กระแสการอ่านวรรณกรรมโบราณเกิดจากการตีพิมพ์ชุดวรรณกรรมเยาวชนของสำนักพิมพ์อิวะนะมิ (Iwanami shōnen bunko 岩波少年文庫) ซึ่งมีการตีพิมพ์เกือบ 200 เล่ม และการตีพิมพ์ชุดวรรณกรรมแปลเรื่องเอกของโลกของสำนักพิมพ์โคดันฉะ (sekaimeisakuzenshū 世界名作全集) ซึ่งตีพิมพ์วรรณกรรมมีชื่อเสียงของโลกเป็นภาษาญี่ปุ่นรวม 180 เล่มนับถึงค.ศ.1961 ทั้งสองสำนักพิมพ์ออกหนังสือในแนวที่แตกต่างกัน แต่ทำให้ทั้งวรรณกรรมโบราณที่เขียนใหม่สำหรับเด็กกับวรรณกรรมแปลจากวรรณกรรมสำหรับเด็กของต่างประเทศเป็นที่นิยมและแพร่หลายขึ้นในสังคมญี่ปุ่น หลังจากนั้นก็มีการ์ตูนตีพิมพ์วรรณกรรมเยาวชนเป็นลักษณะวรรณกรรมชุดออกมาอย่างต่อเนื่อง ที่น่าสนใจคือหนังสือเล่มแรกของชุดวรรณกรรมโบราณสำหรับเยาวชนนั้น มักเริ่มต้นจาก *โคะจิกิ* ซึ่งนับว่าเป็นการจัดให้ *โคะจิกิ* เป็นวรรณกรรมที่มีความสำคัญและความเก่าแก่และเหมาะกับการศึกษาของเยาวชน

หนังสือภาพสำหรับเด็กที่เป็นเรื่องเล่าหรือนิทาน เรียกว่า “โมะโนะกะตะริเอะฮอน” (Monogatari ehon 物語絵本) หรือ “เอะฮอน” แม้จะมีประวัติศาสตร์มาจากนิยายที่มีภาพประกอบที่เคยปรากฏในสมัยเอะโดะ แต่ในรูปแบบที่มีอยู่ในญี่ปุ่นปัจจุบันนี้ เป็นการพัฒนาโดยได้รับอิทธิพลจากหนังสือภาพของตะวันตก แต่ลักษณะการเล่าเรื่องหรือความนิยมหนังสือภาพในสังคมญี่ปุ่นนั้น ผู้วิจัยเชื่อว่าการเล่านิทานจากภาพที่เรียกว่า “คะมิชิปะชิ” (紙芝居) และการแพร่หลายของนิตยสารสำหรับเด็กในช่วงระหว่างสงครามก็เป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนทำให้หนังสือภาพสำหรับเด็กมีการพัฒนาและเป็นที่นิยมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นการพัฒนาลักษณะการ

สร้างสรรค์ผลงานยังสอดคล้องกับการพัฒนาหนังสือเรียนซึ่งเชื่อมโยงต่อการฟื้นฟูและให้ความสำคัญกับระบบการศึกษาหลังสงครามด้วย

วัฒนธรรมอเมริกาที่แพร่หลายเข้าสู่สังคมญี่ปุ่นผนวกกับการมีอิสระในการสร้างสรรค์ผลงานของนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก สืบเนื่องจากสมัยที่ญี่ปุ่นอยู่ภายใต้การควบคุมโดย GHQ สิ่งพิมพ์ที่ถูกพิจารณาว่ามีเจตนารมณ์ที่ดี (良心的) จะได้รับการจัดสรรกระดาษสนับสนุนการพิมพ์ให้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะสิ่งพิมพ์สำหรับเด็กและเด็กเล็กมีอัตราสูงว่าเป็นสิ่งพิมพ์เจตนารมณ์ดี หนังสือภาพสำหรับเด็กปฐมวัยถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่มีส่วนแสดงแนวคิดทางการเมืองน้อย จึงมีหนังสือที่เคยพิมพ์ในสมัยก่อนสงครามตีพิมพ์ใหม่จำนวนมากโดยไม่มีภาระแก้ไขเนื้อหา สิ่งพิมพ์สมัยการยึดครองจำนวนมากถูกเก็บรักษาไว้ในมหาวิทยาลัยแมริแลนด์ สหรัฐอเมริกา โดยเรียกว่า “ฟ็อกเก็ตบุ๊กพริงเก้” (Prange Collection)¹⁸⁹ ใน “สารานุกรมหนังสือภาพ” (『絵本の事典』、朝倉書店、2011) กล่าวว่า “หนังสือนิทานภาพที่มีรูปแบบในปัจจุบันของญี่ปุ่นนั้นพัฒนามาจากหนังสือนิทานภาพที่แปลจากของอเมริกาและอังกฤษในช่วงค.ศ.50-60”¹⁹⁰

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 1960 หนังสือภาพสำหรับเด็กเล็กเป็นที่นิยมและให้ความสำคัญทั้งกับนักเขียนและนักวาดภาพประกอบ นิตยสาร “เพื่อนเด็ก” (こどものとも、1956) มีส่วนผลักดันให้เกิดนักเขียนหนังสือภาพสำหรับเด็กที่มีชื่อเสียงจำนวนมาก นักเขียนหนังสือภาพ เช่น อะกะบะ ชูเอะกิชิ (Akaba Suekichi 赤羽末吉、1910-1990) โช ชิินตะ (Chō Shinta 長 新太、1927-2005) อิวะซะกิ ชิฮิโร (Iwasaki Chihiro 岩崎ちひろ、1918-1974) ฯลฯ มีผลงานเป็นที่รู้จักทั่วโลกจากการที่หนังสือภาพของญี่ปุ่นเป็นที่ยอมรับและนำไปแปลเป็นหลายภาษา พิมพ์เผยแพร่ในต่างประเทศสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

กระแสความนิยมวรรณกรรมสำหรับเด็กรวมถึงหนังสือภาพในช่วงค.ศ.1950-1960 เกิดจากอิทธิพลทางสังคมภายหลังการยึดครองของสหรัฐอเมริกา การปลดแอกทำให้นักเขียนได้รับอิสระในการสร้างสรรค์ผลงาน นิตยสารสำหรับเด็กและเยาวชนเกิดการทบทวนข้อเสียของการ

¹⁸⁹ Gordon William Prange(1910-1980) เป็นบรรณารักษ์การสังกัด GHQ/SCAP ได้รวบรวมหนังสือสิ่งพิมพ์ในญี่ปุ่นตั้งแต่ 1945-1949 มีหนังสือสำหรับเด็กจำนวนมากถึง 8100 ชิ้นรวมอยู่ด้วย ปัจจุบันข้อมูลสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือโปสเตอร์ที่พิมพ์เผยแพร่ในญี่ปุ่นระหว่างการยึดครองกว่า 73,000 ชิ้นถูกจัดเก็บในรูปแบบไมโครฟิล์ม โดยมีต้นฉบับอยู่ที่ The Gordon W. Prange Collection, Hornbake Library, University of Maryland ในประเทศญี่ปุ่น หอสมุดเด็กนานาชาติ (International Library of Children's Literature, National Diet Library) ได้ขอให้นำไมโครฟิล์มชุดนี้มาจัดเก็บไว้สำหรับการศึกษาค้นคว้าด้วย (สามารถสืบค้นเกี่ยวกับหนังสือสำหรับเด็กจากประเภทฟ็อกเก็ตบุ๊กพริงเก้ ใน <http://www.kodomo.go.jp/search/collection/special01.html>)

¹⁹⁰ 中川素子(編集代表) 『絵本の事典』 朝倉書店、2011、p.314.

ปลุกกระดุมทางความคิดที่จำเป็นต้องผลิตงานตอบสนองนโยบายทางการทหารของรัฐบาลในยุคสงคราม การรื้อฟื้นความสำคัญของวรรณกรรมสำหรับเด็กและการแปลตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่นเข้าสู่ยุคใหม่ในวงการวรรณกรรมสำหรับเด็ก นิตยสารยุคหลังสงครามเน้นการมีเจตนาธรรมที่ดีที่สนับสนุนการศึกษาของเด็กและเยาวชน สอดคล้องกับนโยบายทางการศึกษาที่ได้รับการปลูกฝังจากสหรัฐอเมริกาในยุคภายใต้การยึดครอง คือเน้นความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก การเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความอิสระเสรีตามครรลองของประชาธิปไตย นอกจากความแพร่หลายของหนังสือแปลแล้ว ยังมีการนำนิทานพื้นบ้านและวรรณคดีโบราณของญี่ปุ่นมาเขียนใหม่เป็นวรรณกรรมสำหรับเด็ก *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* เป็นหนึ่งในวรรณกรรมสำหรับเด็กที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการทบทวนและผลิตซ้ำวรรณคดีโบราณ ดังจะขอกกล่าวในหัวข้อต่อไป

4.2.4 *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* จำนวนของ ชูสุกิ มิเอะกิชิ (ฉบับพิมพ์ใหม่ 1955)

บทที่ 3 ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้กล่าวถึง ชูสุกิ มิเอะกิชิ (Suzuki Miekichi 鈴木三重吉 1882-1936) กับนิตยสารนกสีแดงหรือ *อะกะอิโตะริ* (「赤い鳥」) แล้วว่า นิตยสารที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเด็กทางวรรณกรรมนี้ เกิดขึ้นในช่วงที่มีความกดดันทางสังคม จากการปลุกกระดุมและยึดเยียดแนวคิดสู่เด็กผ่านหนังสือเรียนและนิตยสารสำหรับเด็กของรัฐ นิตยสาร *อะกะอิโตะริ* ตีพิมพ์ต่อเนื่อง ตั้งแต่ค.ศ.1918-1936 รวม 196 ฉบับ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ของมิเอะกิชิ เป็นวรรณกรรมที่นำเรื่องราวใน *โคะจิกิ* มาเล่าใหม่ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสารในค.ศ.1918-1919 เนื้อหาใกล้เคียงกับตัวบท *โคะจิกิ* ฉบับดั้งเดิม เขียนด้วยสำนวนภาษาที่เข้าใจง่ายและเหมาะกับเด็ก สร้างความบันเทิงและส่งเสริมการเรียนรู้ทางวรรณศิลป์ สะท้อนให้เห็นมุมมองของนักเขียนวรรณกรรม “เพื่อเด็ก” ตอบโต้การใช้ตำนานเทพเพื่อประโยชน์ทางการเมืองในสมัยสงคราม

ในระหว่างที่ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสหรัฐอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตำนานเทพที่นำเรื่องราวใน *โคะจิกิ* มาเขียนใหม่ถูกตัดทิ้งจากหนังสือเรียน การปลูกฝังให้ยกย่องนับถือจักรพรรดิเหนือสิ่งอื่นใดและความศรัทธาในศาสนาชินโตกลายเป็นสิ่งที่ถูกห้าม ไม่ให้นำมาใช้ในการเรียนการสอนของนักเรียนประถมศึกษา ต่อมาในค.ศ.1955 หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงได้ 10 ปี *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ของมิเอะกิชิ ถูกนำมาพิมพ์ใหม่ โดยสำนักพิมพ์คะโดกะวะ (Kadokawa shoten 角川書店) ในลักษณะหนังสือเล่มเล็กหรือที่เรียกว่า “บุงโกะบอน” (Bunkobon 文庫本) เป็นรูปแบบของการนำวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงมาทำให้เล่มเล็กลง ปกอ่อน กระดาษบาง เพื่อให้หนังสือมีราคาย่อมเยา เป็นที่แพร่หลายได้กว้างกว่าหนังสือ

รูปแบบปกตี ในช่วงที่บุงโกะบนเป็นที่นิยมคือช่วงเฟื่องฟูของสิ่งพิมพ์ หรือประมาณค.ศ.1933-1944 ทำให้เกิดวรรณกรรมมวลชนขึ้นมากมาย สำนักพิมพ์คะโดกะวะเริ่มพิมพ์หนังสือขนาด B6 ในค.ศ. 1949 และเปลี่ยนเป็นขนาด A6 ในค.ศ.1950 ที่ยังคงใช้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ในยุคแรกของหนังสือเล่มเล็กของสำนักพิมพ์แห่งนี้ ส่วนใหญ่ตีพิมพ์วรรณกรรมทรงคุณค่าทั้งสมัยเก่า เช่น “เก็นจิโมะโนะงะตะริ” “เฮะอิเกะโมะโนะงะตะริ” และสมัยใหม่ เช่นงานของ นะทึซุเมะ โซเซะกิ อะกุตะกะวะะ ริวโนะซุเกะ ฯลฯ ผู้ก่อตั้งสำนักพิมพ์คะโดกะวะ ชื่อ คะโดะกะวะ เก็นโยะฉิ (Kadokawa Genyoshi 角川 源義 1917-1975) เขาให้ความสำคัญกับการเผยแพร่วรรณกรรมทั้งต่างชาติและญี่ปุ่น การตีพิมพ์วรรณกรรมอมตะในรูปแบบหนังสือเล่มเล็ก บุงโกะบน นี้ คะโดะกะวะ เก็นโยะฉิได้ประกาศไว้ดังนี้¹⁹¹

“การพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สอง นอกจากจะเป็นการพ่ายแพ้ทางการทหารแล้ว ยังเป็นความเสื่อมถอยของพลังทางวัฒนธรรมวัยเยาว์ของพวกเราด้วย เราได้ประสบการณ์แล้วว่าวัฒนธรรมของพวกเราที่มีต่อสงครามนี้มันไร้ความสามารถแค่ไหน เหมือนเป็นเพียงดอกไม้บอบบางที่สวยแต่ภายนอกเท่านั้น เรารับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาตั้งแต่สมัยเมจิ เวลา 80 ปีไม่ได้สั้นเกินไป แต่เรายังสร้างวัฒนธรรมสมัยใหม่ขึ้นมาได้ แต่เราไม่ประสบความสำเร็จกับการสร้างชั้นวัฒนธรรมที่เปี่ยมด้วยการวิพากษ์วิจารณ์อย่างเสรี และความรู้ที่ดิ้นรนมีความยืดหยุ่น นี่คือการรับผิดชอบของสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีหน้าที่เผยแพร่วัฒนธรรมแต่ละชั้นให้ผู้คนได้สัมผัส หลังค.ศ.1945 เรากลับมาสู่จุดเริ่มต้นอีกครั้ง ถูกกำหนดให้เริ่มเดินตั้งแต่ก้าวแรก เป็นเรื่องน่าสลดใจก็จริง แต่ในทางกลับกัน มันก็เป็นโอกาสดีที่จะสร้างพื้นฐานอันมั่นคงและเป็นระบบของวัฒนธรรมของประเทศเรา ท่ามกลางความสับสน ความไม่สมบูรณ์และความบิดเบี้ยว สำนักพิมพ์คะโดะกะวะจะมุ่งมั่นผ่านวิกฤติทางวัฒนธรรมของประเทศบรรพบุรุษ ก้าวไปข้างหน้าอีกครั้งโดยแบกภาระการฟื้นฟูอันหนักอึ้งนี้...(ย่อ)

วันที่ 3 พฤษภาคม 1949”

จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นความรู้สึกรู้สึกในฐานะสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีหน้าที่เผยแพร่งานเขียนที่มีประโยชน์ต่อสาธารณะ คะโดะกะวะ เก็นโยะฉิจึงนำวรรณกรรมโบราณมาถ่ายทอดใหม่ให้มีราคาถูกลงและอ่านง่าย ซึ่งเป็นหนึ่งในหน้าที่ที่เขาเห็นว่าเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์

¹⁹¹ 角川源義(1949)「角川文庫発刊に際して」『新版 古事記物語』、角川書店、2003.

เฉพาะตัวของญี่ปุ่น หรืออาจกล่าวได้ว่าหมายถึงวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ญี่ปุ่นสร้างสรรค์ขึ้นจากการผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมตะวันตกตั้งแต่สมัยเมจิ

ซุซูกิ มิเอะกิชิได้กล่าวไว้ในคำนำเมื่อสำนักพิมพ์ อะกะอิโตะริ นำ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ มารวมเล่มเป็นหนังสือสองเล่มจบ ความตอนหนึ่งว่า

“โคะจิกิ เป็นหนังสือที่กล่าวกันว่าเก่าแก่ที่สุดที่ชาวญี่ปุ่นบันทึกประวัติศาสตร์ไว้... (ย่อ)...สิ่งสำคัญที่สุดที่ถ่ายทอดผ่านโคะจิกิ คือพวกเราชาวญี่ปุ่นเริ่มต้นชีวิตแบบพลเมืองมาอย่างไร จักรพรรดิและพระอิสริยยศ รวมทั้งบรรพบุรุษทุกท่าน มีความศักดิ์สิทธิ์และสูงส่ง หน้าที่ของจักรพรรดิที่มาพร้อมกันนี้ก็คือความพยายามสร้างความสุขความเจริญให้เกิดแก่ประชาชนทั้งหลาย ตัวละครส่วนใหญ่ในโคะจิกิต่างสนับสนุน หรือแม้แต่อุทิศตนอย่างกล้าหาญเพื่อจักรพรรดิและพระเกียรติศักดิ์ของพระองค์...(ย่อ)...ทั้งเทพและจักรพรรดิเป็นที่ศรัทธาและยังเชื่อมโยงกับชีวิตของเราโดยตรง จึงมีความรักและเคารพต่อท่านอยู่ในสายเลือด ความรู้สึกผูกพันเหมือนเป็นหนึ่งเดียวกันนี้ ทำให้โคะจิกิไม่ใช่เพียงหนังสือประวัติศาสตร์ แต่เป็นสิ่งที่เรายกย่องและรู้สึกคุ้นเคยเหมือนศาสนาหรือวรรณกรรม...(ย่อ)...คนญี่ปุ่นที่เล่าในโคะจิกิ เป็นคนญี่ปุ่นโบราณที่แท้จริงตั้งแต่เกิด ไม่มีแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากจีนหรืออินเดียมาผสม...(ย่อ)...หนังสือชื่อ โคะจิกิ เป็นบันทึกทรงคุณค่าสำหรับคนญี่ปุ่น ที่ควรได้รับการถ่ายทอดต่อไปชั่วนิรันดร์...(ย่อ)...นอกจากบทที่ 1 และ 2 ในหนังสือเล่มนี้แล้ว ผมเขียนขณะที่พำนักอยู่ชายทะเลที่เมืองฮะยะมะ(葉山) เป็นเวลาประมาณ 1 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผมใช้เพื่อตัวเองและเพื่อบุตรทั้งสองสำหรับผมแล้วหนังสือเล่มนี้เป็นตัวแทนความระลึกถึงชีวิตของเราในครั้งนั้น”¹⁹²

คำกล่าวนี้ทำให้เห็นมุมมองของซุซูกิ มิเอะกิชิว่า โคะจิกิ เป็นงานเขียนที่สะท้อนความเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนญี่ปุ่น ตัวละครที่เป็นเทพและจักรพรรดิมีความสำคัญต่อจิตใจของคนญี่ปุ่นเปรียบเหมือนศาสนาและความเชื่อที่สืบทอดมาแต่โบราณ ในฐานะนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก และจากคติพจน์อะกะอิโตะริ (ดูบทที่ 3) ทำให้เห็นว่าเขาให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ของเด็กๆ โดยเฉพาะจากการอ่านวรรณกรรมที่มีคุณค่า เขาถือว่าการเล่าตำนานเทพใหม่เป็นทางหนึ่งที่จะสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม หรือถ่ายทอดอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรมให้เด็กๆ รุ่น

¹⁹² 鈴木三重吉『古事記物語 上巻』、赤い鳥社、1920。(สืบค้นข้อมูลผ่านเว็บไซต์ <http://www.kindai.ndl.go.jp/> 20 พ.ย.2014).

หลังต่อไป จากการสร้างสรรค์ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* นี้ เด็กๆ จะได้รับอรรถรสทางวรรณศิลป์ ประกอบการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของความคิดของคนญี่ปุ่นที่ถ่ายทอดมาตั้งแต่อดีต แตกต่างจากการเรียนรู้ผ่านการท่องจำในหนังสือเรียนในสมัยก่อนสงคราม

ทัซึโบะตะ ใจจิ (坪田義治 1890-1982) นักเขียนและนักวิจารณ์วรรณกรรมสำหรับเด็ก เขียนบทส่งท้ายไว้ใน *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ฉบับพิมพ์ใหม่ ค.ศ. 1955 ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ผมไม่ทราบว่ามีอะกิซึซึสึทุกอย่างไปถึงนำโคะจิกิมาเขียนเป็นนิทานสำหรับเด็ก เมื่อลองสำรวจบทความหรือความคิดเห็นต่างๆ ของเขาแล้วก็ไม่มีที่ไหนเขียนได้เลย จึงมีการคาดเดากันว่าน่าจะสัมพันธ์กับตำนานเทพกรีก เพราะสร้างแรงบันดาลใจต่อเด็กๆ ชาวตะวันตกและยังส่งผลต่อวัฒนธรรมตะวันตกด้วย โคะจิกิ ก็เป็นตำนานเทพของเรา เหมือนกับตำนานเทพกรีก อยากให้สังเกตว่ามีอะกิซึ เขียนเรื่องนี้ลงนิตยสารอะกะอิโตะริ และระบุไว้ในสารบัญว่าเป็น “นิทานประวัติศาสตร์” (歴史童話)... (ย่อ) เราไม่ได้รับอนุญาตให้ระบุว่าเป็นตำนานหรือเรื่องเล่าปรัมปรา การใช้ภาษายกย่อง(ราชาศัพท์) มากมายในเรื่องก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน เพราะนอกจากจะเป็นประวัติศาสตร์ แล้ว ยังกล่าวถึงบรรพบุรุษของพระราชวงศ์ด้วย สมัยนั้นการเขียนเรื่อง โคะจิกิโมะโนะงะตะริ นี้จึงน่าจะลำบากไม่น้อย แต่ปัจจุบันเป็นสมัยที่ดี เป็นสมัยที่สามารถเล่าความจริงต่อเด็กๆ ได้โดยไม่ต้องปิดบังอะไรอีก วัฒนธรรมที่ยืนอยู่บนความโกหกผ่านช่วงเวลาอันยาวนานมาแล้ว การที่ไม่ปรากฏว่าโคะจิกิมีอิทธิพลต่อเด็กๆ เหมือนตำนานเทพกรีก อาจเป็นเพราะก่อนหน้านี้โคะจิกิเป็นประวัติศาสตร์ ไม่สนุกเหมือนนิทาน เท่าที่ทราบ นอกจาก โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของมิอะกิซึแล้ว ไม่มีการนำโคะจิกิมาแต่งใหม่เป็นนิทานอีก งานเขียนนี้เป็นสิ่งที่ผู้คนเคารพบูชามากเกินไป ทำให้ผลงานชิ้นนี้กลายเป็น ‘โคะจิกิ สำหรับเด็ก’ อย่างเป็นทางการ (決定版)... (ย่อ)

วันที่ 4 ต.ค.1949 ทัซึโบะตะ ใจจิ“

ในมุมมองของนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กที่ผ่านช่วงสงครามมาอย่าง ทัซึโบะตะ ใจจิ แล้ว ยุคหลังการยึดครองของสหรัฐ เป็นช่วงที่นักเขียนจะมีอิสระในการสร้างสรรค์ผลงาน ไม่ถูกควบคุมหรือกดดันให้ผลิตผลงานเพื่อตอบสนองนโยบายปลูกฝังแนวคิดรักชาติอย่างรุนแรงหรืออานิยมการทหารอีกต่อไป ทัซึโบะตะมองว่าการสอนว่าตำนานเทพคือความจริงทางประวัติศาสตร์นั้นเหมือนกับการโกหกเด็กๆ ตำนานเทพควรจะเป็นนิทานหรือเรื่องเล่าในจินตนาการ ซึ่งจะมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมได้เหมือนตำนานเทพกรีก บทส่งท้ายนี้แสดงให้เห็นความพยายามเรียกร้อง

ให้ผู้อ่านเปิดใจต่อ โคะจิกิ ในมุมมองใหม่ ไม่ใช่การต่อต้านตำนานเทพเนื่องจากเป็นแนวคิดที่รัฐนำมาปลูกฝังเยาวชนในยุคก่อนและระหว่างสงคราม

ผู้วิจัยขอเปรียบเทียบตำนานเทพใน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ กับใน โคะจิกิ (อ้างอิงตัวบทและการตั้งชื่อตอนจากฉบับของสำนักพิมพ์โคมะกะกุกัน 2004) ว่าซุสูกิ มิเอะกิชิเลือกเขียนและไม่เขียนตอนใด อย่างไร

ตาราง 4.2 เปรียบเทียบตำนานเทพใน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของซุสูกิ มิเอะกิชิกับ โคะจิกิ

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ	โคะจิกิ	หมายเหตุ
ความตายของเทพหญิง	กำเนิดแผ่นดิน เทพอิสະนะกิ อิศະนะมิ	
ถ้าอะเมะโนะอิวะยะ งูยักษ์แปดหัว	เทพอะมะเตะระสุ เทพซุซะโนะโอะ	
ห้องตะขาบ ห้องงู	เทพโอกุโนะมิ	
นักคิจินาสาร วังคะซะซะ	เทพโอมิโฮะมิมิ เทพนินิงิ	
ลูกแก้วน้ำเต็ม ลูกแก้วน้ำแห้ง	เทพโฮะโอะเดะมิ เทพอุกะยะฟุกิอะเอะ สุ	
นกกา ยะตะงะระสุ	จักรพรรดิจิมมุ	
โล่สีแดง โล่สีดำ	จักรพรรดิซุอิเสะ จักรพรรดิอันนะอิ จักรพรรดิอิโตะกุ จักรพรรดิโคโม จักรพรรดิโคอัน จักรพรรดิโคเรอิ จักรพรรดิโคเกิน จักรพรรดิคะอิกะ จักรพรรดิซุจิน	โมะโนะงะตะริจะกล่าวถึงรัชสมัยของจักรพรรดิซุจิน ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์ที่ 10 นับจากจักรพรรดิจิมมุ
นกสีขาว	จักรพรรดิเคะอิโก	เล่าเรื่องเจ้าชายไอซุ(ยะมะโตะทะเกะรุ)
ลูกแก้วสีแดง		โมะโนะงะตะริเล่าเรื่องฝั่งบรรพบุรุษของมารดาพระนางจิงงุโคโงในโคะจิกิจะอยู่ในตอนของจักรพรรดิโอิน ที่ประเทศฉิมิระงิ

		(新羅の国)หรือเกาหลีใน ปัจจุบัน
คืนเมืองอูจี	จักรพรรดิเซอชิมู จักรพรรดิซุอะอิ จักรพรรดิโอินจิน	โมะโนะงะตะริจะเริ่มกล่าวถึง จักรโอินจินเมื่อทรงพระเยาว์
วังนะนิวะ	จักรพรรดินินโตะกุ	
กระดิ่งเล็ก กระดิ่งใหญ่	จักรพรรดิริชู จักรพรรดิฮังเสอะอิ จักรพรรดิอินเงียว	
ฝูงกวาง ฝูงสิงโต	จักรพรรดิฮังโก	
เพลงแมลงปอ	จักรพรรดิยูเรียว	
เลี้ยงวัว เลี้ยงม้า	จักรพรรดิเซอเอนะอิ จักรพรรดิเก็นไซ จักรพรรดินิงเก็น จักรพรรดิอินไซจนถึงจักรพรรดิซุอิโกะ	

จะเห็นได้ว่า *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ได้นำ *โคะจิกิ* ทั้งสามภาค¹⁹³ มารวมเป็นงานเขียนเล่มหนึ่ง โดยคัดเลือกตอนที่สนุกสนานมาเล่าใหม่ เช่นการเลือกฉากสำคัญจากใน *โคะจิกิ* ภาคแรก มาเขียนเป็นนิทาน 7 ตอน ได้แก่

- (1) ตอน “ความตายของเทพหญิง” เล่าเรื่องของเทพอิสะนะกิและเทพอิสะนะมิ เทพชายหญิงคู่แรกที่จุติขึ้น และมีบทบาทสำคัญคือให้กำเนิดแผ่นดินและสรรพสิ่งทั้งหลาย จนกระทั่งเทพอิสะนะมิให้กำเนิดเทพไฟจนถึงแก่ความตาย เทพอิสะนะกิจึงเดินทางไปยังดินแดนใต้พิภพเพื่อตามนางกลับมา สุดท้ายทั้งสองต้องแยกจากกัน
- (2) ตอน “ถ้าอะมะโนะอิวะยะ” และตอน “งูยักษ์แปดหัว” เล่าเหตุการณ์ที่เทพซุชะโนะโอะทำให้เทพอะมะเตะระซุต้องเข้าไปหลบอยู่ในถ้ำ ปวงเทพทั้งหลายต้องทำพิธีเซียวออกมาเพื่อให้โลกมีแสงสว่างดังเดิม จากนั้นเทพซุชะโนะโอะถูกขับออกจากสวรรค์ เดินทางมาถึงเมืองอิสุโมะ ช่วยปราบงูยักษ์จนได้แต่งงานกับสาวงาม

¹⁹³ ภาคที่ 1 เป็นเรื่องราวของเทพต่างๆ เรียกว่า “คะมิโยะ” หรือ ยุคแห่งเทพ ภาคที่ 2 เป็นเรื่องของจักรพรรดิและเทพผสมกัน โดยเริ่มจากตำนานจักรพรรดิจิมมุ ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น ภาคที่ 3 เป็นเรื่องของจักรพรรดิ

- (3) ตอน “ห้องตะขาบ ห้องงู” เป็นเรื่องราวการผจญภัยของเทพโกฎินุณี ตั้งแต่การเดินทางติดตามพี่ชายทั้งหลาย จนได้ไปพบกระต่ายแห่งเมืองอินะปะที่เล่าให้ฟังว่าตนไปหลอกหลามให้เรียงตัวต่อกันเพื่อข้ามทะเล เมื่อเทพโกฎินุณีช่วยกระต่ายแล้วก็ต้องหนีพี่ชายที่คอยทำร้าย ไปยังเมืองเนะโนะกุนิที่เทพซุชะโนะโอะครองอยู่ ซุชะริบิเมะผู้เป็นบุตรสาวรู้สึกพิงใจในตัวเขา จึงได้ให้ความช่วยเหลือจากการทดสอบต่างๆ เทพโกฎินุณีใช้ผ้าที่ได้จากนางขับไล่ตะขาบและงู และสามารถนำลูกศรกลับมาคืนเทพซุชะโนะโอะได้ ต่อมาเขาได้พาซุชะริบิเมะหนีจากดินแดนนั้น สร้างเมืองใหม่และกลายเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่
- (4) ตอน “นกคิจินำสาร” และตอน “วังคะชะชะ” เล่าว่าเทพอะมะเตะระซุส่งเทพต่างๆ ลงมาเพื่อเจรจากับเทพโกฎินุณีขอให้ยกบ้านเมืองให้ทายาทของตนเป็นผู้ปกครอง มีเรื่องราวของเทพอะมะเตะระซุซึ่งถูกส่งตัวมาแต่ไม่ยอมเดินทางกลับไปรายงานเสียที เทพอะมะเตะระซุจึงส่งนกคิจินำสาร แต่ก็ถูกฆ่าตายด้วยลูกศรของเทพอะมะเตะระซุ เทพอะมะเตะระซุจึงโยนศรกลับลงไปพร้อมสาปว่าหากเจ้าของศรนี้คิดร้ายขอให้ต้องศรเสียเอง เทพอะมะเตะระซุจึงเสียชีวิต ต่อมาเทพอะมะเตะระซุถูกส่งลงไปแทนและสามารถเจรจากับเทพโกฎินุณีได้สำเร็จ เทพนินิจิได้เดินทางลงมาจากสวรรค์เพื่อปกครองดินแดน ระหว่างทางได้พบกับสาวงามชื่อ โคะโนะสะนะชะกุยะบิเมะ เมื่อแต่งงานได้คืนเดียวนางก็ตั้งครรภ์ จึงตั้งสัตย์อธิษฐานว่าหากเป็นบุตรแห่งเทพสวรรค์จริงขอให้ปลอดภัย จากนั้นก็จุดไฟโรงคลอดแล้วได้คลอดบุตรชายสามคนในไฟ
- (5) ตอน “ลูกแก้วน้ำเต็ม ลูกแก้วน้ำแห้ง” เล่าเรื่องราวของเทพโฮะเตะริและเทพโฮะโอะริผู้เป็นบุตรที่เกิดในไฟของเทพนินิจิ เทพโฮะโอะริเป็นเทพที่คอยดูแลเขาได้แลกเปลี่ยนเครื่องมือกับเทพโฮะเตะริแล้วทำเบ็ดตกปลาหาย จึงได้ลงไปใต้ทะเล พบดินแดนใต้ทะเลและสาวงามชื่อ โตะโยะตะมะบิเมะ แต่งงานและพานางกลับขึ้นมายังโลกด้วย ต่อมาเขาได้แอบดูนางเปลี่ยนร่างเป็นฉลามใหญ่ตอนคลอดบุตร สร้างความอับอายจนนางต้องกลับไปยังดินแดนใต้ทะเล แต่ส่งน้องสาวชื่อตะมะโยะริบิเมะมาดูแลบุตรชายแทน
- ตอนต่อไปจึงกล่าวว่าตะมะโยะริบิเมะแต่งงานกับบุตรชายคนนั้น และให้กำเนิดบุตรอีก 4 คน บุตรชายหนึ่งในนั้นกลายเป็นจักรพรรดิจิมมูในเวลาต่อมา

ทั้ง 7 ตอนที่ยกมานี้ปรากฏใน *โคะจิกิ* ภาคแรกหรือส่วนที่เป็นตำนานเทพ เล่าเรื่องวีรกรรมของเทพองค์สำคัญที่เป็นที่รู้จักต่อมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเทพอะมะเตะระซุ เทพซุชะโนะโอะ เทพโอกุนิฮิเมะ อาจกล่าวได้ว่ากลวิธีผลิตซ้ำตำนานเทพโดยเล่าเป็นนิทาน ได้สร้างความคุ้นเคยให้เด็กชื่นชอบในตำนานเทพ ทำให้ *โคะจิกิ* เป็นที่นิยมต่อมา นิทานภาพจำนวนมากที่เล่าเรื่องตำนานเทพโดยได้รับอิทธิพลจาก *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* นี้

ซุสุกิ มิอะเกชิยังให้ความสำคัญกับเนื้อหาของตัวบท *โคะจิกิ* ดั้งเดิม ในขณะที่เล่าใหม่ในรูปแบบนิทาน เพื่อให้เด็ก ๆ เข้าใจง่ายและได้เรียนรู้กับสำนวนภาษาที่มีวรรณศิลป์ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 3) ซุสุกิได้เขียน *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* โดยตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสารอะกะอิโตะริ เมื่อนำทุกตอนมารวมเล่ม รูปแบบจึงมีลักษณะเป็นนิทานแต่ละเรื่อง ความยาวใกล้เคียงกันสามารถแยกอ่านเป็นเรื่องๆ ได้โดยไม่ต้องพะวงว่าเรื่องราวจะไม่ปะติดปะต่อกัน ที่น่าสนใจคือลักษณะของการตั้งชื่อบท เมื่อเปรียบเทียบกับ *โคะจิกิ* แล้ว ใน *โมะโนะงะตะริ* นี้ ซุสุกิเลือกใช้ศัพท์หรือสิ่งของตั้งเป็นชื่อเรื่องแทนการใช้ชื่อเทพหรือจักรพรรดิ ลักษณะเช่นนี้สร้างความแตกต่างระหว่างนิทานกับงานเขียนที่เหมือนบันทึกทางประวัติศาสตร์มากขึ้น เป็นการเน้นย้ำความ “ไม่ใช่ประวัติศาสตร์” ของตำนานเทพที่เล่าใหม่ในลักษณะนิทาน การเขียนนิทานด้วยวัตถุประสงค์ให้เป็นเรื่องอ่านสำหรับเด็กนี้ จำเป็นต้องดัดแปลงต้นฉบับให้เข้าใจง่ายขึ้น แน่หนอนที่ซุสุกิไม่ได้เลือกนำตำนานเทพทั้งหมดที่มีใน *โคะจิกิ* มาเล่าซ้ำ และยังได้ดัดแปลงเนื้อหาบางส่วนในรูปแบบของเขาเอง

โคะจิกิ ในตอนจักรพรรดิโอะจิน (応神天皇) หรือจักรพรรดิองค์ที่ 15 ของญี่ปุ่นนั้น กล่าวถึงการสร้างบ้านครองเมืองของจักรพรรดิ เมื่อเดินทางไปทีใดก็จะได้สาวงามในเมืองนั้นเป็นภริยา เป็นรูปแบบของการขยายดินแดนด้วยการสมรส ทำให้เห็นถึงอำนาจบารมีของจักรพรรดิที่แผ่ไพศาล นอกจากการรวมผืนแผ่นดินที่เป็นภูเขาและทะเลเป็นหนึ่งเดียวแล้ว ยังกล่าวถึงเกาหลีด้วยการระบุชื่อชนเผ่าฉีระกิ (新羅) และคุะระระ (百濟) แสดงอำนาจในการครอบครองดินแดนที่กว้างขวาง หรือที่เรียกว่า “ปกครองใต้ฟ้า”(天の下を治めき) ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นมีการเล่าถึงมเหสีของจักรพรรดิซุอะอิ(仲哀天皇) เรียกกันว่าพระนางจิงงุโกโง (神功皇后) ซึ่งมีเชื้อสายเกาหลี แสดงความสัมพันธ์ของราชวงศ์จักรพรรดิกับเกาหลีด้วย *โคะจิกิ* ก็มีตำนานเกี่ยวกับที่สาวงามนางหนึ่งนอนอยู่ เมื่อแสงแดดส่องที่อวัยวะเพศของนาง ทำให้ตั้งครรภ์และให้กำเนิดลูกแก้วสีแดง ภายหลังกลายเป็นหญิงสาวที่เจ้าชายแห่งประเทศฉีระกิรับไปเป็นภรรยา แต่ทำให้นางหนีไปญี่ปุ่น เจ้าชายเดินทางตามไป แต่งงานกับหญิงใหม่และให้กำเนิดบุตรหลานซึ่งคือพระนางจิงงุโกโง ต่อมาได้สมรสกับจักรพรรดิ

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างตอน “ลูกแก้วสีแดง” ส่วนหนึ่งของซุสูกิ มิเอะกิชิโน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ดังนี้

“เรื่องราวเกี่ยวกับบรรพบุรุษฝั่งพระมารดาของพระนางจิงงุโกโงเล่าไว้ว่า
กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ที่บริเวณหนองน้ำอะงุโนมะ ประเทศฉิมิระกิ มีผู้หญิง
คนหนึ่งนอนกลางวันอยู่ ทันใดนั้นเหตุการณ์น่าพิศวงก็เกิดขึ้น คือมีแสงจากดวงอาทิตย์
ส่องเป็นลำรากับรังส่องไปที่ท้อง¹⁹⁴ของผู้หญิงผู้นี้

บังเอิญมีชวานาคนหนึ่งผ่านมา เขารู้สึกประหลาดใจที่ได้เห็น จากนั้นเขาก็เฝ้าดู
ผู้หญิงคนนี้อยู่ตลอด สักพักนางก็เริ่มท้องใหญ่ขึ้น และคลอดลูกแก้วสีแดงลูกหนึ่งออก
มา ชวานาซึ่งลูกแก้วนั้นมาจากนาง แล้วห่อผ้าใส่ชายผ้าของตนไว้ (...ย่อ...)

อะเมะโนะฮิโอะโกะ เจ้าชายของประเทศนี้ได้นำลูกแก้วที่ยึดมาจากชวานา
กลับไป เมื่อวางลงลูกแก้วสีแดงก็กลายเป็นสาวงามคนหนึ่ง เจ้าชายจึงรับนางเป็น
ภรรยา นางทำอาหารแปลกๆ ให้หลายอย่าง แต่เจ้าชายก็เริ่มเอาแต่ใจตนเองมากขึ้น
จนในที่สุดก็ตำท้อภรรยา นางจึงทนไม่ไหว แอ่ปากออกมาว่า “ข้าขอกลับไปในประเทศ
ของพ่อแม่ ที่จริงผู้หญิงอย่างข้าไม่สมควรจะมาเป็นภรรยาของท่าน และต้องทนต่อการ
ไม่ให้เกียรติอย่างนี้” แล้วนางก็เดินทางออกจากบ้าน ลงเรือเล็กล่องมาไกลจนถึงอ่าวนะ
นิวะทซุ เมืองเซะทซุทซุ หญิงผู้นี้ต่อมากลายเป็นเทพชื่ออะกะกุฮิเมะ เป็นที่สักการะบูชา
ประจำพื้นที่นั้น

เจ้าชายอะเมะโนะฮิโอะโกะเดินทางติดตามนางมาถึงทะเลที่นะนิวะ แต่เทพแห่ง
ทะเลที่นี่ไม่ยอมให้เข้าไป จึงต้องหันเรือกลับแล้วอ้อมไปทางเมืองทะจิมะจนได้ขึ้นฝั่ง
เจ้าชายได้แต่งงานกับหญิงท้องถื่นแล้วอาศัยอยู่ที่นั่นตลอดไป หลานรุ่นที่ 7 ของเจ้าชาย
อะเมะโนะฮิโอะโกะได้ให้กำเนิดหญิงชื่ออะกะกุฮิเมะ ซึ่งคือมารดาของพระนางจิงงุโกโง
(...ย่อ...)

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ สำนักพิมพ์คะโตะกะวะ

ฉบับพิมพ์ใหม่ 1975 ตามต้นฉบับเดิม 1955 (หน้า 152-154)

ตำนานตอนนี้ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของราชวงศ์จักรพรรดิญี่ปุ่นกับเกาหลี มีการระบุถึง
ญาติฝั่งมารดาของพระนางจิงงุโกโง ว่าเป็นเชื้อสายของเจ้าชายแห่งประเทศฉิมิระกิ (新羅) ทั้งใน
โคะจิกิ และ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ได้นำมาเล่าเช่นเดียวกัน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ได้ให้

¹⁹⁴ ต้นฉบับใน โคะจิกิ ใช้คำว่า 赤ト (hoto) ซึ่งหมายถึง “อวัยวะเพศหญิง”

ความสำคัญกับตำนาน 17 เรื่องใน *โคะจิกิ* เท่าเทียมกัน แม้จะถูกวิจารณ์ว่ามีการใช้คำราชาศัพท์ค่อนข้างมาก แต่ในสมัยที่ซุสุกิซึ่งใส่ใจด้านการใช้สำนวนภาษาที่ถูกตั้งตามแบบแผนเขียนนั้น เป็นสิ่งจำเป็นในการเล่าเรื่องจักรพรรดิ กล่าวได้ว่า *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* เป็น *โคะจิกิ* ฉบับนิทานที่มีเรื่องราวคล้ายคลึงกับต้นฉบับเดิม โดยตัวละครในเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเทพหรือมนุษย์ (จักรพรรดิ) ต่างมีความเป็นมนุษย์ปุถุชน ที่แสดงความรู้สึกนึกคิดอย่างมีสีสัน เป็นตัวละครอย่างแท้จริงที่มีคนคิดคนเลว คนถูกคนผิด เนื้อเรื่องแบบนี้ทำให้เด็กๆ รู้สึกสนุกกับการอ่าน ซึ่งอาจแตกต่างจากเรื่องราวของเทพและจักรพรรดิที่ถูกนำมาดัดแปลงและเล่าใหม่ในหนังสือเรียน

มิชิมะ ยูกิโอะ (Mishima Yukio 三島由紀夫 1925-1970) นักเขียนวรรณกรรมสมัยใหม่ ชั้นแนวหน้าที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น กล่าวในบทความ “โคะจิกิ” ว่า “ผมได้รู้จักกับ *โคะจิกิ* ครั้งแรกเมื่อสมัยเรียนประถมศึกษา ได้อ่านฉบับภาษาปัจจุบันของซุสุกิ มิเอะกิชิ ถ้อยคำสำนวนสร้างความประทับใจตราตรึงในใจของเด็กอย่างผม ผมรู้สึกประทับใจว่าหนังสือเล่มนี้เหมือนเป็นงานเขียนที่เปิดเผยความลับที่ไม่สามารถเล่าได้ใน *โคะจิกิ* ออกมา ถ้าถ้อยคำสำนวนมีเรื่องปัญหาทางการเมือง เรื่องคุณธรรมจริยธรรม หรือปัญหาด้านความใคร่ทางเพศ อาจยากที่เด็กจะอ่านแล้วเกิดจินตนาการได้ แต่ในวันหนึ่งที่ได้อ่านจนจบสมบูรณ์ทั้งเล่มแล้ว จะเกิดลางสังหรณ์ว่าตนจะได้รู้ความลับเกี่ยวกับญี่ปุ่นและจักรพรรดิ ลางสังหรณ์นั้นเป็นจริงเพียงครั้งเดียว ผมอ่าน *โคะจิกิ* ในฐานะตำนานเทพที่บริสุทธิไม่ได้ มันมีบางอย่างมืดมนและโศกเศร้า รุนแรงและศักดิ์สิทธิ์ ผมไม่อาจอ่านอีกครั้งโดยไม่มีลางสังหรณ์ถึงความหวาดกลัวได้”¹⁹⁵ จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ผลงานของซุสุกิ มิเอะกิชิ โดยเฉพาะเรื่อง *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ได้สร้างแรงบันดาลใจให้แก่เด็กๆ จำนวนมาก การเล่าตำนานเทพในรูปแบบนิทานด้วยสำนวนภาษาที่ไพเราะ สื่อถึงเด็กๆ ให้เกิดความประทับใจ สำหรับมิชิมะ ยูกิโอะแล้ว ได้เห็นความซับซ้อนของตำนานเทพที่อ่านในวัยเด็กจนได้ศึกษาต้นฉบับ *โคะจิกิ* เมื่อเติบโตใหญ่ โดยได้คิดวิเคราะห์และตีความปัญหาทางด้านสังคมการเมือง กลายเป็นนักเขียนและนักวิจารณ์วรรณกรรมที่มีความสามารถในยุคต่อมา

4.2.5 *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* สำนวนของ ฟุกุนะงะ ทะเกะฮิโกะ (1957)

ฟุกุนะงะ ทะเกะฮิโกะ (Fukunaga Takehiko 福永 武彦 1918-1979) เป็นนักเขียนและกวี เกิดที่จังหวัดฟูกูโอกะ เริ่มงานเขียนนวนิยายในขณะที่เรียนมัธยมปลาย โดยเขียนเรื่อง กวีนิพนธ์ และกลอนไฮกุลงในนิตยสาร ได้รับคัดเลือกให้เขียนบทความวิจารณ์ภาพยนตร์ใน

¹⁹⁵ 三島由紀夫(1976)「古事記」、『三島由紀夫全集第34巻』新潮社、『文芸の本棚 古事記』河出書房新社、2013. p.43

หนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัยโตเกียว เขาเข้าศึกษาที่คณะอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยโตเกียว สาขา
วรรณกรรมตะวันตก เขียนบทวิจารณ์ภาพยนตร์ตีพิมพ์ในวารสารวิจารณ์ภาพยนตร์ (『映画評
論』) เป็นประจำ เขามีร่างกายไม่แข็งแรงต้องเข้ารับการรักษาทั้งที่โตเกียว ฮอกไกโด และคะรุอิ
ชะวะ

วรรณกรรมของญี่ปุ่นหลังสงครามยุติใหม่ๆ เต็มไปด้วยงานเขียนประเภทสำนึกผิดในการ
สร้างสรรค์วรรณกรรมยุคก่อนและระหว่างสงคราม เริ่มมีการนำเรื่องโรแมนติกและแนวคิดด้าน
จิตวิทยา มาประกอบในวรรณกรรม ในช่วงของการเริ่มต้นใหม่ของวงการวรรณกรรมหลังสงครามนี้
พุกุณะจะต้องใช้ชีวิตในสถานบำบัดผู้ป่วย ณ กรุงโตเกียว ที่นั่นเขาได้อาศัยอยู่ร่วมกับนักเขียนและ
กวีอีกหลายคน และได้สร้างสรรค์ผลงานมากมายทั้งกวีนิพนธ์ นวนิยาย และวรรณกรรมแปล
หลังสงครามเขาเริ่มเขียนงานที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการแสดงอุดมการณ์ฝ่ายซ้ายและนวนิยายจาก
ประสบการณ์ในสงคราม ค.ศ. 1954 เขาเขียนนิยายขนาดยาวเล่มแรกชื่อ “ดอกหญ้า” (『草の
花』) และนวนิยายที่กล่าวกันว่าเข้าถึงหลักจิตวิทยาของมนุษย์ ค.ศ. 1961 เข้าเป็นอาจารย์ใน
มหาวิทยาลัยกะกุฉุอิน มีผลงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมฝรั่งเศสและตะวันตกมากมาย เขายัง
แปลงานของชาลส์ ค.ศ.แอร์ โบเดอแลร์ (Charles-Pierre Baudelaire 1821-1867) กวีชาวฝรั่งเศส
และเป็นทีที่กล่าวกันว่างานเขียนของเขาก็ได้รับอิทธิพลจากงานของโบเดอแลร์นี้ ผลงานแปลของ
เขาจำนวนมากมีทั้งกวีนิพนธ์ตะวันตก นวนิยาย อัดซีวประวัติและแนวคิดของนักเขียนตะวันตก
อาทิ Henri Troyat, André Paul Guillaume Gide, Edgar Allan Poe, Hector Henri Malot เป็น
ต้น นอกจากนี้เขายังได้เขียนวรรณคดีคลาสสิกใหม่เป็นภาษาปัจจุบัน เช่น “โคะจิกิ” “นิฮงโอะ
กิ” “คนจะกุโมะโนะระตะริ” ฯลฯ เขาเขียนนิยายที่ถูกนำไปทำเป็นบทภาพยนตร์เกี่ยวกับสัตว์
ประหลาดเรื่อง “โมะซุระ” (モスラ) ร่วมกับนะกะมุระ เขียนบทวิจารณ์นิยายสืบสวนสอบสวนของ
ตะวันตก และยังเขียนนิยายสืบสวนสอบสวนโดยใช้นามปากกาว่า “คะตะ เระอิตะโร” (加田 伶太
郎) ซึ่งเป็นทีที่กล่าวกันว่าในยุคที่มีการแบ่งประเภทวรรณกรรมเป็นวรรณกรรมบริสุทธิ์กับวรรณกรรม
มวลชนนั้น¹⁹⁶ พุกุณะจะเป็นนักเขียนวรรณกรรมบริสุทธิ์หนึ่งในสองสามคนที่เขียนวรรณกรรม
ประเภทสืบสวนสอบสวน ค.ศ. 1966 เริ่มเขียนนวนิยายที่สร้างชื่อเสียงให้เขามากที่สุดเรื่องหนึ่งคือ

¹⁹⁶ วรรณกรรมบริสุทธิ์หมายถึง Jun-bungaku (純文学) คือวรรณกรรมที่มีคุณค่า ได้รับการยอมรับว่าเป็นวรรณคดี มีการ
ใช้สำนวนภาษาที่ไพเราะสละสลวย ควรแก่การยกย่องเชิงวรรณศิลป์ แตกต่างจากวรรณกรรมมวลชน หรือ Taishuu
bungaku (大衆文学) ซึ่งหมายถึงวรรณกรรมที่เน้นความบันเทิงและการเขียนตอบสนองความต้องการของตลาด เป็น
วรรณกรรมประเภทที่ได้รับความนิยม มักเป็นวรรณกรรมสืบสวนสอบสวน เรื่องรักโรแมนติก นิยายวิทยาศาสตร์ การผจญ
ภัยต่างๆ ทั้งสองประเภทถูกแบ่งมาตั้งแต่สมัยไทโช-โชวะ ปัจจุบันความแตกต่างระหว่างวรรณกรรมสองประเภทนี้เริ่ม
คลุมเครือไม่ชัดเจน งานเขียนและนักเขียนมีความหลากหลายมากขึ้น ทำให้การจัดประเภทดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับอีกต่อไป

“เกาะแห่งความตาย” (『死の島』 1966-1971) ลงเป็นตอนในนิตยสารบุงเกะอิ(文藝) ภายหลังจากสำนักพิมพ์คะวะเดะนำมารวมเล่มในค.ศ. 1971 ได้รับรางวัลวรรณกรรมญี่ปุ่น นอกจากนี้เขายังเขียนกวีนิพนธ์รวมเล่มให้หลายสำนักพิมพ์ ฟูกุนะงะได้รับพิธีลุ่มนั้บถือศาสนาคริสต์ก่อนเขาเสียชีวิต 2 ปี เขาสนใจศึกษาพระคัมภีร์และภาษากรีก ในค.ศ.1979 เสียชีวิตด้วยโลหิตออกในสมอง ผู้วิจัยเชื่อว่าด้วยความสนใจในตำนานเทพและวรรณกรรมตะวันตกโบราณ รวมทั้งความเป็นกวีที่มีมุมมองเกี่ยวกับชีวิตและความตายอย่างลึกซึ้ง ทำให้เขาสนใจจะถ่ายทอด โคะจิกิ เป็นรูปแบบของนิทานเล่าใหม่ซึ่งมีกลวิธีการเล่าเรื่องที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

เขาเขียนงานหนึ่งในชุดวรรณกรรมโบราณคือ โคะจิกิ และ นิฮนโอะกะกิ เป็นภาษาปัจจุบันให้สำนักพิมพ์คะวะเดะ (『古事記・日本書紀 日本国民文学全集』 河出書房、1956) จากนั้นจึงเขียน โคะจิกิ เป็นหนังสือนิทานสำหรับเด็กในชื่อ “โคะจิกิโมะโนะงะตะริ” สำนักพิมพ์วรรณกรรมเยาวชนอิวะนะมิ (『古事記物語』 岩波少年文庫 1957) เขียนเรื่องประกอบในหนังสือภาพสำหรับเด็กโดยนำตำนานเทพใน โคะจิกิ ตอนหนึ่งมา ได้แก่เรื่อง “การผจญภัยของโอคุนิฮุมิ” (『おおくにぬしのぼろけん』 岩崎書店・ものがたり絵本,1968) ซึ่งวาดภาพโดยจิตรกรชั้นนำของญี่ปุ่นชื่อคะตะโอะกะ ทะมะโกะ(片岡球子 1905-2008)

วะตะ โยะฉิตะกะ (和田能卓) วิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของฟูกุนะงะกับนิทานพื้นบ้าน (Folklore) สรุปความได้ว่า “ฟูกุนะงะมีความคิดว่านักเขียนนิยายต้องเรียนรู้ศาสตร์หลายด้าน ทั้งปรัชญา กฎหมาย เศรษฐกิจ คติชน สังคม แต่อันดับแรกเลยคือต้องเรียนรู้ความเป็นมนุษย์ก่อน ในงานเขียนของเขาแผ่แนวคิดทางคติชนวิทยาไว้มากมาย โดยเฉพาะเรื่องชีวิตกับความตาย เขาเคยกล่าวว่า ‘พวกเราชาวญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์กับคติชนมาตั้งแต่เกิด ความรู้ทางคติชนฝังอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของเราเสมอ ในจิตวิญญาณนั้น เรามีความเป็นคนญี่ปุ่นคนหนึ่งมากกว่าจะรู้สึกว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่งเสียอีก สิ่งที่เราได้เห็นหรือได้ฟังมาตั้งแต่เด็กนำไปสู่พื้นฐานทางความรู้ วิธีการเรียนรู้ศาสตร์ต่างๆ และวรรณกรรมของต่างประเทศจะทำให้เราเปลี่ยนจากการรับรู้โดยไม่รู้ตัว เป็นการรับรู้อย่างรู้ตัว’ นั่นคือการที่ฟูกุนะงะในฐานะนักเขียนได้สร้างการรับรู้ด้านคติชนที่ฝังอยู่ในจิตวิญญาณของคนญี่ปุ่น (โดยไม่รู้ตัว) จากความรู้สึกร่วมในงานของเขา”¹⁹⁷ แม้ว่าฟูกุนะงะมีความเชี่ยวชาญในวรรณกรรมตะวันตก แต่เขาก็สนใจศึกษาคติชนวิทยา ประทับใจกับงานเขียนของยะนะกิดะ คุนิโอะ (Yanagida Kunio 柳田国男 1875-1962) นักปราชญ์ผู้ได้รับการ

¹⁹⁷ 和田能卓 (1994) 『福永武彦』 教育出版センター、pp.17-18.

ยกย่องในวงการคติชนวิทยา การเขียน *โคะจิกิ* และ *คนจะกุโมะโนะงะตะริ*¹⁹⁸ เป็นภาษาปัจจุบัน ทำให้ฟูกุนะงะยังเห็นถึงจิตวิญญาณของชาวญี่ปุ่นดั้งเดิม งานวิจัยของวะตะเป็นการเน้นให้เห็นความเชื่อมโยงของงานของฟูกุนะงะกับแนวคิดทางคติชนของชาวญี่ปุ่น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะการสร้างสรรคงานเขียนที่มีส่วนผสมผสานแนวคิดและอิทธิพลของทั้งตะวันตกและจิตวิญญาณแบบญี่ปุ่นนี้ เป็นปัจจัยหนึ่งของการเขียน “โคะจิกิโมะโนะงะตะริ” หรือนิทานโคะจิกิในแบบของฟูกุนะงะ ทะเกะฮิโกะ ขอยกส่วนหนึ่งของบทส่งท้ายที่เขาเขียนไว้ในการตีพิมพ์ครั้งแรก (1957) ดังนี้

“โคะจิกิโมะโนะงะตะริ เป็นงานเขียนที่ผมได้นำ โคะจิกิ ซึ่งเป็นงานเขียนชิ้นแรกของประเทศของเรา มาเขียนใหม่แบบง่ายๆ สำหรับเด็กและเยาวชนทุกคน ต้นฉบับเดิมเขียนไว้ในศตวรรษที่ 8 เป็นวรรณกรรมโบราณที่เกิดขึ้นอย่างน่าประหลาดใจเมื่อนานแสนนานมาแล้ว (...ย่อ...)

จากต้นฉบับเดิมจะเห็นว่า ‘โคะจิกิ’ นำอักษรและประโยคมาจากจีน แต่รักษาภาษาญี่ปุ่นดั้งเดิมไว้ ซึ่งลักษณะนี้แตกต่างจากงานเขียนประวัติจักรพรรดิโบราณชื่อ ‘นิฮงโอะเกกิ’ ที่เกิดขึ้นในยุคเดียวกัน ‘นิฮงโอะเกกิ’ เขียนด้วยรูปแบบของจีน จึงไม่ได้แสดงความเป็นญี่ปุ่นโบราณที่ชัดเจนเท่ากับ ‘โคะจิกิ’ ไม่มีงานเขียนอื่นแล้วนอกจาก ‘โคะจิกิ’ ที่จะถ่ายทอดได้ดีว่าบรรพบุรุษของเราใช้ภาษากันอย่างไร มีความรู้สึกอย่างไร มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไรในอดีต แต่ ‘โคะจิกิ’ ไม่ได้มีคุณค่าเพียงการถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตเท่านั้น แต่เป็นวรรณกรรมอันยิ่งใหญ่และมหากาพย์ที่เล่าเรื่องวีรบุรุษ เดิมอาจเป็นการเขียนขึ้นเพื่อเล่าประวัติศาสตร์ของจักรพรรดิในสมัยโบราณก็จริง แต่บรรดาเทพทั้งหลายที่เป็นบรรพบุรุษของเราและจักรพรรดิในอดีตต่างก็เป็นวีรบุรุษทั้งนั้น ต่างมีพฤติกรรมที่แกร่งกล้าสมชาย และยังมีอารมณ์ความรู้สึกที่เปี่ยมล้นทั้งยินดีและเศร้าโศก ให้ชีวิตอย่างมีรสชาติ วรรณกรรมชิ้นนี้จึงไม่มีความเก่าคร่ำครึ หรือความน่าเบื่อเลยแม้แต่น้อย นั่นเป็นเพราะบรรดาเทพและวีรบุรุษที่ปรากฏนั้นต่างไม่รู้สึกเบื่อต่อการมีชีวิตอยู่เลย (ย่อ)

สักวันหนึ่งเมื่อทุกคนเติบโตขึ้น ขอให้ลองอ่านต้นฉบับจากภาษาโบราณดู อย่างน้อยบทเพลงพื้นบ้านนั้น หากไม่อ่านจากต้นฉบับเดิมแล้วจะไม่เข้าใจถึงความงดงามที่

¹⁹⁸ Konjaku Monogatari 『今昔物語』 หนังสือรวมเรื่องเล่า นิทานพื้นบ้าน กล่าวกันว่าเรียบเรียงขึ้นในช่วงปลายสมัยเฮอัน มีทั้งหมด 31 เล่ม เรื่องเล่าบางเรื่องสูญหายไปบ้างจากการคัดลอก มีเรื่องเล่าจากจีน อินเดีย และญี่ปุ่นผสมกันอยู่ถึงกว่า 1000 เรื่อง แต่ละเรื่องจะเริ่มต้นด้วยคำว่า “บัดนี้คือกาลโบราณ” (「今ハ昔、」)

แท้จริง สำหรับผมแล้ว การถ่ายทอดวรรณศิลป์ของบทเพลงพื้นบ้านมาเป็นบทกลอนใน 'โคะจิกิโมะโนะงะตะริ' นี้ นับเป็นงานที่ท้าทายและคิดว่าทำได้สำเร็จอย่างน่าพอใจ"

ฟุคุงะวะ ทะเกะฮิโกะ, พ.ย.1957,

あとがき 『古事記物語』 岩波書店、1957

แม้ว่าซุซูกิ มิเอะกิชิได้เคยเขียน "โคะจิกิโมะโนะงะตะริ" หรือนิทานโคะจิกิ มาก่อนแล้ว แต่ ฟุคุงะวะ ทะเกะฮิโกะไม่ได้กล่าวถึง เขาระบุเพียงว่าต้องการเขียนใหม่โดยอ้างอิงตามต้นฉบับเดิม และอยากถ่ายทอดบทเพลงพื้นบ้านในรูปแบบของบทกลอน เพื่อรักษาความไพเราะของภาษา และจังหวะของต้นฉบับ เมื่อเปรียบเทียบกั้งงานของซุซูกิแล้วจะเห็นความเหมือนและต่างของโคะจิกิในรูปแบบนิทานในสองสำนวน ดังจะนำเสนอต่อไป

จากการเขียนคำนำของซุซูกิ มิเอะกิชิ และบทลงท้ายของฟุคุงะวะ ทะเกะฮิโกะ สรุป วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ได้ดังนี้

「私はこの物語を、一種の藝術的作品として、少年少女諸君へと共に、私のすべての讀者諸君に捧げる。(省略) 「古事記」の中のお話はすっかり再話し盡されてある。ただ、少年少女諸君にとって、さしあたり意味の少ない謠を、いろいろはぶいたのと、小さい人たちの読みものとして、或、人間的交渉の叙述に、止むなき手加減を加へた以外には、すべて一行一行の話出にも、私は出来るだけ「古事記」の記述をそのまま追従することに努力した。従つてこの物語を、ゆるい意味で「古事記」そのものの口語譯として迎へられても、お互いにたいして差しつかへはないと思う。(省略) 私のこの物語が、絶対に先例的な、或程度の誇りを持つてある。」

鈴木三重吉 (大正9年) 『古事記物語 上』 「序」、赤い鳥社

นิทานนี้เป็นผลงานทางศิลปะชิ้นหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าตั้งใจมอบแต่เด็กหญิงชายทั้งหลาย (ย่อ) ข้าพเจ้าได้นำเรื่องเล่าใน "โคะจิกิ" มาเล่าใหม่ทั้งหมด นอกจากการนำบทกลอนที่ไม่มีความหมายสำหรับเด็กทั้งหลายมากนักออก และจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนถ้อยคำสำนวนบางอย่างด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เพื่อให้เหมาะสมในการเป็นเรื่องอ่านสำหรับคนตัวเล็กๆ แล้ว ข้าพเจ้าพยายามคงเนื้อหาใจความของ "โคะจิกิ" ฉบับเดิมไว้ในทุกๆ บรรทัด ยิ่งไปกว่านั้น หนังสือเล่มนี้นับเป็นการเล่า โคะจิกิ ฉบับเดิมให้เป็นภาษาพูด โดยไม่เกิดการระคายเคืองต่อผู้ใด (ย่อ) ข้าพเจ้าภาคภูมิใจและเชื่อว่านิทานชิ้นนี้เป็นการบุกเบิกที่ไม่เคยมีคนทำมาก่อนแน่นอน

ซุซูกิ มิเอะกิชิ(1920) “โคะจิกิโมะโนะงะตะริ”, คำนำ, สำนักพิมพ์อะกะอิโตะริ

わたしは、この古い書物をみなさんのためにかきなおしましたが、なるべく原文に忠実なように、努力したつもりです。『古事記』の原文というのは、美しい文章ですから、お話をつたえるというだけでなく、できるかぎり、原文の調子をも残しておきました。また『古事記』は、その中にたくさんの歌謡がふくまれています。わたしはそれを、詩のかたちにかきなおして、あいだにはさむことにしました。歌謡はふいてしまうと、せつかくの『古事記』のもつ味わいが、なくなってしまうと考えたからです。そしてわたしは、ほんの少しばかりの例外はありますが、ほとんど全部の歌謡を、この中におさめました。

福永武彦 (1957) 『古事記物語』あとがき、岩波書店

ผมนำงานเขียนโบราณนี้มาเขียนใหม่สำหรับทุกคน แต่ก็พยายามคงเนื้อความเดิมตามต้นฉบับไว้ ตัวยกในโคะจิกิเดิมมีความไพเราะงดงาม ผมไม่ได้อยากถ่ายถอดแต่เนื้อเรื่องเท่านั้น แต่ได้พยายามคงจังหวะของภาษาในต้นฉบับเดิมให้มากที่สุด ใน ‘โคะจิกิ’ ยังมีบทเพลงพื้นบ้านประกอบอยู่มากมาย ผมได้เขียนใหม่เป็นบทกลอนสอดแทรกไว้ด้วย ถ้าไม่นำบทเพลงพื้นบ้านมาประกอบแล้ว รสชาติของ ‘โคะจิกิ’ จะหายไปอย่างน่าเสียดาย ด้วยความคิดนี้ ผมจึงนำบทเพลงพื้นบ้านที่มีเกือบทั้งหมดใน ‘โคะจิกิ’ มาใส่ไว้ในผลงานชิ้นนี้ด้วย

ฟูกุนะงะ ทะเกะฮิโกะ(1957) “โคะจิกิโมะโนะงะตะริ”, บทส่งท้าย, สำนักพิมพ์อิวะนะมิ

จากบทส่งท้ายเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่างานของนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กทั้งสองมีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกันคือต้องการถ่ายทอดเรื่องราวของตำนานเทพใน โคะจิกิ โดยใส่ใจในการเขียนให้ตรงตามต้นฉบับเดิมมากที่สุด แต่นำเสนอในภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจของเด็ก ซุซูกิ ต้องการสร้างการเรียนรู้ทางภาษาแก่เด็กด้วย จึงระมัดระวังในการใช้สำนวนถ้อยคำที่คำนึงถึงผลกระทบต่อการเรียนรู้ นั่น อาทิ การละความใจจั่งเรื่องเพศไว้ เป็นต้น ขณะที่ฟูกุนะงะได้นำบทเพลงพื้นบ้านที่ซุซูกิสนใจไม่กล่าวถึง มาใส่ในงานเขียนในรูปแบบของกวีนิพนธ์ เพื่อเพิ่ม “รสชาติ” ของ โคะจิกิ แบบดั้งเดิม ให้ผู้อ่านที่เป็นเด็กสัมผัสได้

ผู้วิจัยขอนำตัวอย่างบางตอนเปรียบเทียบข้อแตกต่างของเนื้อหาและกลวิธีประพันธ์ดังนี้

ตอน “ถ้ำอิวะยะ” (ซุซูกิ มิเอะกิชิ) 「天の岩屋」 鈴木三重吉

宇受女命は、お乳もお腹も股もまるだしにして、足をとんとんふみならしながら、まるで憑きものでもしたように、くるくるくるくと躍り狂いました。

เทพอุสุเมะ เปลือยให้เห็นทั้งเต้านม ท้องและต้นขา กระทีบเท้าตึงๆ พลังเดิน
หมุนตัวตัว ตัว ตัว ตัว ไปอย่างบ้าคลั่งราวกับมีสิ่งใดเข้าสิง

ตอน “ถ้ำอิวะยะ” (ฟุคุนะงะ ทะเกะฮิโกะ) 「天の岩屋」 福永武彦

そこでニワトリの声を伴奏に、アメノウズメノ命の躍りがはじまりました。手拍子足拍子もおもしろく、台の上でとんとん足をふみなならしながら、気がちがったように踊ります。着ているものも、すっかりはだけてしまうくらい、そのいきおいのいいこと、おもしろいこと、見物の神々はすっかりよろこんで、手をたたいて笑いころげたので、高天原がゆれうごくのかと思われるばかりでした。

ตอนนั้น ไก่ขันเป็นคนตรีประกอบ แล้วเทพอะเมะโนะอุสุเมะก็เริ่มรำรำ
จังหวะมือและเท้าสนุกสนาน เธอกระทีบเท้าตึงๆ บนเวทีพลังเดินราวกับบ้าคลั่ง เสื้อผ้าที่
สวมอยู่ก็หลุดจนแทบจะเปลือยกายหมด ความคิดก็ก้าวใจและความสนุกสนานแบบนั้น
ทำให้บรรดาเทพที่ชมอยู่พากันตบมือพลางหัวเราะกลิ้ง เหมือนว่าสวรรค์จะสั่นคลอน

ทั้งสองสำนวนถ่ายทอดต้นฉบับออกมาได้ใกล้เคียงกัน ให้ความสำคัญกับภาพที่อ่านแล้ว
เห็นชัด เช่น การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ “ตงตง” (とんとん) ที่หมายถึงกระทีบเท้าตึงๆ หรือการ
รำรำอย่างบ้าคลั่งจนเกือบเปลือย บรรยายอากาศที่วังเทพพากันหัวเราะส่งเสียงดังด้วยความ
สนุกสนาน ซึ่งตรงกับใน โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิม

ตอน “งูยักษ์แปดหัว” (ซุสุกิ มิเอะกิชิ) ^{ยามาตา おろち} 「八俣の大蛇」 鈴木三重吉

命はそれから、榎名田媛とお二人で、そのまま出雲の国にお住いになるおつもりで、御殿をお建てになるところを、そちこちと、さがしてお歩きになりました。そして、しまい、須加というところまでおいでになると、「ああ、ここへ来たら、心持ちがせいせいして来た。これはよいところだ」と仰って、そこへ御殿をお建てになりました。

จากนั้นเทพ(ซุซุอะโนะเอะ) กับคุณิณะคะฮิเมะ ทั้งสองพระองค์ตั้งพระทัยว่าจะ
อาศัยที่เมืองอิสุโมะ และทรงตระเวนหาสถานที่ที่จะสร้างพระราชวังไปทางโน้นที่ทางนี้ที่
ในที่สุด ก็เสด็จมาถึงเมืองที่ชื่อซุสะ ตรัสว่า “โอ้ พอมมาถึงที่นี่แล้ว รู้สึกจิตใจปลอดโปร่ง
นี่เป็นสถานที่ที่ดีมาก” จึงทรงสร้างพระราชวังขึ้นที่นั่น

ตอน “งูยักษ์แปดหัว” (ฟุคุนะงะ ทะเกะฮิโกะ) 「八またの大蛇」 福永武彦

こうしてスサノオノ命は、めでたく八またの大蛇を退治しましたが、クシナダ姫との結婚式をあげるために、新しい宮殿をたてようと思いました。そこで出雲の国をたずね歩いて、須賀という土地まで来た時に、
「この土地に来て、わたしの心はずがすがしい」と、言いました。

それで須賀という名まえなのです。
 スサノオノ命が、ここに宮殿をたてようとした時に、空のはてに、白い雲が重なり合って立ちのぼるのが見えました。そこで次のような歌をよみました。
 雲のわき出る出雲の国に、
 七重に八重に雲はわく、
 八重のかきねをめぐらすように。
 わたしと妻とはその中に。

และแล้วเทพซุซะโนะโอะก็ปราบงูยักษ์แปดหัวได้สำเร็จ เขาคิดจะสร้างวังใหม่ เพื่อจัดพิธีแต่งงานกับคุณิณะตะฮิเมะ จึงเดินทางมาเยือนอิสุโมะ เมื่อไปถึงเมืองที่ชื่อซุงะ เขาก็พูดขึ้นว่า “มาถึงเมืองนี้แล้ว จิตใจข้าสดชื่น(ซุงะซุงะมิอิ) ดี” เมืองนี้จึงได้ชื่อว่าซุงะ ตอนทีเทพซุซะโนะโอะจะสร้างวังนั้น มองเห็นเมฆสีขาวลอยซ้อนกันเป็นชั้นๆ ขึ้นไปบนฟ้า ไกล จึงได้ร้องบทเพลงออกมาว่า

เห็นอิสุโมะในเมฆแยกแหวกเป็นช่อง
 หมอกลอยล่องมองเป็นเจ็ดแปดชั้น
 เมฆลอยทับซ้อนดังรั้วกัน
 ล้อมรอบฉันกับเมียไว้ในใจกลาง

ภาษาที่ซุสุกิใช้เป็นรูปยกย่องหรือที่เรียกว่า “เคะอิโงะ” (敬語) ซึ่งหากแปลเป็นภาษาไทย แล้วจะคล้ายกับการใช้ราชาศัพท์ในแทบทุกวรรค ในขณะที่ฟูกุนะงะเลือกใช้ภาษาธรรมดา อธิบายที่มาของสถานที่และเหตุผลของตัวละคร ที่สำคัญที่สุดที่แสดงถึงลักษณะเด่นของงานเขียน ของเขาคือการสอดแทรกบทกลอน ที่ได้นำบทเพลงพื้นบ้านที่เรียกว่า “คะโย” (歌謡) จากต้นฉบับ เดิมมาประพันธ์เป็นร้อยกรองร่วมสมัย กล่าวกันว่ากลอนบทที่เทพซุซะโนะโอะร้องไว้นี้เป็นกวี นิพนธ์ชิ้นแรกของญี่ปุ่น ขอนำต้นฉบับจาก โคะจิกิ มาเปรียบเทียบไว้ที่นี้

八雲立つ 出雲八重垣 妻籠みに 八重垣作る その八重垣を
 เมฆแปดชั้นซ้อนสูง รั้วเมฆแปดชั้นแห่งอิสุโมะ สร้างรั้วล้อมเมียไว้ในแปดชั้น ล้อม
 ด้วยรั้วเมฆแปดชั้นนั้น

“โคะจิกิ” สำนักพิมพ์ไณกะกุ๊กัง, 2004. หน้า 73

นอกจากนั้นการนำ โคะจิกิ มาอ่านใหม่ยุคหลังสงครามทำให้ทราบจากการตีความบท กลอนนี้ว่า เทพซุซะโนะโอะได้สร้างวังที่เมืองซุงะ อิสุโมะ (หรือจังหวัดมิยะเนะในปัจจุบัน) เพื่อจะ แต่งงานกับคุณิณะตะฮิเมะ เท่านั้น ไม่ได้ตั้งใจจะอาศัยอยู่ตลอดไป สอดคล้องกับเรื่องเล่าตอน ต่อมาว่าเทพซุซะโนะโอะไปจุดที่ดินแดนเนะโนะกุนิ (根の国) โดยมีทายาทเชื้อสายของเขา

ปกครองดินแดนบนโลกต่อมา หนึ่งในทายาทของเทพซุซะโนะโอะคือ เทพโอกุนิอุมิ ราชารู้ยิ่งใหญ่ที่ได้สร้างบ้านเมืองกว้างขวางและมั่นคง ภายหลังต้องยกดินแดนที่สร้างมาให้แก่ทายาทของเทพอะมะเตะระสุ เทพซุซะโนะโอะและเทพโอกุนิอุมินับเป็นเทพวีรบุรุษแห่งดินแดนอิสุโมะ เป็นตัวละครเอกของตำนานเทพอิสุโมะ (出雲神話) ปัจจุบันเทพทั้งสองเป็นที่สักการะบูชาในศาลเจ้าต่างๆ หลายแห่ง และยังเป็นที่ยุ่จักดีของเด็กๆ ชาวญี่ปุ่น จากบทบาทในนิทานพื้นบ้านและเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานเทพของญี่ปุ่นที่ยังคงเล่ากันอยู่เสมอ

การเขียนใหม่โดยสอดแทรกกวีนิพนธ์ของฟูคุนะงะนั้น นอกจากจะสื่อถึงอรรถรสทางวรรณศิลป์ของ โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมแล้ว ยังทำให้เกิดการตีความและวิเคราะห์ความหมายใหม่ ที่ซุกซุกหรือนักวิจัยรุ่นก่อนหน้านี้มองข้ามหรือไม่เห็นความสำคัญ

ต้นฉบับ โคะจิกิ กล่าวถึงตอนที่ โคะโนะสะนะโนะชะกุยะ ตั้งครรภ์หลังจากมีความสัมพันธ์กับเทพนินิงเพียงคืนเดียว (เทพนินิงหรือโสะโนะนินิง เป็นหลานของเทพอะมะเตะระสุที่ถูกส่งลงมาปกครองดินแดนโลกมนุษย์) ทำให้เทพนินิงสงสัย เอ่ยปากถามว่า

「佐久夜毘売、一宿にや妊める。これ我が子には非じ。必ず国つ神の子ならむ」

“ชะกุยะบิเมะ คืนเดียวเจ้าจะคลอดแล้ว นี่ไม่ใช่ลูกของข้าแน่ คงเป็นลูกของเทพพื้นดิน”

นางจึงกล่าวตอบว่า

「吾が妊める子、若し国つ神の子ならば、産む時に幸くあらじ。若し天つ神の御子ならば、幸くあらむ」

“หากลูกที่ข้าจะคลอดออกมานี้เป็นบุตรของเทพพื้นดิน คงจะไม่คลอดออกมาได้อย่างปลอดภัย แต่หากเป็นบุตรของเทพสวรรค์ย่อมต้องคลอดจากภัยทั้งปวง”

จากนั้นนางก็สร้างโรงคลอดที่ไม่มีทางออก ชั่งตัวเองไว้ข้างในแล้วจุดไฟเผา คลอด

บุตรชายสามคนออกมาได้อย่างปลอดภัย

ในต้นฉบับตอนนี้กล่าวถึง “เทพพื้นดิน”(国つ神) และ “เทพสวรรค์”(天つ神) ซึ่งเป็นการเน้นฐานะของเทพนินิงซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเทพอะมะเตะระสุ บุตรที่คลอดในไฟนี้ ภายหลังมีบุตรหลานสืบทอดวงศ์ตระกูลต่อมาเป็นราชวงศ์ของจักรพรรดิ การคลอดบุตรของโคะโนะสะนะโนะชะกุยะเป็นการพิสูจน์ความศักดิ์สิทธิ์ที่น่าเลื่อมใสว่าจักรพรรดิเป็นทายาทที่มีเชื้อสายของเทพสวรรค์

ตอน “วังชะชะชะ” (ซุกซุก มิเอะกิชิ) 「笠沙のお宮」 鈴木三重吉

そのうち咲耶媛は、間もなくお子さまが生まれそうにおなりになりました。それで命にそのことをお話になりますと、命はあんまり早く生まれるので変だとおぼしめして、「それは私たち二人の子であろうか」とお聞きになりました。咲耶媛は、そう仰られて、「どうしてこれが二人よりほかのものの子でございませよ

う。もし私たち二人の子でございませんでしたら、決して無事にお産はできませんまい。本当に二人の子である印には、どんなことをして生みましても、必ず無事に生まれるに相違ございませぬ

ไม่นานชะกุกะบิเมะก็ทรงมีพระครรภ์ ใกล้ถึงวาระที่พระบุตรจะประสูติแล้ว เมื่อตรัสแจ้งต่อเทพ(นินิงิ) พระองค์ทรงประหลาดพระทัยที่เร็วนัก ตรัสถามว่า “นี่เป็นบุตรของเราทั้งสองจริงหรือ” ชะกุกะบิเมะตรัสตอบว่า “เหตุใดจะเป็นบุตรของผู้อื่นนอกจากเราทั้งสองได้ละเพคะ หากไม่ใช่บุตรของเราทั้งสองแล้ว ไม่มีทางประสูติได้อย่างปลอดภัยแน่ หากประสูติอย่างปลอดภัยไม่ว่าในสถานการณ์เช่นใด จะเป็นการพิสูจน์ได้ว่านี่เป็นบุตรของเราทั้งสองจริงอย่างไม่มีข้อกังขา”

ตอน “ดินแดนที่แสงอาทิตย์ยามเช้าฉายส่อง” (ฟุคุนะงะ ทะเกะฮิโกะ)

「朝日のさす国」福永武彦

それからのちのこと、コノハナノサクヤ姫が、ホノニギノ命のもとに進み出て、「いよいよあなたの子どもを生む時になりました。この子は日の神の御子で、わたしひとりの子どもではありませんから、あらかじめ申しあげておきます」と、告げますと、ホノニギノ命はあざけて、「それはわたしの子ではないだろうよ。この国の神の子どもでも生むんじゃないか」と言いました。コノハナノサクヤ姫は、だまってはられません。

「もしもわたしが生む子が、よその神の子どもでしたら、お産が無事にすむとは思われません。もしも日の神の御子でしたら、どんなあぶないことをしても、きっと無事に生まれます」と誓いを立てました。

หลังจากนั้นไม่นาน โคะโนะสะนะโนะชะกุกะก็มาหาเทพโอะโนะนินิงิแล้วบอกว่า “ถึงเวลาที่ข้าต้องคลอดลูกของท่านแล้ว ลูกคนนี้เป็นบุตรหลานของเทพแห่งดวงอาทิตย์ ไม่ใช่ลูกของข้าคนเดียว จึงต้องมาบอกท่านให้ทราบไว้ก่อน” เทพโอะโนะนินิงิพูดจา ล้อเลียนว่า “นี่คงไม่ใช่ลูกข้าหรอก เจ้าจะคลอดลูกของเทพอื่นในดินแดนนี้เสียละมัง” โคะโนะสะนะโนะชะกุกะ ไม่อาจนิ่งเฉยอยู่ได้ นางเอ่ยคำสาบานออกมาว่า “ถ้าลูกที่ข้าจะให้กำเนิดนี้เป็นลูกของเทพอื่น จะคลอดออกมาอย่างปลอดภัยไม่ได้แน่ แต่หากเป็นบุตรหลานของเทพแห่งดวงอาทิตย์จริง ไม่ว่าจะอยู่ท่ามกลางภัยอันตรายเพียงใด ก็จะไม่เกิดได้อย่างปลอดภัยแน่”

เมื่อเปรียบเทียบกับต้นฉบับแล้วจะเห็นได้ว่า การตีความของซุสูกิและฟุคุนะงะแตกต่างกัน ซุสูกิจะกล่าวย้าคำว่า “บุตรของเราทั้งสอง” นั่นคือการให้ความสำคัญกับบทบาทของหญิงและชายในการให้กำเนิดบุตรเท่าเทียมกัน ฟุคุนะงะได้นำคำว่า “เทพพื้นดิน”(国つ神) ในต้นฉบับมาเปลี่ยนเป็น “เทพอื่นในดินแดนนี้”(この国の神) ประกอบกับการกล่าวถึง “บุตรหลานของเทพแห่งดวงอาทิตย์” (日の御子) แทนการใช้คำว่า “เทพสวรรค์” ซึ่งมีตัวอักษร “สวรรค์”(天) ที่สื่อความ

หมายถึง “จักรพรรดิ” หรือ “โอรสสวรรค์” (天皇) ผู้วิจัยมองว่าการเขียนใหม่ในสำนวนทั้งสองต่าง
 ใจหลักเกี่ยวกับการเชื่อมโยงตำนานเทพใน โคะจิกิ กับสัญลักษณ์ที่จะโยงไปสู่ประเด็นมุมมอง
 จักรพรรดิในเชิงการเมือง ชูสุกิทำโดยไม่กล่าวถึงสถานะอันสูงส่งของเทพนินิงิ ในขณะที่ฟูคุนะงะ
 ทำโดยเน้นความหมายของดวงอาทิตย์ที่หมายความถึงเทพอะมะเตะระสุในตำนานเท่านั้น ไม่ใช่
 จักรพรรดิที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ทั้งสองสำนวนยัง
 ถ่ายทอดการแสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร และการให้เหตุผลของการกระทำต่างๆ
 ไว้ได้อย่างดีเยี่ยม เช่นการแสดงความสงสัยของเทพนินิงิ หรือความคับแค้นใจของโคะโนะสะนะ
 ะ ทำให้เทพทั้งหลายในเรื่องมีลักษณะคล้ายมนุษย์ เป็นตัวละครที่มีชีวิตชีวา สื่อถึงเด็กและ
 เยาวชนในยุคหลังได้อย่างมีประสิทธิภาพ นับว่างานเขียนทั้งสองชิ้นเป็น โคะจิกิ ในรูปแบบของ
 วรรณกรรมสำหรับเด็กสามารถถ่ายทอดเสน่ห์ของงานเขียนดั้งเดิมได้ดียิ่ง

ตอนที่จักรพรรดิจิมมูดำริว่าจะเดินทางไปในทิศตะวันออก ต้องรบกับชนเผ่าต่างๆ
 มากมาย ร่ว่างทางต้องพบอุปสรรคที่ทำให้ไปต่อไม่ได้ มีตำนานที่ระบุไว้ใน โคะจิกิ ตอนหนึ่งว่า
 เทพทะกะงิซึ่งเป็นเทพที่รักษาของเทพอะมะเตะระสุมาบอกว่า หนทางต่อไปนี้มีเทพผู้โหดร้าย
 มากมาย สวรรค์จึงจะส่งนกกายะตะกะระสุ (八咫鳥) มาเป็นผู้นำทางให้เดินทางไปถึงยะมะโตะ
 ได้โดยสวัสดิภาพ นกกาเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของญี่ปุ่น ในสมัยสงครามใช้ประทับในเหรียญ
 กล่าวหาญเพื่อมอบให้ผู้ทำความดีความชอบต่อบ้านเมือง ปัจจุบันยังเป็นสัญลักษณ์ของกอง
 ทัพกองกำลังป้องกันตนเอง (Japan Ground Self-Defense Force) ฟูตบอกลทีมชาติญี่ปุ่นด้วย
 ใน โคะจิกิ ไม่ได้กล่าวว่ามีสามขา แต่ตามตำนานจีนและเกาหลีมีนกสามขาที่เป็นสัตว์
 มงคล การทำสัญลักษณ์รูปนกกาสามขาจึงอาจมีที่มาจากความเชื่อจากจีน ภาพของจักรพรรดิ
 จิมมูกับนกกาถ่ายถอดสู่สมัยหลังจากภาพประกอบในหนังสือเรียน และวรรณกรรมสำหรับเด็ก
 มากมาย นับเป็นตอนที่มีความสำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดที่เกี่ยวกับจักรพรรดิในยุคต่อมา

ตอน “ยะตะงะระสุ” (ชูสุกิ มิเอะกิชิ) 「八咫鳥」 鈴木三重吉

たかみむすひのかみ いわれびこのみこと
 高皇産霊神は雲の上から伊波礼毘古命に向かつて、「大空の神のお子よ、ここから
 奥へは決して入ってはいけませんよ、この向こうには荒くれた神たちがどっさ
 りいます。今これから私が八咫鳥をさし下すから、その鳥の飛んで行く方へついで
 おいでなさい」とおさとしになりました。
 間もなく仰せのとおりその鳥が下りて来ました。命はその鳥がつれて行くとおりに、
 あとについてお進みになりますと、やがて大和の吉野河の河口へお着きになり
 ました。(省略)

さまさまの荒びる神どもをなづけて従わせ、刃向うものをどんどん攻め亡ぼして、とうとう天下をお平げになりました。それでいよいよ大和の橿原宮で、われわれの一番最初の天皇のお位におつきになりました。神武天皇とはすなわち、この貴い伊波礼毘古命いわれびこのみことのことを申し上げるのです。

เทพทะกะมิมุซุอิตรัสต่อเทพอิวะระะปิโกะ ลงมาจากก้อนเมฆว่า “บุตรแห่งเทพของห้องฟ้ากว้างเอย เจ้าจะเข้าไปลึกกว่านี้ไม่ได้ ด้านในนั้นมีบรรดาเทพที่โหดร้ายรุนแรงมากมาย ต่อไปข้าจะส่งนกกายะตะลงไปให้ จงติดตามทางที่นกกาบินไปเกิด” ไม่นานก็มีนกบินลงมาตามดำรัสนั้น พระองค์ทรงให้นำทาง เสด็จตามไปจนในที่สุดก็มาถึงปากแม่น้ำโยะมิโนะงะวะ ณ ดินแดนยะมะโตะ (...ย่อ...)

พระองค์ทรงปราบบรรดาเทพที่ร้ายกาจเหล่านั้นให้สวามิภักดิ์ต่อพระองค์ ผู้ใดจับอาวุธเข้าสู้ก็ทรงโจมตีจนราบคาบ แล้วแผ่นดินได้ฟ้าก็สงบราบรื่น พระองค์ทรงสร้างพระราชวังคะมิยะระ ณ อาณาจักรยะมะโตะ เสด็จราชาสมบัติเป็นจักรพรรดิพระองค์แรกของเรา ที่เรียกกันว่าจักรพรรดิจิมมูนั้นหมายถึงเทพอิวะระะปิโกะพระองค์นี้เอง

ตอน “เส้นทางสู่ทิศตะวันออก” (ฟุคุนะงะ ทะกะอิโกะ) 「東への道」 福永武彦

イワレビコノ命は夢を見ましたが、その夢の中に、タカミムスビノ神があらわれて、「日の神の御子よ、この土地から奥のほうへ深入りしてはならない。このおくには、乱暴な悪い神々が、大ぜいいる。いま、天からヤタガラス（八咫鳥）を送りとどけてあげる。このカラスが道案内をするだろうから、カラスのとんで行くあとに、ついて行きなさい」とおしえてくれました。

そこで夢の中のおしえに従って、ヤタガラスに案内されていくうちに、やがて吉野河の上流につきました。（省略）

このように、カムヤマトイワレビコノ命は、軍隊をひきつれて、きのうもきょうも苦しい戦いをつづけましたが、次第に、各地の乱暴な神々をうち破って、おしまいには、もうさからう者もいなくなりました。そこで、大和の国の橿原に宮殿をつくって、天下を治めました。このイワレビコノ命が、のちになって、神武天皇と呼ばれています。

เทพอิวะระะปิโกะฝัน ในฝันมีเทพทะกะมิมุซุอิปรากฏกายขึ้น กล่าวว่า “บุตรแห่งเทพดวงอาทิตย์เอย จงอย่าเข้าไปในพื้นที่แห่งนี้ลึก ด้านในนั้นมีบรรดาเทพร้ายๆ ที่กระทำรุนแรงมากมาย ข้าจะส่งนกกายะตะลงไปให้จากสวรรค์ นกกาจะเป็นผู้นำทาง จงติดตามไปทางที่นกกาบินไปเกิด” จากนั้นจึงทำตามทีฝัน ให้นำกายะตะนำทางไปจนกระทั่งถึงต้นน้ำของแม่น้ำโยะมิโนะงะวะ (...ย่อ...)

เทพคะมิอิวะระะปิโกะนำกองทหารเข้าทำศึกที่สาหัสอย่างต่อเนืองตั้งเมื่อวานและวันนี้ ค่อยๆ ปราบบรรดาเทพทั้งหลายผู้โหดร้ายรุนแรงในแต่ละห้องที่ได้ สุดท้ายก็ไม่มีผู้ใดกล้าขัดขืนอีก เขาจึงสร้างวังที่คะมิยะระ เป็นประเทศยะมะโตะ แล้วครอบครองดินแดนได้ฟ้าอย่างสงบ เทพอิวะระะปิโกะนี้ภายหลังได้รับการเรียกขานว่าจักรพรรดิจิมมู

จะเห็นได้ว่าทั้งสองสำนวนนำ โคะจิกิ ต้นฉบับมาเขียนใหม่อย่างมีเนื้อหาใกล้เคียงกับของเดิม คือ กล่าววาทะปิโกะหรือจักรพรรดิจิมมุเดินทางตามนกกายะตะไปถึงยะมะโตะ แล้วปราบเทพที่โหดร้ายอื่นๆ ได้ราบคาบ ตำนานตอนนี้ระบุชื่อสถานที่จริง และวีรกรรมของจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น จึงถูกนำไปใช้ในการปลูกใจเด็กและประชาชนในสมัยก่อนและระหว่างสงคราม ดังปรากฏในหนังสือเรียนที่กล่าวไว้ในบทที่ 3 จาก โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของซุซูกิ นำเสนออภินิหารเหนือจริงของเทพ คือการปราบผู้ต่อต้านด้วยลักษณะของเทพที่ขจัดทุกข์ภัยให้บ้านเมือง และสร้างความรู้สึกใกล้ชิดกับสถาบันจักรพรรดิและปวงเทพโดยการใช้คำว่า “จักรพรรดิองค์แรกของเรา” ส่วนสำนวนของฟูกุนะงะแสดงภาพของการต่อสู้ที่ยากลำบากกว่าจะได้ชัยชนะ โดยเล่าถึงการนำกองทัพเข้าปราบผู้ร้ายในท้องถิ่นต่างๆ ทำให้บ้านเมืองมีความสงบ การใช้คำว่า “กองทัพ” (軍隊) ของฟูกุนะงะสามารถทำได้เนื่องจากเขียนหลังจากการยึดครองของสหรัฐฯ ไม่เหมือนกับในช่วงที่สงครามยุติใหม่ๆ ที่ญี่ปุ่นถูกควบคุมงานเขียนอย่างเข้มงวด กล่าวได้ว่างานเขียนของฟูกุนะงะมีอิสระในการกล่าวถึงสงคราม แต่ก็ไม่กล่าวถึงความรุนแรงจากสงคราม โดยเลี่ยงเป็นการใช้สำนวน “โจมตีจนไม่มีผู้ใดกล้าขัดขวางอีก” แทนการกล่าวว่า “โจมตีจนราบคาบ” การปกครองแผ่นดินใต้ฟ้าหรือสำนวน “Tenka o osameta” (天下を治めた) หมายความว่าภายในประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น ไม่ได้โยนไปที่การนำทุกประเทศมารวมไว้ในอำนาจปกครองของจักรพรรดิอย่างที่เคยเป็นคำกล่าว “ฮักโกอิชิอุ” (八紘一宇) ในระหว่างสงคราม อย่างไรก็ตาม ผลงานของนักเขียนทั้งสองพยายามจะให้เหตุผลว่าการทำสงครามของเทพเป็นการปราบเหล่าร้ายเพื่อสร้างความสงบให้บ้านเมือง ซึ่งหมายถึงภายในดินแดนที่เป็นขอบเขตของอาณาจักรยะมะโตะเท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับการรุกรานประเทศอื่น และพยายามทำให้ตำนานเทพโคะจิกิ เป็นเหมือนนิทานเล่าเรื่องราววีรบุรุษในตำนาน ที่ไม่ใช่ความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์

กล่าวได้ว่าการนำผลงาน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของซุซูกิ มิเอะกิชิมาตีพิมพ์ใหม่ และการเขียน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของฟูกุนะงะ ทะเกะฮิโกะ ในคริสต์ศตวรรษที่ 1950 นี้ เป็นการเผยแพร่ตำนานเทพญี่ปุ่นใน โคะจิกิ ในรูปแบบของนิทานสำหรับเด็ก นอกจากเพื่อนำวรรณกรรมโบราณอันแสดงวัฒนธรรมดั้งเดิมและความเป็นญี่ปุ่นถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังแล้ว ยังเป็นการพยายามลบล้างภาพลักษณ์เกี่ยวกับการก่อสงครามและการยกย่องจักรพรรดิว่าเป็นสมมติเทพที่สูงส่งเหนือสิ่งอื่นใด ที่รัฐบาลเคยนำ โคะจิกิ มาใช้ในสมัยก่อนและระหว่างสงคราม

ภาพ 4.2 ฟุกุนะงะ ทะเกะฮิโกะ (Fukunaga Takehiko)

ภาพจาก 福永武彦 『新潮日本文学アルバム 50』 新潮社、1994

ตาราง 4.2.5 เปรียบเทียบ “โคะจิกิโมะโนะงะตะริ” ส่วนวนของซุซูกิ มิเอะกิชิ และฟุกุนะงะ ทะเกะฮิโกะ

หัวข้อเปรียบเทียบ	ซุซูกิ มิเอะกิชิ	ฟุกุนะงะ ทะเกะฮิโกะ
วัตถุประสงค์ในการประพันธ์	เพื่อให้เด็กๆ เข้าใจตำนานเทพใน โคะจิกิ ได้ง่ายและได้เรียนรู้กับสำนวนภาษาที่มีวรรณศิลป์	เพื่อให้เด็กๆ ได้รับความไพเราะทางภาษาโดยเฉพาะบทกลอนของต้นฉบับ โคะจิกิ
การนำต้นฉบับโคะจิกิมาใช้	ถ่ายทอดตำนานตามต้นฉบับเดิมโดยไม่มีการเสริมแต่งเหมือนในหนังสือเรียน	เล่าเรื่องวีรบุรุษในตำนานเทพที่มีหลากหลายอารมณ์ คบเพลงพื้นบ้านไว้เกือบทั้งหมดโดยแต่งใหม่เป็นกวีนิพนธ์
กลวิธีการประพันธ์	ใช้สำนวนภาษาที่เข้าใจง่าย สละสลวย มีการนิยามคำศัพท์อย่างเป็นรูปธรรม ใช้รูปยกย่องเป็นส่วนใหญ่ ภาษาที่ใช้เป็นภาษาในยุคก่อนสงคราม	อ่านได้เข้าใจง่าย สำนวนสละสลวย มีจังหวะจะโคน ไม่ใช้รูปยกย่องเลยแม้เมื่อกล่าวถึงจักรพรรดิ ภาษาที่ใช้มีความทันสมัยในยุคหลังสงคราม
ตัวละคร	ปวงเทพ จักรพรรดิ สัตว์ต่างๆ ที่สำคัญและมีบทบาทใน โคะจิกิ	ปวงเทพ จักรพรรดิ สัตว์ต่างๆ ที่สำคัญและมีบทบาทใน โคะจิกิ

ลักษณะเด่นของวรรณกรรม	ภาษาเหมาะกับการเรียนรู้ สำหรับเด็ก เนื้อหาของ ตำนานเทพมีความเป็นนิทาน น่าสนใจและอ่านสนุก	ภาษาเหมาะกับการเรียนรู้ สำหรับเด็ก เนื้อหาของ ตำนานเทพมีความเป็นนิทาน น่าสนใจและอ่านสนุก
-----------------------	---	---

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ สำนวนของซุสุกิ มิเอะกิชิเป็นการผลิตงานในลักษณะ “retelling-
การเล่าซ้ำ” โดยคำนึงถึงแนวคิด “เพื่อเด็ก” ผสมกับการสร้างภาพลักษณ์ของเทพต่างๆ ของญี่ปุ่นที่
มีความเป็นตะวันออกและตะวันตกซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยไทโช เขาให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาที่
มีวรรณศิลป์ และถ่ายทอด*โคะจิกิ* โดยเคารพตัวบทดั้งเดิม ในรูปแบบนิทานที่อ่านง่ายและสร้าง
การจินตนาการเป็นภาพได้ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารอะกะอิโตะริ(1920-
1921) พร้อมกระแสนิยมเรื่องอ่านสำหรับเด็กและการแพร่หลายของนิตยสารและสิ่งพิมพ์สำหรับ
เด็กและเยาวชน เขาพยายามสร้างมุมมองการอ่านตำนานเทพที่ปราศจากการครอบงำทาง
การเมือง เมื่อผลงานชิ้นนี้ถูกนำมาตีพิมพ์ใหม่หลังการยึดครองของสหรัฐอเมริกาหลังสงครามยุติ
บทส่งท้ายในการตีพิมพ์ค.ศ. 1955 ซึ่งเขียนไว้โดยนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กชื่อซุโซะตะ โจจิ
ระบุว่าต้องการให้ผู้อ่านเปิดใจต่อ *โคะจิกิ* ในมุมมองใหม่ ไม่ได้เป็นประวัติศาสตร์ที่รัฐให้หลอกลวง
เด็กในยุคก่อนและระหว่างสงคราม การตีพิมพ์*โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* สำนวนของซุสุกิ มิเอะกิชิ
ครั้งหลังสงครามนี้จึงเป็นการสร้างความสำคัญของ *โคะจิกิ* ในเชิงมรดกทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น
หรืออาจกล่าวได้ว่าซุสุกิเขียน *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ครั้งแรกได้แฝงการตอบโต้การนำตำนานเทพ
มาใช้ปลุกใจเยาวชนในหนังสือเรียน และในการตีพิมพ์ครั้งใหม่ได้แฝงการตอบโต้ปฏิกิริยาของ
สังคมที่มีกระแสดต่อต้านตำนานเทพและจักรพรรดิ น่าสนใจว่าต้นฉบับเดียวกันได้ถูกนำมาใช้ใน
บริบทที่แตกต่าง และสามารถสร้างกระแสสังคมและมุมมองใหม่ได้

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ สำนวนของฟุกุนะงะ ทะเกะอิโกะ เป็นผลงานประพันธ์ที่เขาได้แรงบันดาลใจจาก
การแปล “*โคะจิกิ* และ *นิฮนโมะเกกิ*” เป็นภาษาปัจจุบัน ซึ่งเป็นหนังสือเล่มหนึ่งในชุด
วรรณกรรมโบราณของสำนักพิมพ์คะวะเดะ (『古事記・日本書紀 日本国民文学全集』河出
書房、1956) เขาได้นำ *โคะจิกิ* มาเขียนใหม่และตีพิมพ์เป็นหนังสือรูปแบบวรรณกรรมเยาวชนใน
ค.ศ.1957 ไม่ปรากฏว่าฟุกุนะงะได้อ่านหรือนำ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ของซุสุกิมาอ้างอิงหรือไม่
แต่จากลักษณะทางภาษาที่ใช้ นั้น สังเกตได้ว่ามีความทันสมัยในยุคหลังสงคราม และตัดการใช้
ภาษายกย่องที่อ่านแล้วเย็นเยือกเข้าใจยากออกหมด เขาตั้งใจคงเนื้อหาเดิมและถ่ายทอดฉันท
ลักษณ์ที่มีความเป็นวรรณศิลป์แบบ *โคะจิกิ* ต้นฉบับเดิม ฟุกุนะงะได้เขียนขยายความตำนานเทพ

บางตอนที่ซุกซุกกล่าวถึงเพียงเล็กน้อย ทำให้ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ฉบับนี้ดูเป็นนิทานสำหรับเยาวชนที่เล่าตำนานเทพเป็นตอนๆ ที่มีมากและหลากหลายขึ้น

จุดร่วมของ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* สองสำนวนนี้ คือการเคารพต่อดั้งเดิมของ *โคะจิกิ* และแนวคิดการสร้างสรรคัวรรณกรรมเพื่อเด็กและเยาวชน โดยถ่ายทอดเนื้อหาในต้นฉบับเป็นภาษาปัจจุบันที่เข้าใจง่ายและมีวรรณศิลป์ ผู้เขียนต้องการให้เด็กรุ่นหลังสงครามเรียนรู้วรรณกรรมในฐานะวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่สะท้อนความเป็นญี่ปุ่น หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการสืบสานความเป็นชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Identity) ที่ตรงกับความต้องการของสังคมในยุคหลังการยึดครองของสหรัฐอเมริกา คือในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1950-1960

4.2.6 วัฒนธรรมมวลชนหลังสงครามกับภาพยนตร์เรื่อง “กำเนิดญี่ปุ่น”(1959)

วัฒนธรรมมวลชน (大衆文化) ในช่วงต้นของสมัยโชวะเฟื่องฟูอย่างยิ่ง ทั้งการฉายภาพยนตร์ชุด “คุระมะเท็งงู” (鞍馬天狗, 1927) การเกิดวรรณกรรมเล่มเล็กที่เรียกว่า “บุงโกะ” (文庫) โดยสำนักพิมพ์อิวะนะมิ การสร้างรถไฟใต้ดินใจกลางกรุงโตเกียว เริ่มออกอากาศการแข่งขันซูโม่และการออกกำลังกายเข้าจังหวะเพลง (ラジオ体操) ภาพยนตร์เรื่อง “ถึงจะเรียนจนจบมหาวิทยาลัยแล้วก็ตาม” (『大学は出たけれど』, 1929) สะท้อนให้เห็นความลำบากของชาวบ้านในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ วัฒนธรรมเพื่อความบันเทิงของมวลชนหรือคนทั่วไปเกิดขึ้นมากมาย ภาพยนตร์เริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น มีการแสดงละครเพลงบนเวทีที่ใช้นักแสดงหญิงล้วน ชื่อคณะทะกะกะระที่ซุกะ (宝塚) ซึ่งยังเป็นที่นิยมและจัดแสดงต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน วงการสื่อมวลชนมีความเข้มแข็ง การพัฒนาสื่อมวลชนในระหว่างสงครามสร้างอิทธิพลแก่แนวคิดของผู้คนและบรรยากาศในยุคนั้นเป็นอย่างมาก วงการภาพยนตร์ก็นับเป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่ง ดังนั้นจึงปรากฏภาพยนตร์ส่วนหนึ่งผลิตด้วยวัตถุประสงค์คือสร้างภาพความงามของสงคราม ปลุกใจประชาชนให้สนับสนุนทหาร ตามนโยบายของรัฐในยุคนั้น นักข่าว จิตรกร และนักเขียนเดินทางไปในสนามรบตามคำเชิญของรัฐบาล และนำเรื่องราวการรบมาถ่ายทอดในญี่ปุ่น นักข่าวเขียนบทความสรรเสริญทหารและรายงานสถานการณ์ที่ไขว่เขวจากความจริงลงในหนังสือพิมพ์ นักเขียนสร้างสรรค์วรรณกรรมสงครามที่ล้วนมีตัวละครเป็นวีรบุรุษผู้กล้าแกร่ง จิตรกรวาดภาพทหารและการเข้าไปในประเทศต่างๆ ของคนญี่ปุ่นอย่างงดงาม การโอนอ่อนผ่อนตามรัฐบาลในยุคสงครามเหล่านั้นเป็นการเสริมกำลังทางวัฒนธรรม ให้คนในชาติเห็นดีเห็นงามกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อสงครามจบสิ้นลงด้วยความพ่ายแพ้และความสูญเสียของญี่ปุ่น ไม่เพียงแต่เกิดกระแสเรียกร้องให้มีผู้รับผิดชอบจากการหลอกลวงประชาชนนั้น ยังทำให้ผู้เกี่ยวข้องที่ถูกประณามว่า

สร้างกระแสสนับสนุนสงครามต้องพบกับอุปสรรคมากมายในการดำเนินชีวิต วงการการศึกษา สื่อมวลชนและนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กมีการปรับโครงสร้างแนวคิดใหม่หลังสงคราม สิ่งที่เคยเป็นเรื่องถูกต้องกลับถูกปฏิเสธและต่อต้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับตัวกับภาวะอยู่ภายใต้การควบคุมของสหรัฐอเมริกา

ตั้งแต่ช่วงการยึดครองนี้ รูปแบบวัฒนธรรมในญี่ปุ่นเปลี่ยนเป็นตรงกันข้ามกับสมัยระหว่างสงคราม สิ่งที่เคยถูกมองว่าเป็นงานของฝรั่งมังค่า หรือสมัยสงครามคือประเทศที่เป็นศัตรู เคยถูกจำกัดไม่ให้มีการเผยแพร่ แม้แต่นักแปลวรรณกรรมสำหรับเด็กยังต้องแปลวรรณกรรมจากต่างประเทศอย่างหลบซ่อนหรือถูกสังคมนิยาม แต่หลังสงคราม วัฒนธรรมแบบตะวันตกจึงแพร่หลายขึ้นใหม่อีกครั้ง GHQ อนุญาตให้เผยแพร่ภาพยนตร์เพลง บทเพลงสากล การแสดงละครเวทีแบบตะวันตก ในขณะที่ไม่อนุญาตให้เผยแพร่การแสดงแบบญี่ปุ่นดั้งเดิม หรือบทเพลงพื้นบ้านที่แสดงความเป็นญี่ปุ่น นอกเหนือจากที่ระงับการเผยแพร่บทเพลงปลุกใจและเพลงสรรเสริญสงครามไปแล้ว

ภาพยนตร์เรื่อง “กำเนิดญี่ปุ่น Nihontanjō” (日本誕生 1959) ผลิตโดยบริษัทภาพยนตร์โตโฮ (Toho 東宝) ซึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ค.ศ. 1937 หนึ่งในสองบริษัทผลิตภาพยนตร์ขนาดใหญ่ (อีกบริษัทหนึ่งที่เกิดขึ้นก่อนได้แก่ โฉมิชิกุ (Shochiku 松竹)) ภาพยนตร์เรื่องนี้ผลิตขึ้นในโอกาสการเฉลิมฉลองที่โตโฮผลิตภาพยนตร์ครบ 1,000 เรื่อง มีความยิ่งใหญ่อลังการ จากฝีมือกำกับของอินะงะกิ ฮิโระมิ (稲垣浩) ผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในผู้สร้างพื้นฐานการกำกับภาพยนตร์ของญี่ปุ่น และผู้กำกับเทคนิคพิเศษคือทซุบุระยะ เอะอิจิ (円谷英二) ผู้โด่งดังไปทั่วโลกด้วยภาพยนตร์ชุดอุลตร้าแมน มีนักเขียนบทภาพยนตร์คือยะซุมิ โตะมิโอะ (八住利雄) และคิคุมิมะ ริวโตะ (菊島隆三) ที่สร้างความประทับใจให้ผู้ชมอย่างมากคือทีมนักแสดงซึ่งล้วนเป็นดาราที่โด่งดังจำนวนมาก ตัวเอกของเรื่องคือ มิฟูเนะ โตะมิโร (三船敏郎) รับเป็นสองบทบาทคือเทพซุชะโนะโอะและยะมะโตะตะเกะรุ วีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองแห่งตำนานเทพญี่ปุ่น ฮะระ เซะทซุโกะ (原節子) นักแสดงหญิงยอดนิยมรับบทเป็นเทพอะมะเตะระซุ โอะโตะวะ โนะบุโกะ (乙羽信子) อดีตนักแสดงละครเวทีที่มีชื่อเสียงด้านการเต้นและร้องเพลงจากคณะละครทะกะระทซุกะ (Takarazuka Revue 宝塚歌劇団) รับบทเป็นเทพอะมะเตะระซุผู้มีหน้าที่เดินรำเชิญเทพอะมะเตะระซุออกมาจากถ้ำ นอกจากนั้นยังมีนักแสดงที่มีผลงานมากมายในยุคนั้นและยุคถัดมาที่ร่วมแสดงในภาพยนตร์นี้อย่างคับคั่ง แม้บางคนจะปรากฏเพียงฉากเดียว นับว่าเป็นภาพยนตร์รวมดาราสวมกับเป็นผลงานฟอร์มยักษ์ในโอกาสพิเศษของบริษัทโตโฮ

ภาพจากกล่องใส่วิดีโอภาพยนตร์เรื่อง “นิสนตันโจ” หรือ กำเนิดญี่ปุ่น (TOHO 1959)

ต่อไปจะขอเล่าเนื้อเรื่องย่อของภาพยนตร์เรื่องนี้

เมื่อ 5600 ปีที่แล้ว ในยุคของจักรพรรดิเคโก (Keiko tennō 景行天皇,ตามตำนานกล่าวว่าเป็นจักรพรรดิองค์ที่ 12 ของญี่ปุ่น) ชุมนางคนหนึ่งออกอุบายกำจัดบุตรชายจักรพรรดิกับมเหสีคนก่อนคือเจ้าชายโอบุ (小碓命) โดยให้จักรพรรดิส่งไปรบกับเมืองคุมะโสะ (熊襲) (ชนเผ่าดั้งเดิมบนเกาะคิวชูในปัจจุบัน) เจ้าชายโอบุสามารถปราบพี่น้องคุมะโสะให้สวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์ยะมะโตะได้ จึงได้รับการขนานนามว่ายะมะโตะ ทะเกะรุ (倭建命) หรือหมายถึงนักรบแห่งยะมะโตะ เมื่อเดินทางกลับมาอย่างผู้ชนะแล้ว จักรพรรดิยังส่งตัวเขาไปรบที่ดินแดนทางทิศตะวันออกอีก ยะมะโตะ ทะเกะรุตัดพ้อด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจ โดยเล่าถึงการสร้างดินแดนอันสงบร่มเย็นตั้งแต่ในครั้งยุคแห่งปวงเทพ ฉากเปลี่ยนเป็นฉากในตำนานเทพตองฉ่าอะเมะโนะอิวะโตะ (天之岩戸) น้ำสาวที่ชื่อยะมะโตะฮิเมะ (倭姫命) นำดาบศักดิ์สิทธิ์มามอบให้ โดยเล่าเรื่องตำนานตอนเทพชะโนะโอะปราบงยูักษ์แปดหัว (八岐の大蛇) แล้วได้ดาบมาครอบครอง โอะโตะตะชิบะนะฮิเมะ (弟橘媛) สาวงามผู้รับใช้ในศาลเจ้าแอบหลงรักเจ้าชายขอติดตามเดินทางไปด้วย ระหว่างทางยะมะโตะ ทะเกะรุต้องเผชิญภัยอันตรายนานา แต่สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ไปได้ด้วยดี ในที่สุดเขารู้สึกว่าการเดินทางของเขาคราวนี้เป็นสิ่งที่บิดาสั่งเพื่อต้องการกำจัดเขาเท่านั้น จึงตัดสินใจเดินทางกลับ ระหว่างที่เล่นเรืออยู่กลางทะเล เทพดาฟ้าดินคงพิโรธทำให้เกิดพายุใหญ่ โอะโตะตะชิบะนะฮิเมะต้องยอมทิ้งร่างลงกลางทะเลเพื่อสังเวญ ก่อนจะเดินทางถึงยะมะโตะก็มีกองทัพศัตรูผู้เพ็ดหลูจักรพรรดิดักรออยู่ ยะมะโตะ ทะเกะรุถูกปลิดชีวิตในการรบครั้งนั้น กลายร่างเป็นนกสีขาวบินกลับไปวนเวียนอยู่รอบวังของยะมะโตะฮิเมะ ภูเขาไฟปะทุ แผ่นดินสะเทือนเลื่อนลั่น ลาวาและ

ไฟร้อนไหลไปยังกองทัพเหล่าร้ายจนพินาศ จากนั้นนกสีขาวจึงบินลับไปยังดินแดนสวรรค์
ที่เทพอิสะนะกิและอิสะนะมิผู้สร้างโลกเคยสถิตอยู่

คะวะโสะเอะ ทะเกะตะนะ (川副武胤) ได้วิจัย โคะจิกิ ในด้านประวัติศาสตร์ไว้มากมาย
ได้กล่าวถึงตำนานตอนยะมะโตะ ทะเกะรุ ส่วนหนึ่งมีความว่า “เรื่องตอนของจักรพรรดิเคโกส่วน
ใหญ่เล่าถึงเจ้าชายไอซุหรือยะมะโตะ ทะเกะรุ โดยช่วงแรกเดินทางไปปราบดินแดนตะวันตก และ
ช่วงหลังเดินทางไปปราบดินแดนตะวันออก นับเป็นมรดกทางวรรณกรรมที่ทำให้เราได้เรียนรู้
ประวัติเกี่ยวกับชนเผ่าต่างๆ ทั้งนักประวัติศาสตร์และนักวรรณคดีต่างประทับใจ โคะจิกิว่าใช้
สำนวนภาษาไพเราะ มีบทเพลงพื้นบ้าน การที่คะวะโสะผู้แพ้เป็นคนตั้งสมญานามให้ผู้ชนะก็เป็น
โครงสร้างแนวคิดของคนสมัยโบราณ บทเพลงที่เล่าถึงตอนไอโตะตะชิบะนะกะระโดดลงน้ำ
ความหวังว่าจะได้กลับบ้าน และการที่วิญญาณกลายเป็นนกสีขาวบินลับหายตาไปบนฟ้าก็เป็น
การบรรยายภาพที่โรแมนติก”¹⁹⁹

ยะมะกะมิ อิโทโมะ (山上伊豆母) กล่าวในหนังสือวิชาการด้านคติชนและวัฒนธรรม
พื้นเมือง ความตอนหนึ่งว่า “ภาพลักษณ์ของยะมะโตะ ทะเกะรุตามความเชื่อเกี่ยวกับเทพของคน
โบราณคือเป็นวีรบุรุษที่เป็นทั้งมนุษย์และเทพในธรรมชาติ เช่นเดียวกับเทพอิสะนะกิ เทพซุ
ชะโนะโอะ หรือเทพเพศชายของผู้อื่นๆ ในตำนานเทพ ช่วงแรกเหมือนจะเป็นเทพผู้อันธพาลเพราะ
สังหารพี่ชายอย่างโหดเหี้ยม ต่อมาฝ่าฟันอุปสรรคและกลายเป็นวีรบุรุษจากการปราบเหล่าร้าย
เป็นเทพที่มีความเป็นคนและมีบุคลิกที่เปลี่ยนจากร้ายเป็นดี สุดท้ายที่กลายเป็นหงส์ขาวก็
แสดงถึงความเป็นเทพแห่งน้ำที่มีความผูกพันกับชีวิตเกษตรกร สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับ
วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวญี่ปุ่นโบราณนับถือในฐานะเทพที่สถิตในธรรมชาติ”²⁰⁰

ตำนานยะมะโตะ ทะเกะรุถูกยกมาใช้ในระหว่างสงครามเหมือนตำนานวีรบุรุษอื่นๆ มี
ความสำคัญเหมือนตำนานตอนจักรพรรดิจิมมุซึ่งกล่าวถึงการรบกับชนเผ่าพื้นเมืองต่างๆ และทำ
ให้เมืองอื่นยอมสวามิภักดิ์ต่ออาณาจักรยะมะโตะ เป็นตำนานที่เหมาะสมกับการปลุกฝังเยาวชนใน
หนังสือเรียนช่วงก่อนและระหว่างสงคราม นักประวัติศาสตร์ชื่อทซุตะ โซกิชิ (Tsuda Sōkichi 津
田左右吉 1873-1961) กล่าวว่า “ยะมะโตะ ทะเกะรุไม่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ แต่ปรากฏ
หลักฐานว่ามีชนเผ่าพื้นเมืองที่เข้มแข็งกล้าแกร่งทางการรบชื่อเผ่าคะวะโสะ เรื่องราวในโคะจิกิเป็น
การถ่ายทอดความสำคัญของท้องถิ่นอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรยะมะโตะ

¹⁹⁹ 川副武胤(1978)『古事記の世界』教育社歴史新書 日本史、pp.125-126.

²⁰⁰ 山上伊豆母(1969)『民俗民芸 神話の原像』岩崎美術社、pp.153-155.

ตำนานตอนที่มิยะมะโตะ ทะเกะรุเป็นตัวละครเอกนั้นเป็นการแต่งเรื่องขึ้นเพื่อสร้างวีรบุรุษ²⁰¹ ที่ซุกตะกลายเป็นนักวิจารณ์ที่ถูกทางการจับตาในช่วงสงครามเนื่องจากการวิจัยเกี่ยวกับตำนานเทพว่าไม่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ แต่นับจากสงครามยุติและญี่ปุ่นเป็นอิสระจากการยึดครองประเทศแล้ว ทำให้บทวิจัยในด้านตำนานเทพถูกนำมาทบทวนใหม่ เกิดการแตกแขนงเนื้อหา งานวิจัยไปในมุมมองต่างๆ อีกมากมาย ประกอบกับความนิยมในการศึกษาประวัติศาสตร์ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ โคะจิกิ ฎุทวิเคราะห์และเล่าใหม่อย่างกว้างขวางตั้งแต่สมัยปลาย 1950

ยะมะโตะ ทะเกะรุถูกสร้างขึ้นให้มีลักษณะทั้งเป็นมนุษย์และเทพ และยังเกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรพรรดิและชนเผ่าพื้นเมือง ตัวละครนี้จึงเป็นวีรบุรุษของเรื่องเล่าสำหรับเด็กได้อย่างสมบูรณ์แบบ ตำนานตอนนี้จึงเป็นที่นิยมของชาวญี่ปุ่น ถูกนำมาเล่าใหม่ครั้งแล้วครั้งเล่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4.3 ยุคเศรษฐกิจเจริญ 1960-1970

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1960 ญี่ปุ่นฟื้นฟูประเทศหลังการพ่ายแพ้สงครามได้อย่างรวดเร็ว จนเข้าสู่ยุคของความเจริญทางเศรษฐกิจสูง (高度経済成長 The Japanese post-war economic miracle) เป็นช่วงที่มีทัศนคติต่อการศึกษาว่า “การศึกษาเพื่อเทคโนโลยีใหม่” หรือ “การศึกษาโลกอนาคต” การสร้างระบบความเป็นหนึ่งเดียวโดยใช้หนังสือเรียนเหมือนครั้งที่ปลูกฝังแนวคิดเรื่องการทหารในระหว่างสงครามไม่มีอีกต่อไป เศรษฐกิจกระเตื้องขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1950 อุตสาหกรรมได้รับการฟื้นฟูจนเติบโต ผลผลิตและรายได้ประชาชาติรุดหน้า ความรุ่งโรจน์ของญี่ปุ่นในฐานะสังคมการผลิตขนาดใหญ่ทำให้มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ มีเทคโนโลยีใหม่ที่สร้างความสะดวกสบายและความบันเทิงมากมาย สินค้าประเภทเครื่องเล่นได้รับความนิยมแพร่หลาย เกิดโทรทัศน์สีพร้อมกับการเกิดสังคมชนชั้นกลาง ประชาชนส่วนใหญ่ใช้จ่ายเพื่อความบันเทิงจากรายได้ที่เพิ่มขึ้น เด็กๆ ได้รับการพัฒนาทั้งด้านสุขอนามัยและการศึกษา

ความขัดแย้งของสองขั้วทางความคิดได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์นิยม คือ นักการเมืองที่มีแนวคิดชาตินิยมที่ไม่สบายใจต่อปัญหาด้านศีลธรรมและยึดถือใจต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม กับกลุ่มสังคมนิยม ที่นำผู้ที่มีแนวคิดต่อต้านสงครามมารวมตัวด้วย มีการเดินขบวนของนักศึกษาที่มี

²⁰¹ อ้างอิงคำกล่าวของทซุตะ จาก 山上伊豆母(1969) 『民俗民芸 神話の原像』 岩崎美術社、pp.150-151.

แนวคิด “ชาตินิยมเพื่อสันติ” ในเดือนพฤษภาคมและมิถุนายน ค.ศ.1960 เป็นการคัดค้านนโยบายของรัฐบาลฝ่ายอนุรักษนิยม โดยมีฝ่ายสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ สหภาพแรงงานและปัญญาชนสนับสนุน

สังคมนิยมญี่ปุ่นในยุค 1960-1970 เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับการบริโภค การโฆษณาที่พัฒนาขึ้นยิ่งช่วยกระตุ้นรสนิยมทันสมัยและความต้องการมากขึ้น การจัดกีฬาโอลิมปิก ค.ศ. 1964 สร้างความมั่นใจในความเจริญทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น สัญลักษณ์ของความเจริญทางเศรษฐกิจในสมัยทศวรรษที่ 1970 คือการจัดงานเอ็กซ์โปที่โอซากา (EXPO) แต่ความเจริญนี้มาพร้อมปัญหาสิ่งแวดล้อมและความหนาแน่นของประชากร

มีการค้นคว้าวิจัยในศาสตร์ต่างๆ อย่างกว้างขวาง นักวิจัยมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นทางวิชาการ การนำตำนานเทพมาศึกษาใหม่เริ่มมีให้เห็น ปรมาจารย์ด้านคติชนวิทยาอย่างยะนะเกะ คุนิโอะ (柳田國男 1875-1962) ที่เขียนหนังสือ “งานเทศกาลของญี่ปุ่น” (『日本の祭』 1942) “ชินโตกับคติชนวิทยา” (『神道と民俗学』 1943) วิพากษ์วิจารณ์เชิงวิชาการเกี่ยวกับการนำตำนานเทพไปใช้ในวัตถุประสงค์ทางการเมืองในระหว่างสงคราม การบรรยายพิเศษยังเป็นการเผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการออกสู่สาธารณชนด้วย มีการนำผลงานวิจัยด้านตำนานเทพมาตีพิมพ์ใหม่ เช่น “การวิจัยใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์แห่งเทพ” (『神代史の新しい研究』 1913) ของทซุตะ โซกิชิ (津田左右吉 1873-1961) ที่กล่าวว่ายุคแห่งเทพนั้นเป็นเรื่องแต่ง ไม่ใช่ทั้งข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และไม่ใช่ตำนานเทพ แต่เป็นสิ่งที่ราชวงศ์จักรพรรดิในศตวรรษที่ 6 ใช้สร้างความแข็งแกร่งในการเมือง ผลงานต่อมาของทซุตะ เช่น “การวิจัยใหม่เกี่ยวกับโคะจิกิและนิงงโอะกิ” (『古事記及び日本書紀の新しい研究』 1919) หรือ “การวิจัยประวัติศาสตร์แห่งเทพ” (『神代史の研究』 1924) ก็แสดงความคิดเห็นว่าตำนานเทพไม่ใช่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ทซุตะเคยถูกดำเนินคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพจากการเขียนหนังสือที่ระบุว่าจักรพรรดิ 8 พระองค์แรกที่ระบุใน นิงงโอะกิ ไม่มีตัวตนจริงทางประวัติศาสตร์ (欠史八代) ค.ศ. 1940 ผลงาน 4 เล่มที่ทซุตะเขียนเกี่ยวกับตำนานเทพถูกเรียกเก็บและระงับการตีพิมพ์ และตัวเขาเองก็ต้องโทษ แนวคิดของทซุตะที่เรียกว่า “ทซุตะฉีกัง” (津田史観) ถูกวิจารณ์อย่างกว้างขวางในช่วงระหว่างสงคราม ผลงานต่างๆ ในยุคนั้นถูกนำมารวมตีพิมพ์ใหม่เป็นชุดผลงานวิจัยโดยสำนักพิมพ์อิวะนะมิ (『津田左右吉全集』 全 28 卷、別冊 5 卷、補卷 2 卷、岩波書店、1963-66)

เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 1960 มีการริเริ่ม “วรรณกรรมสำหรับเด็กร่วมสมัย”(現代児童文学) เกิดการวิจัยด้านนี้เพิ่มขึ้น นักเขียนที่มีผลงานจำนวนมากมีชีวิตวัยเยาว์ที่ผ่านประสบการณ์ใน

สงครามมา เนื้อหาที่หลากหลายขึ้นทำให้เกิดมุมมองใหม่ๆ เช่น “วรรณกรรมสำหรับเด็กเรื่องสงคราม”(戦争児童文学) ที่นำเสนอเหตุการณ์ในช่วงสงครามในแง่มุมต่างๆ “นิทานพื้นบ้านสร้างสรรค์” (創作民話)²⁰² ที่นำเสนอความคิดและมุมมองจากนิทานพื้นบ้านมาแต่งใหม่ เป็นยุคของวรรณกรรมสำหรับเด็กร่วมสมัย เกิดการสร้างสรรค์ผลงานที่แสดงตัวตนและแนวคิดของนักเขียนอย่างอิสระ สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนเป็นรูปแบบประชาธิปไตย การวิจัยวรรณกรรมหรือแม้แต่การวิพากษ์วิจารณ์นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กในอดีตที่นิยมกว้างขวางก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วงการวรรณกรรมสำหรับเด็กเติบโตขึ้นอีก ตั้งแต่ยุค 70 การวิจัยวรรณกรรมสำหรับเด็กเป็นอีกหนึ่งหัวข้อที่อยู่ในความสนใจของวงการศึกษาการมาตลอด

4.3.1 การนำ โคะจิกิ มาศึกษาวิจัย

ในช่วงทศวรรษที่ 1970 พบว่ามีนักวิชาการทั้งด้านประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์และคติชนวิทยา ศึกษาและเผยแพร่ โคะจิกิ เป็นจำนวนมาก ดังขอยกตัวอย่างบางส่วนจากรายงานการจัดกิจกรรม “อ่านโลกของ โคะจิกิ” ที่จัดโดยห้องสมุดประจำจังหวัดนาระ วันที่ 1 ส.ค.-27 ก.ย.2012²⁰³ โดยผู้วิจัยได้ใส่คำอธิบายเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยไว้ในหมายเหตุ ดังนี้

ตาราง 4.3 งานเขียนและบทวิจัยเกี่ยวกับ โคะจิกิ ที่เป็นที่ยกอ้างถึงในช่วงทศวรรษที่ 70

ชื่อหนังสือ	ผู้เขียน	สำนักพิมพ์,ปีที่พิมพ์	หมายเหตุ
日本神話	Ueda Masaaki 上田正昭	岩波書店 1970	ตำนานเทพในประวัติศาสตร์สมัยโบราณ
日本神話の形成	Matsumae Takeshi 松前健	塙書房 1970	คติชนวิทยา, ประวัติศาสตร์
古事記・日本書紀 1 (日本文学研究資料叢書)	日本文学研究資料刊行会編	有精堂出版 1970	วรรณกรรม
古事記は神話ではない [正]	Sakurai Kōdō 桜井光堂	秋田書店 1970	ภูมิศาสตร์, ประวัติศาสตร์ การเมืองของอาณาจักรโบราณ
古事記は神話ではない 続	桜井光堂	秋田書店 1970	

²⁰² อ้างอิงคำนิยามจาก 『児童文学 (物語編)』 1985、森北出版、p.223.

²⁰³ อ้างอิงจากเว็บไซต์ของห้องสมุดประจำจังหวัดนาระ <http://www.library.pref.nara.jp/event/booklist/kojiki.html> (สืบค้นวันที่ 2 ม.ค.2515)

古事記は神話ではない 続々	桜井光堂	秋田書店 1971	
古事記は偽書か	Torigoe Kenzaburō 鳥越 憲三郎	朝日新聞社 1971	ศาสนาและชาติพันธุ์ อานาจจักร โบราณ
神話と歴史	Naoki Kōjirō 直 木孝次郎	吉川弘文館 1971	ตำนานเทพกับประวัติศาสตร์
日本神話	Kawazoe Taketane 川副武 胤	読売新聞社 1971	ประวัติศาสตร์
日本神話の研究	Matsumoto Nobuhiro 松本信 広	平凡社 1971	คติชนและเทววิทยา อารยธรรม ตะวันออก
古事記研究	Saigō Nobutsuna 西郷信綱	未来社 1973	วรรณคดียุคโบราณ
古事記全註釈 第 1-6 卷	Kurano Kenji 倉 野憲司	三省堂 1973	วรรณคดียุคโบราณ
日本神話伝説の研究 増 訂 1-2	Takagi Toshio 高木敏雄著/大林 太良編	平凡社 1973	ตำนาน เทววิทยา
日本神話の起源	Oobayashi Taryō 大林太良	角川書店 1973	คติชนวิทยา
シンポジウム日本の神 話 1-5	大林太良, 伊藤清 司	学生社 1973- 1975	คติชน วรรณกรรม วัฒนธรรมจีน ในญี่ปุ่น
記紀神話論考	Moriya Toshihiko 守屋 俊彦	雄山閣 1973	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม
日本の神々	松前健	中央公論社 1974	คติชนวิทยา, ประวัติศาสตร์
古事記 (日本の古典文 学:1)	Ookubo Tadashi 大久保正	さ・え・ら書 房 1975	อักษรโบราณ วรรณกรรม
日本神話の構造	大林太良	弘文堂 1975	คติชนวิทยา
日本神話研究の方法 (講座日本の神話:1-12)	Masuda Katsumi 益田勝実, 三谷栄 一, 松前健, 小野 重朗, 松本信広, 北村文治, 国分直 一	有精堂出版 1976-1978	ประวัติศาสตร์
古事記 (日本古代文化 の探究)	上田正昭編	社会思想社 1977	วัฒนธรรมสมัยโบราณ
論集・古事記の成立 (日本古代文化叢書)	倉野憲司[ほか]	大和書房 1977	วรรณคดียุคโบราณ
新訂古事記	Takeda Yukichi 武田祐吉訳注/中 村啓信補訂	角川書店 1977	โคะจิกิฉบับเรียบเรียงเป็นภาษา ปัจจุบัน
古事記と日本書紀との 比較	Harada Toshiaki 原田敏明編	大和書房 1978	เปรียบเทียบโคะจิกิ และนิฮงโอะ กิ

古事記偽書説の周辺	Oowa Iwao 大和岩雄	名著出版 1979	แนวคิดที่ว่าด้วย โคะจิกิ ไม่มีจริง
ヤマトタケルと大国主	Yoshida Atsuhiko 吉田敦彦	みすず書房 1979.	บทวิจัยตำนานเทพญี่ปุ่น
古事記	Nishimiya Kazutami 西宮一民校注	新潮社 1979	โคะจิกิฉบับเรียบเรียงใหม่
白鳥になった皇子：古事記（平凡社名作文庫）	直木孝次郎著/ 太田大八絵	平凡社 1979	โคะจิกิ ฉบับวรรณกรรมสำหรับเด็ก ตอน “เจ้าชายที่กลายเป็นนกขาว” ในชุด “รวมวรรณกรรมชื่อดังเล่มเล็ก” เล่มที่ 15
古事記（図説日本の古典：1）	Kanda Hideo 神田秀夫 [ほか]	集英社 1978	โคะจิกิเรียบเรียงใหม่พร้อมคำอธิบาย
古事記（現代語訳日本の古典：1）	Umebara Takeshi 梅原猛	学習研究社 1980	โคะจิกิฉบับเรียบเรียงใหม่เป็นภาษาปัจจุบัน
古事記 上・中・下（講談社学術文庫：[207]；[208]；[209]）	Tsugita Masaki 次田真幸全訳注	講談社 1977-1984	โคะจิกิฉบับภาษาปัจจุบัน พ็อกเก็ตบุ๊ก (เล่ม1-3)

จะเห็นได้ว่า โคะจิกิ ได้ถูกนำมาศึกษาวิจัยในหลายด้าน ซึ่งเกิดจากการที่ โคะจิกิ สามารถอ่านและวิเคราะห์เจาะลึกในมุมมองของประวัติศาสตร์ ตำนาน วรรณกรรม และคติชนวิทยาหรือความเชื่อ การที่นักวิชาการนำโคะจิกิมาอ่านและเขียนใหม่ ยิ่งทำให้เกิดการอภิปรายและเกิดการเล่าต่ออย่างกว้างขวาง ประกอบกับกระแสความสนใจในวรรณกรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่เริ่มเป็นที่แพร่หลายต่อเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 สังคมประชาธิปไตยที่มีความอิสระในวงการวิชาการทำให้เกิดบรรยากาศในการวิจัยแม้ในหัวข้อที่เคยเป็นเรื่องต้องห้ามในอดีต โคะจิกิ ในมุมมองใหม่ๆ เช่น การวิเคราะห์ตำนานควบคู่กับความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ การสร้างประเด็นให้อภิปรายถึงเหตุการณ์ในอดีตในสมัยสร้างอาณาจักรโบราณ ซึ่งเป็นการตอบโต้มุมมองแง่ลบที่สังคมเคยมีต่อตำนานเทพที่เชื่อมโยงสู่จักรพรรดิและสงคราม นอกจากนี้การเรียบเรียงโคะจิกิ เป็นนิทานสำหรับเด็กหรือเป็นภาษาปัจจุบันสำหรับคนทั่วไป ได้รับการตอบรับอย่างดีในสังคม และยังสะท้อนความพยายามของนักวิจัยจำนวนมากที่เห็นความสำคัญของ โคะจิกิ ในฐานะวรรณกรรมและเรื่องเล่าโบราณที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองในระหว่างสงครามและนำมาเล่าใหม่ให้อ่านง่ายขึ้น

4.3.2 โคะจิกิ โมะโนะงะตะริ จำนวนของ ทะกะโนะ มะซะมิ (1965)

ทะกะโนะ มะซะมิ (高野正巳, 1905) เกิดที่จังหวัดฟุกุชิมะ เป็นนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก และนักวิจัยภาษาญี่ปุ่น สนใจการวิจัยวรรณคดีโดยเฉพาะด้านการแสดงมาตั้งแต่เด็ก เขาเริ่มเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กโดยตีพิมพ์เป็นครั้งแรกทางนิตยสาร “ดาวสีทอง” (『金の星』) ค.ศ. 1924 จากนั้นก็ผลิตผลงานต่อเนื่องต่อมา เขาเป็นที่รู้จักในฐานะนักเขียนผู้นำวรรณกรรมโบราณมาเล่าใหม่ให้เข้าใจง่ายสำหรับเด็ก โดยในค.ศ. 1961 เขามีผลงานในหนังสือชุด “รวมวรรณกรรมสำหรับเด็กของโลก 25 รวมวรรณคดีโบราณที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น” (『児童世界文学全集 25 日本古典名作集』 偕成社, 1965) แสดงให้เห็นความใส่ใจในวรรณกรรมโบราณและมุ่งหวังถ่ายทอดผลงานเหล่านั้นให้เด็ก ๆ รุ่นหลังได้อ่านต่อไป นอกจากการเป็นนักเขียนแล้ว เขาได้เคยเขียนบทความวิจารณ์นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กในสมัยก่อนหน้านี้ อาทิ โอกะวะ มิเมะอิ ชูสุกิ มิเอะกิชิ เป็นต้น เขาไม่เห็นด้วยกับวรรณกรรมสำหรับเด็กที่มุ่งถ่ายทอดข้อเท็จจริง หรือที่เรียกกันว่าเป็นการเน้นนิทานสำหรับเด็กเพื่อการดำรงชีวิต (生活童話中心) แต่กล่าวว่าเด็ก ๆ มีความสุขกับการได้ฝัน ไม่จำเป็นต้องยึดเยียดความเป็นจริงให้เด็ก ๆ รับรู้เสมอไป²⁰⁴ ทะกะโนะเขียน “ชุดวรรณคดีโบราณ 1 โคะจิกิ โมะโนะงะตะริ” จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์โปะปุระ (『古典文学全集 1 古事記物語』 ポプラ社)

ทะกะโนะ มะซะมิ ระบุไว้ในคำนำว่า

“เด็ก ๆ ทุกคนครับ อยากอ่านเรื่องสมัยที่มีสุสานจักรพรรดิหรือการปั้นเครื่องปั้นดินเผาอะนิวะดูบ้างไหม แล้วถ้าหนังสือนั้นเป็นเรื่องตำนานเทพหรือพงศาวดารก็จะยิ่งสนใจขึ้นใช่ไหม

หนังสือที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่นคือ “โคะจิกิ” ครับ ในหนังสือเล่มนี้มีตำนานเทพและพงศาวดารเขียนไว้มากมาย บรรพบุรุษของพวกเราสร้างตำนานเทพที่ยอดเยียมมากขึ้นมา

แต่หนังสือเรื่อง “โคะจิกิ” นี้ อ่านยากมากครับ ถ้าอ่านเล่มจริงคงลำบากเหมือนเข็นครกขึ้นภูเขา ผมจึงเขียนหนังสือเรื่อง “โคะจิกิ โมะโนะงะตะริ” นี้ขึ้นมาใหม่ ให้ง่ายและทุกคนอ่านได้ (...ย่อ...) “โคะจิกิ” จะเป็นแหล่งข้อมูลที่ดีมากในการวิจัยสังคมสมัยโบราณ เราจะสามารถเรียนรู้สิ่งที่คนโบราณคิดได้ผ่านตำนานเทพหรือพงศาวดารที่คนสมัยก่อนเล่าไว้ การอ่านวรรณคดีอมตะจะเป็นการสัมผัสจิตใจของผู้คนในยุคนี้ ๆ ผม

²⁰⁴ อ้างอิงจากบทความที่เขียนถึงทะกะโนะ มะซะมิ ในหัวข้อ “นักเขียนของจังหวัดฟุกุชิมะ” ทางเว็บไซต์

<https://www.library.fks.ed.jp/ippan/jiken/Kj/Kj22.htm> (สืบค้นวันที่ 16 ธ.ค. 2014)

จะยินดีมากถ้าเด็กๆ อ่านหนังสือเล่มนี้แล้วรู้สึกอยากเรียนรู้เรื่อง “โคะจิกิ” เพิ่มขึ้นอีก
ขอให้สนุกกับการอ่านหนังสือเล่มนี้ นะครับ”

(แปลจากคำนำใน “ชุดวรรณคดีโบราณ1 โคะจิกิโมะโนะงะตะริ” สำนักพิมพ์โปะปุระ,1982)

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ฉบับสำนวนของทะกะโนะ มะซะมินิได้มีการแปลเป็นภาษาไทยใน
ชื่อ “โคะจิกิ ตำนานเก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น” โดยนักศึกษาวชิราภษาญี่ปุ่น คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2521 ในคำนำการแปล มารีสา ซลิตพัฒน์นังกูร (2521) ผู้สอนใน
ขณะนั้นกล่าวไว้ว่า “งานแปลนี้เป็นผลงานร่วมกันของนักศึกษาวชิราภษาญี่ปุ่นชั้นปีที่ 2-3 ปีการศึกษา
2521 คณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ จุดมุ่งหมายดั้งเดิมคือเพื่อให้นักศึกษาที่เรียนภาษาญี่ปุ่นมี
โอกาสอ่านสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากตำราเรียนเป็นภาษาญี่ปุ่นด้วยตนเอง ฝึกให้รู้จักการใช้
พจนานุกรมต่างๆ ที่จำเป็นในการอ่านภาษาญี่ปุ่น และฝึกให้รู้จักถ่ายถอดสิ่งที่ตนอ่านออกมาให้
คนอื่นเข้าใจ (ย่อ) เป็นงานนอกเหนือจากงานในวิชาที่เรียน แต่หลายคนก็ดูพอใจที่จะทำ แม้
จะต้องถูกแก้กลับไปมาหลายครั้ง หลายคนก็เลิกจากการเรียนภาษาญี่ปุ่นไปเลย (ย่อ)
ต้นฉบับที่ใช้เป็นโคะจิกิที่เขียนขึ้นใหม่โดยมาซามิ ทากาโนะ เป็นฉบับที่เขียนเป็นภาษาญี่ปุ่น
ปัจจุบันเพื่อให้ง่ายต่อการอ่านและการเข้าใจของเยาวชนรุ่นหลังของญี่ปุ่น รายละเอียดและความ
บางตอนอาจขาดหายไปบ้าง แต่เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ยังคงรักษาของต้นฉบับภาษาญี่ปุ่นโบราณไว้”
เคนซึเกะ ทามาคิ ผู้บรรยายพิเศษ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (จาก
“โคะจิกิ ตำนานเก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น” 2521) กล่าวในคำนำของฉบับแปลภาษาไทย ความตอนหนึ่ง
ว่า “โคะจิกิ เล่มนี้ไม่ได้แปลจากต้นฉบับ แต่แปลจากตำราเบื้องต้นของ ดร.มาซามิ ทากาโนะ ซึ่ง
ได้เลือกเฟ้นเรื่องที่คิดว่าคนทั่วไป และคนหนุ่มสาวสนใจมาเขียนด้วยภาษาสมัยใหม่ที่เข้าใจง่าย
 (“เทพนิยายโคะจิกิ” รวมวรรณคดีสมัยเก่า เล่ม 1 ค.ศ. 1975 สำนักพิมพ์ Poplar) ซึ่งเป็นทำนอง
เดียวกับ ชาลส์ แลมป์ (1775-1834) ซึ่งได้เขียน *Tales from Shakespear* ในค.ศ. 1809
เนื่องจากดร.มาซามิ ทากาโนะได้เขียนไว้ด้วยภาษาญี่ปุ่นที่ง่าย ๆ จึงอยากให้อ่านที่เรียน
ภาษาญี่ปุ่น อย่าได้พลาดโอกาสอ่านฉบับที่เป็นภาษาญี่ปุ่น” คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า โคะจิกิ
โมะโนะงะตะริ สำนวนของทะกะโนะนี่ เป็นเรื่องที่น่า โคะจิกิ มาแต่งใหม่ในรูปแบบของนิทานที่ใช้
ภาษาสมัยใหม่ อ่านง่าย เหมาะสำหรับคนทั่วไป และยิ่งเหมาะสำหรับการศึกษาวชิราภษาญี่ปุ่น
สำหรับนักศึกษาชาวไทยด้วย

ก่อนหน้านี้นี้เคยมีผู้เขียนโคะจิกิใหม่ในรูปแบบของ “นิทานโคะจิกิ” หรือ โคะจิกิโมะโนะงะ
ตะริ ซึ่งจัดเป็นวรรณกรรมสำหรับเด็กมาแล้ว คือ

- (1) *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* จำนวนของซุสุกิ มิเอะกิชิ เป็นวรรณกรรมที่นำเรื่องราวใน *โคะจิกิ* มาเล่าใหม่ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสารในค.ศ. 1918-1919 และพิมพ์ใหม่ในค.ศ. 1955 โดยสำนักพิมพ์คะโดกะวะ ในลักษณะ “bungo-ban” หรือหนังสือเล่มเล็ก
- (2) *โคะจิกิ โมะโนะงะตะริ* จำนวนของ ฟุคุงะวะ ทะกะเอะฮิโกะ พิมพ์โดยสำนักพิมพ์ ค.ศ. 1957 นำบทเพลงพื้นบ้านมาแต่งใหม่เป็นกลอนภาษาปัจจุบัน และนำมาประกอบได้แทบทุกตอน

วรรณกรรมของนักเขียนทั้งสองคล้ายคลึงกันตรงการรักษาดั้งเดิมไว้เป็นอย่างมาก และมีวัตถุประสงค์คือเพื่อถ่ายทอดวรรณคดีอมตะของญี่ปุ่นให้เด็กและเยาวชนอ่านง่าย สนุก ซึ่งจะไปเผยแพร่สู่คนรุ่นใหม่ต่อไป ภายใต้ชื่อเดียวกัน *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ฉบับจำนวนของทะกะโนะนี่เขียนใหม่ในค.ศ. 1965 และพิมพ์ใหม่เป็นครั้งที่ 44 ในค.ศ. 1982 จะเห็นได้ว่าเป็นงานเขียนยุคหลังที่เป็นที่นิยมและได้รับการอ่านมาตลอดอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบางตอนของวรรณกรรมเรื่องนี้เพื่อเปรียบเทียบกับ *โคะจิกิ* และ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ฉบับอื่น

ทวยเทพทั้งหลายได้ส่งคู่เทพอิสระนะกิและอิสระนะมิว่า “พวกเจ้าจงจัดการกับแผ่นดินที่ลอยละล่องอยู่นี้ให้จับตัวกันจนกลายเป็นแผ่นดินและสร้างดินแดนขึ้นมา” พร้อมกับมอบหอกศักดิ์สิทธิ์ให้ ทั้งสองลงมายืนอยู่บนสะพานทอดเชื่อมระหว่างสวรรค์กับแผ่นดิน เอาหอกแทงลงไปกวมแผ่นดินโคลน เมื่อยกหอกขึ้น โคลนจากปลายหอกก็หยดลงมา กอรวมกันจนกลายเป็นเกาะ เกาะนี้เรียกว่าเกาะโอะโนะโงะโระ

อรรถยา สุวรรณระดา, เรียนรู้ตำนานเทพญี่ปุ่น จากวรรณกรรม *โคะจิกิ*
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของ ซุสุกิ มิเอะกิชิ (1955) ตอน “ความตายของเทพหญิง”

เมื่อครั้งที่โลกเกิดขึ้นแต่แรกเริ่มนั้น อันดับแรกเกิดสวรรค์และแผ่นดิน พร้อมกับนั้นมีเทพผู้เป็นบรรพบุรุษของพวกเราชาวญี่ปุ่นจุดขึ้นบนดินแดนทะเลอะมะโนะฮะระบน สรวงสวรรค์ ชื่อว่าเทพอะมะโนะมิเนกะนูมิ จากนั้นเทพทะกะมุซุชิและเทพคะมิมุซุชิก็ปรากฏองค์ตามมา

เวลานั้น ทั้งแผ่นดินและแผ่นฟ้ายังไม่จับตัวกันเป็นก้อน แต่เหลวละเหมือนเป็นน้ำมันลอยอยู่ เบาฟูฟ่องเหมือนเมฆกระพุน ใจกลางนั้นมีเทพสององค์จุดขึ้น เหมือนหน่ออ่อนที่แตกออกมา

จากนั้นก็เกิดเทพอีกสององค์ และเทพคู่ชายหญิงอีกสองคู่ถือกำเนิดขึ้น หลังจากเทพทั้งแปดจุดแล้ว จึงเกิดเทพคู่หนึ่งชื่อเทพอิสะนะกิและเทพอิสะนะมิ

เทพอะเมะโนะมินะกะนูมิได้รับสั่งต่อเทพทั้งสองว่า “พวกเจ้าจงไปทำให้แผ่นดินที่ล่องลอยฟุ้งอยู่นั้นแข็งตัว แล้วสร้างประเทศญี่ปุ่นเสีย” จากนั้นก็ประทานทองคำดีสิทธีให้

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของทะกะโนะ มะซะมิ (1965) ตอน 1 เทพอิสะนะกิและเทพอิสะนะมิ กล่าวว่

さあ、できるだけ遠い昔を考えてください。
それよりもっと昔です。

天と地がやっと分かれたころのことです。天といっても雲がいっぱい、何も見えません。地といっても、泥海をかきまわしたようにどろどろにごっていて、人間も動物も住んでいませんでした。

ところが、雲がかさなりあって、いつもまっくらな天の上に、はげしい雨が降りつづきました。そして雨があがったとき、草の芽でも萌え出たように、ふたりの神様がお生まれになりました。

イザナギという男の神と、イザナミという女の神でした。イザナギノ神は手にりっぱなホコを持ち、イザナミノ神は首にみごとな鏡をさげていました。その鏡がきらきら光って、まっくらな世の中がいくらか明るくなりました。

ほのかな明かりにすかして見ると、雲と雲とのあいだに、美しい虹がかかっています。

高野正巳『古典文学全集 1 古事記物語』ポプラ社 pp. 8-9

ขอให้ท่านผู้อ่านได้ปล่อยจินตนาการออกไปให้ไกลแสนไกล ย้อนกลับไปสู่สมัยที่ท้องฟ้าและแผ่นดินเพิ่งจะแยกออกจากกัน สิ่งที่เราเรียกว่าท้องฟ้าในขณะนั้นเป็นเพียงกลุ่มเมฆ ซึ่งแผ่ปกคลุมไปจนมองไม่เห็นอะไร ส่วนพื้นดินก็ยังเป็นทะเลโคลนซึ่งขุ่นข้นคล้ายวังน้ำวน ยังไม่มีคนหรือสัตว์อาศัยอยู่ และแล้วท้องฟ้าซึ่งดำมืดอยู่ตลอดเวลาด้วยเมฆดำซึ่งซ้อนทับกันอยู่มากมายนั้น ก็ก่อให้เกิดฝนตกใหญ่ขึ้นติดต่อกันเป็นเวลานาน และเมื่อฝนหยุดตกก็เกิดมีเทพเจ้าสององค์เกิดขึ้นด้วยลักษณะการดังหนึ่งตาหน้าทั้งออกแทงขึ้นมาบนพื้นโลก เทพองค์ผู้ชายมีนามว่า “อิสะนะกิ” มีหอกอันงดงามถือติดมือ ส่วนเทพองค์ผู้หญิงมีนามว่า “อิสะนะมิ” มีกระจกห้อยคออันวิจิตรงดงามเป็นของประจำตัว กระจกนี้ส่องแสงระยิบระยับ ทำให้โลกที่มีมืดอยู่ขณะนั้นสว่างขึ้น แสงสว่างเรืองๆ นั้นส่องให้เห็นสายรุ้งที่แทรกอยู่ระหว่างกลีบเมฆที่รวมตัวกันอยู่

(ฉบับแปลภาษาไทย “โคะจิกิ ตำนานเก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น” 2521)

จะเห็นว่าลักษณะการบรรยายของทะเลาะโนะ มีส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นในลักษณะการบรรยายภาพให้ชัดเจน มีการระบุถึงสภาพอากาศ เครื่องแต่งกาย หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งในต้นฉบับ โคะจิกิ และ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ที่เคยมีการเขียนมาไม่ได้กล่าวถึง การสร้างภาพที่ชัดเจนนี้ทำให้เกิดภาพลักษณ์ใหม่ต่อด้านานเทพ สรรพสิ่งเกิดขึ้นอย่างมีเหตุผลเช่น ท้องฟ้ามืดดำ เพราะเมฆ จึงทำให้เกิดฝนตก เมื่อฝนตกเทพก็ผุดออกมาจากดินเหมือนตาคาญ่า เทพอิสระนะมิมิ กระจก กระจกส่องสว่างทำให้เห็นสายรุ้ง เป็นต้น

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ของทะเลาะโนะ มะชะมิ (1965) ฉบับแปลภาษาไทย ตอนที่ 10 สละเมือง (ขอใช้ตัวสะกดชื่อเทพตามต้นฉบับแปลภาษาไทยจึงไม่ตรงกับทศกถาในวิทยานิพนธ์นี้-ผู้วิจัย)

「じつは、私にはあのふたりのほかに、まだまだたくさんの子があるんです。ですが、だれも文句や不平はいわないと思いますよ。なにしろ、あの乱暴なタケミナカタノ命でさえ、忠誠を誓ったのでございますからね。」とってタケミカツチノ神にさびしく笑いかけました。そして、その場で剣をぬくと、自分の胸をぐいと突いて死んでしまいました。タケミカツチノ神はおどろいて、かけよってだきおこしました。

けれども、命はすでにことされていきます。

「なんといういさぎよい最期だ。」

タケミカツチノ神は、命の望みどおりに、その場所にりっぱな御殿を建ててやりました。そしてそこに命を祭りました。

高野正巳『古典文学全集 1 古事記物語』ポプラ社 pp. 83-84

(หลังจากที่เทพอะมะเตะระซุส่งผู้แทนมาเจรจาให้เทพโอะคุนิชิยอมยกดินแดนให้ทายาทของตนปกครองมาหลายครั้งแล้วไม่สำเร็จ จนสุดท้ายส่งเทพทะเลาะโนะมา เมื่อได้ประลองกำลังกับเทพทาเคมินาคาตะผู้เป็นบุตรชายของเทพโอะคุนิชิจนชนะ จึงนำความมาบอกเทพโอะคุนิชิ)

เจ้าชายโอะคุนิชิกล่าวว่า “ความจริงแล้ว นอกจากโอรสของข้าพเจ้า ยังมีโอรสอีกหลายองค์แต่ข้าพเจ้าคิดว่าคงไม่มีใครแสดงความไม่พอใจ หรือก่อความไม่สงบขึ้นเป็นแน่ จะมีก็แต่ทาเคมินาคาตะเท่านั้น นอกนั้นแล้วทุกคนต่างก็ปฏิบัติตามเอาไว้มิแล้วจะรักดีต่ออามาเทราสีโอมิคามิตลอดไป”

พอพูดจบ เจ้าชายโอะคุนิชิก็หัวเราะขึ้นอย่างเศร้าๆ ชักดาบออกมาแทงตัวตายอยู่ ณ ที่นั้น เทพทะเลาะโนะก็หัวเราะ หัวเราะเข้าไปอ้อมร่างของโอะคุนิชิขึ้น แต่ก็สายเกินไปเสียแล้ว เจ้าชายโอะคุนิชิได้สิ้นใจไปเสียก่อนแล้ว

“ช่างเป็นการตายที่กล้าหาญเสียจริงๆ”

เทพอะคะมิคะซึซึได้สร้างศาลขึ้นอย่างงดงาม ตามความปรารถนาของเจ้าชาย และได้จัดพิธีบวงสรวงบูชาดวงวิญญาณของเจ้าชายโอะคุนิซึ

ข้อความส่วนที่ขีดเส้นใต้ไว้เป็นการแต่งเสริมโดยไม่มีในต้นฉบับ โคะจิกิ เดิม โดยในฉบับเดิมนั้นกล่าวว่า หลังจากบุตรชายทั้งสองของตนยอมแพ้แล้ว เทพโอะคุนิซึยอมยกดินแดนให้และขอให้สร้างศาลเจ้าสูงตระหง่านเทียมฟ้า เพื่อให้ตนได้สถิตและจุดไฟบวงสรวงถวายเทพสวรรค์ต่อไปตลอดกาล ทะกะโนะเลือกแต่งฉากที่โอะคุนิซึฆ่าตัวตายขึ้น นอกจากถ่ายทอดความรู้สึกประทับใจในเชิงวรรณศิลป์แล้ว ยังแฝงความเชื่อเรื่องวิญญาณคนตายจะไปจุติในธรรมชาติในฐานะเทพ โอะคุนิซึเป็นเทพพื้นดินที่มีลักษณะความเป็นมนุษย์สูง การตายของเขาช่วยให้เนื้อเรื่องต่อนี้เกิดความสมจริง เป็นเหตุผลสนับสนุนให้การส่งทายาทของเทพอะมะเตะระซุมาปกครองประเทศมีความชัดเจนขึ้น ในขณะที่สิ่งที่ทะกะโนะเลือกตัดออกคือ ชื่อเมือง ชื่อเทพ ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของเทพต่างๆ เช่น ตอนเทพโอะคุนิซึยกดินแดนให้ทายาทของเทพอะมะเตะระซุนี้ ในต้นฉบับระบุถึงศาลเจ้าอิสุโมะ (出雲) ที่เทพโอะคุนิซึขอให้สร้างขึ้นอย่างละเอียด ซึ่งภายหลังมีการค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่ามีต่อเสาขนาดใหญ่อยู่ในสถานที่นั้นจริง ทำให้สันนิษฐานได้ถึงลักษณะสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าอิสุโมะว่าสูงใหญ่เทียมฟ้า ตรงตามตำนานเดิม แต่ใน โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ฉบับของทะกะโนะนี้ ไม่ได้เอ่ยถึงชื่อของศาลเจ้าอิสุโมะเลย

4.4 สมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงสู่ยุคโลกาภิวัตน์ 1980-1990

เศรษฐกิจฟองสบู่ที่เริ่มในช่วงปลายยุค 80 ระเบิดออกในช่วงต้นยุค 90 โดยเริ่มจากที่ดินที่ราคาตกลงอย่างรวดเร็ว ระบบเศรษฐกิจชะงักงันจนกลายเป็นภาวะเศรษฐกิจตกต่ำต่อเนื่องต่อไป หลังจากสงครามเย็นสิ้นสุดลง ทศวรรษ 1990 สถานการณ์โลกเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อแนวคิดของชาวญี่ปุ่น ค.ศ. 1991 เกิดสงครามอ่าวเปอร์เซียที่สหรัฐอเมริกาบีบบทบาทและได้เรียกร้องให้ญี่ปุ่นส่งทหารเข้าไปช่วย แนวคิดเรื่องการมีกองกำลังทหารเป็นที่ยกขึ้นมาอภิปรายอีกครั้ง ในยุคสมัยที่เปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่เป็นผู้มีบทบาทในสังคม ความทรงจำเกี่ยวกับสงครามเริ่มจางหายไป มีปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalization) ความเปลี่ยนแปลงของสังคมเกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ ความเจริญทางเทคโนโลยี และอื่นๆ แต่การเปลี่ยนยุคจากคนรุ่นหนึ่งสู่คน

อีกกลุ่มหนึ่งก็มีส่วนสำคัญ สมัยที่ผู้คนมีประสบการณ์ความเจ็บปวดของสงครามร่วมกันกับสมัยที่ไม่ได้เป็นเช่นนั้นทำให้แนวคิดของคนแตกต่างกันด้วย ทศวรรษ 1990 นี้ ประเด็นที่มีการอภิปรายอย่างกว้างขวางคือด้านที่เกี่ยวกับความทรงจำของสงคราม มีการทบทวนถึงประวัติศาสตร์ ที่มา และความเป็นไปของประเทศ

โอะงุมะ เอะอิจิ (小熊英二, 2002) กล่าวใน “ประชาธิปไตยกับความรักชาติ Nationalism กับความเป็นสาธารณะของญี่ปุ่นหลังสงคราม” ความตอนหนึ่งว่า “ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสงคราม เป็นการตั้งคำถามเรื่องความชอบธรรมของรัฐกับอัตลักษณ์ความเป็นชาติ (Identity) ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละยุค หลังสงครามยุติใหม่ๆ คือตั้งแต่ค.ศ. 1946 มีความเคลื่อนไหวเพื่อทบทวนความทรงจำของสงครามซึ่งหมายถึง ‘ประวัติศาสตร์การสร้างสรรค์ประเทศ’ ในการกลายเป็น *นิฮงโกะกุ* (จากเดิมซึ่งเป็น *ไดนิฮงเตะอิโกะกุ* หรือหมายถึง ประเทศราชอาณาจักรแห่งจักรพรรดิอันยิ่งใหญ่) ทำให้เกิดประเด็นอภิปรายถึงความรับผิดชอบต่อสงครามของจักรพรรดิ รวมทั้งระบอบการปกครองของรัฐ จากนั้นในค.ศ. 1956 *ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสงคราม* เปลี่ยนเป็นการตั้งคำถามเกี่ยวกับความชอบธรรมในการบริหารบ้านเมืองของนักการเมืองฝ่ายอนุรักษนิยม และความสามารถในการปฏิรูปของรัฐ ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 ทฤษฎีนี้กลายเป็นการกล่าวถึงความรับผิดชอบต่อสงครามที่ญี่ปุ่นเป็นผู้รุกรานประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชีย การตั้งคำถามในยุคนี้มีบริบททางสังคมเบื้องหลังคือเสียงเรียกร้องให้ญี่ปุ่นยอมรับว่าเป็น ‘ผู้กระทำ’ ความเป็นสากลของสังคมญี่ปุ่น และการสิ้นสุดของสงครามเย็น”²⁰⁵

ตั้งแต่ค.ศ. 1995 ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว เป็นที่รู้จักกันว่ามีสภาพเศรษฐกิจมั่งคั่งที่สุดในโลกประเทศหนึ่ง สังคมญี่ปุ่นกลายเป็นสังคมที่เรียกว่า “สังคมหลากหลายวัฒนธรรม” (多文化社会) จากความพยายามสร้างประเทศให้เป็น “นานาชาติ” ของรัฐโดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประกอบกับช่วงเศรษฐกิจฟองสบู่ วงการธุรกิจและอุตสาหกรรมเปิดรับแรงงานชาวต่างชาติมากขึ้น ช่วงต้นทศวรรษที่ 90 เศรษฐกิจฟองสบู่เริ่มแตกตั้งแต่เมื่อราคาอสังหาริมทรัพย์ดิ่งลง หลังจากนั้นสภาพเศรษฐกิจก็แยกลงอย่างต่อเนื่อง การดำรงชีวิตของคนญี่ปุ่นไม่ได้เปลี่ยนแปลงแบบทันทีทันควัน แต่เริ่มมีการรับรู้ถึงสภาพของฟองสบู่แตกทีละน้อย ขณะที่ชาวญี่ปุ่นตระหนักถึงความไม่แน่นอนของสภาพเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ ก็เกิดเหตุการณ์สะเทือนขวัญที่รุนแรงคือการวางยาพิษในรถไฟใต้ดินของกลุ่มลัทธิโอมชินริเกียว และเหตุการณ์แผ่นดินไหวที่เขตฮังฉิน ฮะยะมิสุ เคนโร (速水健朗, 2013) ได้วิจัยไว้ว่า “ค.ศ. 1995 เป็น

²⁰⁵ 小熊英二(2002)『〈民主〉と〈愛国〉、戦後日本のナショナリズムと公共性』所版第15刷発行、新曜社、2010、p.814.

จุดเปลี่ยนที่สำคัญของสังคมญี่ปุ่น คือเป็นปีที่มีการปฏิรูปใหม่หลังสงคราม เกิดการทบทวนแนวคิดเดิมๆ ในทุกด้าน เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การทูต เทคโนโลยี การบริโภค วัฒนธรรม คดีความ มีเดีย ฯลฯ²⁰⁶ ในรายงานเศรษฐกิจประจำปีของรัฐยังกล่าวว่า “ค.ศ.1995 เป็นปีที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นเข้าสู่ยุค 50 ปีหลังสงครามยุติ เกิดผลพวงสืบเนื่องจากเศรษฐกิจฟองสบู่และพยายามแก้ปัญหาไปอย่างซ้ำๆ ในขณะที่มีค่าเงินเยนสูง ในค.ศ.1995 นี้ ไม่มีใครจะคิดว่าต่อมาจะประสบภาวะฟองสบู่แตกและระบบเศรษฐกิจชะงักงันต่อเนื่องจนเป็นคำกล่าวที่ว่า “10 ปีที่หายไป” และ “20 ปีที่หายไป” ผู้คนยังเชื่อว่าญี่ปุ่นจะฟื้นตัวได้เร็วเหมือนที่เคยเป็นมา”²⁰⁷

ซุซูกิ โตะโมะยุกิ (鈴木智之,2012) กล่าวว่า “คำว่า 10 ปีที่หายไป นี้มีความหมายด้านลบ คือนอกจากเป็นการกล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำแล้ว ยังหมายถึงการสูญเสียความมั่นใจของคนญี่ปุ่น ความไม่เชื่อมั่นในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง การสูญเสียความคาดหวังของการดำรงชีวิต นักเขียนชื่อมูระกะมิ ริว (村上龍) เคยกล่าวในค.ศ. 2000 ถึงการตั้งคำถามต่อ 10 ปีที่หายไป ว่า “ปัจจุบัน ชาวญี่ปุ่นทั้งหลายคงมีความกังวลในใจที่ไม่อาจเอ่ยคำออกมาได้ เรารับรู้ว่ามีโลกปัจจุบันเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่ไม่รู้ว่ามีตัวตนที่แท้จริงของการเปลี่ยนแปลงนั้นคืออะไร เราไม่สามารถนึกภาพของอนาคตได้ เราไม่รู้ว่าจะอะไรคือต้นตอของการเกิดความกังวลนี้ จึงไม่รู้ว่าจะจัดการกับความกังวลนี้อย่างไร แน่หนอนที่เราจะไม่รู้ว่าอะไรจะหากลยุทธ์ใดมารับมือได้” ยังเป็นข้อถกเถียงอยู่ว่าชาวญี่ปุ่นรู้สึกทศวรรษที่ 90 จบลงแล้วหรือยัง หรือว่าที่จริงแล้ว ทศวรรษที่ 90 ไม่ได้มีตัวตนอยู่ตั้งแต่แรก”²⁰⁸

จากระบบสื่อสารมวลชนของญี่ปุ่นในสมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้นอย่างมาก ระบบอินเทอร์เน็ตและการมีคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลแพร่หลายในทุกท้องถิ่นทำให้วงการวรรณกรรมสำหรับเด็กต้องปรับตัวสู่ความเป็นสมัยแห่งโลกที่พัฒนาด้วยระบบข้อมูลข่าวสาร การเป็นสังคมนานาชาติที่มีความทันสมัยและหลากหลายของญี่ปุ่นตั้งแต่ยุคนี้ สร้างความเปลี่ยนแปลงของการผลิตซ้ำตำนานเทพ โคะจิกิ อย่างมากด้วย ดังจะนำเสนอรายละเอียดต่อไป

4.4.1 หนังสือภาพสำหรับเด็ก กระแสใหม่ในสังคมทันสมัย

ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมเมืองที่ต้องการความทันสมัย สะดวกสบาย ในช่วงทศวรรษที่ 70-80 สภาพเศรษฐกิจเจริญสูงสุด หนังสือภาพสำหรับเด็ก (Picture Storybooks) ถูก

²⁰⁶ 速水健朗(2013) 『1995年』 筑摩書房、pp.004-005.

²⁰⁷ Ibid. pp.042-043.

²⁰⁸ 鈴木智之(2012) 『失われざる十年の記憶 1990年代の社会学』 青弓社、p.18.

ตีพิมพ์ออกมาจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง ชายดิบบายดีเนื่องจากผู้คนมีกำลังซื้อ สารานุกรม หนังสือภาพสำหรับเด็กกล่าวว่า “ยุค 70-80 เป็นช่วงที่เกิด *เอะฮงบูม* (ehon boom) หนังสือภาพ เป็นเหมือนสัญลักษณ์ที่สะท้อนการโยกความอุดมสมบูรณ์ทางจิตใจในสังคมที่อุดมไปด้วย ความเจริญทางเศรษฐกิจ”²⁰⁹ ผู้คนเริ่มตื่นตัวและเกิดกระแสวิงใจในการอ่านของเด็กปฐมวัย ทำให้หนังสือภาพเป็นที่ต้องการและยอมรับมากขึ้น ค.ศ.1991 ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตก สภาพสังคมญี่ปุ่นกลายเป็นคำเรียกว่า *10 ปีที่หายไป* (The lost decade 失われた 10 年) ซึ่งแสดงถึง ปัญหาสังคมยืดเยื้อที่มีสืบเนื่องมาจากความเจริญทางเศรษฐกิจ แม้ผู้คนจะมีกำลังซื้อลดลง แต่ หนังสือภาพยังเป็นที่ต้องการในสังคมอยู่

ยุค 1980 หนังสือภาพญี่ปุ่นเริ่มเป็นที่รู้จักในต่างประเทศ หนังสือภาพคุณภาพดีและ หลากหลายถูกผลิตออกสู่ตลาดจำนวนมาก ผลงานบางชิ้นของนักเขียนหนังสือภาพชาวญี่ปุ่นยังสามารถได้รับความนิยมหาซื้ออ่านได้ในปัจจุบัน ยุคนี้นับว่าวงการหนังสือภาพสำหรับเด็กเติบโต และแพร่หลาย ผู้อ่านก็มีความหลากหลายมากขึ้น นักเขียนหนังสือภาพอาชีพมีจำนวนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีการนำเทคนิคต่างๆ ในการเขียนภาพ เกิดนักเขียนการ์ตูนอนิเมชันที่เคยมีอาชีพก ารวาดดีไซด์เนอร์ หรือนักวาดภาพประกอบ (Illustrator) มาก่อน แม้แต่จิตรกรภาพเขียนสมัยใหม่ก็ เริ่มสนใจเข้าสู่วงการหนังสือภาพสำหรับเด็ก

โซ มินตะ (長新太) นักเขียนหนังสือภาพผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งเคยกล่าวว่า

「物語を説明的に追って絵をつけていくスタイルではなく、絵を読む、絵が語るといった絵本がめざされ、それまでになかったテーマ、表現方法の模索が試みられた。」²¹⁰

“หนังสือภาพต้องพัฒนายิ่งไปกว่าการวาดภาพเพื่อมาอธิบายเนื้อเรื่อง แต่เป็น การอ่านจากภาพ และใช้ภาพเล่าเรื่อง หัวข้อและการแสวงหาวิธีการนำเสนอที่ไม่เคยมี ปรากฏมาก่อนถูกนำมาทดลอง”

ลักษณะพิเศษของหนังสือภาพคือเป็นการควบรวมระหว่างเนื้อเรื่องและภาพ ทำให้เด็ก เล็กสามารถเข้าใจได้ง่าย ศิลปะในเรื่องเล่าเป็นศิลปะแห่งการเล่าเรื่อง (narrative art) เดวิด รัส เซลล์ (David L. Russell, 2005; 122-123)²¹¹ กล่าวถึงการวิเคราะห์หนังสือภาพว่า “ส่วนประกอบ พื้นฐานทางศิลปะ (Artistic elements) ของหนังสือภาพคือ ภาพวาด ลายเส้น พื้นที่ว่าง รูปทรง

²⁰⁹ 中川素子(編集代表)『絵本の事典』朝倉書店、2011、p179.

²¹⁰ Ibid. pp.179-180.

²¹¹ David L. Russell “Literature for Children-A short introduction” Ferris State University, 2005

สี พื้นผิว รูปแบบการจัดหน้า และทัศนวิสัย (an illustration, line, space, shape, color, texture, composition, and perspective)”

ตำนานเทพใน โคะจิกิ ได้ถูกผลิตซ้ำในรูปแบบของหนังสือภาพสำหรับเด็กปฐมวัยจำนวนมากในหลายสำนักพิมพ์ ตำนานตอนที่ตีพิมพ์เผยแพร่มากที่สุด 5 อันดับได้แก่

1. เทพอิสะนะกิ-อิสะนะมิ (กำเนิดดินแดน เทพอิสะนะมิคลอดเทพไฟแล้วไปสถิตในดินแดนแห่งความตาย เทพอิสะนะกิไปตาม ทำให้เกิดการอธิบายเรื่องชีวิตและความตาย กำเนิดเทพสามองค์ผู้ยิ่งใหญ่คือ อะมะเตะระสุ ทซุกิโยะมิ และซุชะโนะโอะ)
2. เทพอะมะเตะระสุเข้าถ้ำ (เทพซุชะโนะโอะก่อกวนจนเทพแห่งดวงอาทิตย์ต้องหนีเข้าถ้ำทำให้โลกมืดมิด ปวงเทพต้องหาทางเชิญตัวนางออกมาใหม่)
3. เทพซุชะโนะโอะปราบยักษ์แปดหัว
4. การผจญภัยของเทพโอกุณินุมิ (โอกุณินุมิได้ช่วยเหลือกระต่ายขาวแห่งเมืองอินะปะทดสอบความกล้าจนได้แต่งงานกับบุตรของเทพซุชะโนะโอะ กลายเป็นผู้ครองโลกมนุษย์ที่ยิ่งใหญ่ สุดท้ายยินยอมยกเมืองให้ทายาทของเทพอะมะเตะระสุ)
5. คูมิชะชิ-ยะมะชะชิ (ตำนานเทพพี่น้องผู้สืบเชื้อสายจากเทพอะมะเตะระสุ การเดินทางไปเยือนดินแดนแห่งทะเล)

การศึกษาตำนานเทพที่นำมาผลิตซ้ำในหนังสือภาพสำหรับเด็กปฐมวัย จำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบพื้นฐานทางศิลปะดังกล่าวควบคู่ไปด้วย เพื่อให้เข้าใจการเล่าเรื่อง โคะจิกิ อีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีเด็กเล็กเป็นเป้าหมาย และเป็นการขยายมุมมองการสืบสานแนวคิดและสร้างอุดมการณ์จากผู้ใหญ่สู่เด็กให้กว้างขึ้น หนังสือภาพเป็นสื่อการเรียนรู้สำหรับเด็ก โดยเฉพาะเด็กก่อนวัยเรียนที่ต้องให้ผู้ใหญ่อ่านให้ฟัง นับเป็นเครื่องมือหนึ่งที่มีประสิทธิภาพในการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างเด็กเล็กกับผู้ใหญ่ สร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวที่อบอุ่น ตั้งแต่เด็กปฐมวัยที่ยังอ่านหนังสือเองไม่ได้ไปจนถึงผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุสามารถเพลิดเพลินกับการอ่านหนังสือภาพ

ทศวรรษที่ 1990 เริ่มยุคของเศรษฐกิจฟองสบู่แตก จากนั้นระบบเศรษฐกิจญี่ปุ่นล่มสลายต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 10 ปี จำนวนคนว่างงานเพิ่มสูง เกิดปัญหาสังคมโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ๆ คือ “ปัญหาการไม่ไปโรงเรียน” “การปฏิเสธรระบบการศึกษา” เกิดการตั้งคำถามถึง “พลังในการมีชีวิตอยู่” และความพยายามให้การศึกษาด้านการเยียวยาจิตใจ (心の教育) ปัญหาการมีบุตรน้อยทำให้รัฐบาลต้องเร่งหามาตรการแก้ไขและถูกจัดว่าเป็นปัญหาระดับประเทศ

นอกจากนั้นยังมีคดีอาชญากรรมต่างๆ ทั้งการทารุณเด็กและการกลั่นแกล้งภายในโรงเรียน ลักษณะสภาพสังคมแบบนี้ทำให้เกิดกระแสเรียกร้องให้หนังสือภาพมีคุณสมบัติของการบำบัดสภาพจิตใจ (iyashi 「癒し」) โตะริโงะเอะ มิน (鳥越信, 2002) ผู้ศึกษาประวัติหนังสือภาพของญี่ปุ่นมาเป็นเวลานาน กล่าวไว้ว่า “หนังสือภาพสำหรับเด็กพัฒนาและมีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคม จากปี 60,70 จนมีความชัดเจนและเป็นที่ยอมรับอย่างมากในปี 80 เมื่อเข้าสู่ปี 90 หนังสือภาพได้รับการนำเสนออย่างอิสระเสรี มีความหลากหลายทั้งการบรรยายและภาพประกอบการเลือกสรรเนื้อหาหรือเรื่องราวในหนังสือภาพล้วนสะท้อนสภาพสังคมในสมัยนั้นๆ เส้นแบ่งที่เคยมีการขีดเส้นจำกัดไว้ว่าหนังสือนี้ผลิตเพื่อใคร ทั้งผู้เขียน ผู้อ่าน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เส้นแบ่งนั้นเริ่มจางลง คำพูดว่า อียะฉิ หรือการเยียวยาจิตใจกลายเป็นคำยอดนิยม หนังสือภาพไม่ได้ถูกจัดวางตามชั้นหนังสือสำหรับเด็กเท่านั้น แต่ยังมีผู้อ่านที่ต้องการใช้หนังสือภาพปลอบโยนหรือสร้างแรงบันดาลใจให้ตนในการมีชีวิตอยู่ในสังคมที่กดดันด้วย”²¹²

อิชิอิ มิทซึเอะ (石井光恵) กล่าวไว้ในสารานุกรมหนังสือภาพสำหรับเด็กว่า “หนังสือภาพผลิตขึ้นมาโดยไม่จำกัดว่าให้เด็กอ่านเท่านั้น โดยเฉพาะหนังสือภาพสำหรับคนทุกวัยที่ปรากฏในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 หนังสือภาพถูกจัดให้อยู่ในกลุ่ม “อียะฉิ” (癒し) หรือการเยียวยาจิตใจให้ผ่อนคลายจากความเครียด ในสมัยที่สังคมต้องการการเยียวยา”²¹³ เขากล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของมุมมองที่มีต่อหนังสือภาพ (絵本観) ว่า “ความเป็นวรรณกรรมและประเด็นสำคัญที่หนังสือภาพนำเสนอ ผนวกกับการใช้ประสิทธิภาพของ “ภาพ” ในการสื่อสารในแง่ของศิลปะ อาจกล่าวได้ว่าหนังสือภาพเป็น ‘art’ หรือศิลปกรรม”

กระแสความนิยมหนังสือภาพเกิดขึ้นโดยมีเบื้องหลังเป็นสังคมที่อึมครึมและมีปัญหา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ผู้คนต้องการทางออกจากความกดดัน หนังสือภาพเป็นวรรณกรรมลักษณะหนึ่งที่มีผู้อ่านเป็นคนทุกเพศทุกวัย มีองค์ประกอบเป็นวรรณกรรมและศิลปกรรมที่ผสมผสานอย่างลงตัว หนังสือภาพสำหรับเด็กของญี่ปุ่นจึงยังโดดเด่นในสังคมและมีการพัฒนาต่อเนื่องต่อไป

ในช่วง 10 ปีที่หายไป (The lost decade 失われた 10 年) นี้ ตำนานเทพจาก โคะจิกิ ปรากฏในหนังสือภาพสำหรับเด็กเป็นจำนวนมาก ในช่วง 80-90 ความนิยมหนังสือภาพแพร่หลายอย่างรวดเร็ว มีนักเขียนและนักวาดภาพทั้งที่ทำงานมานานและที่เป็นนักเขียนหน้าใหม่ ความ

²¹² 鳥越信 『はじめて学ぶ日本の絵本史 III』 ミネルヴァ書房、2002年初版、2008年第3刷版、pp.204-205.

²¹³ 中川素子(編集代表) 『絵本の事典』 朝倉書店、2011、p.180.

โดดเด่นของหนังสือภาพญี่ปุ่นทำให้เป็นที่นิยมแปลเป็นภาษาต่างประเทศด้วย นักเขียนชาวญี่ปุ่นหลายคนได้รับรางวัลแอนเดอร์สันอวอร์ด (The Hans Christian Andersen Award 国際アンデルセン賞) ประกาศโดย Jury of the International Board on Books for Young People (IBBY) ซึ่งถือเป็นรางวัลนานาชาติที่ยิ่งใหญ่ เช่น อะกะกะบะ ซุเอะกิชิ (赤羽末吉 (画家賞 : 1980 年) ยะซุโนะ มิทซึโอะ (安野光雅 (画家賞 : 1984 年) มะโดะ มิชิโอะ (まど・みちお (作家賞 : 1994 年) และเมื่อเร็วๆ นี้คือ อุเอะฮะฉะนิ นะโอะโกะ (上橋菜穂子 (作家賞 : 2014 年)

ภาพจากเว็บไซต์ของสำนักพิมพ์อะกะกะเนะโอบิ

(<http://www.akaneshobo.co.jp/search/library.php?isbn=L9784251902061>)

ผู้วิจัยขอกล่าวถึงหนังสือภาพชุด “ตำนานเทพญี่ปุ่น” เขียนเรื่องโดย ฟุนะสะกิ โยะฉะอิชิโตะ (Funazaki Yoshihito 舟崎克彦, 1945-) วาดภาพโดยอะกะกะบะ ซุเอะกิชิ (Akaba Suekichi 赤羽末吉, 1910-1990) สำนักพิมพ์อะกะกะเนะโอบิ (あかね書房) ในค.ศ. 1995 มีทั้งหมด 6 เล่ม เปิดแนวนอน ปกแข็ง เล่มละ 32 หน้า

โตะริโงะเอะ ฉิน (鳥越信, 1993) กล่าวใน “นักเขียน 20 คนผู้สร้างประวัติศาสตร์หนังสือภาพญี่ปุ่น” ถึงอะกะกะบะ ซุเอะกิชิ ความตอนหนึ่งว่า “อะกะกะบะได้นำเทคนิคการเขียนภาพแบบญี่ปุ่นโบราณมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานที่เป็นนิทานพื้นบ้านหรือเรื่องเล่าเก่าแก่ของญี่ปุ่น ผลงานแรกของเขาเขียนเมื่อเขาอายุ 50 ปี ซึ่งนับว่าเริ่มต้นช้าสำหรับนักเขียนหนังสือภาพ ในผลงานชิ้นอื่นๆ ของเขา ใส่ใจในรายละเอียด ทั้งภูมิหลังทางสังคม ภาพลักษณ์ตัวละคร ไปจนถึงคุณภาพกระดาษ หนังสือภาพของอะกะกะบะแบ่งเป็นประเภทหลักๆ ได้ 3 ประเภทคือ โลกของนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ของญี่ปุ่น นิทานท้องถิ่นของจีนและมองโกล หนังสือภาพแต่งใหม่จากจินตนาการ อะ

กะบะเป็นบุคคลที่นำวิธีเขียนภาพแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมมาใช้ในการสร้างสรรค์งานหนังสือภาพสมัยใหม่ ทำให้นิทานพื้นบ้านโบราณของญี่ปุ่นกลับมาสู่โลกปัจจุบัน จึงนับว่ามีคุณูปการต่อวงการหนังสือภาพญี่ปุ่น”²¹⁴

อะกะบะเองได้เขียนหนังสือเรื่อง “ทฤษฎีหนังสือภาพของผม” (『私の絵本ろん』 偕成社, 1983) ซึ่งแสดงแนวคิดมากมายที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ผลงานของเขา ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบางส่วนดังนี้²¹⁵

“ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่อุดมด้วยภูเขาและป่าไม้ มีฝนและความชุ่มชื้น ต่างกับจีนที่แห้งแล้งกันดาร ผมอาศัยอยู่ที่จีนมานานเมื่อได้กลับมาญี่ปุ่นจึงรู้สึกถึงความงดงามของสีส้มในธรรมชาติที่งดงาม แล้วผมก็ได้พบกับศิลปะที่เกิดจากการใช้พู่กันหมึกสีดำ ทำให้ผมเขียนนิทานพื้นบ้านญี่ปุ่นเรื่อง “หมวกของพระพุทธรูปน้อย” และ “เจ้าสาวนกกระสา” ออกมาได้แตกต่างจากเรื่อง “ม้าขาวของซูโฮ” ซึ่งเน้นการใช้สีโทนน้ำตาล เหลือง ที่แห้งแล้งเหมือนทะเลทรายของจีน” (หน้า 15-16)

“ขณะที่เกิดแผ่นดินไหวคันโต ผมต้องไปอยู่บนภูเขาที่อุเอะโนะ มองเห็นบ้านเรือนที่พังเสียหาย เกิดความรู้สึกว่า “แม้บ้านจะไหม้ไฟหมด ก็คงจะสู้ต่อไปได้” ผมรู้สึกว่าชาวญี่ปุ่นต้องมีชีวิตอยู่กับความเปลี่ยนแปลงเสมอ การที่ศาลเจ้าอิเซะต้องเปลี่ยนทุก 20 ปี ก็สะท้อนให้เห็นการปรับตัวที่คนญี่ปุ่นยอมรับได้ในการเปลี่ยนแปลง” (หน้า 19)

“หนังสือภาพสำหรับเด็กเป็นงานประเภทสาธารณชน แต่ไม่ใช่ว่าเป็นของมวลชนแล้วจะทำแบบลวกๆ ได้ การเขียนภาพต้องเขียนด้วยจิตวิญญาณที่สูงส่ง โดยเฉพาะภาพเขียนสำหรับเด็กๆ อ่านนั้นการใส่ใจลงในงานเป็นสิ่งสำคัญ แนวคิดแบบนี้ผมอาจได้อิทธิพลมาจากเพื่อนๆ สมัยที่อยู่แมนจูเรีย” (หน้า 78)

“ความงามแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมนั้นมีอยู่รอบตัวเรา แต่ชาวญี่ปุ่นเองไม่ได้สะกิดใจ เช่น ข้าวปั้นหน้าปลาดิบหรือซูชิยังมีศิลปะ การนำไปวางบนจานสีดำเชิดชูความงามของมันก็เป็นการสร้างภาพแบบ “ยะมะโตะอะะ” (大和絵 ภาพเขียนโบราณของญี่ปุ่น) ผมอยากถ่ายทอดความงามของศิลปะแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมให้เด็กๆ ได้รู้จัก จึงได้สร้างสรรค์ผลงานด้วยลักษณะของภาพเขียนหมึกสีดำ กับภาพเขียนยะมะโตะอะะ” (หน้า 81-83)

“หนังสือภาพมีส่วนสร้างสิ่งแวดล้อมที่สำคัญให้เด็ก และผมเชื่อว่าในหนังสือภาพแต่ละเล่มจะ ‘เชื่อมโยงสู่ความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิม’ ผมจึงตั้งใจทำหนังสือภาพที่เป็นแบบญี่ปุ่นโบราณ” (หน้า 84)

²¹⁴ 鳥越信(1993)『絵本の歴史をつくった20人』創元社、1993、pp.236-246.

²¹⁵ 赤羽末吉(1983)『私の絵本ろん』偕成社、1983、pp.128-129.

จากทัศนคติที่อะกะบะนำเสนอแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานดั่งที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้น ทำให้เห็นว่าภาพของเขาเกิดจากความมุ่งมั่นถ่ายทอดเอกลักษณ์เฉพาะของความเป็นญี่ปุ่นโบราณ โดยเฉพาะในด้านวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยเขาพยายามสื่อความงดงามของสีสันในธรรมชาติของญี่ปุ่น ความภาคภูมิใจที่มีนิทานพื้นบ้านเล่ากันมาแต่โบราณให้ลูกหลานได้รับรู้ อะกะบะนำเสนอโคะจิกิ ด้วยภาพวาด ซึ่งถ่ายทอดมากกว่าต้นฉบับเดิม หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า โคะจิกิ ฉบับหนังสือภาพของอะกะบะ ได้เล่าซ้ำตำนานเทพโดยผสมผสานความเป็นเรื่องเล่าเข้ากับวัฒนธรรมดั้งเดิม นอกจากนี้ ประสพการณ์ระหว่างสงครามอันยากลำบากที่เขาอยู่ในแมนจูเรีย นั้นยังทำให้เขาตระหนักถึงความงดงามเปี่ยมสุขของประเทศญี่ปุ่น จึงต้องการถ่ายทอดธรรมชาติและบรรยากาศแบบญี่ปุ่นโบราณที่มีความสงบให้คนรุ่นต่อไป

อะกะบะยังเล่าถึงผลงานชุด “ตำนานเทพของญี่ปุ่น” ในตอน “ปราบบงูยักษ์ยะมะตะ” ว่า ก่อนที่เขาจะเขียนผลงานชุดนี้ เขาเคยเขียนหนังสือภาพเรื่องนี้มาแล้ว ต้องค้นคว้ามากมายและรู้สึกว่ามีรายละเอียดเยอะเกินไป นำมาเขียนภาพได้ยาก เขาจึงเลือกเขียนเฉพาะตัวละครเอกคือ เทพซุซะโนะโอะและงูยักษ์เท่านั้น หนังสือภาพที่เป็นตำนานเทพนี้มักจะเขียนง่าย ๆ แบบนี้ แต่ในหนังสือชุด “ตำนานเทพของญี่ปุ่น” อะกะบะได้ใส่ใจในรายละเอียดด้วยการเก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และลงพื้นที่จริง จึงเป็นการสร้างสรรค์ผลงานหนังสือภาพที่เป็นตำนานเทพที่แตกต่างออกไปจากที่เคยมีมา อะกะบะกล่าวว่า “ผมเริ่มสนใจเกี่ยวกับตำนานเทพของญี่ปุ่น จากการดูภาพยนตร์เรื่อง “โศกนาฏกรรมของอโพลอน”(Oedipus Rex, 1967) ที่กำกับโดยพาโซลินี (Pier Paolo Pasolini) ผู้กำกับชาวอิตาลี เป็นเรื่องราวในตำนานเทพกรีกในมุมมองที่ไม่เคยมีใครเขียนถึงมาก่อน ผมจึงอยากนำข้อมูลเอกสารที่ค้นคว้ามาประกอบการนำเสนอตำนานเทพในมุมมองใหม่ๆ บ้าง”²¹⁶ จึงกล่าวได้ว่า โคะจิกิ ฉบับหนังสือภาพของอะกะบะมีความแตกต่างจากฉบับอื่นๆ และยังสะท้อนให้เห็นความใส่ใจในรายละเอียดที่ผู้เขียนมีต่อภาพ ถ่ายทอดข้อมูลทางประวัติศาสตร์และความงามทางศิลปะแบบญี่ปุ่นโบราณ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างภาพเขียนบางส่วนของอะกะบะจากผลงานชุดนี้ ดังต่อไปนี้

“ตำนานเทพของญี่ปุ่น” เล่ม 3 ตอนปราบบงูยักษ์ยะมะตะ (日本の神話第三卷「やまたのおろち」)

²¹⁶ 赤羽末吉(1983) 『私の絵本ろん』 偕成社、1983. pp.128-129.

สองสามีภรรยาชราเล่าให้เทพซุชะโนะโอะฟังว่าทุกปีจะมียักษ์แปดหัวที่มาจับลูกสาวของ พวกเขาไปเจ็ดคนแล้ว เหลือลูกสาวคนเดียวที่อีกไม่นานก็จะถูกยักษ์มาจับกินเหมือนเคย เขา จึงร้องไห้กันอยู่ด้วยความโศกเศร้า

ภาพนี้แสดงเสื้อผ้าการแต่งกายที่อะกะบะรู้ดีว่าจะเป็นเรื่องไม่เป็นธรรมชาติที่ทุกคนจะได้ ชุดสีขาวเหมือนกัน เนื่องจากในสมัยโบราณผู้คนสวมเสื้อถักทอด้วยใยธรรมชาติจากพืชประเภท ปอ ที่มีสีครีมน้ำตาลเหมือนกระสอบข้าว ชนชั้นสูงเท่านั้นที่จะยอมผ้าให้เป็นสีขาวหรือสีอื่นๆ นอกจากนั้นภาพนี้ยังแสดงแนวคิดของอะกะบะว่า เทพของญี่ปุ่นไม่ได้อยู่สูงเกินเอื้อมถึง แต่อยู่ ใกล้ชิดกับผู้คน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เทพซุชะโนะโอะได้บอกสองสามีภรรยาชราว่า “จงรวบรวมคนในหมู่บ้าน รับประทานอาหาร 8 ไหวโดยทันที”

ภาพนี้นำเสนอวิธีการผลิตเหล้าหมักแบบโบราณ ที่แสดงให้เห็นว่าเกิดจากการค้นคว้า
 อย่างดีของอะกะบะ คือการหมักโดยเคี้ยวข้าวสุก เพื่อให้น้ำลายทำปฏิกิริยากับข้าว เกิดเป็น
 เหล้าขาว

ซุซะโนะโอะซึกะดาบออกมาโผนเข้าใส่งูยักษ์

อะกะบะวาดงูยักษ์โดยมีหัวเป็นมังกร ซึ่งเขาเล่าว่าเกิดจากการที่ได้ไปดูการแสดงคณะระที่
 เมืองอิสุโมะ ในตอนซุซะโนะโอะปราบบงูยักษ์ จึงคิดว่างูในตำนานน่าจะหมายถึงมังกรที่เป็นเทพ
 แห่งสายน้ำในตำนานจีน จึงได้วาดงูให้มีเขาเหมือนมังกรซึ่งแตกต่างจากในหนังสือภาพอื่นๆ

ฟูนะสะกิ โยะฉิอิโตะก็เป็นนักเขียนและนักวาดภาพที่อยู่ในวงการหนังสือภาพสำหรับเด็ก
 เช่นเดียวกับอะกะบะ แต่ในผลงานชุดนี้อะกะบะเลือกจะเป็นผู้วาดภาพ และให้ฟูนะสะกิเขียน
 เรื่องให้ อะกะบะกล่าวว่า “คุณฟูนะสะกิสนใจและมุ่งหวังอย่างยิ่งว่าอยากทำให้ตำนานเทพญี่ปุ่น
 เป็นหนังสือภาพสำหรับเด็กให้ได้มานานแล้ว ในหนังสือชุดนี้ผมจึงได้ขอให้เขาเขียนเรื่องให้ เรื่องที่
 เขาเขียนมีความใหม่และเป็นที่ยอมรับในฝีมือระดับสากล ซึ่งเหมาะสมที่สุดในการเขียนงานชุดนี้
 หนังสือภาพชุดนี้ไม่ได้เป็นทั้งหนังสือเรียนหรือตำราประวัติศาสตร์ เราได้นำข้อมูลอ้างอิงจากแหล่ง
 ต่างๆ มาใช้ แต่ได้สร้างสรรค์ผลงานอย่างอิสระในรูปแบบของเรื่องแต่ง (fiction) และผลิตเป็น
 รูปเล่มขึ้นมา”²¹⁷

กล่าวได้ว่าหนังสือภาพชุด “ตำนานเทพญี่ปุ่น” เขียนเรื่องโดย ฟูนะสะกิ โยะฉิอิโตะ วาด
 ภาพโดยอะกะบะ ซุเอะกิชิ พิมพ์โดยสำนักพิมพ์อะกะเนะโมโบ ค.ศ. 1995 นี้ เป็นการผลิตซ้ำ
 ตำนานเทพใน โคะจิกิ ในรูปแบบของหนังสือภาพสำหรับเด็ก ที่มีลักษณะพิเศษคือเป็นการเล่าที่

²¹⁷ 赤羽末吉(1983) 『私の絵本ろん』 偕成社、1983. pp.136-137.

ผสมผสานโครงสร้างของเรื่องและภาพ ใช้เทคนิคการเขียนภาพแบบญี่ปุ่นโบราณ สอดแทรกความรู้ทางประวัติศาสตร์และคติชนวิทยาด้วยภาพ ซึ่งเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่พบใน *โคะจิกิ* ฉบับอื่นๆ ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของผู้อวดภาพคืออะกะบะ เกิดจากความมุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงานที่แสดงถึงวิถีชีวิตแบบญี่ปุ่นดั้งเดิม ความใส่ใจในสีสันและความงามของธรรมชาติ การคาดหวังให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้และเกิดความฝันจากการมีชีวิตอยู่อย่างสุขสงบในสังคมญี่ปุ่นปัจจุบันที่เป็นมุมมองที่สะท้อนการมองญี่ปุ่นจากประสบการณ์ที่เขาเคยอาศัยอยู่ในแมนจูเรีย และความยากลำบากสมัยสงครามที่เขาเคยประสบ หนังสือภาพชุดนี้จึงเป็นสื่อที่ถ่ายทอดอัตลักษณ์ญี่ปุ่นในทศวรรษ 1990 โดยใช้เรื่องราวในตำนานเทพประกอบการนำเสนอภาพของญี่ปุ่นสมัยโบราณ

โคะจิกิ ในรูปแบบของหนังสือภาพสำหรับเด็กวัยนี้ นอกจากจะมีลักษณะของวรรณกรรมและศิลปกรรม ที่ช่วย “บำบัดสภาพจิตใจ” แล้วยังเป็นสื่อสำหรับสะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมในอดีต สร้างการสื่อสารระหว่างคนในครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ ผลงานของอะกะบะ ชูอะกิซังมีบทบาทในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ญี่ปุ่นสู่คนรุ่นหลัง

4.4.2 เมื่อ *โคะจิกิ* หายไปจากระบบการศึกษาและหนังสือเรียน

ค.ศ.1989 เป็นปีที่มีการปฏิรูปหนังสือเรียนใหม่ เหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นต่อเนื่องเช่น การประชวรและสวรรคต จนถึงพระราชพิธีฉาปนกิจพระศพของจักรพรรดิ ทำให้เกิดการตั้งคำถามและทบทวนความรับผิดชอบต่อสงครามและความรับผิดชอบหลังสงคราม มีการออกกฎหมายใหม่เกี่ยวกับคู่มือการสอนของครู และหลักสูตรปรับปรุง ซึ่งสนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตยอย่างชัดเจน เกิดกระแสต่อต้านในกลุ่มครูที่เห็นว่าหลักสูตรใหม่เข้าไปควบคุมความคิดของคนมากเกินไป การประท้วงของสมาพันธ์ครูอาจารย์นี้สร้างความสับสนและความหวังแก่ประชาชนในคราวเดียวกัน รายงานหนังสือเรียนประจำค.ศ.1990 กล่าวว่า “บริษัทผู้ผลิตหนังสือเรียนหลายแห่งที่เคยรับผิดชอบผลิตหนังสือเรียนมาตั้งแต่ครั้งก่อนสงคราม หรือในสมัยหนังสือเรียนแห่งชาติ (固定教科書) บรรณาธิการและครูที่เคยมีส่วนร่วมในการผลิตหนังสือเรียนยุคนั้นรวมกลุ่มกันเป็นสหภาพแรงงาน และชูคำขวัญ ‘อย่าส่งเด็ก ๆ ไปสนามรบอีกเลย’ ในช่วงค.ศ.1990 ในวงการศึกษามีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางถึงความรับผิดชอบที่บริษัทผู้ผลิตหนังสือเรียนมีต่อสงคราม และทบทวนนโยบายในอนาคตของการผลิตหนังสือเรียน”²¹⁸

²¹⁸ 日本出版労働組合連合会 『教科書レポート'90』 No.34

มุโงะวะระ มิกิโอะ (Mukōgawa Mikio 向川幹雄, 1995) วิจัยเรื่องหนังสือเรียนกับ
วรรณกรรมสำหรับเด็กไว้²¹⁹ สรุปความเกี่ยวกับเนื้อหาในหนังสือเรียนหลังสงครามได้ดังนี้

หนังสือเรียนแห่งชาติสมัยหลังสงครามที่เรียกว่า “โคะกุเตะอิ” รุ่นที่ 5 (1945-1946) คือ
หนังสือเรียนขีดทับข้อความด้วยหมึกสีดำ และหนังสือเรียนแบบใช้กระดาษเหลือจากการพิมพ์
หนังสือพิมพ์มาใช้ (เรียกว่า โอริตะตะมิ 折りたたみ式) ในหนังสือเรียนรุ่นที่ 6 (1947-1949)
คือการนำเนื้อหาให้หนังสือเรียนเดิมที่เหลือจากการตัดออกในรุ่นที่ 5 มาปรับใช้ จึงจะไม่เห็น
เนื้อหาเกี่ยวกับสงคราม ราชวงศ์จักรพรรดิ และนักรบอีกเลย เมื่อญี่ปุ่นพ้นจากสมัยการยึดครอง
ของสหรัฐแล้ว หนังสือเรียนและกฎหมายเกี่ยวกับระบบการศึกษาต้องปรับปรุงและมีการ
เปลี่ยนแปลงเนื้อหาอยู่เกือบทุกปี ปลายค.ศ. 1950-60 จากอิทธิพลของกระแสการรณรงค์ทาง
การเมืองในสังคม เนื้อหามีลักษณะเน้นความรักชาติ การศึกษาคุณธรรมจริยธรรม การศึกษา
ด้านวิทยาศาสตร์ ในช่วงทศวรรษที่ 1970 เป็นยุครุ่งเรืองของวรรณกรรมสำหรับเด็กและหนังสือ
ภาพ เรื่องอ่านในหนังสือเรียนก็มีการเขียนใหม่จากนักเขียนรุ่นใหม่มากขึ้น นอกจากนั้นในยุคนี้
เกิดกระแสตื่นตัวเรื่องหนังสือภาพ หนังสือเรียนก็มีการใส่ใจในภาพประกอบเช่นเดียวกัน ทศวรรษ
ที่ 1980 หนังสือเรียนพัฒนาโดยไม่ได้มีแต่เรื่องให้อ่านเท่านั้น แต่ยังฝึกให้เขียนและคิดวิเคราะห์
เพื่อทำความเข้าใจและแสดงความเห็นด้วย เป็นการพัฒนาทักษะทางความคิดของเด็กโดยใช้
วรรณกรรมเป็นสื่อการเรียนรู้ ตั้งแต่หนังสือเรียนรุ่นปรับปรุงใหม่ในค.ศ. 1992 เนื้อหาของเรื่องอ่าน
เน้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีความพยายามนำวรรณกรรมที่เคยหายไปจากหนังสือ
เรียนกลับมาใหม่

ลักษณะเด่นของเนื้อหาในหนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นระดับประถมศึกษารุ่นปรับปรุงในค.ศ.
1992 หรือหมายถึงหนังสือเรียนที่พิมพ์ออกใช้ในช่วงทศวรรษที่ 1990 โดยสำนักพิมพ์ 6 แห่งที่
ได้รับอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการ มีดังนี้²²⁰

- 1) สร้างอุดมการณ์ในการมีชีวิต (生きる上の理念) เรื่องอ่านที่เป็นนิทานหรือเรื่องราวที่
เกี่ยวกับการผจญภัย หรือการสู้ชีวิตของเด็ก เช่น โมะโมะตะโร (桃太郎) ที่เป็น
เด็กชายเกิดจากลูกท้อ เดินทางไปปราบยักษ์ ระหว่างทางได้เจอสัตว์ต่างๆ ที่คอยให้
ความช่วยเหลือฝ่าฟันอุปสรรคได้สำเร็จ นำเสียดายที่ในช่วงสงครามนิทานเรื่องนี้ถูก
นำมาใช้ปลุกใจเยาวชน โดยนำเสนอภาพของยักษ์ที่สื่อถึงชาวตะวันตกเพื่อโยนไปยัง
การต่อสู้ของทหารญี่ปุ่นเพื่อเอาชนะชาติตะวันตก

²¹⁹ 向川幹雄(1995) 『教科書と児童文学』 高文堂出版社、pp.13-43.

²²⁰ สรุปความจาก 向川幹雄(1995) 『教科書と児童文学』 高文堂出版社、pp.64-78.

- 2) ปลอบประโลมจิตใจ (人生の励まし) เรื่องอ่านที่สร้างความหวังและแรงบันดาลใจ ให้ความสำคัญต่อคุณค่าในตัวเอง
- 3) ตัวละครที่มีความเป็นจริง (現実感を持った人物) ตัวละครที่เด็กๆ ใฝ่ฝันในจินตนาการเช่น “ซิกะระตะโร” ผู้ทรงพลัง หรือ “เจ้าหญิงคะงุยะ” ผู้มาจากดวงจันทร์ เป็นที่นิยมมาช้านาน แต่ยุคนี้มีตัวละครที่มีความเป็นจริงมากขึ้น เช่น เรื่อง “เหยี่ยวหารัง” ที่มีลูกนกเหยี่ยวตกลงมาจากรัง แล้วมีเด็กๆ มาห้อมล้อม ช่วยหารังให้ เป็นเรื่องราวที่สมจริง
- 4) วรรณกรรมสงครามสำหรับเด็ก (戦争児童文学) วรรณกรรมสงครามที่นำมาบรรจุในหนังสือเรียนเช่น หนังสือเรียนค.ศ. 1959 มี “ทุ่งกุหลาบ” (野ぼら) ค.ศ.1975 มี “ดอกไม้ดอกหนึ่ง” (一つの花) และอื่นๆ อีก 3 เรื่อง ค.ศ.1977 มีรวมแล้ว 8 ชิ้นโดยทุกสำนักพิมพ์ ค.ศ. 1992 จะมีตีพิมพ์ในหนังสือเรียนทุกชั้นปียกเว้นป.1 ซึ่งหมายถึงวรรณกรรมที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับสงครามยังเป็นประเด็นที่วงการการศึกษาให้ความสำคัญ ประกอบกับกระแสวรรณกรรมสำหรับเด็กประเภนี้ มีการเขียนและตีพิมพ์มากและได้รับความนิยมแพร่หลายในช่วงหลังสงครามจนถึงประมาณค.ศ. 1975 เนื่องจากนักเขียนที่มีประสบการณ์จากสงครามต้องการถ่ายทอดให้เด็กๆ รุ่นหลังได้รับรู้ วรรณกรรมส่วนใหญ่จะนำเสนอมุมมองของผู้ถูกกระทำ ผู้เคราะห์ร้ายจากภัยสงคราม
- 5) มนุษย์ในสภาพสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหา (社会問題の中の人間) ตั้งแต่ยุค 80 เริ่มปรากฏปัญหาสังคมต่างๆ สะท้อนออกมาทางวรรณกรรมสำหรับเด็ก เช่น การหย่าร้าง การกลั่นแกล้งกันในโรงเรียน ก่อนหน้านี้ประเด็นเกี่ยวกับความตายถูกมองว่าไม่เหมาะสมที่จะบรรจุในหนังสือเรียน
- 6) เปิดโลกจินตนาการ (想像のひろがり) แม้จะมีข้อกังขาต่องานนำเรื่องอ่านที่เป็นแฟนตาซีมาใช้ในชั้นเรียนทำให้สอนลำบาก แต่วรรณกรรมในหนังสือเรียนมีเนื้อหาแนวแฟนตาซีจำนวนมาก เรื่องอ่านประเภทนี้ส่งเสริมให้เด็กมีจินตนาการกว้างไกล
- 7) การสื่อสารกับสัตว์ (動物との交流) ในช่วง 50-60 เรื่องอ่านที่มีสัตว์ประกอบส่วนใหญ่จะเป็นการให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตตามธรรมชาติของสัตว์ ต่อมาในยุคปัจจุบันจากสภาพแวดล้อมที่เป็นสังคมเมือง เนื้อหาเรื่องอ่านจึงมักเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยง หรือการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสัตว์ของคน

- 8) ความงดงามของธรรมชาติ (自然の美しさ) เช่นงานเขียนของ ชูจิ มิกิโกะ(杉みき子) ที่เป็นเรื่องสั้น เหมาะสำหรับบรรจุในหนังสือเรียน และยังมีความโดดเด่นที่บทบรรยายเกี่ยวกับความงดงามของธรรมชาติ ในหนังสือเรียนรุ่นค.ศ. 1992 นี้ มีผลงานของเธอถึง 8 ชิ้น เช่น “ฤดูกาลทั้งสี่ของคะโยะ” (加代の四季) ฯลฯ
- 9) ความสนุกของเรื่องเล่า (お話しのおもしろさ) หน้าที่หนึ่งของหนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่นก็คือการถ่ายทอดความสนุกของวรรณกรรมสู่เด็กๆ ความสนุกที่ได้จากการอ่านมีหลายรูปแบบ ทั้งความสนุกจากความประทับใจเนื้อหา การได้ค้นพบสิ่งใหม่หรือเกิดแนวคิดใหม่หลังจากอ่านเรื่องเล่าที่หลากหลาย ความสนุกนี้อาจสั่งสมมาจากการอ่านหนังสือภาพหรือการได้ฟังนิทานเรื่องเล่าสมัยก่อนเข้าเรียนเสียอีก

จะเห็นได้ว่าเรื่องอ่านที่มีประกอบอยู่ในหนังสือเรียนในช่วงค.ศ.1990 นี้ มีความหลากหลายมากขึ้น ในหนังสือเรียนใส่ใจในเนื้อหาซึ่งมีทั้งวรรณกรรม ร้อยกรองหรือบทเพลง และภาพประกอบ นอกจากนักเรียนจะได้ศึกษาหาความรู้ด้านภาษาญี่ปุ่นตามหลักสูตร ประถมศึกษาที่กำหนดไว้แล้ว ยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมทั้งของญี่ปุ่นและต่างประเทศ ซึ่งเป็นการเรียนรู้สังคม วัฒนธรรมและแนวคิดของผู้คนในหลากหลายสมัยและสถานที่ ที่สะท้อนผ่านเรื่องอ่านเหล่านั้น การพัฒนาหนังสือเรียนของญี่ปุ่นนี้ จึงเป็นไปตามกระแสการพัฒนาของวงการวรรณกรรมสำหรับเด็กและหนังสือภาพ ทว่าทั้งๆ ที่ โคะจิกิ มีคุณสมบัติตรงตามความเป็น “เรื่องอ่านที่เหมาะสม” ในการนิยามข้างต้น แต่ภาพลักษณ์ด้านลบของตำนานเทพใน โคะจิกิ และ นิฮนโอะเกกิ ที่มีความเชื่อมโยงต่อจักรพรรดิและสงคราม ทำให้ถูกมองว่าเป็นวรรณกรรมปลุกใจ เยวชาญ โคะจิกิ จึงหายไปจากหนังสือเรียนเป็นเวลานาน ก่อนจะมีการรื้อฟื้นนำกลับเข้ามาบรรจุอีกครั้งในศตวรรษที่ 21 ซึ่งจะขอกกล่าวถึงในบทต่อไป

4.5 สรุป โคะจิกิ ในยุคหลังสงคราม: ตำนานเพื่อค้นหาอัตลักษณ์และเยียวยาจิตใจ

หลังสงครามสิ้นสุดอย่างสมบูรณ์ด้วยการประกาศยอมแพ้ด้วยพระสุรเสียงของจักรพรรดิ เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 1945 ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้การครอบครองของพันธมิตรจนถึงค.ศ.1952 โดยการนำของนายพลแมค อาร์เธอร์ (General Mac Arthur) สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาจัดการระบบการศึกษาของญี่ปุ่นใหม่ทั้งหมด มีการจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาโดย GHQ (General Head

Quarters-ศูนย์บัญชาการกองกำลังฝ่ายสัมพันธมิตร) ควบคุมการเรียนการสอนตั้งแต่ค.ศ.1945-1951 อย่างเข้มงวด เกิดแบบเรียนที่เรียกว่า “ซุมินูริเคียวกะโอะ” (Suminuri Kyōkasho) คือการใช้หมึกสีดำขีดทับลงบนข้อความที่ไม่เหมาะสมในหนังสือเรียน มีการยกเลิกศาสนาชินโตในฐานะศาสนาประจำชาติ เนื่องจากชินโตถูกมองว่าเป็นเครื่องมือหนึ่งของการก่อสงครามของญี่ปุ่น เพราะรัฐนำมาใช้ปลุกกระดมให้ประชาชนเชื่อว่าญี่ปุ่นมีความสูงส่งเหนือชนชาติอื่น มีจักรพรรดิที่เป็นทายาทของเทพเจ้าปกครอง ภาพลักษณ์ของจักรพรรดิเปลี่ยนแปลงไปจากการประกาศ “ความเป็นมนุษย์” (Human Declaration, 人間宣言) โดยพระองค์เองทรงเปลี่ยนสถานะจาก “เทพ” เป็น “มนุษย์” มีบทบาทเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ไม่มีอำนาจทางการเมืองการทหาร การเผยแพร่ข่าวการเสด็จของพระองค์ผ่านสื่อมวลชนทำให้เห็นภาพของจักรพรรดิที่เป็น “มนุษย์” แต่ก็ยังเป็นศูนย์กลางของความจงรักภักดีของประชาชน

ในระหว่างสงคราม การเข้าไปรบในจีนและประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้นั้น ปัจจัยหนึ่งที่มีความกระตือรือร้นของคนในชาติให้สนับสนุนสงครามคือนโยบายปลุกใจเยาวชนของรัฐบาลโดยมีตัวช่วยสำคัญคือวงการสิ่งพิมพ์สำหรับเด็กในยุคนั้น ผนวกกับความเจริญของระบบการศึกษาที่พัฒนามาตั้งแต่สมัยเมจิ ทำให้หนังสือเรียนและสื่อสิ่งพิมพ์โดยเฉพาะนิตยสารเป็นสื่อหนึ่งที่เข้าถึงเด็กๆ ทั่วประเทศ เมื่อสงครามยุติจึงมีกระแสต่อต้านผู้เป็นต้นเหตุหรือเกี่ยวข้องกับสงคราม เกิดการตั้งคำถามในความรับผิดชอบที่สนับสนุนสงครามของนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก เกิดบทความแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสงครามและการแสดงความสำนึกผิดของนักเขียนจำนวนมาก ในการปฏิรูปด้านการศึกษาในญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐฯ พยายามสร้างญี่ปุ่นให้เป็นประเทศที่ปกครองระบอบประชาธิปไตย เน้นการกระจายอำนาจของรัฐ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีความเป็นประชาธิปไตยและปรับปรุงสังคมให้ประชาชนมีความเสมอภาค โคะจิกิ ถูกมองว่าเป็นงานเขียนที่สนับสนุนความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิที่มีภาพลักษณ์ของสงคราม ดังนั้นจึงถูกปฏิเสธและเลื่อนหายไปในช่วงการยึดครองของสหรัฐ หนังสือเรียน “คุนิโนะอะยุมิ” ที่กำหนดขึ้นหลังสงครามใช้โครงร่างในการเล่าประวัติศาสตร์ตามหลักโบราณคดี และเล่าด้วยหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ไม่ได้นำเสนอความเรื่องราวเกี่ยวกับจักรพรรดิหรือตำนานเทพเลย

หลังจากที่ญี่ปุ่นได้รับอิสระจากการควบคุมของสหรัฐ ในยุค 50-60 มีความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว รัฐบาลได้รวมศูนย์กลางอำนาจทางการศึกษาไว้ที่กระทรวงศึกษาธิการ มีการกวาดล้างเนื้อหา หลักสูตรการเรียนการสอนและแบบเรียน ทศวรรษที่ 1950 มีการปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้งโดยรัฐพยายามเน้นการให้ความสำคัญกับสถาบันจักรพรรดิ

และศาสนา สมัยนี้มีลักษณะเด่นคือ “งานเขียนเกี่ยวกับสงครามยอดฮิต” หรือที่เรียกว่า “เซนกิ โมะโนะ บุม” งานเขียนเกี่ยวกับสงครามสะท้อนว่าคนญี่ปุ่นไม่ได้เป็นผู้แพ้แต่อย่างเดียว แต่มีวีรกรรมที่น่ายกย่องมากมายในสมัยสงคราม ขณะเดียวกันก็มีการเขียนที่ขัดแย้งกับการเชิดชูวีรกรรมสงครามคือการประณามการก่อสงครามและพยายามรณรงค์ไม่ให้เกิดสงครามอีกก็ปรากฏในช่วงเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมและสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ มีเสรีภาพในการนำเสนอความคิดเห็น จึงมีการทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามอย่างอิสระ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับช่วงสงครามหรือช่วงที่สื่อถูกควบคุม GHQ แล้ว วรรณกรรมและสื่อมวลชนมีความหลากหลายและมีมิติใหม่ในความเป็นสังคมญี่ปุ่นยุคหลังสงคราม ช่วงทศวรรษที่ 1960 มีการตีพิมพ์วรรณกรรมเยาวชนเป็นชุด ซึ่งมีทั้งกระแสนิยมวรรณกรรมโบราณที่เขียนใหม่สำหรับเด็ก และวรรณกรรมแปลจากวรรณกรรมสำหรับเด็กของต่างประเทศ นอกจากวรรณกรรมสำหรับเด็กจะเป็นที่นิยมในหมู่เด็กๆ แล้ว ยังทำให้เกิดนักเขียนรุ่นใหม่ที่ได้รับแรงบันดาลใจให้สร้างสรรค์ผลงานสำหรับเด็ก และมีนักวิจารณ์วรรณกรรมที่ให้ความสนใจวรรณกรรมประเภทนี้มากขึ้น *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* เป็นหนึ่งในวรรณกรรมสำหรับเด็กที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการทบทวนและผลิตซ้ำวรรณคดีโบราณ

โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ฉบับของซุสุกิ มิเอะกิชิที่เคยตีพิมพ์ในนิตยสารอะกะอิโตะริมาตั้งแต่ก่อนสงคราม ได้รับการตีพิมพ์ใหม่ในค.ศ. 1955 เป็นการผลิตซ้ำ *โคะจิกิ* โดยให้ความสำคัญกับเนื้อหาของตัวบท *โคะจิกิ* ดั้งเดิม แต่ได้เล่าใหม่ในรูปแบบนิทาน เพื่อให้เด็กๆ เข้าใจง่ายและได้เรียนรู้กับสำนวนภาษาที่มีวรรณศิลป์ *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* สำนวนของ ฟุคุนะงะ ทะเกะฮิโกะ สร้างสรรค์งานเขียนที่มีส่วนผสมผสานแนวคิดและอิทธิพลของทั้งตะวันตกและจิตวิญญาณแบบญี่ปุ่น เน้นบทเพลงพื้นบ้านที่ไม่ได้ถูกนำมาบรรจุในฉบับก่อนหน้านี้มาแต่งใหม่เป็นคำกลอนร่วมสมัย การผลิตซ้ำ *โคะจิกิ* ทั้งสองสำนวนนี้ได้จูงใจหลีกเลี่ยงการเชื่อมโยงตำนานเทพกับประเด็นมุมมองจักรพรรดิในเชิงการเมือง ซุสุกิทำโดยไม่กล่าวถึงสถานะอันสูงส่งของเทพนินิจิ ในขณะที่ฟุคุนะงะทำโดยเน้นความหมายของดวงอาทิตย์ที่หมายถึงความถึงเทพอะมะเตะระซูในตำนานเท่านั้น ไม่ใช่จักรพรรดิที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ สิ่งที่เหมาะสมกันใน *โคะจิกิโมะโนะงะตะริ* ทั้งสองสำนวนคือการแสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึก เหตุผลของบทบาทและพฤติกรรมของตัวละคร ทำให้เทพมีลักษณะคล้ายมนุษย์ สื่อถึงเด็กๆ ได้ดี คงความมีเสน่ห์ของงานเขียนดั้งเดิมไว้ต่อไป ผู้เขียนทั้งสองต้องการให้เด็กรุ่นหลังเรียนรู้วรรณกรรมในฐานะวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สะท้อนความเป็นญี่ปุ่น หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการสืบสานความเป็นชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Identity) สร้างบรรยากาศของเรื่องให้เป็นแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์

สังคมญี่ปุ่นในยุค 1960-1970 เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับการบริโภค ผู้คนมีรสนิยมทันสมัยและมีความต้องการในความสะดวกสบายต่างๆ การจัดกีฬาโอลิมปิก ค.ศ. 1964 สร้างความมั่นใจในความเจริญทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น มีการค้นคว้าวิจัยในศาสตร์ต่างๆ อย่างกว้างขวาง นักวิจัยมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นทางวิชาการ และสนใจนำตำนานเทพมาศึกษาใหม่มากขึ้น ทศวรรษที่ 1960 โคะจิกิ ได้ถูกนำมาศึกษาวิจัยในหลายด้าน ทั้งประวัติศาสตร์ ตำนาน วรรณกรรม และคติชนวิทยาหรือความเชื่อ สืบเนื่องจากกระแสความสนใจในวรรณกรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิม โคะจิกิ ถูกนำมาวิเคราะห์ในมุมมองใหม่ๆ อย่างอิสระ ทำให้เกิดการอภิปรายและเล่าต่อมากขึ้นอีก โคะจิกิ ในฉบับผลิตใหม่เป็นนิทานสำหรับเด็กหรือเป็นภาษาปัจจุบันสำหรับคนทั่วไป ได้รับการตอบรับอย่างดีในสังคม และยังสะท้อนความพยายามของนักวิจัยจำนวนมากที่ต้องการนำเสนอ โคะจิกิ ในฐานะวรรณกรรมและเรื่องเล่าโบราณที่ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง เกิด โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ฉบับของทะเลาะโนะ มะชะมิ ที่มีการแปลเป็นภาษาไทยในยุคต่อมา

ในช่วง 1970 เป็นต้นมา มีบทความวิจัยและหนังสือรวมวรรณกรรมสำหรับเด็กตั้งแต่อดีตมากมาย ทั้งวรรณกรรมที่เคยถูกระงับการตีพิมพ์สมัยสงครามก็ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ มีการวิจัยถึงนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กและชีวิตและผลงานของพวกเขา ยุค 70 การวิจัยวรรณกรรมสำหรับเด็กเป็นอีกหนึ่งหัวข้อที่อยู่ในความสนใจของวงการวิชาการ เป็นยุครุ่งเรืองของวรรณกรรมสำหรับเด็กและหนังสือภาพ เรื่องอ่านในหนังสือเรียนก็มีการเขียนใหม่จากนักเขียนรุ่นใหม่มากขึ้น นอกจากนั้นในยุคนี้เกิดกระแสตื่นตัวเรื่องหนังสือภาพ หนังสือเรียนก็มีการใส่ใจในภาพประกอบเช่นเดียวกัน มีการผลิตภาพยนตร์อนิเมชันเรื่อง “เจ้าชายจอมกวนปราบงูยักษ์” เป็นการตูนภาพเคลื่อนไหวขนาดยาวที่บริษัทผลิตภาพยนตร์โตเอ นำเรื่องราวของ โคะจิกิ มาเป็นแหล่งอ้างอิงผลิตซ้ำตำนานเทพในรูปแบบของสื่อสมัยใหม่อย่างอนิเมชัน การนำต้นฉบับมาแต่งใหม่นั้นเพื่อให้มีความชัดเจนเข้าใจง่ายสำหรับเด็ก โดยใช้กลวิธีสอดแทรกสัญลักษณ์

สมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงสู่ยุคโลกาภิวัตน์ 1980-1990 ในขณะที่ภายในประเทศมีกระแสแนวคิดที่ขัดแย้ง ความวุ่นวายทางการเมือง ระบบการศึกษาและการออกหนังสือเรียนไม่พัฒนาขึ้น ญี่ปุ่นกลายเป็นสังคมที่ต้องแข่งขันสูง ในช่วงปี 80 หนังสือเรียนบรรจุเนื้อหาการอ่านเพื่อฝึกให้คิดวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจและแสดงความเห็น เป็นการพัฒนาทักษะทางความคิดของเด็กโดยใช้วรรณกรรมเป็นสื่อการเรียนรู้ สภาพเศรษฐกิจช่วงปลายของทศวรรษ 80 นี้เป็นการเข้าสู่ยุคของเศรษฐกิจฟองสบู่ เมื่อเข้าสู่ปี 90 เนื้อหาของเรื่องอ่านในหนังสือเรียนเน้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีความพยายามนำวรรณกรรมที่เคยหายไปจากหนังสือเรียนกลับมา

ใหม่ การพัฒนาหนังสือเรียนของญี่ปุ่นนี้ จึงเป็นไปตามกระแสการพัฒนาของวงการวรรณกรรมสำหรับเด็กและหนังสือภาพ

ค.ศ.1995 สำนักพิมพ์อะกะเนะโอบิได้ผลิตหนังสือภาพชุด “ตำนานเทพญี่ปุ่น” เขียนเรื่องโดย ฟุนะสะกิ โยะฉิมิตะ วาดภาพโดยอะกะบะ ชูเอะกิชิ นักวาดภาพชื่ออะกะบะนี้ได้นำวิธีเขียนภาพแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมมาใช้ในการสร้างสรรค์งานหนังสือภาพสมัยใหม่ ทำให้เห็นทิวทัศน์บ้านโบราณของญี่ปุ่นกลับมาสู่โลกปัจจุบัน จึงนับว่ามีคุณูปการต่อวงการหนังสือภาพญี่ปุ่น ในหนังสือภาพชุดนี้เขาได้ใส่ใจในรายละเอียดของภาพ และพยายามถ่ายทอดข้อมูลทางประวัติศาสตร์และความงามทางศิลปะแบบญี่ปุ่นโบราณไว้ในภาพ เป็นการสร้างสรรค์ *โคะจิกิ* ที่เป็นตำนานเทพในหนังสือภาพสำหรับเด็กในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากที่เคยมีมา

ตาราง 4.6 พัฒนาการและการแพร่กระจาย *โคะจิกิ* (1945-1999)

บทที่ 5

โคะจิกิ ในศตวรรษที่ 21: ตำนานเทพในสื่อสมัยใหม่ที่หลากหลายกับอุดมการณ์ รักชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Nationalism)

5.1 สังคมญี่ปุ่นตั้งแต่การเข้าสู่ศตวรรษที่ 21

ตั้งแต่ช่วงปลายค.ศ.1900 เศรษฐกิจฟองสบู่และภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจเริ่มต้นขึ้น บริษัทการเงินขนาดใหญ่ทยอยปิดตัวหรือควมรวมธุรกิจ ทำให้ผู้คนในสังคมเกิดความกังวลต่ออนาคตที่ไม่แน่นอน ญี่ปุ่นก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 พร้อมด้วยประเด็นปัญหาดังนี้²²¹

(1) แนวคิดสิทธิมนุษยชนพื้นฐาน มีการปรับปรุงกฎหมายทะเบียนผู้อยู่อาศัยพื้นฐาน (1999) ให้เป็นระบบที่เชื่อมโยงทั่วประเทศ รัฐบาลกลางสามารถตรวจสอบข้อมูลประชากรในทุกภูมิภาคได้อย่างละเอียด เกิดกฎหมายคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคล (2003) เพื่อป้องกันการนำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้ในทางที่ผิด

(2) ปัญหาเกี่ยวกับแนวคิด “จิตใจอันรักชาติ” (aikokushin 愛国心) มีการกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับธงชาติและเพลงชาติ (1999) คือระบุงชาติญี่ปุ่น (วงกลมสีแดงบนพื้นขาว) ชื่อ ฮิโนะมะรุ (Hinomaru 日の丸) และเพลงคิมิงะโยะในฐานะเพลงชาติ (Kimigayo 君が代) ไว้ในกฎหมาย

(3) การเตรียมการเพื่อกำหนดมาตรการจัดการยามเกิดภาวะคับขัน มีการกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับขอบเขตการดำเนินการใหม่ในการร่วมมือทางการทหารกับสหรัฐอเมริกา ที่เรียกว่า “New Guideline”(1999) กำหนดกฎหมายการปกป้องความมั่นคงของประเทศเมื่อเกิดเหตุการณ์คับขันในประเทศเพื่อนบ้าน การปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับกองกำลังป้องกันตนเอง และการทบทวนนโยบายความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐฯ

(4) การรวบรวมข้อมูลระดับชาติ มีการกำหนดกฎหมายด้านการรับและส่งต่อหรือละเมิดในระบบสารสนเทศ พัฒนาระบบข้อมูลให้สามารถดักจับข้อมูลที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศได้ แต่ยังมีปัญหาเรื่องการก้าวกายเสรีภาพของสื่อมวลชน

²²¹ ข้อมูลอ้างอิงส่วนหนึ่งจากสารานุกรมประวัติศาสตร์ระยะมะกะวะ (2010) 『山川 詳説日本史図録(第3版)』山川出版社、2010.pp.312-313.

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในตั้งแต่ค.ศ. 2000 เป็นต้นมาคือ การจัดประชุมซัมมิตที่โอกินาวะและคิวชู (2000) การไปคารวะสุสานวีรชนสงครามที่ศาลเจ้ายะซุกุชิของนายกรัฐมนตรีโคะอิซุมิ (2001) ผู้ก่อการร้ายใช้เครื่องบินพุ่งชนตึกทวินทาวเวอร์ของสหรัฐ(2001) เปิดบริการระบบอินเทอร์เน็ตด้วยสัญญาณ ADSL (2001) เริ่มระบบการเรียนในโรงเรียนจาก 6 วันเป็นเหลือ 5 วันต่อสัปดาห์ (2002) สงครามในอิรัก (2003) เริ่มระบบโทรทัศน์ดิจิทัล (2003) ญี่ปุ่นปรับกฎหมายเงินบำนาญจากกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (2004) เฮลิคอปเตอร์จากฐานทัพสหรัฐฯ ตกที่โอกินาวะ (2004) ยกเลิกแนวทางการศึกษาแบบยึดหยุ่นที่เรียกว่า “ยูโตะริ” (2008) บริษัทลีแมนบราเธอร์ล้มละลายหรือในชื่อเรียกสภาพเศรษฐกิจว่า ลีแมนช็อก(2008) แผ่นดินไหวและสึนามิที่ฝั่งตะวันออกของญี่ปุ่นรวมทั้งอุบัติเหตุโรงไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ (2011) โตเกียวได้รับคัดเลือกให้เป็นเจ้าภาพจัดการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกในค.ศ. 2020 (2013)

โลกในยุคสมัยใหม่เป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร ระบบอินเทอร์เน็ตและการพัฒนาโทรศัพท์มือถือมีบทบาทอย่างมากในสังคมปัจจุบัน ญี่ปุ่นสมัยใหม่มีความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของผู้คน เกิดปัญหาอัตราการเกิดต่ำ ภาวะยากจน ประชากรสูงอายุ และปัญหาสังคมอื่นๆ มนุษย์ยุคใหม่แสวงหาความเจริญก้าวหน้าและความสะดวกสบาย นอกจากภาวะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษจากความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมแล้ว ยังเกิดอุบัติเหตุของโรงไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ซึ่งเคยเชื่อกันว่าเป็นพลังงานที่ปลอดภัยที่สุด ความล้มเหลวในการแก้ปัญหาและฟื้นฟูประเทศหลังเหตุการณ์แผ่นดินไหวและสึนามิที่ฝั่งตะวันออกที่ต้องสูญเสียชีวิตและที่ทำกินในวงกว้าง ทำให้ชาวญี่ปุ่นขาดความเชื่อมั่นในรัฐบาล การต่อต้านพลังงานนิวเคลียร์และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ถูกนำมาอภิปราย

ผู้วิจัยได้ศึกษาด้านานเทพญี่ปุ่นที่ปรากฏในยุคนี้ พบว่านักวิจัยหลายคนได้นำ *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกิ* มาเขียนเล่าให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น “โคะจิกิฉบับภาษาพูด” 『口語訳古事記』 2002 ของมิอุระ ชูเกะยุกิ (三浦佑之) “อ่านโคะจิกิให้เข้าใจง่ายขึ้นรู้สึกสนุก” 『面白いほどよくわかる古事記』 2006 เขียนโดย โยะมิตะ อะทซึฮิโกะ (吉田敦彦) “อยากเรียนเรื่องโคะจิกิกับนิฮนโอะกิอีกสักครั้ง” 『もう一度学びたい古事記と日本書紀』 2007 เขียนโดย ทะตะเก็น (多田元) การผลิตซ้ำด้านานเทพโดยเฉพาะการนำโคะจิกิมาเขียนใหม่ของนักวิจัยและนักเขียนจำนวนมากในยุคนี้ สร้างกระแสการอ่านด้านานเทพใน *โคะจิกิ* ให้เป็นที่นิยมขึ้นมา นอกจากงานเขียนประเภทวรรณกรรมหรือตำราความรู้แล้ว *โคะจิกิ* ยังปรากฏเป็นหนังสือการ์ตูนเล่มแรกในชุด “การ์ตูนวรรณกรรมคลาสสิกญี่ปุ่น” 『漫画日本の古典』 และการ์ตูนทางอินเทอร์เน็ตหลายเรื่อง จะเห็นได้ว่ารูปแบบการนำเสนอด้านานเทพในทศวรรษปัจจุบันนี้มีความ

ทันสมัยและเข้าถึงบุคคลทุกกลุ่ม ทุกระดับชั้นการศึกษา ด้วยเนื้อหาที่เข้าใจง่ายขึ้น ไม่ใช่แต่เพียงเพื่อให้ให้นักวิชาการหรือนักวรรณคดีที่ศึกษาภาษาญี่ปุ่นโบราณเท่านั้นอ่านอีกต่อไป ผู้วิจัยเชื่อว่าความนิยมดังกล่าวมีพื้นฐานจากความไม่มั่นคงของสังคมหลังค.ศ.2000 ความล้มเหลวของระบบการเมืองทั้งในและต่างประเทศ ชาวญี่ปุ่นยุคใหม่ซึ่งใช้ชีวิตในสังคมที่ขาดศรัทธาและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้แสวงหาความเป็นตัวตน เกิดการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ และแนวคิดด้านความเชื่อและรักในธรรมชาติของชาวญี่ปุ่น โคะจิกิ เป็นเหมือนแหล่งข้อมูลในการศึกษาความเป็นชาติเชิงวัฒนธรรมที่คนญี่ปุ่นสมัยใหม่ให้ความสนใจ

อิระฟูจิ คิคุโกะ(平藤喜久子 2007) กล่าวถึงแนวโน้มของการศึกษาด้านานเทพเชิงเทววิทยาในปัจจุบันว่า “ขณะที่โลกปัจจุบันผันผวนสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ยุคแห่งการแพร่สะพัดของข้อมูลข่าวสาร โคะจิกิ ถูกบริโภคผ่านสื่อที่หลากหลายในฐานะทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เทพทั้งหลายที่โลดแล่นอยู่ใน โคะจิกิ รวมทั้งตำนานเทพในภูมิภาคต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเอเชียหรือยุโรป ต่างถูกนำมาเล่าใหม่ในฐานะตัวละครของงานเขียนแต่ละชิ้น เหมือนเป็นการสร้างตัวละครในวรรณกรรมใหม่โดยมีตำนานเทพเดิมเป็นแหล่งข้อมูล”²²²

ค.ศ.2012 มีการจัดงานเฉลิมฉลองการเรียบเรียง โคะจิกิ ครบรอบ 1,300 ปี นิตยสารหลากหลายประเภท ทั้งด้านความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หรือนิตยสารแนะนำแหล่งท่องเที่ยว ต่างนำเสนอบทความเกี่ยวกับตำนานเทพ เมืองที่มีการระบุในโคะจิกิได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวอย่างมาก รัฐบาลส่วนท้องถิ่นของหลายจังหวัดที่มีสถานที่ที่ปรากฏในตำนานเทพ ต่างจัดโครงการเฉลิมฉลองในรูปแบบต่างๆ อาทิ การตีพิมพ์ตำนานเทพที่เชื่อมโยงกับสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นไกด์บุ๊กแจกโดยจังหวัดนะระ หรือการจัดกิจกรรม Japan Myth Expo in Shimane (神話博しまね) ของจังหวัดชิมิยะเนะ การสนับสนุนใช้รถไฟเส้นทางเก่าเพื่อย้อนอดีตเมืองเทพริมทะเลของจังหวัดมิยะสะกิ เป็นต้น การรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นโดยใช้ตำนานเทพเป็นสื่อกลางนี้นับว่าเป็นความพยายามอย่างได้ผลของรัฐบาลท้องถิ่น โดยได้รับความร่วมมืออย่างดีจากธุรกิจเอกชนและประชาชนในพื้นที่

จากการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการรวมถึงหนังสือและนิตยสารอ่านง่ายที่เกี่ยวกับ โคะจิกิ ที่มีมาต่อเนื่องตั้งแต่เข้าสู่ค.ศ.2000 การประชาสัมพันธ์เนื้อหาเรื่องราวในตำนานเทพที่รัฐบาลและผู้คนในท้องถิ่นที่มีสถานที่ในตำนานร่วมมือกัน การจัดงานเทศกาลเพื่อร่วมเฉลิมฉลองการเรียบเรียง โคะจิกิ ครบรอบ 1,300 ปี ความหลากหลายของสื่อที่พัฒนาขึ้นอย่างมาก โลกสมัยใหม่

²²² 平藤喜久子『古事記・日本書紀の神話学的研究の現在—最近の動向と課題』「国文学」解釈と教材の研究、平成 18 年 1 月号

เหมือนโลกไร้พรมแดน ระบบสื่อสารสามารถเชื่อมต่อประเทศต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ลักษณะพิเศษในความเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) ล้วนเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ความนิยม โคะจิกิ เพิ่มสูงขึ้น “โคะจิกิบูม” ในศตวรรษที่ 21 นี้ ยังแสดงให้เห็นความสนใจที่ชาวญี่ปุ่นมีต่อการศึกษาอัตลักษณ์ ความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิมและค่านิยมรักในท้องถิ่น การให้ความสำคัญกับท้องถิ่นผ่านการท่องเที่ยว ยังเป็นการนำ โคะจิกิ ออกสู่สากลด้วย โคะจิกิยุคใหม่ที่ผลิตซ้ำเป็นสื่อที่หลากหลายไม่จำกัดกลุ่มผู้อ่านว่าต้องเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ชายหรือหญิง ชาวญี่ปุ่นหรือต่างชาติ และยังไม่จำกัดกลุ่มผู้เขียนว่าต้องเป็นนักวิชาการ นักเขียน นักออกแบบ หรือมัคคุเทศน์ กล่าวได้ว่า โคะจิกิ เป็นเรื่องเล่าโบราณที่สะท้อนอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Nationalism) ที่เป็นที่ต้องการของชาวญี่ปุ่นในโลกปัจจุบัน และเป็นวรรณคดีที่ชาวญี่ปุ่นภูมิใจนำเสนอต่อต่างประเทศ

5.2 โคะจิกิ กับวรรณกรรมสำหรับเด็กยุคโลกาภิวัตน์

วรรณกรรมสำหรับเด็กรวมทั้งหนังสือภาพเป็นที่นิยมและแพร่หลายมากตั้งแต่ยุค 70-80 ช่วงทำายก่อนเข้าสู่ศ.ศ.2000 บรรณาธิการหนังสือภาพของสำนักพิมพ์เฮะอิบนมะ (平凡社) ได้รวบรวมหนังสือภาพของญี่ปุ่น 100 เล่ม ของนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กในปัจจุบัน 100 คนที่สร้างความประทับใจต่อเด็กๆ ตั้งแต่ค.ศ. 1979-1997 โดยเป็นหนังสือภาพของญี่ปุ่น 50 เล่ม และของต่างประเทศ 50 เล่ม ในนิตยสารทะอิโยฉบับพิเศษ (別冊太陽・100人が感動した100冊の絵本、1999) ในนิตยสารรายเดือน “MOE” ฉบับเดือนมิ.ย.ค.ศ.2000 ก็เลือกสรร “หนังสือภาพที่อยากเก็บไว้ในศตวรรษที่ 21” 100 เล่มมานำเสนอ แนวโน้มการอ่านหนังสือภาพสมัยปัจจุบันคือกลุ่มผู้อ่านไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะเด็ก แต่เป็นสื่อที่ทั้งผู้ใหญ่และเด็กได้มีความสุขกับการอ่าน โดยความสำคัญของภาพและเนื้อเรื่องมีเท่าเทียมกัน โคโซกะเบะ ฮิเดะยุกิ (Kōsokabe Hideyuki 香曾我部秀幸, 2002) กล่าวถึงวงการวิจัยหนังสือภาพว่า “การก่อตั้งสมาคมวิจัยหนังสือภาพ (絵本学会) ในค.ศ.1997 ทำให้เกิดการตื่นตัวในวงการวิชาการว่าหนังสือภาพสำหรับเด็กก็เป็นตัวบทหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับการค้นคว้าศึกษา นักวิจัยในสมาคมได้ให้คำนิยามไว้ว่า “หนังสือภาพเป็นการนำขั้นตอนวิธีการสร้างสรรค์ผลงานออกแบบมานำเสนอผ่านกระบวนการรับรู้ทางภาษาและการมองเห็น เป็นการสื่อสาร (communication) โดยการอ่าน การวิจารณ์หนังสือภาพไม่อาจประเมินจากภาพหรือจากข้อความอย่างเดียวอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ยังสามารถศึกษาในด้านสื่อ (media) หรือการแสดงออกทางศิลปะ รวมทั้งมุมมองจากบริบทในหลายด้านประกอบกันด้วย

หนังสือภาพในยุคใหม่จะก้าวข้ามกรอบแบบฉบับเดิม ไปยังศาสตร์แขนงอื่นๆ เกิดปฏิสัมพันธ์ในการวิจัยข้ามศาสตร์ของนักวิชาการทั่วไป” ผู้เข้าร่วมสมาคมจึงมีทั้งนักเขียน บรรณาธิการ นักวาดภาพประกอบ นักวิชาการ เสมียน ครูอาจารย์ คนรับเลี้ยงเด็ก บรรณาธิการ รวมทั้งบุคคลทั่วไปที่สนใจหนังสือภาพ²²³ หนังสือภาพมีการตีพิมพ์มากมายและได้รับความนิยม เด็กๆ ญี่ปุ่นได้รับหนังสือภาพเป็นของขวัญตั้งแต่เมื่อยังอ่านเองไม่ได้ ทุกร้านหนังสือต้องมีมุมหนึ่งสำหรับจัดวางหนังสือภาพสำหรับเด็ก ทำให้ชาวญี่ปุ่นคุ้นเคยกับการอ่านและได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวและโรงเรียนมาตั้งแต่ยังเด็ก ในปัจจุบันหนังสือภาพยังเป็นที่ชื่นชอบของผู้ใหญ่ และเป็นสื่อในการถ่ายทอดแนวคิดของนักเขียนที่สร้างสรรค์ผลงานเป็นภาพ

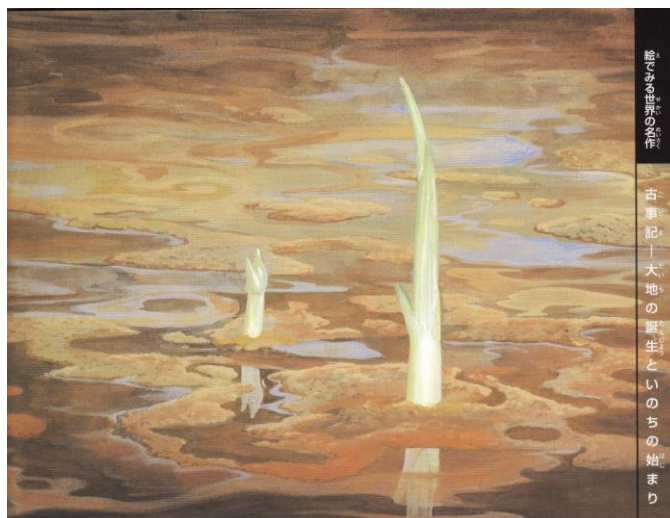
จากความเจริญทางเทคโนโลยีของสื่อสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 21 หนังสือการ์ตูนและภาพยนตร์อนิเมชันเป็นที่นิยมอย่างมาก เกมที่เป็นจอโทรทัศน์และคอมพิวเตอร์มีการพัฒนาด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีเดียที่มีหลากหลายรูปแบบทำให้สังคมสามารถเลือกใช้งานได้อย่างสะดวกสบาย ไม่ว่าจะใครก็สามารถเข้าถึงระบบอินเทอร์เน็ต ทำให้การติดต่อสื่อสารเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ด้านศิลปะก็มีการพัฒนาเป็นการใช้คอมพิวเตอร์กราฟฟิกประกอบการออกแบบ กระนั้นหนังสือภาพยังมีความเป็นเอกลักษณ์ที่มีคุณค่า หนังสือภาพมีชื่อเสียงหลายเล่มที่ก่อกำเนิดขึ้นในช่วงยุค 60-70 ยังเป็นที่ประทับใจและขายได้จนถึงปัจจุบัน หรืออาจเป็นหนังสือเก่าที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์เหมือนวรรณคดีอมตะ

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างหนังสือภาพที่น่าเสนอตำนานเทพใน โคะจิกิ ที่ผลิตในทศวรรษที่ 2000 ดังนี้

5.2.1 “วรรณกรรมชิ้นเอกของโลกดูจากภาพ ภาพประกอบการอธิบาย โคะจิกิ เรื่องเล่าของปวงเทพทั้งหลาย”

แปลจากภาษาโบราณเป็นภาษาปัจจุบันโดย มิอุระ ชูเกะยุกิ (三浦佑之) ภาพวาดโดยอุเมะตะ คิโยะฉิมิ (梅田紀代志) สำนักพิมพ์ PHP (2008) (『絵で見る世界の名作 イラスト図解 古事記—神々の物語—』)

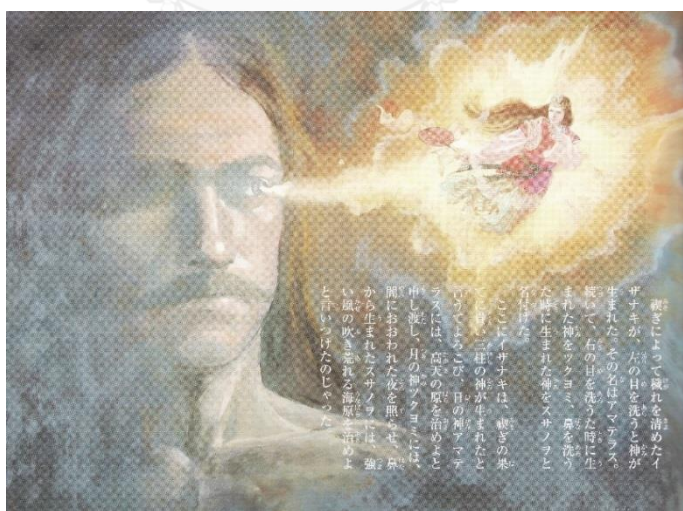
²²³ 香曾我部秀幸(2002)「絵本表現の可能性—新しい世紀に向けて」鳥越信:編者『はじめて学ぶ日本の絵本史 III』ミネルヴァ書房、2008、pp.395-396

土の中から芽を出したはじめてのいのち、ウマシアシカビヒコチは、いつのまにやらすがたを隠してしもうたが、そののちも、次から次へと神があらわれ、そして隠れていく。はじめのうちは「ひとり神」というて相手のいない神だったものが、時が過ぎるとともに、男の神と女の神にわかれてきた。

ชีวิตแรกแตกหน่อผุดขึ้นจากผืนดิน คือเทพที่ชื่อ อูมะฉิอะฉิอะบิอิโกะจิ เพียงชั่วครู่ก็ซ่อนร่าง จากนั้นเทพก็ถือกำเนิดออกมาเรื่อยๆ แล้วก็หายไป เริ่มแรกล้วนเป็นเทพองค์เดียวไร้คู่ จนกระทั่งเมื่อเวลาผ่านไป เริ่มมีเทพที่แยกเป็นเพศหญิงและชายเกิดขึ้นเป็นคู่

(หน้า 4)

みそぎ 禊によって穢れを清めたイザナギが、左の目を洗うと神が生まれた。その名はアマテラス。

อิศนะกะกิประกอบพิธีชำระล้างมลทิน เมื่อล้างตาข้างซ้ายก็มีเทพจุติขึ้น ชื่อของเทพผู้นั้นคืออะมะเตะระสุ

(หน้า 9)

スサノヲは海原を治めよと言う父イザナキの言葉を受け入れず^{はは} 妣の国である根の堅州の^{かたす} 国に行きたいと言うて^な 哭き騒いだ。すると怒ったイザナキはスサノヲを^な 追い出してしまった。

ซุซะโนะโอะไม่ยอมรับฟังคำของพ่อ ที่สั่งให้เขาไปปกครองดินแดนแห่งทะเล เขาร้องคร่ำครวญ
โวยวายว่าอยากไปดินแดนของแม่ที่เรียกว่าเนะโนะกะตะซุโนะกุนิ อีสะนะกิจึงโกรธมาก สั่ง
เนรเทศซุซะโนะโอะเสีย ซุซะโนะโอะต้องการจะไปบอกลาอะมะเตะระซุจึงเดินทางข้ามฟ้าไป
ระหว่างที่ซุซะโนะโอะเหาะทะยานไปนั้นก็เกิดพายุพัดรุนแรง ต้นไม้ในป่าที่เคยเขียวชอุ่มพลันแห้ง
เหี่ยว น้ำในแม่น้ำและท้องทะเลก็เหือดหาย

(หน้า 10)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

การเล่าเรื่อง โคะจิกิ ใหม่เป็นภาษาปัจจุบันโดยมิอูระ ซุเกะยุกิ ซึ่งเป็นนักวิจัยวรรณกรรมที่
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับ โคะจิกิ เป็นอย่างดี ทำให้หนังสือภาพเล่มนี้มีเนื้อหาที่ใกล้เคียงกับ โคะจิกิ
ต้นฉบับมาก เมื่อได้ถ่ายทอดเรื่องราวออกมาเป็นภาพประกอบที่สวยงามแล้ว ยิ่งทำให้ภาพของ
เทพทั้งหลายมีความชัดเจนขึ้น เช่นการกล่าวถึงเทพที่จุดขึ้นครั้งแรกว่าเปรียบเหมือนหน่ออ่อนหรือ
ตาไม้ที่งอกออกมา ทำให้ภาพของเทพเป็นเหมือนพืชพรรณที่งอกออกมาจากดิน หรือภาพของ
เทพอะมะเตะระซุที่ถือกำเนิดจากดวงตาของเทพอีสะนะกิ ก็ฉายแสงรุ่งโรจน์เป็นภาพของดวง
อาทิตย์ ภาพของเทพซุซะโนะโอะขณะที่ลำแดงอิทธิฤทธิ์บนฟ้า เป็นภาพที่สื่อถึงสายฟ้าและ
ท้องฟ้ายามเกิดพายุ ภาพของเทพทั้งหลายในหนังสือเล่มนี้ล้วนสื่อถึงธรรมชาติรอบตัว ซึ่งแท้จริง
แล้วคนโบราณในสมัยเริ่มแรกที่อ่านโคะจิกิ อาจเคยนึกถึงภาพเหล่านี้มาก่อน ผลงานเล่าเรื่องผสม
ภาพประกอบเล่มนี้ของมิอูระ จึงเป็นการเล่าซ้ำที่เพิ่มการอธิบายด้วยภาพให้ชัดเจน ทำให้โคะจิกิ

ในหนังสือภาพยุคใหม่มีเนื้อหาเหมือน โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิม แต่มีชีวิตชีวาและสมจริงที่สื่อสารถึงชาวญี่ปุ่นปัจจุบันได้ดี

5.2.2 “ตำนานเทพของญี่ปุ่น โดยมะทซุตะนิ มิโยะโกะ เพื่อเสริมสร้างจิตใจ”

สำนักพิมพ์โคดันฉะ (2010) (『決定版 心をそだてる 松谷みよ子の日本の神話』講談社、2010)

มะทซุตะนิ มิโยะโกะ (松谷みよ子) เป็นนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก เกิดในค.ศ. 1926 เป็นลูกศิษย์ของทซุโบะตะ โจจิ (坪田譲治) นักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น ในค.ศ. 1951 เธอได้เขียนวรรณกรรมชื่อ “เด็กที่กลายเป็นหอย” (『貝になった子供』) จนได้รับรางวัลนักเขียนใหม่ในวงการวรรณกรรมสำหรับเด็ก จากนั้นเธอได้สนใจโลกของนิทานพื้นบ้าน และเรื่องเล่าของท้องถิ่นต่างๆ และได้่านิทานโบราณมาเขียนใหม่ นอกจากนั้นเธอยังได้สร้างสรรค์ผลงานอีกมากมายทั้งหนังสือภาพและวรรณกรรม เรื่องที่เกี่ยวกับสงครามและสันติภาพเช่น “เด็กหญิงอึดะทั้งสอง” (ふたりのイダ) “แอนแฟรงค์ของฉัน” (私のアンネ=フランク) ฯลฯ

“ตำนานเทพของญี่ปุ่น โดยมะทซุตะนิ มิโยะโกะ เพื่อเสริมสร้างจิตใจ” เป็นหนังสือภาพที่เคยตีพิมพ์เป็นเล่ม 1,2 ไว้ในค.ศ.1968 ในชื่อ “ตำนานเทพญี่ปุ่น” และได้นำมารวมเป็นหนึ่งเล่มตีพิมพ์ในค.ศ.2010 มะทซุตะนิกล่าวในหน้าแรกว่า

空のはてに 神々が住み
海の上に 神々が住み
地上にも また、地のその国にも
神々が 住んでいた
そのころの お話です

松谷みよ子

“สุดฟากฟ้า มีบรรดาเทพอาศัย
 กั้นบึงมหาสมุทรไซรั มีบรรดาเทพอาศัย
 ทั้งบนผืนแผ่นดิน และท้องถื่นใต้พิภพ
 ล้วนมีบรรดาเทพอาศัยมาเนิ่นนาน
 นี่คือเรื่องราวที่เกิดคราวนั้น

มะทฺชุตตะนิ มิโยะโกะ”

มะทฺชุตตะนิยังได้กล่าวในบทส่งท้ายไว้ดังนี้

“พวกเรามีนิทานพื้นบ้านที่เล่ากันมาแต่อดีตอันยาวไกล ถ่ายทอดต่อๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่มองไม่เห็น แต่ก็เป็นสมบัติล้ำค่าที่สำคัญของเรา ตำนานเทพของญี่ปุ่นก็เช่นกัน คนสมัยก่อนสร้างเรื่องราวการให้กำเนิดแผ่นดิน เรื่องราวของปวงเทพทั้งหลาย ที่เกิดจากการใช้จินตนาการอันกว้างไกล คำขอพร ความหวาดกลัว การบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเล่าเรื่องราวเหล่านั้นต่อมา ซึ่งถูกบันทึกไว้ใน “โคะจิกิ” “นิฮนโอะกิ” และ “ฟูโตะกิ” ...(ย่อ)... ฉันชอบตำนานเทพของญี่ปุ่นมาก แต่สมัยที่ฉันเติบโตมานั้น ฉันถูกสอนมาว่าตำนานเทพเป็นประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ความทรงจำนั้นเชื่อมโยงกับสงคราม มีอยู่สมัยหนึ่งที่ฉันต่อต้านตำนานเทพ คนที่คิดแบบนี้คงไม่ได้มีแต่ฉันคนเดียวแน่ หลังจากนั้น ฉันได้สัมผัสกับ “โคะจิกิ” และตำนานเทพในท้องถื่นต่างๆ และตกอยู่ในมนต์เสน่ห์ของความยิ่งใหญ่ ความไร้เดียงสา และความเป็นมนุษย์ของตำนานเทพญี่ปุ่น ฉันเห็นเรื่องความรักและความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์จากตอนโยะโมะทฺชุยิระชะกะ การที่ชูชะโนะโอะเรียกร้องหาแม่เมื่อเกิดมาไม่มีแม่ โอกุนิบุคิกับชูชะริชิเมะได้พบรักและฝ่าฟันอุปสรรคด้วยกัน ความโศกเศร้าของโคะโนะสะนะชะกุยะชิเมะ โศกนาฏกรรมของยะมะโตะทะเกะรุ และที่น่าสนใจคือในท้องถื่นต่างๆ ยังคงมีการเล่าขานถึงตำนานของเทพต่างๆ อยู่มากมาย ฉันรู้สึกหัวใจของคนโบราณนั้นยังคงเต้นอย่างกระตือรือร้นอยู่ในหัวอก สำหรับฉันแล้ว ตำนานเทพญี่ปุ่นไม่ควรต้องถูกนำไปผสมรวมกับประวัติศาสตร์ ฉันอยากให้ความสำคัญกับมันด้วยหัวใจที่เป็นเหมือนกับหัวใจที่รักในนิทานพื้นบ้านโบราณ”

มะทฺชุตตะนิ มิโยะโกะแสดงความคิดเห็นอย่างชัดเจนว่า ตำนานเทพไม่ใช่ประวัติศาสตร์ และเธอต้องการให้เด็กๆ ได้รู้จักเรื่องราวของเทพทั้งหลาย แบบที่ทำความรู้จักกับนิทานพื้นบ้านของญี่ปุ่นเรื่องอื่นๆ การนำ โคะจิกิ มาเล่าใหม่นี้เป็นการเล่าใหม่ในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าของท้องถื่นต่างๆ ในอดีต ซึ่งเป็นเหมือนสมบัติล้ำค่าที่ชาวญี่ปุ่นควรอนุรักษ์ไว้

5.2.3 หนังสือภาพผลิตโดยกรมการศาลเจ้าชินโต จ.โอซากา “เรื่องเล่าของปวงเทพ”

(大阪府神社庁監修『かみさまのおはなし』ひかりのくに絵本、20__)

くにうみ

むかし むかしの おおむかし
 イザナギノミコトと
 イザナミノミコトの かみさまが
 まず につぼんの くにを
 おうみに なり、すみやすい
 よい くににつくりあげられました。

お母さま方のために

古事記・日本書紀（記紀）によれば、伊弉諾尊（男神）、伊弉冉尊（女神）二柱の大神による国生みの神話は、日本の国土誕生の物語です。私達日本人の祖先は、日本の国土は神様がお生みになり、住みやすくよい国に作り上げられたものと信じていました。ですから、日本の国土に住む日本人は、すべて神様の子としてかたく結ばれている意識が非常に強かったです。

ตอนให้กำเนิดแผ่นดิน

กาลครั้งหนึ่ง นานมาก นานมาแล้ว

เทพอิสະนะกิกับเทพอิสະนะมิให้กำเนิดประเทศญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก เป็นแผ่นดินที่ดี ให้อาศัยอยู่ได้อย่างสุขสบาย

คำแนะนำสำหรับคุณแม่

ในโคะจิกิและนิฮนโอะกะกิ (หรือรวมเรียกว่าคิกิ) กล่าวถึงตำนานเทพตอนให้กำเนิดแผ่นดินว่า เทพอิสະนะกิ(ชาย) กับเทพอิสະนะมิ (หญิง) ซึ่งเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่สององค์เป็นผู้ให้กำเนิดประเทศญี่ปุ่น บรรพบุรุษของพวกเราชาวญี่ปุ่นนั้นเชื่อกันว่าเทพเจ้าเป็นผู้สร้างดินแดนที่ดีและน่าอยู่นี้ให้ ดังนั้นชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในประเทศญี่ปุ่นทุกคนจึงมีความศรัทธาว่าตนผูกพันเหมือนเป็นบุตรแห่งเทพ

アマテラスオオミカミ

イザナギノミコトが きれいな
かわに はいられ、みも ころも
きよめられた とき おうまれに
なったのが、アマテラスオオミカミと
いう とうとい ひめがみさまで、
おおくの かみさまの ちゅうしんと
なられました。

お母さま方のために

天照大御神は、お名前とおりに天上にある太陽のような大きなお恵みをお持ちになった神様です。太陽は万物の根源であり、天・地・人の運行の原点と考えられるところから、農耕民族共通の信仰となっています。

神話の中で天照大御神は日本民族の始祖ろ仰ぎ、伊勢の神宮に祭られており、全国の神社の本宗として崇敬されています。

ตอนอะมะเตะระะซุ โอมิกะมิ

เทพอิสระนั่งลงไปในแม่น้ำอันใสสะอาด ขณะที่ชำระล้างทั้งกายและใจให้บริสุทธิ์ เทพหญิงผู้สูงส่งชื่ออะมะเตะระะซุโอมิกะมิก็ก็นำกำเนิดขึ้น เป็นศูนย์รวมของปวงเทพจำนวนมาก

คำแนะนำสำหรับคุณแม่

เทพอะมะเตะระะซุโอมิกะมิเป็นเทพผู้มีลักษณะเหมือนดังชื่อคือมีพรอันใหญ่หลวงที่เหมือนดวงอาทิตย์บนฟากฟ้า จากแนวคิดว่าดวงอาทิตย์เป็นรากฐานของสรรพสิ่ง เป็นแหล่งกำเนิดฟ้า ดิน และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำให้เทพองค์นี้เป็นที่เคารพสักการะร่วมกันของชนเผ่าที่มีการทำการเกษตร อะมะเตะระะซุในตำนานเทพมีฐานะเป็นต้นตระกูลชนชาติญี่ปุ่น สถิตอยู่ที่ศาลเจ้าอิเซะ ซึ่งได้รับการเคารพบูชาในฐานะศาลเจ้าหลวงที่เป็นศูนย์กลางของศาลเจ้าชินโตทั่วประเทศ

ヤタガラス

イワレヒコノミコトがきいのくから やまとのくにへ むかうときに
アマテラスオオミカミの おさしずを うけて ヤタガラスが みちあんないをしまし
た。そこで イワレヒコノミコトは、おじにやまとのくにへ はいることができまし
た。

お母さま方のために

紀伊国の熊野から大和国の吉野へ出る道は、非常に険しい危険な山越えの道でした。磐
余彦命は、八咫鳥の道案内によって、無事に大和へ入ることができました。八咫鳥とは
大きな鳥という意味で、神様のおつかいとして、りっぱな役目を果たしました。

ตอนยะตะงะระชะ

เทพอิวะระชะอิโกะเดินทางจากเมืองคิอิไปเมืองยะมะตะงะ โดยมียะตะงะระชะซึ่งได้รับคำสั่งจาก
เทพอะมะตะระชะเป็นผู้นำทาง และแล้วอิวะระชะอิโกะก็สามารถเดินทางเข้าเมืองยะมะตะงะได้อย่าง
ปลอดภัย

คำแนะนำสำหรับคุณแม่

หนทางจากเมืองคุมะโนะ ประเทศคิอิ ไปยังเมืองโยะมิโนะ ประเทศยะมะตะงะนั้น ต้องข้ามผ่าน
ภูเขาที่เต็มไปด้วยอันตรายอย่างมาก เทพอิวะระชะอิโกะได้เข้าไปในยะมะตะงะได้โดยมีกาที่ชื่อยะตะ
งะระชะเป็นผู้นำทาง คำว่ายะตะงะหมายถึงขนาดใหญ่ กายะตะงะนี้เป็นผู้รับใช้เทพและได้ทำหน้าที่ได้
อย่างสมบูรณ์

ตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นหนังสือภาพที่ควบคุมการผลิตโดยกรมการศาลเจ้าชินโตที่สังกัด
จังหวัดโอซากา จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์อิชิวะริโนะกุนิ ซึ่งเชี่ยวชาญการพิมพ์หนังสือภาพสำหรับ

เด็กและหนังสือเรียน หนังสือภาพเรื่อง “เรื่องเล่าของปวงเทพ” นี้ไม่ทราบปีที่ตีพิมพ์และจำนวนพิมพ์ที่แน่นอน และไม่ทราบว่ายังมีเหลือแจกจ่ายตามศาลเจ้าในท้องถิ่นใดบ้างหรือเหลือจำนวนเท่าไร ห้องสมุดรัฐสภาของญี่ปุ่นระบุว่าปีที่พิมพ์คือ “20__” ซึ่งหมายถึงหลังค.ศ.2000 เนื่องจากเป็นของแจกไม่จำหน่ายจึงไม่มีราคาพิมพ์อยู่บนหนังสือ แม้จะมีผู้นำมาจำหน่ายเป็นหนังสือมือสองทางอินเทอร์เน็ตก็ตาม เนื้อหาของตำนานเทพในหนังสือเล่มนี้ แบ่งเป็นหน้าละตอน แต่ละหน้าจะเล่าเรื่องประกอบภาพสำหรับเด็กอ่าน และในหน้าเดียวกันจะมีคำอธิบายสำหรับ “คุณแม่” โดยใช้ตัวหนังสือขนาดเล็กและมีอักษรคันจิประกอบ ซึ่งเป็นเกร็ดความรู้เกี่ยวกับที่มาของเทพที่สถิตในศาลเจ้าต่างๆ หนังสือภาพแบบนี้ทำให้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่อ่านได้พร้อมกัน และเข้าใจในศาลเจ้าที่มีตำนานเล่าเกี่ยวกับเทพที่สถิตอยู่ ที่สำคัญคือในหนังสือภาพ ไม่ได้เล่าเชิงสรรเสริญความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิเลย ทั้งๆ ที่ในฉากที่มีเทพอะมะเตะระสุหรือจักรพรรดิจิมมูปรากฏอยู่ อาจสามารถสอดแทรกความสัมพันธ์ระหว่างเทพหรือชินโตกับจักรพรรดิได้ แต่ไม่พบว่ามีกรกล่าวถึงอำนาจของจักรพรรดิ ผู้วิจัยเชื่อว่าการจัดทำหนังสือภาพลักษณะนี้เป็นความตั้งใจและการกล่าวถึงจักรพรรดิในหนังสือภาพของศาลเจ้า เพื่อลบภาพแง่ร้ายที่เคยมีในความคิดของผู้คน ที่เชื่อมโยงศาสนาชินโตไปยังจักรพรรดิและสงคราม และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของเทพแห่งธรรมชาติรอบกายกับศาลเจ้าอันเป็นสถานที่สงบสุขให้เด็กรุ่นใหม่รับรู้

นอกจากนี้ยังมีหนังสือภาพผลิตโดยกรมการศาลเจ้าชินโต สังกัดจังหวัดอื่นๆ ด้วย ลักษณะพิเศษของหนังสือภาพเหล่านี้ คือส่วนใหญ่มักแจกหรือจำหน่ายในราคาเยอะตามศาลเจ้าชินโต นิยมแจกให้เด็กเมื่อเด็กๆ มาประกอบพิธีปิดเป่าทุกข์ภัยเมื่ออายุ 3, 5 หรือ 7 ปี เป็นของที่ระลึกของงานเทศกาลต่างๆ ที่ศาลเจ้าของแต่ละท้องถิ่นจัดขึ้น เนื่องจากหนังสือภาพเหล่านี้มักไม่มีวางขายตามร้านหนังสือทั่วไป แต่หาอ่านได้จากห้องสมุด หรือห้องรวบรวมพิธีของศาลเจ้า หรือร้านขายของที่ระลึกที่อยู่บริเวณศาลเจ้าหรือแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่ตั้งของศาลเจ้าที่มีชื่อเสียง

5.2.4 หนังสือภาพและภาพเคลื่อนไหวทางสื่ออินเทอร์เน็ต

ปัจจุบันระบบเทคโนโลยีโดยเฉพาะด้านข้อมูลข่าวสารสามารถเชื่อมโยงผู้คนทั่วทุกมุมโลกเข้าด้วยกันได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ประเทศญี่ปุ่นมีการพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตอย่างรวดเร็วมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 และยังคงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่าข้อมูลของทุกสาขาทุกวงการมีมากมายทางอินเทอร์เน็ต แม้แต่เด็กเล็กก็สามารถเข้าถึงได้ง่ายดาย กระแสโคะจิบูมูที่เห็นเด่นชัดในหน้าเว็บไซต์ประชาสัมพันธ์ของจังหวัดต่างๆ และข้อมูลส่วนบุคคลที่นำ

ประสบการณ์และเรื่องราวที่ได้สัมผัสเกี่ยวกับตำนานเทพมาเผยแพร่ ทำให้เกิดเป็นประเด็นความนิยมตามหาตัวตนในอดีตของชาวญี่ปุ่นในยุคแห่งความเป็นสากลนี้

สื่อทางอินเทอร์เน็ตที่กล่าวได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำตำนานเทพใน โคะจิกิ รูปแบบใหม่คือ ผลงานที่สร้างสรรค์เป็นอนิเมชัน หรือแผ่นภาพเล่านิทานสำหรับเด็ก ที่ผู้อ่านเข้าไปคลิกพลิกหน้า หรือชมนิทานภาพเคลื่อนไหวได้ทางเว็บไซต์ของยูทูป (Youtube) ขอยกตัวอย่างหนังสือภาพในอินเทอร์เน็ตที่เรียกว่า “เว็บอะฮง (WEB e-hon)” ดังนี้

- 1) เว็บไซต์ที่จัดทำโดยกลุ่มนิโอะจังจุกุ สมาคมเกาะอะวะจิศตวรรษที่ 21 ซึ่งจัดทำแผ่นภาพเล่านิทาน และได้นำส่วนหนึ่งมาลงในเว็บไซต์ มีตำนานเทพใน โคะจิกิ 2 ตอนได้แก่ ตอนเกาะที่ชื่อโอะโนะโอะโระ จุดเริ่มต้นการแบ่งฟ้าและดิน กับตอนสองเทพร่วมกันให้กำเนิดประเทศ (1. 天地の始まりとおのころ島、2. 二柱の神による「国生み」) โดยได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลเกาะอะวะจิ จ.เฮียวโกะด้วย <http://www.buccyake-kojiki.com/archives/1015786409.html>
- 2) เว็บไซต์ของศาลเจ้าอะตะโงะ จ.มียะงิ (愛宕神社、宮城県) นำเสนอหนังสือภาพเคลื่อนไหวสำหรับเด็ก เล่าตำนานเทพ 4 ตอน <http://atago.org/child/sinwa/index.htm#>
- 3) เว็บไซต์ของศาลเจ้าฟูตะสะเมะริะ จ.มียะงิ (二柱神社、宮城県) นำเสนอหนังสือภาพเคลื่อนไหวสำหรับเด็ก เล่าตำนานเทพ 3 ตอน <http://www.f-shrine.com/shinto/ehon.html>
- 4) เว็บไซต์ของบริษัทคะมิชิยะ ผู้จำหน่ายอุปกรณ์เครื่องใช้สำหรับศาลเจ้า และสิ่งสักการะตามประเพณีของศาสนาชินโต ตั้งอยู่ที่เมืองอิเซะ จ.มิเอะ ซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าอิเซะ (神路社 三重県伊勢市) เป็นภาพการ์ตูนเรื่องราวของตำนานเทพใน โคะจิกิ <http://www.kamijisya.co.jp/shinwa.htm>
- 5) แผ่นภาพเล่านิทานทางอินเทอร์เน็ตหรือที่เรียกว่า “เน็ตคะมิชิบายิ” (Net Kamishibai) จัดทำโดยจังหวัดมิยะงะกิ นำเสนอทางยูทูป มีหลายตอนเช่น ตอนถ้ำน้ำนมของโตะโยะตะมะบิเะ (https://www.youtube.com/watch?v=4PwWsXXTuzA) ตอนอิสะนะกิทำพิธีชำระล้าง (https://www.youtube.com/watch?v=gAeta9DYhz0) ฯลฯ

จะเห็นได้ว่ามีการนำตำนานเทพใน โคะจิกิ มาเล่าใหม่ในรูปแบบของหนังสือภาพและการ์ตูนมากมาย ทั้งที่เป็นแบบมีเสียงพากษ์ หรือเป็นภาพที่ต้องคลิกเปิดหน้าต่างต่อไป หรือเป็น

ภาพเคลื่อนไหวแบบอนิเมชัน นับว่าสื่อทางอินเทอร์เน็ตนี้สามารถเผยแพร่สู่สายตาผู้คนได้ทุกเพศ ทุกวัย ทั้งในและต่างประเทศ ทำให้สามารถใช้สื่อนี้เป็นประโยชน์ได้ในทุกวงการ ทั้งเพื่อการ ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว เพื่อเล่าที่มาและตำนานดั้งเดิมให้เยาวชนได้รับรู้และเกิดความสนใจ ในวัฒนธรรมโบราณของญี่ปุ่น และยังเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจด้วยศาสนาหรือความเชื่อในสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ ผู้เขียนไม่ว่าจะเป็นใคร ไม่จำเป็นต้องเป็นนักเขียนหรือนักวาดภาพมือ อาชีพก็สามารถนำเสนอผลงานของตนพร้อมกับความคิดเห็นได้ กล่าวได้ว่ารูปแบบการนำเสนอ โคะจิกิ โดยใช้สื่ออินเทอร์เน็ตทำให้มุมมองเกี่ยวกับ โคะจิกิ ในโลกปัจจุบันมีความกว้างและ หลากหลายขึ้น โคะจิกิ ยุคใหม่คือ โคะจิกิ แนวสากล (universal) ที่เป็นเหมือนสาร(Message) ที่ อาจเปิดโลกทัศน์ใหม่ทั้งของผู้ผลิตซ้ำหรือผู้ส่งสารและผู้รับสาร

5.3 โคะจิกิ ในหนังสือเรียนยุคใหม่

กระทรวงศึกษาธิการของญี่ปุ่นนำเสนอนโยบายการศึกษาแบบยืดหยุ่นมาตั้งแต่ช่วงค.ศ. 1990 เรียกว่า “การศึกษาแบบยืดหยุ่น” หรือ “ยูโตะริเคียวอิกุ” (Yutori Kyōiku ゆとり教育) เดิม เกิดจากการแข่งขันในการสอบมีมากในช่วงทศวรรษ 80 ที่ทำให้หนุ่มสาวชาวญี่ปุ่นมีความเครียด และถูกมองว่าสังคมมีแต่ความเร่งรีบและการแข่งขันจึงเป็นสังคมที่ไม่มีความสุข เป็นที่มาของ ปัญหาต่างๆ นโยบายเน้นการศึกษาแบบยืดหยุ่น เช่น การลดจำนวนคาบเรียน ลดการเรียนแนว วิชาการหรือเนื้อหาในหลักสูตร เพิ่มกิจกรรมสันทนาการในสถานศึกษา แต่ปรากฏว่าสภาพสังคม ประเทศญี่ปุ่นหลังเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ประชากรที่มีอายุน้อยกว่า 18 มีจำนวนลดลงอย่างมาก จนทำให้ปัญหาการสอบแข่งขันเพื่อหาที่เข้าเรียนไม่เป็นปัญหาอีกต่อไป การศึกษาแบบยืดหยุ่นถูก วิพากษ์วิจารณ์จากหลายด้าน และยังถูกตั้งคำถามจากครูอาจารย์ที่นำวิธีการลดเนื้อหาและลด ชั่วโมงเรียนไปใช้จริงด้วย ช่วงกลางศตวรรษ 2000 พบปัญหานักเรียนประถมและมัธยมศึกษา ตอนต้นมี “ความรู้ความสามารถตกต่ำ” (学力低下) และยังมี “ขาดความกระตือรือร้นในการเรียน” (学習意欲の低さ) ซึ่งเป็นมาตรฐานที่แตกต่างจากสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 80 อย่างมาก

คิโดะ ริเอะ (Kido Rie 貴戸理恵, 2014) กล่าวถึงนโยบายที่รัฐบาลญี่ปุ่นนำมาใช้หลังค.ศ. 2000 โดยมีแนวคิดเสรีนิยมแบบใหม่เป็นแกนว่ามี 3 หัวข้อ²²⁴ คือ (1) การแข่งขันทางการตลาด ความอึดหยุ่นของกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่รัฐกำหนด ทำให้รูปแบบการเรียนการสอนและเนื้อหา

²²⁴ 貴戸理恵(2014)「教育」小熊英二：編、『平成史』河出書房新社、2014、pp.412-413.

ความหลากหลายในแต่ละโรงเรียนมากขึ้น ผู้เรียนมีช่องทางการเลือกเพิ่มขึ้น เกิดการแข่งขันระหว่างสถานศึกษา (2) ความหลากหลายทำให้ต้องมีการจัดสอบหรือกำหนดมาตรฐานกลางระดับประเทศ มีการจัดอันดับของสถานศึกษา และนำมาเป็นมาตรฐานในการจัดสรรงบประมาณของรัฐด้วย (3) การเมืองภายใต้การบริหารรัฐบาลของฝ่ายอนุรักษ์นิยมใหม่มีอิทธิพลต่อการศึกษากการแข่งขันทางการตลาดทำให้เกิดการกระจายแนวคิดสิทธิส่วนบุคคลและความแตกต่างทางฐานะเพิ่มขึ้น นโยบายสร้างความเป็นหนึ่งเดียวด้วยแนวคิดชาตินิยม(国家主義による国民統合) เป็นประเด็นที่ถูกยกขึ้นมา เช่นการปลูกฝัง “จิตใจรักชาติ” (愛国心) แก่เด็กและเยาวชน หรือการให้ความสำคัญกับเพลงชาติและธงชาติ

ในสมัยของรัฐบาลนำโดยนายกรัฐมนตรีอาเบะ ชินโซ (Abe Shinzō 安倍晋三) ได้ปรับปรุงนโยบายการศึกษา ปรับกฎหมายพื้นฐานการศึกษาในค.ศ. 2006 มีเป้าหมายคือ “เคารพวัฒนธรรมดั้งเดิม รักในประเทศและภูมิใจในสิ่งที่สืบสานวัฒนธรรมเหล่านั้นมา เคารพในประเทศอื่น นำสันติภาพและความเจริญมาสู่สังคมนานาชาติ”

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการนำเสนอนโยบายการศึกษาโดยใช้เนื้อหาการอ่านในหนังสือเรียน จากคำอธิบายคู่มือการสอนระดับประถมศึกษาค.ศ.2008 วิชาภาษาญี่ปุ่น ออกโดยกระทรวงการศึกษาและวิทยาศาสตร์ญี่ปุ่น (小学校学習指導要領解説 国語編 平成 20 年 8 月、文部科学省)²²⁵ ดังนี้

สภาผู้ตรวจการการศึกษาส่วนกลาง (中央教育審議会) ได้นำเสนอการปรับปรุงเนื้อหาในการเรียนการสอนค.ศ. 2008 คือ (1) ปรับแก้คู่มือการสอนให้สอดคล้องกับการปรับปรุงกฎหมายพื้นฐานการศึกษา (2) สร้างอุดมการณ์ “ความสามารถในการมีชีวิต” (生きる力) (3) ให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ความรู้และทักษะพื้นฐาน (4) สร้างเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์ พิจารณาตัดสินใจ และการแสดงออก (5) ให้มีจำนวนชั่วโมงเรียนที่จำเป็นในการเรียนที่ครบถ้วน (6) สร้างจิตพิสัยการเรียนและพัฒนาความกระตือรือร้นในการเรียน (7) เน้นแนวทางการสร้างจิตใจที่สมบูรณ์และร่างกายที่แข็งแรง

จากแนวทางนี้จึงได้กำหนดเนื้อหาและแนวทางการสอนภาษาญี่ปุ่น โดยมีวัตถุประสงค์รายวิชาคือ “สร้างความสามารถในการเข้าใจที่ถูกต้องและแสดงออกทางภาษาญี่ปุ่นได้อย่างเหมาะสม พัฒนาความสามารถในการสื่อสาร ขณะเดียวกันที่สร้างความสามารถ

²²⁵ 文部科学省(2008)『小学校学習指導要領解説 国語編 平成 20 年 8 月』東洋館出版社、2008. pp.1-24.

ในการคิดวิเคราะห์ การจินตนาการ และการรับรู้ทางภาษา ตลอดจนปลูกฝังทัศนคติให้สนใจต่อภาษาญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้งขึ้น เพื่อให้เกิดการนับถือชื่นชมในภาษาญี่ปุ่น” เนื้อหาของวิชาภาษาญี่ปุ่น ได้กำหนดไว้ 4 หัวข้อหลักดังนี้ (1) การพูดและการฟัง (2) การเขียน (3) การอ่าน (4) หัวข้อเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางภาษาที่มีความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิมและเอกลักษณ์ของภาษาญี่ปุ่น (伝統的な言語文化と国語の特質に関する事項)

ในหัวข้อที่ 4 นี้ยังระบุนรายละเอียดของเนื้อหาไว้ว่า

ป.1-2 ให้สอนโดยใช้หนังสือหรือเรื่องอ่านที่เป็นนิทานพื้นบ้านโบราณ ตำนานเทพ หรือเรื่องเล่าปรัมปรา อ่านให้นักเรียนฟังและให้นักเรียนพูดแสดงความคิดเห็น

ป.3-4 (1)ให้อ่านกวีนิพนธ์ประเภททงกะหรือไฮกุที่ง่ายและสั้น ส่งเสริมให้นักเรียนจินตนาการ นึกภาพบรรยากาศทิวทัศน์ที่ปรากฏในกวีนิพนธ์นั้น ฝึกอ่านออกเสียงและท่องจำ (2) สอนให้รู้จักสำนวนคำพังเพยที่ใช้กันมาแต่โบราณให้รู้ความหมายและฝึกนำไปใช้

ป.5-6 (1) เรียนภาษาญี่ปุ่นโบราณที่เป็นที่รู้จักกันดี ฝึกอ่านวรรณกรรมตั้งแต่สมัยใหม่ (เมจิ ไทโช โชวะ) ให้เข้าใจเนื้อหาโดยรวมและอ่านออกเสียงได้ (2) อ่านคำแนะนำหรือตำราความรู้เพื่อช่วยในการอ่านวรรณคดีโบราณ รู้จักความคิดและทัศนคติของคนญี่ปุ่นในอดีต

จะเห็นได้ว่าในคู่มือการสอนภาษาญี่ปุ่นได้ให้ความสำคัญวรรณคดีโบราณ โดยสนับสนุนให้มีการอ่านวรรณคดีที่มีการปรับให้ง่ายสำหรับเด็กประถมศึกษา โดยในช่วงประถมต้นครูอาจเป็นผู้อ่านให้ฟัง หน่วยงานที่มีบทบาทด้านการศึกษาต่างตอรับนโยบายของรัฐ ซึ่งการให้ความสำคัญในความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิมนี้เองที่ทำให้มีการนำวรรณคดีโบราณมาทบทวนและปลูกฝังให้เด็กๆ ได้อ่านใหม่ การนำตำนานเทพใน โคะจิกิ มาบรรจุในหนังสือเรียน นอกจากจะเป็นการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมดั้งเดิมและวรรณคดีโบราณ ในฐานะที่โคะจิกิ เป็นวรรณคดีชิ้นแรกของญี่ปุ่นแล้ว ยังสอดคล้องกับกระแสการรณรงค์ด้านทัศนคติเกี่ยวกับจิตใจรักชาติ ที่เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ประกอบกับที่มีหนังสืออ่านเล่นเกี่ยวกับตำนานเทพและโคะจิกิ ที่ได้รับความนิยมตีพิมพ์จำนวนมากตั้งแต่ประมาณช่วงค.ศ.2000 เป็นต้นมา เกิดปรากฏการณ์ โคะจิกิบูม ทำให้มีการทบทวนความสำคัญของตำนานเทพญี่ปุ่น จากการทบทวนแนวคิดการศึกษาแบบยึดหยุ่นที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหลังค.ศ. 2010 ทำให้หนังสือเรียนฉบับปรับปรุงใหม่มีเนื้อหาเพิ่มขึ้นจากเดิมมาก มีจำนวนหน้ามากขึ้นและมีวรรณกรรมเรื่องอ่านมากขึ้น เหตุผลเหล่านี้ล้วนมีส่วนสนับสนุนให้เกิดการรณรงค์เน้น

ความสำคัญของเนื้อหาด้านการอ่านภาษาญี่ปุ่นและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งตำนานเทพใน โคะจิกิ สามารถตอบโจทย์นโยบายรัฐบาลนี้ได้

คณะกรรมการปรับปรุงหนังสือเรียนสำหรับชั้นประถมได้ศึกษาและทบทวนการนำตำนานเทพกลับมาสู่หนังสือเรียนอีกครั้ง รายงานข่าวจากหนังสือพิมพ์ออนไลน์ซันเกะอิ (Sankei Digital) ลงวันที่ 30 มีนาคม ค.ศ.2010 และหนังสือพิมพ์ซันเกะอิ (産経新聞) ฉบับวันที่ 1 เมษายน 2010 กล่าวถึงกระแสความเปลี่ยนแปลงของการปรับปรุงหนังสือเรียนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา คือมีสำนักพิมพ์ 4 แห่งจาก 5 แห่งที่ได้รับการรับรองโดยกระทรวงศึกษาธิการ คัดเลือกตำนานเทพ ตอน “กระต่ายขาวแห่งเมืองอินะบะ” มาประกอบในหนังสือเรียนป.1-2 นอกจากนี้ยังมีตอน “ยะมะตะโนะโอะโระระชิ (ปราบงูยักษ์แปดหัว)” กับ “อุมิชะชิกิกับยะมะชะชิ (เทพสมบัติแห่งทะเลกับเทพสมบัติแห่งภูเขา)” หนังสือเรียนที่ปรับใหม่ครั้งนี้ได้มีการตีพิมพ์และนำไปใช้จริงตั้งแต่เดือน เมษายนค.ศ.2011

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบางตอนจากตำนานเทพในโคะจิกิ ที่ได้ตีพิมพ์และใช้จริงในหนังสือเรียนสมัยปัจจุบันนี้คือ ตอนปราบงูยักษ์ยะมะตะ และตอนกระต่ายขาวอินะบะ

ภาพประกอบในหนังสือเรียน ป.2 สำนักพิมพ์มิทชูมุระโตะเอดะ ค.ศ.2011 หน้า 36-37,119

ตอน “กระต่ายขาวอินะบะ”

ให้คุณครูอ่านให้ฟัง แล้วสนุกกับเรื่องเล่านี้

ให้ทุกคนคุยกันสิว่า ในเรื่องมีใครออกมา หรือใครทำอะไรบ้าง

“อยากให้มีคนอ่านให้ฟังอีกรอบ”

“คราวหน้าอยากอ่านให้คนอื่นฟังด้วย”

“เดี๋ยวลองอ่านเองดูดีกว่า”

むかし、むかし、大むかし。

いずもの国に、八十人ものかみさまの兄弟がいました。そして、自分こそ、国をおさめるのにふさわしいと、たがいに力をきそい合っていました。でも、すえっ子のオオクニヌシだけは、あらそうことをこのみませんでした。兄さんたちは、弟をいくじなしとわらい、しごとを言いつけては、こきつかいました。

さて、ある日、兄さんたちは、きれいなおひめさまをおよめにもらおうと、いなばの国へむかいました。たびのにもつは、大きなふくろにつめて、オオクニヌシにかつがせました。

みがるな兄さんたちが弟をのこしてどんどん行くと、けたのみさきで、赤はだかのうさぎがたおれていました。毛をすっかりむしりとられて、ふるえています。

กาลครั้งหนึ่ง นาน...นานมาแล้ว

ที่เมืองอิสุโมะ มีเทพพี่น้อง 80 คน ต่างใช้กำลังแข่งขันกันว่าใครเหมาะสมที่จะเป็น

ผู้ปกครองบ้านเมืองมากที่สุด แต่น้องชายคนสุดท้ายที่ชื่อโอคุนินูชิเท่านั้นที่ไม่ชอบการต่อสู้ พี่ชายทั้งหลายล้อเลียนว่าขี้ขลาด และใช้งานเขามากมาย

วันหนึ่ง พวกพี่ชายเดินทางไปเมืองอินะบะเพราะหวังจะแต่งงานกับเจ้าหญิงโอมงาม

เอาสัมภาระใส่ในถุงใหญ่แล้วใช้ให้โอคุนินูชิแบกตามไปด้วย

พวกพี่ชายเดินตัวปลิว ปล่อยให้พี่น้องชายหอบของตามหลังไป ที่แหลมเกะตะ มีกระต่าย

ที่เหลือแต่หนังแดงนอนอยู่ ขนของมันถูกถลกออกจนหมด มันตัวสั้นเทา...

หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่น ป.2 ภาคต้น (นะกะงะวะ ริเอะโกะ)

สำนักพิมพ์มิทซึมุระโตะโธโม ค.ศ.2011

『こくご 二上 たんぼぼ』光村図書 (2011)

「いなばの白うさぎ」なかがわりえこ

とおい むかしの ことです。

おきのしまと いう しまに、

一わの 白い ウサギが すんでいました。

うみのむこうには、いなばのくにが

みえていました。

「あの おおきな しまへ 行って みたいが、

どうしたら いくことが できるだろうか。」

とウサギは、まい日 かいがんに

でては、おもうのでした。

うみには、おおぜいの サメたちが、

げん気に およぎまわっています。

そこで、ウサギはかんがえて、

サメにこえをかけてみました。

「わたしたち ウサギのなかまと、

サメさんたちと、どっちが おおいだろうね。」
 するとサメは、むねをはって いいました。
 「サメのほうがおおいに きまっているだろう。」
 「それなら、わたしがかぞえてみるから、
 一れつにならんでみてはくれないか。」
 ウサギがそういうと、
 「いいともよ。」
 とサメはなかまをよびあつめて、
 おきのしまから いなばの
 かいがんまで、ずらっと
 ならんで みせたのです。
 ウサギは しめたとばかり、
 サメの せなかの上をとびはねながら
 「一びき 二ひき 三びき...。」
 とかぞえていきました。

ในสมัยโบราณ นานมาแล้ว

ที่เกาะหนึ่งชื่อเกาะโอะกิ มีกระต่ายสีขาวตัวหนึ่งอาศัยอยู่ อีกฝั่งหนึ่งของทะเลเห็นผืน
 แผ่นดินชื่อเมืองอินะบะ

“อยากไปเกาะใหญ่นั้นดู ทำอย่างไรจึงจะข้ามไปได้ล่ะ”

กระต่ายคิดทุกครั้งที้ออกมายืนริมหาด

ในทะเลมีปลาฉลามว่ายวนอยู่มากมาย

ทันใดนั้น กระต่ายนึกขึ้นมาได้ จึงส่งเสียงทักออกไปว่า

“ระหว่างพวกฉันที่เป็นกระต่าย กับพวกปลาฉลาม ใครจะมีจำนวนมากกว่ากันล่ะ”

ฉลามได้ยินก็ตอบอย่างภาคภูมิใจว่า “ต้องเป็นพวกปลาฉลามแน่นอนอยู่แล้ว”

“ถ้าอย่างนั้น เดี่ยวฉันจะลองนับดู ช่วยเรียงแถวดูหน่อยสิ”

พอกระต่ายพูดไป ฉลามก็ตอบว่า “ได้เลย” แล้วเรียกเพื่อนพ้องมาเรียงกันจากเกาะโอะกิ
 ไปยังฝั่งเมืองอินะบะ

กระต่ายกระหึ่มยิ้มย่อง กระโดดไปบนหลังของปลาฉลามพลางนับ

“หนึ่งตัว สองตัว สามตัว...”

หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่น ป.2 ภาคต้น สำนักพิมพ์ซันเซโด

『しょうがくせいのかくご』三省堂 (2011)
 「いなばの白ウサギ」みやかわひろさく

いずもの国から おとなりの いなばの国へ行く とちゅうの海岸を、八十人
 の兄弟のかみさまが、行列を作って歩いていました。(省略)

八十人の兄弟のいちばんおしまいに、おおくにぬしがいました。

「うさぎくん、どうしたんだい？わけをはなしてごらん。」

とおおくにぬしが、やさしくたずねました。
うさぎは赤い目をぱちぱちさせて、「あなたはしんせつなかたです。じつは、
こういうわけなんですよ。」

ระหว่างทางจากเมืองอิสุโมะไปยังเมืองอินะบะที่อยู่ข้างๆ ริมทะเลมีพี่น้องเทพ 80 คนเดิน
เรียงเป็นแถว...(ย่อ)...

ท้ายแถวคือโอกุนิฮิเมะ เขาถามกระต่ายอย่างเมตตาคว่า “เจ้ากระต่าย เป็นอะไรไปหรือ
เล่าให้ฉันฟังสิ”

กระต่ายกระพริบตาแดงๆ ของมันปริบๆ แล้วเริ่มเล่า “คุณเป็นคนใจดี เรื่องมันเป็นแบบนี้
ครับ”...

(ท้ายบท)

- เรื่องนี้เขียนไว้ในหนังสือเก่าแก่ชื่อ “โคะจิกิ” ตรงไหนที่อ่านแล้วสนุกบ้าง
ลองพูดคุยกับเพื่อนดู
- ลองหาดูว่าเมืองที่เด็กๆ อาศัยอยู่ มีเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดมาตั้งแต่สมัยโบราณ
อะไรบ้าง แล้วนำมาเล่าให้กันฟังหน้าชั้นเรียน

หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่น ป.2 ภาคต้น

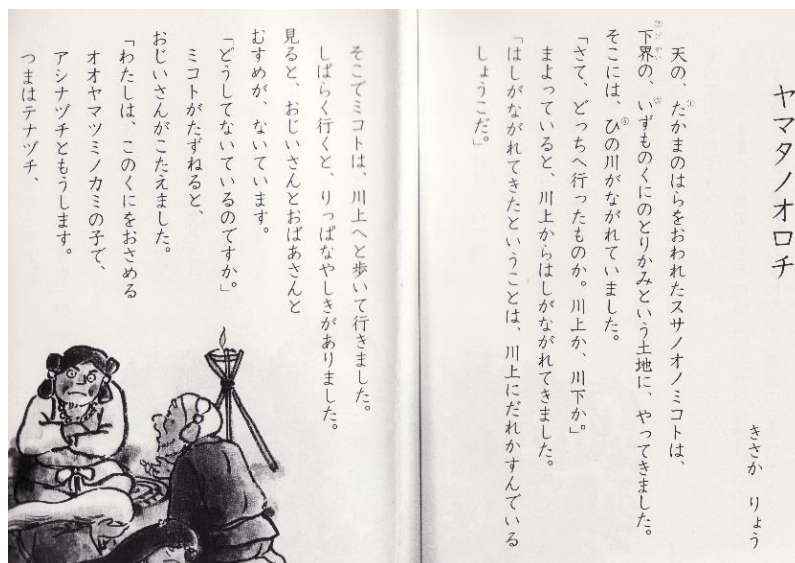
สำนักพิมพ์เคียววากุญปุบัน

『ひろがることば小学国語2上』教育出版 (2011)

「いなばのしろうさぎ」ふくなが たけひこ

จากตัวอย่างตอนกระต่ายเมืองอินะบะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตำนานเทพใน โคะจิกิ ใน
หนังสือเรียนยุคปัจจุบัน มีผู้เขียนและสำนักพิมพ์แตกต่างกัน ภาษาที่ใช้ระบุชื่อเทพหรือกระต่าย
เขียนไม่เหมือนกัน การเรียกชื่อเทพโดยไม่มีคำย่อหรือภาษาชั้นสูง เช่นการใช้อักษรคะตะกะ
นะ (「オオクニヤシ」) แทนการใช้อักษรคันจิที่อ่านยากในภาษาต้นฉบับ ทำให้เทพเป็นตัวละคร
หนึ่งในเรื่องเล่า เด็กๆ เกิดความรู้สึกใกล้ชิดกับเทพองค์นี้ สิ่งที่มีความสอดคล้องกันของตำนานใน
หนังสือเรียนปัจจุบันของทุกสำนักพิมพ์คือการให้ความสำคัญกับท้องถิ่น โดยระบุสถานที่ที่มีจริง
ในญี่ปุ่นปัจจุบัน การเน้นให้เด็กๆ พูดคุยหรือแสดงความคิดเห็นหลังจากอ่านจบ เนื้อหาใน
ลักษณะนิทานพื้นบ้านที่ไม่ได้เน้นความยิ่งใหญ่หรืออิทธิฤทธิ์ของเทพโอกุนิฮิเมะ แต่ถ่ายทอด
ลักษณะนิสัยความมีเมตตาและความรักสงบของเขาแทน ซึ่งแตกต่างจากการเล่าเรื่องของวีรบุรุษ
ผู้กล้าที่เคยถูกนำมาเน้นย้ำในสมัยสงคราม

ตอน “ปราสาทยักษ์ยะมะตะ” (ยามาตาโนออโรชิ)

天のたかまのはらをおわれたスサノオノミコトは、下界のいずものくにのとりかみという土地に、やってきました。そこには、ひの川がながれていました。
 「さて、どっちへ行ったものか。川上か、川下か。」
 まよっていると、川上からはしがながれてきました。
 「はしがながれてきたということは、川上にだれかすんでいるしょうこだ。」
 そこでミコトは、川上へと歩いて行きました。
 しばらく行くとりっぱなやしきがありました。見ると、おじいさんとおばあさんとむすめが、なっています。

เทพซุซะโนะโอะที่ถูกรบกวนมาจากสวรรค์ เดินทางมายังดินแดนเบื้องล่างจน

มาถึงเมืองอิสุโมะ ที่นั่นมีแม่น้ำอิโนะกะวะไหลอยู่

“เอาละ จะไปทางไหนดี ต้นน้ำหรือปลายน้ำ”

ขณะที่กำลังลังเลอยู่นั้นก็มีตะเกียบลอยมาจากต้นน้ำ

“ตะเกียบไหลมาอย่างนี้ได้ แสดงว่าต้นน้ำต้องมีใครอาศัยอยู่แน่”

เทพจึงเดินไปยังต้นน้ำ สักครูก็เห็นบ้านหลังใหญ่แห่งหนึ่ง เมื่อมองดูก็เห็นคุณตาคุณ

ยายและบุตรสาวกำลังร้องให้อยู่...

หนังสือเรียนภาษาญี่ปุ่น ป.2 ภาคต้น

สำนักพิมพ์กักโกโตะโอะ “งูยักษ์ยะมะตะ” (คิซะกะ เรียว)

『みんなと学ぶ小学校こくご 二年上』学校図書 (2011)

「ยามาตาโนออโรชิ」きさかりょう

ตำนานเทพทั้งสองตอนนี้ เคยถูกนำมาเล่าอยู่ตลอดเวลา แม้ช่วงสงครามและหลังสงคราม เป็นตอนที่อยู่ในตำนานเทพของท้องถิ่นอิสุโมะ มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองประเทศหรือระบบจักรพรรดิน้อยมาก แต่มีความสัมพันธ์กับภูมิภาคและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในท้องถิ่นให้ความศรัทธานับถือ การเล่าตำนานใหม่ในลักษณะนี้ โดยเฉพาะการนำมาบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนนักเรียนชั้นประถมศึกษา แสดงแนวคิดว่าผู้ใหญ่ต้องการถ่ายทอดความเป็นญี่ปุ่นและวัฒนธรรมดั้งเดิมให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ นับเป็นการปลุกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรมในหนังสือเรียน ที่แตกต่างจากอุดมการณ์รักชาติเชิงการเมือง (Political Nationalism) ซึ่งเป็นแนวคิดว่ารัฐบาลใช้หนังสือเรียนเป็นเครื่องมือปลุกใจเยาวชนในสมัยสงคราม

จะเห็นได้ว่าหนังสือเรียนในสมัยนี้แตกต่างจากสมัยก่อนและระหว่างสงครามอย่างชัดเจน ในด้านปริมาณการนำตำนานเทพมาใช้ และเนื้อหาที่เน้นความสำคัญของปวงเทพที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรพรรดิ ดังที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 3 ว่ารัฐบาลให้หนังสือเรียนเป็นเครื่องมือปลุกใจประชาชนให้มีเชื่อและศรัทธาในตำนานเทพเพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิในฐานะผู้เป็นทายาทของเทพอะมะเตะระสุ จึงนำตำนานที่เกี่ยวกับเทพอะมะเตะระสุและจักรพรรดิจิมมูมาประกอบในหนังสือเรียนแห่งชาติเป็นจำนวนมาก แต่ในศตวรรษที่ 21 นี้ แม้ว่าการเมืองการปกครองประเทศไม่ได้มีศูนย์กลางอยู่ที่จักรพรรดิเหมือนอดีต แต่รัฐบาลได้ใช้หนังสือเรียนในการรณรงค์ด้านทัศนคติเกี่ยวกับจิตใจรักชาติ โดยให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมดั้งเดิมและวรรณคดีโบราณ โคะจิกิ ในฐานะเป็นวรรณคดีชิ้นแรกของญี่ปุ่น และมีความคุณค่าด้านการสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยเฉพาะตอนที่เกี่ยวกับท้องถิ่นเช่นตำนานกระต่ายขาวและปราบงูยักษ์นี้ จึงกลับมาสู่หนังสือเรียนอีกครั้ง เนื้อหาของ โคะจิกิ ในหนังสือเรียนสมัยใหม่จึงระบุชื่อสถานที่และลักษณะทางภูมิประเทศของสถานที่ในตำนานอย่างชัดเจน ทำให้เด็กๆ สามารถเชื่อมโยงจินตนาการระหว่างเรื่องเล่าสู่ความเป็นจริงได้ คำถามหรือกิจกรรมที่ให้เด็กๆ ทำหลังจากอ่านเสร็จแล้วคือพูดคุยกันถึงท้องถิ่นของตน เป็นการสร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมในภูมิลำเนาของตน จากความแตกต่างของยุคสมัยกับเนื้อหาตำนานเทพในหนังสือเรียนนี้ทำให้เห็นว่า การปลุกฝังแนวคิดรักชาติในสมัยก่อนและระหว่างสงครามเป็นอุดมการณ์ทางการเมือง แต่ในหนังสือเรียนสมัยใหม่เป็นการถ่ายทอดความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิม หรือเรียกได้ว่าเป็นอุดมการณ์รักชาติในเชิงวัฒนธรรม

5.4 โคะจิกิ กับท้องถิ่นและความเชื่อทางศาสนาชินโต

ในตำนานเทพญี่ปุ่น ได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสัญลักษณ์แทนเทพองค์สำคัญ ภายหลังจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ได้กลายเป็นเครื่องหมายของอำนาจของจักรพรรดิซึ่งถือว่าเป็นผู้สืบทอดเชื้อสายมาจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ ตำนานเกี่ยวกับความสำคัญระหว่างเทพกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ถูกเล่าขานสืบทอดจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทำให้พิธีกรรมของชินโตยังมีปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน เมื่อโคะจิกิ มีการผลิตซ้ำและเป็นที่ยอมรับในสมัยปัจจุบัน รูปแบบของสื่อที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้ทุกเพศทุกวัยทำให้มีการนำมาใช้แพร่หลายในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สถานที่ในตำนานที่มีชื่อเสียง โดยเฉพาะศาลเจ้าที่เชื่อกันว่ามีเทพที่ปรากฏในตำนานสถิตอยู่ถูกจัดสรรให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากที่ได้รับแรงจูงใจจากการไปเที่ยว นำตำนานนี้มาศึกษาขึ้นอีกครั้ง นอกจากนี้ในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของจังหวัดต่างๆ ส่งเสริมให้ โคะจิกิ เป็นที่รู้จัก นักวิชาการและนักเขียนต่างนำเสนอผลงานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง โคะจิกิ กับ สถานที่ต่างๆ ไว้ในรูปแบบที่อ่านง่าย นอกจากนี้ปัจจัยที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวดินแดนแห่งตำนานเทพอย่างมากคือการจัดงานเฉลิมฉลองครบรอบการเรียบเรียงโคะจิกิ 1300 ปี ในค.ศ. 2012

ข้อมูลจากบทความเรื่อง “ฉากใน โคะจิกิ ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ” (全国に点在する古事記の舞台)²²⁶ กล่าวถึงสถานที่สำคัญที่มีอยู่จริงกับที่ปรากฏใน โคะจิกิ ไว้ดังนี้

ตาราง 5.4 ตารางแสดงตัวอย่างฉากและสถานที่สำคัญที่ปรากฏใน โคะจิกิ

ฉากใน โคะจิกิ	ชื่อสถานที่ตามตำนาน	ชื่อสถานที่ในปัจจุบัน	ความสำคัญ
เทพอิสะนะกิ และอิสะนะมิ ร่วมกันสร้างดินแดน	เกาะโอะโนะโอะโระ (淤能基呂島)	ศาลเจ้าโอะโนะโอะโระมิมะ (おのころ島神社) และหมู่เกาะหินโอะอะวะจิ จ.เฮียวโกะ	เทพประจำศาลเจ้าคืออิสะนะกิ อิสะนะมิ หินผาในทะเลมีลักษณะเหมือนเกาะที่เกิดจากโคลนจากปลายหอกหยดลงไปในทะเล
	น้ำวนที่เป็นร่องรอยของการใช้หอกขวานลงไปในทะเล	น้ำวนนะรุโตะคะอิเคียว (鳴門海峡渦潮) จ.เฮียวโกะ	เป็นน้ำวนกลางทะเลขนาดใหญ่หนึ่งในสามของโลก

²²⁶ ข้อมูลจากนิตยสารปุระมุค ฉบับพิเศษ “ท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ โคะจิกิ” ออกวันที่ 30ก.ค.2013, 『ぶっ MOOK 歴史めぐり旅「古事記」』2013年7月30日発行

เทพอิสะนะกิหนีจากดินแดนแห่งความตายได้สำเร็จ มีหินใหญ่ขวางกั้นดินแดนนั้นไว้	โยะโมะทซุอิระชะกะ (黄泉比良坂) ทางเชื่อมต่อระหว่างโลกคนเป็นกับโลกคนตาย	โยะโมะทซุอิระชะกะ (黄泉比良坂) จ.มิยะเนะ ถ้ำอิโนะเมะ (猪目洞窟) จ.มิยะเนะ	หินขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่มั่นคง กับถ้ำที่เหมือนเป็นทางเชื่อมไปยังดินแดนใต้พิภพ
เทพอิสะนะกิทำพิธีชำระล้างเพื่อให้ตนบริสุทธิ์	ไม่ได้ระบุชัดว่าเป็นสถานที่ใด	บ่อมิโซะจิ (みそぎ池) จ.มิยะสะกิ	บ่อน้ำที่เทพอิสะนะกิลงไปแช่เพื่อทำพิธีชำระล้าง และให้กำเนิดเทพมากมาย เทพอะมะเตะระชะก็เกิดจากการล้างตาข้างซ้ายในพิธีนี้
เทพอะมะเตะระชะหลบเข้าในถ้ำอะมะโนะอิวะยะ (天の岩屋)	ถ้ำอะมะโนะอิวะยะ (天の岩屋)	อะมะโนะยะชะโนะกะวะระ (天安河原) จ.มิยะสะกิ	เป็นลานกว้างที่อยู่ด้านหน้าถ้ำ ด้านหน้าเป็นศาลเจ้า เชื่อกันว่าเป็นลานที่เทพทั้งหลายมาชุมนุมกันประกอบพิธีเชิญเทพอะมะเตะระชะออกจากถ้ำ
		ศาลเจ้าอะมะโนะอิวะโตะ (天岩戸神社) จ.มิยะสะกิ	เป็นศาลเจ้าที่มีฝั่งทิศตะวันออกและฝั่งทิศตะวันตกโดยตรงกลาง มีแม่น้ำอิวะโตะขวางอยู่ เชื่อกันว่าเทพอะมะเตะระชะซ่อนองค์อยู่ในถ้ำ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องได้รับอนุญาตพิเศษจึงสามารถมองได้จากฝั่งทิศตะวันตกเท่านั้น
เทพซุชะโนะโอะปราบงุยกัษยะมะตะโนะโอะโระชิ	แม่น้ำอิโนะกะวะ (肥の河)	แม่น้ำอิอิ (斐伊川) ไหลผ่านจ.มิยะเนะและทตโตะริ	แม่น้ำสายใหญ่ที่แสดงความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นมาตั้งแต่อดีต มีน้ำเป็นสีน้ำตาลแดงเนื่องจากปฏิกิริยาของแร่ธาตุในดิน มีลักษณะคดเคี้ยวเหมือนงู
ที่สถิตของโอกุณินุฉิหลังจากมอบดินแดนให้ทายาทของเทพอะมะเตะระชะ	ศาลเจ้าสูงเทียมฟ้า (天日隅宮)	ศาลเจ้าอิสุโมะ (出雲大社) จ.มิยะเนะ	ศาลเจ้าที่เชื่อกันว่าเป็นศูนย์กลางที่ปวงเทพจะมารวมกันปีละครั้งในเดือนต.ค. พบโบราณวัตถุที่สำคัญคือซากเสากลมสามต้นรวมกัน ทำให้สันนิษฐานว่าเดิม

			เคยมีศาลเจ้าขนาดใหญ่ตั้งอยู่ ปัจจุบันศาลเจ้าอิสุโมะยังคง บูรณะทุก 60 ปี
--	--	--	---

นอกจากในตัวอย่างแล้วยังมีสถานที่สำคัญที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ เช่นในตอนที่ยาบาทของเทพอะมะเตะระซุลงมาจากสวรรค์เพื่อปกครองดินแดนของมนุษย์ มีศาลเจ้าที่บูชาสักการะเทพที่ร่วมขบวนเดินทางนั้นในจังหวัดมิเอะ เอะฮิเมะ นะงะโนะ และชิสุโอะกะ และในตำนานการเดินทางของจักรพรรดิจิมมู มีศาลเจ้ามียะสะกิจิงกูที่บูชาจักรพรรดิจิมมูในฐานะเทพเจ้าองค์หนึ่ง นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าในจังหวัดโอะอิตะ ฟุกุโอะกะ ะกะยะมะ ที่สักการะเทพแห่งชนเผ่าที่พ่ายแพ้ต่อจักรพรรดิจิมมูระหว่างการเดินทางไปจังหวัดนาระ

ค.ศ.2012 เป็นปีครบรอบ 1300 ปีแห่งการเรียบเรียง *โคะจิกิ* ผู้ว่าราชการ 5 จังหวัดได้แก่ จังหวัดนาระ ฟุกุอิ ทตโตะริ มิยะนะ และมียะสะกิแถลงข่าวร่วมจัดงานฉลอง “โคะจิกิ 1300 ปี” (奈良県の荒井正吾知事のほか福井、鳥取、島根、宮崎の4 県知事) โดยผู้ว่าฯ จ.นาระกล่าว ว่า “จังหวัดของพวกเรามีแหล่งพลังงานที่สามารถเยียวยาให้ผ่อนคลายได้ ขอเชิญมาเที่ยวและแข็งแรงกลับไป” (「我々の県には癒やしのパワーがある。ぜひ歩いて健康に」)²²⁷ คำพูดนี้เป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวที่เชื่อกันว่ามีพลังหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ในดินแดนแห่งตำนานเทพมีพลังงานอันยิ่งใหญ่จากธรรมชาติ การท่องเที่ยวในดินแดนเหล่านั้นเป็นการเยียวยาจิตใจให้สุขสงบ การเฉลิมฉลองนี้แสดงถึงการให้ความสำคัญกับส่วนภูมิภาค จุดประกายให้เกิดความสนใจท่องเที่ยวเมืองแห่งประวัติศาสตร์ และทำให้เกิด “โคะจิกิเกิร์ล” หรือสาว ๆ ผู้รักตำนานเทพเพิ่มขึ้นในสังคมสมัยใหม่

รัฐบาลท้องถิ่นแต่ละจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ปรากฏในตำนานเทพได้จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดโครงการประชาสัมพันธ์จังหวัดของตน จังหวัดนาระก่อตั้งหน่วยงานใหม่ชื่อ “กองเสริมสร้างเสน่ห์แห่งเมืองนาระ” (ならの魅力創造課) ที่เน้นการท่องเที่ยวสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวพันกับตำนานเทพโคะจิกิ และจัดทำหนังสือเผยแพร่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทางอินเทอร์เน็ต²²⁸ นอกจากนี้เล่าตำนานสำคัญของอาณาจักรยะมะโตะแล้ว ยังยกตัวอย่างบทพูดที่ประทับใจของตัวละครในเรื่อง ทำให้คนทั่วไปได้ศึกษาวรรณกรรมแบบง่ายและท่องเที่ยวได้สนุกขึ้น นอกจากนี้ยัง

²²⁷ จากข่าวหนังสือพิมพ์นิกเกอิออนไลน์ http://www.nikkei.com/article/DGXNASDG29017_Z20C12A1CC1000/ (29 ม.ค.2012)

²²⁸ ข้อมูลจากเว็บไซต์ประชาสัมพันธ์จังหวัดนาระ <http://www.pref.nara.jp/miryoku/narakikimanyo/zue-kojiki/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2014)

ทำหนังสือคู่มือแนะนำสถานที่สำคัญในโคะจิกิทั่วประเทศ แจกฟรี 20,000 ฉบับ มีการจัดรsvp ส่งที่ระดับภาพของตำนานเทพให้นักท่องเที่ยวได้ชมสถานที่ต่างๆ มีกิจกรรมวิชาการให้ความรู้แก่ประชาชน เช่น ห้องสมุดประจำจังหวัดจัดนิทรรศการและบรรยายพิเศษเรื่องตำนานเทพ กิจกรรมอ่านหนังสือภาพและเล่านิทานสำหรับเด็ก โดยจัดทำหนังสือ “โคะจิกิ สำหรับเด็ก” (Kojiki Kodomohen 古事記 こと も 編) เป็นการ์ตูนอธิบาย โคะจิกิ ที่อ่านสนุกและเข้าใจง่าย กองเสริมสร้างเสน่ห์แห่งเมืองนาระนี้ได้วางแผนจัดกิจกรรมต่อเนื่องไปจนถึงค.ศ.2020 โดยตั้งโครงการชื่อ “Kiki Manyō Project (記紀・万葉・プロジェクト)” ซึ่งหมายถึงการจัดงานที่เกี่ยวกับการเผยแพร่สถานที่ท่องเที่ยวและวัฒนธรรมสมัยที่มีการเรียบเรียงวรรณกรรมโบราณที่สำคัญสามชิ้นคือ โคะจิกิ นิฮนโอะกิ และ มัันโยอู มีรายละเอียดของกิจกรรมที่สามารถหาได้ง่ายทางเว็บไซต์อย่างเป็นทางการของจังหวัด

ขอยกตัวอย่างส่วนหนึ่งจากหนังสือ “โคะจิกิสำหรับเด็ก” ที่จัดทำโดยจังหวัดนาระ

<p>“โคะจิกิ สำหรับเด็ก” (Kojiki Kodomohen) “ข้าชื่อโมะโตะโอะริ โนะรินะนะ” “หา โมะโตะโอะริ โนะรินะนะงั้นหรือะ” “เขายิ่งใหญ่ขนาดนั้นเลยหรือ” “เขาใช้เวลาถึง 35 ปีเขียนตำรา “โคะจิกิเด็น” ตั้ง 44 เล่มเชียวนะ” “ข้ามาเยือนดินแดนยะมะโตะ ต้นกำเนิดโคะจิกิ” “โคะจิกิเป็นหนังสือที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ทำให้เรารู้วิถีชีวิตและจิตใจของคนโบราณ ทำให้เราได้เห็น “หนทาง” ที่บรรพบุรุษของชาวญี่ปุ่นเคยเดินมา” “ฉันอยากรู้เรื่องของโคะจิกิอีกเยอะๆ”</p> <p style="text-align: right;">หน้า 10-11</p>	
	

Japan Myth Expo in Shimane (神話博しまね) ของจังหวัดชิมิเนะ เริ่มงานวันที่ 21 กรกฎาคม และปิดงานไปเมื่อวันที่ 11 พ.ย.2012 ด้วยจำนวนผู้เข้าร่วมรวม 729,262 คน²²⁹ สถานที่จัดงานเป็นลานขนาดใหญ่ข้างพิพิธภัณฑ์โบราณคดีแห่งอิสุโมะ ไกลศาลเจ้าอิสุโมะ(出雲大社) ภายในงานมีจัดแสดงแสงสีเสียงผ่านจอยักษ์ขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศ เป็นเรื่องในตำนานเทพแบบย่อ ตั้งแต่เทพอิสะนะกิและอิสะนะมิสร้างดินแดนจนถึงเมื่อเทพซุชะโนะโอะโอะปราบงูยักษ์สำเร็จแล้วได้แต่งงานและอาศัยอยู่ในเมืองอิสุโมะอย่างมีความสุข ในงานมีการออกบูธขายอาหารและผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่อของจังหวัด และของที่ระลึกที่ออกแบบพิเศษ โดยใช้คาแรกเตอร์เป็นแมวมอมหวมกทรงหลังคาของศาลเจ้าอิสุโมะชื่อ “ชิมิเนะเน็กโกะ” (しまねっこ) เพื่อให้ฟังเสียงกับชื่อจังหวัด เป็นการนำเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของจังหวัดมาผนวกรวมกับตำนานเทพโดยเฉพาะเรื่องเล่าของเมืองอิสุโมะ นอกจากนี้ในงานยังมีการแสดงคะงุระ (神楽)²³⁰ ตอนซุชะโนะโอะปราบงูยักษ์ สาธิตการทำลูกแก้วมะงะตะมะ(勾玉)²³¹ ผู้มาเที่ยวงานทั้งเด็กและผู้ใหญ่ได้รับความบันเทิงและความรู้เกี่ยวกับตำนานเทพซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย

จังหวัดชิมิเนะนี้ มีตำนานเทพท้องถิ่นชื่อ ตำนานเทพแห่งเมืองอิสุโมะ (出雲神話) มีเทพวีรบุรุษที่เป็นที่เคารพนับถือคือ เทพซุชะโนะโอะ ผู้ก่อกรวนให้เทพอะมะเตะระซุหลบเข้าถ้ำจึงถูกขับไล่ออกจากสวรรค์ เขาได้ปราบงูยักษ์แปดหัวช่วยสาวงามไว้จากการบูชายักษ์ ตำนานตอนปราบงูยักษ์นี้ถูกเล่าต่อมาแพร่หลายจนเป็นที่รู้จักทั่วประเทศ เทพวีรบุรุษแห่งอิสุโมะอีกผู้หนึ่งคือ โอกุนิโนะมิ เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่ทำให้ดินแดนมนุษย์เป็นปึกแผ่น ภายหลังได้ยกดินแดนให้ทายาทของอะมะเตะระซุปกครอง โดยขอให้สร้างศาลเจ้าสูงเทียมฟ้าให้ตนสถิตชั่ววันรันดร์ เป็นที่มาของศาลเจ้าอิสุโมะ ตำนานเกี่ยวกับเทพโอกุนิโนะมิที่เป็นที่รู้จักคือ ตำนานตอนกระต่ายขาวแห่งเมืองอินะปะ (因幡の白兔) เมืองอินะปะเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดทตตะริในปัจจุบัน เรื่องราวเกี่ยวกับกระต่ายถูกถอนขนเพราะออกอุบายหลอกปลาฉลามให้เรียงตัวต่อกันเป็นสะพานให้ตนข้ามน้ำนี้ก็เป็นนิทานยอดฮิตที่นิยมเล่าต่อมาถึงปัจจุบันอีกเช่นกัน

²²⁹ ข้อมูลจากข่าวในหนังสือพิมพ์ Yomiuri (Shimane) กรอบเช้า ลงวันที่ 13 พ.ย.2012 หน้า 29

²³⁰ การแสดงถวายเทพ ลักษณะคล้ายเชิดสิงโตของจีน แต่เป็นละครที่มีคนแสดงประกอบดนตรี จังหวะสนุกสนานตื่นเต้น มีเรื่องราวเล่าเป็นตอน นิยมเล่นในศาลเจ้าหรือโรงละครคะงุระขนาดเล็ก คำนานเทพใน โคะจิกิ ที่นำมาเล่นเป็นคะงุระคือตอนเทพอะมะเตะระซุหรือสุริยเทพหลบเข้าถ้ำ และตอนเทพซุชะโนะโอะปราบงูยักษ์แปดหัว

²³¹ ลูกแก้วสีต่างๆ รูปคล้ายมะม่วง ร้อยเป็นสร้อยหรือต่างหูซึ่งเป็นเครื่องประดับโบราณ เชื่อกันว่าเป็นเครื่องประดับประจำตัวของเทพอะมะเตะระซุ สุริยเทพซึ่งมีอำนาจสูงสุดแห่งสวรรค์ เป็นหนึ่งในสามสิ่งศักดิ์สิทธิ์สัญลักษณ์แทนองค์จักรพรรดิ (ประกอบด้วยกระบอก ดาบและลูกแก้วมะงะตะมะ) ปัจจุบันยังนิยมทำเป็นเครื่องรางของมงคล พกพาเพื่อให้เกิดความสุขความเจริญ

ภาพใบปลิวแจกในงาน Myth Expo Shimane (2012)

จังหวัดมียะสะก็ก็ได้จัดกิจกรรมต่อเนื่องมากมาย ทั้งการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานครบรอบการเรียบเรียง โคะจิกิ 1300 ปี การบรรยายพิเศษ แสดงละคร เล่านิทาน งานเทศกาลในศาลเจ้าต่างๆ ข้อความประชาสัมพันธ์จังหวัดมียะสะที่ปรากฏเป็นป้ายหรือแผ่นพับตามที่แตกต่างกัน คือ “มียะสะกิ แห่ล่งกำเนิดตำนานเทพ” (神話のふるさと、みやざき) จังหวัดมียะสะก็มีสถานที่ที่อยู่ในตำนานเทพมากมาย อาทิ บ่อน้ำชำระล้างซึ่งเชื่อว่าเทพอิสະนะกิให้กำเนิดเทพผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสาม และหนึ่งในนั้นคือเทพอะมะเตะระซูผู้เป็นบรรพสตรีแห่งราชวงศ์จักรพรรดิ ศาลเจ้าที่สถิตของเทพต่างๆ ตำนานเทพที่สำคัญเช่น ตอนเทพอิสະนะกิและอิสະนะมิร่วมกันให้กำเนิดแผ่นดิน ตอนเทพอะมะเตะระซูและเทพซูชะโนะโอะประลองกำลังกันด้วยการใช้เพศของบุตรเป็นเครื่องตัดสิน อะมะเตะระซูให้กำเนิดเทพชายซึ่งเป็นทายาทที่ลงจากสวรรค์มาปกครองดินแดนเรื่องราวความรักของเทพนิจิกิกับโคะโนะสะนะโนะชะกะยะบิเมะ เทพีโอมงามที่พิสูจนความบริสุทธิ์ของตนด้วยการให้กำเนิดบุตรชายในไฟ และเรื่องการผจญภัยของเทพพี่น้องอุมิชะชิกับยะมะชะชิ ตำนานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ภายในจังหวัดล้วนเกี่ยวกับที่มาของสรรพสิ่ง กำเนิดเทพต่างๆ และยังมีศาลเจ้าที่คนทั่วไปนิยมไปสักการะบูชามาตั้งแต่โบราณ การจัดทัวร์ท่องเที่ยวของจังหวัดได้รับความร่วมมืออย่างดีทั้งภาครัฐและเอกชน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด ศาลเจ้า บริษัทรถบัส รถไฟ สมาคมไกด์อาสาสมัคร หรือแม้แต่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ประชาชนทั่วไป จัดกิจกรรมร่วมเฉลิมฉลอง โคะจิกิ 1300 ปี จากความสำเร็จซึ่งวัดจากจำนวนนักท่องเที่ยวจากทั่วประเทศที่เพิ่มขึ้นอย่างมากในค.ศ.2012 ทำให้กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับตำนานเทพยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง งานเทศกาลประจำปีของศาลเจ้ามียะสะกิจินกู (宮崎神宮) ซึ่งเป็นที่สถิตของ

จักรพรรดิจิมมู(神武天皇) ตามตำนานเทพกล่าวว่าเป็นจักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น จัดอย่าง ยิ่งใหญ่เหมือนปกติ แต่เพิ่มการประชาสัมพันธ์โดยเชื่อมโยงกับตำนานเทพโคะจิกิ ทำให้เป็นที่รู้จัก แพร่หลายมากขึ้น ที่น่าสนใจคือชาวจังหวัดมิยะสะกิเดินทางไปนมัสการศาลเจ้ามิยะสะกิจินกูโดย ความศรัทธาต่อจักรพรรดิจิมมูในฐานะเทพผู้สถิตประจำศาลเจ้าของเมือง ไม่ใช่ความยกย่องใน ในฐานะจักรพรรดิองค์แรก ในเทศกาลพวกเขาเรียกเทพองค์นี้ว่า “จิมมุซะมะ”(Jimmu sama 神武 様) ซึ่งเป็นการเรียกผู้อื่นอย่างยกย่อง แม้รัชสมัยของจักรพรรดิ 8 องค์แรกในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น จะถูกนักประวัติศาสตร์ตีความว่าไม่ใช่ความจริง ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อถือได้ แต่ สำหรับคนมิยะสะกิแล้ว จักรพรรดิจิมมูคือเทพผู้ทรงความศักดิ์สิทธิ์ของพวกเขา

ภาพเอกสารแนะนำศาลเจ้ามิยะสะกิ ออกโดยอำเภอมิยะสะกิ (2012)

เล่าเรื่องราวการเดินทางของจักรพรรดิจิมมู และสถานที่สำคัญในตำนานที่มีการสักการะบูชาอยู่จริง โดยใช้คำเรียกจักรพรรดิจิมมูว่า “จิมมุซะมะ”

ตำนานเทพที่ โคะจิกิ รวบรวมไว้ เป็นเหมือนนิทานพื้นบ้านที่เล่าขานกันมานานในแต่ละ ท้องถิ่น บรรดาเทพที่ตามตำนานสร้างสรรคให้มีบทบาทน่าประทับใจนั้น ล้วนสถิตอยู่ในศาลเจ้า และเป็นที่เคารพสักการะมายาวนาน ก้อนหินและต้นไม้ที่เชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์จะถูกนำมาคล้องเชือก ยันต์และนมัสการ ชาวญี่ปุ่นในปัจจุบันยังเชื่อว่า มี “แหล่งกำเนิดพลังงาน” (power spot) ตาม ธรรมชาติ จะพบผู้คนที่สัมผัสต้นไม้เก่าแก่ ลูบคลำหินใหญ่รูปร่างแปลก หรือแบมือไปทางปากถ้ำ ที่เชื่อว่า มีเทพสถิตอยู่เพื่อรับพลังงานเข้าสู่ตัว ตำนานเทพได้เล่าเรื่องราวให้มีความสำคัญกับ ธรรมชาติอันน่าพิศวง สร้างความผูกพันให้ผู้คนรู้สึกกับท้องถิ่นของตน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่

สร้างรายได้ให้กับชนบท ทะกะโมะริ อะกิโนะริ (Takamori Ainori 高森明勅) วิเคราะห์ความนิยม power spot ในปัจจุบันไว้ว่า “เมื่อคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้วรรณคดีโบราณและศาสนาชินโตแล้ว พวกเขาต้องการสัมผัส “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ที่อยู่เหนือเหตุผลทั้งปวง นอกจากนี้ยังมีสถิติคนที่เดินทางไปนมัสการศาลเจ้าอิเซะและศาลเจ้าอิสุโมะที่เพิ่มขึ้นอย่างมากตั้งแต่ค.ศ.2010 ต้นไม้โบราณหรือก้อนหินรูปร่างประหลาดที่ถูกระบุว่าเป็นแหล่งกำเนิดพลังมาแต่อดีต จึงเป็นสิ่งที่ตอบสนองของความต้องการทางจิตใจของคนรุ่นใหม่ได้”²³²

จากความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของเทพที่ปรากฏในธรรมชาติ โคะจิกิ จึงมีความสัมพันธ์กับเทศกาล เทศกาลทางความเชื่อในศาสนาชินโตนั้นเกี่ยวข้องกับกาบุญชาเทพ งานรื่นเริงหรือการแสดงถวายเทพ แต่เดิมแนวคิดที่เชื่อมโยงตำนานเทพกับเทศกาลนั้นเกิดขึ้นจากประเพณีในราชสำนัก เป็นการบูชาเทพของจักรพรรดิในฐานะทายาที่ผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพ มีการนำแนวคิด “ฉินโกะกุ” (Shinkoku 神国) ถ่ายทอดให้เด็กๆ รับรู้ว่ามีญี่ปุ่นเป็นประเทศแห่งปวงเทพ ต้องมีจักรพรรดิซึ่งได้รับมอบหมายจากเทพสวรรค์ผู้ยิ่งใหญ่มาเป็นผู้คุ้มครอง ผสมผสานกับแนวคิด “โคะคุตะชิ” (Kokutaikannen 国体観念) หรือการรวมชาติเป็นหนึ่งเดียว สิ่งหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ประกอบสร้างแนวคิดดังกล่าวคือ “เทศกาลเฉลิมฉลองครบรอบ 2,600 ปีจักรพรรดิศักราช” (紀元 2600 年奉祝会) ในค.ศ.1940 คือนับตั้งแต่ปีที่จักรพรรดิจิมมูครองราชย์ เทศกาลที่เป็นพิธีการต่างๆ ในศาสนาชินโต การแห่แหนตามธรรมเนียมจัดขึ้นตามศาลเจ้าอย่างยิ่งใหญ่ตระการตา ทำให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเคารพศรัทธาจักรพรรดิขึ้นอีกในสมัยระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง

การเล่าตำนานเทพใน โคะจิกิ ใหม่ในฐานะประวัติศาสตร์แห่งชาติ เพื่อเป็นเครื่องมือปลุกใจให้ประชาชนรักชาติและเคารพจักรพรรดิพอที่จะพลีชีพเพื่อพระองค์ได้ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง สร้างภาพที่ทำให้ตำนานเทพญี่ปุ่นถูกต้องด้าน แต่จากความพยายามของนักวิชาการและนักเขียนรุ่นใหม่ที่จะแยกตำนานเทพออกจากประวัติศาสตร์ที่โยงไปยังแนวคิดนิยมทหาร ศตวรรษที่ 21 โคะจิกิ กลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งในฐานะเรื่องเล่าหรือนิทาน เมื่อท้องถิ่นต่างๆ ที่ปรากฏในตำนานนำความนิยมนี้มาประชาสัมพันธ์จังหวัดและแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะกิจกรรมต่างๆ เพื่อการเฉลิมฉลองครบรอบการเรียบเรียง โคะจิกิ 1300 ปีกระตุ้นความสนใจของประชาชนทั่วประเทศ เกิดกระแสใส่ใจในท้องถิ่น สร้างความสดใสแก่สังคมชนบท ปัจจัยสำคัญที่ขาดไม่ได้คือความพยายามของคนในพื้นที่ ที่อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนไว้ได้เป็นอย่างดี จากประเพณีใน

²³² 中西輝政、高森明勅(2012) 『神話がわかれば「日本人」がわかる 古事記は日本を強くする』、徳間書店、pp.19-21.

เทศกาลที่มีต่อเนื่องมายาวนาน และการนมัสการศาลเจ้าที่ยังคงปฏิบัติเสมอมา ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติจึงนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาถึงคนรุ่นหลัง ตำนานเทพญี่ปุ่นเป็นเหมือนสิ่งเชื่อมโยงจิตใจของผู้คนกับบ้านเกิดเมืองนอนของพวกเขา

หากกล่าวถึงญี่ปุ่นในยุคปัจจุบัน แม้ว่าในช่วงเศรษฐกิจเจริญเติบโต บ้านเมืองเปลี่ยนเป็นสังคมเมือง แต่เนื้อแท้ของชาวญี่ปุ่นยังมีแนวคิดที่ผูกพันลึกซึ้งกับธรรมชาติ แม้โดยทั่วไปอาจเห็นว่าคนรุ่นใหม่ไม่มีความศรัทธาในการสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากนัก แต่ก็ยังมีงานประเพณีประจำปี หรือประกอบพิธีกรรมในศาลเจ้าตามความเชื่อแบบชินโตเพื่อความสิริมงคลในโอกาสสำคัญๆ ของชีวิต เทพที่เชื่อกันว่าสถิตในศาลเจ้าชินโตแต่ละแห่งมีความผูกพันกับท้องถิ่นและธรรมชาติรอบตัว มีเรื่องราวเล่าขานเป็นตำนานเทพและนิทานพื้นบ้าน ศาลเจ้าชินโตนับเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำแต่ละท้องถิ่น การนำบุตรหลานไปขอพรที่ศาลเจ้าในโอกาสพิเศษ การขอพรก่อนกิจกรรมสำคัญในชีวิตเช่นการสอบเข้ามหาวิทยาลัยหรือเดินทางไกล ในเทศกาลหรือในแหล่งท่องเที่ยวที่เน้นความสำคัญของเทพมักมี “คะงุระ” (神楽) ซึ่งเป็นการแสดงถวายเทพที่นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่สืบทอดมายาวนาน

ผู้วิจัยได้เดินทางลงพื้นที่เพื่อศึกษาในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับตำนานเทพญี่ปุ่น พบว่าคนในพื้นที่มีส่วนร่วมอย่างมากในการเผยแพร่ความรู้และความสำคัญของตำนานเทพ มีการรวมกลุ่มมัคคุเทศน์อาสาสมัครของจังหวัดมิยะสะกิโดยรัฐบาลจังหวัดได้จัดอบรมเป็นประจำ²³³ การเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางอินเทอร์เน็ต หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กที่ศาลเจ้าชินโตจัดพิมพ์แจกเมื่อเด็กๆ มาทำพิธีอวยพรอายุครบ 3-5-7 ปี ในแหล่งท่องเที่ยวเองก็มีป้ายเล่าตำนานเทพตั้งไว้ด้วย ทำให้ชาวญี่ปุ่นเองได้รู้เรื่องราวในตำนานที่เล่าขานมาแต่โบราณของท้องถิ่น เกิดความสนุกในการท่องเที่ยวยิ่งขึ้น การเดินทางไปนมัสการศาลเจ้าหรือร่วมงานเทศกาลซึ่งเป็นประเพณีที่ทำกันมานานของคนในท้องถิ่นเริ่มแพร่หลายสู่คนในท้องถิ่นอื่น กล่าวได้ว่าการนำตำนานเทพญี่ปุ่นมาใช้ในด้านส่งเสริมการท่องเที่ยวในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการเฉลิมฉลองโคะจิกิครบรอบ 1300 ปี (ค.ศ.2012) มีส่วนอย่างมากที่ทำให้เกิดกระแสนิยมตำนานเทพขึ้น

²³³ ข้อมูลการจัดอบรมมัคคุเทศน์อาสา มีการรับสมัครและประชาสัมพันธ์การอบรมผ่านทางเว็บไซต์ของจังหวัดมิยะสะกิ <http://www.kanko-miyazaki.jp/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2014)

ภาพใบปลิวประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดนาระ แสดงความสัมพันธ์ของตำนานเทพ ประวัติศาสตร์กับศาลเจ้าและแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ (2012)

ภาพส่วนหนึ่งของใบปลิวประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวในเขตทะเลสาบชิโสะ จ.มิยะซะกิ (高千穂) (2012)

5.5 โคะจิกิ ในความหลากหลาย

5.5.1 “โคะจิกิโมะโนะงะตะริของผม” ผลงานของอะโตะตะ ทะกะกะมิ

สำนักพิมพ์กะกุเก็นพับลิชชิง ตีพิมพ์นิตยสาร “CARTA” ฉบับพิเศษ เดือนม.ค.2012 (「カルタ」(CARTA) 歴史群像 1月号別冊 2012年新春号、学研パブリッシング) เป็นฉบับร่วมเฉลิมฉลองในโอกาสครบรอบการเรียบเรียงโคะจิกิ 1300 ปี ในนิตยสารฉบับนี้มีหนังสือ

เล่มเล็กเรื่อง “โคะจิกิโมะโนะงะตะริของผม” (『私の古事記物語』) แทรกไว้ในตัวเล่ม ระบุผู้จัดพิมพ์ว่า “Gakken Shinsho EXTRA” หรือหมายถึงหนังสือวิชาการขนาดย่อมฉบับพิเศษที่ออกโดยสำนักพิมพ์กะกุเก็น ผู้เขียนคืออะโตะตะ ทะกะกะมิ (Atouda Takashi 阿刀田高) นักเขียนผู้สร้างสรรค์ผลงานที่หลากหลาย ทั้งบทความ เรื่องสั้นและนวนิยาย เขายังเคยได้รับรางวัลนักเขียนต่างๆ และเคยดำรงตำแหน่งประธานสมาคมนักเขียนด้วย

ตาราง 5.5 เปรียบเทียบ “โคะจิกิโมะโนะงะตะริของผม” ของอะโตะตะ ทะกะกะมิกับ โคะจิกิ

โคะจิกิโมะโนะงะตะริของผม	โคะจิกิ	หมายเหตุ
1 กำเนิดโอยะฉิมะ(เกาะใหญ่ทั้งแปด) การให้กำเนิดดินแดนและการพรากจากอัน แสนเศร้าของอิสะนะกิ อิสะนะมิ	กำเนิดแผ่นดิน เทพอิสะนะกิ อิสะนะมิ	
2 มุ่งสู่เกาะเมะโนะอิระยะ การทะเลาะ กันระหว่างพี่น้อง เทพอะมะเตะระสุกับ เทพชูชะโนะโอะ	เทพอะมะเตะระสุ เทพชู ชะโนะโอะ	เล่าตั้งแต่เทพอิสะนะกิเดินทาง กลับจากดินแดนแห่งความตาย และให้กำเนิดเทพอะมะเตะระสุ
3 ชูชะโนะโอะผู้กล้าและคิกคะนอง ถูก ขับออกจากสวรรค์ ปรานบุญักษ์	เทพชูชะโนะโอะ	งูยักษ์แปดหัว
4 โอกุณินุฉิพันฝ่าอุปสรรค ช่วยกระต่าย ขาว เดินทางไปยังเมืองใต้พิภพของชู ชะโนะโอะ	เทพโอกุณินุฉิ	
5 การเจรจาส่งมอบเมือง เมื่อสวรรค์เห็น ความรุ่งเรืองของโอกุณินุฉิ	เทพโอกุณินุฉิ เทพอะมะวะกะฮิโกะ	เล่าเรื่องเทพตัวเล็กชื่อชูคุนะบิโกะ นะที่มาช่วยสร้างเมืองด้วย
6 ประลองกำลังจนชนะ ทะกะกะมิทะสึชิม ทะกะมินะกะตะได้อย่างง่ายดาย	เทพทะกะกะมิทะสึชิม เทพทะกะมินะกะตะ	เมื่อเทพอะมะวะกะฮิโกะเสียชีวิต จึงต้องส่งเทพองค์อื่นมาเจรจา
7 การเดินทางไปยังทะกะชิโสะ อิโกะ โสะโนะนิงิลงมายังพื้นแผ่นดิน	เทพโอะมิโสะมิมิ เทพนิงิ	การเลือกแต่งงานกับโคะโนะสะนะ ทำให้จักรพรรดิมีอายุขัย ไม่เป็น อมตะเหมือนเทพ
8 การต่อสู้ระหว่างทะเลกับภูเขายะมะ ชะชิบิโกะทำให้ชายสวามีภักดีด้วยพลังของ ลูกแก้ววิเศษ	เทพโสะโอะคะมิ เทพอุ กะยะฟุอิอะเอะสุ	เทพสมบัติแห่งภูเขายะมะชะชิ เดินทางไปได้บาดาลจนได้ครองคู่ กับหญิงงาม ต่อมาเอาชนะเทพ สมบัติแห่งทะเล (อุมิชะชิ) ได้

9 จิมมุงส์ตุ่วันออก คะมุยะมะโตะอิ วะระะปิโกะออกเดินทางเพื่อความร่มเย็นของ อาณาจักรใต้หล้า	จักรพรรดิจิมมู	เล่ากำเนิดของเทพอุกะยะฟู กิอะเอะสุ และการเดินทางของ เทพอิวะระะปิโกะซึ่งต่อมาคือ จักรพรรดิจิมมู
10 สึกสายโลหิต ทะเกะนุระกะวะะมิมี สังหารพี่ชายต่างมารดาและปราบดาภิเษก เป็นจักรพรรดิ	จักรพรรดิจิมมู	เทพทงะงิฉิมิมิบุตรชายของ จักรพรรดิจิมมูคิดกบฏ ทะเกะนุ ระกะวะะมิมีบุตรชายต่างมารดาอีก คนหนึ่งจึงต่อสู้จนเอาชนะได้
11 วีรกรรมของปวงเทพ สะสุกุนิฉิ ระฉิมิฉิ- ความกล้าหาญเกรียงไกรของ จักรพรรดิซุจิน	จักรพรรดิซุอิสะ จักรพรรดิอันเนะอิ จักรพรรดิอิโตะกุ จักรพรรดิโคโณ จักรพรรดิโคอัน จักรพรรดิโควะเออิ จักรพรรดิโคเกิน จักรพรรดิคะอิกะ จักรพรรดิซุจิน	รัชสมัยของจักรพรรดิซุจิน ซึ่งเป็น จักรพรรดิองค์ที่ 10 นับจาก จักรพรรดิจิมมู
12 ระหว่างสามีกับพี่ชาย ซะโฮะฮิเมะสุกุ สิ้นในกองเพลิงเพื่อบุตรชาย	จักรพรรดิซุจิน	ซะโฮะฮิเมะถูกพี่ชายบังคับให้ฆ่า จักรพรรดิซุจินผู้เป็นสามี นาง เข้าไปอยู่ในที่พักของพี่ชายขณะ ตั้งครุฑ คลอดในไฟแล้วยอมพลี ชีพตนแต่ขอให้สามีเลี้ยงดู บุตรชายต่อไป
13 การผจญภัยของยะมะโตะทะเกะรุ วีรบุรุษผู้ปราบเหล่าคนที่กระด้างกระเดื่องไป ทั่วทุกทิศ	จักรพรรดิคะอิโก	เล่าเรื่องเจ้าชายไอซุ(ยะมะโตะ ทะ เกะรุ)
14 กลยุทธ์ของจักรพรรดินี โอะกินะงะตะ ระฉิมิฉิเมะผู้บุกไปในทะเล	จักรพรรดิเซะอิมุ จักรพรรดิซุอะอิ จักรพรรดิโอะจิน	มเหสีของจักรพรรดิซุอะอิ (องค์ที่ 14) หรือที่เรียกว่าพระนางจิงงู บุตรชายคนที่ 2 ได้เป็นจักรพรรดิ โอะจินต่อมา
15 ความซึ้งอันน่ากลัว ความรักอัน อ่อนวายเป็นจักรพรรดินินโตะกุ	จักรพรรดิโอะจิน จักรพรรดินินโตะกุ	เรื่องราวของพี่ชายน้องชายที่ต้อง ขัดใจกันเพราะผู้หญิงเป็นเหตุ

16 พี่น้องทั้งสี่ จักรพรรดิฮังเสะอิใช้ข้าหลวงฆ่าพี่ชายในสายเลือด	จักรพรรดิริชู จักรพรรดิฮังเสะอิ	บุตรชายทั้งสี่ของจักรพรรดินินโตะกุ
17 แอบนัดพบน้องสาวที่รัก เรื่องราวความรักต้องห้ามระหว่างพี่ชายและน้องสาวของคะรุ	จักรพรรดิอินเงียว จักรพรรดิอังกิโก	เจ้าชายคะรุ โอรสของจักรพรรดิอินเงียวรักกับน้องสาวร่วมบิดามารดาเดียวกัน ทำให้มีผู้สนับสนุนพี่ชายชื่ออินะโฮะเป็นจักรพรรดิ
18 เก่งทั้งรบและบทกวี จักรพรรดิยูเรียกุแต่งกลอนให้หญิงสาวเพื่อสร้างความสนิมสนม	จักรพรรดิยูเรียกุ จักรพรรดิเซอิเนะอิ จักรพรรดิเก็นโต จักรพรรดินิงเง็น	ความเก่งกล้าและเป็นนักรักของจักรพรรดิยูเรียกุ จบที่จักรพรรดินิงเง็น (องค์ที่ 24)
	จักรพรรดิอินโสะจนถึง จักรพรรดิซุอิโกะ	ระบุว่าใน โคะจิกิ จะเล่าถึงจักรพรรดิซุอิโกะ (องค์ที่ 33)

“โคะจิกิโมะโนะงะตะริของนม” ของอะโตตะนี่เล่า โคะจิกิ ทั้งสามภาคด้วยสำนวนภาษาปัจจุบันเหมือนเล่านิทาน ทำให้อ่านง่ายและสนุกโดยมีเนื้อหาสำคัญของ โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมอยู่ครบถ้วน อะโตตะไม่ได้ใช้ภาษาขยอเหมือนซุสูกิ มิเอะกิชิ และไม่ได้ใส่บทกลอนครบตามที่ปรากฏใน โคะจิกิ เหมือนฟุคุนะงะ ทะเกะฮิโกะ (ระบุไว้ในบทที่ 4) แต่เล่า โคะจิกิ ในสำนวนของเขาเอง มีใส่กลอนบ้างหากมีความสำคัญกับเนื้อหาหลัก เช่น กลอนที่จักรพรรดิยูเรียกุแต่งเพื่อเกี่ยวสาวในตอนที่ 18 เป็นต้น อะโตตะเรียกชื่อเทพทั้งหลายโดยใช้อักษรคะตะกะนะต่างจากต้นฉบับ หรือ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ฉบับอื่นๆ ที่เรียกชื่อเทพเป็นอักษรคันจิ ทำให้อ่านง่ายและผู้อ่านรู้สึกเป็นกันเองกับตัวละครในเรื่อง อะโตตะกล่าวไว้ในท้ายตอนที่ 10 ดังนี้

古事記のストーリーの紹介を少し離れて解説めいたことを述べるならば、このあたりまでが物語性に富んだ白眉の部分、日本神話の中核と考えてよいだろう。イマジネーションに溢れ、ストーリー性も豊富で、読んでいても単純におもしろい。が、これから先は、次第に歴史書の体裁を帯びるようになる。

阿刀田高『私の古事記物語』学研新書 EXTRA、(2012) p. 73.

หากจะให้วิเคราะห์จากการอ่านให้ลึกซึ้งขึ้น นอกจากการเล่าเรื่องราวของ โคะจิกิ แล้ว อาจกล่าวได้ว่าเท่าที่เล่ามาถึงตรงนี้ (ตอนที่ 10 เรื่องราวเกี่ยวกับโอรสของจักรพรรดิจิมมุ) เป็นงานเขียนที่มีความเป็นเรื่องเล่าหรือนิทานอย่างมาก และเป็นแก่นสำคัญของตำนานเทพญี่ปุ่นด้วย มีทั้งจินตนาการอันล้ำลึก เปี่ยมไปด้วยเรื่องเล่าเข้มข้น แค่อ่านไป

เรื่อยๆ ก็สนุกแล้ว แต่ตั้งแต่ตอนต่อไปนี้ โคะจิกิ จะค่อยๆ มีแนวทางของตำราประวัติศาสตร์มาเป็นกรอบมากขึ้น

อะโตะตะ ทะกะกะณิ(2012) “โคะจิกิโมะโนะงะตะริของผม”

Gakken Shinsho EXTRA, หน้า 73

จากข้อความดังกล่าวทำให้เห็นว่า อะโตะตะมองว่า “ความเป็นนิทาน” หรือ โมะโนะงะตะริ เซะอิ (物語性) อยู่ที่ส่วนแรกหรือตำนานเทพใน โคะจิกิ อย่างเห็นได้ชัด แต่หลังจากรุ่นทายาทของจักรพรรดิจิมมุแล้ว โคะจิกิ มีความเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากขึ้น แต่ไม่ว่าจะมีกลิ่นอายของนิทานหรือตำราประวัติศาสตร์ก็นับเป็น โคะจิกิ เล่มเดียวกัน งานเขียนชิ้นนี้ แม้จะมีรูปเล่มเหมือนพ็อกเก็ตบุ๊กทั่วไป แต่ก็ยังเป็นของแถมหรือส่วนประกอบหนึ่งของนิตยสารเพื่อการท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมกิจกรรมฉลองครบรอบการเรียบเรียงโคะจิกิ 1300 ปี อะโตะตะเขียนเล่า โคะจิกิ ใหม่ในรูปแบบของนิทาน เรื่องเล่าที่อ่านง่ายด้วยสำนวนภาษาทันสมัย จากการตั้งชื่อตอนให้ดึงดูดความสนใจ การเรียกเทพต่างๆ ด้วยอักษรอ่านง่ายและไม่ใส่ภาษายกย่องที่เข้าใจยาก การตัดเนื้อหาและชื่อเทพต่างๆ ที่ถือกำเนิดขึ้นแต่ไม่มีบทบาทใดออกบ้าง ทำให้ โคะจิกิ โมะโนะงะตะริ ฉบับนี้มีความกระชับลงตัว กล่าวได้ว่าอะโตะตะประสบความสำเร็จในการเล่าทั้งตำนานเทพและประวัติศาสตร์เกี่ยวกับจักรพรรดิให้เป็นเรื่องสนุก หนังสือนี้ไม่ตีพิมพ์จัดจำหน่ายทั่วไป จึงเป็นที่ต้องการของนักสะสมหนังสือเก่า กลายเป็นของหายากไปอย่างน่าเสียดาย

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างส่วนหนึ่งจากตอนแรกใน “โคะจิกิโมะโนะงะตะริของผม” เป็นตอนที่ เทพอิสะนะมิให้กำเนิดเทพไฟแล้วต้องไปจู่ตียังดินแดนแห่งความตาย

やがて火の神を生んだとき、イザナミは^{ほと}陰部に大火傷を負い、それでもなお神々を生み続けたが、ついにみまかってしまう。

イザナキの嘆きは激しい。泣く泣く亡骸を出雲と伯耆の^{ほうき}国境にある^{ひば}比婆山に葬ったが、怒りは収まらない。

「こいつがわるいんだ！」

劍を抜き、火の神の首をはねてしまう。

(pp.13-14)

ในที่สุดเมื่อคลอดเทพแห่งไฟแล้ว อิสะนะมิก็ต้องบาดเจ็บจากไฟไหม้รุนแรงที่อวัยวะเพศ กระนั้นนางยังให้กำเนิดเทพต่างๆ ต่อไป จนกระทั่งสิ้นใจ

เสียงคร่ำครวญของอิสระนะกินั้นโหยหวนนัก เขาร้องไห้กระซิกขณะนำซากศพ
ของนางไปฝังที่ภูเขาฮิบะซึ่งตั้งอยู่ชายแดนระหว่างเมืองอิสุโมะกับเมืองโฮกิ แต่ความ
โกรธก็มีได้ทุเลาลง

“เป็นเพราะแกแท้ๆ !”

เขาชักดาบออกมา ฟันคอเทพแห่งไฟขาดกระเด็น

(หน้า 13-14)

ในต้นฉบับ โคะจิกิ ระบุคำพูดของเทพอิสระนะกินี้ว่า “คิดไม่ถึงเลยว่าภรรยาอันเป็นที่รัก
ของข้าต้องมาพลีชีพแลกกับบุตรคนหนึ่งของข้า” และร้องไห้ด้วยความโศกเศร้า ซึ่งใน โคะจิกิ
โมะโนะงะตะริ ของซุสุกิ มิเอะกิซึกิเขียนไว้ใกล้เคียงกัน เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นได้ว่าสำนวน
ของอะโตะตะมีความทันสมัยสมจริง คำพูดที่แสดงความแค้นเคืองที่เทพอิสระนะกินี้ต่อลูกว่าเป็น
ต้นเหตุให้แม่ตายนั้นเป็นสำนวนสมัยใหม่ที่ใช้จริงในปัจจุบัน หรือการอธิบายให้เห็นภาพชัดเจน
ด้วยลักษณะคล้ายการเล่าการ์ตูน เช่น ร้องไห้กระซิก (泣く泣く) ฟันคอขาดกระเด็น (首をはな
てしま) ล้วนเป็นสำนวนที่เรียกได้ว่า “ถูกใจวัยรุ่น” ทำให้ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ฉบับนี้อ่านสนุก
เหมาะกับคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน

กล่าวได้ว่าอะโตะตะผลิตซ้ำ โคะจิกิ โดยนำตอนสำคัญจากทั้งสามภาคมาแบ่งเป็นตอน
เหมือนหนังสือรวมนิทาน โดยมีเนื้อหาสำคัญเหมือนฉบับดั้งเดิม การที่เขาเรียกชื่อเทพด้วยอักษร
คะตะกะนะอย่างเป็นกันเอง หรือการที่เขาไม่ใช้ภาษาโบราณหรือคำยกย่อง ทำให้กลายเป็น
วรรณกรรมสมัยใหม่ที่คนทุกเพศทุกวัยอ่านได้เพลิดเพลิน เขาได้ระบุชื่อสถานที่อ้างอิงได้กับ
สถานที่จริงเหมือนกับ โคะจิกิโมะโนะงะตะริ ฉบับของซุสุกิ มิเอะกิซึกิ ด้วยรูปเล่มปกเกิดบู๊คซึ่ง
สามารถพกพาพร้อมทั้งเดินทางท่องเที่ยวในสถานที่เหล่านั้น สมตามวัตถุประสงค์ของการเป็น
หนังสือที่ถนัดมากับนิตยสารส่งเสริมการท่องเที่ยว

5.5.2 มิอูระ ซุเกะยุกิกับโคะจิกิ

มิอูระ ซุเกะยุกิ (Miura Sukeyuki 三浦佑之) เป็นนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดี
โบราณ ผลงานที่เกี่ยวข้องกับ โคะจิกิ ของเขามีมากมาย ทั้งบทความวิชาการและการนำต้นฉบับมา
เขียนใหม่เป็นฉบับที่ง่ายสำหรับคนทั่วไปโดยให้ความสำคัญกับเนื้อหาต้นฉบับเดิม สร้างความ
ประทับใจให้นักอ่านทั่วไป งบประมาณความยากของการอ่านวรรณคดีโบราณได้

มิอุระ เคยบรรยายพิเศษเรื่อง “ตำนานเทพมาจากไหน ความซ้อนทับเป็นชั้นของ ประวัติศาสตร์โบราณในโคะจิกิ” (2013)²³⁴ กล่าวว่า “คนญี่ปุ่นมาจากหลากหลายแหล่ง ผสมผสานชนเผ่าต่างๆ จนเป็นคนญี่ปุ่นในปัจจุบัน ในโคะจิกิ มีตำนานจากหลากหลายรวบรวมไว้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมแถบทะเลญี่ปุ่น (日本海文化圏) เช่นตำนานเทพอิสุโมะ เมื่อยะมะโตะ รวบรวมชนเผ่าต่างๆ เข้าเป็นอาณาจักร วัฒนธรรมจึงเกิดการผสมผสาน โลกทัศน์ใน โคะจิกิ เกี่ยวกับดินแดนใต้พิภพ ดินแดนทะเล และดินแดนบนสวรรค์ ซึ่งเป็นแนวคิดของคนแถบทะเล ส่วนเรื่องวีรกรรมการรวบรวมดินแดน ความเชื่อเกี่ยวกับพลังลึกลับเป็นแนวคิดคนฝั่งตะวันออก นอกจากนั้นยังมีการเล่าตำนานที่สันนิษฐานว่าถ่ายทอดมาจากหมู่เกาะเกาหลีสู่ (ทางทิศเหนือ) และข้ามทะเลมาจากทิศใต้ เกิดเป็นตำนานเทพที่มีความหลากหลายเมื่อเล่าต่อในรูปแบบของ โคะจิกิ แล้ว ก็สอดแทรกเรื่องเล่าเกี่ยวกับการผจญภัยและอภินิหารซึ่งเป็นรูปแบบของนิทานเข้าไปด้วย โคะจิกิจึงยังคงได้รับความนิยมแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน ตำนานเทพญี่ปุ่นนั้น ไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว”²³⁵ มิอุระยังได้บรรยายพิเศษในรายการสารคดีของสถานีโทรทัศน์ NHK “วรรณกรรมลือชื่อ ใน 100 นาที ตอน โคะจิกิ- ประวัติศาสตร์ไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว”²³⁶ เมื่อเดือนกันยายน 2013 ผู้ชมที่สนใจติดตามผลงานของมิอุระ และชื่นชอบ โคะจิกิ ส่วนใหญ่กล่าวว่าอยากรู้ที่มาของชาว ญี่ปุ่น สนใจประวัติศาสตร์ และต้องการศึกษาอัตลักษณ์หรือความเป็นญี่ปุ่นในปัจจุบัน

มิอุระได้เขียนหนังสือ “โคะจิกิฉบับภาษาพูด”(『口語訳古事記』 2002) เป็นการแปล โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิมให้เป็นภาษาปัจจุบันสำหรับบุคคลทั่วไป งานเขียนนี้กล่าวกันว่ามีความ สมบูรณ์ทางวิชาการและเป็นที่ยอมรับทั้งผู้อ่านทั่วไปและนักวิชาการที่สามารถนำมาใช้อ้างอิง การศึกษา โคะจิกิ กลวิธีการประพันธ์นั้นมีความแปลกใหม่ คือเขาใช้ภาษาที่ชายชราพูด เล่าเรื่อง ตำนานเทพใน โคะจิกิ ใหม่ให้ได้ธรรมชาติเหมือนฟังจากปากนักเล่าเรื่อง โดยคงเนื้อหาเหมือน วรรณกรรมต้นฉบับ ผลงานชิ้นนี้วางจำหน่ายติดอันดับเบสต์เซลเลอร์ของญี่ปุ่นในค.ศ. 2002 และ มีการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 22 ในค.ศ. 2006 กล่าวกันว่า โคะจิกิ ฉบับนี้จุดประกายให้เกิดกระแสความ นิยมโคะจิกิยุคใหม่ หรือเรียกว่าปรากฏการณ์ “โคะจิกินูม” หลังจากนั้นก็เกิดงานวิจัยและการนำ โคะจิกิ มาเขียนใหม่ให้อ่านง่ายโดยนักวิชาการจำนวนมาก ข้อมูลจากห้องสมุดแห่งกรุงโตเกียว

²³⁴ 三浦佑之 (2013) 「～古事記の古層性～」 「神話は何を語るか—古事記入門」、平成 25 年度 立正 大学文学部公開講座 (品川区共催) 『響き合う神話世界—古事記、そして列島とアジア』 2013 年 10 月 2 日～30 日 (全 5 回)

²³⁵ 三浦佑之、2013 年 10 月 30 日公開講座終了日にまとめた「日本神話は一つではない。」

²³⁶ NHK 「100 分 de 名著 古事記 歴史は一つではない」 2013 年 9 月水曜日 11:00-11:25、ออกอากาศ ทั่วประเทศ และจัดพิมพ์หนังสืออ่านประกอบรายการในชื่อเรื่องเดียวกันเผยแพร่วันที่ 1 กันยายน 2013

(Tokyo Metropolitan Library) ระบุว่า ห้องสมุดได้คัดเลือกหนังสือที่เกี่ยวกับตำนานเทพที่ตีพิมพ์ระหว่างค.ศ.2002-2012 เข้ามาให้บริการประชาชนทั่วไปถึง 181 เรื่อง ตำนานเทพในปัจจุบันนำเสนอในรูปแบบและเนื้อหาที่เข้าใจง่าย มีความทันสมัยและเข้าถึงบุคคลทุกกลุ่ม ทุกระดับชั้นการศึกษา ไม่ใช่แต่เพียงเพื่อให้นักวิชาการหรือนักวรรณคดีที่ศึกษาภาษาญี่ปุ่นโบราณอ่านอีกต่อไป การนำ โคะจิกิ มาเล่าใหม่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของนักวิจัยทั้งด้านวรรณคดี ประวัติศาสตร์และคติชนวิทยาส่วนหนึ่ง ที่ได้ถ่ายทอดให้คนทั่วไปอ่านตำนานเทพง่ายและสนุก ทำให้กระแสความสนใจตำนานและวรรณคดีโบราณเป็นที่นิยมขึ้น

“ท่องเที่ยวโคะจิกิ” (『古事記を旅する』 2007) เป็นอีกผลงานหนึ่งที่มีชื่อเสียงของมิอุระ ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสารรายเดือนของสำนักพิมพ์bungะชิฉุบุ (『文芸春秋』 2006) จากนั้นได้รวมเล่มโดยสำนักพิมพ์เดียวกัน เป็นที่นิยมอย่างมากจนมีการพิมพ์ใหม่หลายครั้งและพิมพ์เป็นหนังสือเล่มเล็กแบบbungะชิ นอกจกจากคนทั่วไปจะใช้อ่านเพื่อเป็นคู่มือในการเดินทางท่องเที่ยวได้อย่างสนุกขึ้นแล้ว รัฐบาลท้องถิ่นรวมถึงสื่อมวลชนทั้งนิตยสารและโทรทัศน์ยังนำมาเป็นข้อมูลอ้างอิงในสื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวหรือบทความต่างๆ ด้วย

ปัจจุบันมิอุระยังคงสร้างสรรค์ผลงานทั้งบทความวิชาการและการจัดบรรยายพิเศษสำหรับบุคคลทั่วไปในหัวข้อที่เกี่ยวกับ โคะจิกิ เขายังเป็นผู้วิพากษ์และบรรณาธิการให้กับบทความและหนังสือที่เกี่ยวกับ โคะจิกิ จำนวนมาก หนังสือเรื่อง “เล่าให้เด็กฟัง ตำนานเทพของญี่ปุ่น” (『子どもに語る日本の神話』 こぐま社、2013) ระบุว่าแปลโดยมิอุระ ชูเกะยุกิ เล่าซ้ำโดยอิบะระกิ เคะชิโกะ (三浦佑之：訳、茨木啓子：再話) ก็เป็นวรรณกรรมสำหรับเด็กเล่มหนึ่งที่มีความนิยม บนคำโปรยหน้าปกหนังสือเล่มนี้กล่าวว่า “เรามาเล่าตำนานเทพที่รับฟังได้อย่างสนุกสนาน ให้เด็กๆ ฟังกันเถอะ โคะจิกินี้ สนุกจัง หนังสือเล่มนี้รวมเรื่องราวของเหล่าเทพที่มีทั้งร้องไห้ หัวเราะ ผจญภัย และความรัก รวม 10 เรื่อง เช่น ตอนอิสะนะกิกับอิสะนะมิให้กำเนิดแผ่นดิน ตอนซุซะโนะโอะปราบงูยักษ์แปดหัว ตอนกระต่ายขาวอินะบะ ตอนอุมิซะชิอิโกะกับยะมะซะชิอิโกะ ตอนยะมะโตะทะเกะรุ ฯลฯ” ลักษณะรูปเล่มเป็นเล่มเล็กปกแข็ง ตัวหนังสือขนาดใหญ่และมีคำอ่านกำกับ มีภาพประกอบเหมือนวรรณกรรมสำหรับเด็กทั่วไป แต่จากการนำเสนอทั้งชื่อเรื่องและคำโปรยแสดงให้เห็นว่าหนังสือเล่มนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะผู้อ่านที่เป็นเด็กเท่านั้น แต่คาดหวังว่าผู้ใหญ่จะใช้เล่าให้เด็กฟังด้วย สอดคล้องกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของการอ่านวรรณกรรมสำหรับเด็กในศตวรรษที่ 21 คือมีกลุ่มผู้อ่านที่หลากหลายมากขึ้น

มิอุระให้สัมภาษณ์ต่อนิตยสารปุอะ มุก ฉบับพิเศษ “ท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ โคะจิกิ” ออกวันที่ 30 ก.ค.2013 (『ぷあ MOOK 歴史めぐり旅「古事記」』 2013年7月30日発行) หน้า 17

ความตอนหนึ่งว่า “แม้ว่า โคะจิกิ อาจถูกมองว่าเป็นตำราประวัติศาสตร์ แต่ก็ไม่ใช่หนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อผู้ยึดครองหรือเพื่อผู้ที่รวบรวมประเทศเป็นหนึ่งเดียวกันเลย โคะจิกิ ได้เขียนเล่าว่าในอดีตมีอาณาจักรอื่นที่เคยรุ่งเรืองอยู่นอกเหนือจากอาณาจักรในความปกครองของราชวงศ์จักรพรรดิมาก่อนอย่างไร โคะจิกิ อาจเขียนขึ้นเพื่อถ่ายทอดเรื่องเล่าให้คนกลุ่มเล็กๆ กลุ่มหนึ่งในสังคมได้รับรู้ และเป็นเอกสารที่เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบันโดยในยุคที่มีการเรียบเรียงขึ้นอาจไม่เคยมีใครนำไปเผยแพร่สู่สาธารณะเลยก็เป็นได้ โคะจิกิ ทำให้เห็นอีกด้านหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ และยังสามารถอ่านได้อย่างอิสระ คาดว่าคงมีการค้นพบใหม่ๆ ในวงการโบราณคดีและการวิจัยที่เชื่อมโยงกับ โคะจิกิ ต่อไปอีกมาก” เรื่องเล่าที่อยู่ใน โคะจิกิ นั้นมีทั้งความรัก การฆ่า การแสดงอารมณ์ที่หลากหลาย บางครั้งยังเล่าเรื่องจักรพรรดิในอดีตแบบนิทานที่แสดงให้เห็นทั้งข้อดีและข้อเสีย โคะจิกิ จึงเปรียบเหมือนสื่อเพื่อความบันเทิงมากกว่า นิฮนโอะกิ ที่เป็นตำราประวัติศาสตร์ มิฉะนั้นในฐานะนักวิชาการได้ใช้ความเชี่ยวชาญการอ่านวรรณคดีโบราณของเขาสร้างสรรค์งานเขียนใหม่ทำให้ โคะจิกิ เข้าใจง่ายและได้อรรถรส เขายังเผยแพร่ความสนุกของเรื่องราวในตำนานเทพของ โคะจิกิ ในสื่อสาธารณะต่างๆ ทั้งการจัดบรรยายพิเศษ นิยายสารและโทรทัศน์ เขายินดีและตอบรับการสัมภาษณ์จากผู้สนใจในหลากหลายวงการ แม้แต่ผู้วิจัยซึ่งจะเป็นนักศึกษาชาวต่างชาติยังได้มีโอกาสเข้าเยี่ยม พูดคุยและได้รับทราบเกร็ดความรู้มากมาย ผู้วิจัยเชื่อว่ามิอูระ ซุกะยุกิเป็นผู้นำคนสำคัญที่ทำให้เกิดความนิยม โคะจิกิ แพร่หลายในยุคปัจจุบัน

5.5.3 โคะจิกิ ฉบับการ์ตูนลายเส้นปากกาของโคโนะ ฟุมิโยะ

โคะจิกิฉบับการ์ตูนนั้นมีตีพิมพ์มากมาย ที่เป็นที่กล่าวถึงอย่างมากคือผลงานของโคโนะ ฟุมิโยะ (Kōno Fumiyo ころの史代) คือ “ลายเส้นปากกาลูกสั้นโคะจิกิ 1-3” (『ぼおるペン古事記 1-3』 平凡社、2012) เฉพาะเล่ม 1 พิมพ์ครั้งแรกพ.ศ.2012 ได้รับการตอบรับจากผู้อ่านอย่างดีขนาดที่มีการพิมพ์ครั้งที่ 3 ในเดือนส.ค.ปีเดียวกัน ลักษณะพิเศษของโคะจิกิฉบับนี้คือนักเขียนนำเนื้อความเป็นภาษาโบราณจากโคะจิกิฉบับดั้งเดิมมาใส่ในภาพการ์ตูนที่วาดเป็นลายเส้นปากกาลูกสั้น ผู้อ่านสามารถอ่านได้เข้าใจแม้ไม่มีการแปลเป็นภาษาปัจจุบันหรือแต่งเติมเสริมคำพูดใหม่ใดๆ

ภาพส่วนหนึ่งและคำโปรยหน้าปกของ “ลายเส้นปากกาลูกสิ้นโคะจิกิ”

ผลงานของโคโนะ ฟูมิโยะ (この史代『ぼおるぺん古事記 1-3』平凡社、2012)

คำโฆษณาโดยสำนักพิมพ์กล่าวว่า “นี่คือผลงานชิ้นล่าสุดของโคโนะ ฟูมิโยะ น่ารักน่าซึ้งอย่างน่าประหลาดใจ มีทั้งเรื่องราวที่เป็นอิสระเสรี เรื่องราวที่โหดร้ายทารุณ เรื่องราวที่เอาแต่ใจตัวเอง ตำนานเทพที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น โคะจิกิกลับมาอีกครั้งแบบเรื่องเล่าด้วยภาพ (絵物語)” โคโนะเองก็กล่าวว่า “ฉันอยากทำโคะจิกิให้เป็นภาพมานานแล้ว ตัวละครทุกตัวล้วนมีเสน่ห์ เรื่องราวที่น่าประทับใจอยู่แล้ว การได้อ่านต้นฉบับภาษาโบราณประกอบด้วยก็ยิ่งสนุก”

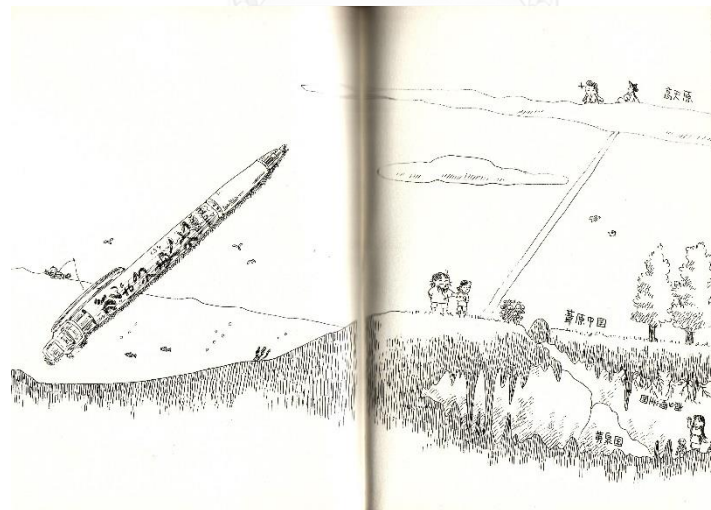
ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบางส่วนของหนังสือเล่มนี้ ตอนเทพอิสะนะกิเดินทางกลับมาจากโลกแห่งความตาย แล้วลงแช่น้ำเพื่อทำพิธีมิโสะจิ หรือการชำระล้างมลทิน ทำให้เกิดเทพต่างๆ ขึ้นมากมาย สุดท้ายได้ให้กำเนิดเทพผู้ยิ่งใหญ่สามองค์จากการล้างตาและจุมูก ได้แก่เทพอะมะเตะระสุ (ดวงอาทิตย์) เทพทซุกุโยะมิ (ดวงจันทร์) และเทพซุชะโนะโอะ (พายุ)

(หน้า 72-73)

โคโนะ ฟูมิโยะวาดภาพด้วยปากกาถูกลิ้นเป็นลายเส้นที่ละเอียดสวยงาม คำบรรยายในรูปจะนำต้นฉบับที่เป็นภาษาโบราณมาประกอบภาพ ชื่อเทพจะใส่ไว้ในกรอบสี่เหลี่ยม ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านสนุกสนานไปกับภาพที่เล่าเรื่องราวได้เองโดยไม่ต้องมีความรู้ภาษาโบราณ ภาพของเทพแต่ละองค์แม้จะเป็นตัวละครที่ปรากฏเพียงครั้งเดียวในเรื่องยังมีลักษณะที่โดดเด่นเฉพาะตัวอย่างชัดเจน เช่นเทพชื่อที่มีคำว่า “วะตะทซุมิ” (綿津見) รวมอยู่ด้วยจะมีความหมายถึงเทพที่เกี่ยวข้องกับทะเลหรือน้ำ ลักษณะที่เธอวาดจึงเป็นเหมือนสัตว์ประหลาดในน้ำ หน้าตาคล้ายปลาหรือเทพอื่นที่ชื่อมีความเกี่ยวข้องกับความรักที่คนญี่ปุ่นนับถือตามศาสนาชินโต ก็ะวาดให้สื่อถึงความหมายนั้น เช่น เทพที่ชื่อมีคำว่า “ทซุทซุ” (筒) ซึ่งหมายถึงดาวที่ชาวประมงมองเป็นสัญลักษณ์เพื่อช่วยบอกทิศทางในการเดินเรือ เธอจะวาดให้ถือปลาตาวอยู่ กล่าวได้ว่าโคโนะได้นำภาษาโบราณมา “เล่น” กับการวาดภาพการ์ตูนของเธอ ทำให้นอกจากจะอ่าน *โคะจิกิ* จากภาพได้สนุกแล้ว ยังได้รับเกร็ดความรู้ทางภาษาด้วย

หนังสือเล่มนี้เป็นการเล่าซ้ำ *โคะจิกิ* แนวใหม่ที่ไม่เคยมีใครทำมาก่อน คือการนำต้นฉบับดั้งเดิมมาเป็นส่วนประกอบของภาพ โดยภาพลายเส้นเป็นตัวเล่าเรื่อง โคโนะสร้างตัวละครเทพทั้งหลายให้มีลักษณะเป็นมนุษย์ และยังมีลักษณะที่แตกต่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่นอะมะเตะระซุเป็นผู้หญิงร่างท้วม ตัวเล็ก หน้ากลม ดูแจ่มใสใจดี ซุชะโนะโอะตัวใหญ่ มีหนวดเครารุงรัง ขนดก ขี้ไวยวาย เป็นต้น

(หน้า 76-77)

ที่น่าสนใจคือโคโนะได้สอดแทรกแนวคิดไว้ในแต่ละภาพอย่างลึกซึ้ง เช่นภาพในหน้า 76-77 นี้ เป็นภาพของดินแดนทั้งสามคือทะเลอะมะโนะฮะวะระ (หรือสวรรค์) อะมิฮะวะนะกะซุกุนิ (หรือโลกบนดิน) และโลกใต้พิภพ โลกบนดินนั้นเป็นไร่นาและต้นไม้ แสดงธรรมชาติอันงดงาม

บนภาพนี้มีปากกาวางอยู่หนึ่งแท่ง บนด้ามปากกาเขียนว่า “สู่นะ โตโฮะกุ” (がんばろう 東北) ซึ่งแสดงว่าเธอให้กำลังใจชาวโตโฮะกุหรือบริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของญี่ปุ่น ที่ประสบภัยพิบัติจากแผ่นดินไหวและสึนามิอย่างรุนแรงในค.ศ. 2011 ภาพนี้ของเธอน่าจะสื่อถึงความเป็นธรรมชาติของโลกที่แม้จะเกิดเหตุเภทภัยใด โลกก็สามารถกลับมาสวยงามได้อีกครั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันตลอดเวลา

โคโนะ ฟูมิโยะ เป็นนักวาดการ์ตูนชาวฮิโรชิมะ เกิดในค.ศ. 1968 เธอได้สร้างสรรค์ผลงานประเภทการ์ตูนเล่มไว้มากมาย หลายเรื่องที่ได้สื่อแนวคิดที่เธอไม่เห็นด้วยต่อสงครามและการใช้พลังงานนิวเคลียร์ โดยการแฝงอยู่ในบทพูดของตัวละครหรือภาพของเธอ

5.5.4 โคะจิกิ ฉบับอื่นๆ

หนังสือเรื่อง “โคะจิกิแสนสนุก” (『たのしい古事記』 角川文庫, 2000) เขียนโดยอะโตะ ทะกะกะฉิมิ (Atōda Takashi 阿刀田高) ตีพิมพ์ครั้งที่ 17 ในค.ศ.2008 เป็นการเล่า โคะจิกิ ใหม่ในรูปแบบของเรื่องสั้น มีคำอธิบายประกอบที่นำสถานการณ์ปัจจุบันมาเปรียบเทียบ ภาษาที่ใช้เป็นบทสนทนาทั่วไปในชีวิตประจำวัน ทำให้อ่านง่ายได้อรรถรส ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างตอนที่เทพอัสนะกิเดินทางไปหาภรรยาที่ดินแดนแห่งความตายแล้วแอบจุดไฟมองทั้งที่นางสั่งไม่ให้มอง

イザナギの命は待って、待って、待ち続けたが、周囲はただ暗く静まっているだけ、いっこうに変化がない。

とうとう我慢しきれず宮殿の中へ足を踏み入れた。もちろん、中へ進んでも真っ暗闇。

イザナギの命は髪にさした櫛を取り、櫛の歯の一つをかいて小さな火をともして足を進めた。

すると... なにかが横たわっている。イザナミの命だ。体中にうじ虫が湧き、ゴロゴロと気味のわるい音をたてている。さらによく見れば頭に、胸に、腹に、陰部に、手足に、都合八匹の醜い魔物がへばりついている。

「ひどい！」

イザナギの命はおそれおののいて逃げ出したが、

「あなた！私の恥ずかしい姿を見ましたね」

イザナミの命の悲痛な声が聞こえ、バタバタバタと黄泉の国の醜い魔女たちが追いかけて来た。

「えいっ！」

イザナギの命は黒いつる草の髪飾りを解いて、うしろに投げつけた。髪飾りはたちまち山葡萄のつるとなり、実をつける。魔女たちがそれをむさぼり食う間にドンドン、ドンドン逃げのびたが、気がつくと、また魔女たちが追ってくる、迫ってくる。

「えいっ！」

今度は竹の櫛を取って葉をへし折って投げ捨てた。みるみる筈となって道を塞ぐ。魔女たちが齧りつき、ムシャムシャと食らう間にイザナギの命はさらに逃げ道を急いだ。

イザナミの命は、
 ——魔女たちは頼りにならないわ——
 と察し...

阿刀田高(2000)『たのしい古事記』
 角川文庫, pp. 18-19

เทพอิสะนะกิรอแล้วรอเล่า รอบกายก็มีแต่ความมืดและเงียบสงัด ไม่มีสิ่งใด
 เปลี่ยนแปลง เขารอจนทนไม่ไหว หยิบหรือออกมาหักซี่หนึ่งจุดไฟ แล้วก้าวเข้าไปด้านใน
 ทันใดนั้น...มีบางอย่างนอนเหยียดยาวอยู่บนพื้น เทพอิสะนะมินั่นเอง ทัวร่างมี
 นอนนอนไข่ออกมา ส่งเสียงโครกครากน่าขยะแขยง เมื่อมองดูดี ๆ จะเห็นปีศาจน่า
 เกลียดเกาะอยู่ที่หัว ออก ท้อง อวัยวะเพศ และแขนขาของนางอยู่ถึง 8 ตัว

“ทุเรศที่สุด!”

อิสะนะกิรีบหนีออกไปด้วยความหวาดกลัว

“คุณนี่! เห็นร่างที่น่าอายของฉันแล้วใช่ไหม?”

ได้ยินเสียงร้องคร่ำครวญอย่างเจ็บปวดของอิสะนะมิ ขณะที่ผีหมู่ปีศาจหญิงน่า
 เกลียดของดินแดนโยะมิไล่ตามมาติด ๆ

“อ้าว!” อิสะนะกิตั้งแถววัลย์สีดำที่ระดับผมอยู่ออกมาแล้วเหวี่ยงออกไป
 กลายเป็นองุ่นป่า ออกข้อสะพรั่ง ปีศาจหญิงหยุดกินองุ่นง่วนอยู่ เขาวิ่งหนีต่อไป เมื่อ
 รู้ตัวอีกทีปีศาจก็ยังคงตามมา ใกล้เข้ามาแล้ว

“อ้าว!” คราวนี้เขาโยนซี่ของหรีไม่ได้ออกไป กลายเป็นหน่อไม้ผุดขึ้นมาขวางทาง
 เหล่าปีศาจกัดกินหน่อไม้อย่างตะกละตะกราม ระหว่างนั้นเขารีบวิ่งหนีต่อไป

อิสะนะมิมคิดว่า คงจะไว้ใจหมู่ปีศาจหญิงต่อไปไม่ได้แล้ว...

หน้า 18-19 “Tanoshii Kojiki” Kadogawa, 2008

จะเห็นได้ว่าลักษณะการใช้ภาษาเป็นแบบสมัยใหม่ ภรรยาเรียกสามีว่า “อะนะตะ” (คุณ)
 การรูดทานเวลาโยนของหรือจะออกกำลังว่า “Eit!” (えいっ!) ฯลฯ ทำให้ โคะจิกิ ฉบับนี้เป็นเรื่อง
 อ่านที่ทันสมัย

หนังสือชุด “สนุกจนนอนไม่หลับ กับโคะจิกิ” (『眠れないほど面白い古事記』) โดย ยู
 ระ โยะโยะอิ (Yura Yayoi 由良 弥生) เป็นหนังสือพ็อกเก็ตบุ๊กที่อ่านง่าย เป็นที่นิยมโดยทำ
 ยอดขายเฉลี่ยทั้งชุดเกิน 1,100,000 เล่มเมื่อเดือน ต.ค. 2013²³⁷ สำนักพิมพ์มิคะชะ (三笠書房)

²³⁷ ข้อมูลจากคำโปรยหน้าปกหนังสือ 『眠れないほど面白い古事記』、王様文庫、2013、表紙。

เจ้าของลิขสิทธิ์ยังนำมาพิมพ์จำหน่ายในรูปแบบของ e-book และติดอันดับหนึ่งในสิบหนังสืออีบุ๊กขายดีของโอซะมะบุนโกะ(王様文庫) ในค.ศ. 2012 และติดอันดับอีบุ๊กที่อ่านทางโทรศัพท์มือถืออันดับ10 ในเดือนก.ย.ค.ศ. 2013²³⁸ คำวิจารณ์จากผู้อ่านส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าเดิมเคยมีภาพพจน์ว่าวรรณคดีโบราณซึ่งใช้ภาษาเก่านั้นยาก แต่เมื่อได้อ่านฉบับอ่านง่ายนี้แล้วรู้สึกว่โคะจิกิสนุกกว่าที่เคยคิด

หนังสืออ่านเกี่ยวกับตำนานเทพญี่ปุ่น ที่มีลักษณะที่โดดเด่นคล้ายคลึงกันสองเล่มคือ “ตำนานเทพของญี่ปุ่นที่ไม่มีสอนในหนังสือเรียน (เพื่อแม่กับลูก)” (『母と子におくる 教科書が教えない日本の神話』, 1998) ของอิสุโมะอิ อะกิ (Izumo Aki 出雲井晶, 1998) กับ “ตำนานเทพของญี่ปุ่น เล่าขานจากพ่อแม่สู่ลูก” (『親から子へ語り継ぎたい日本の神話』) ของอิโต โทะชิคะสุ (Itō Toshikazu 伊東利和, 2009) จากชื่อหนังสือของหนังสือสองเล่มนี้แสดงให้เห็นแนวคิดว่ตำนานเทพเป็นสิ่งที่คนรุ่นพ่อแม่นำมาถ่ายทอดต่อคนรุ่นต่อไป โคะจิกิ ในยุคใหม่นี้เป็นเรื่องราวที่อ่านได้ทุกเพศทุกวัย และเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่อยากสนับสนุนให้เด็กๆ ได้รู้จัก การใช้คำว่า “ตำนานเทพ” (神話) แทนการใช้ชื่อวรรณกรรม “โคะจิกิ” ก็เป็นการนำเสนอเรื่องราวที่ไม่ยึดติดกับความเป็นวรรณคดีโบราณของ โคะจิกิ ซึ่งแตกต่างจาก โคะจิกิ ที่นำเสนอในหนังสือเรียน ที่ระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นการเล่าตำนานเทพใน โคะจิกิ ด้วยวัตถุประสงค์ให้นักเรียนรู้จักวรรณคดีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่น ลักษณะการเขียนหนังสือสองเล่มนี้ต่างใช้คำศัพท์และสำนวนที่ทันสมัยแฝงอารมณ์ขัน ทำให้อ่านง่ายและสนุก ผู้เป็นพ่อแม่อ่านในฐานะหนังสือสำหรับผู้ใหญ่ก็ได้ หรือจะให้เด็กๆ อ่านเองก็ได้ ดังตัวบทที่ขอยกมาต่อไปนี้

²³⁸ สํารวจและจัดอันดับโดย http://k-tai.impress.co.jp/docs/ranking/galapagos_ranking/20130924_616541.html

ลูกศรลมที่เกิดจากปลายหอกลอยเข้าไปในเมฆดำ หลังจากหลบหลีกเมฆแล้ว
ท้องฟ้าก็แจ่มใสเป็นสีน้ำเงิน เกิดสะพานโค้งพาดจากสวรรค์ลงไปยังโลกด้านล่าง

“ไอ้โฮ สะพานข้ามสวรรค์นี่”

“สีต่างๆ 7 สี ส่องประกายงดงามจริงๆ”

อิสะนะก็จูงมืออิสะนะมิ แล้วเดินข้ามสะพาน ปีนขึ้นไปบนยอดแล้วมองลงมา
ด้านล่างของสะพานสีเหมือนน้ำนม

อิสุโมะอิ อะกิ “ตำนานเทพของญี่ปุ่น
ที่ไม่มีตอนในหนังสือเรียน (เพื่อแม่กับลูก)” หน้า 18-19

ある日、イザナギとイザナミのふたりが天の浮橋（虹）を歩きながら下の世界を見ておりました。しかし、ただミルクの色をした霧のようなものが立ち込めているほかには何も見えません。

そこでイザナギは天の沼矛（武器の一種、長い柄の先に大きな刃がついている）を霧の中に突き刺すと、底に海があることがわかりました。イザナギは海の水を矛の先で、グルグルとかき回してみました。そして、矛をぬつと引き戻すと、その先から塩水がポタリポタリと、したり落ちてゆきました。そのしずくの落ちたあたりから、「こおろ、こおろ……」というきれいな音が聞こえ始めましたので、見ていますと、たれた塩水がこり固まって島ができました。

「あつ、島ができた」と、イザナギが声を上げます。

「本当だ……。『こおろ、こおろ』という音を立ててきた島だから『おのころ島』ね」と、イザナミは島に名前までつけてしまいました。

イザナギは自分が矛を使ってつくった島なのに、となりで見ていたイザナミに島の名前を先につけられてしまったのでちよつと不満ではありましたが、気を取り直して言いました。

「これから、あの島に行ってみよう」

伊東利和（2009）『親から子へ語り継ぎたい日本の神話』
幻冬舎ルネッサンス, pp.7-8

วันหนึ่ง อีสะนะกิกับอีสะนะมิเดินบนสะพานข้ามสวรรค์ (สายรุ้ง) พลังมองลงไป
ไปที่โลกเบื้องล่าง แต่ก็ไม่เห็นอะไรนอกจากหมอกควันสีเหมือนน้ำนมปกคลุมอยู่เต็ม
อีสะนะกิจึงหยิบดอกชื้ออะเมะโนะนุโอะโกะ (อาวุธชนิดหนึ่งมีด้ามยาว ส่วนปลายเป็น
มีดคม) แทะเข้าไปในหมอก และได้รู้ว่าด้านล่างเป็นทะเล อีสะนะกิกวมหอกในน้ำทะเล
เมื่อดึงหอกขึ้นน้ำเค็มก็หยดลงจากปลายหอก ส่วนที่หยดน้ำตกลงไปกระทบนั้นเกิดเสียง
“โกโร โกโร...” ดังไพเราะ มองไปก็เห็นเป็นเกาะแก่งแข็งตัวเป็นก้อนขึ้นมา

“ไอ้โฮ เป็นเกาะแล้ว” อีสะนะกิส่งเสียง

“จริงด้วย มันมีเสียงโกโรโกโร ให้เกาะนี้ชื่อ “เกาะโอะโนะโกะโระ” ก็แล้วกัน”

อีสะนะมิจัดการตั้งชื่อเกาะเสียเลย

อีสะนะกิเป็นคนใช้หอกสร้างเกาะขึ้น แต่อีสะนะมิที่อยู่ข้างๆ กลับตั้งชื่อเกาะ เขาออกจะ
เคื่องนิดหน่อย แต่ก็ทำใจเย็นพูดว่า “เราไปที่เกาะนั้นกันเถอะ”

อิโต โทะฉิมะสุ

“ตำนานเทพของญี่ปุ่น เล่าขานจากพ่อแม่สู่ลูก” หน้า 7-8

ข้อความตอนเดียวกันที่ยกมาจากการเขียนสองเล่มมีความคล้ายคลึงกันคือการใช้ภาษา
แบบบทสนทนาปัจจุบัน ภาษาที่นิยมในวรรณกรรมสำหรับเด็กเช่น คำนวน “ส่องประกายวิบวับ”
“หมอกควันสีเหมือนน้ำนม” “เสียงกวนดังโกโรโกโร” เสียงหอกพุ่งดัง “เพี้ยว” คำอุทาน “ไอ้โฮ”
ทำให้เกิดจินตนาการภาพของฉากนั้นๆ เด็กๆ จะเกิดความสุขในการอ่าน กลวิธีประพันธ์แบบนี้
มีความทันสมัยและสื่อถึงผู้คนในปัจจุบัน ความคาดหวังของผู้เขียนที่ต้องการให้การอ่านสร้าง
ความสัมพันธ์อันดีระหว่างครอบครัวกับสะท้อนสภาพสังคมครอบครัวเล็กในปัจจุบัน แต่
ความสัมพันธ์ระดับเล็กๆ นี้มีความสำคัญในการพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีความสุขในสังคม
ที่ขาดความมั่นคงในปัจจุบัน

นักเขียนรุ่นใหม่ที่เกิดในตระกูลของเชื้อพระวงศ์จักรพรรดิเมจิคนหนึ่งชื่อทะเกะตะ ทัซึเนะ
ยะซุ (Takeda Tsuneyasu 竹田恒泰) เคยเขียนหนังสือเรื่อง “ทำไมญี่ปุ่นถึงเป็นประเทศที่ทั่วโลก
นิยม” (『日本はなぜ世界でいちばん人気があるのか』PHP 新書, 2010) สำนักพิมพ์ PHP ขาย
ได้ถึง 3 แสนเล่มซึ่งเป็นระดับเบสต์เซลเลอร์ และเขียนหนังสือประเภทฮาวทูหรือแนวคิดในการทำ
ธุรกิจ โดยงานเขียนของเขามักเน้นความสำคัญของ “ความเป็นญี่ปุ่น” “ชาวญี่ปุ่นผู้ยิ่งใหญ่” ทะ
เกะตะเรียนจบสายกฎหมาย สนใจประวัติศาสตร์และรัฐธรรมนูญ เขาเคยเป็นอาจารย์พิเศษของ
มหาวิทยาลัยเคโอ เป็นที่รู้จักในสังคมด้วยความเป็นนักเขียนเชื้อพระวงศ์วัยหนุ่มไฟแรงและมัก

นำเสนอตนเองในสื่อต่างๆ เสมอ ค.ศ.1012 ทะเกะตะเขียนหนังสือเรื่อง “โคะจิกิ ฉบับภาษาปัจจุบัน” (『現代語古事記』 2012) และได้จัดโครงการ “โคะจิกิ 1300 ปี”²³⁹ สนับสนุนให้วางโคะจิกิ ในโรงแรมทั่วประเทศ ด้วยเห็นความสำคัญของ โคะจิกิ และห่วงใยที่เด็กรุ่นใหม่จะไม่รู้จักตำนานเทพญี่ปุ่น ประกอบกับสังเกตว่าโรงแรมในต่างประเทศมีคัมภีร์ไบเบิลวางประจำห้องพัก เขาให้สัมภาษณ์กับผู้สื่อข่าวของสำนักพิมพ์กะกุเก็นพับลิชชิง เมื่อเดือนต.ค.2011 ตีพิมพ์ในนิตยสาร “CARTA” ฉบับพิเศษ เดือนม.ค.2012 ว่า “สำหรับคนที่อ่านโคะจิกิเป็นครั้งแรกจะรู้สึกว่ามันยาก ผมจึงแนะนำว่าเมื่อเจอชื่อเทพยาวๆ จำนวนมากจะทำให้รู้สึกยากและไม่อยากอ่านต่อ ในหนังสือนี้ผมใส่ชื่อเทพเป็นอักษรคะตะกะนะทั้งหมด และเขียนแนะนำไว้ว่าเมื่อเจอชื่อเทพยากๆ ซึ่งมักปรากฏอยู่ครั้งเดียวให้ลืมมันเสีย จะทำให้อ่านง่ายขึ้น” เขายังกล่าวถึงกระแสความนิยมโคะจิกิว่า “ระยะนี้มีกระแสการตั้งคำถามว่า ญี่ปุ่นคืออะไร เจาะลึกหาที่มาของชนชาติญี่ปุ่น ทำให้มีหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการพยายามทำความเข้าใจกับญี่ปุ่นตีพิมพ์มากมาย ผมคิดว่าแทนที่จะไปอ่านหนังสือเหล่านั้น อ่านโคะจิกิจะดีกว่า ในโคะจิกิเล่มเดียวจะสะท้อนให้เห็นค่านิยม 3 ประการของชาวญี่ปุ่นคือ ทศนคติที่มีต่อธรรมชาติ (自然観) แนวคิดเรื่องการเกิดและความตาย (死生観) มุมมองทางประวัติศาสตร์ (歴史観) การอ่าน โคะจิกิ จะทำให้เห็นว่าตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการปรับให้อยู่ร่วมกันได้ ระหว่างคนกับคน ประเทศกับประเทศ และมนุษย์กับธรรมชาติ ... (ย่อ)... ผู้อ่านจะอ่าน โคะจิกิ อย่างไรขึ้นอยู่กับความสนใจของเขาว่ามีด้านใด แต่เมื่อเกิดความสนใจตำนานแล้ว นอกจากอ่านแล้วน่าจะเดินทางไปเยือนดินแดนในตำนานเทพจะได้สัมผัสกับบรรยากาศจริง ประสบการณ์ดังกล่าวจะทำให้เข้าใจโคะจิกิได้ลึกซึ้งและรวดเร็วเหมือนเรื่องราวของจักรพรรดิ หากได้มีโอกาสเข้าร่วมงานพิธีในราชสำนักที่เปิดให้บุคคลภายนอกเข้าร่วมแล้ว จะเข้าใจแตกต่างแค่อ่านเท่านั้น”²⁴⁰ อย่างไรก็ตาม ทะเกะตะไม่ใช่นักวิจัยผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีโบราณหรือประวัติศาสตร์ เขา นำ โคะจิกิ มาเขียนใหม่อีกครั้ง ในช่วงที่มีกระแสโคะจิกิบูม โคะจิกิฉบับอ่านง่ายของเขาไม่ได้ผ่านการศึกษาวินิจฉัยต้นฉบับอย่างถี่ถ้วนเหมือนนักวิชาการด้าน โคะจิกิ ที่มีชื่อเสียงอย่างมิอูระ หรือโคโนะเอมิ เขามีแนวคิดอนุรักษ์นิยมและส่วน

²³⁹ สืบค้นจากเว็บไซต์ห้องวิจัยของทะเกะตะ ที่ซุเนะยะซุ <http://www.takedaken.org/> (1 กุมภาพันธ์ 2015) เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ชอบและติดตามผลงานของทะเกะตะ และมีโครงการใหญ่คือการรวบรวมเงินทุนเพื่อใช้ในการสนับสนุนให้วางหนังสือ โคะจิกิ ฉบับที่ทะเกะตะเป็นผู้เขียนไว้ในห้องพักของโรงแรมทั่วประเทศญี่ปุ่น ในค.ศ.2013 โครงการนี้ได้รวบรวมทุนจากสมาชิกและผู้มีจิตศรัทธา เพื่อจัดส่ง โคะจิกิ ให้ 87 โรงแรม รวมจำนวน 10,000 เล่ม ใน 28 จังหวัด และอีก 3,000 เล่มได้ส่งมอบให้โรงเรียนแล้ว บนหน้าเว็บไซต์นี้ยังมีการประกาศรับสมัครโรงแรมที่สนใจจะรับ โคะจิกิ ไปวาง และผู้ที่จะสนับสนุนให้มีการแจกโคะจิกิอีกในรอบหน้า

²⁴⁰ 「カルタ」(CARTA) 歴史群像 1月号別冊 2012年新春号、学研パブリッシング、pp.70-72.

หนึ่งใช้ความเป็นเชื้อพระวงศ์สร้างชื่อเสียงให้ตนเองด้วยการปรากฏตัวในโทรทัศน์ในฐานะนักเขียนรุ่นใหม่

นักวิชาการผู้ศึกษาเกี่ยวกับ โคะจิกิ และตำนานเทพมาเป็นเวลายาวนานคนหนึ่งชื่อ อุเอะดะ มะซะอะกิ (上田正昭) เขาเริ่มอ่านโคะจิกิ จากการอ่านบทวิจัยที่ถูกรัฐสั่งระงับการตีพิมพ์ ขณะนั้นเขาเรียนชั้นม.ต้น ค.ศ.1941 มีการจัดงานเฉลิมฉลองการเริ่มต้นจักรพรรดิราชครบ 2600 ปี อย่างยิ่งใหญ่ แต่ขณะนั้นก็มีข่าวคดีที่ซุตะ ไชกิชิเขียนหนังสือชุด “งานวิจัยใหม่เกี่ยวกับโคะจิกิและนิฮนโอะเกกิ” “งานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคแห่งเทพ” “งานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยโบราณ” “แนวคิดและสังคมสมัยญี่ปุ่นโบราณ” (『古事記及び日本書紀の研究』 『神代史の研究』 『日本上代史研究』 『上代日本の社会及思想』 1940) แล้วถูกโจมตีว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เพราะเป็นงานวิจัยที่แสดงความไม่เชื่อถือเกี่ยวกับตำนานเทพ และกล่าวว่าจักรพรรดิจิมมูจนถึงจักรพรรดิองค์ที่ 8 ของญี่ปุ่นไม่มีตัวตนจริง อุเอะดะกล่าวว่า “เมื่ออ่านงานวิจัยของทซุตะจะเห็นได้ว่า โคะจิกิ ในงานวิจัยกับ โคะจิกิ ที่อยู่ในหนังสือเรียนนั้นแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง” อุเอะดะยังกล่าวถึงการวิจัย โคะจิกิ ควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัยโบราณว่า “หากจะคิดเรื่องวัฒนธรรมโบราณแล้ว ต้องนำเรื่องเกี่ยวกับศาสนา ตำนานเทพ การแสดง งานเทศกาลมาประกอบการค้นคว้าด้วย ยังมีนักวิชาการจำนวนมากที่มามองเพียงด้านการเมืองหรือเศรษฐกิจ แล้วพยายามหาคำตอบกับประวัติศาสตร์สมัยโบราณอยู่”

ด้านความสำคัญของ โคะจิกิ อุเอะดะกล่าวไว้ในนิตยสารเกะอิจุทซุจินโซ ฉบับพิเศษฉลองครบรอบการพิมพ์ 750 ฉบับ เดือนมิ.ย.2012 ในหัวข้อ “โคะจิกิ: ตามหาทิวทัศน์ดั้งเดิมของญี่ปุ่น” (芸術新潮 2012 年 6 月号創刊 750 号記念大特集「古事記 日本の原風景を求めて」)²⁴¹ ว่า “ผมคิดว่าเพราะเรามี โคะจิกิ จึงสามารถเห็นภาพของวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ชัดเจนได้นิฮนโอะเกกิเขียนด้วยวิธีการแบบตำราจีน แต่โคะจิกิใช้คำพูดที่เป็นภาษาแบบญี่ปุ่นโบราณ สมัยสงครามมีการนำคำว่า “จิตวิญญาณยะมะโตะะ” (大和魂) มาใช้กันใหญ่ แต่จริงๆ แล้วคำนี้ปรากฏครั้งแรกใน “เกินจิโอะโนะงะตะริ” (源氏物語、乙女の巻「才を本としてこそ、大和魂の世に用ひらる、方も、強う侍らめ」) หมายถึงการศึกษาและความสามารถในการตัดสินใจของชาวญี่ปุ่น ความรู้ด้านอักษรจีนเป็นหนทางที่ชาวญี่ปุ่นจะใช้ภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์ ถ้าเราไม่มีโคะจิกิ จะไม่รู้ภาษาแบบยะมะโตะะเป็นอย่างไร และไม่เข้าใจตำนานเทพโบราณด้วย ผมคิดว่า

²⁴¹ 梅原猛と上田正昭との対談、『芸術新潮』2012 年 6 月号創刊 750 号記念大特集「古事記 日本の原風景を求めて」 pp.20-24.

โคะจิกิ เป็นตำราที่ควรอ่านเมื่อชาวญี่ปุ่นจะทำความเข้าใจกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมญี่ปุ่น
อยากให้โอกาสครบรอบ 1300 ปีนี้ มีคนอ่าน โคะจิกิมากขึ้น”

นิตยสารเกะอิจุกุซุฉินโซฉบับพิเศษดังกล่าว ได้สัมภาษณ์นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงและ
ได้รับการยอมรับในวงการวิจัยตำนานเทพและ โคะจิกิ มานานอีกคนหนึ่งได้แก่ อุเมะฮะระ ทะ
เกะมิ(梅原猛) เขาศึกษาปรัชญาตะวันตก แต่มาสนใจ โคะจิกิ หลังจากอายุเลย 40 แล้ว เขารู้สึก
ว่าปรัชญาตะวันตกไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาในปัจจุบันได้ จึงคิดว่าต้องศึกษาให้เข้าใจวัฒนธรรมญี่ปุ่น
ให้ลึกซึ้ง อุเมะฮะระเริ่มศึกษาจากศาสนาพุทธ หลังจากนั้นก็ซาบซึ้งในสิ่งก่อสร้างต่างๆ จนมาถึง
โคะจิกิ นิฮอนโอะกิ และมันโยอู ขณะที่เขากำลังแปล โคะจิกิ เป็นฉบับภาษาปัจจุบันอยู่ก็ได้รับการ
ทาบทามจากคณะละครคาบูกิของอิซิกะวะ เอ็นโนะซุเกะ ทำให้ได้เขียนบทละครเรื่อง “ยะมะโตะ
ทะเกะรุ” สำหรับการแสดงซูเปอร์คาบูกิ อุเมะฮะระกล่าวถึงการวิจัย โคะจิกิ ว่า “เมื่อก่อนนักวิจัย
ประวัติศาสตร์จะยึดแนวคิดของทฤษฎีเป็นหลัก คือเชื่อว่าตำนานเทพอิดุโมะเป็นเพียงเรื่องแต่ง
(fiction) จนกระทั่งช่วง 30 ปีมาที่มีการขุดพบโบราณวัตถุจำนวนมาก มีแนวโน้มว่าอิดุโมะก็เป็น
อาณาจักรที่ปกครองด้วยกษัตริย์แห่งหนึ่ง หลังอายุ 80 แล้วผมเองยังต้องแก้ไขสิ่งที่เคยกล่าวไป
อยู่” เขายังได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับ โคะจิกิ ในปัจจุบันไว้ว่า “ผมได้กลับมาอ่านตำนานเทพกรีกและ
ยูดาอีกครั้ง แล้วยังเห็นว่าตำนานเทพของญี่ปุ่นนั้นยอดเยี่ยม ตำนานเทพในโคะจิกิมีทั้งความโร
แมนติก มีเมล็ดพันธุ์ของสันติภาพไหลอยู่ในตำนานแต่ละตอน อาจจะเพราะญี่ปุ่นเป็นประเทศ
เกาะ เต็มโตมาโดยปรองดองกัน พระราชดำรัสของจักรพรรดิในวันที่สงครามยุติก็สะท้อน
ความรู้สึกหวังในความสงบ เราไม่ควรทำให้ โคะจิกิ กลายเป็นตำนานเทพแห่งชาติที่เป็นแนวคิด
ชาตินิยมอีกเลย”

จากบทสนทนาในนิตยสารนี้ สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่คล้ายคลึงกันของนักวิชาการ
อาวุโสทั้งสอง ที่ได้นำเสนอผลงานวิจัยและงานเขียนที่มีประโยชน์ในการศึกษา โคะจิกิ มากมาย
มาตลอดหลายสิบปี ทั้งสองเห็นความสำคัญของ โคะจิกิ ว่ามีความเป็นวรรณคดีล้ำค่า มีภาษา
แบบญี่ปุ่นดั้งเดิมที่ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นโบราณ ชาวญี่ปุ่นใน
ปัจจุบันก็ควรศึกษาจากการอ่าน โคะจิกิ การเล่าซ้ำหรือการถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่
โดยไม่เบี่ยงเบนเนื้อหาของตำนานเทพเดิมก็สำคัญ เนื่องจากใน โคะจิกิ เป็นเรื่องราวการ
ปรองดองกันระหว่างชนเผ่า การนำโคะจิกิมาใช้ด้วยวัตถุประสงค์ทางการเมืองหรือปลุกใจให้พล
ชีพเพื่อจักรพรรดิในสมัยสงครามนั้นไม่ถูกต้อง

5.5.5 โคะจิกิ ที่ใช้ในการแสดง

การแสดงถวายเทพที่เรียกว่า “คะงุระ” ที่นำตำนานเทพในโคะจิกิมาเล่นเป็นละครมีมากมาย นิยมแสดงตามศาลเจ้าชินโต หรือในงานเทศกาลต่างๆ คณะแสดงที่มีชื่อเสียง เช่น อิวะมิคะงุระ (石見神楽)²⁴² คณะคะงุระจำนวนมากในจังหวัดมิยะสะกิ (宮崎の神楽)²⁴³ นิยมเล่นตอนเทพซุชะโนะโอะปราบงุยกัซึ ตอนเทพอะมะเตะระซุเข้าถ้ำ สมาคมวิจัยคะงุระ(Kagura NPO) กล่าวว่า “คำว่าคะงุระมีรากศัพท์มาจาก 神座(Kamikura) หรือหมายถึงสถานที่สถิตของเทพเจ้า เป็นการจัดงานรื่นเริงและการแสดงถวายเทพเพื่อความเป็นสิริมงคล เชื้อเชิญให้เทพมาร่วมสนุกด้วยกัน กล่าวกันว่าที่มาของคะงุระคือตำนานตอนที่เทพอุซุเมะระยารำเพื่อเชิญให้เทพอะมะเตะระซุออกมาจากถ้ำ ซึ่งเป็นตำนานสำคัญตอนหนึ่งของ โคะจิกิ คณะงุระประเภทหนึ่งเรียกว่า คะมิโยะคะงุระ (神代神楽) หมายถึงการแสดงคะงุระที่นำจากที่ปรากฏในตำนานเทพญี่ปุ่นมาเป็นส่วนหนึ่งของการแสดง เดิมเคยเล่นตามศาลเจ้าของท้องถิ่นต่างๆ แพร่หลายในช่วงสมัยเอโดะ มีการพัฒนาเป็นการแสดงคาบุกิและละครโนในยุคต่อมา”²⁴⁴ การแสดงคะงุระสามารถหาชมได้บ่อยในเทศกาลต่างๆ หรือในแหล่งท่องเที่ยว การแสดงใช้ดนตรีประเภทกลองและขลุ่ย บรรเลงจังหวะสนุกสนาน การรำรำมีเครื่องแต่งกายและฉากประกอบที่ดึงดูดใจ เวทีมักประกอบขึ้นง่ายๆ หรือใช้ส่วนหนึ่งของห้องเสื่อขนาดใหญ่ในศาลเจ้า หรือบางครั้งแสดงในลานกลางแจ้ง ผู้ชมนั่งที่พื้นหรืออาจมีเก้าอี้ให้ยืมสำหรับผู้สูงอายุ มีความเป็นท้องถิ่นพื้นบ้านที่คนทั่วไปเข้าถึงได้ เนื้อเรื่องที่นำมาใช้แสดงจะเป็นตำนานเทพที่คุ้นเคยกันดี เป็นที่ชื่นชอบของคนทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะเด็กๆ จะชมการแสดงได้อย่างสนุกสนาน บางครั้งนักแสดงจะชวนผู้ชมออกมามีส่วนร่วมด้วย เช่น การขอให้เด็กออกมาหิ้วถังเหล้าเพื่อเอาไปอมงุยกัซึ แต่งุยกัซึออกมาชู้ทำให้เด็กต้องวิ่งหนี ลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงเพิ่มความสนุกประทับใจให้กับเด็กๆ เสมอ

²⁴² ข้อมูลแปลจากเว็บไซต์แนะนำอิวะมิคะงุระ ของสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองฮะมะตะ (浜田市観光協会) http://iwamikagura.jp/modules/iwamikagura_db/content0002.html (สืบค้นเมื่อม.ค.2015)

²⁴³ ข้อมูลแปลจากเว็บไซต์แนะนำจังหวัดมิยะสะกิ <http://www.pmiyazaki.com/db/kagura.htm> (สืบค้นเมื่อม.ค.2015)

²⁴⁴ ข้อมูลแปลจากเว็บไซต์เผยแพร่ข้อมูลของสมาคมวิจัยคะงุระ (神楽研究協会) <http://kagura.or.jp/greeting/description/> (สืบค้นเมื่อม.ค.2015)

ภาพการแสดงคะงุระ ตอนเทพซุซะโนะโอะโอะปราบงยูักษ์

ภาพจาก Iwami Art Center จ.ชิมิซะเนะ (<http://www.grandtoit.jp/theater/event/2013/11/post-136.html>)

การแสดงละครคาบูกิ เป็นการแสดงสดบนเวทีรูปแบบละครเพลงของญี่ปุ่นดั้งเดิม นักแสดงชายล้วนทั้งหมด มีทั้งการร้องและรำร่า เป็นศิลปะการแสดงที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน พัฒนาและถ่ายทอดมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 ในปัจจุบันการแสดงคาบูกิมีความทันสมัยขึ้น ด้วยเทคนิคพิเศษของการแสดงละครเวทียุคใหม่ การใช้แสดงสีเสียดึงดูดใจ เรียกว่า “Super Kabuki” (スーパー歌舞伎) แสดงคาบูกิโดยใช้ดนตรีและเนื้อร้องที่เป็นภาษาสมัยใหม่ เพิ่มเทคนิคพิเศษเช่น ฉากที่อลังการผสมสีที่เป็นของจริงอย่างน้ำหรือไฟ การใช้ลวดสลิงโหนตัวนักแสดงให้ลอยได้ การใช้หิมะ ฝน คลื่นลมทะเลที่สร้างบรรยากาศได้สมจริงประกอบการแสดง ซูเปอร์คาบูกิเรื่องแรกเป็นการริเริ่มโดย อิซึกะวะ เอ็นโนะซุเกะ รุ่นที่ 3 (市川 猿之助) ในค.ศ.1986 ในผลงานชื่อ “ยะมะโตะทะเกะรุ” (ヤマトタケル) บทละครเขียนโดยนักวิชาการชื่ออุเมะฮะระ ทะเกะฉิ (Umehara Takeshi 梅原 猛) ซูเปอร์คาบูกิเรื่องนี้ได้รับความนิยมอย่างมาก จนนำมาสร้างใหม่ในค.ศ. 1995 และ 1998 จัดเป็นผลงานที่มีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง

ยะมะโตะ ทะเกะรุ เป็นเรื่องราวตอนหนึ่งในตำนานเทพ ปรากรกฎในทั้งโคะจิกิและนิฮนโอะเกกิ (ซึ่งนี้เขียนด้วยอักษร 倭建命 ในโคะจิกิ และ 日本武尊 ในนิฮนโอะเกกิ) ตามตำนานเล่าว่าเขาเป็นพระโอรสของจักรพรรดิเกะอิโกะ (景行天皇, องค์ที่ 12) เป็นเรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษผู้กล้าหาญที่ต้องเดินทางไกลไปสู่รบกับศัตรูต่างเมือง และต้องพบกับจุดจบระหว่างทางกลับ ร่างของเขากลายเป็นหงส์ขาวบินกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอน เรื่องราวของยะมะโตะทะเกะรุใน โคะจิกิและนิฮนโอะเกกิ มีหลายประเด็นที่แตกต่างกัน เช่น ในโคะจิกิ เขาเป็นคนที่ฆ่าพี่ชายจนโดนขับไล่ไปรบ

เขาไม่อยากจะเดินทางไปรบเลยแต่จำใจต้องไป ในขณะที่เขาจะตายก็คิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน คนรักและดาบ แต่ใน *นิฮนโอะเกกิ* เขาไม่ได้ฆ่าพี่ชาย และเป็นวีรบุรุษผู้กล้าที่ต้องการไปรบเพื่อจักรพรรดิ ฮะระตะ มิโนะรุ (原田実, 2008) กล่าวในบทความเรื่อง “ค้นหาโลกของ Sub-culture ในเรื่องเล่าปวงเทพญี่ปุ่น” ความตอนหนึ่งว่า “ยะมะโตะทะเกะรุคืบเค้นใจที่พ่อสั่งให้ไปรบ ถึงกับเปรยออกมาว่าพ่อต้องการให้เข้าไปตายหรือ ความเป็นผู้กล้าที่เข้มแข็งต่อสู้กับศัตรูชนะมาตลอด ผสมกับความรู้สึกอ่อนไหวที่ต้องการได้รับการยอมรับจากพ่อ น่าจะทำให้คนญี่ปุ่นสมัยใหม่รู้สึกร่วมและเกิดความซาบซึ้งประทับใจ ย้อนระลึกถึงเหตุการณ์ที่ญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง ทหารผู้กล้าจำนวนมากต้องร่วมรบด้วยความรู้สึกอ่อนไหวที่ต้องเก็บซ่อนไว้ คนญี่ปุ่นสมัยใหม่จะรักยะมะโตะทะเกะรุใน *โคะจิกิ* ไม่ใช่ยะมะโตะทะเกะรุใน *นิฮนโอะเกกิ*”²⁴⁵ เรื่องราวของยะมะโตะทะเกะรุถูกผลิตซ้ำบ่อยครั้ง ปรากฏเป็นตัวเอกของภาพยนตร์เรื่อง “กำเนิดญี่ปุ่นหรือ *นิฮนตันจิ*” (『日本誕生』 1959) แสดงโดยมิฟูเนะ โตะฉิโร (三船 敏郎, 1920-1997) ดารารูปหล่อเจ้าบทบาทที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น เขารับบทเป็นทั้งยะมะโตะทะเกะรุและซุซะโนะโอะ ซุซะโนะโอะ ปรากฏในฉากเรื่องเล่าจากอดีตที่ยะมะโตะทะเกะรุรำลึกขึ้น ทำให้เกิดกำลังใจในการต่อสู้กับชีวิตดาบที่ยะมะโตะทะเกะรุใช้ต่อสู้คือดาบคุซะนะงิโนะโทซุจิจิ (草薙剣) ที่ซุซะโนะโอะได้มาจากนางงูยักษ์ จะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงกันระหว่างวีรบุรุษทั้งสอง

เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ.2012 คณะแสดงซุเปอริคาบูกินำโดยอิชิกะวะ เอ็นโนะซุเกะ รุ่นที่ 4 (Ichikawa Ennosuke 4 daime 市川 猿之助) จัดแสดง “ยะมะโตะทะเกะรุ” (ヤマトケル) อีกครั้ง โดยเป็นการแสดงร่วมกันของอิชิกะวะผู้เป็นบิดากับอิชิกะวะบุตรชายผู้สืบทอดคณะแสดง ต่อมา ได้รับความนิยมนิยมทันทันจนมีการผลิตเป็นภาพยนตร์คาบูกิ ออกฉายในโรงภาพยนตร์เมื่อเดือนก.ย.2013²⁴⁶ เรื่องเล่าใหม่ในรูปแบบของการแสดงคาบูกินี้ นอกจากฉากการต่อสู้ที่ตระการตาแล้ว ยังมีฉากที่ทำให้ผู้ชมซาบซึ้งคือตอนที่ยะมะโตะ ทะเกะรุคร่ำครวญว่าไม่เคยได้รับการยอมรับจากพระบิดาเลย ทั้งที่ตนปฏิบัติตามคำรับสั่งมาตลอด ในบั้นปลายชีวิตยังอยากกลับไปบ้านเกิดแต่ก็ไม่มีโอกาส เนื้อหาที่ถ่ายทอดใหม่นี้ แตกต่างจากยะมะโตะทะเกะรุใน *นิฮนโอะเกกิ* และในหนังสือเรียนสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีเนื้อหาหยั่งงอนวีรกรรมและการยอมอุทิศตนเพื่อจักรพรรดิ จักรพรรดิที่ซุเปอริคาบูกิถ่ายทอดนี้คือภาพของพ่อที่ไม่เข้าใจลูก และการยอม

²⁴⁵ 原田実(2008) 『日本の神々をサブカル世界に大追跡』 古代史ブームデータブック、ビイング・ネット・プレス、2008、pp.175-176.

²⁴⁶ จากข่าวประชาสัมพันธ์ของบริษัทผลิตภาพยนตร์โชชิคุ <http://www.shochiku.co.jp/cinemakabuki/lineup/22/> (สืบค้นเมื่อต.ค.2014)

ทำตามคำสั่งแม้จะน้อยเนื้อต่ำใจนั้น เป็นการกระทำที่ยะมะโตะทะเกะรุทำเพื่อแสดงความกตัญญูต่อพ่อ

อุเมะฮะระ ทะเกะฉิ (Umehara Takeshi 梅原 猛, 2003) นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสมัยโบราณ ผู้ประพันธ์บทละครคาบูกิเรื่อง “ยะมะโตะทะเกะรุ” เล่าที่มาของงานเขียนชิ้นนี้สรุปความได้ว่า “ผมไม่เคยนึกฝันเลยว่าจะได้มาเขียนบทละครเพื่อใช้ในการแสดงคาบูกิยุคใหม่ที่เรียกว่าชูเปอร์คาบูกิ ผมเคยชอบวิชาคณิตศาสตร์ ชอบอ่านวรรณกรรม ผมเริ่มค้นคว้าเกี่ยวกับปรัชญาและวัฒนธรรมตะวันตกเมื่ออายุเกิน 30 แล้ว จากนั้นก็เขียนหนังสือเกี่ยวกับตำนานเทพของญี่ปุ่น แม้จะโดนวิพากษ์วิจารณ์ว่างานของผมไม่เหมือนบทวิจัยเท่าไร ถึงขนาดมีหลายคนที่สนับสนุนให้ผมแตงนียายแทนการวิจัย ผมได้พบกับอิซึกะ เอ็นโนะซุเกะเนื่องจากเขาชอบงานเขียนของผม เราคุยกันถูกคอ เขาอยากเริ่มทำคาบูกิสมัยใหม่และต้องการบทละครที่เหมาะสม ผมคิดว่าเขาอ่านวรรณคดีญี่ปุ่นโบราณได้อย่างถ่องแท้และมีความเข้าใจลึกซึ้ง เขาบอกผมว่าบทละครที่อยากได้คือวรรณคดีญี่ปุ่นที่ถ่ายทอดออกมาเป็นการแสดงได้แบบบทละครของเชกสเปียร์ แต่อยากให้เป็นภาษาปัจจุบันที่คนยุคนี้เข้าถึงได้ คาบูกิยุคใหม่ต้องสืบสานศิลปะการร่ายรำประกอบดนตรีที่เป็นแบบดั้งเดิม แต่มีรูปแบบใหม่ที่เป็นสากลด้วย ขณะนั้นผมกำลังแปลวรรณคดีเรื่องโคะจิกิ เป็นภาษาปัจจุบันอยู่ รู้สึกว่าตำนานตอนยะมะโตะทะเกะรุเหมาะสมสำหรับการแสดงแบบนั้นมาก ตั้งแต่ฉากเริ่มต้นที่เจ้าชายโอะซุ (ชื่อเดิมของยะมะโตะทะเกะรุ) ฆ่าพี่ชายฝาแฝด ซึ่งต้องใช้คนคนเดียวเล่นเป็นสองบทบาท เป็นฉากเปิดตัวให้นักแสดงได้ใช้เทคนิค “เปลี่ยนชุดเร็ว” และในฉากจบเป็นตอนที่ยะมะโตะทะเกะรุกลายร่างเป็นหงส์ขาว ต้องใช้เทคนิคलयตัวนักแสดงขึ้นฟ้า น่าจะสร้างความตื่นตาตื่นใจให้ผู้ชมได้ ผมเขียนบทละครเรื่องนี้เป็นเรื่องแรกจากการขอรับรองถึงสองครั้งของคุณเอ็นโนะซุเกะ โดยนำบทละครทั้งที่ดีและไม่ดีมาศึกษา ปรากฏว่าคุณเอ็นโนะซุเกะชอบบทละครนี้มาก เขาได้เตรียมตัวอย่างดีทั้งการออกแบบรายละเอียดท่าทางและฉากประกอบ ตลอดจนกำกับการแสดง จนทำให้คาบูกิรูปแบบใหม่นี้เกิดขึ้นในสังคมนีญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก วันแรกของการแสดงผมเองก็ได้ไปชม แม้จะเป็นคนเขียนบทเอง ผมยังอดไม่ได้ที่จะต้องร้องไห้ออกมาด้วยความซาบซึ้งใจ²⁴⁷ เขายังกล่าวถึงกลวิธีการแต่งบทละครนี้ว่า “ผมเขียนยะมะโตะทะเกะรุจากต้นฉบับใน โคะจิกิ และแน่นอนที่จะมีแนวคิดด้านประวัติศาสตร์ มุมมองเกี่ยวกับวิถีชีวิตของตัวเองเจออยู่ในผลงานนี้ด้วย ผมมองว่าประเทศญี่ปุ่นเดิมมีชนเผ่าใจม่งที่มีลักษณะใจกว้างและมีคุณธรรมอาศัยอยู่ ต่อมาชนเผ่ายะโยะอิกิเข้ามา

²⁴⁷ 梅原猛『梅原猛著作集 19 戯曲集 ヤマトタケル、小栗判官、オオクニヌシ』小学館、2003, pp.5-8.

รุกรานและครอบครองประเทศ มุมมองนี้สะท้อนออกมาทางบทพูดของชนเผ่าอะโสะและเผ่าคูมะโตะที่ต้องพ่ายแพ้ต่อยะมะโตะทะเกะรุ คุณเอ็นโนะซุเกะจึงบอกผมว่า เขาไม่อยากจะเป็นคนเลวร้ายขนาดนั้น ขอให้ผมช่วยแต่งคำพูดดีๆ ให้ยะมะโตะทะเกะรุบ้าง ผมจึงใส่คำพูดที่ทำให้เขาดีใจมากไปว่า

「私は昔からふつうの人のように金や名誉を求める心をもたなかった。私の心はいつも天高く飛んでいた。天翔ける心が私だ」

“ข้าไม่เคยมีหัวใจที่แสวงหาลาภยศเงินทองเหมือนคนอื่นทั่วไป จิตใจของข้าโฉบบินสูงขึ้นไปในฟากฟ้า จิตใจที่โฉบทะยานสู่สวรรค์เบื้องบนนั้นคือตัวข้า”

เขาถามผมว่า จิตใจที่โฉบทะยานสู่สวรรค์นั้น หมายถึงเขาใช่หรือไม่ ผมตอบไปว่า หมายถึงผมเอง แต่เมื่อนึกดูแล้วคำพูดนี้แสดงถึงทั้งตัวผมและคุณเอ็นโนะซุเกะ มันหมายถึงเราสองคนนี่เอง”²⁴⁸

คำบอกเล่าของอุเมะฮะระนี่ แสดงให้เห็นว่าเขาแต่งบทละครเรื่องนี้ขึ้นในฐานะนักประพันธ์ แต่ได้นำเค้าเรื่องมาจากวรรณคดีเรื่อง โคะจิกิ ที่เขาได้เคยอ่านและแปลเป็นภาษาปัจจุบันมาแล้ว บทพูดและการดำเนินเรื่องได้ถูกเลือกสรรเป็นอย่างดีโดยคำนึงถึงความเหมาะสมในการเป็นละครคาบูกิยุคใหม่ และมีการผสมผสานมุมมองและความรู้สึกของผู้ประพันธ์ลงไปด้วย บทละครที่เน้นแก่นเรื่องคือความสัมพันธ์ระหว่างพ่อลูก ความรักและโยหยหาในบ้านเกิดเมืองนอน รวมถึงการเล่าเรื่องวัฒนธรรมของชนเผ่า และการนำเสนอแก่นเรื่องที่ลึกซึ้งเป็นนามธรรมคือ “จิตใจที่โฉบทะยานสู่สวรรค์” เป็นลักษณะพิเศษที่ทำให้ยะมะโตะทะเกะรุฉบับบทละครชูเปอร์คาบูกิแตกต่างจาก โคะจิกิ ฉบับอื่นๆ ที่เคยมีการเขียนใหม่มาแล้ว

ภาพโฆษณาภาพยนตร์ชูเปอร์คาบูกิเรื่อง “ยะมะโตะทะเกะรุ”

(บริษัทโตชิโก) เข้าฉายเดือนก.ย.2013)

²⁴⁸ 梅原猛『梅原猛著作集 19 戯曲集 ヤマトタケル、小栗判官、オオクニヌシ』小学館、2003, pp.9-10.

(C)松竹株式会社 <http://eiga.com/movie/79063/photo/>

5.6 สรุป: ความหลากหลายของโคะจิกิในศตวรรษที่ 21

ตัวละครเทพต่างๆ ที่ปรากฏใน โคะจิกิ มีลักษณะที่แสดงอภินิหารเหนือธรรมชาติ การจุดหรือการสทิตในธรรมชาติ ได้ถูกเล่าไว้ในลักษณะเชื่อมโยงให้นึกถึงการก่อเกิดและการเสื่อมสลายในธรรมชาติ เช่นในฉากแรกที่เล่าเรื่องเริ่มที่การที่แผ่นดินและผืนน้ำแยกตัวออกจากกัน กลายเป็นน้ำกับฟ้า แล้วมีเทพจุดขึ้นเหมือนหน่ออ่อน ต่อมาเมื่อมีเทพคู่หญิงชายเกิดขึ้น จึงเกิดการปฏิสัมพันธ์กัน กลายเป็นสามีภรรยา และภรรยาเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรมากมายที่ล้วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น แม่น้ำ ดิน ไฟ ฯลฯ ปวงเทพทั้งหลายที่เคยมีอิทธิฤทธิ์แตกต่างจากมนุษย์ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางลักษณะทางกายภาพ การกินดื่ม การมีเพศสัมพันธ์ การเกิดและตายเริ่มปรากฏให้เห็น กล่าวได้ว่าเทพได้ถูกนำมาเล่าโดยเปรียบเทียบเปรียบเปรยให้เห็นภาพสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ในสมัยโบราณ สภาวะความเป็นเทพแปรเปลี่ยนเป็นสภาวะที่ใกล้ความเป็นคน

การนำตำนานเทพ โคะจิกิ มาใช้ปลุกใจประชาชนในยุคสงคราม โดยสร้างสถานภาพของจักรพรรดิให้สูงส่งสมพระเกียรติที่สืบเชื้อสายจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ ผู้มีความยิ่งใหญ่เหนือเทพใดทั้งปวง เป็นการยกฐานะให้จักรพรรดิเป็นเสมือนสมมติเทพ แต่ไม่สามารถสร้างอิทธิฤทธิ์อภินิหารได้เพราะอยู่ในร่างของมนุษย์ เมื่อสงครามยุติ จักรพรรดิจำเป็นต้องประกาศ “ความเป็น

คน” และปฏิบัติพระองค์ให้เหมือนมนุษยบุุณตามข้อเรียกร้องของสหรัฐอเมริกา เพื่อความอยู่รอดของชาติและอัตลักษณ์ชาวญี่ปุ่น นับเป็นการปฏิเสธตำนาน โคะจิกิ รวมทั้งการลบเลือนความสำคัญของเทพต่างๆ ที่มีนัยยะทางการเมือง ซึ่งในสมัยที่สงครามสิ้นสุดได้ไม่นานนั้น การกระทำดังกล่าวดูเหมือนเรื่องที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว เนื่องจากกระแสสังคมมองว่าตำนานเทพและการเป็นสมมติเทพของจักรพรรดิเป็นนโยบายปลุกใจที่ทำให้ญี่ปุ่นประสบกับความสูญเสียใหญ่หลวงจากการทำสงคราม

บริบททางสังคมที่ต่างกันในแต่ละสมัย มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ของตัวละคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำนานเทพโคะจิกิ ซึ่งมีตัวละครในภาคแรกเป็นเทพต่างๆ เท่านั้น คนกลุ่มหนึ่งในสมัยการครอบครองของสหรัฐฯ หลังจากที่ญี่ปุ่นตกอยู่ในฐานะผู้แพ้สงคราม ได้นำโคะจิกิเป็นเครื่องมือต่อรองอำนาจทางการเมือง เทพถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นคน และคนหรือหมายถึงจักรพรรดิก็ถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นเทพได้ ดังที่ในประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นเคยมีมา

ในศตวรรษที่ 21 นี้ มีการผลิตซ้ำ โคะจิกิ ในหลากหลายรูปแบบ ลักษณะพิเศษที่เห็นได้ชัดคือกลุ่มผู้อ่านที่ไม่ได้เน้นไปยังกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง วรรณกรรมสำหรับเด็ก การ์ตูน หรือหนังสือภาพกลายเป็นสื่อที่คนทั่วไปอ่านได้อย่างเพลิดเพลิน เทคโนโลยีสมัยใหม่และระบบอินเทอร์เน็ตยิ่งทำให้เกิดการแพร่กระจายเข้าถึงผู้คนในวงกว้าง ทว่าในวงการการศึกษา จากนโยบายการให้ความสำคัญกับ “ความรักในวัฒนธรรมดั้งเดิม และท้องถิ่นของตน” ของรัฐ ทำให้ โคะจิกิ ถูกนำมาบรรจุในหนังสือเรียนอีกครั้งในฐานะเรื่องเล่าที่เป็นตำนานท้องถิ่นและวรรณคดีโบราณ ซึ่งเป็นการพยายามสร้างอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการเสริมสร้างแนวคิดรักชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Nationalism) ที่เกิดในระบบการศึกษาสมัยใหม่

นักเขียน นักวิจัย รวมทั้งบุคคลทั่วไปมีส่วนทำให้ โคะจิกิ แพร่หลายในยุคปัจจุบัน กระแสนิยมการท่องเที่ยวสถานที่ในตำนานเทพ และการผลิตซ้ำโดยมีเนื้อหาใกล้เคียงกับ โคะจิกิ ฉบับดั้งเดิม นอกจากมิอุระ ซุเกะยุกินักวิจัยคนสำคัญที่ทำให้ โคะจิกิ แพร่หลายจากงานเขียน “โคะจิกิฉบับภาษาพูด” (2002) แล้ว ยังมีนักเขียนและนักวาดภาพอีกมากมายที่สร้างสรรค์ผลงานโดยนำ โคะจิกิ เนื้อหาเดิมมาทำให้สนุกและทันสมัยขึ้น

ตำนานเทพญี่ปุ่นในปัจจุบันเป็นสื่อที่ใช้สืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีความหลากหลายจากรุ่นสู่รุ่น ปลูกฝังสำนึกในความเป็นชาวญี่ปุ่นที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีตำนานเทพที่เป็นลายลักษณ์อักษรเล่าเรื่องที่มีความเชื่อมโยงกับสถานที่ที่มีจริง ประกอบกับการรณรงค์ด้านการท่องเที่ยว สร้างความรู้สึกผูกพันกับท้องถิ่น ตำนานเทพญี่ปุ่นไม่จำเป็นต้องถูกนำมาใช้เพื่อปลุกใจให้ก่อสงครามเหมือนในอดีตอีก แต่ยังคงมีบทบาททางวัฒนธรรมที่ทำให้คนญี่ปุ่นดำรงชีวิตโดยมี

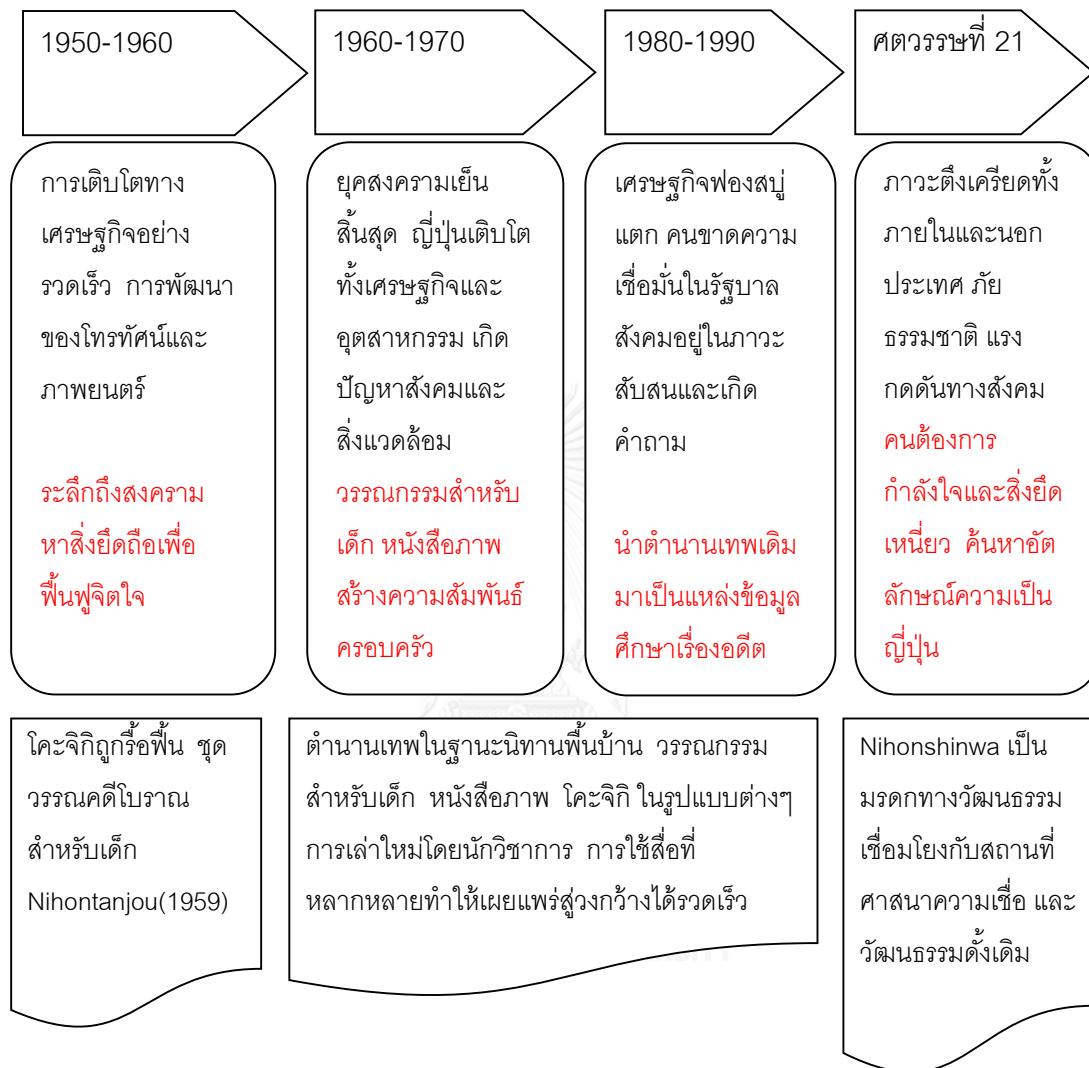
สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจคือความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในธรรมชาติรอบตัว รวมทั้งการมีประเพณี และพิธีกรรมเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ถูกถ่ายทอดมาแต่โบราณ ผู้วิจัยเชื่อว่าความสำคัญของตำนานเทพ ญี่ปุ่นในปัจจุบันคือเป็นเหมือนเครื่องยืนยันยืนยันความเป็นคนชาติเดียวกันของชาวญี่ปุ่น ขณะที่สะท้อน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ชาวญี่ปุ่นยังให้ความสนใจศึกษา

ภาพหน้าปกหนังสือเล่มใหม่ โคะจิกิ ฉบับต่าง ๆ

- (1) Tanoshiikojiki, 2003
- (2) Mōichido manabitai Kojiki&Nihonshoki, 2006
- (3) Kyōkasho ga oshienai Nihon no shinwa, 1998
- (4) Oyakara ko e kataritsugitai Nihon no shinwa, 2008
- (5) Kojiki o tabisuru, 2011
- (6) Kōgoyaku Kojiki, 2002
- (7) Nemurenaihodo omoshiroi Kojiki, 2012
- (8) Gendaigo Kojiki, 2011

ตาราง 5.3 พัฒนาการและการแพร่กระจาย โคะจิกิ (1950-ศตวรรษที่ 21)

บทที่ 6

บทสรุป

โคะจิกิ (712) เป็นวรรณคดีชิ้นแรกของญี่ปุ่น มีความสำคัญคือเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับปวงเทพทั้งหลาย กำเนิดดินแดน ปรากฎการณั้ธรรมชาติ สามารถใช้อำนาจถึงสถานที่ที่มีอยู่จริงและวัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่นโบราณ ลักษณะที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของ โคะจิกิ เช่นนี้ทำให้ผู้อ่านและเล่าใหม่หรือผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องมายาวนานกว่า 1300 ปี นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การผลิตซ้ำตำนานเทพใน โคะจิกิ สะท้อนให้เห็นอุดมการณ์อันมีบทบาทต่อการสร้างกระแสแนวคิดรักชาติ โดยมีนัยยะความหมายของ “ชาติ” แตกต่างกันไปด้วยอิทธิพลจากบริบททางการเมืองและสังคมในแต่ละยุค

คำนำใน โคะจิกิ กล่าวว่า การเรียงเรียงเกิดจากพระราชดำริของจักรพรรดิเท็มมุ ด้วยพระประสงค์จะนำเรื่องราวที่ชนเผ่าพื้นเมืองในท้องถิ่นต่างๆ เล่าสู่กันมานับแต่อดีต มาถ่ายทอดต่อและรวมให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ขณะที่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้น ได้มีการเรียงเรียงงานเขียนอีกชิ้นหนึ่งที่มีตำนานเทพบรรจุไว้คือ นิฮอนโอะกิ (720) ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างไปคือเพื่อเป็นตำราประวัติศาสตร์แห่งชาติ แสดงความเป็นญี่ปุ่นสู่สายตาชาวต่างชาติ กล่าวได้ว่า โคะจิกิ ทำให้ชนเผ่าใหญ่ย่อยของอาณาจักรที่แผ่และอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรยะมะโตะเกิดความศรัทธาในผู้ปกครอง โดยให้ความสำคัญกับเทพที่ท้องถิ่นเหล่านั้นยกย่อง ในขณะที่ นิฮอนโอะกิ สร้างความน่าเชื่อถือของประวัติศาสตร์แห่งชาติที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ทำให้เกิดการยอมรับจากทั้งคนในชาติและต่างประเทศ จากคำนำนี้แสดงให้เห็นว่า โคะจิกิ เกิดจากการสร้างจิตศรัทธาให้ประชาชนยอมรับในอำนาจปกครองแผ่นดินของจักรพรรดิราชวงศ์ยะมะโตะ ด้วยการนำวัฒนธรรมของแต่ละชนเผ่าในหลายพื้นที่รวมให้เป็นหนึ่งเดียว จักรพรรดิผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพสวรรค์เป็นผู้ยิ่งใหญ่และถูกต้องเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำประเทศ โคะจิกิ จึงมีลักษณะเป็น “ตำนานเทพแห่งชาติ” มาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มแล้ว

วรรณกรรมมุขปาฐะอย่าง โคะจิกิ เป็นเรื่องเล่าที่สร้างความบันเทิงต่อผู้อ่าน และยังสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวญี่ปุ่นเชื่อกันว่ามี “คะมิ” หรือ เทพอยู่ในธรรมชาติรอบตัว คุณสมบัติของโคะจิกิ ที่เล่าเรื่องของปวงเทพอย่างได้อรรถรส และเล่าวิถีภูมิปัญญาโบราณและ

ความศักดิ์สิทธิ์ของเทพประจำท้องถิ่น ความเป็นวรรณคดีชิ้นแรกของญี่ปุ่นยังทำให้เชื่อกันว่าการอ่าน *โคะจิกิ* จะได้สัมผัสถึงอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น

ในช่วงสมัยที่คนในชาติเกิดความขัดแย้งทางความคิด เหตุการณ์บ้านเมืองที่ระส่ำระสายไม่มั่นคง ทำให้เกิดแนวคิดสองกระแสสอดตอบได้และส่งเสริมกันเสมอ การเปลี่ยนแปลงของการนำ *โคะจิกิ* มาใช้นั้น เป็นการสร้างอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Nationalism) ซึ่งแตกต่างจากอุดมการณ์รักชาติเชิงการเมือง (Political Nationalism) อุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านตำนานเทพใน *โคะจิกิ* นั้นคือความรักในภูมิลำเนา วัฒนธรรมดั้งเดิม ความเป็นญี่ปุ่นแบบโบราณ ความภูมิใจในชนชาติของตนซึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน จิตวิญญาณแบบญี่ปุ่นและสุนทรีย์ยะ ความผูกพันที่ชาวญี่ปุ่นมีต่อธรรมชาติรอบตัว ประสบการณ์การอ่านของเด็กที่ผู้ใหญ่พยายามส่งเสริมมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะเมื่อ *โคะจิกิ* เป็นเรื่องอ่านในหนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็ก ทำให้เด็กรับรู้และซึมซับความดีงามของวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติได้

เมื่อ *โคะจิกิ* ถูกนำมาใช้ในการสร้างอุดมการณ์รักชาติเชิงการเมือง (Political Nationalism) คือความรักชาติที่เป็นความศรัทธาที่มีต่อผู้ปกครองหรือรัฐ ผู้ปกครองนี้จะแปรเปลี่ยนตามแนวคิดทางการเมืองแต่ละช่วงสมัย ความรักที่พร้อมจะทำทุกอย่างเพื่อชาติ หรือหมายถึงเพื่อบุคคลที่เป็นศูนย์กลางในการปกครองประเทศ ความรักชาติเชิงการเมืองนี้เป็นแนวคิดที่ทำให้ญี่ปุ่นต้องมีประสบการณ์เลวร้ายจากภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง จากการรณรงค์ให้คนในชาติสนับสนุนการทหาร และพลีชีพเพื่อจักรพรรดิ *โคะจิกิ* ถูกเบี่ยงเบนโดยมีการเลือกใช้บางตำนานและปรับเนื้อหาของตำนานเทพเพื่อเน้นย้ำความสำคัญของจักรพรรดิผู้สืบทอดเชื้อสายจากอะมะเตะระสุหรือเทพีแห่งดวงอาทิตย์ “ญี่ปุ่นคือประเทศแห่งปวงเทพ” คือนิยามของคำว่า “ฉินโกะกุ” (神国) แนวคิดที่แพร่หลายในยุคหนึ่ง และพัฒนาสู่แนวคิดรักชาติอย่างรุนแรงในช่วงก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง

จากการศึกษาความผันแปรของตัวบท *โคะจิกิ* ฉบับผลิตซ้ำในหนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็กแต่ละสมัย ทำให้ได้เห็นความสลับไหลของความหมายของคำว่า “ชาติ” ในตำนานเทพแห่งชาตินี้ ผู้วิจัยขอสรุปผลการวิจัยเป็น 3 ประเด็นดังนี้

1. *โคะจิกิ* ในฐานะตำนานเทพแห่งชาติ (「国家神話」から「日本の神話」へ)

มีการศึกษาและทำตำราการอ่าน *โคะจิกิ* เป็นครั้งแรกในสมัยเอโดะ ญี่ปุ่นอยู่ภายใต้การปกครองของโชกุนหรือรัฐบาลทหารของตระกูลโทะกุงะวะ จักรพรรดิและราชวงศ์ไม่มีอำนาจทาง

การเมือง แต่มีความหมายในฐานะสัญลักษณ์ของชาติ เกิด *โคะจิกิเด็น* (1798) และแนวคิด *โคะกุกะกุกุ* (ชาติศึกษา) ที่ให้ความสำคัญกับวรรณคดีและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมาแต่โบราณ ยกย่องและศรัทธาต่อสถาบันจักรพรรดิ นักคิดชาวญี่ปุ่นที่มีแนวคิดนี้ศึกษาและเผยแพร่วรรณคดีและประวัติศาสตร์โบราณ หรือหมายถึงก่อนสมัยที่ญี่ปุ่นจะรับวัฒนธรรมความเชื่อในลัทธิขงจื้อ และพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศ เพื่อทำให้ “จิตวิญญาณความเป็นชาวญี่ปุ่น” ชัดเจน *โคะจิกิเด็น* ทำให้การอ่าน *โคะจิกิ* สืบทอดต่อคนรุ่นหลังพร้อมกับการนำวิธีการวิเคราะห์และตีความของ *โมะโตะโอะริ โนะรินะงะ* ผู้เขียนมาใช้ด้วย ตำนานเทพตั้งแต่สมัยเอโดะมาจนถึงสมัยสงครามจึงมีบทบาทในการสร้างอุดมการณ์รักชาติ มีทั้งการสืบสานตำนานเทพในฐานะวัฒนธรรมดั้งเดิม หรือหมายถึงความรักชาติเชิงวัฒนธรรม ผสมผสานกับแนวคิดเทิดทูนจักรพรรดิเหนือสิ่งอื่นใด ซึ่งเป็นการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงการเมือง

ขณะที่ญี่ปุ่นตกอยู่ในภาวะสงคราม รัฐประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทุกคนสนับสนุนนโยบายทางการทหาร งานหนึ่งที่รัฐทำคือการกำหนดหนังสือเรียนสำหรับเด็กให้เป็นหนังสือเรียนแห่งชาติ หนังสือเรียนประวัติศาสตร์สอนว่าปวงเทพเป็นผู้ให้กำเนิดแผ่นดิน จักรพรรดิเป็นทายาทของอะมะเตะระสุผู้เป็นเทพสวรรค์ทรงอำนาจสูงสุด เด็กๆ ถูกปลูกฝังให้เชื่อและศรัทธาในความเป็นสมมุติเทพของจักรพรรดิ จักรพรรดิหมายถึงชาติ การพลีชีพเพื่อจักรพรรดิเท่ากับพลีชีพเพื่อชาติ มีคำเรียกประชาชนชาวญี่ปุ่นว่า “โคะกุกุมิน-ประชาชนในชาติ” (kokumin 国民) และคำว่า “คอกกะ-รัฐชาติ” (kokka 国家) ในเวลาเดียวกัน มีกลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้เช่นกัน การเผยแพร่ผลงานวิชาการบางชิ้นกล่าวว่า การสืบทอดเชื้อสายจากเทพผู้จักรพรรดิยังมีข้อคลุมเครือหรือตำนานที่ว่าเทพเป็นผู้สร้างประเทศนั้นไม่เป็นความจริง จักรพรรดิองค์แรกไม่มีอยู่จริง นอกจากนั้นยังมีกลุ่มได้ตีพิมพ์หนังสือรวมกลอนหรือบทละครที่มีเนื้อหาต่อต้านสงครามด้วย แม้จะถูกรัฐจำกัดสิทธิเสรีภาพและถูกผู้คนรอบข้างที่มีแนวคิดไม่เหมือนกันเรียกว่า “ฮิโกะกุกุมิน-ไม่ใช่คนในชาติ” (Hikokumin 非国民) เหตุการณ์ในช่วงความสับสนนี้แสดงให้เห็นว่ามีการนำ *โคะจิกิ* มาใช้แสดงแนวคิดสองกระแสที่ปะทะกัน ด้านหนึ่งเพื่อปลูกใจให้สนับสนุนสงคราม โดยเชิดชูจักรพรรดิให้สูงส่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งใช้ความไม่น่าเชื่อถือของ *โคะจิกิ* แสดงความคิดต่อต้านสงคราม

เมื่อสงครามยุติ การเข้ายึดครองของสหรัฐอเมริกา และการถูกยกเลิกหรือกำจัดสิ่งที่เคยเชื่อถือบูชามาตลอด เช่น เรื่องเกี่ยวกับจักรพรรดิ ตำนานเทพ และมีการยกเลิกศาสนาชินโตในฐานะศาสนาประจำชาติ เนื่องจากชินโตถูกมองว่าเป็นเครื่องมือหนึ่งที่รัฐนำมาใช้ปลุกกระดมให้ประชาชนเชื่อว่าญี่ปุ่นมีความสูงส่งเหนือชนชาติอื่น เพราะมีจักรพรรดิที่เป็นทายาทของเทพเจ้า

ปกครอง การกำจัดอุดมการณ์รักชาติเหล่านี้ล้วนสร้างความสับสนในจิตใจของประชาชน จักรพรรดิไม่มีอำนาจใดทางการเมือง เปลี่ยนรูปลักษณะจากเทพกลายเป็นมนุษย์ปุถุชน ประวัติศาสตร์ในหนังสือเรียนถูกเขียนใหม่ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ ไม่มีการกล่าวว่างเทพเป็นผู้สร้างประเทศญี่ปุ่นอีกต่อไป กลุ่มผู้เคยสนับสนุนสงครามออกมาแสดงความรับผิดชอบ เช่น นักเขียนที่เคยเขียนงานตามนโยบายของรัฐ เปลี่ยนเป็นการเขียนงานแนวต่อต้านหรือสะท้อนความโหดร้ายของสงคราม

ตั้งแต่ทศวรรษที่ 50 โคะจิกิ ถูกนำกลับมาผลิตซ้ำ ควบคู่ไปกับกระแสนิยมประวัติศาสตร์ และวรรณกรรมแนวต่อต้านสงคราม เป็นการพยายามให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่นซึ่งโยงอยู่กับวัฒนธรรมดั้งเดิม นักวิจัยและนักเขียนที่ศึกษาด้านานเทพเผยแพร่ผลงานเป็น โคะจิกิ รูปแบบอ่านง่ายอย่างต่อเนื่อง ในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีความเจริญทางเทคโนโลยีและสื่อมวลชน โคะจิกิ กลายเป็นสื่อในรูปแบบต่างๆ ด้วยกลุ่มผู้อ่านและผู้เขียนหลากหลายวงการ ความนิยมด้านานเทพนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากความรู้สึกสับสนในจิตใจของคนญี่ปุ่นปัจจุบัน ที่ไม่มั่นใจกับสภาพสังคมในอนาคต จึงต้องการแสวงหาตัวตนและศึกษาความเป็นญี่ปุ่น ลักษณะที่เป็นตำนานเทพแห่งชาติของ โคะจิกิ จึงอาจช่วยยึดโยงจิตใจให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึกภูมิใจในอัตลักษณ์ของชาติและรู้สึกถึงความเป็นหนึ่งเดียวกัน

ความหมายของ “ชาติ” ในสมัยก่อนกับหลังสงครามแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ชาติซึ่งหมายถึงจักรพรรดิอันควรแก่การเทิดทูนไว้สูงส่งเหนืออื่นใด กลายเป็นชาติซึ่งหมายถึงผืนแผ่นดินที่อาศัย ภูมิลำเนา ท้องถิ่น วัฒนธรรมดั้งเดิมและธรรมชาติรอบตัว แนวคิดเรื่องความรักชาติจึงลื่นไหลและหลากหลายไปตามแต่ละยุคสมัย

การเรียกตำนานเทพใน โคะจิกิ โดยใช้คำว่า “ตำนานเทพแห่งชาติ” หรือ “คกกะฉินวะ”(国家神話) ในสมัยก่อนและระหว่างสงคราม จึงมีนัยยะที่แตกต่างจากหลังสงคราม ปัจจุบันตำนานเทพใน โคะจิกิ เรียกว่า “นิฮอนโนะฉินวะ” (日本の神話) ในความหมายของตำนานเทพที่มีในประเทศญี่ปุ่น เป็นการเลี่ยงใช้คำที่สื่อถึงอุดมการณ์ความเป็นชาติที่ยึดโยงกับสงครามและจักรพรรดิ แต่เป็นตำนานเทพของชาวญี่ปุ่นทุกคน

2. ความเป็นเรื่องเล่าสำหรับเด็กของ โคะจิกิ (古事記の「物語性」)

ตำนานเทพใน โคะจิกิ ถูกถ่ายทอดในรูปแบบของวรรณกรรมมุขปาฐะมาก่อน จึงมีความเป็นเรื่องเล่าที่สร้างความบันเทิงมาตั้งแต่อดีต เรื่องเล่าของปวงเทพที่มีวีรกรรมต่างๆ ความน่า

พิศวงของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อภินิหารการผจญภัยทำให้เด็กๆ รู้สึกร่วมได้เช่นเดียวกับนิทานพื้นบ้านอื่นๆ ของญี่ปุ่น

ตำนานเทพภูคนำมาใช้เพื่อการสร้างอุดมการณ์รักชาติภายใต้การปกครองของพระจักรพรรดิเป็นนโยบายปลูกใจเยาวชนที่รัฐใช้ได้ผล ประกอบกับนโยบายด้านการศึกษาที่ทำให้เกิดโรงเรียนและระบบหนังสือเรียนที่แพร่หลายทั่วประเทศ รวมทั้งการประกาศใช้ “เคียวอิคุ โชะกุโงะ” (教育勅語) มีความมุ่งหมายว่า “ผู้คนในสังคมมีความสามัคคี เคารพกฎหมายและรับใช้ประเทศชาติเพื่อรักษาและธำรงไว้ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของจักรพรรดิซึ่งทรงเป็นผู้แทนที่เชื่อมโยงสวรรค์และโลก” โคะจิกิ ถูกเขียนใหม่โดยปรับแก้ เลื่อนนำเสนอ และเบี่ยงเบนจากต้นฉบับเดิมกลายเป็นตำนานเทพที่เน้นความยิ่งใหญ่ของเทพอะมะเตะระสุและทายาทเพื่อยกย่องสถานะของจักรพรรดิให้สอดคล้องกับนโยบายปลูกใจประชาชน โคะจิกิ ในหนังสือเรียนก่อนและระหว่างสงครามกลายเป็น “ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น” ไม่ใช่ “เรื่องเล่า” หรือ “นิทาน” ดังต้นฉบับเดิม

เมื่อเข้าสู่สมัยไทโช-โชวะเกิดกระแสนิยมงานเขียนสำหรับเด็กและเป็นยุคเฟื่องฟูของนิตยสารสำหรับเด็ก ชูสุกิ มิเอะกิชิ และกลุ่มนักเขียนผู้มีอุดมการณ์เพื่อเด็ก และอยาก让孩子们มีหนังสือดีๆ ที่ไม่เหมือนนิตยสารมวลชนในท้องตลาด ได้ริเริ่มนิตยสารสำหรับเด็กชื่อ “อะกะอิโตะริ-นุกิสีแดง” (『赤い鳥』) ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนของวรรณกรรมสำหรับเด็กที่พัฒนาในสมัยต่อมาเป็นการให้ความสำคัญต่อเด็กคนหนึ่งเทียบเท่ากับประชาชนคนหนึ่งของชาติ ชูสุกิ มิเอะกิชิได้สร้างสรรค์ผลงานชื่อ โคะจิกิโมะโนะชะตะริ” (『古事記物語』, 1919) ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นการพยายามตอบโต้ “ความไม่เป็นเรื่องเล่าของ โคะจิกิ” ในหนังสือเรียน เนื่องจากชูสุกิไม่เห็นด้วยกับลักษณะของเรื่องอ่านที่เป็นเหมือนการยัดเยียดอุดมการณ์ที่ผู้ใหญ่ทำต่อเด็กในหนังสือเรียนยุคนั้น การเล่าซ้ำในแบบของชูสุกิเป็นการนำ โคะจิกิ มาถ่ายทอดให้เด็กเข้าใจง่ายและสนับสนุนการเรียนรู้เชิงวรรณศิลป์ แต่การเล่าซ้ำในหนังสือเรียนแห่งชาติ โดยเฉพาะในรุ่นที่ปรับปรุงครั้งที่ 4-5 ซึ่งเป็นสังคมระหว่างสงครามนั้น เป็นการนำตำนานเทพมาปรับเปลี่ยนเพื่อสนับสนุนภาพลักษณ์ความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิ การเล่าซ้ำสองลักษณะนี้แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Nationalism) กับอุดมการณ์รักชาติเชิงการเมือง (Political Nationalism) โดยมุมมองผ่านตัวบทที่เป็นตำนานเทพใน โคะจิกิ

หนังสือพิมพ์และวรรณกรรมสำหรับเด็กในสมัยสงครามโดยเฉพาะนิตยสารสำหรับเด็กเยาวชนที่ผลิตเป็นสื่อตอบสนองนโยบายของรัฐ ที่แพร่หลายเป็นที่นิยมอย่างมากนั้น ยิ่งทำให้อุดมการณ์รักชาติเข้าสู่ผู้คนทั่วไปในชาติ เกิดบรรยากาศสนับสนุนสงครามและศรัทธาในความ

ยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่นภายใต้การปกครองของจักรพรรดิ ซึ่งนำไปสู่ความสูญเสียจากความพ่ายแพ้ในสงคราม

หนังสือเรียนในสมัยระหว่างสงครามนี้ นำเสนอแนวคิดที่ว่า “เด็กไม่ใช่เด็ก แต่คือผู้ใหญ่ที่ตัวเล็ก” “ผู้ใหญ่” ในที่นี้คือ “ประชาชน” มีหน้าที่อุทิศตนเพื่อชาติ นั่นหมายถึง เด็กก็มีหน้าที่เพื่อชาติเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ จึงมีการใช้คำว่า “โฌโกะกุนมิน” (少国民) หรือประชาชนตัวเล็ก แทนคำว่า “จิโด” (児童) หรือ เด็ก ซึ่งเป็นคำเดิมที่เคยใช้มาก่อน ตำนานเทพที่นำมาสอนเด็กจึงเป็นเหมือนตำราเรียนสำหรับผู้ใหญ่ แนวคิดนี้ถูกต่อต้านอย่างรุนแรงหลังสงคราม คำว่าประชาชนตัวเล็กหายไปจากสังคม “เด็ก” กลายเป็น “เด็กที่ไม่ใช่ผู้ใหญ่” อีกครั้ง หลังจากทศวรรษที่ 1950 โคะจิกิในฉบับผลิตใหม่เป็นนิทานสำหรับเด็กหรือเป็นภาษาปัจจุบันสำหรับคนทั่วไป ได้รับการตอบรับอย่างดีในสังคม และยังสะท้อนความพยายามของนักวิจัยจำนวนมากที่ต้องการนำเสนอ โคะจิกิในฐานะวรรณกรรมและเรื่องเล่าโบราณที่ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง

ทศวรรษที่ 1950 มีการปรับปรุงหลักสูตรโดยรัฐพยายามเน้นการให้ความสำคัญกับสถาบันจักรพรรดิและศาสนา สมัยนี้มีลักษณะเด่นคือ “งานเขียนเกี่ยวกับสงครามยอดเยี่ยม” หรือที่เรียกว่า “เซ็นกิโมะโนะ นูม” งานเขียนเกี่ยวกับสงครามสะท้อนว่าคนญี่ปุ่นไม่ได้เป็นผู้แพ้แต่อย่างเดียว แต่มีวีรกรรมที่น่ายกย่องมากมายในสมัยสงคราม ขณะเดียวกันก็มีงานเขียนที่ขัดแย้งกับการเชิดชูวีรกรรมสงครามคือการประณามการก่อสงครามและพยายามรณรงค์ไม่ให้เกิดสงคราม อีกทั้งปรากฏในช่วงเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมและสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ มีเสรีภาพในการนำเสนอความคิดเห็น จึงมีการทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามอย่างอิสระ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับช่วงสงครามหรือช่วงที่สื่อถูกควบคุมแล้ว วรรณกรรมและสื่อมวลชนมีความหลากหลายและมีมิติใหม่ในความเป็นสังคมญี่ปุ่นยุคหลังสงคราม ช่วงทศวรรษที่ 1960 มีการตีพิมพ์วรรณกรรมเยาวชนเป็นชุด ซึ่งมีทั้งกระแสนิยมวรรณกรรมโบราณที่เขียนใหม่สำหรับเด็กและวรรณกรรมแปลจากวรรณกรรมสำหรับเด็กของต่างประเทศ นอกจากวรรณกรรมสำหรับเด็กจะเป็นที่นิยมในหมู่เด็กๆ แล้ว ยังทำให้เกิดนักเขียนรุ่นใหม่ที่ได้รับแรงบันดาลใจให้สร้างสรรค์ผลงานสำหรับเด็ก และมีนักวิจัยวรรณกรรมที่ให้ความสนใจวรรณกรรมประเภทนี้มากขึ้น โคะจิกิโมะโนะงะตะริ เป็นหนึ่งในวรรณกรรมสำหรับเด็กที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการทบทวนและผลิตซ้ำวรรณคดีโบราณ นอกจากนั้น การใช้ชื่อเรื่องที่มีคำว่า “โมะโนะงะตะริ”(物語) หรือ “เรื่องเล่า” ในการผลิตซ้ำหลายครั้งโดยนักเขียนหลายคนนี้ ยังสะท้อนความพยายามถ่ายทอดความเป็น “นิทาน” ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่แท้จริงแต่เดิมของ โคะจิกิ สู่คนรุ่นหลัง

จากการศึกษาการผลิตซ้ำตำนานเทพใน *โคะจิกิ* ยุคหลังการควบคุมของสหรัฐอเมริกาหลังสงคราม พบว่าในวรรณกรรมสำหรับเด็ก หนังสือเรียน และหนังสือภาพได้ถ่ายทอดเรื่องราวของปวงเทพในลักษณะเทพนิยายหรือนิทานพื้นบ้านโบราณ ไม่ได้เน้นความสำคัญของอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิในฐานะผู้สืบเชื้อสายจากเทพสวรรค์เหมือนที่ปรากฏในหนังสือเรียนยุคก่อน และระหว่างสงคราม หรือกล่าวได้ว่า *โคะจิกิ* ไม่ได้มีไว้สอนประวัติศาสตร์ แต่เป็น “นิทาน” เกิดการแพร่หลายของกระแสแนวคิดทบทวนวรรณกรรมสำหรับเด็กใหม่ ว่า “เด็กก็คือเด็ก” ไม่ใช่ “เด็กคือประชาชนตัวเล็ก” (少国民) เกิดยุคใหม่ของวรรณกรรมสำหรับเด็ก รื้อฟื้นอุดมการณ์การสร้างสรรค์ผลงานเพื่อเด็กของนักเขียนยุคไทโช ว่าวรรณกรรมสำหรับเด็กต้องมีเพื่อให้เด็กอ่าน ไม่ใช่การสอนผู้ใหญ่ ในยุคที่ญี่ปุ่นฟื้นฟูประเทศได้อย่างรวดเร็ว มีความเจริญรุดหน้าทางเศรษฐกิจ เกิดความแตกต่างของข้อความคิดทางการเมือง ระบบสังคมนิยมเป็นประเด็นที่ถูกนำมาอภิปราย มีกลุ่มคนที่ต้องการการเปลี่ยนแปลง ความวุ่นวายสับสนของสังคมยุคใหม่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้คนโหยหาอดีต การมีประวัติศาสตร์ร่วมกันของคนในชาติ ความเป็นญี่ปุ่นดั้งเดิมถูกถ่ายทอดต่อให้ชัดเจนได้จากวัฒนธรรมและวรรณคดีโบราณ ดังนั้นจึงมีการผลิตซ้ำตำนานเทพหลังสงครามเป็นนิทานสำหรับเด็ก เพื่อเล่าเรื่องญี่ปุ่นให้เด็กเข้าใจ

การถ่ายทอด *โคะจิกิ* ต่อกันมาจนถึงปัจจุบันในรูปแบบของหนังสือเรียน วรรณกรรม และสื่อสมัยใหม่สำหรับเด็ก แสดงให้เห็นว่าเด็กเป็นหัวใจสำคัญของการอ่านและผลิตซ้ำเพื่อสืบสานวรรณคดีชิ้นนี้ ความเชื่อมโยงของตำนานเทพใน *โคะจิกิ* กับสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน มีปัจจัยหลักคือการให้ความสำคัญกับคติชน ถิ่นกำเนิดเดิม มีศาสนา ความเชื่อ (วัฒนธรรม) ส่วนประกอบสำคัญในวรรณกรรมสำหรับเด็กคือภาพวาดและความเป็นเรื่องเล่า (monogatari 物語) กล่าวได้ว่าเด็ก ๆ เรียนรู้และถูกปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรมด้วยพิธีกรรมความเชื่อ การเล่านิทานประกอบภาพวาด มีหนังสือเรียนและวรรณกรรมสำหรับเด็กเป็นเครื่องมือถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือ “ความเป็นญี่ปุ่น” การนำตำนานเทพมาบรรจุไว้ในหนังสือเรียนสำหรับประถมศึกษาอีกครั้งในศตวรรษที่ 21 แสดงให้เห็นว่า *โคะจิกิ* มีคุณสมบัติที่เหมาะสมในฐานะ “ประวัติศาสตร์ของวัฒนธรรม” ที่จะนำมาใช้ปลูกฝังอุดมการณ์ความเชื่อต่อเด็ก นอกจากนั้นลักษณะการเล่าเรื่องสนุกตื่นเต้นเหมือนเป็นนิทาน มีภาพวาดประกอบให้เข้าใจง่าย หรือสื่อที่หลากหลายผสมกับเป็นยุคแห่งเทคโนโลยีและการสื่อสาร ทำให้ *โคะจิกิ* ยุคใหม่เป็นสิ่งที่คนทั่วไปเข้าถึง การแพร่กระจายของ *โคะจิกิ* ส่งผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในส่วนภูมิภาค และยังสามารถถ่ายทอดความหมายของอัตลักษณ์แห่งชาติญี่ปุ่น โดยไม่จำเป็นต้องมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางความเป็นชาติเหมือนสมัยสงคราม

โคะจิกิ เป็นสื่อถ่ายทอดอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม(Cultural Nationalism) ช่วยส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของนิทานพื้นบ้านโบราณของญี่ปุ่น โดยนำเสนอว่าตำนานเทพคือนิทานพื้นบ้าน ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น รูปแบบวรรณกรรมสำหรับเด็กภายใต้แนวคิดของการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อให้เด็กอ่านยังคงมีแพร่หลาย แม้ระบบสื่อสารสนเทศในสังคมสมัยใหม่จะทำให้เกิดความหลากหลาย ไม่จำกัดเฉพาะประเภทของวรรณกรรมหรือวัฒนธรรม เส้นแบ่งระหว่างวรรณกรรมบริสุทธิ์ (pure literature 純文学) กับ วรรณกรรมมวลชน (popular literature 大衆文学) ซึ่งเคยมีในสมัยที่สังคมมีความเหลื่อมล้ำเลือนหายไป วรรณกรรมสำหรับเด็กหรือสื่อสำหรับเด็กอาจมีเพื่อผู้ชมที่เป็นเด็กเป็นหลักก็จริง แต่ในปัจจุบันกลุ่มผู้รับสารหรือผู้เสพสื่อ นั้นมีกว้างขึ้น “เด็ก” ในปัจจุบันแฝงความหมายของ “เด็กและครอบครัว” แนวคิดการสร้างสรรคัวรรณกรรม “เพื่อเด็ก” ที่เริ่มต้นจากการนำแนวคิดมาจากตะวันตกในสมัยเมจิ-ไทโช เพื่อตอบโต้การยึดเยียดความคิดแบบผู้ใหญ่ให้กับเด็กเพื่อสร้าง “ประชาชนตัวเล็ก” ของชาติ เปลี่ยนเป็นการสร้างสรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็ก “เพื่อทุกคน”

3. การใช้ *โคะจิกิ* เพื่อประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น (『古事記』でアイデンティティー追求)

การแสดงความเคารพยกย่องต่อจักรพรรดิเป็นอุดมการณ์ที่ถูกหรือฟื้นขึ้นมาเสมอในยามที่ราชสำนักเสื่อมอำนาจลงหรือเป็นที่ลี้มเลือนไป เนื่องจากปัญหาสังคมหรือสงครามกลางเมืองที่ผู้คนต้องใส่ใจกับปากท้องหรือความเป็นอยู่มากกว่าการสนใจว่าใครเป็นผู้ปกครอง การนำ *โคะจิกิ* มาใช้มักมีนัยยะเชื่อมโยงกับจักรพรรดิและความเชื่อของชาวญี่ปุ่น ในสมัยเฮอัน (794-1185) *โคะจิกิ* ไม่ได้รับความนิยมเท่า *นิฮนโอะกะกิ* ซึ่งมีการคัดลอกต่อหลายครั้งในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เล่าประวัติจักรพรรดิ แต่ *โคะจิกิ* ก็ปรากฏในพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี วิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ ในรูปแบบของเรื่องเล่าพื้นบ้านที่เล่าต่อกันมา และรูปแบบของพิธีกรรมหรือประเพณีของทั้งชนชั้นสูงและชาวบ้านทั่วไป สมัยคะมะกุระและมุโระมะชิ (1185-1568) มีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์กลายเป็นสงครามกลางเมืองมาตั้งแต่ปลายสมัยเฮอัน ผู้คนลำบากเดือดร้อน การเมืองไม่มั่นคง เทพในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางศาสนามีบทบาทคือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจคนในชาติเมื่อบ้านเมืองไม่สงบ ในศตวรรษที่ 13 ประเทศแบ่งการปกครองเป็นสองฝ่ายยาวนานถึง 60 ปี โดยมีจักรพรรดิสองพระองค์ ที่เรียกว่ายุคราชวงศ์เหนือใต้ (1336-1392) เกิดงานเขียน “ฉินโนโอะโตกิ”(1339) ของขุนนางที่สนับสนุนฝ่ายราชวงศ์ใต้ ได้นำบางส่วนของตำนานเทพใน *โคะจิกิ* มาใช้สร้างภาพเหมือนสมมติเทพของจักรพรรดิและความถูกต้องชอบธรรมของการสืบราชวงศ์จากเทพอะมะเตะระสุ โดยเฉพาะการเน้นความสำคัญของ

การครอบครอง “สามสิ่งศักดิ์สิทธิ์” สงครามกลางเมืองค่อยๆ คลี่คลายและเข้าสู่ความสงบใน สมัยอะสุชิโมะโอะยะมะถึงสมัยเอโดะ (ค.ศ.1568-1868) ญี่ปุ่นอยู่ภายใต้การปกครองของโชกุน หรือรัฐบาลทหารของตระกูลโทะกุงะวะซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเอโดะ (โตเกียวในปัจจุบัน) จักรพรรดิและราชวงศ์ไม่มีอำนาจทางการเมือง แต่มีความหมายในฐานะสัญลักษณ์ของชาติ เกิด *โคะจิกิเด็น* (1798) และแนวคิด *โคะกุกะกุ* (ชาติศึกษา) ซึ่งพัฒนาจนมีความชัดเจนตั้งแต่ช่วงกลาง สมัยเอโดะสืบเนื่องไปถึงยุคต่อไป เป็นศาสตร์ที่เดิมนักคิดชาวญี่ปุ่นศึกษาวิเคราะห์และเผยแพร่ วรรณคดีและประวัติศาสตร์โบราณ หรือหมายถึงก่อนสมัยที่ญี่ปุ่นจะรับวัฒนธรรมความเชื่อใน ลัทธิขงจื้อและพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศ เพื่อให้ “จิตวิญญาณความเป็นชาวญี่ปุ่น” ชัดเจน อีกทั้งยังพยายามนิยามวิถีดั้งเดิมแบบญี่ปุ่น สมัยเอโดะเป็นช่วงของวัฒนธรรมที่หลากหลาย ความเจริญและการศึกษาแพร่หลายสู่พ่อค้าและสามัญชน มีความขัดแย้งทางความคิดหลายขั้ว นับเป็นสมัยที่การแพร่กระจายของวรรณกรรมโบราณเฟื่องฟู *โคะจิกิ* และ *นิฮนโอะกิ* ถูกนำมาใช้ ในฐานะตำราแห่งชาติที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่นว่าไม่เหมือนที่ใดในโลก คือเป็น ประเทศที่มีปวงเทพและจักรพรรดิผู้เป็นทวยเทพสวรรค์คอยดูแลคุ้มครอง

โคะจิกิเด็น ซึ่งเขียนโดยโมะโตะโอะริ โนะรินะจะเป็นตำราเพื่อศึกษา *โคะจิกิ* โดยผู้เขียน ต้องการแสดงความเห็นญี่ปุ่น เพื่อให้คนญี่ปุ่นเข้าใจความเป็นชนชาติญี่ปุ่น โดยให้ความสำคัญ กับ *โคะจิกิ* ที่เขียนเป็นอักษรจีนแล้วออกเสียงญี่ปุ่น เป็นวิธีการอ่านที่พิเศษไม่เหมือน *นิฮนโอะกิ* ที่ใช้รูปแบบการเขียนอักษรจีนอย่างถูกต้องเป็นทางการตามแบบฉบับจีน *โคะจิกิเด็น* ยังเป็นการ ผสมผสานระหว่างพุทธและชินโต จงใจจะบอกว่านี่คือประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น ไม่ใช่ ประวัติศาสตร์จีน ช่วงที่มีการเขียน *โคะจิกิเด็น* นั้น มีชาวต่างชาติเข้ามาทำมาค้าขายมากขึ้น สังคมญี่ปุ่นเกิดแนวคิดสองกระแสคือต่อต้านต่างชาติ และยอมรับวิทยาการจากต่างชาติ *โคะจิกิเด็น* เป็นจุดเริ่มต้นของกระแสต่อต้านต่างชาติ ซึ่งแม้ผู้เขียนมิได้มีเจตนาเช่นนั้น แต่นักคิดรุ่น ต่อมาได้นำแนวคิดอนุรักษนิยมที่ปรากฏใน *โคะจิกิเด็น* มาพัฒนาเป็นแนวคิด *โคะกุกะกุ* (ชาติศึกษา) ที่ทวีความรุนแรงขึ้นจนกลายเป็นการรณรงค์ขับไล่ชาติตะวันตกออกจากประเทศไป

การปฏิรูปสมัยเมจิ (Meiji Restoration 明治維新 1868) รัฐบาลซึ่งเกิดขึ้นจากกลุ่มคนที่ ยกย่องให้จักรพรรดิเป็นศูนย์รวมอำนาจ นำวิทยาการสมัยใหม่หลายด้านจากตะวันตกมาใช้สร้าง ความเจริญรุดหน้า แนวคิด “ประเทศมั่งคั่งทหารเข้มแข็ง” เป็นอุดมการณ์สร้างประเทศให้เป็น สมัยใหม่แบบตะวันตก ขณะเดียวกันในกลุ่มปัญญาชนส่วนหนึ่งก็เกิดกระแส “กลับสู่วัฒนธรรม ดั้งเดิม” การรณรงค์ปฏิรูปประเทศที่เกิดขึ้นในปลายสมัยเอโดะ ส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการ เปลี่ยนแปลงระบบเดิมสู่ระบบใหม่ ในสมัยเมจินี้ มีความพยายามแยกศาสนาพุทธกับชินโตออก

จากกันอย่างเด็ดขาด ซินโตถูกโยงมาสัมพันธ์กับระบอบการปกครองโดยมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลาง โคะจิกิ กลายเป็นสิ่งที่จะยืนยันทหรือพิสูจน์ว่าจักรพรรดิไม่ใช่มนุษย์ เกิดกระแสแนวคิด “ประเทศแห่งปวงเทพ” (มินโกะกุ) ซึ่งเชื่อว่าประเทศญี่ปุ่นมีปวงเทพทั้งหลายคุ้มครองอยู่ และมีจักรพรรดิเป็นผู้แทนอำนาจอันยิ่งใหญ่

ญี่ปุ่นภายใต้การยึดครองของพันธมิตร (ค.ศ.1945-1952) สหรัฐอเมริกาในชื่อของ General Headquarters, the Supreme Commander for the Allied Powers (GHQ/SCAP) ได้เข้ามาจัดการระบบการศึกษาของญี่ปุ่นใหม่ทั้งหมด เกิดแบบเรียนที่เรียกว่า “ซุมิโนริเคียวกะโอะ” คือการใช้หมึกสีดำขีดทับลงบนข้อความที่ไม่เหมาะสมในหนังสือเรียน มีการยกเลิกศาสนาซินโต ในฐานะศาสนาประจำชาติ เนื่องจากซินโตถูกมองว่าเป็นเครื่องมือหนึ่งของการก่อสงครามของญี่ปุ่น เพราะรัฐนำมาใช้ปลุกกระดมให้ประชาชนเชื่อว่าญี่ปุ่นมีความสูงส่งเหนือชนชาติอื่น มีจักรพรรดิที่เป็นทายาทของเทพเจ้าปกครอง ภาพลักษณ์ของจักรพรรดิเปลี่ยนแปลงไปจากการประกาศ “ความเป็นมนุษย์” (Human Declaration) โดยพระองค์เอง ทรงเปลี่ยนสถานะจาก “เทพ” เป็น “มนุษย์” มีบทบาทเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ไม่มีอำนาจทางการเมืองการทหาร การเผยแพร่ข่าวการเสด็จของพระองค์ผ่านสื่อมวลชนทำให้เห็นภาพของจักรพรรดิที่เป็น “มนุษย์” แต่ก็ยังเป็นศูนย์กลางของความจงรักภักดีของประชาชน

ในการปฏิรูปด้านการศึกษาในญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐฯ พยายามสร้างญี่ปุ่นให้เป็นประเทศที่ปกครองระบอบประชาธิปไตย เน้นการกระจายอำนาจของรัฐ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีความเป็นประชาธิปไตยและปรับปรุงสังคมให้ประชาชนมีความเสมอภาค โคะจิกิ ถูกมองว่าเป็นงานเขียนที่สนับสนุนความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิที่มีภาพลักษณ์ของสงคราม ดังนั้นจึงถูกกำจัดและเลื่อนหายไปในช่วงการยึดครองของสหรัฐฯ หนังสือเรียน “คุนิโนะอะยุมิ” ที่กำหนดขึ้นหลังสงครามใช้โครงร่างในการเล่าประวัติศาสตร์ตามหลักโบราณคดี และเล่าด้วยหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ไม่ได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับจักรพรรดิหรือตำนานเทพเลย เป็นการปฏิเสธความเชื่อที่คนญี่ปุ่นเคยยึดถือมาแต่เดิม

ในสังคมทุนนิยมของญี่ปุ่นในยุค 1960-1970 ผู้คนมีรสนิยมทันสมัยและมีความต้องการในความสะดวกสบายต่างๆ การจัดกีฬาโอลิมปิก ค.ศ.1964 สร้างความมั่นใจในความเจริญทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น มีการค้นคว้าวิจัยในศาสตร์ต่างๆ อย่างกว้างขวาง นักวิจัยมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นทางวิชาการ และสนใจนำตำนานเทพมาศึกษาใหม่มากขึ้น ทศวรรษที่ 1960 โคะจิกิ ได้ถูกนำมาศึกษาวิจัยวิเคราะห์ใหม่มุมมองใหม่ๆ หลายด้าน ทั้งประวัติศาสตร์ ตำนานวรรณกรรม และคติชนวิทยาหรือความเชื่อ กระแสความสนใจในวรรณกรรมและวัฒนธรรม

ดั้งเดิมทำให้เกิดการอภิปรายและเล่าต่อ *โคะจิกิ* มากขึ้นอีก นักวิจัยจำนวนมากพยายามนำเสนอ *โคะจิกิ* ในฐานะวรรณกรรมและเรื่องเล่าโบราณที่ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง

สมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงสู่ยุคโลกาภิวัตน์ 1980-1990 ในขณะที่ภายในประเทศมี กระแสแนวคิดที่ขัดแย้ง ความวุ่นวายทางการเมือง ระบบการศึกษาและการออกหนังสือเรียนไม่ พัฒนาขึ้น ญี่ปุ่นกลายเป็นสังคมที่ต้องแข่งขันสูง เมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 1990 เนื้อหาของเรื่องอ่าน ในหนังสือเรียนเน้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีความพยายามนำวรรณกรรมที่เคย หายไปจากหนังสือเรียนกลับมาใหม่ ค.ศ.1995 หนังสือภาพชุด “ตำนานเทพญี่ปุ่น” วาดภาพ โดยอะกะบะ ซุเอะกิชิ ได้นำวิธีเขียนภาพแบบญี่ปุ่นดั้งเดิมมาใช้ในการสร้างสรรค์งานหนังสือภาพ สมัยใหม่ ทำให้นิทานพื้นบ้านโบราณของญี่ปุ่นกลับมาสู่โลกปัจจุบัน ตั้งแต่ปลายค.ศ.1990 ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน เกิดปรากฏการณ์การผลิตซ้ำ *โคะจิกิ* มากมาย และมีรูปแบบหลากหลาย *โคะจิกิ* ที่เขียนใหม่มีทั้งเน้นเนื้อหาตามต้นฉบับดั้งเดิม และเน้นแง่มุมบางอย่างเป็นพิเศษ การ ตีความใหม่ในศตวรรษที่ 21 นี้ทำให้ *โคะจิกิ* เป็นเหมือนกับตำนานเทพที่สร้างความเป็นหนึ่งเดียว ของคนญี่ปุ่น และยังแผ่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมอยู่ในความเป็นหนึ่งเดียวนั้น ความ นิยมอ่านและผลิตซ้ำ *โคะจิกิ* ในปัจจุบัน อาจเพื่อพยายามตอบคำถามถึงตัวตนและรากเหง้า เผ่าพันธุ์ของตน เมื่อชาวญี่ปุ่นประสบกับภาวะสับสนทางจิตใจ ขาดสิ่งยึดเหนี่ยวหรือแสวงหาบาง สิ่งในชีวิต

ตำนานเทพญี่ปุ่นในปัจจุบันเป็นสื่อที่ใช้สืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีความหลากหลาย จากรุ่นสู่รุ่น ปลุกฝังสำนึกในความเป็นชาวญี่ปุ่นที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีตำนานเทพที่เป็นลาย ลักษณะอักษรเล่าเรื่องที่มีความเชื่อมโยงกับสถานที่ที่มีจริง สร้างความหมายให้คนญี่ปุ่นรู้สึกผูกพัน กับท้องถิ่น นับว่า *โคะจิกิ* สมัยใหม่ในหลายรูปแบบ ทั้งนิทาน การ์ตูน หนังสือภาพ รวมถึง เทศกาลและการแสดงซึ่งเป็นสิ่งที่เข้าใจง่ายสำหรับเด็ก ล้วนมีบทบาททางวัฒนธรรมคือเป็นเรื่อง เล่าถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในธรรมชาติรอบตัว ให้คนญี่ปุ่นได้มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน โดย เริ่มจากการอ่านและเล่าซ้ำในสถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก บทบาทดังกล่าวของ *โคะจิกิ* แสดงอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่นเชิงวัฒนธรรม (Cultural Identity) ที่ชาวญี่ปุ่นภูมิใจนำเสนอสู่ สายตาคนต่างชาติ ลักษณะพิเศษที่ *โคะจิกิ* สื่อถึงคนทั่วไปได้แสดงให้เห็นความเป็นสากล (Universal) ไปพร้อมกับความเป็นญี่ปุ่น

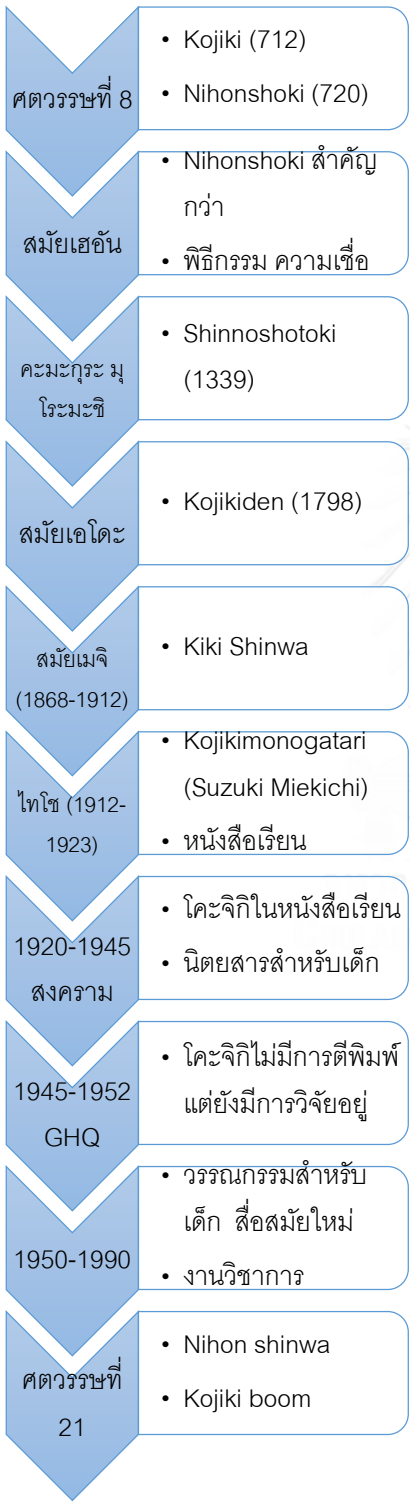
หลังเหตุการณ์แผ่นดินไหวและสึนามิครั้งใหญ่ในญี่ปุ่นแถบตะวันออก (2011) ผนวกกับ อุบัติเหตุโรงผลิตไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ ตอกย้ำให้ประชาชนสูญเสียความเชื่อมั่นที่เคยมีต่อรัฐ เกิดกระแสให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ความนิยมอ่าน *โคะจิกิ* และการจัดงานเฉลิมฉลองการ

เรียบเรียง โคะจิกิ ครอบคลุม 1300 ปี (2012) ทำให้การเดินทางท่องเที่ยวในท้องถิ่นที่ปรากฏในตำนานเทพเป็นที่นิยมขึ้นมาด้วย เป็นการสร้างบรรยากาศที่สดใสในระดับภูมิภาค ศาลเจ้าชินโตในท้องถิ่นต่างๆ มีการใช้สื่อสมัยใหม่ประชาสัมพันธ์ในผู้คนที่เดินทางท่องเที่ยว ศาลเจ้าที่อยู่ในพื้นที่ประสบภัยหลายแห่งได้นำตำนานเทพมาใช้ประชาสัมพันธ์ในผู้คนที่มาเยือน แม้การนมัสการศาลเจ้าหรือเทศกาลประจำปีจะเป็นพิธีกรรมที่ชาวญี่ปุ่นประกอบเป็นประจำในวันสำคัญมานานแล้ว แต่ในยามที่ประสบภัย ศาลเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติที่คนญี่ปุ่นเรียกว่า “เทพ” นั้น เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจและช่วยเยียวยาให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างมีความหวัง

จากการศึกษาการผลิตซ้ำ โคะจิกิ ตามการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมในแต่ละยุคสมัยพบว่า นอกจากจะมีการนำ โคะจิกิ มาใช้เพื่อการสนับสนุนอำนาจและความมีอยู่ของจักรพรรดิญี่ปุ่น ในช่วงเวลาที่ราชสำนักเสื่อมถอยลงหรือไม่ได้รับความสนใจจากคนในชาติแล้ว โคะจิกิ ยังปรากฏในสังคม เป็นกระแสความนิยมอ่านและเล่าใหม่ในภาวะที่ชาวญี่ปุ่นประสบกับแรงกดดันทางอัตลักษณ์ เกิดคำถามถึงตัวตนและความเป็นญี่ปุ่น หรือต้องการการเยียวยาทางจิตใจ บทบาทหนึ่งของ โคะจิกิ คือการเป็นสัญลักษณ์ที่อาจเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของชาวญี่ปุ่นได้เสมอ โดยแสดงความเชื่อของคนญี่ปุ่นโบราณที่มีต่อเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์รอบตัว รวมทั้งความรักในผืนแผ่นดินที่ตนอาศัยและธรรมชาติที่เป็นรากเหง้าของความเชื่อในศาสนาชินโต คุณสมบัติความเป็น “เรื่องเล่า” ของ โคะจิกิ ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ตำนานเทพญี่ปุ่นได้รับการเล่าขานจากผู้ใหญ่สู่เด็ก ปลูกฝังแนวคิดและสร้างทัศนคติให้เด็กซึมซับวัฒนธรรมในตำนานเพื่อรับรู้อดีตอันน่าภาคภูมิใจ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้สรุปได้ว่า ตำนานเทพใน โคะจิกิ ได้ถูกผลิตซ้ำโดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเล่าเรื่องและภาพลักษณ์ของตัวละครซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุค ในหนังสือเขียนยุคก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง โคะจิกิ เป็นเครื่องมือของรัฐในการถ่ายทอดอุดมการณ์ชาตินิยม จักรพรรดิญี่ปุ่นในฐานะทวยหาญของสุริยเทพี เป็นศูนย์รวมอำนาจและความชอบธรรมในการปกครองประเทศ แต่ในวรรณกรรมสำหรับเด็กยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน สุริยเทพีรวมทั้งปวงเทพทั้งหลายเปลี่ยนความหมายเป็นสัญลักษณ์ทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนการสืบสานอุดมการณ์รักชาติเชิงวัฒนธรรม (Cultural Nationalism) ของญี่ปุ่น

ตาราง 6.1 ผังสรุปแนวคิดที่ปรากฏในการผลิตซ้ำตำนานเทพใน โคะจิกิ ในแต่ละสมัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ 2522
- ยุพา คลังสุวรรณ. ญี่ปุ่นสร้างชาติด้วยความรักและภักดี ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, สำนักพิมพ์มติชน. 2547.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. ญี่ปุ่นสมัยใหม่. ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- วรินทร์ ววงศ์. การศึกษากับการสร้างคนแบบญี่ปุ่น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2. ดวงกลมสมัย. 2546
- สุกัญญา นิธิกร. การศึกษาไทย-ญี่ปุ่นยุคปรับตัวสู่สมัยใหม่ เหตุใดก้าวไกลต่างกัน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2549.
- สุรางค์ศรี ตันเสียงสม. ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2551.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. ตำนานพื้นบ้าน (Folk Legends). ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2547.
- อรรถยา สุวรรณระดา. เรียนรู้ตำนานเทพญี่ปุ่น จากวรรณกรรม โคะจิกิ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2553.
- อาทร พึ่งธรรมสาร. วิวัฒนาการวรรณกรรมญี่ปุ่นหลังสงคราม. ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2528.
- อิโซ ไชโต, เอลิซาเบธ ลี เซียน, ยูปีเตอร์ แพล. พงศาวดารญี่ปุ่น. สำนักพิมพ์ศรีปัญญา. 2556.
- โสะชะกะ มะชะยะซุ. สร้อยสุดา ณ ระนอง, ปราณี่ จงสุจริตธรรม แพล. ญี่ปุ่นสมัยโชวะ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากพ่อสู่ลูก. โครงการหนังสือชุด “คั่นช่องส่องญี่ปุ่น” มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2541.

ภาษาอังกฤษ

- Basil Hall Chamberlain. Ko-Ji-Ki Record of Ancient Matters. The Asiatic Society of Japan, Tokyo. 1973.
- David L. Russell. Literature for Children-A Short Introduction. Ferris State University, 2005.

Donald L. Philippi. KOJIKI. University of Tokyo Press. 1968.

Kōnoshi Takamitsu. “Constructing Imperial Mythology: Kojiki and Nihonshoki” ,
INVENTING THE CLASSICS, Modernity, National Identity, and Japanese
Literature, Edited by Haruo Shirane and Tomi Suzuki, Standford University Press.
 2000.

ภาษาญี่ปุ่น

___カルタ (CARTA) 歴史群像 1月号別冊 新春号、学研パブリッシング、2012.

___『芸術新潮』6月号創刊 750号記念大特集「古事記 日本の原風景を求めて」2012.

___『ぶあ MOOK 歴史めぐり旅「古事記」』7月30日号、2013.

赤城毅彦『「古事記」「日本書紀」の解明』、文芸社、2006

赤羽末吉『私の絵本ろん』偕成社、1983

阿刀田高『たのしい古事記』角川文庫、2000

荒瀬豊「正木ひろし 近きより」『近代日本思想史の基礎知識』、有斐閣、1971

出雲井晶『母と子におくる 教科書が教えない日本の神話』産経新聞ニュースサー
 ビス、1998.

石母田 正「日本神話」『石母田正著作集 第十巻』、1989.

石井正巳『図説 日本昔話』河出書房新社、2003.

伊東利和『親から子へ語り継ぎたい日本の神話』幻冬舎ルネッサンス、2009.

入江曜子『日本が「神の国」だった時代』岩波新書 764、2006.

岩本努『教育勅語の研究』民衆社、2001.

宇治谷 孟『日本書紀(上) 全現代語訳』講談社、2007.

上田正昭『日本神話』岩波書店、1973.

上田正昭『古代文化の探究』講談社、1977.

上田正昭『日本の神話を考える』小学館、2001.

梅野正信『社会科教育史における「社会科歴史」の「神話」教育論』、鹿児島大学教育
 学部社会科 (社会科教育学) 1992.

梅原猛『梅原猛著作集 19 戯曲集 ヤマトタケル、小栗判官、オオクニヌシ』小学館、
 2003.

岡田英弘『日本史の誕生』筑摩書房、2009.

小熊英二『〈民主〉と〈愛国〉、戦後日本のナショナリズムと公共性』新曜社、2010.

海後宗臣、仲新、寺崎昌男『教科書でみる近現代日本の教育』、東京書籍、1999.

- 角川源義「角川文庫発刊に際して」『新版 古事記物語』、角川書店、2003.
- 鎌田東二『神道とは何か』PHP 新書、2000.
- 鎌田東二『神と仏の出逢う国』角川学術出版、2009.
- 鹿野政直「教育勅語と国民教化策の展開」『近代日本思想史の基礎知識』有斐閣、1974.
- 上 笙一郎「児童文学研究の軌跡」久山社、『日本児童文学研究史』港の人、2004.
- 唐澤富太郎『教科書の歴史』創文社、1956.
- 唐沢富太郎「日本教育しにおける「神話」の位置」、『日本神話の可能性 伝統と現代叢書』現代ジャーナリズム出版会、1973.
- 唐澤富太郎「明治百年 教科書のうつりかわり」『教育読本 教科書』河出書房新社、1982.
- 河合敦『早わかり日本史』日本実業出版社、2005.
- 河合隼雄『神話と日本人の心』岩波書店、2003.
- 河原和枝『子ども観の近代』中公新書、1998.
- 川副武胤『古事記の世界』教育社歴史新書 日本史、1978.
- 貴戸理恵「教育」小熊英二：編、『平成史』河出書房新社、2014.
- 鍛代敏雄『神国論の系譜』、法藏館、2006.
- 刈部直、片岡りゅう『日本思想史ハンドブック』神書館、2008.
- 工藤隆『古事記の起源』中央公論新社、2006.
- 桑原圭裕「戦前から戦後におけるアニメーションのスタイルの変遷」『戦後日本映画論』青弓社、2012.
- 桑山敬巳「大正の家族と文化ナショナリズム」日本の時代史 24 末武喜也（編）『大正社会と改造の潮流』吉川弘文館、2004.
- 皇室事典編集委員会『皇室事典』角川学芸出版、2009.
- この史代『ぼおるぺん古事記 1-3』平凡社、2012.
- 神野志隆光『本居宣長の『古事記伝』を読む I』講談社、2010
- 小林道憲『古代探求「記・紀」の世界と日本人の心』、日本放送出版協会（NHK）1993.
- 子安宣邦『本居宣長』岩波書店、2005.
- 桜井徳太郎（編者）『民間信仰辞典』東京堂出版、1987.
- 桜井好郎『神々の変貌—社寺縁起の世界から』東京大学出版会、1976.
- 斎藤英喜『古事記はいかに読まれてきたか 〈神話〉の変貌』吉川弘文館、2012.
- 佐藤和彦・長岡篤・樋口州男 編、『史料でたどる日本史事典』東京堂出版、1988.
- 佐藤弘夫『神国日本』ちくま新書 591、2006.

- 柴田義松、斉藤利彦 『教育史』、学文社、2005.
- 杉山亮『のどかで懐かしい 『少年倶楽部』の笑い話』講談社、2004.
- 鈴木智之『失われざる十年の記憶 1990年代の社会学』青弓社、2012.
- 鈴木三重吉『古事記物語 上巻』、赤い鳥社、1920.
- 鈴木三重吉『鈴木三重吉全集 第五巻』岩波書店、1982.
- 鈴木三重吉『古事記物語』PHP 研究所、2009.
- 鈴木貞美『日本の文化ナショナリズム』平凡社新書 303、2005.
- 千田稔『伊勢神宮—東アジアのアマテラス』中央公論新社、2005.
- 太平洋戦争研究会『面白いほどわかる太平洋戦争』日本文芸社、2000.
- 大藤幹夫、向川幹雄(著)、弥吉管一(編)『児童文学(物語編)』新訂版、1985.
- 高取正男『神道の成立』平凡社、1993.
- 武田祐吉「古事記・風土記—記紀歌謡」『文芸の本棚 古事記』河出書房新社、2013.
- 棚田真由美『昭和戦期小学校国定教科書における『古事記』の教材化に関する考察』
広島大学大学院、2001.
- 土持法一『GHQ 日本占領史 第20巻 教育』連合国最高司令官総司令部〔編纂〕日本
図書センター、1996.
- 坪内廣清『国民学校の子どもたち—戦時下の「神の国」教育』、彩流社、2003.
- 鳥海靖『もう一度読む山川日本近代史』山川出版社、2013.
- 鳥越信『はじめて学ぶ 日本児童文学史』ミネルヴァ書房、2006.
- 鳥越信『はじめて学ぶ日本の絵本史 III』ミネルヴァ書房、2008.
- 鳥越信『絵本の歴史をつくった20人』創元社、1993.
- 直木考次郎『神話と古代国家』講談社、2001.
- 中内敏夫『軍国美談と教科書』岩波書店、1988.
- 中川素子(編集代表)『絵本の事典』朝倉書店、2011.
- 中西輝政、高森明勅『神話がわかれば「日本人」がわかる 古事記は日本を強く
する』、徳間書店、2012.
- 中村紀久二『教科書の社会史』岩波書店、1992.
- 中村紀久二『復刻 国定歴史教科書 解説』、大空社、1987.
- 長谷川潮『日本の戦争児童文学』日本児童文化史研究会、九山社、1995.
- 長谷川亮一『「皇国史観」という問題—十五年戦争における文部省の修史事業と思想
統制政策』白澤社、2008.
- 中山千夏『新・古事記伝 1 神代の巻』築地書館、1990.

- 奈良国立博物館、古事記学会『特別陳列 古事記の歩んできた道—古事記撰録一三〇〇年』2012.
- 新井弘城「『少年少女譚海』創刊のころ」、『児童文学への招待』、南北社、1965.
- 日本出版労働組合連合会『教科書レポート'90』No. 34
- 日本児童文学学会『日本児童文学概論』東京書籍、第7刷発行、1981.
- 根本正義『占領下の文壇作家と児童文学』高文堂出版社、2005.
- 野本寛一『神と自然の景観論 信仰環境を読む』講談社、2013.
- 原田実『日本の神々をサブカル世界に大追跡』古代史ブームデータブック、ビイング・ネット・プレス、2008.
- 速水健朗『1995年』筑摩書房、2013.
- 半藤一利『昭和史 1926-1945』平凡社、2009.
- 平田宗史『教科書でつづる近代日本教育制度史』、北大路書房、2004.
- 平藤喜久子「古事記・日本書紀の神話学的研究の現在—最近の動向と課題」『国文学』解釈と教材の研究、1月号、2006.
- 福井研介「大正期の思想と文化—『赤い鳥』を中心として—」赤い鳥の会(編)『赤い鳥と鈴木三重吉』小峰書店、1983
- 福田清人「『赤い鳥』総論」、『『赤い鳥』複製版 解説・執筆者索引』日本近代文学館、1979.
- 益田勝実「神話の創造・再生の季節」『益田勝実の仕事(4)秘儀の島』ちくま学芸文庫、2006.
- 松谷みよ子『決定版 心をそだてる 松谷みよ子の日本の神話』講談社、2010.
- 松前健『出雲神話』講談社、1976.
- 三浦佑之、『絵で見る世界の名作 イラスト図解 古事記—神々の物語—』PHP、2008.
- 三浦佑之『100分 de 名著 古事記』NHK テレビテキスト 2013年9月 第1巻第30号、NHK 出版.
- 三浦佑之、上野千鶴子「討議 古事記はなぜ読まれ続けるのか 古事記という物語」『現代思想』Vol. 39-6、5月臨時増刊号、2011.
- 三島由紀夫『三島由紀夫全集第34巻』『文芸の本棚 古事記』河出書房新社、2013.
- 水島吉隆『写真で読む昭和史 占領下の日本』日本経済新聞出版社、2010.
- 向川幹雄『教科書と児童文学』高文堂出版社、1995.
- 文部科学省『小学校学習指導要領解説 国語編 平成20年8月』東洋館出版社、2008.
- 山折哲雄『物語の始原へ—折口信夫の方法』小学館、1997.

- 山上伊豆母『民俗民芸 神話の原像』岩崎美術社、1969.
- 山口佳紀、神野志隆光『新編日本古典文学全集 1 古事記』小学館、2004.
- 山住正巳『教科書』岩波新書 758、1970.
- 山中恒『新聞は戦争を美化せよ！－戦時国家情報機構史－』小学館、2001.
- 山中恒『戦時児童文学論』大月書店、2010.
- 山本武利『紙芝居 街角のメディア』吉川弘文館、2000.
- 弥吉管一(編)『児童文学(物語編)』新訂版、1985.
- 由良 弥生『眠れないほど面白い古事記』三笠書房、2013.
- 吉崎達彦『1985年』新潮社、2005.
- 吉田裕久『戦後初期国語教科書史研究－黒塗り・暫定・国定・検定』風間書房、2001.
- 吉田耕作『文化ナショナリズムの社会学－現代日本のアイデンティティの行方』名古屋
大学出版会、1997.
- 吉田悦之『『古事記伝』拾い読み』、伊勢の国・松阪十楽、2002.
- 吉田裕『日本人の戦争観』岩波書店、2009.
- 和田能卓『福永武彦』教育出版センター、1994.

รายการอ้างอิง

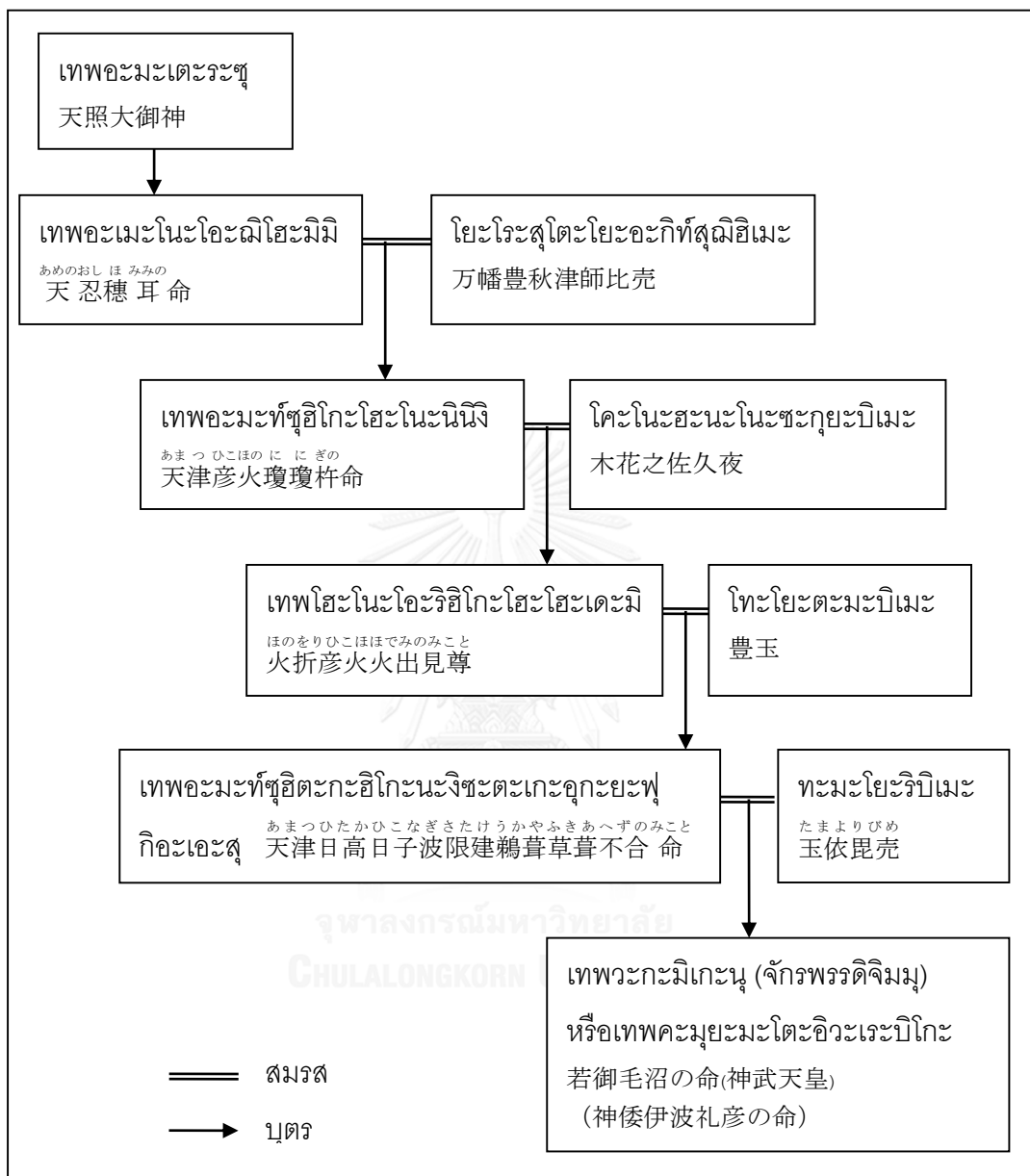

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผังการสืบทอดเชื้อสายจากเทพอะมะเตะระซุถึงจักรพรรดิจิมมู

รายชื่อเทพที่เป็นตัวละครสำคัญจากตำนานเทพใน โคะจิกิ

ชื่อ	อักษรในโคะจิกิ	ความสำคัญ
เทพอะเมะโนะมินะกะกะงุณี	天之御中主神	สามเทพรุ่นแรกที่จุดขึ้นในสวรค์
เทพทะกะมิมุซุบี	高御産巢日神	สามเทพรุ่นแรกที่จุดขึ้นในสวรค์ เป็นที่ปรึกษาของเทพอะมะเตะระสุ
เทพคะมิมุซุบี	神産巢日神	สามเทพรุ่นแรกที่จุดขึ้นในสวรค์
เทพอิสะนะกิ	伊邪那岐命	เทพชายหญิงคู่แรก ให้กำเนิดสวรค์
เทพอิสะนะมิ	伊邪那美命	เทพชายหญิงคู่แรก ให้กำเนิดสวรค์ จูติในดินแดนหลังความตายเมื่อคลอดเทพไฟ
เทพอะมะเตะระสุ	天照大御神	สุริยเทพี ถือกำเนิดจากดวงตาของเทพอิสะนะกิ เป็นต้นราชวงศ์จักรพรรดิ
เทพทซุกุโยะมิ	月読命	พระจันทร์ หนึ่งในสามเทพผู้ยิ่งใหญ่
เทพทะกะยะยะซุชะโนะโอะ	建速須佐之男命	หนึ่งในสามเทพผู้ยิ่งใหญ่ ก่อทวนให้เทพอะมะเตะระสุเข้าถ้ำ ปราบยุักษ์ครองดินแดนเนะโนะกุนิ
เทพโอะนะมุชิ (โอกุณินุณี)	大穴牟遲神(大国主神)	เทพรุ่นหลังในสายตระกูลเทพซุชะโนะโอะ ต้องผจญภัยจากการกลั่นแกล้งของพี่ชายทั้งหลาย ช่วยกระต่ายแห่งเมืองอินะบะ เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ภายหลังยกเมืองให้ทายาทของเทพอะมะเตะระสุ
ซุชะริบิเเมะ	須勢理毘売	บุตรสาวของเทพซุชะโนะโอะ ภรรยาของเทพโอกุณินุณี
เทพซุกุนะบิโกะนะ	少名毘古那神	เทพองค์เล็กที่เดินทางมาช่วยเทพโอกุณินุณีสร้างดินแดน
เทพอะเมะโนะวะกะอิโกะ	天若日子	เทพที่สวรค์ส่งมาเจรจากับเทพโอกุณินุณีให้ยอมยกเมือง แต่ไม่ยอมกลับ ภายหลังโดนลูกศรที่ตัวเองเป็นผู้ยิงออกไปตาย

เทพอะมะที่ซุอิโกะอิโกะ โอะโนะนิงิ	天津日高日子番能邇邇 芸命	บุตรของบุตรชายของเทพอะมะเตะระซุ ถูกส่งมาจากสวรรค์เพื่อปกครอง ดินแดนมนุษย์
โคะโนะฮะนะโนะชะกุยะฮิเมะ	木花之佐久夜毘売	สาวงามที่สมรสกับเทพนิงิได้คืนหนึ่ง แล้วมีบุตร พิสูจน์ตนเองโดยคลอดบุตร ในไฟ
เทพโอะเดะริ	火照命 (海佐知毘古)	เทพสมบัติแห่งทะเล
เทพโอะโอะริ	火遠理命 (山佐知毘 古)	เทพสมบัติแห่งภูเขา เดินทางไปได้ ทะเล แล้วกลับมาพร้อมสาวงาม
โทะโยะตะมะฮิเมะ	豊玉毘売	ธิดาเทพแห่งดินแดนใต้ทะเล ให้ก กำเนิดทายาทของเทพโอะโอะริ
เทพอะมะที่ซุอิตะกะอิโกะนะงิ ชะตะเกะอุะยะฟูเกะเอะสุ	天津日高日子波限建鵜 葺草葺不合命	บุตรชายของโทะโยะตะมะฮิเมะ ภายหลังแต่งงานกับน้องสาวของ มารดาและให้กำเนิดเทพอิวะระะบิโกะ (จักรพรรดิจิมมุ)
เทพคะมุยะมะโตะอิวะระะบิ โกะ	神倭伊波礼毘古命 (神 武天皇)	เดินทางจากเกาะทางใต้สู่ทิศตะวันออก กลายเป็นผู้ยิ่งใหญ่ของอาณาจักรยะ มะโตะ จักรพรรดิองค์แรกของญี่ปุ่น
เทพโอะซุ (ยะมะโตะทะเกะรุ)	(小碓命) 倭建命	บุตรชายของจักรพรรดิโคเอะอิ ปราบ หัวเมืองต่างๆ ภายหลังเสียชีวิต กลายเป็นนกกีขาว

ตัวอย่างสถานที่สำคัญในแผนที่ญี่ปุ่นที่ปรากฏใน โคะจิกิ

(ระบุชื่อจังหวัดเป็นภาษาอังกฤษ) 『おあ MOOK 歴史めぐり旅「古事記」』7月30日号、2013

11.Mie (Isejinguu ศาลเจ้าหลวงที่สถิตของเทพอะมะเตะระะซุ)

12.Nara ศาลเจ้าและสุสานของอดีตจักรพรรดิมากมาย

15.Kyoto ศาลเจ้าที่สถิตของเทพทซุกุโยะมิ อีสะนะกิ อีสะนะมิ

17.Hyogo เกาะแก่งที่เชื่อว่าอีสะนะกิ อีสะนะมิสร้าง

18.Tottori เกาะ ทะเล และศาลเจ้าที่เกี่ยวกับตำนานกระต่ายแห่งเมืองอินะบะ

19.Shimane ศาลเจ้าอิสุโมะ และสถานที่ในตำนานซุชะโนะโอะปราบงุยกัษ

23.Miyazaki ศาลเจ้าที่สถิตของจักรพรรดิจิมมุ แหล่งกำเนิดของเทพผู้เป็นต้นราชวงศ์จักรพรรดิ ตำนานเทพนิมิจิ ตำนานอุมิซะชิยะมะชะชิ

24.Kagoshima สถานที่ในตำนานการปะทะระหว่างเทพซุชะโนะโอะและอะมะเตะระะซุ

1-2.Chiba,Ibaraki มีศาลเจ้าที่เทพที่มาเจรจาให้เทพโอกุนิฮุคิมิยกเมืองให้ทายาทเทพอะมะเตะระะซุ

3.Kanagawa มีทะเลที่โอะโตะตะชิบะนะฮิเมะกระโดดน้ำตาย

4.Yamanashi ศาลเจ้าที่ยะมะโตะตะเกะรุสถิต

5. Nagano สถานที่ที่เทพประลองกำลังด้วยกีฬาซุโม

6.Niigata เทพโอกุนิฮุคิมิพบนุสะกะฮิเมะ

7.Shizuoka ตำนานที่เกี่ยวกับภูเขาฟูจิ

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ภัทรธร พิพัฒน์กุล เกิดวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2515 ที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร เดินทางไปศึกษาระดับปริญญาตรีที่ประเทศญี่ปุ่นในพ.ศ.2533 โดยได้รับทุนการศึกษาเป็นเวลา 5 ปีจากองค์การความร่วมมือญี่ปุ่นและเอเชีย JASCAA ร่วมกับสมาคมนักเรียนเก่าญี่ปุ่น ในพระบรมราชูปถัมภ์ สำเร็จการศึกษาในสาขาสื่อสารมวลชน คณะวัฒนธรรมสมัยใหม่ มหาวิทยาลัยโตเกียวโจชิ (Tokyo Woman's Christian University) ในพ.ศ.2539 เคยทำงานเป็นเจ้าหน้าที่กิจกรรมพิเศษ โรงเรียนภาษาและวัฒนธรรม สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น) ในประเทศไทย และเคยทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น งานวิเทศสัมพันธ์และงานกงสุล ล่าม เลขานุการเอกอัครราชทูต ที่สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงโตเกียว เข้าศึกษาสาขา ภาษาและวรรณคดีญี่ปุ่น คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในพ.ศ.2548 และ สำเร็จปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ด้วยวิทยานิพนธ์หัวข้อ “แม่ในตำนานเทพที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง โคะจิกิ และ นิฮนโอะกะกิ” พ.ศ.2552 ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นอาจารย์ประจำ สาขาภาษาญี่ปุ่น ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ

